

44 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONS

Klemen Kocjančič

RED MRTVAŠKE GLAVE POD ALPAMI

**Enote in ustanove
Waffen-SS
na Slovenskem med
drugo svetovno vojno**

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO
Ljubljana 2021

INŠTITUT
ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

44 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Klemen Kocjančič

**RED MRTVAŠKE
GLAVE POD ALPAMI**

Enote in ustanove
Waffen-SS na Slovenskem
med drugo svetovno vojno

ZALOŽBA INŠTITUTA ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Odgovorna urednica: dr. Mojca Šorn
Založnik: Inštitut za novejšo zgodovino
Zanj: dr. Andrej Pančur

ZBIRKA RAZPOZNAVANJA / RECOGNITIONES 44
ISSN 2350-5664

Klemen Kocjančič
RED MRTVAŠKE GLAVE POD ALPAMI
Enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem
med drugo svetovno vojno

Recenzenta: dr. Jurij Hadalin
dr. Blaž Torkar

Jezikovni pregled: Polonca Kekec

Prevod povzetka: Studio S.U.R.

Oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj in Maša Bogataj

Slikovno gradivo
na ovitku: TN Estonci in Latvijci v Ljubljani (18. 6. 1944). Foto:
neznan, hrani: Muzej novejše zgodovine Slovenije.
Š36/543: SS vojni fotoreporterji na Bledu. Foto: Wolfgang
Wiesebach, hrani: Muzej novejše zgodovine Slovenije.

Tisk: Medium d.o.o.

Naklada: 300 izvodov

Izid knjige je Javna agencija za raziskovalno dejavnost
finančno podprla: Republike Slovenije

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)"1941/1945"
355.486(430)"1939/1945"

KOCJANČIČ, Klemen

Red mrtvaške glave pod Alpami : enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno / Klemen Kocjančič ; [prevod povzetka Studio S.U.R.]. - Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, 2021. - (Zbirka Razpoznavanja = Recognitiones, ISSN 2350-5664 ; 44)

ISBN 978-961-7104-07-3
COBISS.SI-ID 72263683

VSEBINA

- 9 ZAHVALE**
- 13 PREDGOVOR**

- 19 SPLOŠNA ZGODOVINA WAFFEN-SS**
- 21 Od (NS)DAP do prevzema oblasti
- 26 Od oboroženih organizacij SS do Waffen-SS
- 33 Waffen-SS med drugo svetovno vojno
- 42 Ustanove in enote Waffen-SS
- 44 Poimenovanje in oblike enot Waffen-SS
- 45 Armade, korpusi in divizije Waffen-SS
- 47 Pripadniki Waffen-SS
- 47 Rekrutiranje pripadnikov Waffen-SS
- 51 Narodnost
- 53 Ženske v Waffen-SS
- 54 Čini Waffen-SS
- 61 Vojni zločini Waffen-SS
- 61 Koncentracijska taborišča
- 62 Akcijske skupine
- 64 Vojni zločini enot Waffen-SS
- 67 Waffen-SS po vojni
- 73 Poskus rehabilitacije

- 75 WAFFEN-SS NA SLOVENSKEM**
- 79 Delovanje Waffen-SS na Slovenskem
- 79 SS-poštna straža
- 84 SS-nadomestni bataljon Westland / 5. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon

- 87 11. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon
- 89 SS-junkerska šola Celovec
- 91 3. četa bataljona mrtvaških glav Mauthausen in KZ Mauthausen na Ljubelju
- 97 Kraški lovci
- 114 2. SS-tankovski korpus
- 121 3. SS-(germanski) tankovski korpus
- 123 1. SS-tankovski korpus LSSAH
- 124 SS in Waffen-SS podčastniška šola Ljubljana
- 133 16. SS-tankovskogrenadirska divizija Reichsführer-SS
- 136 SS-stražarski bataljon Trst in KZ Rižarna
- 143 SS-vojaška bolnišnica Ljubljana
- 148 SS-Standarte Kurt Eggers, Kommando Adria
- 150 18. SS-tankovskogrenadirska divizija Horst Wessel
- 153 SS-sanitetna četa Wiking
- 154 7. SS-gorski šolski in nadomestni bataljon
- 157 500. SS-padalski bataljon
- 160 Španski prostovoljni bataljon De Hall
- 163 1. SS-posebni polk Varjag
- 170 Srbski prostovoljni korpus
- 177 Kavkaška formacija Waffen-SS
- 180 31. SS-prostovoljna grenadirska divizija
- 183 14. grenadirska divizija Waffen-SS (ukrajinska št. 1)
- 200 15. kozaški konjeniški korpus
- 207 7. SS-prostovoljna gorska divizija Prinz Eugen
- 211 9. SS-tankovska divizija Hohenstaufen
- 214 13. gorska divizija Waffen-SS Handschar (hrvaška št. 1)
- 216 Manjše enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem
- 222 Slovenske enote Waffen-SS
- 227 Vojni zločini Waffen-SS v Sloveniji
- 234 Analiza delovanja Waffen-SS na Slovenskem

239 PRIPADNIKI WAFFEN-SS IZ SLOVENIJE IN SLOVENSKEGA RODU

- 242 Vstop v Waffen-SS pred aprilsko vojno
- 242 Slovenska manjšina v Avstriji
- 244 Nemška manjšina v Sloveniji

249	Vstop v Waffen-SS po aprilski vojni
249	Nemci v Sloveniji po aprilski vojni
251	Pridobivanje Slovencev za Waffen-SS
255	Rekrutne metode v Sloveniji za vstop v Waffen-SS
262	Poskus seznama pripadnikov Waffen-SS slovenskega rodu oziroma iz Slovenije
324	Analiza pripadnikov Waffen-SS iz Slovenije in slovenskega rodu
329	Povojna usoda
335	SKLEP
341	POVZETEK
345	SUMMARY
349	VIRI IN LITERATURA
393	IMENSKO KAZALO
411	O AVTORJU

Posvečeno Ančki in Mateji!

ZAHVALE

Pričujoča monografija je rezultat dolgoletnega zanimanja za vojaško in vojno zgodovino, ki se je pričela že v osnovni šoli. Zato se na začetku zahvaljujem vsem, ki so mi dali osnove na moji poti: od starega očeta Franca Kocjančiča, ki me je kot otroka vedno vzel s seboj in razlagal lokalno zgodovino ter zgodovino družine, prvemu učitelju zgodovine na Osnovni šoli Hinka Smrekarja pokojnemu Zdenku Severju ter profesorici zgodovine na Gimnaziji Šentvid Andreji Droljc. Na znanstveni poti sta me nato usmerjala mentor pri diplomski nalogi red. prof. dr. Bogdan Kolar SBD (Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta) ter mentor pri magistrskemu delu red. prof. dr. Iztok Prezelj (UL, Fakulteta za družbene vede).

Posebna zahvala gre tudi mojima mentorjema, ki sta privolila, da me spremljata z nasveti in napotki na poti do doktorske disertacije: red. prof. dr. Mitja Ferenc (UL, Filozofska fakulteta) in doc. dr. Damijan Guštin (Inštitut za novejšo zgodovino) ter članoma komisije, pred katerima sem jo zagovarjal leta 2017: red. prof. dr. Dušan Nečak (predsednik) in red. prof. dr. Božo Repe (član; oba UL, Filozofska fakulteta).

Že pri izdelavi doktorske disertacije so mi pomagali kolegi zgodovinarji (s pregledom osnutka ter podajanjem pripomb, popravkov, nasvetov itd.) Klemen Lužar in Marko Vidmar in doc. dr. Miha Šimac (UL, Teološka fakulteta), ki je pregledal tudi dotično monografijo. Dalje so mi pri pridobivanju arhivskega gradiva in literature pomagali številni arhivisti in muzealci (Arhiv Republike Slovenije, Hamburger Institut für Sozialforschung, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Muzej novejše zgodovine Slovenije, Zgodovinski arhiv Ljubljana) ter knjižničarji (Knjižnica Šiška, Knjižnica Oddelka za zgodovino FF UL, Slovanska knjižnica, Knjižnica Inštituta za narodnostna vprašanja ter Knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino).

Številni posamezniki so prav tako pomagali z nasveti in posredovanjem virov: dr. Kiril Mihajlovič Aleksandrov (Inštitut za filologijo Državne univerze v Sankt Peterburgu), Tommaso Chiussi, Stefano Di Giusto, Eirik Gripp Bay, Torsten Hauptfleisch,

dr. Denis Jdanoff (DHBW Heilbronn), dr. Monika Kokalj Kočevar (Muzej novejšje zgodovine Slovenije), Jeff Leach, Michael Melnyk, John P. Moore, Roland Pfeiffer, Günter Rau, Andrej Andrejevič Samcevič, Konstantin Semenov, Matej Stele, Bram van Straalen, dr. Lovro Šturm, dr. Aleksej Timofejev (Inštitut za novejšjo zgodovino Srbije), dr. Gaj Trifković, Jan-Hendrik Wengler in Jaroslaw Wenger.

Prav tako se zahvaljujem dr. Alešu Marđetku in dr. Andreju Pančurju (Inštitut za novejšjo zgodovino) za nasvete pri izdelavi monografije kot tudi lektorici Polonci Kekec za vse njene popravke in Maši Bogataj ter Barbari Bogataj Kokalj za oblikovanje knjige. Knjige ne bi bilo brez obeh recenzentov, dr. Jurija Hadalina (Inštitut za novejšjo zgodovino) in dr. Blaža Torkarja (Ministrstvo za obrambo), ki se jima zahvaljujem za pozitivno oceno.

Zahvaljujem se tudi vsem, ki jih tu nisem posebej navedel (zaradi njihove želje oziroma kdaj tudi zaradi moje pozabljivosti), za njihov delež pri izdelavi tega dela. Vsem iskrena hvala! Na koncu se zahvaljujem še dr. Mojci Šorn, odgovorni urednici Založbe Inštituta za novejšjo zgodovino, brez katere ta monografija ne bi obstajala.

Klemen Kocjančič
Ljubljana, julij 2021

PREDGOVOR

Med drugo svetovno vojno so na strani vseh vpletenih narodov sodelovale številne (para)vojaške organizacije, a med najbolj zloglasnimi (če že ne najbolj zloglasna) je nedvomno bila paravojaška formacija nacistične stranke, znana po črnih uniformah in s srebrnimi runami/strelami – SS. *Schutzstaffel* je v obdobju pred drugo svetovno vojno in med njo predstavljala celoten sistem, v katerega so bile vpete različne ustanove, organizacije kot tudi vojaško krilo, Waffen-SS. *Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945*, še vedno monumentalno delo v slovenskem zgodovinopisju, ponuja opis organizacije Waffen-SS v okviru gesla SS:

»To je bil začetek oboroženih oddelkov SS (Waffen-SS) v okviru nemških oboroženih sil. Ob koncu vojne je bilo 38 esesovskih divizij, komandant armade SS in več komandantov korpusov SS. Od 900.000 esesovcev jih je bilo skoraj 200.000 tujcev, kar dokazuje nujno potrebo teh enot po novih bojovníkih, hkrati pa tudi to, da jim je botrovala skrajna antikomunistična ideologija in rasistična politika. Bojne enote SS so bile dobro opremljene in oborožene. Bojevale so se zagrizeno in surovo ter 'zaslovele' s pokoli prebivalstva, npr. v Oradouru in Lidicah.«¹

Namen monografije je pregledati vpletenost različnih vojaških enot in ustanov Waffen-SS, ki so delovale na Slovenskem. Geografsko območje preučevanja presega Republiko Slovenijo, saj so bile nekatere formacije nameščene na zamejskem območju (torej slovenskem etničnem prostorju) Italije in Avstrije (ter v manjšem obsegu tudi na Hrvaškem), od koder so nato delovale tudi na območju današnje Slovenije. Hkrati pa so enote Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije (NOV in POS), poznejše Jugoslovanske armade (JA), delovale tudi na tem območju, še posebej v zadnjem obdobju vojne.

Delovanje Waffen-SS na Slovenskem še vedno sodi v manj podrobno raziskovan del slovenske vojaške zgodovine, kar onemogoča popoln zgodovinski pregled. Doslej ne v slovenskem kot tudi ne v tujem (vojaškem) zgodovinopisju še ni bil izdelan

1 T. Ferenc in Ževart, ur., *Enciklopedija druge svetovne vojne*, str. 416.

celovit pregled delovanja te vojaške organizacije na Slovenskem. Najbliže temu sta dve raziskovalni nalogi, katerih (so)avtor sem bil: *Waffen-SS* (2002) ter *Elita Tretjega rajha* (2003).² Na znanstvenem nivoju se je predhodno s tematiko Waffen-SS še največ ukvarjal dr. Tone Ferenc (1927–2003) v sklopu preučevanja varnostno-obveščevalnih sistemov nemškega okupatorja.³ Ferenc in drugi zgodovinarji so raziskovali le posamezne elemente delovanja Waffen-SS na Slovenskem; predvsem v pregledu delovanja nemških okupacijskih enot,⁴ zgodovine posamezne enote⁵ ali pregledu posameznega boja, bitke ali operacije.⁶ Deloma je bila problematika delovanja enot Waffen-SS objavljena v publikacijah o zgodovini posameznih enot in ustanov NOV in POS, spominih borcev teh enot kot tudi v delih o prisilni mobilizaciji Slovencev v nemške (para)vojaške formacije.

Pregled slovenskih arhivov je razkril, da ti hranijo večjo količino dokumentov o enotah Waffen-SS, pri čemer pa slednji do sedaj niso bili uporabljeni za raziskave njihovega delovanja. Arhivsko gradivo kot tudi slovenska in tuja literatura so omogočili identifikacijo in razjasnitev delovanja enot in ustanov Waffen-SS na Slovenskem. Pri tem je bilo potrebno razjasniti številne pomanjkljivosti, neskladja, napake in nejasnosti v slovenski kot tudi jugoslovanski vojni in povojni literaturi glede obravnave tematike.

Ob temeljitem pregledu omenjenih virov, literature in gradiva je bilo mogoče pripraviti doslej prvi sistematični prikaz organiziranosti delovanja enot in ustanov Waffen-SS v slovenskem etničnem prostoru. Pomemben del pri tem predstavlja tudi poskus oblikovanja seznama pripadnikov Waffen-SS, ki so bili slovenskega rodu ali pa so prihajali iz slovenskega okolja, hkrati pa odgovoriti na vprašanja o vzrokih, povodih in razlogih, zakaj

2 Kocjančič in Sodnik, *Waffen-SS*. Kocjančič, *Elita Tretjega rajha*.

3 Gl. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*. T. Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*.

4 T. Ferenc, Nemška policija I.

5 Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci I. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci II. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci III. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci IV. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci V.

6 Prim. Sever, *Past na Menini planini*.

so se posamezni Slovenci (vključno z zamejskimi) in pripadniki nemške manjšine v Sloveniji znašli v vrstah Waffen-SS.

Primarni vir za izdelavo monografije je uporabljeno arhivsko in dokumentacijsko gradivo, ki ga hranijo domači in tuji arhivi ter v manjši meri tudi zasebniki (iz Slovenije in tujine). Največji del relevantnega gradiva hrani Arhiv Republike Slovenije v okviru nekdanjega partizanskega vojaškega arhiva ter v arhivu nekdanjega Republiškega sekretariata za notranje zadeve. Najbolj uporabno gradivo je sestavljeno iz partizanskih operativnih in obveščevalnih poročil, vključno s (povojnimi) zaslišanji nemških in slovenskih vojnih ujetnikov. Dragoceni podatki so bili pridobljeni iz gradiva iz drugih slovenskih arhivov in muzejev kot tudi tujih (predvsem ameriške National Archives and Records Agency; NARA). Vseeno pa je pregled arhivskih dokumentov razkril, da je ohranjen le manjši del, saj za večino enot, delujočih v Sloveniji, akti niso ohranjeni.⁷

Monografija je sestavljena iz treh večjih delov. Prvi del zajema pregled zgodovine Waffen-SS, ki se je pričela neposredno po koncu prve svetovne vojne, kot tudi osnovni pregled delovanja enot med drugo svetovno vojno. V drugem, osrednjem delu je predstavljeno delovanje enot in ustanov Waffen-SS na Slovenskem, pri čemer so bile obravnavane tiste, ki so aktivno delovale na slovenskem etničnem prostoru, kot tudi okoliščine in posledice njihovega delovanja. Zadnji, tretji del je posvečen raziskovanju pripadnikov Waffen-SS slovenskega rodu (tako iz Slovenije kot zamejstva) ter tistih, ki so prihajali iz Slovenije (predvsem pripadnikov nemške manjšine iz Slovenije).

Za lažje razumevanje sem uporabljal izvorni naziv Waffen-SS, saj se v med- in povojnih virih ter literaturi pojavljajo različni, dobesedni prevodi imena: »oddelki **vojaške SS**«,⁸

7 Pri tem se zavedam, da so lahko določeni deli, pomembni za slovensko vojaško zgodovino, še neodkriti (oz. neobdelani) v arhivih in muzejih Slovenije, v državah nekdanje Jugoslavije, širše Srednje Evrope kot tudi nekdanje Sovjetske zveze.

8 *Goriški list*, 20. 5. 1944, str. 1, Izgube tolp na Balkanu. *Slovenec*, 1. 12. 1943, str. 1, Ogorčeni boji na vzhodu.

»oboroženi SS-oddelki«,⁹ »oddelki SS« in »SS oddelki«,¹⁰ »[p]laninski lovci SS-čet« oziroma »čet SS«,¹¹ »vojaki orožja SS«,¹² »vojnih edinic SS«,¹³ »formacije SS« itd.¹⁴ Pri večini le-teh gre za neposredno prevajanje le dela imena organizacije (*Waffen-*; orožje), pri čemer pustijo neprevedeno nemško katico SS, kar privede do delnega prevoda. Posledično ti delni prevodi tudi ustvarjajo vtis, da so bile enote *Waffen-SS* edini del SS, ki so bile oborožene in aktivne med vojno, kar pa ne drži.

Potrebno je opozoriti tudi na problematiko nemške vojaške terminologije, saj medvojna terminologija ne ustreza sodobni vojaški organizaciji. Zato so v pričujočem besedilu uporabljeni neposredni prevodi, ki ne ustrezajo sodobni vojaški terminologiji. Kot primer izpostavljam *Panzergranadier*; termin, ki ga bom prevajal kot *tankovskogrenadirski*. V sodobni terminologiji bi ga prevajali kot mehanizirana pehota, a bi s tem ustvarili vtis polno mehaniziranih tankovskogrenadirskih enot, kar pa ne ustreza resnici, saj so bile primarno opremljene s tovornjaki in le v manjši meri z oklepnimi transporterji. Kljub temu bom pri navajanju enot SS uporabljal prevedene klasične vojaške nazive za enote in ne dobesedne prevode. Npr. *SS-Standarte* bi se dobesedno prevedlo kot *esesovski prapor*, a bom uporabljal standardni termin polk. Kmalu po ustanovitvi *Waffen-SS* so zamenjali edinstveno esesovsko poimenovanje enot s standardno vojaško terminologijo (*Standarte* je bila preimenovana v *Regiment*), razen v primeru nekaterih specialističnih enot. Dodaten problem pri razumevanju terminologije predstavljajo še dvopomenski izrazi. Eden takih je *Kommando*, ki lahko označuje vojaško poveljstvo ali pa vojaško enoto s specifično usmeritvijo (npr. za izvajanje nekonvencionalnega bojevanja, za varovanje oseb in objektov itd.).

9 *Goriški list*, 14. 2. 1945, str. 1, Štirje tedni sovjetske ofenzive v Nemčiji.

10 *Goriški list*, 10. 1. 1945, str. 1, Nemške divizije nadaljujejo z napadom na zapadu. *Slovenec*, 29. 12. 1943, str. 1, Novi porazi Titovih tolp.

11 *Goriški list*, 20. 1. 1945, str. 1, Gigantska borba na vzhodu. *Štajerski gospodar*, 12. 6. 1943, str. 13, Prijavljajte se v *Waffen-SS*.

12 *Karawanken Bote*, 11. 10. 1941, str. 2, Prodor proti Berdjanski.

13 *Slovenec*, 17. 11. 1943, str. 1, Uspešna nemška obramba na vzhodu.

14 *Štajerski gospodar*, 29. 8. 1942, str. 12, Himmler na finski severni fronti.

Pri navajanju pripadnikov (slovenskega) odporiškega gibanja – narodnoosvobodilnega gibanja (NOG) – bom uporabljal naziv partizani, razen v specifičnih primerih (poimenovanja ustanov, odlikovanj itd.), ko bom namerno uporabljal takrat uveljavljeno nemško terminologijo: bandite (*Banditen*) in bolj pogosto bande (*Banden*).¹⁵

15 O nacistični uporabi naziva bande za partizane Blood, *Bandenbekämpfung*, str. 131–135.

**SPLOŠNA
ZGODOVINA
WAFFEN-SS**

Za razumevanje, kako se je dejavno izoblikovala Waffen-SS, je potrebno razumeti dogodke v Nemčiji, ki so neposredno povezani z zgodovino nacizma v okviru širših politično-družbenih dogodkov po koncu prve svetovne vojne. Zgodovina Nemčije v medvojnem času (po koncu prve svetovne vojne in pred začetkom druge svetovne vojne) je bila v zgodovinopisju že temeljito obdelana. Tako obstaja veliko relevantne literature, a je za razumevanje nastanka in oblikovanja Waffen-SS potrebno vsaj pregledno predstaviti najpomembnejše dogodke.

OD (NS)DAP DO PREVZEMA OBLASTI

Konec prve svetovne vojne je prinesel korenite spremembe v Nemčiji; propadlo je cesarstvo in ustvarjena je bila t. i. Weimarska republika. Prehod ni potekal miroljubno, saj so se v sklopu revolucije, med novembrom 1918 in avgustom 1919, spopadli zagovorniki socialistične revolucije in njihovi nasprotniki. Neuspešna revolucija, ki je bila zadušena predvsem s pomočjo t. i. prostovoljskih korpusov (*Freikorps*), sestavljenih iz promonarhističnih (nekdanjih) vojakov, je privedla do izrazite polarizacije nemške politike. Razočaranje nad nezmožnostjo politikov pri zagotovitvi stabilne države (tako na varnostnem, gospodarskem in socialnem področju) se je pokazalo v povečanju števila skrajnih političnih skupin na levem in desnem političnem polju.

Med razočaranimi nekdanjimi vojaki je bil tudi Adolf Hitler (1889–1945), ki v nasprotju z večino drugih vojakov ni bil demobiliziran, ampak je ostal v novoustanovljenem *Reichswehru* in bil julija 1919 dodeljen kot obveščevalec (*Verbindungsmann*) izvidniškemu poveljstvu (*Aukklärungskommando*); med drugim je bil odgovoren za nadzor in vplivanje na preostale vojake kot tudi za nadzor političnih strank in gibanj.¹⁶ 12. septembra 1919 se je prvič udeležil shoda Nemske delavske stranke (*Deutsche Arbeiter Partei*;

16 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 19.

DAP), katero sta od ustanovitve 5. januarja 1919 vodila Karl Har-
rer (1890–1926) in Anton Drexler (1884–1942). Politični program
DAP, ki je bil preplet nacionalizma, antisemitizma, antikapita-
lizma in antimarksizma, je kmalu pritegnil Hitlerjevo pozornost.¹⁷
12. septembra 1919 je postal član stranke, kmalu pa njen uradni
govorec in član izvršnega odbora,¹⁸ in februarja 1920 je sodeloval
v preimenovanju stranke v Nationalsocialistično nemško delavsko
stranko (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei*; NSDAP).
29. julija 1921 je Hitler postal predsednik NSDAP, ki je pridobivala
nove člane, zahvaljujoč poudarjanju populističnih tem (francoske
zasedbe Porurja, hiperinflacije, visoke brezposelnosti itd.).¹⁹

Z naraščanjem priljubljenosti so se množili tudi konflikti z
nasprotniki. Prvi večji incident se je zgodil novembra 1920, ko
so nasprotniki zmotili Hitlerjev govor, a so jih nekateri (nekdan-
nji) vojaki nasilno odstranili iz dvorane. Februarja 1921 je sledil
podoben incident, zato se je v NSDAP izoblikovala neformalna
skupina, odgovorna za varnost v dvorani med strankarskimi do-
godki, poimenovana Oddelek za zaščito dvorane (*Saalschutzab-
teilung*) kot tudi Redarstvena enota (*Ordnertruppe*).²⁰ 3. avgusta
1921 je Hitler skupino preimenoval v Gimnastični in športni
oddelek (*Turn- und Sportabteilung*) in jo formalno vključil v
strankarsko organizacijo.²¹ Varnostna skupina je rastla sočasno
s stranko in postajala vse bolj vplivna, zahvaljujoč spopadom z
nasprotniki (komunisti in socialdemokrati). Skupina se je tudi
vse bolj militarizirala zaradi vpliva (nekdanjih) vojakov, ki so se
poimenovali Jurišni oddelek (*Sturmabteilung*; SA). V SA je bila
skupina uradno preimenovana v začetku oktobra 1921.²²

Marca 1923 se je v SA pričela oblikovati skupina t. i. sta-
rih bojevnikov (*alte Kämpfer*), ki so prisegli popolno zvestobo

17 Prim. Geary, *Hitler in nazidem*.

18 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 20. Lumsden, *Himmler's Black Order*, str. 5.
Orlow, *The Organizational History and Structure of the NSDAP*, str. 208–210.

19 Brustein, *The Logic of Evil*.

20 Evans, *The Coming of the Third Reich*, str. 228.

21 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 22–23.

22 Campbell, *The SA Generals and the rise of Nazism*, str. 19–20. Shirer, *The Rise and Fall of
the Third Reich*, str. 38.

Hitlerju in bili poimenovani Štabna straža (*Stabswache*). Od SA-jevcev so se razlikovali po črnih čepicah in simbolu mrtvaške glave. Čez dva meseca je iz bivših pripadnikov *Ehrhardt-Brigade*, enega izmed freikorpusov, nastala nova skupina telesnih stražarjev z imenom Jurišni trop Adolf Hitler (*Stoßtrupp Adolf Hitler*).²³ Novembra 1923 sta SA in *Stoßtrupp* sodelovala v neuspešnem Münchenskem puču, čemur sta sledili Hitlerjeva aretacija in obsodba na zaporno kazen (kot tudi drugih članov) ter prepoved delovanja stranke. To je vplivalo tudi na SA, ki se je tako med aprilom 1924 in februarjem 1925 preimenovala v Frontno združenje (*Frontbann*).²⁴

Ko je bil Hitler decembra 1924 izpuščen na prostost, je SA vodil štabni načelnik Ernst Röhm (1887–1934). Kljub uradni prepovedi SA je Hitler aprila 1925 ukazal nekdanjemu članu *Stoßtruppe* in svojemu vozniku Juliusu Schrecku (1898–1936), naj ustanovi novo štabno stražo. Ustanovljen je bil osemčlanski Varnostni vod (*Schutzstaffel*, SS; tudi varnostni oddelki, varnostna četa, zaščitni odredi) iz članov prve *Stabswache* in *Stoßtruppe*.²⁵ Zaradi Hitlerjeve politične aktivnosti so po Nemčiji ustanovili dodatne enote SS. V nasprotju s SA so v SS pričeli elitizirati članstvo z uvedbo sprejemnih pogojev: starost med 23 in 35, imeti dva podpornika, ki sta jamčila za ustreznost kandidata, pet let živeti v okraju ter biti zdrav in sposoben. Pomen SS v nacistični stranki se je okreplil 4. julija 1926 s predajo v varstvo t. i. krvave zastave (*Blutfahne*), poškrobljene s krvjo ranjenih in padlih udeležencev neuspešnega Münchenskega puča.²⁶

A elitizacija SS je povzročila tudi nasprotja med SA in SS. SS je do leta 1928 narasla le na 280 članov, saj so v NSDAP omejili število SS na eno desetino pripadnikov SA v posamezni občini. Pod vodstvom novega državnega vodje SS Erharda

23 Ailsby, *Die Geschichte der Waffen-SS*, str. 11.

24 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 25–26.

25 Prav tam. *Karawanken Bote*, 20. 5. 1942, str. 2, Mali slovar NSDAP. *Karawanken Bote*, 29. 7. 1942, str. 2, Mali slovar NSDAP. *Karawanken Bote*, 13. 3. 1943, str. 3, Mali slovar NSDAP.

26 Ailsby, *Die Geschichte der Waffen-SS*, str. 11. Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 29.

Heidna (1901–1933) so pripadniki SS dobili nova navodila, da morajo »biti tiho in se nikoli vmešavati v delo (političnega vodstva okrajne skupine in SA), ki se jih ne dotika«. SA je bila namenjena političnemu aktivizmu in SS je varovala najvišje predstavnike NSDAP, zato so jih imeli za »plemstvo stranke« ter za gardo. 6. januarja 1929 je bil Heinrich Himmler (1900–1945) imenovan za novega državnega vodjo SS, za osnovni cilj pa si je zadal povečanje števila esesovcev. Po vzoru tevtonskih vitezov in jezuitskega reda je začel preoblikovati SS v elitni red.²⁷

Himmler je okreplil administrativno podstat SS z ustanovitvijo SS-urada (*SS-Amt*), ki je postal osrednji administrativni urad SS ter bil del t. i. SS-rajhovskega vodstva (*Reichsführung-SS*). Za povečanje števila esesovcev je Hitler ukazal reorganizacijo SS; najmanjša enota SS je ostala *Schar* (dobesedno množica) z osmimi pripadniki in enim vodjo (*Scharführer*). Tri »množice« so sestavljale trop (*Trupp*), poveljeval pa mu je njegov vodja (*Truppführer*); trop je imel med 20 in 60 možmi (v večjih mestih). Trije tropi so sestavljali t. i. juriš (*Sturm*), osnovno organizacijsko enoto SS. Enota, enakovredna vojaški četi, je imela med 70 do 120 pripadnikov in ji je poveljeval *Sturmführer*. Tri esesovske čete so sestavljale t. i. *Sturmbann* (jurišno združenje) z med 250 do 600 pripadniki pod poveljstvom *Sturmbannführerja*. Esesovski polk (*Standarte*) je imel tri ali štiri *Sturmbanne*, kar znaša med tisoč in tri tisoč pripadnikov pod vodstvom *Standartenführerja*. Več polkov je bilo združenih v podskupino (*Untergruppe*), pozneje oddelek (*Abschnitt*); enoto v velikosti brigade pod *Oberführerjem*. Več podskupin/oddelkov je sestavljalo enoto moči divizije, poimenovano skupina (*Gruppe*) ter pozneje nadoddelki (*Oberabschnitt*); poveljeval ji je *Gruppenführer*. S tem ni nastala le nova organizacijska sestava, ampak tudi podlaga za poseben činovni sistem SS.²⁸

Hitler je novembra 1930 pooblastil SS, da »izvaja policijsko službo znotraj stranke«, zaradi česar je bil naslednje leto ustanovljen obveščevalni oddelek (*Ic-Dienst*); predhodno je to

27 Prav tam, str. 30–56.

28 Yerger, *Allgemeine-SS*, str. 13, 58.

nalogo opravljala tiskovno-informacijska služba (*Presse- und Informationsdienst*; PI-Dienst). Oddelek se je pozneje preoblikoval v esesovsko varnostno službo (*SS-Sicherheitsdienst*; SD) in deloma tudi esesovski rasno-naselitveni urad (*SS-Rasse- und Siedlungs-Amt*), odgovoren za izvajanje rasne politike znotraj SS.²⁹ V začetku leta 1931 je Hitler dodatno poudaril povezanost SS z njim, ko je izjavil: »Esesovec, tvoja čast se imenuje zvestoba« (*SS-Mann, deine Ehre heißt Treue*), kar je pozneje postalo tudi moto SS (Moja čast se imenuje zvestoba/*Meine Ehre heißt Treue*).³⁰ Tik pred prevzemom oblasti, januarja 1933, je SS imela že več kot 50.000 pripadnikov.³¹

29 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 58. Buchheim, *Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches*, str. 130. Yerger, *Allgemeine-SS*, str. 13.

30 Buchheim, *Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches*, str. 130.

31 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 69. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 4.

OD OBOROŽENIH ORGANIZACIJ SS DO WAFFEN-SS

S prevzemom oblasti 30. januarja 1933 se je SS začela integrirati v državni sistem. Himmler je marca t. l. postal policijski predsednik Münchna (*Polizeipräsident München*) in politični referent bavarskega notranjega ministrstva, vodja SD Reinhard Heydrich (1904–1942) je bil imenovan za vodjo političnega referata münchenske kriminalistične policije ter *SS-Gruppenführer* Kurt Daluge (1897–1946) za pruskega državnega komisarja za posebne potrebe (*Staatskommissar zur besonderen Verfügung*) in generalporočnika policije (*Generalleutnant der Polizei*). Himmler je aprila postal poveljnik bavarske politične policije in pozneje tudi v preostalih nemških deželah.³² Kljub temu da je Reichswehr zagotavljala častno stražo in bila odgovorna za varovanje kanclerjeve rezidence, je Hitler ukazal ponovno ustanovitev štabne straže, odgovorne za njegovo varovanje. *SS-Gruppenführer* Josef »Sepp« Dietrich (1892–1966) je 17. marca 1933 zbral enoto 120 pripadnikov, poimenovana SS-štabna straža (*SS-Stabswache*), ki je bila prva oborožena organizacija SS.³³

32 Buchheim, *Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches*, str. 133. Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 75.

33 Ailsby, *Die Geschichte der Waffen-SS*, str. 22–23. Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 80. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 3.

Himmler je nato ustanovil tri posebna poveljstva SS (*SS-Sonderkommandos*), pozneje preimenovana v *Politische Bereitschaften* (dobesedno Politična pripravljeno) ter nato v *Kasernierte Hundertschaften* (dobesedno Stotnija v vojašnici).³⁴ Prvo posebno poveljstvo v Berlinu je predstavljala *SS-Stabswache*; slednja je bila formalno podrejena policiji, s čimer so esesovci postali pomožni policisti (*Hilfspolizei*). Do junija 1933 so ustanovili še posebni poveljstvi v Jüterborgu in Zossnu; nameščeni sta bili v vojašnicah Reichswehra, kjer so esesovci opravili trimesečno vojaško usposabljanje. Avgusta 1933 so esesovci izgubili status pomožnih policistov, nakar so bila 3. septembra vsa tri poveljstva združena v Polk Adolf Hitler (*Adolf-Hitler-Standardarte*), ta pa je bil 3. novembra preimenovan v Telesni polk SS Adolf Hitler (*Leibstandarte-SS Adolf Hitler*; LSSAH).³⁵

Ker so se policijski zapori polnili z nasprotniki nacističnega režima, je Himmler že 20. marca 1933 oznanil ustanovitev koncentracijskega taborišča Dachau na ozemlju propadle tovarne za smodnik in strelivo. Čez dva dni je že prispela prva skupina okoli 150 zapornikov. Sprva je taborišče varovala bavarska deželna policija, nato pa so 11. aprila prišli še esesovci.³⁶

SA, ki je prav tako kot SS pridobila status pomožne policije (in to že 28. februarja 1933), je začela samostojno »odpirati« nelegalna koncentracijska taborišča, v katerih so izvajali nasilje nad priporniki. Zaradi pritiska javnosti so do konca maja 1933 zaprli vsa »divja« taborišča SA.³⁷ Röhm si je prizadeval, da bi bil Reichswehr razpuščen in da bi SA postala ljudska armada (*Volksheer*), saj je takrat imela pol milijona pripadnikov in Reichswehr le 100.000. Sredi maja 1933 sta se SA in Reichswehr formalno dogovorili o urjenju 250.000 pripadnikov SA za nadaljnjo vojaško

34 Buchheim, *Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches*, str. 130. Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 80–81.

35 Buchheim, *Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches*, str. 139. Messenger, *Hitler's Gladiator*, str. 51–52.

36 Adlauer in Bastian, str. 27. Več o Dachau Ajdič et al., ur., *Dachau*. Distel in Benz, *Das Konzentrationslager Dachau*. Marcuse, *Legacies of Dachau*.

37 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 83–84. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 3.

službo v Reichswehru.³⁸ Röhm je bil 1. decembra 1933 imenovan za državnega ministra brez listnice, kar so vodilni vojaški kadri spremljali z negotovostjo. Napetosti so se poglobile, ko je Röhm na sestanku s francoskim vojaškim atašejem v Berlinu dejal, da bi Reichswehr opravljala le nalogo urjenja pripadnikov, medtem ko bi bila SA odgovorna za narodno obrambo.³⁹

Hitler se je konec februarja 1934 odločil, da bo Reichswehr ostal edina vojaška sila tretjega rajha, SA pa bo pristojna za pred- in povojaško vzgojo. Röhm je temu oporekal in vse bolj kritiziral Hitlerja. Ta razkol znotraj nacistične stranke je dosegel vrh, ko je 30. junija 1934 SS izvedla aretacijo več vodilnih SA-jevcev. Nekateri, vključno z Röhmom, so bili usmrčeni brez sojenja, hkrati pa so umorili tudi druge nasprotnike, tako socialdemokrate, komuniste in konzervativce; skupaj več kot 80 ljudi. SS je bila nagrajena; Hitler je 20. julija 1934 razglasil, da je SS postala samostojna organizacija znotraj NSDAP.⁴⁰

Hkrati je Himmler v sestavo pruske tajne policije vključeval vse več esesovcev in jo tako neformalno vključil v esesovski imperij.⁴¹ 30. januarja 1935 je bil SS-urad razširjen v SS-glavni urad (*SS-Hauptamt*), ki je postal glavno administrativno in upravno središče celotnega SS sistema vse do začetka vojne.⁴² Julija 1935 je Himmler v okviru SS ustanovil še organizacijo *Ahnenerbe* (dobesedno Dediščina) z nalogo (psevdo)znanstvenega preučevanja nemške germanske zgodovine.⁴³

Leta 1935 je Hitler začel širiti obseg rajha. 13. januarja je bilo zasedeno Posarje in 1. marca je bilo ustanovljeno še vojno letalstvo (*Luftwaffe*; LW).⁴⁴ 16. marca 1935 je bila uvedena splošna vojaška obveznost in hkrati je Hitler ukazal povečanje kopenske vojske na moč 36 divizij. Isti dan je izdal ukaz o organizaciji

38 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 91.

39 Carsten, *The Reichswehr and Politics*, str. 310–363. Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 92.

40 Prav tam, str. 92–122.

41 Thamer, *Nationalsozializem*, str. 132.

42 Yerger, *Allgemeine-SS*, str. 13.

43 Mees, *Hitler and Germanentum*, str. 256.

44 Mitcham Jr., *The Rise of the Wehrmacht I*, str. 47.

esesovskih oboroženih sil, v nasprotju s predhodnim dogovorom z Reichswehrom. SS-sile v pripravljenosti (*SS-Verfügungstruppe*; SS-VT) so predstavljale vojaško krilo SS z vojaškim urjenjem pod vodstvom nekdanjih častnikov Reichswehra.⁴⁵ SS-VT so bile odgovorne za notranjo obrambo režima. 1. oktobra 1934 se je začel prvi tečaj za bodoče častnike SS v SS-junkerski šoli v Bad Tölzu (*SS-Junkerschule Bad Tölz*), ki je bila enakovredna vojaški akademiji. LSSAH je bila formalno dodeljena v sestavo SS-VT.⁴⁶

Po ustanovitvi vojnega letalstva, v nasprotju z versajsko pogodbo, je bil 21. maja 1935 sprejet rajhovski obrambni zakon, po katerem je bil Reichswehr preimenovan v *Wehrmacht* (WH), sestavljen iz treh vej: kopenske vojske (*Heer*), vojnega letalstva in vojne mornarice (*Kriegsmarine*; KM). Obenem je bilo ustanovljeno Vrhovno poveljstvo oboroženih sil (*Oberkommando der Wehrmacht*; OKW), sestavljeno iz Vrhovnega poveljstva kopenske vojske (*Oberkommando der Heer*; OKH), vojnega letalstva (*Oberkommando der Luftwaffe*; OKL) in vojne mornarice (*Oberkommando der Marine*; OKM). Hkrati je bilo obrambno ministrstvo preimenovano v vojno.⁴⁷

Novoustanovljena SS-VT je imela zahtevnejše pogoje za vstop: kandidati so morali biti visoki najmanj 178 cm (180 cm za pripadnike LSSAH) ter z brezhibnim zobovjem.⁴⁸ Kljub tem novim pogojem je v dveh mesecih po formalni ustanovitvi SS-VT le-ta imela že 8.459 pripadnikov: 2.600 pripadnikov LSSAH, 759 vojakov v junkerskih šolah, 1.338 garnizijskih vojakov ter 2.241 paznikov v koncentracijskih taboriščih.⁴⁹

7. marca 1936 so pripadniki LSSAH sodelovali v zasedbi Porenja; zasedba se je končala brez odpora in uporabe orožja.⁵⁰

45 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 128. Seidler, *Avantgarde für Europa*, str. 31. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 7.

46 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 408–409. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 8. SS-junkerske šole, poimenovane po pripadnikih pruskega plemstva, so predstavljale šolske ustanove, enakovredne vojaškim akademijam.

47 Mitcham Jr., *The Rise of Wehrmacht I*, str. 47.

48 Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 9.

49 Blandford, *Hitler's Second Army*, str. 22–23.

50 Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 7.

29. marca 1936 so esesovske paznike v koncentracijskih taboriških formalno združili v samostojno organizacijo znotraj SS, in sicer v Enote mrtvaških glav (*SS-Totenkopfverbände*; SS-TV). V prvem letu delovanja so obstajali že trije esesovski polki mrtvaških glav; četrti je bil ustanovljen po priključitvi Avstrije.⁵¹

1. aprila 1936 so enote SS-VT in mrtvaških glav formalno postale »organizacije v službi države« ter bile hkrati podrejene notranjemu ministrstvu. Tega leta so v sklopu SS-glavnega urada ustanovili Inšpektorat VT, ki je bil pristojen za oskrbo in vojaško urjenje teh enot.⁵² Vodstvo inšpektorata je prevzel častnik Paul Hausser (1880–1972), kmalu pa so se mu pridružili še drugi razočarani nekdanji vojaki in častniki ter izkoristili SS-VT za uresničevanje kariernih ambicij.⁵³

17. junija 1936 je Hitler izdal ukaz o združitvi vseh policijskih sil v Nemčiji, nakar je Himmler prevzel vodstvo nad njimi. Njegov novi naziv je bil »državni vodja SS in načelnik nemške policije v državnem ministrstvu za notranje zadeve« (*Der Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei im Reichsministerium des Innern*).⁵⁴ S tem je Himmler pridobil celotno (politično) oblast nad notranjimi varnostnimi silami v tretjemu rajhu. Ta simbioza se je pokazala z ukazom z dne 13. novembra 1937, ko je Himmler ustanovil sistem višjih SS in policijskih vodij (*Höhere SS- und Polizeiführer*; HSSPF), ko so bili na posameznih vojnih območjih imenovani esesovci, ki so imeli nadzor nad vsemi esesovskimi in policijskimi silami na dotičnem območju ter bili neposredno podrejeni Himmlerju. Po začetku vojne so bili HSSPF-ji umeščeni tudi v okupiranih državah, kjer so prav tako predstavljali izvršno moč rajhovskega notranjega ministrstva ter organizacije SS.⁵⁵

51 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 422.

52 Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 8.

53 Blandford, *Hitler's Second Army*, str. 24–26.

54 Buchheim, *Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches*, str. 134.

55 Buchheim, *Die Höheren SS- und Polizeiführer*, str. 362isl. Prim. NARA, RG 549, MS#B-629, Ernst Rode, 'The Sphere of Duties of the 'Command Staff of the R.F.SS (Reichs-Commander-in-Chief of the SS) and Chief of the German Police' and their collaboration with the OKW (W.E.S.T i.e. Armed Forces Operational Staff) and OKH (Army General Staff and Quartermaster General), 18. 7. 1947.

Do konca leta 1937 je SS-VT imela tri pehotne polke (LSSAH, Deutschland s štirimi bataljoni v Münchnu in Germania s tremi bataljoni v okolici Hamburga), bataljon za zveze in lahko inženirsko četo; pri tem je bil le en polk popolnoma pripravljen za vojno službo, saj so jim primanjkovali sposobni in usposobljeni častniki.⁵⁶ 11. marca 1938 so deli teh treh polkov SS-VT sodelovali pri zasedbi Avstrije (t. i. anšlusu); tudi ta operacija se je končala brez uporabe orožja.⁵⁷

17. avgusta 1938 je Hitler razmejil območje vpliva med SS in Wehrmachtom. SS je bila opredeljena kot »politična organizacija NSDAP«, ki ni deležna nobenega vojaškega urjenja in ni oborožena. A znotraj SS so obstajale oborožene enote SS (*die bewaffneten Einheiten der SS*), ki so jih sestavljale SS-VT, SS-junkerske šole, SS-TV (vključno z rezervisti) in so bile organizirane kot vojaške formacije, oborožene in namenjene za »posebne notranje politične naloge«, pri čemer so v miru podrejene državnemu vodji SS in poveljniku nemške policije (obe funkciji je zasedal Himmler). Splošna SS (*Allgemeine-SS*; A-SS), torej vsi drugi neoboroženi deli SS, je bila v primeru vojne na voljo Wehrmachtu v skladu z vojaško zakonodajo (*»/.../, also unbewaffneten SS stehen der Wehrmacht im Kriegsfall nach den Bestimmungen der Wehrgesetze zur Verfügung«*). V organizacijskem, izobraževalnem in političnem smislu so bile podrejene NSDAP, medtem ko je bil Wehrmacht odgovoren za oborožitev in opremo. Hitlerjev ukaz je določil še, da v mirnem času ne sme priti do organizacijskega povezovanja z Wehrmachtom ter da so enote SS-VT bolj vojaške kot policijske formacije. V primeru mobilizacije pa so SS-VT morale služiti pod OKH, pri čemer so politično še vedno ostale del NSDAP. Opredeljeno pa je bilo tudi, da so enote SS-TV v mirnem času rezervne enote, ki so v vojnem času podrejene SS-VT (slednje so bile tudi v mirnem času aktivne vojaške enote).⁵⁸

56 Blandford, *Hitler's Second Army*, str. 30. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 10.

57 Ailsby, *Die Geschichte der Waffen-SS*, str. 23.

58 Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 8–9. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 17–20.

SS-TV je v tem času imela tudi velik kadrovski problem, saj služenje v njenih vrstah ni veljalo kot opravljanje obvezne vojaške dolžnosti. Zato so prostovoljce sprejemali po opravljenemu vojaškemu roku, pri čemer so vojaki in podčastniki podpisali pogodbo za dvanajst let. 1. aprila 1938 je bila SS-TV organizirana takole: štirje polki (vsak s tremi bataljoni); vsak bataljon je imel tri pehotne čete (vsaka 148 pripadnikov) in eno mitralješko četo (s 150 vojaki) ter sanitetne, transportne in komunikacijske enote.⁵⁹

Ukaz je bil dejansko preizkušen med zasedbo Sudetov oktobra 1938, ko so bili trije esesovski polki (LSSAH, Germania in Deutschland) in dva dodatna bataljona SS-TV dodeljeni pod poveljstvo OKH. Po zasedbi je bil izoblikovan načrt, da bi se enote SS-VT organizirale v padalske enote, a je bil nato preoblikovan: sile SS-VT naj bi imele nalogo in vlogo motoriziranih jurišnih enot. Poleti 1939 so pripadniki SS-polka Deutschland sodelovali v večji vaji z redno kopensko vojsko in se izkazali, tako da je Hitler ukazal ustanovitev še esesovskega artilerijskega polka.⁶⁰ Tako je bila sestava SS-VT poleti 1939 naslednja: LSSAH, polk Deutschland (München), polk Germania (Hamburg), polk Der Führer (Dunaj, Gradec, Celovec), bataljon za zveze (Unna), inženirski bataljon (Dresden), bataljon Nürnberg, sanitetni bataljon, artilerijski polk, junkerska šola Bad Tölz, junkerska šola Braunschweig ter junkerska šola Celovec.⁶¹

Enega izmed najbolj nazornih primerov integracije esesovskih organizacij v državni aparat predstavlja Glavni urad za varnost rajha (*Reichssicherheitshauptamt*; RSHA), ki je bil ustanovljen 27. septembra 1939 iz dveh predhodno samostojnih služb (obema je načeloval Heydrich): državnega Glavnega urada varnostne policije (*Hauptamt Sicherheitspolizei*; HA Sipo), ki je nadziral tajno državno policijo (*Geheime Staatspolizei*; Gestapo) in kriminalistično policijo (*Kriminalpolizei*; Kripo), ter glavnega urada SS-varnostne službe (*Sicherheits Hauptamt*), ki je nadziral SD.⁶²

59 Prav tam, str. 20–21.

60 Prav tam, str. 19–20.

61 Buchheim, *Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches*, str. 140.

62 Yerger, *Allgemeine-SS*, str. 15.

WAFFEN-SS MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Druga svetovna vojna se je začela 1. septembra 1939 z napadom Nemčije na Poljsko, pri čemer so bile med nemškimi silami tudi enote SS-VT in SS-TV. Večina sodelujočih esesovskih enot je bila dodeljena tankovski diviziji Kempf (*Panzer Division Kempf*): SS-polk Deutschland, SS-artilerijski polk, SS-bataljon za zveze, SS-izvidniški bataljon in 2. četa SS-protiletalskega mitralješkega bataljona.⁶³

SS-polk Germania je bil dodeljen 14. armadi ter okrepljeni polk LSSAH (s SS-inženirskim bataljonom) 10. armadi. SS-bataljon mrtvaških glav Götze je bil reorganiziran v okrepljeni pehotni bataljon gdanskega domobranstva (*Heimwehr Danzig*), pri čemer je ostal v tem pristaniškem mestu, opravljajoč policijske naloge. Na splošno je OKH pohvalil delovanje esesovskih enot med poljsko kampanjo, a posamezni generali so poudarili visoke žrtve med esesovci, kar so pripisali pomanjkljivi vojaški izobrazbi (predvsem častnikov).⁶⁴

Po uspešni poljski kampanji je Wehrmacht začel povečevati obseg svojih sil, čemur je sledila tudi SS-VT. LSSAH je bil

63 Lucas, *Hitler's Commanders*, str. 74. Wendel, *Panzer-Division Kempf*.

64 Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 26.

Skupne izgube kopenske vojske in enot SS so bile med poljsko kampanjo sledeče: 10.572 padlih, 3.400 pogrešanih in 30.322 ranjenih. – Blandford, *Hitler's Second Army*, str. 50.

reorganiziran v okrepljeni motorizirani polk, medtem ko so bili trije polki SS-VT združeni v SS-divizijo v pripravljenosti (*SS-Verfügungsddivision*; SS-V-Division). Oktobra 1939 je bila ustanovljena še divizija mrtvaških glav (*SS-Totenkopfdivision*; SS-T-Division), sestavljena iz 6.500 pripadnikov SS-TV ter z dodatnimi pripadniki SS-VT, rezervnimi policisti in pripadniki splošne SS. Konec novembra 1939 so iz pripadnikov redarstvene policije ustanovili še SS-polijsko divizijo (*SS-Polizeidivision*). Ustanovitev teh dveh divizij so kritizirali tudi pripadniki SS-VT, saj pazniki in policisti niso bili deležni vojaškega urjenja.⁶⁵

7. novembra 1939 je bil izdan ukaz, v katerem je bil prvič uporabljen naziv **Waffen-SS**: pripadnike splošne SS so pozvali, da lahko vstopijo kot rezervni častniki v vrste Waffen-SS in policije. Uradni naziv Waffen-SS za oborožene sile SS je bil vpeljan z ukazom Himmlerja 1. decembra istega leta. Takratna struktura Waffen-SS je bila takšna: tri divizije, SS-junkerske šole, polki mrtvaških glav, Nadomestni urad Waffen-SS (*Ergänzungsamt der Waffen-SS*), Urad za oborožitev in opremo Waffen-SS (*Waffen- und Geräteamt der Waffen-SS*), Personalni urad Waffen-SS (*Personalamt der Waffen-SS*), Urad R. V. Waffen-SS (*Amt RV*), Urad za podporo in oskrbo Waffen-SS (*Fürsorge- und Versorgungsamt der Waffen-SS*), Sanitetni urad Waffen-SS (*Sanitätsamt der Waffen-SS*), Upravni urad Waffen-SS (*Verwaltungsamt der Waffen-SS*), SS-sodstvo (*SS-Gericht*) in LSSAH. Ukaz je še zagotavljal, da je služenje v Waffen-SS veljalo za opravljanje vojaške dolžnosti.⁶⁶ 15. decembra 1939 je Himmler izdal ukaz, s katerim so bile vse enote mrtvaških glav podrejene Waffen-SS in obe diviziji (*SS-V-Division* in *SS-T-Division*) podrejene OKH.⁶⁷

Januarja 1940 je bil izdan ukaz, po katerem so bile enote SS-VT preimenovane iz dotedanjih esesovskih oznak v bolj

65 Prav tam, str. 51–52. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 30–31.

66 NARA, RG 242, T175 Records of the Reich Leader of the SS and Chief of the German Police (dalje T-175), R-36, Frame 5973, Verfügung des OKW vom 8. März 1940 betr. „Wehrdienstverhältnis und Wehrüberwachung der Angehörigen der Waffen-SS während des Krieges“. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 44–45.

67 Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 11.

standardno vojaško; tj. *Sturm* je postala *Kompanie* (četa), *Sturmbann Bataillon* (bataljon) in *Standarte* je bil preimenovan v *Regiment* (polk).⁶⁸

Vse tri obstoječe divizije Waffen-SS so poslali na zahodno nemško mejo, kjer so se pripravljali na napad na države Beneluksa in Francijo. Hitler je posredoval in dosegel, da sta bili *SS-V-Division* in *SS-T-Division* opremljeni z motorizacijo, medtem ko je bila oborožitev enot mrtvaških glav bolj problematična. Do konca januarja 1940 tako niti eden izmed štirinajstih polkov mrtvaških glav ni bil opremljen s težko oborožitvijo, in to kljub Hitlerjevemu ukazu z dne 18. maja 1939, v katerem je zahteval, da OKH za slednje preskrbi potrebno artilerijo.⁶⁹

Marca 1940 je Hitler ukazal ustanovitev novega motoriziranega težkega artilerijskega polka Waffen-SS (s tremi bataljoni; eden za vsako divizijo) in enega lahkega artilerijskega bataljona za LSSAH, a OKH ni dobavila artilerijskega orožja, saj je obravnavala divizije Waffen-SS kot tretjerazredne domobranske divizije (*Landwehr-Divisionen*). Kljub temu da so bile enote kopenske vojske in Waffen-SS (na papirju) enakopravne glede dodelitve opreme in oborožitve, se je že v prvem letu vojne pokazalo, da OKH ni sposobna oskrbeti svojih enot (in enot Waffen-SS) s potrebno oborožitvijo; hkrati pa je OKH raje poskrbela za svoje enote kot za rivalsko organizacijo. Posledično sta bili *SS-T-Division* in policijska divizija opremljeni z zaplenjenim češkoslovaškim orožjem.⁷⁰

Ob začetku zahodne kampanje, 10. maja 1940, so bile enote Waffen-SS razporejene takole: polka LSSAH in Der Führer sta bila namenjena za zasedbo Nizozemske, oslabljena *SS-V-Division* (brez polka Der Führer) je bila v pripravljenosti v bližini Münstra, *SS-T-Division* v rezervi OKH pri Kasslu in policijska divizija v rezervi armadne skupine C (*Heeresgruppe C*). LSSAH je uspelo že prvi dan zasesti nizozemsko mesto Zwolle in nato

68 Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 395.

69 Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 45–46.

70 Prav tam, str. 47–50.

15. maja še Haag. 21. maja so vse esesovske formacije (razen policijske divizije) pričele prodirati proti Rokavskemu prelivu in ga dosegle 24. maja. Šele 9. junija je v boje stopila tudi policijska divizija, ki je napadla prek reke Aisne in Ardenskega kanala; do 20. junija je v le dveh spopadih utrpela 125 mrtvih, 527 ranjenih in 45 pogrešanih policistov.⁷¹

Velike izgube so bile pripisane dejstvu, da je bilo v *SS-T-Division* in policijski diviziji veliko ljudi, ki niso bili deležni nobenega vojaškega urjenja in so bili brez znanja vojaške taktike oziroma so ga imeli malo. Tako so med samo kampanjo kot takoj po njej izkoristili vsako priložnost za dodatno urjenje in reorganizacijo divizije. Kopenska vojska je dodatno izkoristila njihovo slabo pripravljenost kot izgovor za zadrževanje potrebne oborožitve. Tako so bile enote *Waffen-SS* prisiljene v nadaljnjo uporabo zaplenjenega orožja češkoslovaškega, poljskega in francoskega porekla.⁷²

Junija 1940 je Hitler določil velikost kopenske vojske na 64 divizij in je *Waffen-SS* odmeril še eno novo divizijo – tako je *Waffen-SS* predstavljala tri odstotke velikosti kopenske vojske. Iz treh novoustanovljenih polkov mrtvaških glav so februarja 1941 ustanovili bojno skupino Nord (*SS-Kampfgruppe Nord*), ki je bila septembra 1941 preoblikovana v divizijo. Dodatno so ustanovili peterico pehotnih in dva konjeniška polka, ki so jih nameravali uporabiti za protipartizansko bojevanje v zaledju vzhodne fronte.⁷³

15. avgusta 1940 so v sklopu *SS* ustanovili *SS*-vodstveni glavni urad (*SS-Führungshauptamt*; *SS-FHA*), ki je prevzel administracijo *Waffen-SS* in bil pristojen za pred- in povojaško urjenje ter izobrazbo splošne *SS*.⁷⁴ Jeseni 1940 so ustanovili novo divizijo; z jedrom, ki je prihajalo iz divizij *SS-V* in *SS-TV*, ter prostovoljci iz nordijskih držav jim je do decembra uspelo ustanoviti *SS*-divizijo *Germania*. Decembra je Himmler ukazal tudi preimenovanje divizij: *SS-Verfügungs-Division* je bila

71 Prav tam, str. 55–81.

72 Blandford, *Hitler's Second Army*, str. 61–64.

73 Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 92–93.

74 Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 14. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 95.

preimenovana v SS-Division Deutschland in nato v Reich (še pozneje v Das Reich), medtem ko je bila Germania preimenovana v Wiking.⁷⁵ Aprila 1941 je Himmler dosegel, da so pazniki v enotah mrtvaških glav, ki so delovali v sistemu koncentracijskih taborišč, postali pripadniki Waffen-SS, saj so s tem postali vojaški obvezniki.⁷⁶

Med pripravami na invazijo na Sovjetsko zvezo je marca 1941 postalo jasno, da se obeta nov konflikt, tokrat s Kraljevino Jugoslavijo in Grčijo. Konec marca je bila divizija Reich poslana iz severne Francije v jugozahodno Romunijo, od koder je nato 6. aprila napadla Jugoslavijo v okviru aprilske vojne. 13. aprila so izvidniki iz sestave esesovske divizije uspeli doseči Beograd in dosegli kapitulacijo prestolnice. LSSAH, zdaj že v moči brigade, je prodrla iz Bolgarije (prek Jugoslavije) proti Grčiji, kjer je po nekaj dneh hitrega in skoraj neoviranega premikanja naletela na silovit grški odpor na prelazu Klisura. Po prebitju obrambe je brigada prodrla vse do Korintskega zaliva in po kapitulaciji Grčije sodelovala v veliki paradi v Atenah. Takoj zatem je bila premeščena v Prago, kjer se je pripravila na napad na Sovjetsko zvezo.⁷⁷

Ob začetku invazije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 sta bili diviziji LSSAH in Wiking dodeljeni armadni skupini Jug (*Heeresgruppe Süd*, ki je imela nalogo zasesti ukrajinski Kijev), divizija Reich armadni skupini Sredina (*Heeresgruppe Mitte*; usmerjena proti Moskvi), policijska divizija je bila v rezervi in divizija mrtvaških glav v sestavi armadne skupine Sever (*Heeresgruppe Nord*; z nalogo prodreti proti Leningradu), medtem ko sta bila SS-bojna skupina Nord in 9. SS-pehotni polk dodeljena poveljstvu kopenske vojske na Norveškem. Dve brigadi pod neposrednim poveljstvom Himmlerjevega poveljniškega štaba sta bili namenjeni za čiščenje terena po premiku glavnih bojnih enot.⁷⁸

75 Prav tam, str. 97.

76 Prav tam, str. 100.

77 Blandford, *Hitler's Second Army*, str. 66–68. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 102–106. Prim. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1*. Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 2*.

78 Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 108–109.

6. novembra 1941 je Hitler odobril rekrutiranje tujcev iz Skandinavije, ki so se kot prostovoljci hoteli boriti proti (sovjetskemu) boljševizmu; kmalu so bile ustanovljene tujske legije iz flamskih, nizozemskih, norveških in danskih prostovoljcev. Čez tri dni je prav tako dovolil, da je bila brigada LSSAH razširjena v tankovskogrenadirsko divizijo.⁷⁹

V zaupnem dokumentu z dne 19. novembra 1941 je bilo razvidno, kako bo vzhodna fronta postala »mesoreznica«: od začetka ofenzive je Waffen-SS utrpela naslednje žrtve: padlo je 407 častnikov ter 7.930 podčastnikov in vojakov, ranjenih je bilo 816 častnikov in 26.299 članov moštva, 923 vojakov je bilo pogrešanih ter štirje častniki in 125 vojakov je izgubilo življenje v nesrečah. Začasno zimsko zatišje 1941–1942 so izkoristili za reorganizacijo treh SS divizij (Reich, Totenkopf in Wiking) v tankovskogrenadirski status (vsaka divizija je dobila tankovski in tankovsko-lovski bataljon), hkrati pa so ustanovili tudi prvi esesovski korpus.⁸⁰

V začetku leta 1942 je Waffen-SS imela naslednje enote: LSSAH v moči brigade, SS-divizija Reich (s polki Deutschland, Der Führer in 11. SS-polk), SS-divizija Totenkopf (s polki mrtaških glav št. 1–3), SS-divizija Wiking (polki Germania, Westland, Nordland), SS-policijska divizija (policijski polki št. 1–3), SS-divizija Nord (polki št. 6, 7 in 9), 1. SS-brigada RFSS (polka št. 8 in 10), 2. SS-brigada RFSS (polka št. 4 in 5) ter SS-konjeniška brigada (konjeniška polka št. 1 in 2).⁸¹ 1. septembra 1942 je Waffen-SS imela bojno moč 141.975 pripadnikov ter dodatnih 45.663 vojakov v šolskih in nadomestnih enotah.⁸² Do konca leta 1942 je bila ustanovljena še ena gorska divizija iz banatskih Nemcev Prinz Eugen⁸³ in SS-konjeniška brigada je

79 Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 395–396.

80 Reynolds, *Steel Inferno*, str. 9. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 120. Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 396.

81 Prav tam, str. 395.

82 Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 182.

83 Prim. Babić, *Paor s bajonetom*. Božović, *Divizija 'Prinz Eugen'*. Casagrande, *Die volksdeutsche SS-Division »Prinz Eugen«*. Kumm, 'Vorwärts Prinz Eugen!'. Kumm, 7. *SS-Gebirgs-Division Prinz Eugen*. Kumm, *The History of the 7 SS Mountain Division 'Prinz Eugen'*.

bila preoblikovana v konjeniško divizijo Florian Geyer.⁸⁴ Ustanovitev SS-divizije Prinz Eugen predstavlja prelomnico, saj so pričeli rekrutirati osebje izven germanskega prostora (Severna Evropa), a še vedno germanskega (nemškega) rodu.

V letu 1943 je na vzhodni fronti Waffen-SS sodelovala v naslednjih pomembnejših bitkah in operacijah: tretji bitki za Harkov,⁸⁵ zatrtju vstaje varšavskega geta⁸⁶ in bitki pri Kursku.⁸⁷ V prvi polovici leta 1943 so ustanovili še več novih divizij: tankovskogrenadirski diviziji (11.) Nordland in (12.) Hitlerjugend, (13.) gorsko divizijo Handschar, tri brigade (Wallonien, Lange-marck in Reichsführer-SS) kot tudi dve tujski legiji (estonsko in letonsko). Jeseni istega leta je bila SS-policijska divizija reorganizirana v tankovskogrenadirski status, temu pa sta sledila ustanovitev več tujskih divizij (14. galicijska in 15. letonska) kot tudi povečanje brigade Reichsführer-SS v (16.) tankovskogrenadirsko divizijo. Iz nemških pripadnikov je bila takrat ustanovljena še 17. SS-tankovskogrenadirska divizija Götz von Berlichingen. Novembra 1943 so bile še tri brigade preoblikovane v divizijski status, s čimer so nastale sledeče divizije: (18.) tankovskogrenadirska Horst Wessel, letonska 19. grenadirska in estonska 20. grenadirska.⁸⁸

Ob odprtju italijanske fronte julija 1943 (z invazijo na Sicilijo) ni bilo v Italiji nobene enote Waffen-SS. Zaradi oslabitve položaja fašistične stranke in posledične italijanske kapitulacije je bila divizija LSSAH poslana v Italijo, da sodeluje v razorožitvi italijanskih enot v severni Italiji in nato še v protipartizanskih operacijah v Ljubljanski pokrajini. Pripadniki Waffen-SS so 12. septembra 1943 sodelovali tudi pri osvoboditvi Benita

84 Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 396.

85 Prim. Nipe, *Last Victory in Russia*.

86 Prim. Edelman, *The Ghetto Fights*. Gebhardt-Herzberg, *Das Lied ist geschrieben mit Blut*.

87 Prim. Barbier, *Kursk*. Clark, *Kursk*. Dunn, *Kursk*. Glantz in Orenstein, *The Battle for Kursk*. Glantz in House, *The Battle of Kursk*. Healy, *Kursk 1943*. Healy, *Zitadelle*. Newton, *Kursk*. Nipe, *Blood, Steel, and Myth*. Showalter, *Armor and Blood*. Zamulin, *Demolishing the Myth*.

88 Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 396–398.

Mussolinija (1883–1945).⁸⁹ Med januarjem in junijem 1944 so enote Waffen-SS sodelovale v bitki za Anzio,⁹⁰ pozneje pa je bilo njihovo delovanje usmerjeno predvsem v protipartizanski boj v severni Italiji.

Leto 1944 je bilo zaznamovano z defenzivnimi operacijami na vzhodni fronti, pri čemer so med bolj odmevnimi bile: korsunsko-čerkaški žep (januar),⁹¹ bitka za Narvo (februar–julij),⁹² bitka za tannenberško linijo (julij–september), kurlandski žep (julij 1944–maj 1945),⁹³ zatrtje splošne vstaje v Varšavi (avgust–oktober)⁹⁴ in bitka za Budimpešto (december 1944–februar 1945).⁹⁵

Kmalu po odprtju (nove) zahodne fronte, z operacijo Overlord junija 1944,⁹⁶ so bile enote Waffen-SS vpletene v boje z zahodnimi zavezniki (Američani, Britanci, Kanadčani, svobodnimi Francozi) ter francoskimi partizani. Po vzpostavitvi fronte so enote Waffen-SS sodelovale v naslednjih operacijah in bitkah: operacija Epsom (junij),⁹⁷ operacija Lüttich (avgust), falaiški žep (avgust),⁹⁸ operacija Market Garden (september)⁹⁹ ter ardenska ofenziva (december 1944–januar 1945).¹⁰⁰ V letu 1945 so enote Waffen-SS sodelovale tudi v zadnji nemški ofenzivi na zahodni fronti, operaciji Severni veter (*Unternehmen Nordwind*), ki je trajala od decembra 1944 do januarja 1945.¹⁰¹

89 Prim. Annussek, *Hitler's Raid to Save Mussolini*.

90 Prim. Clark, *Anzio*. Eisenhower, *They Fought at Anzio*. D'Este, *Fatal Decision*. Lamson in Conn, *Anzio 22 January–22 May 1944*.

91 Prim. Nash, *Hell's Gate*. Zetterling in Frankson, *The Korsun Pocket*.

92 Prim. Landwehr, *Narva 1944*.

93 Prim. Wade, *The Survivors of the Kurland Pocket 1944–1945*.

94 Prim. Borodziej, *The Warsaw Uprising*. Ciechanowski, *The Warsaw Rising*. Davies, *Rising '44*.

95 Prim. Gosztony, *Der Kampf um Budapest*. Ungváry, *The siege of Budapest*.

96 Prim. Ambrose, *D-Day June 6, 1944*. Beevor, *D-Day*. Blandford, *Two Sides of the Beach*. Buckingham, *D-Day*. Keegan, *Six Armies in Normandy*. Neillands, *The Battle of Normandy*. Reynolds, *Steel Inferno*. Számvéber, *Waffen-SS Armour in Normandy*.

97 Prim. Clark, *Operation Epsom*. Daghish, *Operation Epsom*. Saunders, *Hill 112*.

98 Prim. Breuer, *Death of a Nazi Army*. Ford, *Falaise 1944*. W. D. Whitaker, S. Whitaker in Copp, *Victory at Falaise*.

99 Prim. Badsey, *Arnhem 1994*. Hibbert, *Arnhem*. Kershaw, *It Never Snows in September*.

100 Prim. Bergström, *The Ardennes*. Cole, *The Ardennes*. Delaforce, *The Battle of the Bulge*. Dupuy, Bongard in Anderson, *Hitler's last gamble*. Elstob, *Hitler's last offensive*. Mitcham, *Panzers in winter*. Parker, *Battle of the Bulge*. Toland, *Battle*.

101 Engler, *The final crisis*. Whiting, *The other Battle of the Bulge*.

V letu 1944 so bile ustanovljene naslednje divizije Waffen-SS: albanska (21.) gorska Skanderbeg, madžarsko-nemška (22.) konjeniška Maria Theresia, hrvaško-bosanska (23.) gorska Kama (ta je bila že kmalu razpuščena), (24.) gorska Karstjäger, ruska (29.) grenadirska in (belo)ruska (30.) grenadirska. Divizije št. 25–28 niso nikoli bile ustanovljene popolnoma, saj so organske enote vključili v že obstoječe divizije. Sledile so ustanovitve naslednjih grenadirskih divizij: (31.), flamska (27.) Langemarck, valonska (28.) Wallonien in madžarska (25.) Hunyadi.¹⁰²

Zadnje (koledarsko) leto vojne v Evropi je bilo v znamenju sovjetskega prodora proti Nemčiji in nato v njeno osrčje. V marcu so enote Waffen-SS imele vodilno vlogo v zadnji nemški ofenzivi na vzhodni fronti, operaciji Spomladansko prebujanje,¹⁰³ ki pa je bila neuspešna in se nato razvila v bitko za Dunaj.¹⁰⁴ Pomemben delež zadnjih branilcev prestolnice tretjega rajha Berlina¹⁰⁵ so prav tako predstavljale enote Waffen-SS.

V zadnjih petih mesecih vojne so formirali še naslednje divizije: madžarska (26.) grenadirska, (32.) grenadirska 30. Januar, nizozemska (23.) grenadirska Nederland, francoska (33.) grenadirska Charlemagne, nizozemska (34.) grenadirska Landstorm Nederland, (35.) esesovska in policijska grenadirska, (36.) grenadirska divizija, (37.) konjeniška Lützow, italijanska (29.) grenadirska in (38.) grenadirska Nibelungen.¹⁰⁶

Na balkanski fronti je Waffen-SS novembra 1944 prevzela administrativno upravljanje dveh korpusov tujih prostovoljcev, ki so bili do takrat podrejeni OKH: 15. kozaški konjeniški korpus in Srbski prostovoljski korpus (*Srpski dobrovoljački korpus*; SDK).¹⁰⁷

102 Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 398–399.

103 Prim. Puntigam, *Von Plattensee bis zur Mur*.

104 Prim. Gosztony, *Endkampf an der Donau*.

105 Prim. Bahm, *Berlin 1945*. Beevor, *Berlin*. A. Hamilton, *Bloody streets*. Read in Fisher, *The fall of Berlin*.

106 Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 399–400.

107 Prav tam, str. 400.

USTANOVE IN ENOTE WAFFEN-SS

Skozi zgodovino svojega delovanja je Waffen-SS doživela številne preobrazbe tako glede formacij in enot kot tudi glede ustanov, ki so bile pristojne za vodenje in oskrbo teh enot. Z razvojem SS se je pokazala potreba po ustanovitvi formalnega birokracijskega sistema. Zato so leta 1931 ustanovili SS-urad (*SS-Amt*), ki je prevzel nadzor nad vsemi enotami in delovanjem SS. A že v slabih nekaj letih se je organizacija SS tako povečala (in hkrati osamosvojila izpod nadzora SA), da je bil urad 30. januarja 1935 preoblikovan v SS-glavni urad (*SS-Hauptamt*; SS-HA).¹⁰⁸ Vojna je pokazala, da organizacija SS-HA ne ustreza vojnim potrebam, zaradi česar je bilo delovanje glavnega urada okrnjeno in dodeljeno osebje premeščeno drugam. Posledično so leta 1943 izvedli prvo reorganizacijo.¹⁰⁹

Po ustanovitvi SS-VT je bil ustanovljen Inšpektorat za SS-sile v pripravljenosti (*Inspektion der SS-VT*), ki je bil podrejen SS-HA; za glavnega inšpektorja je bil imenovan Paul Hausser. 1. junija 1940 je bil inšpektorat preimenovan v Vodstveni urad Waffen-SS (*Kommandoamt der Waffen-SS*). A že 15. avgusta istega leta je bil ustanovljen SS-vodstveni glavni urad (SS-FHA), ki je prevzel nadzor nad vsemi bojnimi enotami ter vojaško-šolskim

108 Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS*: 2.

109 Prav tam, str. 8–9.

sistemom Waffen-SS; SS-FHA je s tem postala neodvisna od SS-HA. Sprva je neposredni nadzor nad SS-FHA prevzel Himmler, 30. januarja 1943 ga je zamenjal Hans Jüttner (1894–1965).¹¹⁰

Med vojno je znotraj SS nastalo še več uradov, poveljstev in drugih organizacijskih oblik, ki so se (ne)posredno ukvarjale in posegale na področje Waffen-SS. Himmler je tako ustanovil še t. i. Poveljniško centralo RF-SS (*Feldkommandostelle RF-SS*), ki je predstavljala njegovo neposredno povezavo in kontrolo nad Waffen-SS, tako da je ta organizacija predstavljala najvišjo poveljniško mesto Waffen-SS. V sklopu tega poveljstva je delovala tudi pisarna, ki je bila pristojna za podelitev odlikovanj pripadnikom Waffen-SS.¹¹¹

V sklopu celotne organizacije SS je bil 1. februarja 1942 ustanovljen še esesovski ekonomski in administrativni glavni urad (*SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt*; SS-WVHA). Ta je bil odgovoren za upravljanje vseh ekonomskih vidikov SS (premoženja, koncentracijskih taborišč, tovarn ...), vključno z Waffen-SS.¹¹²

Med glavnimi uradi SS je bil tudi esesovski personalni glavni urad (*SS-Personal-Hauptamt*), ki je bil odgovoren tudi za vzdrževanje evidence vseh esesovskih častnikov, za njihovo zamenjavo ter za moštvo Waffen-SS. Še en glavni urad, pristojen za raso in naselitev (*SS-Rasse- und Siedlungshauptamt*), je bil odgovoren za osebe Waffen-SS, in sicer glede odobritve porok, izdaje certifikatov rasne čistosti, informacij o vojnih žrtvah ter skrbi za vojne grobove pripadnikov Waffen-SS.¹¹³

V času vojne so ustanovili še teritorialne poveljnike Waffen-SS (*Befehlshaber der Waffen-SS*), ki so imeli nadzor nad enotami in organizacijami Waffen-SS, namenjene za šolanje in usposabljanje na zasedenih ozemljih. Nekateri teritorialni poveljniki so imeli primarno nalogo izvesti rekrutno kampanjo in iz rekrutov oblikovati nove enote Waffen-SS.¹¹⁴

110 Prav tam, str. 11–12.

111 Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS*: 2, str. 16–17. Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 79.

112 Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS*: 2, str. 19.

113 Prav tam, str. 19–20.

114 Landwehr, *Waffen-SS Territorial Commands*. Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 92–94. *Handbook on German Military Forces*.

Poimenovanje in oblike enot Waffen-SS

Z rekrutiranjem pripadnikov Waffen-SS, ki so bili med vojno vse bolj nenemškega rodu, je nastala potreba po enostavnem razločevanju enot Waffen-SS glede na (primarno) narodnost pripadnikov. To so dosegli z različnimi predponami in dodatki v imenu enote:

- enote, sestavljene iz rajhovskih Nemcev in germanskih (nordijskih) vojakov, so uporabljale klasično predpono »SS-« (npr. 6. **SS-Panzer-Armee**);
- enote, sestavljene iz folksdojčerjev, so dobile razširjeno predpono *SS-Freiwilligen* (SS-prostovoljna/i; npr. 7. **SS-Freiwilligen-Gebirgs-Division »Prinz Eugen«**);
- enote, sestavljene iz nenemških in negermanskih pripadnikov, so imele v imenu enote vključeno besedo *Waffen-der SS* (npr. 13. **Waffen-Gebirgs-Division der SS »Handschar«** (*kroatische Nr. 1*)).¹¹⁵

Tujerodne enote Waffen-SS so praviloma imele v imenu dodano narodnost pripadnikov enot (npr. III. (**germanisches**) *SS-Panzer-Korps*, 13. *Waffen-Gebirgs-Division der SS »Handschar«* (**kroatische Nr. 1**); **Finnisches** *Freiwilligen Bataillon der SS*). Ukaz o tem je Himmler izdal 22. januarja 1944.¹¹⁶

Vojna je povzročila tudi militarizacijo imen enot, kar lahko razvrstimo v različne faze:

- sprva so zamenjali esesovske nazive enot (*Standarte*, *Sturmbann*, *Sturm* itd.) z ustreznejšimi vojaškimi nazivi (*Regiment*/polk, *Bataillon*/*Abteilung*/bataljon, *Kompanie*/četa);¹¹⁷
- sledilo je poenotenje nazivov enot; to je predvsem zadevalo enote mrtvaških glav, ki so bile preoblikovane/vključene v

¹¹⁵ Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 12.

¹¹⁶ Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS*: 2, str. 59.

¹¹⁷ Nemška vojaška terminologija ločuje nazive za bataljonske enote, in sicer klasične *Bataillon* uporabljajo pehotne (in iz njih izhajajoče) enote, medtem ko so *Abteilung* uporabljali za specialistične enote (tankovske, artilerijske, konjeniške, komunikacijske itd.). Kljub temu so vse do konca vojne obstajale določene izjeme (npr. *SS-Standarte »Kurt Eggers«*).

- bojne enote in so predhodno imele v imenu Totenkopf- (npr. *SS-Totenkopf-Infanterie-Regiment 1*); edina izjema je bila divizija, ki je ohranila častno ime Totenkopf;
- 16. oktobra 1942 je OKH izdal ukaz, s katerim so preimenovali pehotne (*Infanterie*) enote v grenadirske (*Grenadier*), kar je vplivalo tudi na enote Waffen-SS;¹¹⁸
 - naslednja faza je zajemala oštevilčenje divizij in preštevilčenje divizijskih enot, kar se je zgodilo oktobra 1943 (tako je npr. divizija LSSAH zaradi svoje povezave s Hitlerjem dobila zaporedno številko 1, medtem ko je dejanska prva divizija Waffen-SS Das Reich dobila št. 2).¹¹⁹

Armade, korpusi in divizije Waffen-SS

Na splošno so enote Waffen-SS glede organiziranja in strukture enot sledile smernicam in pravilom kopenske vojske, a je občasno prihajalo do sprememb, predvsem zaradi pomanjkanja moštva, oborožitve in opreme.¹²⁰

Do konca vojne so v okviru Waffen-SS delovale številne manjše in večje formacije, katerih podroben pregled bi zavzel veliko prostora. Med vojno so bili oblikovani dve esesovski (tankovski) armadi ter osemnajst korpusov; vsi ti so imeli dodeljene ne le enote Waffen-SS, ampak tudi enote Wehrmachta. Več kot polovica korpusov (deset od osemnajstih) je bilo pehotnih, medtem ko so bili štirje tankovski ter po dva konjeniška in gorska. Velika večina korpusov naj bi bila sestavljena iz Nemcev (trinajst od osemnajstih), štirje so imeli pripadnike negermanskega rodu in en korpus je imel podrejene enote, sestavljene iz folksdojčerjev.

118 Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS: Erster Band*, str. 62.

119 Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS*; 2, str. 58–59. Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg: Zweiter Band*, str. 74, 144. O oštevilčenju enot NARA, RG 549, MS#B-632, Kurt Gerber, *The Numbering System for Division of the German Army*, 29. 7. 1947.

120 Rikmenspoel, *Waffen-SS Encyclopedia*, str. 58. *Handbook on German Military Forces*, str. 135.

Divizije Waffen-SS, ki so povečini predstavljale najvišjo samostojno formacijo Waffen-SS, so se v določenem obdobju razlikovale od divizij Heera. Npr. motorizirana divizija Das Reich je junija 1941 imela tri motorizirane pehotne polke (divizija kopenske vojske le dva) in štiri bataljone v artilerijskem polku (polk kopenske vojske le tri) ter protiletalski bataljon (katerega pehotna divizija kopenske vojske sploh ni imela).¹²¹ A z razvojem vojne so taki viški postali redkost, pri čemer so tudi divizije Waffen-SS sledile zmanjšanju števila moštva in obsega oborožitve. Najbolj opazne razlike so bile pri pehotnih (grenadirskih) divizijah. Sprva so imele divizije tri polke z devetimi bataljoni, nato pa so oktobra 1943 uvedli novo strukturo (t. i. *Kriegstat 44*; divizija tipa 1944), pri čemer je divizija imela tri polke s šestimi bataljoni. Obenem so ukinili tudi po en oddelek v vsakemvodu. Leta 1945 so še dodatno zmanjšali število pripadnikov divizije za 10 odstotkov.¹²²

Večina divizij Waffen-SS (sedemnajst) je bilo grenadirskih; temu je sledilo sedem tankovskih in sedem tankovskogrenadirskih divizij, pet gorskih in štiri konjeniške divizije. Glede na narodnost (večine) pripadnikov je bilo največ, kar petnajst divizij sestavljenih iz tujerodnih pripadnikov, štirinajst iz Nemcev ter enajst iz Nemcev, živečih izven tretjega rajha (folksdojčerev). Poleg teh divizij, ki so bile del Waffen-SS, so pod administrativno upravo Waffen-SS spadale še tri kozaške divizije, od tega dve konjeniški in ena grenadirska.¹²³

121 Askey, *Operation Barbarossa*, str. 530.

122 *Handbook on German Military Forces*, str. 90.

123 Kane, *Waffen-SS Forces in the Balkans*, str. 5. Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 136.

PRIPADNIKI WAFFEN-SS

(Para)vojaške formacije so sestavljali posamezni vojaki, tako da je primerno, da se posvetimo tudi vprašanju pripadnikov Waffen-SS, predvsem njihovi rekrutaciji, različnim narodnostim in činovnemu sistemu, kar bo olajšalo branje v nadaljevanju.

Rekrutiranje pripadnikov Waffen-SS

Za iskanje novih prostovoljcev za SS so bile sprva pristojne tri esesovske rekrutne postaje (*Ergänzungsstellen*), razporejene po Nemčiji in odgovorne za različna vojaška območja (*Wehrkreis*): Berlin za območja I–IV in VIII, Hamburg za IV in IX–XI in München za V, VII, XII in XIII. Edino LSSAH je lahko pridobila rekrute z vseh treh postaj.¹²⁴

Prostovoljci, ki so se želeli pridružiti SS-VT, so morali izpolnjevati naslednje pogoje: potrjeno arijsko poreklo vse do leta 1800, višina najmanj 1,74 metra, niso smeli imeti prekomerne telesne teže ali nositi korekcijskih očal, brez stikov s političnimi nasprotniki, pridobiti so morali policijsko poročilo o dobrem značaju (nekaznovanosti) ter priložiti eno referenčno pismo predhodnega delodajalca.¹²⁵

¹²⁴ Hatheway, *In Perfect Formation*, str. 87.

¹²⁵ Prav tam.

Pred pričetkom francoske kampanje leta 1940 je Hitler določil, da lahko SS-VT izkoristi dva odstotka rekrutnega obsega kopenske vojske, ki je imel na voljo 66 odstotkov vseh možnih rekrutov. Ta dva odstotka sta tako predstavljala osem tisoč prostovoljcev, ki so se lahko odločili za služenje vojaškega roka v SS-VT. Za potrebe bolj organiziranega rekrutiranja je bil 1. decembra 1939, v sklopu SS-HA, ustanovljen Urad za nadomestitev (*SS-Ergänzungsamt*), ki je nadziral vse rekrutne postaje. Na vsakem vojnem območju ter identičnem SS-nadodseku je bila ustanovljena ena esesovska rekrutna postaja. V osmih mesecih po ustanovitvi urada se je izkazalo, da število prostovoljcev presega kvoto, dodeljeno SS-VT.¹²⁶

Nekatere rekrutne postaje, delujoče ob meji, so po izbruhu svetovne vojne ustanovile tudi podružnične postaje v sosednjih državah. V tujini so tako ustanovili rekrutna poveljstva (*Ersatzkommandos der Waffen-SS*), ki so bila pozneje preimenovana v rekrutne inšpekcije (*Ersatzinspektionen der Waffen-SS*); te so bile sestavljene iz podružnic (*Nebenstellen*), ki so se nadalje delile na rekrutne postaje (*Werbestellen*). Januarja 1945 je bila izvedena združitev rekrutnih postaj kopenske vojske in Waffen-SS v enotne postaje (*Ergänzungsstellen des Heeres und der Waffen-SS*).¹²⁷ Še v letu 1939 so bili znotraj rajha v uporabi stari kriteriji glede primernosti za zaposlitev v vrstah SS in policije; od pregledanih 450.000 kandidatov so jih sprejeli le 82.833.¹²⁸

Od leta 1940 je postalo jasno, da uradni prostovoljni status Waffen-SS postaja bolj črka na papirju kot dejansko stanje, saj so rekrutne pisarne začele uporabljati pritiske kot tudi zavarjanje za doseganje zelenih števil; pri tem so se primarno osredotočili na pripadnike splošne SS, najstnike iz vrst Hitlerjeve mladine (*Hitlerjugend*; HJ)¹²⁹ in Državne delavske službe

126 Hausser, *Soldaten wie andere auch*, str. 267–268. Seidler, *Avantgarde für Europa*, str. 32.

127 Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS*: 2, str. 21–22. Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 81–82.

128 Leleu, *From the Nazi Party's Shock Troop to the 'European' Mass Army*, str. 235.

129 Začetki mladinskih organizacij znotraj NSDAP segajo v leto 1922, nakar je bila s tem imenom uradno ustanovljena julija 1926. Sprva je bila del SA, nato pa je postala samostojna organizacija znotraj NSDAP. Leta 1934 je bila HJ razglašena za edino dovoljeno mladinsko organizacijo v Nemčiji, s čimer so bile druge prepovedane.

(*Reichsarbeitsdienst*; RAD)¹³⁰ kot tudi pripadnike SA. Kljub temu so lahko zavedeni »prostovoljci« našli pravico; februarja 1943 je 2.500 najstnikov dokazalo, da so jih prisilili v vrste Waffen-SS, zaradi česar so jih premestili k policiji.¹³¹

Konec 1942 se je razkrila nova metoda pridobivanja »prostovoljcev« za Waffen-SS: pripadnike Wehrmachta so enostavno premestili v enote Waffen-SS in tudi celotne skupine nabornikov so dodelili Waffen-SS. Decembra 1942 je Himmler dosegel, da je vojno letalstvo Waffen-SS predalo 10.000 nordijskih pripadnikov in nadaljnjih 10.000 rajhovskih Nemcev.¹³²

V času vojne se je vse bolj pričel širiti starostni razpon pripadnikov Waffen-SS. Leta 1940 je bilo več kot 75 odstotkov novih pripadnikov mlajših od 21 let, leta 1943 pa je povprečna starost pričela strmo padati: povprečna starost pripadnikov 9. in 10. SS-divizije je bila 18,5 leta, pripadnikov SS-brigade Reichsführer-SS osemnajst let in pripadnikov 12. SS-divizije pod osemnajstim letom. A z rekrutacijo vse mlajših nabornikov je hkrati potekalo tudi pridobivanje vse starejših pripadnikov. Do leta 1945 se je razpon starosti razširil; v času ardenske ofenzive (december 1944–januar 1945) so se tako skupaj borili šestnajst- in petinštiridesetletniki.¹³³

Proti koncu vojne se je rekrutiranje folksdojčerjev iz tujine spremenilo iz prostovoljstva v prisilno mobilizacijo. Na Madžarskem so izvedli tri uradne kampanje pridobivanja novih vojakov; v prvi kampanji med 22. marcem in 3. majem 1942 so pridobili 7.556 prostovoljcev in v drugi (maj 1943–februar 1944) dodatnih 20.000 prostovoljcev. A tretja kampanja, ki se je pričela po nemški zasedbi Madžarske, ni več iskala le prostovoljcev, temveč je uvedla mobilizacijo nemške manjšine, ob tem pa so tudi premestili madžarske Nemce iz vrst madžarskih

130 RAD je bila ustanovljena junija 1935 z združitvijo predhodnih delavskih organizacij, z glavno zadolžitvijo oskrbe večjih vojaških in civilnih gradbenih ter agronomskih del z delovno silo. Leta 1939 je služenje v RAD-u postalo obvezno, zato so jo med vojno obravnavali kot pomožno vojaško silo (*Wehrmachtgefolge*).

131 Leleu, From the Nazi Party's Shock Troop to the 'European' Mass Army, str. 238–239.

132 Seidler, *Avantgarde für Europa*, str. 40.

133 Leleu, From the Nazi Party's Shock Troop to the 'European' Mass Army, str. 236.

oboroženih sil v sestavo Waffen-SS. Po ocenah je Waffen-SS v tretji akciji pridobila med 80 in 120 tisoč novih vojakov.¹³⁴

Waffen-SS je leta 1940 uspelo rekrutirati okoli 50.000 pripadnikov, naslednje leto okoli 70.000, leta 1942 približno 110.000, leta 1943 okoli 210.000 in leta 1944 dodatnih 370.000. Decembra 1944 je bilo pod okriljem Waffen-SS dobrih 900.000 pripadnikov, od katerih je bilo 400.000 rajhovskih Nemcev (vključno z okoli 40.000 pripadniki Luftwaffe in 5.000 Kriegsmarine, ki so bili dodeljeni Waffen-SS), 310.000 folksdojčerjev ter 200.000 vojakov iz drugih držav.

Ocenjuje se, da je Waffen-SS od januarja do aprila 1945 uspelo pridobiti novih 70.000 vojakov, večinoma s priključitvijo/vkorporiranjem drugih enot ter drugih paravojaških formacij (policije, RAD itd.), s čimer je Waffen-SS imela ob koncu vojne malo manj kot milijon pripadnikov. Če v to število prištejemo še padle pripadnike, je Waffen-SS med vojno imela prek milijon pripadnikov.¹³⁵

Tabela 1: Pregled števila pripadnikov Waffen-SS po letih

	Bojne enote	Podporne enote	Skupaj
Januar 1935			4.984
Januar 1936			9.212
Januar 1937			10.641
Januar 1938			12.047
December 1938			14.234
4. maj 1940	124.199		
30. junij 1941	160.405		
31. december 1942	156.436	90.279	246.717
31. december 1943	257.472	243.577	501.049
30. junij 1944	368.654	225.789	594.443
15. december 1944			910.000

Vir: Wendel, *Manpower strenght of the Waffen-SS*.

¹³⁴ Tilkovszky in Borus, *Die Werbeaktionen der Waffen-SS in Ungarn*.

¹³⁵ Hausser, *Waffen-SS im Einsatz*, str. 15–16.

Narodnost

Sprva so bili pripadniki SS in poznejše SS-VT lahko le nemški državljani, pri čemer so se lahko prostovoljno javili tudi tisti, ki so bili rojeni izven Nemčije in Avstrije. Praviloma je to veljalo za bivša območja nemškega in avstro-ogrskega cesarstva, kjer so po prvi svetovni vojni nastale nove države.

V razširitvi SS-VT po poljski in pred francosko kampanjo so bili sprejeti tudi prvi tuji državljani, pri čemer je bila večina nemškega rodu. Maja 1940 so tako v vrstah SS-VT, ki je štela okoli 50.000 pripadnikov, imeli 781 oseb iz Južne Tirolske, 110 romunskih Nemcev, 48 jugoslovanskih Nemcev, 44 Švicarjev, 24 madžarskih Nemcev in 10 poljskih Goranov.¹³⁶ Po francoski in norveški kampanji se je povečalo tudi pridobivanje prostovoljcev iz teh dežel, še posebej iz vrst strank, ki so bile sorodne NSDAP. Septembra 1940 je bil tako izdan Hitlerjev ukaz, da se iz norveških, danskih in nizozemskih prostovoljcev ustanovi ena motorizirana SS-divizija. Tako so bile v Haagu, Oslu in Københavnu ustanovljene rekrutne postaje, ki so pridobile moštvo za ustanovitev polkov Westland in Nordland. Ta dva polka in polk Germania so bili uporabljeni za bodočo divizijo Wiking, sestavljeno iz vojakov, ki so prihajali iz Nemčije, Flamske, Danske, Norveške, Finske, Nizozemske in Švice. V SS-HA so predvidevali, da bodo letno pridobili okoli štiri tisoč prostovoljcev iz germanskih narodov.¹³⁷

Nova kampanja, tokrat uperjena proti jugovzhodu Evrope, je tretjemu rajhu pridobila še novo rekrutno območje – primarno nemško (avstrijsko) manjšino v (Kraljevini) Jugoslaviji. Nemške zaveznice (Romunija, Madžarska in Slovaška) so prav tako imele večje nemške manjšine, ki so tudi predstavljale pomemben vir moštva za Waffen-SS, saj Wehrmacht ni mogel rekrutirati v teh državah. V prvi polovici 1940 jim je uspelo pridobiti 80.000 rekrutov, s čimer so popolnili vse šolske enote. T. l. so se spremenile tudi rekrutne kvote za ozemlje tretjega rajha:

136 Seidler, *Avantgarde für Europa*, str. 32.

137 Prav tam, str. 33. O rekrutiranju germanskih prostovoljcev Gingerich, *Waffen SS Recruitment in the 'Germanic Lands'*.

kopenska vojska in Waffen-SS sta imela na voljo le polovico rekrutov, Luftwaffe 40 odstotkov (prej 25) in Kriegsmarine deset odstotkov (prej devet); v skladu s temi razmerji je bila Waffen-SS upravičena do 12.000 prostovoljcev v Nemčiji in Avstriji. Maja 1941 je Waffen-SS pridobila le dva odstotka rekrutov, ki so bili namenjeni za kopensko vojsko, tako da so tuji prostovoljci postajali vse bolj pomemben vir moštva. V letu 1941 je naraslo število tujih prostovoljcev z 2.400 na 12.000.¹³⁸

7. SS-divizija Prinz Eugen je bila prva esesovska divizija, ustanovljena iz oseb, ki so prihajale z območja jugovzhodne Evrope (Balkana). V nasprotju z zahodnimi prostovoljci, katere so večinoma poslali na vzhodno fronto v boj proti sovjetski Rdeči armadi, so balkanske enote primarno uporabili doma za boj proti vse močnejšemu partizanskemu gibanju. S pričetkom invazije na Sovjetsko zvezo je postala tematika boja proti boljševizmu (komunizmu) in za novo Evropo pod vodstvom Nemčije vse bolj uporabljeno propagandno orodje za pridobivanje tujih rekrutov. Tu se je pojavil problem, saj številni protikomunistični prostovoljci niso ustrezali rasnim normam (kot predhodni nordijski prostovoljci). Kot rešitev te zagate so ustanovili tujske legije in pozneje iz njih divizije Waffen-SS.¹³⁹

Napad na Sovjetsko zvezo je ustvaril tudi novo možnost za pridobivanje moštva iz sovjetskih republik. Sprva so prostovoljce (kot tudi v to prisiljene vojne ujetnike) uporabili za podporne in pomožne službe: sanitetne pomočnike, voznike, oskrbnike konj, nosilce streliva, kuharje in peke, kovače, prevajalce in podobno. Uradno so bili registrirani kot prostovoljci pri pomožni službi (*Freiwilliger des Hilfsdienstes*) oziroma prostovoljni pomočniki (*Hilfswilliger*; bolj znani kot Hiwi-ji) in razporejeni v tri plačne razrede ter so v primeru, če niso bili opremljeni z nemško uniformo, nosili sovjetsko uniformo in nemški narokavni trak z

138 Seidler, *Avantgarde für Europa*, str. 34. O rekrutiranju folksdojčerjev za Waffen-SS Lumans, Recruiting Volksdeutsche for the Waffen-SS. Lumans, The Ethnic Germans of the Waffen-SS in Combat: Dregs or Gems?.

139 Seidler, *Avantgarde für Europa*, str. 36. Prim. Mlakar, Nacistična 'Nova Evropa' in Slovenci.

napisom »V službi nemškega Wehrmachta« (*Im Dienst der deutschen Wehrmacht*) ali pri Waffen-SS »V službi Waffen-SS« (*Im Dienst der Waffen-SS*).¹⁴⁰

Iz prostovoljcev so že v prvi polovici leta 1942 pričeli organizirati enote pomožne policije in samoobrambne formacije, ki so bile pristojne za varovanje infrastrukture (še posebej cest in železnice) ter izvajanje protipartizanskega boja. Večina od teh enot je bila ustanovljena pod nadzorom SS in policije, s čimer so kmalu začeli nastajati tudi načrti o njihovi uporabi na fronti.¹⁴¹

Zaradi protislovanskega rasnega pogleda se je Waffen-SS sprva izogibala možnosti, da bi v svoje vrste tudi uradno sprejela slovanske prostovoljce. Pogled glede tega se je zaradi vedno večjih izgub in potreb po moštvu spremenil šele poleti 1944, ko so resno pričeli reorganizirati polvojaške kolaboracionistične enote Slovanov v enote Waffen-SS.¹⁴² Waffen-SS si je prizadevala ustanoviti tujerodne enote tudi zaradi propagande, kar velja predvsem glede zahodnih zaveznikov; pri tem so bili (deloma) uspešni predvsem z rekrutiranjem državljanov britanskega imperija, iz katerih so ustanovili Britanski prostovoljski korpus (*Britische Freikorps*)¹⁴³ in Indijsko legijo Waffen-SS (*Indische Legion der Waffen-SS*).¹⁴⁴

Ženske v Waffen-SS

Himmler kot državni vodja SS se je že v predvojnem času posvetil vprašanju žensk, ki jih je videl predvsem kot nosilke družin in vzgojiteljice bodočih državljanov s popolnim rasnim in političnim ozadjem. V sodelovanju z Nationalsocialističnim ženskim združenjem (*NS-Frauenschaft*) je SS leta 1937 ustanovila prvo rajhovsko šolo za neveste (*Reichsbräutenschule*), kjer so se morale bodoče žene pripadnikov SS udeležiti tečajev gospodinjskih

140 Seidler, *Avantgarde für Europa*, str. 161–162.

141 Prav tam, str. 165–168.

142 Prav tam, str. 196.

143 Littlejohn, *Foreign Legions: 2*, str. 129–136.

144 Littlejohn, *Foreign Legions: 4*, str. 125–132.

veščin, nemške ljudske literature kot tudi nacionalsocialistične politike. S temi tečaji so želeli ustanoviti žensko elito tretjega rajha.¹⁴⁵

Kljub drugačnim uradnim predstavam o ženskah kot voditeljicah domačih domov je Himmler že spomladi 1942 ukazal ustanovitev ženskega korpusa za zveze SS (*weiblichen Nachrichtenkorps der SS*), ki bi postal krovna organizacija za ženske, zaposlene v podpornih funkcijah (operaterke radiev, telegrafov in teletekstov, tajnice itd.) v komunikacijskem sistemu SS.¹⁴⁶ Pozneje je bil korpus preimenovan v SS-korpus pomočnic (*SS-Helferinnenkorps*), pri čemer je bil formalno vključen v Waffen-SS; do konca vojne je v korpusu služilo najmanj 2.300 pomočnic. Te so še naprej delovale kot pomočnice v komunikacijskem sistemu, prav tako pa so bile vključene v različne organizacije znotraj esesovskega in policijskega sistema. Najbliže neposredni vojni službi so bile pomočnice, ki so bile od januarja 1945 dodeljene SS-bataljonu za umetno meglo »Obersalzberg« (*SS-Nebel-Abteilung »Obersalzberg«*), kjer so pomagale pri ustvarjanju umetne megle za zavarovanje Hitlerjeve gorske rezidence.¹⁴⁷

Medtem ko so bile pripadnice SS-korpusa pomočnic uradno pripadnice Waffen-SS, so bile v sistemu SS še druge ženske – paznice v koncentracijskih taboriščih, ki so imele status državnih uslužbenecv (*Reichangestellte*) ter naziv »paznice kot ženske spremljevalke Waffen-SS« (*Auseherin im weiblichen Gefolge der Waffen-SS*). Tako so bile paznice podrejene Waffen-SS v organizacijskem in vojno-pravnem smislu, formalno pa niso bile pripadnice Waffen-SS.¹⁴⁸

Čini Waffen-SS

Položajni nazivi (in pozneje oznake) SA so postali podlaga za čine Waffen-SS (in drugih nacističnih paravojaških organizacij), zaradi česar so se razlikovali od činovnega sistema redne

145 Greenhouse, *The Perfect Nazi Bride*. Rainey, *Nazi Bride Schools*.

146 Schwarz, *Frauen in der SS*, str. 231.

147 Mühlenberg, *Das SS-Helferinnenkorps*, str. 272–350.

148 Kellenbach, *The Mark of Cain*, str. 241.

nemške kopenske vojske (ter oboroženih sil nasploh). Zaradi lažjega razumevanja v nadaljevanju podajam sumarni pregled sistema, ki se je med vojno večkrat spremenil.

Avgusta 1929 je bil izdan prvi činovni sistem SS (z devetimi čini): *SS-Mann*, *SS-Scharführer*, *SS-Truppführer*, *SS-Sturmabführer*, *SS-Standartenführer*, *SS-Oberführer*, *SS-Gruppenführer*, *SS-Obergruppenführer*. Prvi sistem je bil sestavljen iz položajnih oznak glede na velikost enote, kateri je poveljeval njen vodja (*Führer*).

S širitvijo obsega SS in s tem povečanjem obsega osnovnih esesovskih enot so se pojavile potrebe po uvedbi novih činov. 19. maja 1933 so uvedli naslednje nove čine: *SS-Sturmmann*, *SS-Rottenführer*, *SS-Oberscharführer*, *SS-Obertruppführer*, *SS-Obersturmführer*, *SS-Sturmhauptführer*, *SS-Obersturmbannführer* in *SS-Brigadeführer*.

Avgusta 1934 je bil formalno uveden nov čin (*Reichsführer-SS*), ki pa je dejansko ostal še naprej le položajni naziv. Himmler je predhodno uporabljal ta položajni naziv (kot najvišji esesovec), a je vse do tedaj uporabljal položajne oznake *SS-Obergruppenführer*ja. Hkrati so tudi prenovili činovni sistem.¹⁴⁹

Tabela 2: Pregled činov SS

Čini do avgusta 1934	Čini od avgusta 1934
/	<i>SS-Bewerber</i>
<i>SS-Scharführer</i>	<i>SS-Unterscharführer</i>
<i>SS-Oberscharführer</i>	<i>SS-Scharführer</i>
<i>SS-Truppführer</i>	<i>SS-Oberscharführer</i>
<i>SS-Obertruppführer</i>	<i>SS-Hauptscharführer</i>
<i>SS-Haupttruppführer</i>	<i>SS-Stabscharführer</i>
<i>SS-Sturmhauptführer</i>	<i>SS-Hauptsturmführer</i>

Vir: Angolia, *Cloth Insignia of the SS*, str. 22.

SS-Stabscharführer je bil anomalija v činovnem sistemu, saj je to dejansko bila položajna oznaka za najvišjega podčastnika

¹⁴⁹ Angolia, *Cloth Insignia of the SS*, str. 21.

v določeni enoti. Glede na velikost enote je lahko najvišji podčastnik imel čin *SS-Hauptscharführerja*.

23. januarja 1938 je bil uveden še en podčastniški čin, in sicer *SS-Sturmscharführer*, ki je postal najvišji podčastniški čin (*SS-Stabsscharführer* je še naprej ostal položajna oznaka).¹⁵⁰

Z izbruhom vojne in nato s formalno ustanovitvijo *Waffen-SS* je bila opravljena tudi militarizacija nekaterih činov. S tem so želeli poenotiti činovni sistem *Waffen-SS* s sistemom kopenske vojske. Leta 1940 je bil čin *SS-Mann* preimenovan v *SS-Staffelmann* ter naslednje leto v čin višjega vojaka (npr. *SS*-višji artilerist, *SS-Oberkanonier*). Obenem je bil preimenovan dotedanji čin *SS-Staffelanwärter* v čin *SS*-strelca (*SS-Schütze*). Do leta 1943 sta se ta dva čina razširila tudi na vse možne specializacije.¹⁵¹

Tabela 3: Pregled moštvenih činov *Waffen-SS*

Izvirni čin	Prevod	Enota, specializacija
<i>SS-Panzerschütze</i>	<i>SS</i> -tankovski strelca	Tankovske enote Tankovskoizvidniške enote
<i>SS-Panzergrenadier</i>	<i>SS</i> -tankovski grenadir	Tankovskogrenadirske enote
<i>SS-Grenadier</i>	<i>SS</i> -grenadir	Grenadirske enote
<i>SS-Jäger</i>	<i>SS</i> -lovec	Gorske in specialne enote
<i>SS-Reiter</i>	<i>SS</i> -konjenik	Konjeniške enote Veterinarske enote
<i>SS-Kanonier</i>	<i>SS</i> -topničar	Artilerijske enote Enote jurišnih topov Enote protiletalske artilerije Enote raketne artilerije Enote gorske artilerije

¹⁵⁰ Prav tam, str. 22.

¹⁵¹ Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS: 1*, str. 110–111.

Izvirni čin	Prevod	Enota, specializacija
<i>SS-Schütze</i>	SS-strelec	Protitankovske enote Motociklistične enote Kolesarske enote Sanitetne enote Delavnice Vojni poročevalci
<i>SS-Pionier</i>	SS-inženirec	Inženirske enote
<i>SS-Funker</i>	SS-radijec	Enote za zveze
<i>SS-Fahrer</i>	SS-vodič	Logistične enote z vprego
<i>SS-Kraftfahrer</i>	SS-voznik	Motorizirane logistične enote
<i>SS-Feldgendarm</i>	SS-orožnik	Vojaška policija
<i>SS-Bewahrungsschütze</i>	SS-strelec na preizkušnji	Kazenske enote

Vir: Angolia, *Cloth Insignia of the SS*, str. 25–26.

Istega leta so uvedli tudi spremembe generalskih činov, pri čemer so stari esesovski čini dobili še (bolj) klasični generalski čin.

Tabela 4: Pregled generalskih činov Waffen-SS

Čin do leta 1940	Čin od leta 1940
<i>SS-Brigadeführer</i>	<i>SS-Brigadeführer und Generalmajor der Waffen-SS</i>
<i>SS-Gruppenführer</i>	<i>SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Waffen-SS</i>
<i>SS-Obergruppenführer</i>	<i>SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS</i>

Vir: Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS: 1*, str. 111.

2. aprila 1942 je bil uveden še nov, takrat najvišji generalski čin, in sicer *SS-Oberstgruppenführer und Generaloberst der*

Waffen-SS. Prvi general, ki je bil povišan v ta čin (Hausser), je zaradi svojih zaslug pri razvoju tankovskih enot *Waffen-SS* prejel tudi edinstven čin *SS-Oberstgruppenführer und Panzer-Generaloberst der Waffen-SS*.¹⁵²

Tudi častniški kandidati so od leta 1941 imeli poseben činovni sistem. Ob začetku usposabljanja je vojak prejel čin prosilca (*Führerbewerber*). Po končanem štirimesečnem usposabljanju je vojak postal častniški kandidat (*SS-Junker*), ki je bil enakovreden činu *SS-Unterscharführerja*. Sredi častniškega tečaja so uspešni kandidati pridobili čin *SS-Standartenjunker* (enakovreden činu *SS-Scharführerja*) in ob zaključku polletnega tečaja čin *SS-Standartenoberjunker* (enakovreden činu *SS-Hauptscharführerja*). Kandidati so bili nato poslani v enoto, kjer so v praksi demonstrirali pridobljeno znanje, in če so bili uspešni, so bili povišani v najnižji častniški čin (*SS-Untersturmführer*).¹⁵³

Tabela 5: Pregled in primerjava činov *Waffen-SS*, nemške kopenske vojske, NOV in POS in Slovenske vojske

Čin <i>Waffen-SS</i>	Čin kopenske vojske (Heera)	Čini NOV in POJ ¹⁵⁴	Čin Slovenske vojske (2016) ¹⁵⁵
<i>Mannschaften / Vojaki</i>			
<i>SS-Schütze et al.</i>	<i>Schütze</i>	Vojak	Vojak
<i>SS-Oberschütze et al.</i>	<i>Oberschütze</i>	/	Poddesetnik
<i>SS-Sturmmann</i>	<i>Gefreiter</i>	Desetar	Desetnik
<i>SS-Rottenführer</i>	<i>Obergefreiter</i>	/	Naddesetnik
<i>Unteroffiziere ohne Portepée / Nižji podčastniki</i>			
<i>SS-Stabsrottenführer</i>	<i>Stabsgefreiter</i>	/	Vodnik
<i>SS-Unterscharführer</i>	<i>Unteoffizier</i>	Mlajši vodnik	Višji vodnik
<i>SS-Scharführer</i>	<i>Unterfeldwebel</i>	/	Štabni vodnik

152 Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS: 1*, str. 111.

153 Prav tam, str. 129.

154 SI AS 1848, t. e. 43, poročilo o činih »v nemški SS vojski /Waffen SS/« OC štaba 9. korpusa NOV in POJ, 9. 2. 1945.

155 *Slovenska vojska, Čini in razredi*.

Čin Waffen-SS	Čin kopenske vojske (Heera)	Čini NOV in POJ ¹⁵⁴	Čin Slovenske vojske (2016) ¹⁵⁵
<i>SS-Standartenjunker</i>	<i>Fähnriche</i>	/	Višji štabni vodnik
Unteroffiziere mit Portepee / Višji podčastniki			
<i>SS-Oberscharführer</i>	<i>Feldwebel</i>	Vodnik	Praporščak
<i>SS-Standarten-Oberjunker</i>	<i>Oberfähnriche</i>	/	Višji praporščak
<i>SS-Hauptscharführer</i>	<i>Oberfeldwebel</i>	Starejši vodnik	Štabni praporščak
<i>SS-Sturmscharführer</i>	<i>Stabsfeldwebel</i>	/	Višji štabni praporščak
Offiziere / Častniki			
<i>SS-Untersturmführer</i>	<i>Leutnant</i>	Poročnik	Poročnik
<i>SS-Obersturmführer</i>	<i>Oberleutnant</i>	/	Nadporočnik
<i>SS-Hauptsturmführer</i>	<i>Hauptmann / Rittmeister</i>	Kapetan	Stotnik
Stabsoffiziere / Štabni častniki			
<i>SS-Sturmbannführer</i>	<i>Major</i>	Major	Major
<i>SS-Obersturmbannführer</i>	<i>Oberstleutnant</i>	Podpolkovnik	Podpolkovnik
<i>SS-Standartenführer</i>	<i>Oberst</i>	Polkovnik	Polkovnik
<i>SS-Oberführer</i>	/	/	Brigadir
Generale / Generali			
<i>SS-Brigadeführer und Generalmajor der Waffen-SS</i>	<i>Generalmajor</i>	Generalmajor	Generalmajor
<i>SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Waffen-SS</i>	<i>Generalleutnant</i>	Generalleutnant	/
<i>SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS</i>	<i>General der Infanterie et al.</i>	/	General-podpolkovnik
<i>SS-Oberstgruppenführer und Generaloberst der Waffen-SS</i>	<i>Generaloberst</i>	Generalpolkovnik	General
<i>Reichsführer-SS</i>	<i>Generalfeldmarschall</i>	/	/

Vir: Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS: 1*, str. 112.

Glede na (večinsko) narodnost moštva enote so obstajale tri različne predpone čina: osnovna predpona (SS-) je predstavljala nosilca čina nemškega rodu; pripadniki tujskih legij so imeli predpono (*Legion-* oziroma okrajšavo *Leg.-*; npr. *Legion-Schütze*) ter pripadniki tujerodnih enot *Waffen-SS* so dobili predpono (*Waffen-*; npr. *Waffen-Schütze der SS*). Prav tako so čini izražali tudi status nosilca, in sicer aktivne pripadnike, ki so ponavadi imeli le osnovni čin in redkokdaj za činom pripono a. D. (*am Dienste*), medtem ko so rezervni pripadniki imeli za činom pripono *der Reserve* (okrajšano d. *Res.*). Obstajale so tudi oznake civilnih uslužbencev *Waffen-SS*, ki so opravljali določene službe (administracija, pravna služba, tehnične službe, prevajalci itd.). Poznali so dve različni oznaki: *SS-Fachunterführer* (v rangu podčastnika) in *SS-Fachführer* (v rangu častnika).¹⁵⁶

156 Bender in Taylor, *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS: 1*, str. 111, 128–129.

VOJNI ZLOČINI WAFFEN-SS

Vojne zločine, v katerih so sodelovale enote oziroma pripadniki Waffen-SS, razdelimo na tri večje skupine: zločine, storjene v koncentracijskih taboriščih, zločine akcijskih skupin (*Einsatzgruppen*) na vzhodni fronti ter zločine posameznih enot Waffen-SS.

Koncentracijska taborišča

Glede na število žrtev so bili najobsežnejši zločini, storjeni med drugo svetovno vojno, izvedeni v različnih taboriščih, namenjeni tako za civiliste kot za vojne ujetnike. Zločini so bili storjeni tako v delovnih taboriščih (predvsem glede slabih razmer ter ravnanja) kot tudi v uničevalnih taboriščih, kjer so bili organizirani množični pomori.¹⁵⁷

Theodor Eicke (1892–1943), ki je zasnoval esesovski taboriščni imperij, je bil leta 1934, le štiri dni po Röhmovem umoru, imenovan za inšpektorja koncentracijskih taborišč in vodjo esesovskih stražarskih enot (*Inspekteur der Konzentrationslager und Führer der SS-Wachverbände*). Marca 1935 je SS kontrolirala sedem večjih koncentracijskih taborišč, v katerih

157 Prim. Goeschel in Wachsmann, ur., *The Nazi Concentration Camps*.

je bilo okoli devet tisoč pripornikov. Dachau je pod Eickovim vodstvom začel tudi z gospodarskim udejstvovanjem; sprva so priporniki gradili samo taborišče, nato so ustvarili taboriščne delavnice za samooskrbo taborišča, nazadnje so pripornike tudi »izposojali« bližnjim gospodarskim obratom. Zato je Himmler leta 1938 nadzor nad gospodarsko dejavnostjo taborišč dodelil SS-administrativnemu uradu (*SS-Verwaltungsamt*). Marca 1942 je bil ukinjen inšpektorat za koncentracijska taborišča, nadzor nad njimi pa je prevzela SS-WVHA.¹⁵⁸

Med vojno je SS imela pod nadzorom 22 glavnih taborišč z več kot 1.200 podružnicami. Januarja 1945 je SS v teh taboriščih imela 714.211 registriranih zapornikov. V sklopu načrtnega holokavsta so v koncentracijskih taboriščih ubili 1,2 milijona judovskih zapornikov, od 5,6 do 5,8 vseh umorjenih Judov med drugo svetovno vojno.¹⁵⁹

Pripadniki stražarskih enot niso bili le pazniki in osebje v zločinih v koncentracijskih taboriščih, ampak so predstavljali tudi rezervo za enote Waffen-SS (temelječ na enotah SS-TV); sposobne paznike so poslali na fronto, medtem ko so nesposobne za fronto poslali na stražarsko službo v koncentracijska taborišča. Do konca vojne je okoli 55.000 esesovcev (del vojne) preživel v stražarskih enotah.¹⁶⁰

Akcijske skupine

Akcijske skupine (*Einsatzgruppen*; EG) so bile enote, ki so bile ustanovljene že v času poljske kampanje z namenom uničenja nezaželenih oseb v zaledju fronte (političnih nasprotnikov, Judov, Romov, duševnih bolnikov itd.). Priključene so bile

158 Laqueur, ur., *The Holocaust Encyclopedia*, str. 609. Sydnor, Jr., *Soldiers of destruction*, str. 17–21. O pomenu koncentracijskega sistema za gospodarstvo Allen, *The Business of Genocide. Jaskot, The Architecture of Oppression*. Kaienburg, ur., *Konzentrationslager und deutsche Wirtschaft*.

159 Laqueur, *The Holocaust Encyclopedia*, str. 609. Pohl, *The Holocaust and the concentration camps*, str. 162. Wachsmann, *The dynamics of destruction*, str. 33.

160 Sofsky, *The Order of Terror*, str. 102.

posameznim armadam kopenske vojske in neposredno podrejene RSHA. Na Poljskem je sedem EG (vsaka v moči bataljona) do decembra 1939 umorilo že okoli 50.000 nasprotnikov, od tega je bilo najmanj sedem tisoč Judov.¹⁶¹

Pred invazijo na Sovjetsko zvezo so ustanovili štiri EG (A, B, C in D), ki so se delile na *Einsatzkommandos* in nato še na *Sonderkommandos*. Vsaka EG je štela med 500 in 900 pripadnikov, pri čemer so vodilni častniki prihajali iz vrst kriminalistične policije, gestapa in SD, moštvo pa so pridobili iz vrst enot Waffen-SS, redarstvene policije, lokalne policije ter pomožnih kolaboracionističnih enot. V primeru potreb pri njihovih operacijah so jim priključili še druge enote. Največja, EG A, je imela 990 pripadnikov, od katerih je bilo 340 pripadnikov Waffen-SS, 172 motociklistov, osemnajst administratorjev, 35 pripadnikov SD, 41 kriminalistov, 89 gestapovcev, 87 pomožnih policistov, 133 redarstvenih policistov, trinajst žensk (tajnice in uradnice), 51 prevajalcev, trije operaterji telegrafov in osem radio-operaterjev. Tako je bilo 34 odstotkov EG A pripadnikov Waffen-SS, 13,4 odstotka iz redarstvene policije, devet odstotkov pripadnikov gestapa, 8,8 odstotka tujih prostovoljnih policistov, 4,1 odstotka kriminalistov, 3,5 odstotka pripadnikov SD, ostali pa so predstavljali pomožno tehnično-administrativno osebje.¹⁶²

Prve tarče EG so bili komunisti ter »Judje v [komunistični] stranki in na državnih položajih«. Med samimi EG je prihajalo do različnih interpretacij glede kategorij sovjetskih vojnih ujetnikov za usmrtitev. Nekatere so tako, poleg komunističnih funkcionarjev in političnih komisarjev, usmrtile vse člane komunistične stranke, druge so usmrtile izobražene delavce in inženirje, spet druge pa so ubijale tudi sovjetske vojake azijskega rodu.¹⁶³

Ocenjuje se, da so EG v času delovanja v Sovjetski zvezi umorile več kot milijon ljudi (tako s streljanjem kot uporabo

161 Syon, *The Einsatzgruppen and the issue of 'ordinary men'*, str. 148isl. Šinkovec, *Monografija o koncentracijskem taborišču Dachau*, str. 221. Weale, *Army of Evil*, str. 225.

162 Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf*, str. 328. Rhodes, *Masters of Death*, str. 12–13.

163 Streit, *Wehrmacht, Einsatzgruppen, Soviet POWs and anti-Bolshevism*, str. 109. Tenenbaum, *The Einsatzgruppen*, str. 47.

tovornjakov za zaplinjanje) kot tudi, da je v EG delovalo okoli 1.500 pripadnikov Waffen-SS.¹⁶⁴

Vojni zločini enot Waffen-SS

Tretjo skupino vojnih zločinov predstavljajo zločini posameznih pripadnikov in enot Waffen-SS na bojišču; v nasprotju s prvima dvema pa tu ne gre za kategorijo sistematičnih zločinov, ampak gre predvsem za vojne zločine, storjene med ali takoj po koncu spopadov. V nadaljevanju so predstavljeni nekateri najbolj znani vojni zločini.

Najbolj odmeven zločin Waffen-SS v času francoske kampanje je bil storjen 27. maja 1940 blizu kraja Le Paradis, ko je 4. četa 1. bataljona *SS-Totenkopf-Infanterie-Regiment 2* zajela večjo skupino britanskih vojakov. Okoli 100 ujetnikov so sprva ustrelili z dvema mitraljezoma in nato nekatere še zabodli z bajoneti. Dva Britanca sta preživela in nato našla zavetje pri drugih nemških enotah. Po vojni je britansko vojaško sodišče Fritza Knochleina (1911–1949), poveljnika čete, leta 1948 obsodilo na smrt z obešanjem in obsodbo tudi izvršilo.¹⁶⁵

Naslednji dan je LSSAH prav tako zbrala skoraj 100 britanskih in francoskih vojnih ujetnikov v bližini Wormhoudta in jih zaprla v leseni hlev. Sprva so hlev zažgali ter nato vanj vrgli več ročnih granat. Ker pa so esesovci ugotovili, da je večje število ujetnikov kljub vsemu preživelo, so poklicali ven deset ujetnikov in jih ustrelili. Pozneje so še dodatno streljali v hlev, a je več ujetnikov vseeno preživelo in našlo zaščito pri enotah kopenske vojske. Umrlo je 80 vojnih ujetnikov, incident pa je preživela petnajsterica.¹⁶⁶

Invazija na Sovjetsko zvezo je vzpodbudila večje število vojnih zločinov Waffen-SS. Poleg že omenjenih zločinov

164 Arad, Belzec, Sobibor, Treblinka, str. 10. Headland, *Messages of Murder*, str. 124. Stein, *Geschichte der Waffen-SS*, str. 237.

165 Prav tam, str. 69–72.

166 Cunliffe, *History of the Royal Warwickshire Regiment*. Fischer, *Soldiers of the Leibstandarte*, str. 26.

Einsatzgruppen so tudi druge enote storile vojne zločine, spodbujene z rasno politiko in bojem proti komunistom ter potencialnim nasprotnikom. Eden prvih večjih množičnih pomorov se je zgodil med koncem julija in avgustom 1941, ko je SS-konjeniška brigada, v sodelovanju z dvema divizijama kopenske vojske, v Pripjatskem močvirju umorila okoli 23.000 Judov, partizanov in rdečearmejcev.¹⁶⁷

Na vzhodni fronti so nekatere enote Waffen-SS, sestavljene iz lokalnih prebivalcev, izkoristile priložnost za medetnične obračune pod pretvezo boja proti partizanom. Tako je npr. 28. februarja 1944 del 14. SS-divizije, v sodelovanju z ukrajinskimi nacionalisti, obkolil poljsko vas Huta Pieniacka, kjer so potem ubili med 500 in 1.500 civilistov. Pozneje je bila divizija vpletena v pobjo petnajstih Ukrajincev v vasi Žukiv 4. marca 1944, pobjo 600 civilistov v dominikanskem samostanu v Podkamienu istega dne, uničenje vasi Palikrowy s 385 poljskimi civilisti 12. marca itd.¹⁶⁸

Tudi na zahodni fronti so enote Waffen-SS sodelovale v povračilnih akcijah proti civilistom zaradi partizanskih akcij. 9. junija 1944 so v francoskem mestu Tulle enote Waffen-SS (iz 2. SS-tankovske divizije Das Reich), Wehrmachta in pripadniki SD ubili 117 civilistov ter jih še 149 poslali v Dachau.¹⁶⁹

10. junija 1944 je 1. bataljon 4. SS-tankovskogrenadirskega polka Der Führer iz iste divizije obkolil francosko vas Oradour-sur-Glane, zbral prebivalce in mimoidoče v šest hlevov, kjer so jih ustrelili in zažgali poslopja. Umrlo je 190 vaščanov. Sledil je pokol v lokalni cerkvi, kjer so bili zbrani ženske in otroci; umrlo je 246 žensk in 205 otrok. Skupaj je umrlo 642 francoskih civilistov.¹⁷⁰

Podoben zločin je storila 17. SS-divizija v mestu Graignes sredi junija 1944. Ameriškim padalcem je uspelo za tri dni osvoboditi mesto, čemur sta sledila napad esesovske divizije in ponovno zavzetje mesta. Sledila sta pokol 44 civilistov (ki so

167 Pieper, *Fegelein's Horsemen and Genocidal Warfare*, str. 80–120.

168 Rudling, *They Defended Ukraine*, str. 346isl.

169 Beaubatie, Juin 1944.

170 Prim. Aitken, *Massacre at Oradour-sur-Glane*, str. 59isl. Farmer, *Martyred Village*. Fouché, *Massacre at Oradour*.

pomagali padalcem) in požig mesta. Podobno je bataljon iste divizije 25. avgusta 1944 ubil 124 prebivalcev vasi Maillé in požgal vas.¹⁷¹

V bojih med varšavsko vstajo avgusta 1944 je SS-jurišna brigada RONA, sestavljena iz ruskih kolaboracionistov, v varšavskem okrožju Ochota ubila okoli 10.000 prebivalcev.

Podoben zločin se je zgodil v okrožju Wola, kjer sta esesovski brigadi RONA in Dirlewanger, skupaj z enotami SS-policije in Wehrmachta, v prvi polovici avgusta sodelovali v pokolu med 40.000 in 50.000 ljudi.¹⁷²

Najbolj množični zločin Waffen-SS proti civilnemu prebivalstvu v zahodni Evropi se je zgodil med 29. septembrom in 5. oktobrom 1944 v italijanski vasi Marzabotto, ko je izvidniški bataljon 16. SS-divizije ubil skoraj 800 vaščanov. Deset esesovcev, ki niso bili prisotni na sojenju, je še leta 2007 italijansko vojaško sodišče obsodilo na dosmrtno zaporno kazen.¹⁷³ Ista divizija je 12. avgusta 1944 v italijanski vasi Sant'Anna di Stazzema ubila okoli 560 vaščanov in nato požgala vas.¹⁷⁴

Še eden izmed bolj znanih vojnih zločinov enot Waffen-SS se je zgodil 17. decembra 1944 med ardensko ofenzivo, ko je del bojne skupine Peiper (del 1. SS-tankovske divizije LSSAH) umoril 84 ameriških vojnih ujetnikov.¹⁷⁵ Istega dne so pripadniki iste divizije v zaselku Wereth v Belgiji ubili enajst afroameriških vojnih ujetnikov.¹⁷⁶

171 Delahousse, *Maillé, ce village martyr qu'on avait oublié*. M. R. O'Leary in D. S. O'Leary, *Tragedy at Graignes*, str. 247isl.

172 Prim. Lukas, *The Forgotten Holocaust*, str. 197.

173 BBC, *Italy convicts Nazis of massacre*.

174 Gentile, *Le SS di Sant'Anna di Stazzema*.

175 Reynolds, *Massacre At Malmedy*.

176 Michaels, *Emerging from history*.

WAFFEN-SS PO VOJNI

Usodo pripadnikov Waffen-SS po koncu druge svetovne vojne lahko razdelimo v več obdobj: nacistično partizanstvo, begunstvo, sodni procesi in kaznovanje, denacifikacija in reintegracija ter poskus rehabilitacije.

Proti koncu vojne so tudi najbolj zagrizeni nacistični funkcionarji sprevideli, da bo tretji rajh izgubil vojno, kljub uporabi t. i. čudežnih orožij (*Wunderwaffen*), zaradi česar so želeli spreobrniti vojni potek z organizacijo nacistične partizanske vojske Volkodlak (*Werwolf*). Ta je bila sestavljena iz pripadnikov Wehrmachta, Waffen-SS, Hitlerjugenda ter drugih organizacij tretjega rajha. Z njihovo pomočjo so želeli pričeti množično odporniško gibanje, ki bi doseglo obseg delovanja sovjetskih, jugoslovanskih in francoskih partizanov in pomagalo zavriniti zavezniško okupacijo. A razen redkih sabotaž, zased in atentatov na Nemce, ki so sodelovali z zavezniki, se to ni uresničilo.¹⁷⁷

Medtem ko so se nekateri nacistični funkcionarji ukvarjali z organizacijo lastne partizanske vojske, pa so številni drugi le iskali načine za lastno rešitev. Enote in pripadniki Waffen-SS na vzhodni fronti so ob vojaškem zlomu iskali poti, da se izognejo sovjetskemu vojnemu ujetništvu in da pridejo pod nadzor

¹⁷⁷ Biddiscombe, *The Last Ditch*, str. 126, 432isl.

zahodnih zaveznikov; nekateri so bili prepričani, da jih bodo zahodni zavezniki sprejeli kot (so)borce proti komunizmu (v bodoči vojni). Zahodni zavezniki so bili rešilna bilka predvsem za pripadnike Waffen-SS, ki so izhajali iz Sovjetske zveze, drugih držav vzhodne Evrope in Jugoslavije.

Veliko enot Waffen-SS je konec vojne pričakalo v Avstriji, kjer so se umikale proti fiktivni t. i. alpski trdnjavi (*Alpenfestung*). A predaja zahodnim zaveznikom v Avstriji se je lahko končala na dva načina: 15. SS-konjeniški korpus so Britanci predali Sovjetom, medtem ko je večino pripadnikov 14. (galicijske) SS-divizije čakala boljša usoda. Od 11.000 so jih le okoli 3.000 predali Rusom, večino pa so poslali v vojno taborišče v Italijo (Rimini), kjer so spremenili njihov status iz vojnih ujetnikov (*prisoners of war*) v zajeto sovražnikovo osebje (*surrendered enemy personnel*). Leta 1947 so jim kot kmetijskim delavcem dovolili naselitev v Združenem kraljestvu; pozneje se jih je med 1.200 in 2.000 od tam preselilo v Kanado.¹⁷⁸

Iz italijanskih vojno-ujetniških taborišč so nekateri muslimanski veterani 13. divizije Waffen-SS emigrirali na Bližnji vzhod, predvsem v Sirijo, Irak in Egipt, kjer so bili zaradi svojih vojaških izkušenj dobrodošli. Bataljon t. i. Jugoslovanov se je na arabski strani v sklopu izraelske osamosvojitvene vojne leta 1948 boril proti judovskim upornikom.¹⁷⁹

Nekateri višji pripadniki Waffen-SS, ki so bili vpleteni v holokavst in vojne zločine (v sklopu koncentracijskih taborišč in akcijskih skupin), so se zavedali, da jim v Nemčiji in Avstriji grozi sojenje (in s tem možna smrtna kazen), zato so uporabljali stare tihotapske poti, predvsem na obmejnem območju Italije, Švice in Avstrije, ter s pomočjo nekdanjih esesovcev in somišljenikov iskali (in našli) zavetje v Italiji. Predvsem po zaslugi avstrijskega škofa Aloisa Hudala (1885–1963) in drugih uradnikov v vatikanski begunski organizaciji so esesovski begunci prejeli uradne begunske dokumente, s katerimi so zapustili Evropo in

178 Tolstoy, *Victims of Yalta*, str. 223–248, 304–304isl. Rossolinski-Liebe, Stepan Bandera, str. 315–316.

179 Frantzman in Čulibrk, *Strange Bedfellows*, str. 192.

se večinoma naselili v južnoameriških državah, ki so po vojni sprejemale evropske begunce. Tako se je izoblikoval mit o obstoju Organizacije nekdanjih pripadnikov SS (*Organization der Ehemaligen SS-Angehörigen*; ODESSA) pod vodstvom Otta Skorzenyja (1908–1975), ki naj bi, financirana s ponarejenim denarjem in judovskim zlatom, omogočala beg vidnejših nacistov ter poznejšo ustanovitev četrtega rajha.¹⁸⁰

Kljub temu pa so marsikateri pripadniki Waffen-SS pristali pred (zavezniškimi) sodišči. Najpomembnejši sodni proces po vojni, proces proti večjim vojnim zločincem pred Mednarodnim vojaškim sodiščem (*Trial of the Major War Criminals before The International Military Tribunal*), bolj znan kot (prvi) nürnberški proces, je ugotovil, da so »pripadniki SS, vključno s pripadniki splošne SS, pripadniki Waffen-SS, pripadniki SS-TV in pripadniki različnih policijskih sil, ki so bili člani SS«, člani organizacije, ki je bila uporabljena za izvrševanje zločinskih dejanj. Sodišče je iz tega izločilo pripadnike SS-konjenice (*Reiter-SS*) kot tudi tiste, ki so bili prisilno mobilizirani, in tiste, ki (po njihovem mnenju) niso storili nobenih zločinov.¹⁸¹ Najvišji pripadnik Waffen-SS, obsojen na tem procesu, je bil Ernst Kaltenbrunner (1903–1946), ki je imel čin *SS-Obergruppenführer und General der Polizei und Waffen-SS*. Kljub generalskemu činu v Waffen-SS ni nikoli poveljeval enotam Waffen-SS, saj je bil načelnik RSHA. Zaradi vojnih zločinov in zločinov proti človeštvu je bil obsojen na smrt in obešen.¹⁸²

Pozneje so v Nürnbergu v drugih procesih obsodili tudi posamezne pripadnike Waffen-SS. Na t. i. medicinskem procesu so obsodili dva najvišja zdravnika Waffen-SS: Karl Genzken (1885–1957) je bil načelnik medicinskega oddelka Waffen-SS, Joachim Mrugowsky (1905–1948) pa je bil glavni higienik SS in policije ter načelnik Higienkega instituta Waffen-SS, ter ju obsodili na smrt z obešenjem zaradi sodelovanja v vojnih zločinih

180 Cawthorne in Steinacher, *Nazis on the Run*, str. xvi, 118isl. Polmar in Allen, *World War II*, str. 597.

181 *Trial of the Major War Criminals*, I, str. 273.

182 Graf, *Österreichische SS-Generäle*, str. 231–242.

in zločinih proti človeštvu; kot vodstvena funkcionarja sta bila odgovorna za medicinske poskuse v koncentracijskih taboriščih, ki so jih izvajali zdravniki Waffen-SS.¹⁸³

V procesu proti poveljnikom Einsatzgruppen, ki so bili vsi pripadniki SD, so bili spoznani za krive. Tako je bilo štirinajst obsojenih na smrt (le štirje so bili dejansko obešeni), preostalih deset pa na zaporne kazni.¹⁸⁴ Pozneje je bil na drugem procesu obsojen tudi Oswald Pohl (1892–1951), načelnik SS-WVHA, ki je imela pod nadzorom tudi koncentracijska taborišča; usmrčen je bil leta 1951.¹⁸⁵ Izven nürnberških sodišč so v letih po vojni sodili tudi osebju koncentracijskih taborišč; eden največjih je bil prvi mauthausenski proces v Dachauu (marec–maj 1946), kjer je sodišče rzsodilo, da je kakršnokoli osebje v koncentracijskih taboriščih moralo »pridobiti nedvoumno vedenje o kriminalnih dejanjih in aktivnostih«. Od 61 obsojenih je bilo 58 obsojenih na smrt in trije na zaporno kazen. Deveterici so spremenili smrtno v dosmrtno zaporno kazen, tako da je bilo obešenih 49 obsojencev.¹⁸⁶

Med bolj znanimi procesi proti pripadnikom Waffen-SS, ki so storili zločine proti vojnim ujetnikom, je bil t. i. malmedyjski proces zaradi umora ameriških vojnih ujetnikov 17. decembra 1944 med ardensko ofenzivo. Obsodili so 74 pripadnikov Waf-fen-SS: 43 na smrt z obešanjem, 22 na dosmrtno zaporno kazen, preostale pa na zaporne kazni od deset do dvajset let. A nihče ni bil dejansko obešen in vsi obsojenci so bili do konca leta 1956 izpuščeni iz zapore.¹⁸⁷

Sodni proces zaradi pokola v francoski vasi Oradour-sur-Glane je potekal leta 1953, pri čemer je bila večina obsojencev navadnih vojakov. Proces je pokazal tudi, da je bila večina teh francoskih državljanov (iz Alzacije), ki so bili prisilno mobilizirani v Waffen-SS, in da je bil obsojenec z najvišjim činom (*SS-Oberscharführer* Karl Lenz) leta 1943 premeščen iz

183 Freyhofer, *The Nuremberg Medical Trial*, str. 51–52, 85.

184 *Trials of War, IV*, str. 411–589.

185 *Trials of War, V*, str. 958–1163.

186 Jardim, *The Mauthausen Trial*, str. 182–198.

187 Borch III, *The 'Malmedy Massacre' Trial*, str. 22.

Luftwaffe v Waffen-SS. Dva (Nemec Lenz in en Alzačan) sta bila obsojena na smrt, devetnajst na zaporne kazni, medtem ko je bil eden oproščen. Pozneje so oba obsojena na smrt pomilostili in vsi so zapustili zapor leta 1958.¹⁸⁸

Posamezni procesi proti pripadnikom Waffen-SS so nato potekali vse do 21. stoletja. Eden zadnjih se je tako končal julija 2020, ko je bil 93-letni Bruno D. spoznan za krivega 5.232 primerov pomoči pri umoru kot pripadnik stražnega osebja v koncentracijskem taborišču Stutthof. Sodišče ga je obsodilo na pogojno dvoletno zaporno kazen, saj je bil D. ob pričetku služnja v Waffen-SS star 17 let in je tako bil obsojen pred sodiščem za mladoletnike.¹⁸⁹

Že takoj po koncu vojne so zahodni zavezniki pričeli ločevati med pripadniki Waffen-SS (glede na njihovo narodnost); tiste, ki so prihajali iz (nekaterih) republik Sovjetske zveze, so pričeli obravnavati kot prisilne mobilizirance. Tako so nekdanje estonske in latvijske pripadnike Waffen-SS uporabili kot stražarje za sodišče v Nürnbergu in zapornike, ki so bili tam sojeni.¹⁹⁰ Nekateri nekdanji baltski pripadniki Waffen-SS so po koncu vojne nadaljevali boj proti Sovjetski zvezi, ki je leta 1944–1945 ponovno zasedla baltske države; t. i. gozdni bratje so kot partizani odpor nadaljevali vse do leta 1956, pri čemer so imeli podporo ameriške *Central Intelligence Agency* in britanske *Secret Intelligence Service*.¹⁹¹

Večina nemških pripadnikov Waffen-SS ni bila nikoli deležna večjega sojenja, temveč le (administrativnega) denacifikacijskega postopka.¹⁹² Od februarja 1946 naprej so zapirali le častnike in podčastnike Waffen-SS. Glede na denacifikacijski zakon so vse naciste razdelili na pet kategorij: večji krivci (*Hauptschuldige*), aktivisti (*Aktivisten*), manj obremenjeni (*Minderbelastete*), sledilci (*Mitläufer*) ter nekršitelji (*Entlastete*).

188 Williams, *In a Ruined State*.

189 Knight, *Former Nazi SS guard convicted*.

190 Lettia.lv, *Latvian Legion soldiers at Nuremberg Tribunal*.

191 Goldmanis, *The Game*.

192 Wiggers, *Nuremberg and the Waffen-SS*, str. 167–168.

Kazni za različne kategorije so segale od zaplembe premoženja, izgube državljskih pravic, zapornih kazni pa vse do pogojnih kazni z družbeno koristnim delom (fizičnim delom) in vplačili v reparacijske sklade. Marca 1945 so predvidevali, da bo denacifikacijski zakon veljal za okoli dvanajst milijonov Nemcev. Večina Nemcev (73 odstotkov) je veljala za nedolžne, do julija 1947 pa so 3.290.659 Nemcev uvrstili v prve štiri kategorije, od katerih so jim dejansko sodili le 70 odstotkov (2.308.458).¹⁹³ Konec junija 1947 je bilo v postopku še 47.656 pripornikov, od katerih je bilo okoli 26.200 pripadnikov SS; koliko je bilo pripadnikov Waffen-SS, ni znano.¹⁹⁴

Leta 1949 je bila v Zahodni Nemčiji ilegalno ustanovljena vojaška organizacija, v kateri je bilo 2.000 častnikov in okoli 40.000 pripadnikov nekdanjega Wehrmachta in Waffen-SS. Njena osnovna motivacija je bila borba proti Sovjetski zvezi (v primeru napada na Nemčijo), saj takrat Zahodna Nemčija ni imela lastnih oboroženih sil. Poleg tega so se izvajale tudi obveščevalne dejavnosti proti nemškim socialnodemokratskim politikom kot tudi tistim, za katere so sumili, da so komunisti. Podporniki iz industrije so jim zagotovili materialna sredstva, medtem ko naj bi v primeru sovjetske invazije visoki pripadniki nemškega notranjega ministrstva priskrbeli orožje. Glavni organizator je bil polkovnik Wehrmachta Albert Schnez (1911–2007) (po katerem je bila organizacija poimenovana kot Schnezove enote; *Schnez-Truppe*), ki je po ustanovitvi Bundeswehra leta 1955 vstopil v oborožene sile in pozneje postal načelnik kopenske vojske (*Bundesheer*).¹⁹⁵

Nekateri pripadniki Waffen-SS so po ustanovitvi zahodnonemških oboroženih sil Bundeswehra želeli nadaljevati vojaško kariero; Bundeswehr je sprejel pravilo, da se lahko veterani Waffen-SS pridružijo, če so zavrnilo nacizem, niso storili vojnih zločinov in niso imeli višjih častniških činov (polkovnik in višje); kljub temu so pozneje sprejeli nekatere, ki so imeli

193 Plischke, Denazification Law and Procedure, str. 807isl.

194 Prav tam.

195 Wiegrefe, Nazi Veterans Created Illegal Army.

štabno-častniške čine. Prosilci so morali obiskati preiskovalno komisijo, pri čemer je moral vsak podati izjavo o dogodkih 20. julija 1944, ko so nekateri pripadniki Wehrmachta in SS izvedli puč proti Hitlerju. 4.386 nekdanjih pripadnikov Waffen-SS (od tega 1.475 častnikov) je do konca leta 1956 zaprosilo za sprejem v Bundeswehr, pri čemer so jih sprejeli le 1.072 (od tega le 45 častnikov). Do konca leta 1957 so nato ponovno pregledali prošnje 600 častnikov (s činom polkovnika ali brigadirja) in generala, od katerih so jih 468 potrdili za sprejem, štirinajst so jih potrdili za sprejem s pogoji in 53 zavrnilo.¹⁹⁶

Zanimivo je dejstvo, da so nekateri nekdanji pripadniki Waffen-SS nadaljevali vojaško kariero v vzhodnonemških (komunističnih) oboroženih silah (*Volksarmee*); tako je nekdanji nadporočnik Waffen-SS v novi armadi postal polkovnik in poveljnik divizije v 50. letih 20. stoletja.¹⁹⁷

Poskus rehabilitacije

Leta 1951 so nekdanji pripadniki Waffen-SS ustanovili Vzajemno podporno združenje pripadnikov nekdanje Waffen-SS (*Hilfsgemeinschaft auf Gegenseitigkeit der Angehörigen der ehemaligen Waffen-SS*; HIAG). HIAG, na vrhuncu z okoli 20.000 nekdanjimi pripadniki Waffen-SS, je prek svoje založbe Munin Verlag (in revije *Der Freiwilliger*) skrbel za izdajo publikacij, v katerih so hoteli rehabilitirati sloves Waffen-SS. Opravičevali so storjene vojne zločine ter poudarjali boj proti komunizmu, kar je bilo pomembno propagandno orodje v času hladne vojne. Z lobiranjem pri politični desnici in levici je HIAG dosegel izplačilo pokojnin in nadomestil za pripadnike Waffen-SS. Kljub temu pa so člani HIAG-a še vedno imeli rasistične, antisemitske in protidemokratske nazore vse do samorazpustitve leta 1992.¹⁹⁸

196 Abenheim, *Bundeswehr und Tradition*, str. 155. Ehlert, ur., *Armee ohne Zukunft*, str. 449. Zilian, Jr., *From Confrontation to Cooperation*, str. 17.

197 Paul, 'Ulbricht's helpers'.

198 Binkowski in Wiegrefe, *The Brown Bluff*. Large, Reckoning without the Past, str. 83.

Prek HIAG-a in posameznih veteranskih združenj so nekdanji pripadniki Waffen-SS pričeli propagandno kampanjo, usmerjeno v naslednje poudarke: žrtvovanje za domovino, očetnjavo; Waffen-SS kot vojska evropskih prostovoljcev, boj proti komunizmu in za svobodo, odrešenje Evrope, združena Evropa, zvestoba in tovarištvo, skupni evropski boj proti komunizmu, Waffen-SS kot četrta veja Wehrmachta, ločevanje Waffen-SS od koncentracijskih taborišč, akcijskih skupin itd.¹⁹⁹ V 80. letih 20. stoletja so nekateri člani HIAG-a začeli (bolj) odkrito zagovarjati nekdanje nacistične ideje ter se povezovati z neonacističnimi skupinami.²⁰⁰

199 Haschke, *Paul Hausser und die Waffen-SS*, str. 36isl. Hurd in Werther, *Retelling the past, inspiring the future*, str. 425–432. Large, *Reckoning without the Past*, str. 84–85.

200 Parker, *Hitler's Warrior*, str. 389–390. Large, *Reckoning without the Past*, str. 100–101.

**WAFFEN-SS
NA SLOVENSKEM**

Osrednji del študije je namenjen predstavitvi delovanja enot in ustanov Waffen-SS na Slovenskem. A še preden se je za večino Slovencev aprila 1941 pričela druga svetovna vojna, so bili pripadniki slovenske manjšine v Avstriji že podvrženi morebitni mobilizaciji v vrste Waffen-SS kot državljani tretjega rajha. 11. marca 1938, na dan pred nemško priključitvijo Avstrije (t. i. *Anschluß*), so se enote SA in SS v Avstriji pričele zbirati in pripravljati ter proti večeru začele zasedati uradne ustanove. Okoli 22. ure so pripadniki iste esesovske enote kot v neuspešnem puču leta 1934 zasedli prostore avstrijskega kanclerja Kurta Schuschnigga (1897–1977). Naslednjega dne so nemško-avstrijsko mejo prečkale enote Wehrmachta in z njimi tudi nemške SS.²⁰¹

Po anšlusu je SS izkoristila možnost pridobivanja novih rekrutov. Do konca leta 1938 so iz avstrijskih esesovcev že ustanovili dva nova polka: Der Führer za SS-VT (poveljstvo polka in I. bataljon sta bila na Dunaju, II. bataljon v Gradcu in III. v Celovcu) in Ostmark, s sedežem v Mauthausnu, za SS-TV (za potrebe koncentracijskega taborišča Mauthausen).²⁰² Kot avstrijski (zdaj nemški) državljani so bili tudi avstrijski Slovenci soočeni z možnostjo mobilizacije v Waffen-SS. Medtem ko to področje obstaja slabo raziskano, je jasno, da so nekateri koroški Slovenci, kot (nekdanji) avstrijski državljani, že pred letom 1941 pristopili k Waffen-SS.

Druga svetovna vojna se je za Kraljevino Jugoslavijo (in s tem večino slovenskega ozemlja) začela z nemškim napadom 6. aprila 1941. T. i. aprilaska vojna se je končala 17. aprila s podpisom brezpogojne kapitulacije v Beogradu.²⁰³ Med nemško invazijo na Slovenijo so bile prisotne le enote redne kopenske vojske, kar pomeni, da v invaziji na Slovenijo ni sodelovala nobena enota Waffen-SS.²⁰⁴ Večino ozemlja Slovenije je okupiral tretji rajh, ki je zasedel Gorenjsko, Koroško, Mežiško dolino, Štajersko (to je poimenoval Spodnjo Štajersko (*Untersteiermark*)) in del

201 Pauley, *Hitler and the Forgotten Nazis*, str. 213–215.

202 Ripley, *Hitler's Praetorians*, str. 27.

203 Barefield, *Overwhelming Force, Indecisive Victory*, str. 16–23.

204 Klanjšček, ur., *Narodnoosvobodilna vojna*.

Prekmurja; Kraljevina Italija pa je zasedla Ljubljano, Notranjsko in Dolenjsko ter iz njih ustanovila Ljubljansko pokrajino (*Provincia di Lubiana*). Del ozemlja sta dobili še Madžarska in neodvisna država Hrvaška (*Nezavisna država Hrvatska*; NDH).²⁰⁵

Po prvotni vojaško-okupacijski upravi je tretji rajh na okupiranih območjih Slovenije uvedel civilno upravo. To je na Gorenjskem in Koroškem vodil Franz Kutschera (1904–1944), na Spodnjem Štajerskem in v delu Prekmurja pa Sigfried Uiberreither (1908–1984). V vojaškem pogledu je bilo celotno nemško zasedeno slovensko ozemlje dodeljeno 18. vojaškemu okrožju (*Wehrkreis XVIII*; WK XVIII) s sedežem v Salzburgu. Varnost v 18. vojaškem okrožju, vključno s Slovenijo, je zagotavljal višji esesovski in policijski vodja (*HSSPF im Wehrkreis XVIII*; poime novan tudi kot *HSSPF Alpenland*). V času okupacije so ta položaj zasedali: *SS-Brigadeführer und Generalmajor der Polizei* Gustav-Adolf Scheel (1907–1979) (30. april–24. november 1941) in *SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei*, nazadnje pa *SS-Obergruppenführer und General der Polizei und Waffen-SS Polizei* Erwin Rösener (1902–1946) (24. november 1941–8. maj 1945). Vmes sta bila v. d. še *SS-Brigadeführer und Generalmajor der Polizei* Erwin Schulz (1900–1981) in *Oberst der Polizei* Walter Griep (v. d.; 1.–28. maj 1944).²⁰⁶

Zavezniška invazija na Sicilijo 9. julija 1943 in posledični padec vlade Benita Mussolinija 25. julija sta spodbudila Hitlerja, da je ukazal sprožitev operacije Os (*Fall Achse*), vojaško zasedbo Italije in ozemlja jugovzhodne Evrope ter južne Francije pod italijansko okupacijo.²⁰⁷ V okviru nemških priprav na zasedbo italijanskega ozemlja je Hitler 10. septembra 1943 ustanovil dve operacijski coni v severni Italiji, italijansko zasedeni Sloveniji in na delu Hrvaške: operacijska cona Predalpske dežele (*Operationszone Alpenvorland*; OZAV) in Jadransko primorje (*Operationszone Adriatisches Küstenland*; OZAK). OZAK je

205 T. Ferenc, *Okupacijski sistemi na Slovenskem*, str. 7–8. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 50.

206 Prav tam, str. 57. Mitcham, Jr., *German Order of Battle*. Yerger, *Allgemeine-SS*, str. 38–39.

207 Haupt, *Kriegsschauplatz Italien*, str. 43–58.

obsegala naslednje italijanske upravne enote: Furlanija, Gorica, Trst, Istra, Reka, Kvarner in Ljubljana. Varnost v coni je moral zagotavljati višji esesovski in policijski vodja (HSSPF OZAK); 13. septembra je bil na ta položaj imenovan *SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei* Odilo Globocnik (1904–1945), ki je položaj zasedal do konca vojne.²⁰⁸

208 SI AS 1848, t. e. 29, Teritorialna vojaška razdelitev slovenskega ozemlja, 31. 10. 1944. T. Ferenc, Nemška policija I, str. 578. T. Ferenc, Dejavnost nemških sil po zlomu Italije, str. 9–10. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 352–374. Yerger, *Allgemeine-SS*, str. 47. Več o Globocniku Podbersič, Odilo Globocnik ali Globočnik, str. 79–82. Poprzeczny, *Odilo Globocnik*. Pucher, '--- in der Bewegung führend tätig'. Rieger, *Creator of Nazi death camps*. Sachslehner, *Dva milijona smo jih pospravili*. Williams, *Odilo Globocnik*.

DELOVANJE WAFFEN-SS NA SLOVENSKEM

Pregled delovanja enot in ustanov Waffen-SS na Slovenskem je urejen po kronološkem redu enot in ustanov, ki so delovale na (današnjem) slovenskem ozemlju oziroma bile v bojnem stiku s pripadniki NOV in POS na zamejskem območju.

SS-poštna straža

Med prvimi okupacijskimi ustanovami, ki so prišle na območje Slovenije pod nemško upravo, je bila tudi Nemška rajhovska pošta (*Deutsche Reichspost*, DRP).²⁰⁹ Že drugi dan aprilske vojne, 7. aprila 1941, so v prostore pošte Maribor 2 prišli prvi uradniki DRP, ki so prevzeli ta poštni urad in tudi preostale. Spodnještajerske poštno urade so prevzeli uradniki iz Poštne direkcije Gradec, medtem ko so celovški uradniki prevzeli gorenjske in koroške. Naslednji mesec je DRP vzpostavila prve teleprinterske in poštno storitve, ki so bile sprva namenjene le za okupacijsko upravo, ter junija še telegrafski in krajevni avtobusni promet z 38 linijami.²¹⁰

S prihodom poštnih uslužbencev DRP je prišla tudi poštna straža (*Postschutz*; tudi poštna zaščita). Paravojaška organizacija,

²⁰⁹ Prim. Schweizer, *Der Postschutz*.

²¹⁰ Klinar, *Nastanek in razvoj poštno in telekomunikacijske dejavnosti*, str. 203–206.

del DRP, je bila ustanovljena 7. marca 1933 z ukazom rajhovskega ministra za pošto in promet. Poštni stražniki so bili uradniki DRP, ki je bila odgovorna za njihovo uniformo in oborožitev. Osnovni namen je bil zaščita in varovanje poštnih objektov in transportov.²¹¹ Poštni stražniki v Sloveniji so opravljali iste naloge, pri čemer so jih začeli opravljati že med aprilsko vojno. Nekateri slovenski poštni uslužbenci so bili po okupaciji dodeljeni tako DRP kot tudi poštni straži.²¹²

Prvi znani ohranjeni arhivski okupatorski dokument o poštni straži na Spodnjem Štajerskem je iz 8. avgusta 1941 in govori o preklicu izgubljene identifikacijske izkaznice poštnega stražnika.²¹³ Ob nastopu okupacije je bila poštna straža samostojna paravojaška formacija znotraj DRP. A 23. marca 1942 je prišlo do dogovora med rajhovskim poštnim ministrom Wilhelmom Ohnesorgom (1872–1962) in načelnikom SS-HA Gottlobom Bergerjem, po katerem je bila poštna straža priključena k splošni SS. Že isto poletje so iz poštnih stražarjev ustanovili prvo poštnostražarsko enoto (*Fronthilfe der Deutschen Reichspost – SS-Kraftfahrstaffel Ost*; Frontna pomoč DRP – SS-motorizirani odred Vzhod), ki je bila podrejena Waffen-SS (a še vedno del A-SS) in poslana na vzhodno fronto. Avgusta istega leta je bila Frontna pomoč DRP formalno vključena v Waffen-SS.²¹⁴ S tem je bila poštna straža prva (para)vojaška organizacija oziroma enota Waffen-SS, ki je bila stalno nastanjena na Slovenskem.

Poštna straža je bila organizirana po posameznih krajih, kjer so bili poštni uradi; formalni naziv osnovne organizacije je bil SS-postaja poštna straža (*SS-Postschutzwache*).²¹⁵ Na posameznih pomembnejših poštnih uradih so bili nastanjeni pripadniki SS-poštna straža, ki so izvajali stalno ali samo nočno

211 Schweizer, *Der Postschutz*, str. 17–19. Prim. BA-MA, fond N 756. Wolfgang Vopersal, SS-Kraftfahrstaffel (Fronthilfe DRP). BA-MA, N 756, Vopersal, SS-Postschutz. Pfeiffer, *Der Postschutz der Deutschen Reichspost*.

212 Praprotnik, *Razvoj PTT službe na Gorenjskem*, str. 150. Schweizer, *Der Postschutz*, str. 159.

213 *Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark*, št. 34, 8. 8. 1941, str. 266.

214 Schweizer, *Der Postschutz*, str. 178, 198–199, 210.

215 SI AS 1603, t. e. 45, sporočilo SS-postaje poštna straža Litija deželnemu svetniku, 14. 8. 1942.

stražo. Zaradi vse pogostejših napadov na poštne uradnike, ki so razdeljevali pošto, so v začetku leta 1942 pričeli za transport uporabljati poštne avtobuse, ki so imeli za spremljavo avtomobile in motocikle poštne straže. Proti koncu vojne so začeli avtobusne povezave ukinjati, pri čemer so obdržali le tiste, ki so povezovala močno utrjene postojanke v večjih naseljih.²¹⁶

Potem ko so partizani v drugi polovici maja 1942 ubili dva uslužbenca DRP, je vodstvo DRP na Spodnjem Štajerskem zaprosilo za povečanje prisotnosti SS-poštne straže. Sredi junija so tako poročali, da se nadaljuje zavarovanje poštних uradov, kot tudi, da je SS-poštna straža začela sodelovati z lokalnimi orožniškimi postajami.²¹⁷

Najbolj pogosti »kontakti« med poštними stražarji in partizani so bili napadi na poštna vozila. Eden takih napadov se je zgodil 27. oktobra 1942, ko so partizani Savinjskega bataljona postavili zasedo na cesti Vransko–Zagorje, tik ob vzhodnem trojanskem prelazu. Z mitralješkim ognjem so zadeli poštni avtobus, vendar je vseeno nadaljeval pot prek dveh ovir na cesti, nakar so partizani ponovno streljali na avtobus. Umrlo je pet potnikov (od tega en vojak in en civilni uradnik Wehrmachta), devet jih je bilo huje ranjenih. Poštni stražarji, ki so bili v spremljajočem vozilu, so takoj odgovorili z ognjem. V izmenjavi ognja je bil lažje ranjen še en poštni stražar, medtem ko so se partizani umaknili brez žrtev.²¹⁸

Savinjski bataljon je že čez nekaj dni, 4. novembra, na cesti Mozirje–Gornji Grad, okoli dva kilometra vzhodno od Šmartnega ob Dreti, ponovno napadel poštni avtobus, ki so ga spremljali poštni stražarji. V napadu je padlo šest poštних stražarjev, dva sta bila pogrešana, ranjenih pa je bilo še sedem potnikov. Partizani so zažgali vozilo poštne straže ter vzeli uniforme in orožje padlih stražarjev.²¹⁹

216 Bezljaj Krevcl, Poštna, telegrafska in telefonska dejavnost, str. 242. Bezljaj Krevcl, *Pošta, telegraf in telefon*, str. 183.

217 Karner, ur. *Die Stabsbesprechungen*, str. 70, 76.

218 SI AS 1622, t. e. 1, Poročilo poveljnika redarstvene policije Bled, 30. 10. 1942. T. Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 100.

219 SI AS 1622, t. e. 1, Poročilo poveljnika redarstvene policije Bled, 6. 11. 1942. T. Ferenc, Wehrmannschaft v boju, str. 100.

Manj pogosto pa so partizani napadali poštne urade, kjer so bili (tudi) poštni stražarji. Velikokrat so le iz daljave streljali na poštne osebe; tak napad se je zgodil 6. decembra 1942, ko so trije partizani streljali na poštne stražarje pri poštnem uradu Šmartno ob Paki. V napadu ni bil nihče ranjen.²²⁰

Občasno pa so partizani napadli in začasno zavzeli (manjše) kraje, kjer so bili tudi poštni uradi. 15. decembra 1942 je tako dvajset partizanov 1. koroške čete napadlo Solčavo ter tam nastanjeno orožniško postajo in poštni urad, ki sta bila v isti hiši. Potem ko so razorožili dežurnega orožnika, so vdrli še v pošto.

»Tam so ukradli 651 RM poštne denarja, vodji poštne urada SS-poštnemu zaščitniku Franzu Klementu srebrno moško uro Schaffhausen z verižico ter celotno poštno-zaščitniško opremo: puško s 60 ostrimi naboji, pas, uniformo, plašč, čepico, par škornjev, žepno svetilko, 3 pare kratkih nogavic, 3 srajce in dvoje spodnjih hlač, kar je bilo skupno okoli 1000 RM,«

so zapisali v nemškem poročilu. Vodja partizanov je nato Klementu dejal, da imajo ukaz postreliti vse Nemce v Solčavi, a da njemu »vseeno podarijo življenje, ker je tukaj edini zaposlen na pošti«. ²²¹

Januarja 1943 je bila v Kranju ustanovljena 3. nadomestna četa (3. *Ersatz-Kompanie*) frontne pomoči DRP, kjer je ostala do konca vojne.²²² To je bila prva enota Waffen-SS, ki je bila nastanjena na slovenskem ozemlju med drugo svetovno vojno.

Poleti 1943 je bila izvedena reorganizacija SS-poštne straže, ki je zajela tudi slovensko ozemlje. Poštni stražarji na zasedenem slovenskem ozemlju so bili vključeni v novoustanovljeni 5. bataljon (*V. Abteilung, Fronthilfe der Deutschen Reichspost*): gorenjski poštni stražniki so postali del 17. čete in štajerski del 18. čete. Naslednja reorganizacija je sledila 31. marca, ko je bil 5. bataljon preoblikovan v SS-zavarovalni bataljon DRP

220 SI AS 1622, t. e. 1, Poročilo poveljnika redarstvene policije Bled, 17. 12. 1942.

221 *Vestnik koroških partizanov* 5 (1968), str. 5–9, Prva akcija prve partizanske enote na Koroškem.

222 SI AS 1827, t. e. 51, Seznam vojaških, policijskih in žandarmerijskih (sic!) edinic, ki so v času okupacije nabavljale meso v Kranju, 23. 10. 1945. Schweizer, *Der Postschutz*, str. 208.

(*SS-Sicherungs-Bataillon DRP*; tudi zaščitni bataljon). 17. (gorenjska) četa je postala 1. četa varnostnega bataljona (s središčem v Kranju) in 18. (štajerska) četa 2. četa novoustanovljenega bataljona (s središčem v Celju).²²³

Občasno so poštni avtobusi še vedno potovali brez zaščite, še posebej na območju, za katero so Nemci menili, da je prosto partizanov. Tako je patrolja 1. bataljona Kokrškega odreda 16. januarja 1944 v Novi vasi pri Radovljici zaustavila nezastražen avtobus. Voznik je patroljo moral odpeljati v bližino Smokuča pod Stolom, kjer so avtobus uničili ter zasegli pošto. Iz nje so razbrali, da se nemško osebje na Gorenjskem pritožuje nad partizanskimi napadi. V prvi polovici januarja 1944 so iz celjskega okrožja umaknili SS-poštno stražo.²²⁴

Partizanski obveščevalci so ves čas vojne poročali o položajih poštne zaščite. Napadi partizanov na izpostavljene nemške postojanke, kjer so bile tudi enočlanske posadke poštne zaščite, so okupatorje prisilili k povečanju števila poštних stražarjev na posameznih poštних uradih. Februarja 1944 so bili v Šmartnem ob Paki trije stražarji, aprila so v garažah v Primskovem našli 80 pripadnikov »SS postschutza«; v tem primeru gre za sedež kranjske čete poštne zaščite. V juniju je število padlo na 47.²²⁵

Občasno so partizanski obveščevalci pridobili zelo natančne podatke o posameznih poštних uradih. Tako so bili junija 1944 v blejskem poštнем uradu trije poštni stražarji, ki so imeli dve brzostrelki in tri pištole. Vsi trije so bili priletni ter nesposobni za frontno službo in so imeli en poštni avtomobil. 13. junija so pripadniki 2. brigade Vojske državne varnosti (VDV) napadli in uničili poštni urad na Dobu, ki je bil nezavarovan.²²⁶

Obveščevalci Kokrškega odreda so 6. novembra 1944 na Primskovem zabeležili prisotnost 1. čete SS-varnostnega

223 Schweizer, str. 221, 225.

224 Jan, *Kokrški odred*, str. 515–516. Karner, *Die Stabsbesprechungen*, str. 215.

225 SI AS 1851, t. e. 62, Poročilo PK VOS za severno Slovenijo, 21. 2. 1944. SI AS 1854, t. e. 293a, Dnevno poročilo za 23. 4. 44 OC štaba Gorenjskega odreda, 24. 4. 1944. SI AS 1854, t. e. 293a, Situacijsko poročilo št. 371/a OC štaba Gorenjskega odreda, 4. 6. 1944.

226 SI AS 1854, t. e. 293a, Poročilo obveščevalca Poldeta, 12. 6. 1944. Vresnik, *Druga brigada Vojske državne varnosti*, str. 89.

bataljona (*1. Kp. Sicherungsbtl.*). Konec novembra je bilo na Bledu nastanjenih 12 poštnih stražarjev, medtem ko so bili na Ptujju le trije. Slaba opremljenost poštne zaščite je bila očitna v Celju, kjer poštni stražarji niso imeli motornih vozil.²²⁷

Konec decembra 1944 so partizanski obveščevalci poročali, da so zaradi pomanjkanja bencina ukinili prevoz pošte s poštnimi avtomobili, saj so jih poslali v Nemčijo. Za transport pošte so pričeli uporabljati konjske vprege in tudi poštne vagonne. Glede slednjih ni znano, ali so bili poštni stražarji nameščeni tudi na vagonih. Tako so partizani 29. decembra ob 1:30 uri zjutraj napadli transportni vlak, v sklopu katerega je bil tudi poštni vlak.²²⁸

(SS-)poštna zaščita je bila prva formacija Waffen-SS, ki je delovala na ozemlju današnje Slovenije. Zaradi narave dela (zaščita poštne dejavnosti), šibke oborožitve in moštva omejene kvalitete poštna zaščita ni imela večjega vpliva na razvoj vojne.

SS-nadomestni bataljon Westland / 5. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon

Na slovenskem etničnem ozemlju, natančneje na avstrijskem Koroškem, je že pred aprilsko vojno bila enota Waffen-SS. 26. februarja 1941 je bil namreč izdan ukaz, da se v Celovcu, natančneje v Dhovšah (*Lendorf*), ustanovi SS-pehotni nadomestni bataljon Westland (*SS-Infanterie-Ersatz-Bataillon »Westland«*) za potrebe urjenja novih pripadnikov, predvsem nizozemskega in flamskega rodu. Tamkajšnja nova moderna vojašnica je bila

227 SI AS 1848, t. e. 29, Edinice, katere so delovale na teritoriju IV. operativne zone« (sic!), nedatirano [1945]. SI AS 1851, t. e. 98, Štirinajstdnevno poročilo OC Škofjeloškega odreda, 24. 11. 1944. SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo št. 342 OC štaba IV. operativne cone, 5. 11. 1944. SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo št. 349 OC štaba IV. operativne cone 12. 11. 1944. SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo št. 37 OC operativnega štaba 6. in 11. brigade, 5. 9. 1944.

228 SI AS 1851, t. e. 95, Situacijsko poročilo št. 263 obveščevalnega centra 9. korpusa NOV in POJ, 30. 12. 1944. Fajdiga, *Bračičeva brigada, II-2*, str. 450–451.

od leta 1938 sedež 3. bataljona esesovskega polka Der Führer.²²⁹ Sprva je bataljon imel tri pehotne šolske in eno težko šolsko četo; slednja je bila namenjena za usposabljanje posadk težkih mitraljezov in minometov.²³⁰

V začetku avgusta 1941 je bil celoten bataljon 550 vojakov uporabljen v hajki proti Gorenjskemu bataljonu na območju Polkljuka in Mežaklje. V tej akciji, ki je trajala med 7. in 10. avgustom, bataljon ni utrpel nobenih izgub, pri čemer pa so našli tri mrtve partizane in pri poskusu prehoda obroča so ustrelili še dva gozdarja. Esesovci so, v sodelovanju s šolskim bataljonom Luftwaffe in gorsko četo, postavili zaporo »okrog 15 km širokega in 15 km dolgega prostora« zahodno od Blejskega jezera, nato pa so pregledali Mežakljo. Pri tem sta bila dva esesovca udeležena v prometni nesreči, kar predstavlja edini poškodbi/žrtvi v tej akciji.²³¹ Omenjena aktivnost bataljona predstavlja prvo ofenzivno akcijo enote Waffen-SS proti slovenskim partizanom in prvo ofenzivno delovanje enote Waffen-SS na območju današnje Slovenije.

26. decembra 1941 je bil del bataljona (3. in 5. četa), v katerem je bilo 450 vojakov, ponovno poslan v Slovenijo v akcijo proti Cankarjevemu bataljonu, kjer so ostali do 3. januarja 1942. V tej akciji so esesovci utrpeli prve smrtne žrtve, ko je 27. decembra 5. četa bataljona, prodirajoč iz Škofje Loke prek Bodovelj in Št. Petra proti Ostrožu, padla v zasedo Cankarjevega bataljona. V polurnem boju so padli štirje esesovci (in kmet, ki je bil prisiljen kazati jim pot), štirje esesovci pa so bili ranjeni. Kljub nekaterim navedbam pa bataljon ni sodeloval v poznejši bitki za Dražgoše.²³²

229 Meinsma, *Panzer-Grenadier-Regiment. Tessin, Verbände und Truppen: Vierzehnter Band*, str. 260. Več o zgodovini vojašnice Lendorf Gstettner, *Das KZ in der Lendorfer Kaserne*.

230 Pfeiffer, *Zur Geschichte des SS-Panzergranadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 5*, str. 1–2.

231 NARA, RG 242, T175, R-124, Bericht über den Einsatz des SS-Inf.Ers.Btl. 'Westland' gegen kommunistische Terrorgruppen, westlich des Veldeser – Sees, Südkärnten, vom 7. 8.–10. 8. 1941, 13. 8. 1941. T. Ferenc, *Okupatorjevi dokumenti o hajki*, str. 614, 616–619. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 109–110. Križnar, *Jeseniško okrožje*, str. 85.

232 T. Ferenc, *Novo okupatorjevo poročilo*, str. 15–17. T. Ferenc, *Množična vstaja na Gorenjskem*, str. 764. Pfeiffer, *Zur Geschichte des SS-Panzergranadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 5*, str. 20–21.

2. grupa odredov, ki je delovala na Gorenjskem, je bila od srede julija 1942 izpostavljena nemški ofenzivi Encijan (*Enzian*). 10. avgusta se je grupa odredov zbrala na Kotliču ter se reorganizirala v dva bataljona Savinjskega odreda. Medtem ko je drugemu bataljonu uspelo zapustiti sovražnikov obkolitveni obroč, so obkoljeni ostali 1. bataljon, štab 1. grupe odredov in del Selške čete, skupaj okoli 150 partizanov. 1. bataljon, zaradi vodje Franca Poglajna-Kranjca (1916–1999) znan tudi kot Kranjčev bataljon, se je umikal proti (avstrijski) Koroški, kamor je prispel 22. avgusta.²³³

Nad partizanski bataljon so poslali edino preostalo vojaško enoto v bližini, in sicer 4. četo SS-nadomestnega bataljona Westland. Nemška enota rekrutov, ki »ni bila vajena bojev s partizani«, je 25. avgusta napadla partizanski tabor pri Robežu (*Robesch*) pod Malim Obirjem. Bližnje in večje naselje so Apače (*Abtei*), zaradi česar je včasih spopad poimenoval bitka pri Apačah. Sprva so esesovci presenetili partizane in ti so se umaknili, a jih je poveljnik bataljona Kranjc zaustavil in organiziral protinapad. Esesovci so, namesto da bi nadaljevali s pregonom bežečih partizanov, pregledovali zapuščeno partizansko opremo ter popolnoma pozabili na zavarovanje okolice. Partizani so jih presenetili in jih razbili; v tem spopadu so padli poveljnik esesovske čete, pet drugih esesovcev in dva partizana. Hkrati so partizani zaplenili mitraljez, brzostrelko, sedem pušk in radijski oddajnik. To je bil tudi prvi večji spopad med partizani in nemškimi enotami na avstrijskem Koroškem, na slovenskem etničnem ozemlju ter hkrati tudi prvi spopad s partizani na ozemlju tretjega rajha. Gre torej za prvi dokumentirani spopad med slovenskimi partizani in pripadniki Waffen-SS na tem območju.²³⁴

1. maja 1943 je bil nadomestni bataljon preimenovan v 5. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon

233 Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 359–365.

234 Linasi, *Koroški partizani*, str. 56–58. Malle, *Widerstand unter schwersten Bedingungen*, str. 111–123. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 364–365. ORF, *V spomin na prvi oboženi spopad*. Pfeiffer, *Zur Geschichte des SS-Panzergranadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 5*, str. 23–24. Poglajen-Kranjc, *Prodor na Koroško*, str. 34. Prušnik, *Stane-tov zvonček*, str. 59. Sever-Franta, *Narodni heroj general Franc Poglajen – Kranjc*, str. 70.

(*SS-Panzergranadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 5*). Med septembrom in oktobrom 1943 je bil bataljon premeščen v Ellwangen, saj so v vojašnici v Dhovšah namestili novoustanovljeno SS-junkersko šolo Celovec (*SS-Junkerschule Klagenfurt*).²³⁵

11. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon

Druga enota Waffen-SS, ki je bila uporabljena v akcijah proti slovenskim partizanom, je bila prav tako šolska in nadomestna enota, nameščena v Avstriji – 11. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon (*SS-Panzergranadier-Ausbildungs- und-Ersatz-Bataillon 11*).

1. decembra 1941 je bil v Gradcu ustanovljen SS-prostovoljski nadomestni bataljon (*Freiwilligen-Ersatz-Bataillon SS*), ki je bil odgovoren za usposabljanje danskih, flamskih, nizozemskih, finskih in pozneje norveških prostovoljcev. Bataljon je bil 1. februarja 1942 preimenovan v SS-nadomestni bataljon legij (*SS-Ersatz-Bataillon der Legionen*) ter 1. maja 1943 v 11. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon. Skrbel je za dotok usposobljenih vojakov za 11. SS-divizijo Nordland.²³⁶ S februarjem 1944 so v bataljonu pričeli izvajati tudi osemtedenske tečaje za častniške pripravnike, nakar so jih leta 1945 združili v samostojno SS-sprejemno četo za posebne namene (*SS-Stammkompanie z.b.V.*), ki je bila nastanjena v Tobelbadu pri Gradcu.²³⁷

V noči z 11. na 12. oktober 1943 je del bataljona, ki ga je sestavljalo okoli 900 vojakov, zapustil avstrijsko Koroško in prišel naslednje jutro v Radeče, skupaj z deli 162. divizije. Nemške sile so prišle zaradi napada partizanske 15. divizije na sem preseljene Kočvarje. 13. oktobra so partizani utrjevali svoje položaje in Nemci so se pričeli pripravljati na protinapad. Ta je sledil naslednjega dne;

235 Pfeiffer, Zur Geschichte des SS-Panzergranadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 5, str. 36–37.

236 Tessin, *Verbände und Truppen: Vierzehnter Band*, str. 288.

237 Pfeiffer, Zur Geschichte des SS-Panzergranadier-Ausbildungs- u. Ersatz-Bataillons 11, str. 42, 67.

esesovski bataljon je dobil ukaz, da prodre po cesti Radeče–Litija v smeri proti Svibnemu, in tam je naletel na partizanske položaje Cankarjeve brigade, a je kljub temu dosegel svoj cilj. Sledilo je novo zbiranje sil, nakar se je 16. oktobra pričelo čiščenje območja med Savo in »mejo«. 11. SS-bataljon je dobil nalogo, da zavzame in očisti dolino reke Mirne s sodelovanjem polkovne skupine 1. SS-tankovskogrenadirskega polka LSSAH. Do 18. oktobra so bile partizanske enote porinjene nazaj čez italijansko-nemško mejo.²³⁸

V drugi polovici leta 1944 je bilo očitno, da Waffen-SS izgublja status prostovoljske vojaške organizacije, kar dokazuje tudi primer iz esesovskega graškega bataljona. Konec avgusta oziroma v začetku septembra je bil celotni 28. ladijski bataljon, ki so ga sestavljali nizozemski, belgijski, ukrajinski, danski in norveški mornarji, premeščen k Waffen-SS zaradi pomanjkanja ladij. Še pred transportom je bilo 50 mornarjev zaprtih zaradi nasprotovanja, med vožnjo do Gradca pa jih je pobegnilo še 22. Mornarji, ki so obdržali svoje mornariške uniforme z dodano mrtvaško glavo na pokrivalih, so bili dodeljeni 4. vodu 5. čete 11. SS-bataljona. Tu so opravili pehotno usposabljanje, pri čemer niso nikoli sodelovali v boju proti partizanom. V boje bi posegli le, če bi partizani ogrozili pomembne prometne povezave.²³⁹

11. oktobra 1944 je četrta četa »11. bat. SS regimenta«, v kateri je bilo do 100 vojakov, zapustila St. Ožbalt in odšla proti Sv. Vincencu, nakar je na *Fliegelbergu* popoldne prišlo do polurnega spopada z Lackovim odredom. Partizani so zavrnil napredovanje esesovcev in ti so se umaknili. Med iskanjem informacij o esesovski enoti sta dva obveščevalca Lackovega odreda v bližini Sobote naletela na dva esesovca ter ju razorožila. Zajeta sta razkrila, da sta danska podčastnika iz bataljona in da sta v predhodnem spopadu sodelovala dva voda omenjenega bataljona. Po zaslišanju sta bila 14. oktobra oba usmrčena.²⁴⁰

238 Ambrožič-Novljan, *Dvanajsta brigada*, str. 68–78. Karner, *Die Stabsbesprechungen*, str. 195–196.

239 SI AS 1931, t. e. 689, Zapisnik zaslišanja Kruyswyk H., 15. 1. 1945. Ževart, Nemška ofenziva proti Lackovemu odredu, str. 21.

240 SI AS 1851, t. e. 105, Dnevno situacijsko poročilo OC štaba Lackovega odreda, 12. 10. 1944. Ževart, *Lackov odred: 2. knjiga*, str. 515–516.

15. oktobra 1944 je 4. četa 11. SS-bataljona, ki jo je sestavljalo 120 vojakov, zapustila Sv. Oswald in odšla proti Ajbešvaldu. Četa je imela šest mitraljezov, pet do šest brzostrelk, moštvo pa je bilo oboroženo s puškami. Pripadniki čete so bili danske, norveške, nizozemske in romunske narodnosti. Čete bataljona so tako sodelovale v sovražnikovi nameri o ustanovitvi serije utrjenih postojank, s čimer bi preprečili nadaljnje partizanske prodore v notranjost Avstrije.²⁴¹

Sredi decembra 1944 so na Obveščevalnem oddelku Glavnega štaba NOV in POS (OBOD) zaslišali dezerterja iz 11. SS-bataljona. Med zaslišanjem je razkril, da ima bataljon deset čet (skupaj okoli 2.500 vojakov, po narodnosti so bili Norvežani, Danci, Nizozemci, Slovenci, Romuni in Nemci) z naslednjo oborožitvijo: en ruski »oklopni voz za vežbanje« in 30 lahkih minometov. Dalje je izpostavil, da je usposabljanje zelo hitro, saj na fronti potrebujejo vojake.²⁴²

Ob koncu vojne je bil bataljon vključen v bojno skupino Schweitzer (*Kampfgruppe Schweitzer*), ki je sodelovala v zadnjih obrambnih bojih. Tako je bojna skupina 1. aprila 1945 napadla sovjetske enote pri Rechnitzu, pri čemer naj bi Sovjeti utrpeli več 100 mrtvih.²⁴³ Preživeli vojaki so se najverjetneje umaknili proti zahodu in tam dočakali kapitulacijo.

SS-junkerska šola Celovec

Kot že zapisano, je bila v Celovcu 1. novembra 1943 ustanovljena SS-junkerska šola (*SS-Junkerschule »Klagenfurt«*), namenjena šolanju bodočih častnikov Waffen-SS. Ker je šola nadaljevala usposabljanje tujerodnih pripadnikov, kot tam predhodno nastanjeni 5. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon, je bila 1. junija 1944 preimenovana v *SS- und*

241 SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Lackovega odreda, 15. 10. 1944. SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Lackovega odreda, 20. 10. 1944.

242 SI AS 1851, t. e. 78, zaslihanje, 11. 12. 1944.

243 Tessin, *Verbände und Truppen: Dritter Band*, str. 224. *41 Tage: Kriegsende 1945*.

Waffen-Junkerschule Klagenfurt, tako da je njeno ime odražalo primarno tujerodnost častniških kandidatov.²⁴⁴

S prihodom esesovskih junkerjev so v Dhovšah 19. novembra 1943 ustanovili še manjše podružnično taborišče znotraj sistema Mauthausen. Med 80 in 130 interniranci je bilo uporabljenih za vzdrževanje junkerske šole; od gradnje rogov za protiletalsko zaščito, plavalnega bazena (ki je služil tudi kot vodno zajetje za primer požara), konjskih hlevov in jahalne arene ter barak za esesovce kot tudi za odpravo posledic letalskih napadov ter gašenje požarov v okolici Celovca. Ob koncu vojne je bilo taborišče ukinjeno in 7. maja so interniranci prišli na slovensko stran koncentracijskega taborišča na Ljubelju.²⁴⁵

Sprva je imela šola eno šolsko skupino (*Lehrgruppe*; ustreza polku) s štirimi inšpekcijami (*Inspektionen*; ustreza bataljonu), vsaka s tremi junkerstvi (*Junkerschaften*; ustreza četi). Glede na potrebe so maja 1944 izvedli reorganizacijo šole, tako da je od tedaj imela dve šolski skupini s tremi inšpekcijami.²⁴⁶

Nekateri partizanski viri navajajo, da so se pripadniki šole že avgusta 1942 borili proti slovenskim partizanom v bitki pri Robežu: »V Celovcu je bila visoka vojaška šola, ki je učila SS-ovske oficirje ropanja, požiganja in posiljevanja. Ti oficirji so se s svojimi profesorji vred odpravili na zabaven lov. V dveh kamionih, ki sta drvela proti Apačam, sta odmevali šala in vesela pesem.«²⁴⁷ V resnici junkerska šola takrat še ni obstajala, v bitki pa je dejansko sodelovala 4. četa SS-nadomestnega bataljona Westland, kot je bilo predhodno navedeno.

20. aprila 1945 je bilo prekinjeno usposabljanje zadnje generacije častniških kandidatov (v obsegu šestih inšpekcij; med kandidati je bilo tudi 30 višjih ustaških častnikov). Esesovce so 29. aprila preoblikovali v bojno podskupino, ki je bila del večje bojne

244 Tessin, *Verbände und Truppen: Vierzehnter Band*, str. 144.

245 Danglmaier in Koroschitz, *Nationalsozialismus in Kärnten*, str. 325–334. Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 371–374.

246 Pfeiffer, *SS-Junkerschule Klagenfurt*, str. 14. Schulze-Kossens, *Militärischer Führernachwuchs der Waffen-SS*, str. 86.

247 Ribičič, *V dolini je zvonilo tako domače, slovensko*, str. 51.

skupine Harmel (*Kampfgruppe Harmel*), sestavljene iz ostankov brigade kraških lovcev, 7. SS-gorskega šolskega in nadomestnega bataljona, delov 10. SS-policijskega polka in Hitlerjevih mladincev. *SS-Brigadeführer und Generalmajor der Waffen-SS* Heinz Harmel (1906–2000), predhodno poveljnik 10. SS-tankovske divizije Frundsberg, je kot najvišji častnik prevzel poveljstvo nad bojno skupino, ki je bila poslana v Furlanijo - Julijsko krajino z nalogo preprečiti prodor zavezniških enot v Kanalsko dolino.²⁴⁸

S prodorom britanskih sil v dolino se je Harmelova bojna skupina umikala proti severu z nalogo obraniti karavanške gorske prelaze ter mostišče na območju Beljaka in Celovca. 2. maja so britanske enote zavzele Humin (ital. *Gemona del Friuli*), nakar so se med Britanci in Nemci pričela pogajanja. Ker so Britanci ugotovili, da Nemci le zavlačujejo s pogajanjem, so že naslednjega dne ponovno napadli. Spopadi in umikanje proti severu so trajali vse do 6. maja. Harmel se je odločil, da ne bo več zadrževal britanskega napredovanja, ampak je celotno skupino poslal na avstrijsko Koroško proti jugoslovanskim silam.²⁴⁹

8. maja se je bojna skupina Harmel pri Beljaku predala Britancem, ti pa so jo naslednjega dne ponovno oborožili in omogočili obrambo proti napredujočim jugoslovanskim silam. Istega dne so kompleks junkerske šole v Celovcu dosegle prve britanske sile in sprejele predajo tamkajšnjih nemških sil.²⁵⁰

3. četa bataljona mrtvaških glav Mauthausen in KZ Mauthausen na Ljubelju

Po anšlusu so na avstrijskem ozemlju ustanovili nov koncentracijski sistem. 8. avgusta 1938 so iz koncentracijskega taborišča Dachau premestili 300 internirancev (nemškega in

248 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 689–712. Schulze-Kossens, *Militärischer Führernachwuchs*, str. 86. Yerger, *Waffen-SS Commanders*, str. 226.

249 Di Giusto, *I reparti Panzer*, str. 78. Landwehr, *Italian Volunteers of the Waffen-SS*, str. 28. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 280.

250 Pfeiffer, *SS-Junkerschule Klagenfurt*, str. 53. Schulze-Kossens, *Militärischer Führernachwuchs*, str. 86.

avstrijskega rodu, političnih zapornikov in kriminalcev) in okoli 80 esesovskih stražarjev v avstrijsko mesto Mauthausen, kjer so v bližini mesta zgradili taborišče za internirance, delujoče v bližnjih kamnolomih. Že naslednje leto so v sosednji vasi Gusen zgradili novo taborišče za poljske ujetnike.²⁵¹

Koncentracijski sistem Mauthausen je do konca vojne obsegal sistem dveh glavnih taborišč (Mauthausen in Gusen) in 49 podružničnih (*Nebenlager*) ter delovnih taborišč *Waffen-SS* (*Arbeitslager der Waffen-SS*).²⁵²

Sprva so stražarsko službo v Mauthausnu izvajali esesovci, ki so bili podrejeni münchenski enoti mrtvaških glav, a že 1. aprila 1938 so ustanovili 4. polk mrtvaških glav Ostmark (*IV. SS-Totenkopfstandarte »Ostmark«*). Do konca vojne so za stražarsko službo poleg esesovcev (ki so vse bolj pričeli prihajati iz folksdojčerskih vrst) začeli uporabljati še pripadnike Wehrmachta (iz vseh treh vej), ukrajinske pomožne policiste, pripadnike SD, policiste ...²⁵³

Z okupacijo slovenskega ozemlja se je pokazala potreba po izboljšanju cestnih povezav med tretjim rajhom in Sredozemskim morjem, pri čemer se je pokazala strateška pomembnost ljubeljskega prelaza. Že v zimi 1941/1942 so Nemci pričeli z gradnjo cestnega predora na Ljubelju, a so jo začasno prekinili po napadu Kokrškega odreda na taborišče civilnih delavcev konec junija 1942.²⁵⁴ Vseeno so se odločili nadaljevati gradnjo predora na Ljubelju s postavitvijo dveh taborišč; po eno na vsaki strani predora. Tokrat so poleg civilnih delavcev za delo uporabili tudi internirance. Obe taborišči, južno na slovenski strani meje in severno na avstrijski strani, sta imeli tako civilni del, del za internirance ter barake za stražarsko moštvo. Na slovenski strani predora so pričeli z delom 29. marca 1943, pri čemer so

251 Freud in Perz, 1938: Errichtung des Konzentrationslagers Mauthausen, str. 107–108. Prim. Kocjančič, Ljubelj.

252 Maršálek, *Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen*, str. 1, 57–66. Prim. Kocjančič, Ljubelj.

253 Maršálek, *Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen*, str. 145–147.

254 *Ljubeljsko taborišče*, str. 5–6. Prim. Zupan, *Taborišče smrti*, str. 86–87.

interniranci prišli 3. junija. 29. novembra jim je uspelo prebiti spodnji rov, nakar je 4. decembra 1943 gaulajter Friedrich Rainer (1903–1947) slovesno »prebil« predor. V tem času je bilo v obeh taboriščih 1.290 internirancev, od katerih jih je bilo le okoli tisoč sposobnih za težko delo. Do 4. decembra 1944 so razširjali predor in s tem omogočili avtomobilski prevoz. Zaradi zmanjšanja potreb po delovni sili so pričeli internirance umikati z Ljubelja; njihovo število je konec aprila 1945 padlo na 983. Število internirancev in delavcev ni nikoli doseglo nameravanega števila (dva do tri tisoč).²⁵⁵

Prvo stražarsko moštvo na Ljubelju so predstavljali policisti 6. čete 19. SS-policijskega polka, katerih posadka je že pred prihodom na Ljubelj štela le 60 mož. Junija 1943 so dobili okrepitev, tako da je četa imela 82 policistov, hkrati pa je postala samostojna in bila preimenovana v Policijsko varnostno četo Alpenland na Ljubelju (*Polizeisicherungskompanie »Alpenland am Loibl«*), ki je imela tudi varnostni oddelek, zadolžen za varovanje begunskega zapora. Zaradi povečanja števila internirancev so že julija 1943 četo povečali na 130 pripadnikov. Medtem ko so bili policisti odgovorni za zunanjo varovanje taborišča, varovanje ceste prek Ljubelja in kontrole oseb na prelazu, so nadzor nad interniranci izvajali pripadniki 3. čete bataljona mrtvaških glav Mauthausen (*3./SS-Totenkopf-Sturmbann, Konzentrationsslager Mauthausen*). Oktobra 1943 je tako bilo na Ljubelju, po poročilih, okoli 100 esesovcev.²⁵⁶ Dodatno sta pri širšem varovanju sodelovali še dve orožniški postojanki na obeh straneh ljubeljskega predora, vsaka s po osmimi orožniki.²⁵⁷

Prvi poveljnik taborišča je bil Julius Ludolf (1893–1947), ki pa je bil zamenjan avgusta 1943 po pritožbah civilnih inženirjev zaradi njegovega okrutnega ravnanja z interniranci; nadomestil ga je Jakob Winkler (1892–1948), ki je ostal tu do konca vojne.

255 SI AS 1605, t. e. 19, Verpflegung der zür den Tunnelbau erforderlichen Arbeiter, 11. 3. 1943. Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 11–39, 46–51, 99.

256 SI AS 1622, Tageb. Nr. 517/43, 13. 5. 1943. Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 59–64.

257 SI AS 1851, Situacijsko poročilo št. 117 OBOD-a, 14. 2. 1944.

V taborišču sta delovala še dva esesovska zdravnika: sprva *SS-Obersturmführer* dr. Hermann Richter (do julija 1943) in nato *SS-Obersturmführer* (pozneje *SS-Hauptsturmführer*) dr. Siegbert Ramsauer (od julija 1943 do konca vojne). Slednji je bil znan po slabi zdravstveni oskrbi internirancev ter po usmrtitvah z injekcijami bencina. Sprva so večino esesovskega moštva predstavljali Nemci in Avstrijci, z letom 1944 pa so pričeli prevladovati pripadniki nemških manjšin iz Jugoslavije, Češkoslovaške, Madžarske, Romunije in Poljske.²⁵⁸

Policijsko-esesovsko moštvo je v vseh letih obstoja ubilo ali povzročilo smrt okoli 40 internirancev: od dejanskih do namišljenih poskusov pobega, dajanja bencinskih injekcij, namernih streljanj ujetnikov, smrti zaradi težkega dela in razmer v taborišču (vključno s pretepanji) itd. Vsaj 28 internirancev je poskušalo pobegniti; uspelo je štiriindvajsetim.²⁵⁹

Občasno so bili ljubeljsko osebje in drugi izpostavljeni tudi napadom partizanov, predvsem na cesti Tržič–Ljubelj. Partizani so denimo 5. avgusta 1944 na tej cesti v neposredni bližini taborišča napadli luksuzni avtomobil z dvema esesovskima častnikoma, pri čemer je bil eden ubit in drugi ranjen; partizani so zaplenili eno brzostrelko in eno pištolo, a zaradi hitrega odziva stražarskega moštva niso mogli zažgati močno poškodovanega avtomobila.²⁶⁰

Konec septembra 1944 so partizanski obveščevalci podrobno poročali, da imajo na Ljubelju dva težka in štiri lahke mitraljeze, en minomet, deset brzostrelk, pri čemer imajo na voljo leseno-peščene bunkerje. Dalje so poročali o natančnem številu internirancev: »1176, sledeče narodnosti: 400 Poljakov, 69 Jugoslovanov, 14 Italijanov, 60 Nemcev, 600 Francozov, 9 Čehov, 15 Madžarov.« Nekaj dni pozneje so izvedeli več o stražarskem osebju »SS Sturmbaukompanie Mauthausen«, in sicer, da so pripadniki nemške, hrvaške, slovenske, slovaške, češke, poljske,

258 Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 64–70.

259 Prav tam, str. 194–289. Prim. Charlet, Beg izpod Ljubelja, str. 421–423.

260 SI AS 1854, t. e. 293, Dnevno poročilo štaba Gorenjskega odreda, 8. 8. 1944.

romunske in madžarske narodnosti. Za »Polizeisicherungskompanie Alpsko pogorje« so zabeležili, da je večina Nemcev z nekaj Slovenci. Policisti so imeli stalno zasedo pod Zelenico, straža na samem prelazu, na opazovalnem stolpu nad civilnim taboriščem na slovenski strani, straža je bila pri vodni črpalki ter v bunkerju pri bližnji Valenčevi hiši, kjer je bila tudi cestna zapora s kontrolo prometa.²⁶¹

Oktobra 1944 je k partizanom pribežal slovenski interniranelec na Ljubelju in podal natančno poročilo o Ljubelju, o oborožitvi, razporeditvi stražarskih mest itd. Tik pred dokončanjem predora so partizani pravilno sklepali, da bo »cesta postala važna prometna žila za transporte, zlasti v slučaju porušenja železniške proge«. Zbrane podatke o Ljubelju so partizani predali tudi anglo-ameriški vojaški misiji:

»Taborišče pri Sv. Ani: SS SturmBau Kompanie Mauthausen, ki se nahaja tukaj, ima sledeče oficere; Hauptsturm Führer Winkler Jakob, Hauptsturm Führer Rammsawer. Sigried. Podoficirji so povečini Nemci, med njimi je 1 Romun. Ostalo moštvo tvori 90 SS policije in 40 navadne policije. Po narodnosti so Nemci, Hrvatje in drugi. Zveze s sosednjimi postojankami združujejo s telefonom in brezžičnim brzojavom. Morala edinice je zelo slaba. Po načrtu bi moral biti predor, ki ga tukaj gradijo, da bi skrajšali prehod preko Ljubelja, gotov do decembra tega leta.«²⁶²

V letu 1945 so partizanski obveščevalci ugotovili povečano aktivnost na Ljubelju, sprva usmerjeno k zavarovanju in utrjevanju same ceste, čemur so sledile kolone umikajočih se Nemcev, njihovih zaveznikov ter civilistov. Zaradi pomembne cestne povezave je bilo ljubeljsko taborišče pod nemškim nadzorom vse do 7. maja 1945, ko je stražarsko osebje zapustilo svoje položaje in se odpravilo na avstrijsko stran. Prek Ljubelja

261 SI AS 1848, t. e. 25, Situacijsko poročilo št. 658/a OC štaba Kokrškega odreda, 21. 9. 1944. SI AS 1848, t. e. 25, Situacijsko poročilo št. 667/a OC štaba Kokrškega odreda, 25. 9. 1944.

262 SI AS 1856, t. e. 347a, Zapisnik zaslišanja Alojza Č., 15. 10. 1944. SI AS 1848, t. e. 31, Situacijsko poročilo šte. 156 OC štaba 9. korpusa, 4. 11. 1944. SI AS 1856, t. e. 347a, Zapisnik zaslišanja Alojza Č., 15. 10. 1944. SI AS 1848, t. e. 31, Situacijsko poročilo šte. 156 OC štaba 9. korpusa, 4. 11. 1944. SI AS 1848, t. e. 23, Poročilo Anglo-ameriški misiji pri Štabu IX. Korpusa NOV in POJ, 3. 10. 1944.

so se umikale nemške enote, enote slovenskih domobrancev in drugih jugoslovanskih kolaboracionistov kakor tudi trume civilnih beguncev.²⁶³

6. maja so policisti na Ljubelju dobili ukaz o evakuaciji in pričela se je naslednjega dne. Okoli 500 taboriščnikov je v spremstvu 44 policistov in vojakov odšlo skozi predor na koroško stran; spremstvo je tu zapustilo jetnike, ki so bili končno svobodni. 8. maja je večji del taboriščnikov nadaljeval pot proti Podrožici in od tam proti Beljaku, kjer so naleteli na britanske vojake. Skupina 150 taboriščnikov je v tem času našla stik s Kokrškim odredom, nakar so ustanovili brigado Liberté (106 pripadnikov primarno francoskega rodu) in četo Starego (s 103 pripadniki vzhodnoevropskega rodu).²⁶⁴

10. maja sta se pod Malim Ljubeljem sestala Rösener in brigadni general Franc Krener (1898–1973), poveljnik Slovenske narodne vojske, združene formacije slovenskih domobrancev, četnikov in drugih protikomunističnih formacij, ter se dogovorila za skupni napad naslednjega dne proti partizanskim enotam pri Borovljah.²⁶⁵

Do 11. maja se je na cesti na Ljubelj nabralo že več kot 700 vozil, saj so esesovci zastražili vhod v predor in vanj spuščali nemške sile ter vozila. Civilisti so se morali preusmeriti na prelaz. Na obronkih Dobrče in Kriške gore so domobranci in esesovci vzpostavili zadnjo obrambno linijo pred Ljubeljem, a je 29. hercegovska divizija 11. maja prebila njihove položaje in tako so se popoldne istega dne boji prenesli že k Sv. Ani pod Ljubeljem. S tem se je tudi končalo delovanje taborišča in esesovske enote na Ljubelju.²⁶⁶

263 Klanjšček, Vloga narodnoosvobodilnih enot, str. 29. Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 382–384. O Slovenskem domobranstvu Mlakar, *Slovensko domobranstvo. Nose, Domobranci zdravo – Bog daj*.

264 Jan, *Kokrški odred: III*, str. 363–370. Linasi, *Koroški partizani*, str. 488–490.

265 Jan, *Kokrški odred: III*, str. 386–387.

266 Strle, *Veliki finale na Koroškem*, str. 162. O 25. hercegovski diviziji Komnenović in Kreso, *Dvadeset deveta hercegovačka divizija*.

Kraški lovci

Šele s kapitulacijo Italije septembra 1943 se je na slovenskem ozemlju prvič pojavila enota Waffen-SS, namenjena ofenzivnemu delovanju proti partizanskim enotam, in sicer bataljon kraških lovcev.²⁶⁷ Zametki kraških lovcev segajo v leto 1938, ko je bila v okviru *Ahnenerbe* ustanovljena Raziskovalna postaja za krasoslovje in jamarstvo (*Forschungsstätte für Karst- und Höhlenkunde*). Z začetkom vojne je bilo raziskovanje usmerjeno v vojaške namene: naravne jame kot prostori za namestitev industrije in zaklonišč ter usposabljanje vojaških enot za delovanje na takem terenu, vključno z inženirskim delom v jamah.²⁶⁸

Raziskovalno postajo je vodil krasoslovec dr. Hans Brand (1879–1959), ki je bil leta 1942 formalno vpoklican v Waffen-SS in dodeljen SS-vojnogeološkemu bataljonu (*SS-Wehrgeologen Abteilung*). Brand je pričel lobirati pri svojih nadrejenih, vključno s Himmlerjem, za ustanovitev posebne gorske enote, usposobljene za delovanje na kraškem in visokogorskem območju. Njegove analize so Himmlerja prepričale, da je 10. julija 1942 izdal ukaz o ustanovitvi SS-kraškoobrambne čete (*SS-Karstwehr-Kompanie*; tudi SS-četa za obrambo Krasa), nastanjene v dachauski esesovski vojašnici. Četa, pod poveljstvom Branda, je bila neposredno podrejena Himmlerjevemu štabu (*Kommandostab Reichsführer-SS*).²⁶⁹

V začetku avgusta 1942 je bila četa dejansko ustanovljena s 46 pripadniki (od predpisanih štirih častnikov, 34 podčastnikov

267 Kraški lovci so zaradi svojega dolgotrajnega delovanja na italijansko-slovenskem mejnem območju že bili deležni preučevanja zgodovinarjev. V Sloveniji so najpomembnejša naslednja dela: T. Ferenc, 'Dva od njih so obglavili s sekiro'. T. Ferenc, Okupatorjev požig vasi Strmec, str. 677–683. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci I, str. 69–80. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci II, str. 89–100. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci III, str. 74–80. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci IV, str. 66–74. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci V, str. 67–79. Uršič, Kraški lovci in zlom kobariške republike, str. 51–54. Pomembnejša tuja dela o kraških lovcih so: Corbatti in Nova, *Karstjäger!*. Engelbrecht, *Touristenidylle und KZ-Grauen*. Michaelis, *Die Chronik*. Michaelis, *The History of the 24. Waffen-Gebirgs (Karstjäger)-Division*. Novarese, *New insights*, str. 19–25. Novarese, *Antipartisan operations*, str. 3–7.

268 T. Ferenc, *Krasoslovec in jamar*, str. 192. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 240.

269 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 8. T. Ferenc, *Krasoslovec in jamar*, str. 195.

in 261 vojakov), razporejenimi v štab, šolski oddelek, lovski in inženirski vod. Kmalu je četa dobila še 3. (težki) vod, opremljen s težkim pehotnim orožjem kot tudi skupino gorskih in smučarskih inštruktorjev.²⁷⁰ Do oktobra je narasla na okoli 80 vojakov.²⁷¹

Brand je dosegel, da je Himmler 19. novembra 1942 ukazal razširitev čete v bataljon (*SS-Karstwehr-Bataillon*; SS-KWB/KWB), pri čemer je bil bataljon (z retroaktivnostjo od 15. novembra 1942) dodeljen novoustanovljenemu SS-splošnemu poveljstvu (tankovskemu) (predhodnici poznejšega 2. SS-tankovskega korpusa), vendar je bataljon še naprej ostal samostojna enota. Bataljon so sočasno premestili v Pottenstein, medtem ko je v Dachauu ostala novoustanovljena nadomestna četa (*Ersatz-Kompanie*). Za podporo delovanja esesovskih ustanov v Pottensteinu in tudi kraških lovcev je bila že oktobra 1942 ustanovljena podružnica koncentracijskega taborišča Flossenbürg.²⁷² Februarja 1943 je bilo izdano tudi posebno organizacijsko navodilo glede bataljona kraških lovcev, po katerem je imel predpisano naslednjo strukturo:

- štab bataljona;
- prištabno četo, ki je imela štabni oddelek, vod za zveze, vod kraških inženircev (*Karstjägerpionierzug*), orožarsko delavnico ter tri logistično-oskrbovalne oddelke;
- četo kraških lovcev (*SS-Karstjägerkompanie*) s štabom, tremi vodi kraških lovcev, skupino kraških inženircev (*Karstjäger-Pioniergruppe*) ter tremi logistično-oskrbovalnimi oddelki;
- težko četo, ki je imela štab, vod za zveze, vod težkih mitraljezov (s štirimi mitraljezi), vod težkih minometov (s šestimi minometri) ter tri logistično-oskrbovalne oddelke.²⁷³

270 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 8–9. Kocjančič in Vidmar, *Kraški lovci I*, str. 70–71.

271 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 10. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 240.

272 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 10. Engelbrecht, *Touristenidylle und KZ-Grauen*, str. 13, 95. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 242. NARA, RG 242, T175, zvitok 124, Aufstellung eines SS-Karstwehr-Btls. für das SS-Gen.Kdo. (Pz.), 19. 11. 1942.

273 NARA, RG 242, T78 Records of Headquarters, German Army High Command (Oberkommando des Heeres/OKH), Roll 396; »Kriegsstärkenachweisung (SS) vom 14. 2. 1943: SS-Karstwehr-Bataillon (besp.)«.

Spomladi 1943 je Brand predlagal, da se bataljon končno pošlje na Gorenjsko, od koder bi nato lahko deloval tudi na kraškem območju, ki je bilo v Ljubljanski pokrajini, tedaj še del Kraljevine Italije. Zaradi naraščajočega obsega partizanskega delovanja so na Gorenjsko raje poslali 14. SS-policijski polk, bataljon kraških lovcev pa so nameravali premestiti v Bosno.²⁷⁴ V tem času je bataljon že skoraj dosegel predpisano velikost; imel je štab s prištabno četo, eno lovsko in eno težko četo, kar je skupaj nanese šest častnikov, 47 podčastnikov in 562 vojakov. Poleti 1943 so ustanovili še dve lovski četi, bolničarski vod ter vod za zveze, s čimer je bil bataljon popolnjen.²⁷⁵

S kapitulacijo Italije so kraški lovci dobili priložnost, da končno pridejo na ozemlje, po katerem so bili poimenovani in izurjeni za delovanje. V okviru operacije Os (*Fall Aschse*), zasedbe severne Italije in severozahodne Slovenije, vse z namenom zavarovanja komunikacij in infrastrukture, je nemško vrhovno poveljstvo primarno uporabilo 71. pehotno divizijo, okrepljeno s kraškimi lovci in še nekaterimi drugimi enotami iz XVIII. vojnega okrožja. Tako okrepljena divizija je bila razdeljena na tri bojne skupine. Kraški lovci so skupaj z dvema pehotnima in enim artilerijskim bataljonom sestavljali bojno skupino Krancke (*Kampfgruppe Krancke*; pozneje *Bredenförder*), ki je bila 26. avgusta poslana na območje Trbiž–Videm. Kraški lovci so tu zavarovali železnico in se po kapitulaciji Italije 9. septembra 1943 spopadli z Italijani.²⁷⁶

Že 10. septembra je kombinirana četa kraških lovcev, sestavljena iz dveh najboljših vodov, prodrla na današnje ozemlje Slovenije in zasedla Bovec. Peti dan po zasedbi Bovca je prišla partizanska delegacija (France Črnugelj-Zorko (1921–2013), politični komisar bataljona Andrej Manfreda, in Maks Miklavič, predsednik odbora Osvobodilne fronte (OF) za Kobarid), ki se je sestala z Bandom. Slednji je zaradi šibkih sil nameraval

274 Engelbrecht, *Touristenidylle und KZ-Grauen*, str. 95. T. Ferenc, *Krasoslovec in jamar*, str. 197.

275 Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 245.

276 T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 60. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 249.

s pogajanji doseči, da bi partizani zapustili Zgornjesoško dolino ter kraškimi lovci dovolili prost prehod proti Tolminu; v zameno za prenehanje napadov bi z živili oskrbeli še civilno prebivalstvo. V dokaz svoje iskrenosti je Brand dosegel izpustitev 56 partizanov in sodelavcev iz videmskega zapora, a do dogovora vseeno ni prišlo.²⁷⁷

K propadu pogajanj je po vsej verjetnosti prispevala tudi zaseda Breginjske čete na cesti Kobarid–Čedad (med Robičem in Stupico), ki je 15. septembra 1943 napadla avtomobil s peterico »esesovskih oficirjev«. V kratkem boju je vsa peterica padla, pri čemer je bil smrtno ranjen tudi en partizan. Esesovski častniki niso pripadali kraškimi lovci in njihova identiteta je doslej še nepojasnjena.²⁷⁸

19. septembra so kraški lovci prodrli prek Predela v Bovec ter od tam nadaljevali pot proti Kobaridu in tam vzpostavljeni t. i. Kobariški republiki. Partizani so nemško četo 21. septembra zavrnilo na utrjenih položajih okoli kilometer pred Žago, tik pred vodotokom Boko.²⁷⁹

Konec septembra je 71. pehotna divizija zapustila to območje, tako da je bil bataljon kraških lovcev dodeljen Zavarovalni skupini von le Fort (*Sicherungsgruppe von le Fort*), ustanovljeni okoli 236. artilerijskega polka 162. (turkeštanske) pehotne divizije. Kraški lovci so dobili nalogo zavarovati območje med Trbižem in Bovcem s podporo dodatne vojaško-policijske enote. V začetku oktobra so bili kraški lovci razporejeni sledeče: štab in prištabna četa v Bovcu, 1. četa v Trbižu, 2. v Tablju, 3. na Rablju (z enim vodom v Logu pod Mangartom) in 4. četa v Naborjetu.²⁸⁰

277 Bavec, *Bazoviška brigada*, str. 40–43. T. Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, str. 225. T. Ferenc, *Krasoslovec in jamar*, str. 201. Kebe, *Zgodbe iz NOB na Kobariškem. O kapitulaciji italijanskih oboroženih sil T. Ferenc, Kapitulacija italijanske vojske v Jugoslaviji*.

278 Bavec, *Bazoviška brigada*, str. 37–38. Črnugelj-Zorko, *Na zahodnih mejah – 1943*, str. 64–65. Avtor dopušča še možnost, da so se partizani zmotili glede pripadnosti ubitih SS-u.

279 Uršič, *Kraški lovci in zlom kobariške republike*, str. 51.

280 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 32. T. Ferenc, *Okupatorjev požig vasi Strmec*, str. 678isl. Uršič, *Kraški lovci in zlom kobariške republike*, str. 52. O 162. pehotni diviziji Švajncer, 162. pehotna divizija "Turkeštanska".

Oktober je bataljon sodeloval v dveh neuspešnih poskusih prodora iz Bovca proti Kobaridu. Prvi poskus je potekal med 6. in 9. oktobrom, vendar ga je 2. soška brigada zavrnila. 6. oktobra so tako pri Sv. Kvirinu uničili nemški oklepnik ter ujeli tri esesovske vojake. 10. oktobra je partizanska Bovška četa postavila zasedo pri vasi Strmec; v napadu na nemško kolono so padli trije lovci, osem je bilo ranjenih. Naslednjega dne je sledil prvi vojni zločin kraških lovcev na slovenskem ozemlju: ustrelili so šestnajst moških, izselili preostale prebivalce in požgali vas Strmec. Po požigu so kraški lovci začeli pregledovati območje Predil–Bovec–Čezsoča; od 1. do 19. oktobra so v spopadih s partizani utrpeli osemnajst padlih in 45 ranjenih vojakov. 25. oktobra so bili kraški lovci v Bovcu (štab in prištabna četa), Predilu (1. četa), Logu pod Mangartom (2. četa) in Trbižu (3. in 4. četa).²⁸¹

Naslednjega dne je bojna skupina von le Fort pričela z ofenzivo proti Kobariški republiki, pri čemer je bojna skupina Brand (kraški lovci in dve četi 139. šolskega in nadomestnega gorskega polka) predstavljala konico napada. Razdeljena na tri dele je iz treh smeri napadla položaje 3. bataljona 2. soške brigade pri mostu čez Učjo pri Žagi, nakar so partizani zapustili svoje položaje. 31. oktobra so nadaljevali napad in še istega dne jim je uspelo zasesti Kobarid, s čimer je padla tudi Kobariška republika. Sledilo je čiščenje okoliškega ozemlja, ki je trajalo do 7. oktobra.²⁸²

Nato je bataljon kraških lovcev med 15. in 20. novembrom sodeloval v operaciji Kap (*Unternehmen Traufe*), ki jo je organiziral 2. SS-tankovski korpus za razbitje partizanske 26. (triglavske) divizije. Med operacijo so kraški lovci prodirali po Šentviški planoti vse do vasi Davča, pri čemer bataljon ni naletel na partizane. Pozneje so sodelovali pri iskanju razpršenih partizanov v okolici Sorice.²⁸³

281 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 32. Črnugelj, *Na zahodnih mejah – 1943*, str. 106–107. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 121–125. Engelbrecht, *Touristenidylle und KZ-Grauen*, str. 99. T. Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, str. 223–229. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 255. Uršič, *Kraški lovci in zlom kobariške republike*, str. 52–53.

282 Bavec, *Bazoviška brigada*, str. 83–87. Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 32–33. Kocjančič in Vidmar, *Kraški lovci I*, str. 76–77. Uršič, *Kraški lovci in zlom kobariške republike*, str. 53–54. Prim. Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 141–157.

283 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 34. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 619–622. Petelin, *Enaintrideseta divizija*, str. 47–54.

26. novembra 1943 je Brand dosegel, da je bil bataljon dodeljen HSSPF OZAK. Za boljšo povezavo z nadrejenimi je bila bataljonu dodeljena štiričlanska skupina pripadnikov varnostne policije in varnostne službe iz videmske izpostave. Sprva je bil bataljon nastanjen v Grahovem ob Bači, a je bil v začetku decembra premeščen v Gradišče ob Soči (*Gradisca d'Isonzo*) in bližnji Zagraj (*Sagrado*; dostikrat naveden kot Zagrad). Obenem je bil bataljonu dodeljen tudi domobranski vod (tudi Primorski odred slovenskih domobrancev) pod poveljstvom poročnika Marjana Lavriča. V Gradiški so bili domobranci deležni urjenja in so tudi izvajali samostojne naloge, a so pri kraških lovcih ostali le do 13. januarja 1944, ko so bili podrejeni poveljstvu Slovenskega narodnega varnostnega zbora (SNVZ).²⁸⁴

26. decembra je 35-članska patrolja kraških lovcev v Renčah padla v zasedo 2. bataljona Kosovelove brigade; v napadu je padlo petnajst vojakov, dodatni štirje so bili ranjeni. Partizani, ki niso imeli izgub, so zajeli tri vojake ter zaplenili en mitraljez, deset pušk, tri brzostrelke in več vojaške opreme. Naslednjega dne so se Nemci vrnili ter našli oskrunjena trupla, zaradi česar so požgali bližnje hiše. Na zadnji dan leta 1943 je bataljon imel 946 pripadnikov, od tega osem častnikov, 117 podčastnikov in 821 vojakov. V Bovcu je bilo, po podatkih partizanskih obveščevalcev, okoli 500 kraških lovcev, ki so patroljirali po cesti Kobarid–Bovec–Predil.²⁸⁵

Pozneje so kraški lovci sodelovali še v operaciji Planika (*Unternehmen Edelweiß*; 15.–21. januar 1944) in Svišč (*Unternehmen Enzian*; 29. januar–1. februar), kjer niso dosegli želenega uničenja partizanskih enot v Trnovskem gozdu. V sklopu prve faze so kraški lovci požgali vas Lokev in ubili peterico domačinov,²⁸⁶ osumljenih sodelovanja s partizani.

284 SI AS 1912, t. e. 8, Domobranstvo na Primorskem, nedatirano. Mlakar, *Domobranstvo na Primorskem*, str. 62. Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 35–36. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 157, 312, 378. T. Ferenc, Krasoslovec in jamar, str. 204. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 254.

285 Bavec, *Bazoviška brigada*, str. 120, 131–134. Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 36. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 254. Zbornik NOVJ VI/19, dok. št. 142.

286 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 36–37. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 381–383. T. Ferenc, Krasoslovec in jamar, str. 205. Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 71–72.

Dalje so kraški lovci sodelovali v operaciji Svišč (*Unternehmen Enzian*); po predhodnem letalskem bombardiranju so kraški lovci 29. januarja zavzeli Ponikve, nato pa so pregledovali Trnovski gozd. Takrat so partizanske enote že zapustile operacijsko območje. Med operacijo, ki je bila končana 1. februarja, so Nemci navedli pet ubitih in enega zajetega partizana.²⁸⁷

Sledila je nova akcija kot povračilo za uničenje nemško-italijanske kolone 2. februarja pri Dovcah – operacija Podgana (*Unternehmen Ratte*). 15. februarja so kraški lovci z drugimi enotami prečesali območje Komen–Rihemberk. Obe vasi so požgali, 672 oseb odpeljali v delovna taborišča ter usmrtili trojico, osumljenih partizanstva.²⁸⁸

18. februarja 1944 so kraške lovce v operaciji Sleč (*Unternehmen Alpenrose*) poslali proti partizanski 30. diviziji na Kambresškem. Ena izmed treh kolon kraških lovcev je prodrla na Kolovrat, kjer so naleteli na močno utrjene partizanske položaje. Nemci so se bili prisiljeni umakniti v vas Kraj, čemur je sledil napad Kosovelove brigade: »Borci II. bataljona [Bazoviške brigade, op. a.] so tako obkolili skupino 27 vojakov, ki se ni hotela predati. Vpili in prisegali so Adolfu Hitlerju. Morali so jih uničiti do zadnjega.« Vse tri kolone so se morale umakniti, a hkrati so se umaknili tudi partizani. V teh bojih so kraški lovci imeli petnajst mrtvih, tri pogrešane in 28 ranjenih, medtem ko partizanski viri navajajo čez 200 mrtvih »SS vojakov«, kar je nedvomno pretirano.²⁸⁹

Zaradi slabih odnosov med Globocnikom in Brandom je bil slednji konec marca 1944 poslan na dopust in nato junija uradno zamenjan kot poveljnik bataljona; zamenjal ga je

Lah, *Od Kobarida do Trsta*, str. 50. Lah, *Štirikrat čez Sočo*, str. 39. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 254. Zbornik NOVJ VI/10, dok. št. 130.

287 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 37. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 382–383.

288 Prav tam, str. 383. Mlakar, O delovanju nasprotnikov partizanstva, str. 159–160. Zbornik NOVJ VI/11, dok. št. 55.

289 Bavec, *Bazoviška brigada*, str. 186–188. Črnugelj-Zorko, *Na zahodnih mejah – 1944*, str. 141–143. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 385–386. Isaković-Rade, *Kosovelova brigada*, str. 193. Kebe, Tonetu Kebetu, str. 62.

SS-Hauptsturmführer Josef Berschneider (1902–?).²⁹⁰ Brand je bil 2. junija imenovan za načelnika SS-fortifikacijske raziskovalne postaje za preučevanje italijanskega obmejnega območja (*SS-Fortifikationsforschungsstelle zur Erkundung der Italienischen Grenzwehranlagen*), ki je zbirala zemljevide in druge dokumente z območja OZAK z namenom vzpostavitve registra primernih jam za skladiščenje orožja, goriva ter opreme in protiletalsko zaščito.²⁹¹

Marca 1944 je bataljon sodeloval v petih protipartizanskih operacijah na Krasu: Cipresa (*Zypresse*) med 3. in 5. marcem, Dišeča vijolica (*Märzveilchen*) 12. marca, Krt (*Maulwurf*) 16. marca, Svetlomoder (*Hellblau*) 18. in 19. marca ter *Dachstein* 25. marca. Konec marca so k partizanom prišli trije vojaki, ki so trdili, da so dezerterji. Po zaslišanju so priznali, da so prišli iz Gradiške z namenom infiltriranja v partizanske enote ter posledičnega uničenja štabov ter partizanskih častnikov. Nemškega *SS-Untersturmführerja* in banatskega Nemca so partizani usmrtili, medtem ko so Romuna vključili v 17. brigado.²⁹²

Zaradi povečane aktivnosti partizanov je bil bataljon z drugimi enotami poslan v čiščenje osrednje Istre. Med operacijo Narcisa (*Osterglocke*), ki je trajala med 29. marcem in 11. aprilom, so Nemci po svojih poročilih ubili 317 in zajeli 280 partizanov.²⁹³

Krajši odmor so kraški lovci izkoristili za udeležbo na svečani paradi v Trstu za Hitlerjev rojstni dan (20. aprila), nato pa se je 26. aprila pričela nova operacija *Braunschweig*. Operacijsko območje je bila Čičarija, kjer sta delovala 1. istrska narodno-osvobodilna brigada Vladimir Gortan in Istrski odred; skupaj je proti partizanom delovalo med 5.500 in 6.000 mož. V operaciji, ki je trajala do 6. maja, so Nemci poročali o 250 padlih in 770 ujetih partizanih (hkrati so njihove izgube znašale enajst mrtvih

290 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 40. T. Ferenc, Krasoslovec in jamar, str. 207.

291 Engelbrecht, *Touristenidylle und KZ-Grauen*, str. 117–119. NARA, RG 242, T175, R-69, Folder 234, dopisi Branda o delu raziskovalnega inštituta.

292 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 40. Črnugelj, *Na zahodnih mejah – 1944*, str. 189–191. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 392. T. Ferenc, Krasoslovec in jamar, str. 208. Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 323–325. Petelin, *Prešernova brigada*, str. 299–300. Zbornik NOVJ VI/12, dok. št. 144.

293 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 393.

in 24 ranjenih).²⁹⁴ Med to operacijo je prišlo tudi do pokola prebivalcev vasi Lipa v Kastavščini (263 oseb) ter požiga vasi; po vsej verjetnosti so pokol storili pripadniki kopenske vojske v sodelovanju s pripadniki varnostne službe in ne kraški lovci, kot navajajo določeni viri.²⁹⁵

Sredi maja 1944 je v Gradiško prišel 7. SS-gorski šolski in nadomestni bataljon (*SS-Gebirgs-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 7*), s katerim so pričeli sodelovati kraški lovci; od urjenja do sodelovanja v protipartizanskih operacijah.²⁹⁶ Prisotnost še tretjega SS-stražarskega bataljona (*SS-Wachmannschaften*) na tem območju in sestavljenost iz tujih pripadnikov sta otežili razlikovanje med temi enotami.²⁹⁷

Konec maja (22.–25. maj) 1944 je v Goriških brdih in vzhodni Benečiji potekala serija operacij *Liane I–III*, v kateri so kraški lovci, v sodelovanju z drugimi enotami, imeli nalogo očistiti Soško dolino. Operacija se je končala brez uničenja partizanskih sil, a kraški lovci so v Peternelu pobili 22 partizanov in civilistov. Podoben pokol, ki ga je storila neidentificirana nemška enota, se je zgodil v Gornjem Cerovem, kjer je bilo pobitih deset domačinov.²⁹⁸

V naslednji operaciji *Annemarie* (7.–17. junij) so kraški lovci, 3. bataljon 15. SS-policijskega polka in bataljon Heine imeli nalogo preiskati območje Sv. Lucija–Grahovo–Bukovo–dolina Idrijce–Črni Vrh–Col–Ajdoščina–Gorica. 9. junija so se kraški lovci spopadli s Prešernovo brigado, ko so prodirali iz doline Idrijce proti Jagrščam, pri čemer so se partizani umaknili. Tudi v sklopu te operacije so bili, domnevno s sodelovanjem bataljona, storjeni vojni zločini; Nemci so požgali 72 stavb v okraju Šebrelje, ubili šest civilistov in jih pet deportirali. Kraški lovci so

294 Prav tam, str. 396–399. Zadnik, *Istrski odred*, str. 272–273.

295 Čepič, Guštin in Ivanič, *Podobe iz življenja Slovencev*, str. 176. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 396. Engelbrecht, *Touristenidylle und KZ-Grauen*, str. 101. Kocjančič in Vidmar, *Kraški lovci II*, str. 94–95. Zadnik, *Istrski odred*, str. 311.

296 Kocjančič, *Partizansko zaslišanje sovražnikovega osebja*, str. 599, 606.

297 SI AS 1848, t. e. 43, Preverjanje podatkov OC štaba 9. korpusa obveščevalni točki B7, 20. 11. 1944. SI AS 1848, t. e. 43, Preverjanje podatkov OC štaba 9. korpusa obveščevalni točki B7, 19. 12. 1944.

298 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 42. Črnugelj-Zorko, *Na zahodnih mejah – 1944, tretja knjiga*, str. 76–77. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 400.

oslepili in obglavili dva ujeta partizana, kar bo predstavljeno v nadaljevanju.²⁹⁹

Po končani operaciji je bil bataljon premeščen v italijanski Tolmeč (*Tolmezzo*); v Gradiški je ostala le manjša stražarska enota za zaščito tamkajšnjih skladišč. V Tolmeču so bataljon reorganizirali v divizijo na podlagi Himmlerjevega ukaza z dne 18. julija t. l. Skupaj z divizijo so ustanovili še šolsko nadomestni bataljon (*Waffen-Gebirgs[Karstjäger]-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon der SS*) ter visokogorsko četo (*Hochgebirgskompanie*). Novoustanovljeni bataljon je bil nameščen v Kanalski dolini, visokogorska četa pa je bila pozneje razdeljena na samostojne vode, dodeljene posameznim četam.³⁰⁰

V tem času so kraške lovce oblikovali v lovske odrede (*Jagdkommandos*) v velikosti voda ali čete, ki so proti partizanom delovali samostojno. Naslednja operacija *Hannelore* (24.–25. junij) je bila ponovno neuspešna. A naslednji mesec, 15. julija, se je en lovski odred pri Paluzzi, severno od Tolmeča, zapletel v spopad s partizani in v njem so umrli trije kraški lovci, dvanajst jih je bilo ranjenih. Čez štiri dni je sledil kazenski pohod; ubili so 37 civilistov ter jih še več zaprli.³⁰¹

Julija 1944 so izmed kraških lovcev izbrali tudi inštruktorje streljanja v SS-domobranski častniški šoli Devin (*SS-Landschutzführerschule Duino*), kjer so se usposabljali primorski domobrski častniki.³⁰²

V skladu z ustanovitvenim aktom divizije, ki je bila poimenovana Gorska (kraškolovska) divizija *Waffen-SS (Waffen-Gebirgs[Karstjäger]-Division der SS)*, naj bi ta štela okoli 6.600 vojakov (165 častnikov, 898 podčastnikov, 5.563 vojakov) in 1.058

299 SI AS 1848, t. e. 24, Dnevno poročilo OC 31. divizije NOV in POJ, 14. 6. 1944. T. Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, str. 126–130. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 266. Kocjančič in Vidmar, *Kraški lovci II*, str. 96. Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 251–256. Petelin, *Prešernova brigada*, str. 353–354.

300 Corbatti in Nova, *Karstjäger!*, str. 44–45.

301 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 404. Kocjančič in Vidmar, *Kraški lovci II*, str. 97.

302 SI AS 1878, t. e. 2, Povelje Globocnika o usposabljanju domobrancev, 21. 7. 1944. SI AS 1878, t. e. 3, Schiessbefehl Nr. 10 für das Gefechtsschiessen am Dienstag den 4.7.44., 2. 7. 1944. O SNVZ Colja, Kolaboracionizem v Jadranskem primorju.

pomožnih delavcev. Toda v tem času je enota imela le dvanajst častnikov, 132 podčastnikov in 730 vojakov (skupaj 874 pripadnikov). Julija 1944 so ustanovili še 24. SS-tankovsko četo (*SS-Panzer-Kompanie 24*) z zaplenjenimi italijanskimi tanki P-40.³⁰³

Avgusta 1944 se je aktivno nadaljeval proces organizacije divizije na območju Malborghetto–Uggowitza–Aupa–Tabelj; divizija naj bi imela naslednje osnovne enote: dva gorska polka (*Waffen-Gebirgs[Karstjäger]-Regiment der SS 59 in 60*), vsak s tremi bataljoni (to je dvanajstimi četami); gorsko-artilerijski polk (*Waffen-Gebirgs-Artillerie-Regiment der SS 24*) s štirimi bataljoni; gorski izvidniški bataljon (*SS-Gebirgs-Aufklärungs-Abteilung 24*), gorski protioklepni bataljon (*SS-Gebirgs-Panzerjäger-Abteilung 24*), gorski inženirski bataljon (*SS-Gebirgs-Pionier-Abteilung 24*), gorski bataljon za zveze (*SS-Gebirgs-Nachrichten-Abteilung 24*), poljsko nadomestni bataljon (*SS-Feldersatz-Battailon 24*), oskrbovalni bataljon (*SS-Wirtschafts-Bataillon 24*) in podporne enote.³⁰⁴

Toda zaradi pomanjkanja vojakov so do 31. avgusta 1944 ustanovili le naslednje enote: štab s prištabno četo, 59. gorski polk (z devetimi četami), eno četo 24. SS-gorskega inženirskega bataljona, eno četo 24. SS-gorskega sanitetnega bataljona (*1./SS-Gebirgs-Sanitäts-Abteilung 24*), en bataljon 24. artilerijskega polka *Waffen-SS* (z eno havbično baterijo), eno četo 24. SS-gorskega bataljona za zvezo, eno lovsko četo in 24. SS-tankovsko četo.³⁰⁵

20. septembra 1944 je divizija (v imenu) imela 27 častnikov, 163 podčastnikov in 1.799 vojakov; skupaj torej 1.989 pripadnikov, kar bolj ustreza moči polka. Konec septembra in v začetku oktobra je bilo diviziji dodeljenih še 300 italijanskih, v naslednjih tednih pa še manjše skupine hrvaških, slovenskih in tirolskih vojakov. V septembru 1944 so pri prištabni četi ustanovili še konjeniški vod (*Reiter-Zug*) in oddelek službenih psov.³⁰⁶

303 Di Giusto, *I reparti Panzer*, str. 71, 169. Landwehr, *Italian Volunteers*, str. 27–29. Munoz, *Forgotten Legions*, str. 258.

304 Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 266, 273.

305 Prav tam, str. 273. Munoz, *Forgotten Legions*, str. 255.

306 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 494. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 273–274.

Divizija, ki nikoli ni dosegla predpisane moči, je najprej delovala kot mobilna rezerva, podrejena štabu Globocnika. Štab divizije je bil sprva nameščen v Moggio Udinese, nato pa v Pontebbi, kjer je deloval tudi štab polka. Celoten 59. SS-polk je bil iz Gradiške v Pontebbo premeščen šele 28. novembra. Edina bataljona sta bila v Tolmeču in Venzoneju, medtem ko so bile v Čedadu specializirane čete (tankovska, dopolnilna in sanitetna) in v Palmanovi konjeniški vod.³⁰⁷

Konec poletja je italijanskim partizanom uspelo vzpostaviti divizijo Garibaldi-Osoppo ter dve večji osvobojeni območji (t. i. Karnijsko republiko in Svobodno ozemlje vzhodne Furlanije), zato so se kraški lovci v drugi polovici leta 1944 primarno osredotočili na boj proti njim.³⁰⁸

V operaciji Celovec (*Unternehmen Klagenfurt*; 26.–30. september), ki je imela za cilj uničenje partizanske koncentracije v vzhodni Furlaniji, severno od Vidma med cesto Videm–Čedad in sedanjo italijansko-slovensko mejo, sta med 15.000 vojaki sodelovali tudi dve četi kraških lovcev. Tokrat so nemške sile premagale maloštevilčne italijanske partizane in tako uničile partizansko divizijo in zasedle svobodno ozemlje. Med operacijo so požgali več vasi (Nimis, Attimis, Faedis, Sidilis, Forame in Subit), ubili 30 civilistov in jih še 130 deportirali v Nemčijo; partizani so utrpeli več 100 ranjenih in padlih. Partizansko gibanje na tem območju je bilo dokončno uničeno z naselitvijo kozakov.³⁰⁹

Sledila je operacija Krosist (*Unternehmen Waldläufer*; 8.–22. oktober), v kateri so kraški lovci sodelovali pri razbitju Karnijske republike, a tokrat se je večini partizanskih enot uspelo umakniti. V spopadih je padlo 109 partizanov, 165 (od tega štirje Britanci) jih je bilo zajetih ter več kot 800 civilistov je bilo ubitih in 262 poslanih v internacijo; Nemci so osvobodili še 171 vojnih ujetnikov.³¹⁰

307 SI AS 1848, t. e. 28, Poročilo obveščevalne točke B7 OC 9. korpusa NOV in POJ, 28. 12. 1944. Corbatti in Nova, *Karstjäger!*, str. 55.

308 Wörsdörfer, *Krisenherd Adria*, str. 388.

309 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 524–528. Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 56–57.

310 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 529–534. Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 57–58. *Repubblica della Carnia, La storia della Zona libera*.

V začetku novembra 1944 je k partizanom pribežal slovenski dezertler in razkril, kako (tudi) rekrutirajo kraške lovce. Kot italijanski državljani je bil med letoma 1941 in 1943 v inženirskem polku, nato pa je bil dodeljen specialnemu bataljonu. Konec septembra 1943 se je pridružil partizanom, a je bil novembra istega leta »shajkan« in se je vrnil domov. Maja 1944 je bil mobiliziran v tolminsko 6. četo SNVZ. Zaradi nezanesljivosti je bil skupaj s šestimi drugimi poslan v Trst in od tam septembra, skupaj s še dvajsetimi možmi, poslan v Tolmeč, kjer so bili dodeljeni kraškimi lovci. V njegovi četi so bili tudi nedavno mobilizirani Tirolci, letnikov 1925 in 1926. Novembra 1944 je zbolel, bil poslan v bolnišnico v Valbrun in nato v Čedad, od koder je 7. novembra pobegnil k partizanom.³¹¹

SS-FHA je sprevidela, da divizija ne bo nikoli dosegla predpisane moči, zato je 5. decembra 1944 izdala ukaz, s katerim je bila divizija reorganizirana v brigado (*Waffen-Gebirgs[Karstjäger]-Brigade der SS*). Formalno je bila brigada sestavljena iz naslednjih enot: štab s prištavno četo, gorski polk z dvema bataljonom (vsak s štirimi četami), 1. četa 24. SS-gorskega inženirskega bataljona, 1. četa 24. SS-sanitetnega bataljona, 1. četa 24. SS-gorskega bataljona za zveze, 24. SS-tankovska četa in gorska baterija (šest havbic). Za operativno delovanje so brigado razdelili na dve bojni skupini in vsaka je temeljila na enem gorskem bataljonu z dodanimi bojnimi podpornimi vodi (zveze, inženirci, artilerija itd.), kar je bolj ustrezalo protigverilskemu bojevanju.³¹²

Decembra 1944 so partizanski obveščevalci ugotovili relativno pasivnost kraških lovcev: »Moštvo 'Carso' edinic je začasno uporabljeno za stražo proge [Videm–Trbiž, op. a.] in vrši tudi manjše izpade iz postojank.« Isti mesec so še poročali, da se v Kranjski Gori nahaja sanitetna četa 24. SS-divizije, medtem ko so kraški lovci še v Pontebbi (800 vojakov), Možnici (*Moggio Udinese*) (900), Malborgettu (700) in Trbižu (250 vojakov). Med

311 SI AS 1851, t. e. 78, Zapisnik zaslišanja Ivana C., 9. 11. 1944.

312 Landwehr, *Italian Volunteers*, str. 28. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 274. Munoz, *Forgotten Legions*, str. 257.

kraškimi lovci je bila prisotna tudi govorica, da bo popolnjena brigada poslana na madžarsko fronto.³¹³

V začetku januarja 1945 so partizanski obveščevalci poročali, da so bile v Pontebbi štiri čete.³¹⁴ 3. četa 59. SS-polka je v tem času imela le »35 Ukrajincev in Pol[j]akov, 30 istrskih Hrvatov in 15 nemških podoficirjev in oficirjev«. V Možnici je bilo 150 kraških lovcev in 80 rednih nemških vojakov.³¹⁵

2. januarja 1945 je Globocnik organiziral obsežno vajo za primer zavezniške invazije na območje Trsta ter Istre; celotna brigada kraških lovcev je bila mobilizirana in v skladu s protiinvazijskimi načrti zasedla položaje med Pušjo vasjo (*Venzzone*) in jezerom Cavazzo, kjer bi morala delovati proti pričakovanim zavezniškim padalcem.³¹⁶ Januarja so tako večkrat poslali večje skupine vojakov v okolico postojank, kjer so poizvedovali za partizani.³¹⁷

10. februarja se je zgodil preobrat, saj je bila brigada ponovno na papirju preoblikovana v divizijo, a dejansko se moč oziroma velikost enote ni znatno povečala. Naslednjega dne je bila divizija razmeščena v naslednjih krajih: divizijski štab v Možnici, 1. bataljon 59. polka na območju Naborjet–Trbiž in 2. bataljon v Arti ter preostale enote v Gradiški in Čedadu.

Divizija je prejela tudi četo španskih prostovoljcev, ki so jih organizirali kot 5. četo 59. polka in namestili v Tolmeču ter nato marca še večjo skupino 200 do 300 italijanskih vojakov.³¹⁸

313 SI AS 1848, t. e. 22, Poročilo OC 9. korpusa NOV in POJ OBOD-u, 20. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 29, Stanje sovražnih edinic na Gorenjskem dne 12. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 43, Dnevno situacijsko poročilo obveščevalne točke B7, 9. 12. 1944.

314 Werner Hahn (1901–1982), SS-Sturmbannführer. Leta 1919 je bil član Freikorpsa, nato pa je bil vključen v novoustanovljeni *Reichswehr*. Dodeljen je bil gorskim lovcem nemške kopenske vojske, pri katerih je ostal vse do februarja 1943, ko je bil premeščen k Waffen-SS kot inštruktor pri visokogorski šoli Waffen-SS v Neustiftu na Tirolskem. 18. 4. 1943 je bil imenovan za poveljnika 6. SS-gorskega šolskega in nadomestnega bataljona (*SS-Gebirgs-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 6*), kjer je 9. novembra istega leta prejel čin SS-Sturmbannführerja. Leta 1944 je bil premeščen h kraškimi lovci, kjer je sprva povzel poveljstvo polka, nato divizije oz. brigade. – Landwehr, SS-Sturmbannführer Werner Hahn, str. 34.

315 SI AS 1848, t. e. 32, Situacijsko poročilo OC štaba 9. korpusa NOV in POJ, 11. 1. 1945.

316 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 60.

317 SI AS 1848, t. e. 24, dnevno situacijsko poročilo obveščevalne točke B7, 25. 1. 1945.

318 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 559–560. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 276. Norling, *Spanish Waffen-SS Volunteers*, str. 16.

Intenzivnost vključenosti kraških lovcev v protigverilsko bojevanje je bila jasna, ko je Himmler 15. februarja odlikoval štiri pripadnike kraških lovcev, kot prve v celotnih nemških oboroženih silah, z zlato značko za boj proti banditom (*Bandenkampfabzeichen*). 8. marca je isto odlikovanje prejelo še osem kraških lovcev. Pozneje sta to odlikovanje prejela še dva. Ti kraški lovci so bili do konca vojne tudi edini prejemniki zlatega znaka.³¹⁹

V skladu s predhodno protiinvazijsko vajo je 11. marca 1945 izdal nov ukaz za primer zavezniške divizije. Z 12. marcem so bile enote pod njegovim poveljstvom v stalni pripravljenosti za posredovanje proti invaziji; kraškim lovcem je namenil vlogo korpusne rezerve 97. korpusa, pri čemer bi se premaknili na območje Vidma.³²⁰

Z razvojem vojne je območje severnovzhodne Italije in severozahodne Slovenije postalo pomembno v nemških načrtih, saj so se sem umikale nemške enote (z njihovimi zavezniki) iz italijanskega škorinja kot tudi iz Jugoslavije. Zato niso smeli dopustiti, da bi tu delovale močne partizanske sile, ki bi ogrožale prometne povezave na tem območju. Rösener in Globocnik sta tako organizirala dve večji ofenzivi na območju Primorske in Gorenjske. Prva operacija Začetek pomladi (*Unternehmen Frühlingsanfang*) se je začela 18. marca. Kraški lovci so oblikovali bojno skupino Hahn (*Kampfgruppe Hahn*): 1. bataljon 59. polka, 5. (španska) četa 2. bataljona, konjeniški vod, del tankovske čete s artilerijsko in inženirsko podporo. Kot ena izmed petih bojnih skupin je imela nalogo oblikovati obkolitveni obroč, ki bi ga nato ožili in uničili tam nahajajoče se partizanske enote. Kraški lovci so začeli akcijo z začetnih položajev v dolini reke Soče (Kanal–Avče–Sv. Lucija–Klavže–Grahovo) in preko Čepovana, Gornje Trebuše in Vojskega napredovali na Banjško planoto. Zaradi močnega odpora Vojkove brigade, 2. brigade Narodne zaščite in bataljona

Novarese, *New insights*, str. 21. O španskih kraških lovcih Kocjančič, Španci v nemški službi, str. 15–18. Pri tem je zanimivo dejstvo, da je bila pozneje enota kraških lovcev v korespondenci znotraj OZAK-a še vedno navedena kot brigada. Prim. SI AS 1760, f. 247, Verteiler für Tagebuch-Nr. 199/45, 29. 3. 1945. SI AS 1760, f. 257, Verteiler für geh. Kdos. Tgb. Nr. 210/45.

319 Patzwall, *Das Bandenkampfabzeichen*, str. 48–49.

320 Petelin, *Enaintrideseta divizija*, str. 229. Petelin, *Osvoboditev*, str. 112–113.

Gradnikove brigade so se morali kraški lovci umakniti, toda splošno napredovanje drugih obkolutivnih sil je partizane prisililo, da so se umaknili. Kraški lovci so nato zapustili Čepovansko dolino in prodrli proti Vojskemu in Predmeji; tu je prišlo do krajšega prijateljskega ognja med njimi in slovenskimi domobranci 2. (Rupnikovega) bataljona. 28. marca so kraške lovce s tovornjaki preselili »skozi Sv. Lucijo in Sp. Tribušo na sektor Zg. Tribuša–Vojsko–Čekovnik«. Da operacija ni bila uspešna, dokazuje tudi njen zadnji dan (6. april), ko je vod španske čete padel v partizansko zasedo, pri čemer je padlo osem (vključno s poveljnikom voda) in bilo ranjenih dvanajst španskih kraških lovcev. 7. aprila so se kraški lovci umaknili z operativnega območja nazaj proti Trstu.³²¹

V prvi polovici aprila sta sledili še dve operaciji proti slovenskim partizanom, vendar nista dosegli svojega cilja. Prva je potekala 4. aprila proti partizanskemu Operativnemu štabu za zahodno Primorsko, ki se je umaknil. 7. aprila so kraški lovci ponovno napadli tri bataljone istega štaba na območju Goriška brda–Idrija–Soča–Nadiža, a so se partizani ponovno umaknili.³²²

Aprila 1945 so bili kraški lovci z napredovanjem britanskih sil prvič soočeni z nevarnostjo novega sovražnika. Deli divizije so zasedli obrambne položaje ob Maranski laguni, na območju Castions di Strada–Cervignano–San Giorgio di Nogaro–Muzzana del Turgnano–Tisana. Preostali kraški lovci so ostali v Pontebbski dolini, pristojni za varovanje cest. Prav tako je morala divizija, zdaj del bojne skupine Herrmann (*Kampfgruppe Herrmann*), poslati svojo šolsko četo na Dunaj, kjer je bila v bojih s Sovjeti uničena.³²³ Že v tem času se je med kraškimi lovci razširila vest, da se bodo premaknili na (avstrijsko) Koroško.³²⁴

321 SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo št. 70 OC štaba 9. korpusa NOV in POJ, 28. 3. 1945. SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo št. 71 OC štaba 9. korpusa NOV in POJ, 12. 4. 1945. Corbatti in Nova, *Karstjäger!*, str. 63–64. Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 395–411. Norling, *Spanish Waffen-SS Volunteers*, str. 17. Petelin, *Enaintrideseta divizija*, str. 229. Petelin, *Prešernova brigada*, str. 579. Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 471–500.

322 Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 411. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 920.

323 SI AS 1848, t. e. 44, Informacijsko poročilo št. 14 obveščevalne točke B8, 27. 3. 1945. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 619. Corbatti in Nova, *Karstjäger!*, str. 64–65. Landwehr, *Italian Volunteers*, str. 28.

324 SI AS 1848, t. e. 39, Informacijsko poročilo št. 86 obveščevalne točke B2, 21. 4. 1945.

24. aprila sta britanska 6. tankovska in novozelandska 2. divizija začeli ofenzivo in uspešno prečkali reko Pad ter napadli tamkajšnje nemške položaje, ki so bili dodatno ogroženi s splošno vstajo Italijanov ter partizanskih akcij. 28. aprila so partizani zasedli Cervignano, a so kraški lovci naslednjega dne ponovno zasedli naselje in usmrtili 21 prebivalcev.³²⁵ Tega dne se je začel tudi splošni napad partizanskih sil proti Trstu, ki je bil 30. aprila že popolnoma obkoljen. 1. maja so jugoslovanske sile vstopile v Trst ter osvobodile še Piran in Portorož.³²⁶

Pritisk tako britanskih sil, partizanov kot tudi splošnega civilnega odpora je prisilil kraške lovce k umiku. Sprva so razpustili špansko četo in nato 30. aprila zapustili položaje ob laguni ter se umaknili proti Vidmu. 2. maja zjutraj je glavnina divizije dosegla Humin (*Gemona*).³²⁷

Tankovska četa, ki se je samostojna umikala od Vidma, je bila udeležena v več bojih z Britanci, preden je tudi dosegla Humin. Tu so bili preostali kraški lovci, s celotno bojno skupino Herrmann, vključeni v bojno skupino Harmel z nalogo zaustaviti prodor Britancev proti avstrijski meji. Kraški lovci so bili okrepljeni s 4. četo 7. SS-gorskega šolskega in nadomestnega bataljona ter nameščeni na položaje na obeh bregovih Tilmenta severno od Humina pri Ospedalettu. 2. maja so se začeli britanski napadi na njihove položaje. Istega dne so kraški lovci pobili 51 vaščank Avasinisa kot povračilo za predhodni napad partizanov. Skupina dvajsetih kraških lovcev je istega dne hotela prečkati prelaz Brenner, a so jih zajeli italijanski partizani in jih odvedli v južnotirolsko mesto Niederdorf. Naslednje jutro so njihovo usmrtitev preprečili ameriški vojaki.³²⁸

3. maja so se med Britanci in Nemci pričela pogajanja o kapitulaciji, a so Nemci zavlačevali s pogajanjem, da bi pridobili

325 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 672.

326 Klanjšček, *Sklepne operacije*, str. 26–29.

327 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 66. Norling, *Spanish Waffen-SS Volunteers*, str. 17.

328 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 70–75. Engelbrecht, *SS-Karstwehr ermordete*. *Landwehr, Italian Volunteers*, str. 28. *Landwehr, The Leather Jacket*, str. 125–126. Norling, *Spanish Waffen-SS Volunteers*, str. 17.

čas za umik v Avstrijo. Britanci so umik opazili, zaradi česar so uničili dva tanka P-40, hkrati pa so kraški lovci še ves dan držali obrambne položaje pri Ospedalettu. En bunker, ki ni prejel ukaza za umik, je še ves naslednji dan zadrževal britansko napredovanje, dokler vsi štirje vojaki v bunkerju niso padli oziroma bili smrtno ranjeni (edini preživeli je umrl naslednji dan).³²⁹

4. maja so britanske enote naletele na nove obrambne položaje kraških lovcev med Venzonejem in Bordanom, kjer so ponovno začeli s pogajaji. Sledilo je krajše zatišje vse do 6. maja popoldne, ko so se Nemci ponovno začeli umikati. 1. bataljon 59. polka se je umikal prek Paulara in naslednji dan prišel v avstrijski Stranig. Tu je poveljnik bataljona Erich Kühbandner (1921–1991) razpustil bataljon.³³⁰

2. bataljon 59. polka s preostankom divizije se je umikal posebej, po Kanalski dolini proti Pontebbi. 7. maja je ponovno prišlo do pogajanj z Britanci pri Dogni in nadaljevala so se naslednjega dne. Vseeno so prek prelaza Maglern–Unterhörl in Arnoldsteina prišli v naselje Šmohor (*Hermagor*) v Ziljski dolini, kjer je bila divizija 9. maja 1945 razpuščena. Večina preostalega osebja je bila poslana v zavezniška ujetniška taborišča v Italiji, ki so jih zapustili do leta 1948.³³¹

2. SS-tankovski korpus

Druga enota Waffen-SS, ki je na slovensko ozemlje prišla zaradi italijanske kapitulacije, je bila 2. SS-tankovski korpus (*II. SS-Panzer-Korps*) z okrepljenim 1. SS-tankovskogrenadirskim polkom LSSAH (*I. SS-Panzergrenadier-Regiment 1 LSSAH*).³³²

Feldmaršalu Erwinu Rommlu (1891–1944) je Hitler 17. maja 1943 naročil oblikovanje poveljstva za pripravo načrtov za

329 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 699–702.

330 Corbatti in Nova, *Karstjäger!*, str. 78–79.

331 Prav tam, str. 79–80. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 280.

332 O delovanju 2. SS-tankovskega korpusa v Sloveniji ne obstaja nobeno samostojno delo, a je delovanje korpusa natančno obdelal Tone Ferenc (*Kapitulacija Italije*).

operacijo Alarik (*Unternehmen Alarich*): predstavitev nemških enot v severno Italijo in operacijo Os: razorožitev italijanskih sil po njihovi kapitulaciji. Rommel je zasnoval poveljstvo okoli jedra, izhajajočega iz njegovih podrejenih v Nemškem afriškem korpusu (*Deutsches Afrika Korps*), ki je vse do julija 1943 delovalo v tajnosti, nakar je bilo 19. julija preimenovano v Armadno skupino B (*Heeresgruppe B*). Toda Hitler si je premislil in je nameraval uporabiti armadno skupino v Grčiji, na Kreti in egejskih otokih, kamor je Rommel 23. julija sicer prišel, a se je zaradi zaostritve razmer vrnil v Italijo.³³³

Prvi premiki nemških enot so se pričeli 30. julija. Armadni skupini so dodelili tri korpuse: 60. gorski korpus, ki je bil še v procesu ustanovitve, 97. korpus (poslan iz Francije) in 2. SS-tankovski korpus (poslan iz Sovjetske zveze). 17. avgusta je Rommel prestavil svoje poveljstvo iz Münchna k jezeru Garda, bliže k svojemu cilju: zasedbi gorskih prelazov v severni Italiji kot tudi mest Genova (*Genoa*), La Spezia, Livorno, Trst (*Trieste*), Reka (*Rijeka*) in Pulj (*Pula*).³³⁴

Po koncu bitke pri Kursku je bila sprejeta odločitev, da bo 2. SS-tankovski korpus poslan v Italijo na popolnitev in reorganizacijo, pri čemer bo hkrati uporabljen za (morebitne) okupacijske naloge. 3. avgusta je samo korpusno poveljstvo (brez podrejenih enot) odpotovalo proti zahodu in 9. avgusta prišlo v Innsbrück pod okrilje Rommlovega poveljstva.³³⁵ Na koncu je bila v dolino reke Pad poslana le divizija LSSAH, ki je morala na vzhodni fronti pustiti vse svoje tanke in težko oborožitev, nakar se je v Italiji popolnjevala do razglasa italijanske kapitulacije 9. septembra. Naslednja dva tedna so nato brez večjih težav razoroževali italijanske vojake.³³⁶

333 Forty, *The Armies of Rommel*, str. 182–183. Tessin, *Verbände und Truppen: Vierzehnter Band*, str. 23.

334 Forty, *The Armies of Rommel*, str. 183–184. To je v nasprotju z navedbo nekaterih slovenskih avtorjev, da so bile uporabljene divizije »med najboljšimi nemškimi divizijami, ki so bile tako popolnjene in opremljene, da so jih mogli vsak hip uporabiti v prvi bojni črti«. – Isaković, *Kosovelova brigada*, str. 41–42.

335 NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000066, »Kriegstagebuch Nr. 7«.

336 Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 256–296.

Ker so slovenski partizani začeli razoroževati italijanske enote in tako prišli do ogromnih količin oborožitve in vojaške opreme, je korpus začel premik proti slovenskemu ozemlju. Partizani so tudi zasedli številna naselja in ogrozili promet nemških sil na tem ozemlju. 12. septembra so pripadniki korpusa prišli v Komen, kjer so se nastanili v tamkajšnji cerkvi. Iz sestave divizije LSSAH je bil izločena polkovna bojna skupina, sestavljena iz 1. SS-tankovskogrenadirskega polka LSSAH, 1. SS-tankovsko-inženirskega bataljona, 1. čete 1. SS-tankovsko-artilerijskega polka, 1. čete 1. SS-tankovsko-lovskega bataljona (opremljen z devetimi jurišnimi topovi Marder III Ausf. H), sanitetne postaje in elementov 1. SS-tankovskega bataljona za zveze. Kljub imenu tankovskogrenadirski polk ni bil opremljen z oklepnimi transporterji, temveč je imel na voljo le navadna motorna vozila. Bojna skupina je bila neposredno podrejena korpusu, ki je hkrati dobil nadzor še nad drugimi enotami.³³⁷

Partizansko delovanje na t. i. goriški fronti je pritegnilo pozornost armadne skupine B, saj je od 12. septembra vsak dan poročala o bojih okoli Gorice kot tudi o pomembnejših diverzijah na železniških progah. Posledično je Hitler izdal ukaz, da 2. SS-tankovski korpus izvede večjo operativno akcijo z dvema glavnima nalogama: uničiti partizansko gibanje v okolici Gorice, jugovzhodno od Ljubljane ter na istrskem polotoku in v celoti zasesti hrvaško obalo. Rommel je začel z idejnim načrtovanjem akcije, vendar je Hitler že 22. septembra (po partizanskem napadu na Gorico) zahteval takojšnje angažiranje, da mora »slovensko komunistično uporniško gibanje v Istri uničiti z brezobzirno trdoto. Tiste, ki bi se upirali, je treba – ne glede na to, ali so Slovenci ali Italijani – takoj postreliti.«³³⁸

337 SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 485, nedatirano. Di Giusto, *I reparti Panzer*, str. 60. T. Ferenc, Vseljudska vstaja v Slovenskem primorju. T. Ferenc, Kapitulacija Italije. Makuc, *In gnojili boste nemško zemljo*, str. 15–16. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 298–299. Štamphar, *Zlom Italije*, str. 595–597.

338 T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 375–378. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000145, Kriegstagebuch Nr. 7. O goriški fronti Martelanc, *Goriška fronta*.

23. septembra so se esesovske in druge nemške enote pričele pomikati proti izhodiščnim položajem. 25. septembra se je ob 7:30 začela ofenziva proti partizanom; 3. bataljon polka LS-SAH je zvečer istega dne že prodril do Rihemberka, kjer so naslednjega dne polkovne enote pregledovale teren in prodrle do črte Sesljan (*Sistina*)–Rihemberk–Črniče. 27. septembra so ponovno čistile teren. Napredovanje je potekalo brez večjih zastojev, razen občasnih spopadov in ostrostrelskih napadov so še največ težav povzročale ovire na cestah. Istega dne je 1. bataljon polka LSSAH dosegel Kosovelje in Koprivo, 3. bataljon pa je zasedel Štanjel na Krasu. 2. bataljon, v sodelovanju z inženirci, je dosegel črto Col–Ajdoščina–Slokan–Lokavec–Predmeja–Krnica. Esesovci v prodoru so naleteli le na šibko partizansko obrambo in to kljub temu, da so tu bili trije partizanski bataljoni. Iz Rihemberka in bližnjega Britofa so esesovci v Nemčijo na prisilno delo poslali več zajetih civilistov. Samo 26. septembra so korpusne enote požgale več hiš ali celotne vasi: Miren, Sv. Martin pri Rihemberku, Mali Dol, Tomačevica, Lukovec, Dol, Kromberk, Ajševica itd.³³⁹

Korpusno poveljstvo je poročalo, da so med 25. in 27. septembrom usmrtili 878 partizanov (vključno s 57 bivšimi italijanskimi vojaki) ter zajeli 1744 civilistov (od tega je bilo dvanajst Italijanov, en Anglež in pet žensk).³⁴⁰

28. septembra je inženirski bataljon zavzel Dolenjo vas pri Divači, okrepljeni 1. bataljon Podnanos in 3. bataljon Gradišče pri Divači. Tega dne je 2. bataljon imel nalogo očistiti območje na obeh straneh ceste Ajdoščina–Col. Tudi tu so zajeli več civilistov in jih odgnali na prisilno delo v rajh.³⁴¹

339 SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 796, nedatirano. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 92–93. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 81. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 380–383 in str. 383–389. Isaković, *Kosovelova brigada*, str. 42–43. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 299–300. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000151–000153, Kriegstagebuch Nr. 7.

340 T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 390. O usodi civilnih ujetnikov, prim. Rodman in Makarovič, ur., *Življenje ob trti in kršinu*, str. 55isl.

341 SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 487, nedatirano. SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 1078, 22. 9. 1945. SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 1084, 21. 9. 1945. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 93. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 300.

Naslednjega dne je polku LSSAH uspelo zapreti obkrožni obroč, ko so zasedli Senožče, Podkraj in Sanabor, in s tem je bila zaključena prva faza operacije (očiščenje Krasa, Vipavske doline, Trnovske in Banjške planote). Naslednji dan je bil namenjen konsolidaciji sil, preskrbi in pripravi na drugo fazo (očiščenje Brkinov in Istre).³⁴² Priprava na drugo fazo se je začela 1. oktobra, ko so polkovne sile pričele prodirati prek Istre proti Reki; tega dne so prišle na izhodišče položaje med Trstom in Kozino. V Opčine pri Trstu (*Villa Opicina*) se je prestavilo korpusno poveljstvo, ki je bilo prej v Vidmu. Prvi dan ofenzive so Nemci naleteli na štiri partizanske brigade, ki pa niso mogle zaustaviti njihovega napredovanja (z redkimi izjemami). 2. oktobra je bila polkovna skupina porazdeljena v Izoli, Sečovljah in Podgradu pri Ilirski Bistrici (3. bataljon), Žrnjovcu (1. bataljon), Sočergi (inženirski bataljon) in Duhićah (2. bataljon). Naslednjega dne so vsi bataljoni čistili območje ob naseljih ter naslednji dan nadaljevali prodor. Štab polka s 3. bataljonom je tega dne zasedel Izolo, Sečovlje in Podgrad pri Ilirski Bistrici, 1. bataljon Žrnjovec, inženirski bataljon Sočergo in 2. bataljon Duhiće. Tega dne je 2. esesovski korpus dobil v sestavo esesovsko jurišno brigado RF-SS (*SS-Sturm-Brigade »Reichsführer-SS«*).³⁴³

4. oktobra se je pričela druga faza operacije, čiščenje jugovzhodne Istre. Tako je 1. bataljon prodril do območja Vižinada–Karojba, medtem ko sta 3. in inženirski bataljon samostojno prodirala proti Pazinu; 2. bataljon je tega dne pričel prodirati proti Cerovljam kot tudi proti Sveti Luciji pri Oprtlju.³⁴⁴ Naslednjega dne je inženir-

342 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 93–94. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 397–401. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 300. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000161, »Kriegstagebuch Nr. 7«.

343 BA-MA, RH 10 Generalinspekteur der Panzertruppen (dalje RH 10), 310. Poročilo poveljstva 2. SS-tankovskega korpusa, 1. 10. 1943. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 98. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 398. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 301. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000162-000172, »Kriegstagebuch Nr. 7«. Nekateri viri navajajo, da se je bojev udeležila »tankovska divizija Prinz Eugen«, kar ne drži, saj ta divizija ni nikoli obstajala. Gre za napačno identificiran polk LSSAH. Prim. Guček, *Šerčerjeva brigada*, str. 368.

344 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 98. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 403. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 301. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000176, »Kriegstagebuch Nr. 7«.

ski bataljon čistil okolico Pazina, 3. bataljon pa je nadaljeval s prodorom prek Žminja proti Barbani; to naselje jim je uspelo zasesti še istega dne. Do večera tega dne so polkovne enote prodrle do linije Pazin–Borut–Lupoglav ter prečesavale zasedeno ozemlje.³⁴⁵

Naslednjega dne je polk odšel z območja Novigrad–Motovun in se premaknil proti jugu, pri čemer je dosegel območje Karojba–Pazin.³⁴⁶ Inženirski bataljon je nadaljeval prodor proti Borutu, 1. bataljon pa je zapustil Borut in prek Labina prodiral vse globlje na istrski polotok. 2. bataljon je zapustil Cerovlje in nato prek Šušnjevice proti Mošćenicam. 3. bataljon je tega dne deloval po dolini reke Raše.³⁴⁷

Dne 7. oktobra je enota obstala na zasedenih položajih in se pripravljala na nadaljnji prodor. 9. in 10. oktobra so polkovne enote prodrle do zahodne obale Istre, zvečer pa so se že začele premikati proti Krškem, da bi začele sodelovati v večfazni operaciji Prelom oblakov (*Unternehmen Wolkenbruch*). 11.–12. oktobra je Rommel prestavil svoj štab iz Italije v Ljubljano; tu se je štab nastanil v zaplenjenih hišah na Mirju. Tudi esesovski polk je bil preusmerjen proti Ljubljani, kamor je prišel 12. oktobra, a je nadaljeval pot na črti Litija–Spodnji Log–Tepe–Preska–Njivice–Radeče. Po nekaterih virih naj bi bil polk LSSAH v premoru med ofenzivama poslan »na nekajdnevni počitek v Trst«.³⁴⁸

V tem času, 8. oktobra, je iz Vidma v Trst prišel 1. SS-bataljon jurišnih topov (*SS-Sturmgeschütz-Abteilung 1*), ki pa mu ni uspelo sodelovati v operaciji. Bataljon, ki je bil sestavni del divizije LSSAH, ni bil del polkovne skupine, ampak je bil poslan

345 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 98. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 301. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000176–000179, »Kriegstagebuch Nr. 7«.

346 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 99. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 301. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000179–000182, »Kriegstagebuch Nr. 7«.

347 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 99. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 403. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 302.

348 SI AS 1483, t. e. 4, »Nekaj glede Nemcev«, 18. 10. 1943. Blood, *Hitler's Bandit Hunters*, str. 254. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 99–100. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 404–405. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 302. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000183–000185, »Kriegstagebuch Nr. 7«. Strle, *Tomšičeva brigada*, str. 370. O operaciji prim. Stepančić, Nemačka ofanziva 'Prolom oblaka': I in II etapa. Stepančić, Nemačka ofanziva 'Prolom oblaka': Treća etapa.

v podporo. Približno ob istem času je v Trst prišel še 16. SS-bataljon jurišnih topov (*SS-Sturmgeschütz-Abteilung 16*), del SS-jurišne brigade Reichsführer-SS, ki je bil s celotno brigado podrejen 2. SS-tankovskemu korpusu. Toda že čez nekaj dni so preklicali ta načrt in bataljon jurišnih topov poslali naprej v osrednjo Italijo. V naslednjih dneh so polkovne enote čistile območje v Zasavju in okoliških hribih kot tudi na območju Dolenjske. Hkrati so se po Sloveniji premeščale nove okrepitve. Tako so 15. oktobra partizanski obveščevalci poročali, »v Ljubljano pride Hitlerjeva SS divizija«. ³⁴⁹

17. oktobra je esesovska polkovna skupina prodrla do Krškega in zasedla še Leskovec z okolico, kar je predstavljalo tudi konec operativnega delovanja v tej fazi operacije. V nadaljnjih dneh so bili premeščeni v Kostanjevico na Krki, pri čemer so zasedli položaje na črti Ljubljana–Rakek–Ilirska Bistrica–Klana–Delnice–Oguljin–Karlovac–Krško–Sevnica. ³⁵⁰

21. oktobra se je pričela nova ofenzivna faza, v sklopu katere je polkovna skupina še isti dan zasedla Novo mesto, pri čemer so presenetili del štaba partizanske 15. divizije, ki se je moral umakniti proti Trebnjem. Njihov uspeh je bil pripisan tudi zaslugam slovenskih domobrancev, ki so bili polkovni skupini priključeni kot vodiči. Isti dan je divizija LSSAH prejela ukaz o vrnitvi na vzhodno fronto. ³⁵¹

V naslednjih dneh so esesovci širili zasedeno ozemlje, pri čemer so naleteli le na šibek partizanski odpor, nakar jim je do 27. oktobra uspelo prodreti do črte Smuka–Žužemberk–Soteska. ³⁵²

28. oktobra sta bila polkovna skupina in bataljon jurišnih topov izločena iz sestave 2. SS-tankovskega korpusa, a sta tega

349 SI AS 1483, t. e. 4, »Nekaj glede Nemcev«, 18. 10. 1943. Di Giusto, *I reparti Panzer*, str. 60–63. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 127. NARA, RG 242, T354, R-606, Frame 000186–000188, »Kriegstagebuch Nr. 7«. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 457. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 302–303.

350 Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 303. Sunajko, *Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot*, str. 240.

351 T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 466–469. Hudales, *Občina Trebnje v NOB*, str. 560. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 304.

352 Ambrožič-Novljan, *Gubčeva brigada*, str. 401–402. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 479–506. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 304.

dne umrla najmanj dva pripadnika 13. čete 1. SS-tankovskogrenadirskega polka, ki so ju pokopali v Litiji. Polkovna skupina je 29. oktobra v celoti prišla v Ljubljano in nato prek Celja nadaljevala pot proti vzhodu. Preostala divizija je obenem zapustila Italijo in prek Slovenije ter Avstrije odpotovala proti Ukrajini.³⁵³

Korpus je nato izvedel operacijo Kap (*Unternehmen Traufe*; 13.–22. november), ko so korpusne enote, vključno z bataljonom kraških lovcev, prečesale območje med Idrijco, Bačo in Savo, Bohinjem, Ljubljano, Vrhniko, Logatcem in Idrijo. Partizanski Triglavski diviziji se je uspelo umakniti, medtem ko je Vojkova brigada izgubila skoraj polovico moštva.³⁵⁴ To je bila tudi zadnja operativna akcija, ki jo je 2. SS-tankovski korpus vodil na območju Slovenije, nakar je v naslednjih dveh tednih zapustil Slovenijo. Poveljstvo »I SS oklopne armade« je konec novembra poslalo pohvalo Informativnemu uradu Pokrajinske uprave v Ljubljani za »delo pri očiščevalnih akcijah« (med ofenzivami na Dolenjskem).³⁵⁵

Korpusu dodeljene enote (2. SS-tankovska divizija, 44. pehotna divizija »Hoch- und Deutschmeister« in 23. tankovska divizija) so proti koncu vojne (april–maj 1945) prišle deloma tudi na območje delovanja slovenskih partizanov ali dejansko na slovensko ozemlje.³⁵⁶

3. SS-(germanski) tankovski korpus

V operaciji Prelom oblakov je poleg 2. SS-tankovskega korpusa na slovenskem ozemlju omejeno deloval še 3. SS-(germanski) tankovski korpus (*III. SS (germanisches) Panzer-Korps*), večinoma na hrvaškem ozemlju.³⁵⁷

353 INZ, Fond dr. Toneta Ferenc, š. Nemška okupacija 154, Verzeichnis über gefallenen Soldaten, welche an den Friedhofs in Littai beerdigt sind, nedatirano. Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 136. T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 517. Lehmann, *The Leibstandarte*, str. 304–306.

354 Di Giusto, *Operationszone Adriatische Küstenland*, str. 142. Križnar, *Osvobojeno ozemlje na Gorenjskem 1943 (2)*. Prim. Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 141–157.

355 SI AS 1912, Dopis »šefu informativnega urada pokrajinske uprave v Ljubljani,« 25. 11. 1943.

356 *Lexikon der Wehrmacht, SS-Panzer-Generalkommando / II. SS-Panzerkorps*.

357 Anič, *Hitlerov Wehrmacht*, str. 118–119.

Ukaz za ustanovitev korpusa je bil izdan 30. marca 1943, pri čemer je bil organiziran na esesovskem vojaškem vadbišču Grafenwöhr; že 19. aprila je bil korpus dejansko aktiviran. Po nekaj mesecih obstoja so se odločili korpus (z divizijo Nordland in brigado Nederland) poslati na Hrvaško, pri čemer so imeli vojaki na voljo le pehotno oborožitev, brez tankov, jurišnih topov, vozil in artilerije. V septembru je korpus prišel na Hrvaško, kjer so izvedeli za italijansko kapitulacijo in takoj začeli z razoroževanjem italijanskih enot na območju Karlovca. Zaplenjeni italijanski tanki in artilerija so bili vključeni v korpusni arzenal, hkrati pa so pričeli prejemati še nemške tanke in jurišne topove.³⁵⁸

Med septembrom in decembrom 1943 so bile korpusne enote nameščene v širši okolici Zagreba: od Krapine na severu do Bosanskega Novega na jugu, od Ogulina na zahodu do Dubice na vzhodu. V tem času so enote nadaljevale usposabljanje ter bile hkrati uporabljene za omejene protipartizanske akcije.³⁵⁹

Prisotnost korpusa na Slovenskem sega v konec septembra oziroma v začetek oktobra 1943, ko so v Kostanjevico na Krki, ki je varovala dostop do doline reke Krke in povezavo Zagreb–Novo mesto, poslali 3. bataljon SS-tankovskogrenadirskega polka Germania, del esesovske divizije Viking, za okrepitev posadke (75 graničarjev in okoli 200 policistov). Pomen mesteca je postal očiten, ko ga je 11. oktobra popoldne napadla Gubčeva brigada s podporo topniškega divizion 15. divizije. Partizani so izvedli dva frontalna napada, a brez uspeha. Zato so se partizanski poveljniki odločili, da v noči z 12. na 13. oktober sprva zavzamejo postojanko v bližnjem Brodu in od tam z druge strani napadejo Kostanjevico, a tudi ta napad ni bil uspešen. 13. oktobra so partizani izvedli nov neposredni napad na Kostanjevico, ki je tudi propadel. Prav tako neuspešna sta bila partizanska napada na Brod in Koprivnik, medtem ko je bil uspešen napad na Vinji Vrh, kjer so uničili nemško postojanko. Kakšne so bile nemške izgube (vključno s 3. bataljonom polka Germania), (še) ni znano.

358 Prav tam, str. 1–8.

359 Prav tam, str. 9–12.

21. oktobra je v Kostanjevico prišel 1. SS-tankovskogrenadirski polk, s čimer je bila rešena nemška posadka v mestu.³⁶⁰

22. novembra 1943 sta se na ozemlju Hrvaške prebila dva bataljona slovenske 15. brigade, ki sta spremljala tovor soli iz Korduna nazaj na slovensko ozemlje, ter se spopadla z enoto tristotih esesovcev. Pri vaseh Točak in Gačeša Selo je esesovska enota prečkala reko Mrežnico in vdrla v vasi Mateško Selo in Oreščansko Selo, kjer so pričeli pleniti lokalno prebivalstvo. Slovenski partizani so napadli esesovce in jih prepodili nazaj na drugi breg reke. Po partizanskih virih je pri tem umrlo najmanj 50 Nemcev, pri čemer so zajeli enega vojaka, zaplenili veliko orožja in opreme ter rešili naropano živino. V tem času se je v Generalskem Stolu nahajala posadka SS-polka Norge (*SS-Regiment »Norge«*), tako da lahko upravičeno sklepamo, da so se slovenski partizani spopadli z (norveško) enoto *Waffen-SS*.³⁶¹

1. SS-tankovski korpus LSSAH

Partizanski obveščevalci so poročali, da je 14. oktobra 1943 »general Dietrich« prenočil v ljubljanskem hotelu Miklič in naslednjega dne s celotnim štabom odpotoval na Bled.³⁶² To je edini partizanski vir, ki govori o prisotnosti Josefa Seppa Dietricha, ki je med vojno dosegel čin *SS-Obergruppenführer und Panzer-General der Waffen-SS* na slovenskem ozemlju oktobra 1943. Dietrich je 27. julija 1943 v Berlinu prevzel poveljstvo novoustanovljenega 1. SS-tankovskega korpusa LSSAH (*1. SS-Panzerkorps LSSAH*).³⁶³

Prisotnost Dietricha v Italiji v oktobru potrjujejo drugi viri, saj je v severni Italiji bila 1. SS-tankovska divizija, ki bi morala biti dodeljena Dietrichovemu korpusu in ji je on pred prevzemom korpusa tudi poveljeval. V severni Italiji (predvsem Južni

360 Ambrožič, *Gubčeva brigada*, str. 370–380. Lah, *Prva slovenska artilerijska brigada*, str. 42–48, 55.

361 Kiauta, *Na bojni črti osemnajste*, str. 176. Pavlin, *Petnajsta brigada*, str. 75–76. Rønnig, *Noen opplysninger om SS-Regiment NORGE*.

362 SI AS 1483, t. e. 4, »Nekaj glade Nemcev«, 18. 10. 1943.

363 Tessin, *Verbände und Truppen: Zweiter Band*, str. 16–17.

Tirolski) naj bi se korpus ukvarjal tudi z mobilizacijo in organizacijo italijanskih enot Waffen-SS za vzhodno fronto, a pri tem niso imeli veliko uspeha.³⁶⁴ V Ljubljani in na Bledu je verjetno bil le najožji Dietrichov štab, saj je v tem času imel korpus dodeljeno le SS-divizijo Hitlerjugend, ki se je nahajala v Belgiji.³⁶⁵

Dietrichov štab ni bil vpleten v nobene akcije proti partizanom in je le potoval prek slovenskega ozemlja. Zahvaljujoč njegovi prepoznavnosti je bil štab 1. SS-tankovskega korpusa ena redkih enot Waffen-SS, ki je bila prepoznana že med transportom prek Slovenije.

SS in Waffen-SS podčastniška šola Ljubljana

Prva ustanova Waffen-SS, ki je bila poslana v Slovenijo z namenom garniziranja, je bila podčastniška šola Waffen-SS, ki je po prihodu v Ljubljano predstavljala poglavitno okupacijsko silo v prestolnici.

Ta esesovska podčastniška šola je bila ustanovljena 1. oktobra 1942 v poljskem mestu Poznan (nemško *Posen*, današnji *Poznań*) ter bližnji vasi Owińska (nemško *Treskau*); zato je bila poimenovana *SS-Untersführerschule Posen-Treskau*. Šolo so nastanili v kompleksu psihiatrične bolnišnice, kjer so konec oktobra 1939 nemške okupacijske sile pobile okoli 1.200 pacientov. Ob ustanovitvi je šola imela le štab, eno četo inštruktorjev in četo za strelsko usposabljanje.³⁶⁶

Šola je na Poljskem delovala do marca 1944, ko je bila premeščena v Ljubljano.³⁶⁷ Ob prihodu v Ljubljano (in vse do konca vojne) je bil njen poveljnik *SS-Oberstumbannführer* Max Schimmelpfennig (1896–1982).³⁶⁸ V času delovanja v Ljubljani

364 Antoniou et al., *Western and southern Europe*, str. 92. Reynolds, *Steel Inferno*, str. 21.

365 Tessin, *Verbände und Truppen: Driter Band*, str. 12–13.

366 Pfeiffer, *Die SS-Untersführer-Schule*, str. 1–8. *Tiergartenstrass 4 Association*.

367 CIA, *Hitler Adolf*.

368 Max Schimmelpfennig (1896–1982), *SS-Standartenführer und Oberst der Schutzpolizei*.

Veteran prve svetovne vojne je bil po koncu vojne demobiliziran, nakar je vstopil v policijske vrste. Ob pričetku druge svetovne vojne je bil poveljnik bataljona v 2. gdanskem pehotnem polku (2. Danzig-Infanterie-Regiment), nato je bil imenovan za poveljnika 3.

je imela naziv SS in Waffen-SS podčastniška šola Ljubljana (*SS- und Waffen-Unterführerschule Laibach*).³⁶⁹

Prvi partizanski zapis o šoli sega v konec maja 1944, ko so obveščevalci zabeležili prisotnost dveh čet podčastniške šole na Rakovniku (skupaj okoli 300 mož), pri čemer so poročali, da je bila morala kandidatov slaba in da se kandidati, ki so bili na trimesečnem tečaju, »silno boje partizanov«.³⁷⁰

Prav v tem času je prišlo do prvega (oboroženega) konflikta med pripadniki podčastniške šole in pripadniki Slovenskega domobranstva. Na bloku Rudnik 6 je domobranska straža opazila šest nemških podčastnikov »iz podoficirske šole na Rakovniku«, ki so bili »pijani, streljali so in razgrajali po cesti«. Pri tem so razbili več steklenih oken na Rudniku, razbijali v dveh gostilnah ter nadlegovali navzoče civiliste. Nazadnje so streljali na stražarje na bloku, zaradi česar so domobranci »takoj odprli ogenj iz strojnice z bloka«. Ko so nemški podčastniki prenehali streljati, so jih domobranci spustili prek bloka, a so nato še nadaljevali razgrajanje po Dolenjski cesti.³⁷¹

Odnosi med esesovci in domobranci niso bili vedno tako napeti, saj se je že 1. julija 1944 v šoli pričel prvi šesttedenski podčastniški tečaj za pripadnike Slovenskega domobranstva in se zaključil v začetku novembra 1944. Nekateri absolventi so ostali pri podčastniški šoli kot inštruktorji za preostale domobranske tečaje.³⁷²

Gojenci šole so lahko zapuščali vojašnice, kjer so bili večino časa. Največkrat so tujim pripadnikom ob nedeljah dovolili

bataljona 2. policijskega polka esesovske policijske divizije. Pozneje je postal poveljnik celotnega polka in se udeležil bojev na ruski fronti. Leta 1944 je postal poveljnik podčastniške šole v Posen-Treskau, s katero je bil premeščen v Ljubljano. Leta 1945 je postal bojni poveljnik Ljubljane. S svojo šolo se je umaknil v Celovec, kjer so ga zajeli Britanci. Iz ujetništva je prišel 1. 4. 1946. – Landwehr, SS-Standartenfuehrer, str. 10.

369 SI AS 1641, t. e. 1, Verzeichnig der Führer der SS-u. Waffen-Unterführerschule Laibach, nedatirano. Michaelis, *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS*, str. 190. Pfeiffer, *Die SS-Unterführer-Schule*, str. 8, 14–22.

370 SI AS 1848, t. e. 33, Obveščevalno poročilo Roka oblastnemu komiteju KPS za Slovensko Primorje, 30. 4. 1944. SI AS 1848, t. e. 33, Obveščevalno poročilo Roka oblastnemu komiteju KPS za Slovensko Primorje, 10. 5. 1944.

371 SI AS 1877, t. e. 44, dnevno poročilo OC SD, 21. 5. 1944.

372 SI AS 1877, t. e. 2, Zaupna odredba poveljnika Organizacijskega štaba SD št. 3205 21. 6. 1944. SI AS 1877, t. e. 3, Zaupna odredba poveljnika Organizacijskega štaba SD št. 5771, 5. 11. 1944. Gl. tudi *Slovensko domobranstvo* (Ljubljana), 26. 10. 1944. Prim. Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, str. 139–140.

izhod za obisk cerkve, razen če niso imeli načrtovane aktivnosti. Pri tem so lahko vojašnico zapustili le v skupini (2–4 vojaki) ter z osebnim orožjem (pištolo). Večino usposabljanja so opravili znotraj ljubljanskega obroča ali v neposredni bližini. Včasih so se odpravili na daljše pohode, od 5–10 kilometrov stran od Ljubljane. Ukrajinec Wenger, ki je bil na ljubljanski podčastniški šoli med julijem in novembrom 1944, se spominja, da so njegov alarmni vod (*Alarmzug*) vsaka dva tedna prepeljali v Trst, kjer naj bi sodelovali v obrambi pred zavezniškim izkrcanjem.³⁷³

Avgusta 1944 je Rösener imenoval Schimmelpfenniga za bojnega poveljnika (*Kampfkommandant*) Ljubljane, pri čemer je imel »diktatorska pooblastila« in sedež v gradu Tivoli. Celotno mesto je razdelil na šest obrambnih območij ter pripravil vrsto ukrepov v primeru napada na Ljubljano.³⁷⁴

Novembra 1944 so partizanski obveščevalci zaslišali tri dezertarje iz šole. Prvi je pripadal 13. četi podčastniške šole, ki je imela pet častnikov, dvanajst podčastnikov in 156 vojakov ter bila nastanjena v belgijski vojašnici. Vojaki so bili razdeljeni na tri vode: prvi je bil strelski (z dvema težkima minometoma, dvema težkima in šestimi lahкими mitraljezi, ostali vojaki s puškami), drugi je bil opremljen s petimi pehotno-podpornimi topovi kalibra 75 mm ter tretji z enim topom 150 mm. Pripadniki strelskega voda so odhajali tudi v tivolski grad, kjer so varovali skladišče streliva, medtem ko so pripadniki obeh drugih vodov odhajali na ljubljansko letališče. Esesovec je povedal, da so se rekruti med tednom urili večinoma znotraj vojašnice, enkrat na teden pa so imeli »pešadijski egzercir in strelske vaje« kot tudi nočne vaje, in sicer na štirih različnih lokacijah: v bližini SS-lazareta, v bližini letališča, pri Viču ter pri Mostah. V belgijski vojašnici so se poleg njegove čete nahajale še: štabna četa (s 150 vojakov, nesposobni za frontno službo, ki so opravljali le administrativno službo), 4. četa (sestavljena iz pripadnikov Luftwaffe,

373 AKK, pismo Jaroslawa Wengerja, 27. 11. 2014.

374 SI AS 1876, t. e. 2, Zaupno poročilo št. 2 »poveljniku 1. in 2. stotnike PZ v Ljubljani, 19. 8. 1944.

ki so bili dodeljeni Waffen-SS), 10. četa (estonskih kandidatov), 14. protiolepnja četa in vod domobrancev, ki prav tako opravljala »4. oziroma 6 tedenski tečaj po vzoru SS«. Dodal je še, da je bila 10. četa odgovorna za varovanje letališča.³⁷⁵

Drugi dezertjer je potrdil nekatere navedbe prvega, pri čemer je še dodal, da so šolske čete v vseh treh vojašnicah (artilериjski, domobranski in belgijski), kot tudi, da je »v kletah Tabora« artilerijsko strelivo.³⁷⁶ Tretji dezertjer, ki je bil del inštruktorskega osebja, je dodal še, da ima podčastniška šola štirinajst čet, pri čemer je bila 13. četa poslana v Prago in 14. v Vroclav.³⁷⁷ Njegove podatke so decembra 1945 pri OBOD-u uporabili (tudi) pri pripravi posebne brošure s pregledom sovražnikovih sil v Sloveniji, v kateri so za esesovsko podčastniško šolo v Ljubljani zapisali:

»Komandant te šole je Standartenführer Schimelfeld.

Šola je sestavljena iz 14. čet.

1. četa je v artilerijski vojašnici

2. četa v artilerijski vojašnici

3. četa v artilerijski vojašnici

4. četa na Studencu

5. četa v artilerijski vojašnici

6. četa je v domobranski vojašnici kom. Leutnant Stock

7. četa v domobranski vojašnici

8. četa v domobranski vojašnici

9. četa v domobranski vojašnici kom. Oberst Jug

10. četa v Belgijski vojašnici /Estonska četa/

11. četa v Belgijski vojašnici

12. četa v Belgijski vojašnici

Kjer sta 13. in 14. četa ni ugotovljeno.«³⁷⁸

Poleg klasičnega vojaškega usposabljanja so bili kandidati deležni tudi svetonazorskega šolanja, v katerem so bili

375 SI AS 1851, t. e. 79, Zaslišanje Egona K., 20. 11. 1944.

376 SI AS 1851, t. e. 79, Zaslišanje Pavla B., 21. 11. 1944. S tem zaslišanjem je bilo prvič partizanom znano, da je podčastniška šola nastanjena v vseh treh ljubljanskih vojašnicah.

377 SI AS 1851, t. e. 78, Zapisnik zaslišanja skupine nemških dezertjerjev, 4. 12. 1944. SI AS 1851, t. e. 79, Zapisnik zaslišanja Konrada V., 21. 11. 1944.

378 SI AS 1851, t. e. 61, Podroben opis sovražnih edinic na teritoriju, kontroliranem po NOV in POS, 194?, izdal OBOD.

seznanjeni z nacistično doktrino, zgodovino SS in esesovskega imperija kot tudi pogledi nacističnega vodstva na aktualne dogodke (npr. na jaltsko konferenco).³⁷⁹

5. novembra se je pri podčastniški šoli začel drugi podčastniški tečaj za domobrance (in se zaključil v drugi polovici marca 1945) in 2. januarja 1945 še častniški tečaj.³⁸⁰

S konca leta 1944 oziroma začetka leta 1945 izhaja tudi seznam častnikov Waffen-SS, razporejenih po enotah podčastniške šole, s katerega je razvidno, da so obstajale tri šolske skupine, ki so skupaj imele petnajst šolskih čet, dve četi inštruktorjev ter vodstvo slovenskega tečaja.³⁸¹

1. januarja 1945 je partizanski 7. korpus napadel Občine, pri čemer so hkrati demonstrativno napadli še Novo mesto in Cerknico. Napadenim postojankam so na pomoč med drugim poslali tudi dele podčastniške šole v okviru operacije Snežni metež (*Operation Schneegestörber*). Gojenci šole so zavarovali same Občine, medtem ko so druge enote izvajale neposredne boje proti partizanom. Slednji so se po treh dneh spopadov umaknili.³⁸²

Konec januarja so partizanski obveščevalci zmotno poročali, da je bila šola »nenadoma ukinjena ter so gojence takoj odposlali na fronto«. Najverjetneje so opazili (nenaden) konec usposabljanja generacije, ki je bila poslana nazaj v bojne enote. Hkrati pa so zabeležili poglede Schimmelpfeniga, ki se je pred tem vrnil z dopusta v Vroclavu (takratni *Breslau*):

»Ko se je vrnil na svoje službeno mesto v Ljubljano[,] je bil zelo potr t in demoraliziran vsled panike, ki je v Vzhodnji (sic!) Nemčiji. Neki svoji priležnici, katera je uslužbena v Ljubljani v nekem uradu kot

379 SI AS 1641, t. e. 1, Monatsbericht für Februar 1945, 28. 2. 1945. SI AS 1641, t. e. 1, Lehrplan für die weltanschauliche Erziehung der SS- US3- Laibach, nedatirano.

380 SI AS 1877, t. e. 2, Zaupna odredba poveljnika Organizacijskega štaba SD št. 5797, 5. 11. 1944. SI AS 1877, t. e. 2, Zaupna odreda poveljnika Organizacijskega štaba SD št. 6352, 30. 12. 1944. SI AS 1877, t. e. 44, Zaupna odreda poveljnika Organizacijskega štaba SD št. 793, 22. 3. 1945. Prim. Kladnik, Vojaško usposabljanje, 198isl. Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, str. 139–140, 190–193.

381 SI AS 1641, t. e. 1, Verzeichnig der Führer der SS-u. Waffen-Unterführerschule Laibach, nedatirano.

382 SI AS 1851, t. e. 26, 10 dnevno operacijsko poročilo od 29. dec. 1944 do 8. jan. 1945 OBOD-a, nedatirano. Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, str. 246.

tajnica, je dal nasvet naj čim preje odpošlje svoje stvari v Nemčijo ter skuša čim preje dobiti v Nemčiji kakšno službo, ker verjetno v kratkem ne bo več izhoda iz našega ozemlja.«³⁸³

20. februarja 1945 je na zaprisegi Slovenskega domobranstva na bežigrajskem stadionu sodelovala tudi častna četa, sestavljena iz pripadnikov podčastniške šole.³⁸⁴

Sredi februarja 1945 se je na šoli pričelo dvanajsttedensko usposabljanje kandidatov za podčastnike iz Hitlerjeve mladine. Ob prihodu so imeli na sebi še vedno stare uniforme HJ; a še preden je bil ves kontingent registriran, so jih uporabili za reševanje preživelih in odstranjevanje ruševin po letalskem napadu na Ljubljano 9. marca 1945.³⁸⁵ Dodeljeni so bili 15. četi, ki je imela štiri vode, vsakega s tremi oddelki. Vsi poveljniki vodov in oddelkov so bili izkušeni frontni borci. Oboroženi so bili z nemškimi puškami ter vsak oddelek je imel en mitraljez; prav tako so imeli ruske in finske brzostrelke. 4. vod je bil težki, tako da je vsak oddelek imel po en minomet.³⁸⁶

Urjenje je v tem času potekalo takole: po zajtrku so v polni opremi in z vso oborožitvijo opravili dvokilometrski pohod do Dobrove, kjer so izvajali terensko urjenje, vključno s streljanjem. Med temi pohodi niso nikdar naleteli na partizane, prav tako pa tudi niso smeli imeti stikov s civilisti. Ker je bila njihova enota samostojno nastanjena v viški gimnaziji, prav tako niso imeli stikov z drugimi enotami iz podčastniške šole. V tem času je bilo že občutiti pomanjkanje osnovne opreme; sprva so tako uporabljali stare uniforme HJ, nato pa so prejeli predelane italijanske gorske hlače. Srajce so bile standardne s črnimi naovratniškimi oznakami; šele ob umiku so na Ljubelju prejeli standardne oznake SS, ki so jih morali prišiti. Celotna četa ni imela niti ene čelade, ampak so nosili le čepice.³⁸⁷

383 SI AS 1848, t. e. 25, Izredno poročilo št. 14 OC štaba Kokrškega odreda, 30. 1. 1945.

384 SI AS 1876, Befehl über die Vereidigung der Slow. Landeswehr, 22. 1. 1945.

385 Šorn, *Življenje Ljubljančanov*, str. 94.

386 SI AS 1641, t. e. 1, Ausbildung von Unterführerbewerbern der HJ, 3. 4. 1945. AKK, e-pismo Günterja Raua, 6. 4. 2016.

387 AKK, e-pismo Günterja Raua, 7. 4. 2016, 21. 4. 2016.

Konec marca je bilo, po podatkih partizanskih obveščevalcev, v podčastniški šoli osemnajst čet, ki jih naj ne bi uporabljali v bojih proti partizanom, ampak so bile tam »za slučaj kakšnega izkrcanja ali pa da bi se fronta bliže pomaknila«. ³⁸⁸

V drugi polovici marca je k partizanom prebežal latvijski kandidat, ki je bil predhodno pripadnik policijskega polka Riga (*Polizei-Regiment »Riga«*, tudi *»Kurland«*). 4. januarja so iz polka izbrali skupino 108 pripadnikov in jih poslali na usposabljanje v Ljubljano: »V šoli se nahaja cca 2000 mož, ki so razdeljeni v 2 Lehrgrupi, v vsaki grupi po 5 čet. V šoli so po večini Nemci, med njimi pa tudi Francozi, Slovenci, Litvanci idr.« Tečaj bi moral trajati šestnajst tednov, a so jih že marca obvestili, da se bo predčasno končal. Dalje je potrdil, da je bila 2. šolska skupina (*Lehrgruppe*), ki ji je bil dodeljen, udeležena v operaciji Konec zime. 6. marca so bili poslani v škofjeloško vojašnico, zapustili pa so jo 10. marca in odšli v predel Sv. Duh, kjer so jih porazdelili po hišah. Takoj po premestitvi k Sv. Duhu so izvedli 36 ur trajajočo akcijo proti Železnikom; po vrnitvi so v Sv. Duhu nadaljevali z usposabljanjem. Med 19. in 22. marcem so pregledovali ozemlje med Škofjo Loko in Žiremi; po prihodu v Žiri je dezertiral. ³⁸⁹

Njegove navedbe tako o Škofji Loki kot o sodelovanju v nemških operacijah Začetek pomladi/Konec zime proti Cerkljanskemu (19.–26. marca) so dodatno potrdili partizanski obveščevalci, pri čemer so ob letalskem napadu na Škofjo Loko zabeležili tudi smrt enajstih esesovcev in uničenje vojašnice. V sklopu obeh operacij so enote esesovske podčastniške šole delovale v okviru bojne skupine *Dippelhoffer*, ki je imela za izhodišče položaje na črti Črni Vrh–Idrija–Spodnja Idrija. Šele 26. marca je bojna skupina pričela prodirati v smeri Zadlog–Otlica. Po več dneh hudih bojov so 1. aprila zaključili operacijo, ko so ugotovili, da so partizanske enote zapustile območje Otlice. 29. aprila je del podčastniške šole prišel v Postojno. ³⁹⁰

388 SI AS 1856, Izredno poročilo OC štaba Kokrškega odreda, 26. 3. 1945.

389 SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Herbertsa J., 19. 4. 1945.

390 SI AS 1848, t. e. 34, Poročilo obveščevalne točke Otok, 21. 3. 1945. SI AS 1851, t. e. 67, Situacijsko poročilo št. 103, 16. 4. 1945. Petelin, *Enaintrideseta divizija*, str. 228–242. Terzič, ur., *Završne operacije za oslobodenje Jugoslavije*, str. 669–670.

Druga učna skupina je bila poslana na jug in je od marca 1945 sodelovala v sklopu nemške zaščite prometnih povezav na območju Ljubljana–Novo mesto–Brežice, Ljubljana–Kočevje in Ljubljana–Rakek.³⁹¹

1. maja so bili deli podčastniške šole na naslednjih lokacijah v Ljubljani: palača Trboveljske premogovne družbe, meščanska šola Vič, artilerijska, belgijska in domobranska vojašnica, Švicarija, meščanska šola Moste, gostilna Čad in Sokolski dom Spodnja Šiška kakor tudi še na nedokončani obrambni črti Hrast (*Eiche*), ki je potekala na črti reka Krka–Kočevje–Grčarice–Grahovo–Cerknica–Rakek–Grčarevec–Hotedršica. Prav tako je bil del podčastniške šole še v Postojni, ki jo je tega dne napadala jugoslovanska 29. divizija.³⁹²

Gojenci podčastniške šole, skupaj s pripadniki domobranskega 2. bataljona, SDK, in nekaterih drugih enot, so postavili zasedo na glavni cesti iz Planine proti Logatcu, »med Grčarevscem in križiščem ceste proti Postojni«, v katero je 3. maja padla 11. brigada 29. hercegovske divizije. V bojih, ki so trajali ves dan, je 11. brigada utrpela številne žrtve. Nemci in zavezniki so položaje zapustili ponoči in se umaknili prek Logatca proti Ljubljani. Naslednjega dne je 29. divizija brez bojev zasedla Logatec. Nove obrambne položaje so vzpostavili sprva pred Vrhniko (na Ljubljanskem vrhu in Planini), kjer so potekali boji 5. maja, in nato pred Ljubljano. Ta zadnja obrambna črta je potekala po liniji reka Sava–Sostro–Orle–Lavrica–Babna gorica–Log pri Brezovici–Horjul–Vrzenec (z najbolj utrjenimi položaji na Orlah). Podčastniška šola je zasedla položaje prek ceste proti Vrhniki, in sicer na črti Bevke–Log–Horjul–Vrzenec. Nemška obramba je za dva dni zadržala partizanski napad, ki se je pričel 7. maja zjutraj,

391 SI AS 1851, t. e. 26, 10 dnevno operacijsko poročilo od 10. do 17. 3. 1945 OBOD-a, nedatirano. SI AS 1851, t. e. 26, 10 dnevno operacijsko poročilo od 18. do 27. 3. 1945 OBOD-a, nedatirano. SI AS 1851, t. e. 26, 10 dnevno operacijsko poročilo od 28. 3. do 7. 4. 1945 OBOD-a, nedatirano. SI AS 1851, t. e. 26, 10 dnevno operacijsko poročilo od 8. 4. do 17. 4. 1945 OBOD-a, nedatirano. SI AS 1851, t. e. 26, 10 dnevno operacijsko poročilo od 18. 4. do 27. 4. 1945 OBOD-a, nedatirano. Isakovič, *Kosovelova brigada*, str. 647–668.

392 SI AS 1876, t. e. 3, Objekti, v katerih so nastanjene Edinice nemške vojske in orožja SS, 1. 5. 1945. Lah, *Ljubljanska brigada*, str. 376. Levičnik, *Artileristi prekomorci*, str. 191.

tako da so lahko čim bolj evakuirali Ljubljano. 8. maja zvečer se je pričel nemški umik iz slovenske prestolnice in naslednje jutro so v Ljubljano vkorakale prve partizanske enote. Medtem ko so enote 7. korpusa prišle v Ljubljano prek Orli in Golovca, so pripadniki 29. hercegovske divizije napadli in zavzeli položaje podčastniške šole in 5. domobranskega bataljona.³⁹³

Zjutraj 9. maja je na Ljubelj prišla že prva četa esesovske šole, sestavljena iz Hitlerjevih mladincev, in se iz Ljubljane umaknila že 30. aprila. Tu so dva dni in pol držali položaje v okolici predora, nakar so se umaknili proti Celovcu. 13. maja so Hitlerjevi mladinci iz esesovske šole v boju pri Borovljah doživeli svoj bojni krst.³⁹⁴

Kot že napisano, je 29. hercegovska divizija 11. maja prodrla vse do Sv. Ane pod Ljubeljem, pri čemer so bili deli podčastniške šole zaščitnica za umikajoče se nemške enote. Skupaj z drugimi esesovskimi enotami (polk 7. SS-divizije, 1. SS-posebni polk Varjag, 3. SS-orožniški motorizirani bataljon, dve tankovski četi) ter kolaboracionističnimi enotami, 3. in 4. polk Srbskega prostovoljskega korpusa (SDK), 503. četniški korpus ter enote Slovenske narodne vojske, sta Rösener in Krener nameravala izsiliti prehod prek Borovelj, ki so jih že zasedle partizanske enote (Bračičeva brigada in Koroški odred). Domobranski viri zavračajo, da je prišlo do tega dogovora, in navajajo, da je Krener 10. maja izdal ukaz Vuku Rupniku (1912–1975), naj ta napade boroveljska mostova, nakar so srečali višje nemške poveljnike, ki so ponudili težko oborožitev (tankovsko četo in artilerijsko baterijo). Vse do 11. maja opoldne so se manjše skupine predajale partizanom v Borovljah, a nato je predajo zavrnila večja skupina, nakar se je pričel splošni napad domobrancev, podprtih z nemškimi tanki in artilerijo. Kljub krčeviti partizanski obrambi je bil nemško-domobranski napad uspešen, tako da so ponovno zasedli oba mostova; padlo je okoli 180 partizanskih

393 Ambrožič, *Gubčeva brigada*, str. 948–952. Kocijan, *Sklepne operacije*, str. 44–46. Lah, *Ljubljanska brigada*, str. 378–381. Simšič-Jelen, *Bojna pot 29. hercegovske divizije do Ljubljane*, str. 77–78. Šmit, *Bordon in Klun, Peta prekomorska brigada*, str. 260.

394 Gülland, *Der Sound der freien Welt*, str. 125–129.

borcev. Proti Borovljam je prek Korenskega sedla na pomoč šel tudi motorizirani odred 4. jugoslovanske armade, a je pri Svetni vasi naletel na večjo kolono esesovcev in domobrancev; slednji je uspelo uničiti štiri tanke in dva oklepnika, pri čemer je padlo okoli petnajst partizanov. Potem ko so nemške sile prečkale Dravo, so se predale Britancem.³⁹⁵

16. SS-tankovskogrenadirska divizija Reichsführer-SS

Prva divizija Waffen-SS, ki je bila ustanovljena prav na slovenskem ozemlju, je bila 16. SS-tankovskogrenadirska divizija Reichsführer-SS (16. SS-Panzergrenadier-Division »Reichsführer-SS«).³⁹⁶ Hitler je ukazal ustanovitev divizije 3. oktobra 1943 z reorganizacijo SS-jurišne brigade Reichsführer-SS (SS-*Sturmbrigade* »Reichsführer-SS«), ki se je tedaj borila na Korziki. Sprva so ji namenili častno ime Der Reichsführer-SS, a so 22. oktobra to spremenili v Reichsführer-SS (oboje Državni vodja SS), pri čemer je dobila tudi zaporedno številko (16.). Dejanska ustanovitev divizije se je pričela 15. novembra 1943 na širšem območju Ljubljane.³⁹⁷

Tabela 6: Porazdelitev enot 16. SS-divizije po krajih

Divizijski štab	Ljubljana
16. SS-tankovsko-izvidniški bataljon	Kamnik in Domžale ³⁹⁸
16. SS-tankovski bataljon	Škofja Loka, Kranj
16. SS-bataljon jurišnih topov	Kranj
16. SS-tankovskoolovski bataljon	Kranj

395 Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 486–487. Strle, *Veliki finale*, str. 162–184. Velikonja, Bitka, dolga kot življenje.

396 Prim. Truppenkameradschaft, *Im gleichen Schritt und Tritt*.

397 Lah, *Ljubljanska brigada*, str. 137. Truppenkameradschaft, *Im gleichen Schritt und Tritt*, str. 61.

398 T. Ferenc, Polom raznarodovalnih načrtov, str. 202.

Divizijski štab	Ljubljana
35. SS-tankovskogrenadirski polk ³⁹⁹	Ljubljana, Škofja Loka, Kranj
36. SS-tankovskogrenadirski polk	Ljubljana, Kranj
16. SS-artilerijski polk	Ljubljana, Šentvid nad Ljubljano, Vrhnika, Verd
16. SS-protiletalski bataljon	Ljubljana, Borovnica
16. SS-inženirski bataljon	Ljubljana
16. SS-bataljon za zveze	Ljubljana
16. SS-sanitetni bataljon	Ljubljana

Vir: Truppenkameradschaft, *Im gleichen Schritt und Tritt*, str. 72–89.

Večina divizijskih enot je čas v Sloveniji izkoristila za oblikovanje in organizacijo, pri čemer vojaki niso smeli zapuščati vojašnic zaradi nevarnosti partizanskega napada. Kljub temu so se pojavili primeri, ko so bili stražarji pri ljubljanski domobranski vojašnici tarča posameznih strelcev ter krajev. Medtem ko je bilo moštvo nastanjeno po treh vojašnicah po Ljubljani, so bili častniki nastanjeni v hotelu Metropol pri železniški postaji.⁴⁰⁰

V Ljubljani je bilo organizirano sestavljanje enot, praktično usposabljanje pa so izvajali tudi izven Ljubljane. 7. januarja 1944 je tako v Škofjo Loko prišlo okoli »500 SS Panzergrenadirjev«, ki so takoj po prihodu po mestu naredili »propagandni pohod s petjem«. Naslednjega dne je prišlo v mesto še 400 esesovcev, ki so bili namenjeni naprej v Selško dolino, kjer so se spopadli s partizani in utrpeli izgube; ranjenci so bili poslani v ljubljanski SS-lazaret.⁴⁰¹ Konec januarja 1944 je bilo v Škofji Loki na usposabljanju dobrih 700 esesovcev, pri čemer so partizanski obveščevalci ocenili, da imajo »do 300 strojníc«, kar je nedvomno pretiravanje.⁴⁰²

399 35. in 36. SS-polka, kot nekatere druge divizijske enote, nista bila nikoli v celoti prisotna v Sloveniji, ampak so bili deli obeh polkov uporabljeni na bojišču v Italiji (pri Anziu).

400 Truppenkameradschaft, *Im gleichen Schritt und Tritt*, str. 97–99.

401 SI AS 1843, t. e. 4, Poročilo obveščevalnega odseka Prešernove brigade št. 12, 9. 1. 1944; št. 13, z 9. 1. 1944. Truppenkameradschaft, *Im gleichen Schritt und Tritt*, str. 101.

402 SI AS 1843, t. e. 4, Poročilo o stanju okupatorja v Škofjeloškem okrožju 24. 1., 25. 1. 1944.

Zelo aktivni so bili tudi pripadniki dveh protiletalskih baterij, ki sta bili poslani v varovanje borovniškega viadukta. 8. februarja 1944 je v Borovnico prišla »1 baterija SS, ca 100 mož, s 4 protiavijonskimi topovi. Nastanili so se na Bregu in usmerili topove proti železniški postaji in viaduktu.« V obrambi viadukta naj bi esesovski protiletalci sestrelili tri zavezniške bombnike.⁴⁰³

Konec februarja je bilo v belgijski vojašnici okoli tisoč rekrutov in v domobranski še dodatnih 1.800. Poleg tega je bilo »v Šiški po privatnih hišah in šolah« nastanjenih še za cel bataljon vojakov. 24. februarja so iz Ljubljane proti Italiji poslali 52 dvo- do tritonskih avtomobilov; s tem so partizanski obveščevalci dejansko zabeležili začetek odhoda 16. SS-divizije s slovenskega ozemlja.⁴⁰⁴

1. aprila 1944 je poveljstvo divizije poročalo, da bi divizija morala imeti 551 častnikov (manjkalo jih je 216), 3.230 podčastnikov (manjkalo jih je 1.628), 11.368 vojakov (manjkalo jih je 3.544) in 907 tujih pomočnikov (imeli so jih le 22). V marcu je umrlo petnajst podčastnikov in vojakov, devet jih je bilo ranjenih, trije so bili pogrešani, medtem ko so zboleli štirje častniki in 308 podčastnikov ter vojakov.⁴⁰⁵

Konec maja 1944 je bil del divizije poslan na Madžarsko; prek Ljubljane so transporti potekali med 25. majem in 6. junijem. Večji del divizije je še vedno bil v Italiji, kamor se je sicer pozneje preselila celotna divizija. Sredi maja 1944 je divizijski štab bil v Gorici in sredi julija v Veroni.⁴⁰⁶

Februarja 1945 je bila divizija prek Slovenije ponovno poslana na madžarsko fronto, vzpostavljeno ob reki Muri, tako da so bili deli divizije tudi na območju Prekmurja in Spodnje

403 SI AS 1851, t. e. 62, Poročilo CK VOS, 15. 2. 1944. Landwehr, SS Flak Detachment 16, str. 11. Truppenkameradschaft, *Im gleichen Schritt und Tritt*, str. 46. O partizanskih napadih na železniško omrežje Guštin, Južna železnica. Lorencin, *Diverzije, sabotaže in vojaški napadi*. O letalskih napadih na borovniški viadukt Grabeljšek, *Vrhnika in okolica*, str. 143–145.

404 SI AS 1851, t. e. 73, Vojaške novice iz Ljubljane, nedatirano.

405 BA-MA, RH 10, 323, Poročilo 16. SS-divizije, 1. 4. 1944.

406 SI AS 1848, t. e. 22, Odgovor OC 9. korpusa OBOD-u, 13. 7. 1944. SI AS 1851, t. e. 73, »Prejeto od IX. Korpusa dne 15. 5. 1944 ob 12. uri«. SI AS, 1851, t. e. 73, Vojaško in politično poročilo dne 16. julija. Truppenkameradschaft, *Im gleichen Schritt und Tritt*, str. 197.

Štajerske.⁴⁰⁷ Partizanski obveščevalci so tudi poročali, da je 16. SS-divizija »na sektorju med Mariborom in Leibnitzem« (slovensko Lipnica). Tu sta namreč bila 2. in 3. bataljon 16. SS-artilerijskega polka, medtem ko se je »SS Ersatz regiment te divizije« (nadomestni polk, a pravilno bataljon) nahajal v Šentjakobu v Slovenskih goricah (Jakobskemu dolu).⁴⁰⁸

Sredi aprila je bil v avstrijskih Lučanah (*Leutschach*) nastanjen vod ostrostrelcev, ki so pripadali »SS erz. in aus. bataljonu 16. SS divizije 'Reich Führer'«; pet »ostrostrelcev s specialnimi puškami« je dezertiralo k Lackovemu odredu, nakar se je 16. aprila 45 preostalih vojakov umaknilo iz vasi in odšlo na madžarsko fronto. S tem je bila potrjena še prisotnost samostojnega 16. SS-tankovskogrenadirskega šolskega in nadomestnega bataljona (*16. SS-Panzergranadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon*), ki je z moštvo oskrboval 16. SS-divizijo.⁴⁰⁹

Konec aprila in v začetku maja 1945 so bile naslednje (predvsem bojnopodporne) enote 16. SS-divizije na slovenskem ozemlju: 2. četa 16. SS-tankovsko-popravljalnega bataljona, 16. SS-popravljalna četa in nadomestni vod 16. SS-tankovsko-popravljalnega bataljona v Kamnici pri Mariboru, vod za geodezijo in pristreljevanje 16. SS-artilerijskega polka v Kungoti ter vod 1. bataljona 16. SS-artilerijskega polka na Rančah pri Mariboru.⁴¹⁰ Divizija se je ob koncu vojne umaknila v bližino Celovca in se tam predala britanskim silam.

SS-stražarski bataljon Trst in KZ Rižarna

Na slovenskem etničnem ozemlju je delovalo še manjše uničevalno taborišče v tržaški Rižarni (*Risiera*), pri čemer so stražarsko osebje predstavljali pripadniki samostojnega SS-stražarskega bataljona Trst (*SS-Wachmannschaften »Triest«*; SS-WMS).⁴¹¹

407 Truppenkameradschaft, *Im gleichen Schritt und Tritt*, str. 715–716.

408 SI AS 1851, t. e. 64, Sovražne edinice na Štajerskem, 17. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 67, Situacijsko poročilo št. 102 OBOD-a, 15. 4. 1945.

409 SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo štev. 81/45 OC štaba Lackovega odreda, 16. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 105, Zapisnik zaslišanja Gerharta P., 17. 4. 1945.

410 SI AS 1827, Prepis nemškega pregleda enot po naseljih Spodnje Štajerske, nedatirano.

411 Prim. Di Giusto in Chiussi, *Globocnik's Men in Italy*. Kocjančič, Waffen-SS v Trstu, str. 665–676.

Začetki esesovskega stražarskega bataljona segajo na Poljsko, kjer je bil Globocnik od novembra 1939 esesovski in policijski vodja (*SS- und Polizeiführer*, SSPF) za lublinsko območje. Globocnik je obenem vodil akcijo Reinhardt (*Aktion Reinhardt*; tudi *Aktion R*), pri čemer je nadzoroval 450 pripadnikov SS in policije, poznane kot Posebni oddelek R (*Sonderabteilung R*; krajše le *Abteilung R*), ter dobrih pet tisoč tujerodnih (največ ukrajinskih) pripadnikov kolaborantov, organiziranih v esesovsko stražarsko osebje (*SS-Wachmannschaften*; SS-WMS). Marca 1942 so pričeli izvajati akcijo – ustanovitev koncentracijskih taborišč za masovni, industrijski poboj nezaželenih.⁴¹² V treh taboriščih (Belzec, Sobibor in Treblinka) so med marcem 1942 in novembrom 1943 ubili okoli 1,7 milijona Judov ter neznano število Romov, Poljakov in sovjetskih vojnih ujetnikov. V teh taboriščih (če jih obravnavamo kot enoten sistem) so tako umorili največji del Judov v primerjavi z drugimi sistemi koncentracijskih taborišč (Dachau, Mauthausen itd.).⁴¹³

Pripadniki SS-WMS (s statusom SS-enote za posebno službo (*SS-Sonderdienst-Einheit*)) so sodelovali pri zatrtju vstaje v varšavskem paktu. Do konca operacije Reinhardt na Poljskem je bilo ustanovljenih osem čet. Medtem ko so bili oskrbovani in plačani v skladu z rednimi pripadniki *Waffen-SS*, so bili uniforme, oznake in činovni sistem drugačni. Prav tako niso imeli statusa rednih pripadnikov *Waffen-SS*, temveč le status spremstva (*Gefolge*) oziroma pomožne sile *Waffen-SS*.⁴¹⁴

Zaradi približevanja vzhodne fronte so akcijo Reinhardt zaključili (s pobojem preostalih ujetnikov, zažigom trupel in uničenjem taborišč) v drugi polovici leta 1943, a še pred zaključkom je Globocnik s peterico najožjih sodelavcev odšel v Trst. Do novembra je bilo tako v OZAK premeščeno že skoraj celotno nemško osebje iz Poljske, in sicer 92 pripadnikov.⁴¹⁵

412 Arad, *Belzec, Sobibor, Treblinka*, str. 14isl. Black, *Foot Soldiers of the Final Solution*.

413 Arad, *Belzec, Sobibor, Treblinka*, str. 377–379.

414 Black in Gutmann, *Racial theory*, str. 29–32. *Justiz und NS-Verbrechen*.

415 Di Giusto in Chiussi, *Globocnik's Men*, str. 16. T. Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt*, str. 218. T. Ferenc, *Satan, njegovo delo in smrt: Nadaljevanje in konec*, str. 375isl. Wedekind, *Nationalsozialistische Besatzungs*, str. 310.

Akcija Reinhard (tudi Oddelek R) je v Trstu delovala kot posebni oddelek, dodeljen neposredno pod vodstvo Globocnika. Kot *Einsatzgruppen* je bil tudi ta oddelek sestavljen iz mešanice pripadnikov splošne SS, Waffen-SS, policije itd. Vodja oddelka je bil *SS-Sturmbannführer* Christian Wirth (1885–1944) (po njegovi smrti pa *SS-Obersturmbannführer* August Dietrich Allers) (1910–1975), pri čemer je nadzoroval naslednje enote: R 1 (v Trstu in Rižarni; pod neposrednim poveljstvom Wirtha/Allersa), R 2 (na Reki in Sušku; pod vodstvom *SS-Hauptsturmführerja* Franza Reichleitnerja (1906–1944), nato Franza Stangla (1908–1971), R 3 (v Vidmu; poveljnik *SS-Hauptsturmführer* Franz Stangl, nato *SS-Untersturmführer* Arthur Paul Walther (1907–?) in Helmut Fischer) in R 4 (v Mestrah v drugi polovici leta 1944, pod vodstvom Stangla).⁴¹⁶

Že 9. oktobra 1943 so organizirali prvi sistematični lov na judovsko skupnost v Trstu, ki je pred izbruhom vojne štela dobrih šest tisoč ljudi, a se je pozneje veliko Judov odselilo. Do konca januarja 1944 je bila skupnost praktično iztrebljena; prek Rižarne so jih poslali naprej v Auschwitz. Jude so nato novembra 1943 iskali še v Gorici, v Vidmu med januarjem in junijem 1944, v Pulju med oktobrom 1943 in septembrom 1944 ter na Reki med februarjem in junijem 1944. Tako so v Gorici 23. novembra 1943 zaprli najprej 23 Judov, pozneje pa še preostalih 24. 7. decembra so bili poslani v Auschwitz, iz katerega sta se vrnila le dva.⁴¹⁷

Rižarna, ki je bila zapor in policijsko priporno taborišče, je bila sprva le točka za zbiranje zajetih Judov in nato še partizanov, ki so jih nato deportirali v nemška koncentracijska taborišča. V Rižarni so zaprte ljudi mučili in nato tudi ubijali, nakar so zgradili še krematorij (edini v zahodnoevropskem koncentracijskem taborišču) na osnovi obstoječe peči za uničenje trupel pobitih. Ocenjeno je, da je tu umrlo najmanj dva do pet tisoč ljudi. Krematorij so prvič uporabili 3. aprila 1944, ko so tu sežgali trupla

416 Di Giusto in Chiussi, *Globocnik's Men*, str. 21–25. T. Ferenc, Satan, njegovo delo in smrt, str. 210. Wedekind, *Nationalsozialistische Besatzungs*, str. 310–312.

417 Makuc, *Primorska dekleta*, str. 82–83. Villani, *The Persecution of Jews*, str. 248–249.

71 ustreljenih talcev, uporabljali pa so ga vse do 28. aprila 1945. 29. aprila so ga minirali in uničili.⁴¹⁸

Konec septembra 1944 so partizani o Rižarni zapisali sledeče: »Pri SAN SABBI 'Čistilnici riža' je taborišče osumljenih židov, Grkov in partizanov itd. Možnost jih je rešiti.« A do rešilne akcije ni nikoli prišlo, predvsem zaradi velike nemške posadke v Trstu.⁴¹⁹

Zaradi vse večje partizanske aktivnosti je Globocnik oddelek R formalno vključil v obrambno-varnostni sistem OZAK-a, ko je nemške častnike imenoval za zavarovalne komandante (*Sicherungskommandant*). Wirth je tako konec aprila oziroma v začetku maja prevzel zavarovanje ceste Trst–Reka (in neposredne okolice ob njej), kar je opravljal vse do smrti 26. maja 1944, ko je bil ubit med inšpekcijo ceste; tudi to njegovo nalogo varovanja ceste je prevzel Allers.⁴²⁰

Poleg vodilnega nemškega osebja so iz Poljske prišli tudi najzanesljivejši pripadniki SS-WMS (vzhodnoevropski folksdojčerji ter državljani Sovjetske zveze, oboji večinoma iz Ukrajine), ki so predstavljali jedro za novi stražarski bataljon. Tudi v Trstu so ustanovili šolo za usposabljanje rekrutov za stražarsko osebje. Šolsko osebje in šolajoče se rekrute so večkrat uporabili tako za varovanje Rižarne kot cestno-železniškega omrežja pa tudi za izvajanje protipartizanskih operacij.⁴²¹

Večinsko moštvo za bataljon je bilo v večji meri prisilno mobilizirano iz lokalnega prebivalstva italijanskega, hrvaškega in slovenskega rodu. Tako je bil nekdanji partizan (in poznejši terenec), ki je po zlomu goriške fronte odšel domov na Lokve, 27. septembra zajet z drugimi moškimi vaščani in poslan v Gorico. Od tam so izbrali najmlajše (letnike 1915–1925) ter jih poslali v Trst, kjer so jih »zaprli v šolo, spreoblekli (sic!) v italijansko uniformo, začeli z vojaško dresuro«. Sprva so jih učili Ukrajinci, pozneje Štajerci

418 Ivančič, *Lebič*, str. 186–187. Združenje ANED v Trstu in Inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji - Julijski krajini, Rižarna pri Sveti Soboti, str. 116. Zimmerman, *Jews in Italy*, str. 250–252. Prim. Fölkel, *Rižarna*, str. 27isl.

419 SI AS 1848, t. e. 24, Situacijsko poročilo OC štaba 9. korpusa, 27. 9. 1944.

420 T. Ferenc, Nemška policija IV, str. 80–81.

421 Di Giusto in Chiussi, *Globocnik's Men*, str. 28isl. T. Ferenc, Lalka v Trstu, Gorici in Vipavski dolini, str. 284–285.

(»ki so znali slovensko«) in na koncu Nemci v nemščini. Poleg mrtvaške glave in nemškega orla na čepici so slovenski pripadniki imeli na rokavu tako »slovensko zastavo« kot standardnega nemškega orla. Najsposobnejše vojake so premestili v Waffen-SS, po vsej verjetnosti primarno med kraške lovce in v 7. SS-šolski nadomestni bataljon. Zaradi tega prehajanja moštva je prihajalo do zamenjav identitet med temi enotami.⁴²²

Tako lahko glede na narodno pripadnost moštva oddelka R in SS-stražarskega bataljona pripadnike le-teh delimo na tri kontingente: nemški častniki in podčastniki, Vzhodnoevropejci (vključno s folksdojčerji) in lokalno moštvo (Italijani, Slovenci, Hrvati). Pripadniki SS-WHS so imeli standardno SS-vojaško knjižico (*SS-Soldbuch*), iz katere je razvidno, da je bilo uradno ime enote SS-stražarski bataljon Trst (*SS-Wachmannschaften-Bataillon »Triest«*). Pripadnost Waffen-SS je razvidna iz pečata: »Waffen-SS / Der Höhere SS-u. Polizeiführer in der Operationszone Adriatisches Küstenland«.⁴²³

Januarja 1944 je v Gorici začela delovati enota *Kommando G* (pod poveljstvom *SS-Untersturmführerja* Kurta Franza (1914–1998)), ki je imela nalogo usposabljanja rekrute za deželno stražo (*Landschutz*).⁴²⁴

Konec februarja 1944 je bil SS-stražarski bataljon organiziran iz dveh kontingentov: *Wachmannschaft I* (Vzhodnoevropejci; *Ostvölker*) v moči ene čete, ki je bila v Trstu, ter *Wachmannschaft II* (lokalno moštvo) v moči treh čet, ki so bile nastanjene v Gorici (1.), v Trstu (2.) in na Reki ter v Pulju (3.). Konec aprila sta bili ustanovljeni še 4. in 5. četa, ob tem pa tudi štabna četa (iz vzhodnoevropske čete) in transportni vod.⁴²⁵

422 SI AS 1848, t. e. 1, Kronika IX. Korpusa: Izpoved slovenskega SS-ovca, 21. 5. 1944. SI AS 1848, t. e. 22, Poročilo OC štaba 9. korpusa OBOD-u, 20. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 23, Poročilo anglo-ameriški vojaški misiji pri štabu 9. korpusa, 1. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 25, Situacijsko poročilo OC Komande goriškega vojnega področja, 28. 9. 1944. SI AS 1848, t. e. 43, Preverjanje podatkov, OC štaba 9. korpusa OT B 7, 10. 11. 1944. SI AS 1851, t. e. 31, Poročilo of 15. 10.–30. 10. 1944, OC štaba 9. korpusa, 3. 11. 1944.

423 SI AS 1851, t. e. 80, Esesovska vojaška knjižica Alfonia D.

424 Di Giusto in Chiussi, *Globocnik's Men*, str. 116. Mlakar, *Domobranstvo na Primorskem*, str. 82.

425 Di Giusto in Chiussi, *Globocnik's Men*, str. 115–116.

Deli oddelka R in SS-stražarskega bataljona niso bili le pasivni, ampak so sodelovali tudi v operaciji *Braunschweig*, ki je konec aprila in v začetku maja 1944 v hrvaški Istri potekala v treh fazah. V sklopu operacije so pripadniki teh dveh enot sodelovali v požigih vasi ter varovali kraško cesto (*Karststrasse*) med Trstom in Reko.⁴²⁶

26. maja 1944 so partizani Istrskega odreda postavili zasedo vzdolž ceste Reka–Trst pri Kozinskem vrhu, saj so imeli poročila, da se tu vozi esesovski major, ki je obiskoval postojanke vzdolž ceste (na Kozini, v Materiji, Podgradu, Divači itd.). Malo manj kot dvajset partizanov je obstreljevalo samotno vozilo; major Wirth je bil takoj mrtev, ranjenemu vozniku pa je uspelo nadaljevati vožnjo vse do Kozine (v napadu je umrl še ukrajinski prostovoljec). V povračilo so Nemci še isti dan požgali 23 domačij v vasi Beka in tri v Ocizli ter zasegli govejo živino.⁴²⁷

Prvi večji operativni stik med slovenskimi partizani in SS-WMS je zabeležen 6. junija 1944 med bojem za vas Razdrto, kjer so izmenično stražarsko službo »opravljali oddelki SS hrvaške (sic!) narodnosti in oddelki Slovenskega Nar. Var. Zbora« (4. četa WMS in 5. četa SNVZ). Okoli 23. ure so vas napadli partizani (17. brigada, okrepljena z 2. bataljonom 18. brigade in 1. bataljonom brigade Triestina d'assalto) in jo v štirih urah zavzeli. Branilci so v njej pustili težko oborožitev 5. čete SNVZ, »a je [ta] to noč bila v službi SS moštva, ki je izgubilo tudi vse ostalo njim dodeljeno orožje«. Po partizanskih podatkih je sovražnik imel 30 mrtvih in enajst zajetih vojakov, medtem ko so zaplenili tri težke minomete, dva mitraljeza, deset pušk, eno signalno pištolo in večje število streliva.⁴²⁸

8. julija 1944 so partizanski obveščevalci sestavili prvo poročilo o Rižarni:

Pri Rafineriji Standard med Škednjem in Žavljem se nahaja mučilnica Rizier, prejej (sic!) je bila to vojaška kasarna. V to mučilnico

426 Prav tam, str. 55–89.

427 T. Ferenc, Satan, njegovo delo in smrt, str. 282–285. Zadnik, *Istrski odred*, str. 317–326.

428 SI AS 1878, t. e. 3, Dopis Poveljstva rekrutne čete SNVZ SSPF Triest, 28. 7. 1944. Bavec, *Bazoviška brigada*, str. 268–270. Kraigher, *Ljudje in kraji na Pivškem*, str. 577–579.

so po razpadu Italije pripeljali okoli 4500 judov, razne tega so po vsak dan podnevi in ponoči vozili tja ljudi iz zaporov [iz] okolice Trsta in Istre. To kasarno stražijo SS-ovci. Nek SS katerega so prej opili je povedal: Vsak, ki prestopi prag te kasarne se ne vrne nikoli več, ker jih vse spečejo v posebnih pečeh nalašč pripravljene zato. Jetnike udarijo po glavi s kladivom nato pa jih odpeljejo v prostor, ki ima dno iz železnih palic. Pod njim gorijo ognji. Čez pol ure odprejo prostor in v njega lahko zopet pripeljejo drugega aretiranca. Ta sam stražar se je pobahal da je bilo v tej mučilnici spečenih preko 4000 judov in razen tega ogromno število zajetih partizanov. Predno jih pa odpeljejo v omenjene prostore jih zaslišujejo in jih mučijo, pretepajo z biči jeklenih žic. V tej mučilnici so jetniki zaprti posamezno v posebnih celicah v katerih morajo jetniki ležati ali sedeti, ker os (sic!) celice zelo nizke. V to mučilnico vozijo Nemci vsako noč precej drv in vsak dan se vidi dim, ki gre iz omenjenih peči. Ob priliki bombardiranja Trsta so Nemci obkolili to kasarno in svojih mest niso zapustili, čeprav so padale bombe v neposredno bližino, ker so se zbal, da ne bi ujetniki zbežali. Dostop v to kasarno nimajo niti vse nemške vojaške osebe. V neposredni bližini mučilnice se nahaja rafinerija Standart, garaža za tramvaje, velika klavnica in pa industrija za izdelovanje tankov.⁴²⁹

Naslednjega dne, 9. julija 1944, so obveščevalci poročali, da »komanda SS ter gestapo sežiga naše ljudi v tržaški rižarni«.⁴³⁰

V avgustu 1944 je imel stražarski bataljon sedem čet: 1. (slovenska) v Gorici, 2. (italijanska) v Gemoni, 3. (istrska) v Pulju, 4. (hrvaška) v Senožečah, 5. (mešana) v Trstu, 6. (ukrajinska) v Vidmu in 7. (mešana) v Trstu. Oktobra naj bi senožeško četo premestili v Trst, a je bila konec meseca ponovno zabeležena v Senožečah. Partizanski obveščevalci so nadalje zapisali, da je videmska četa izurjena za protiletalski boj.⁴³¹

429 SI AS, 1851, t. e. 62, Izvleček iz političnih poročil za razdobje od 25. VI. do 8. VII. 1944, 8. 7. 1944.

430 SI AS 1851, t. e. 62, Poročilo OBOD-a obveščevalnemu oddelku Odseka za notranje zadeve, 9. 7. 1944.

431 SI AS 1848, t. e. 22, Poročilo od 16. 8.–31. 8. 1944, OC štaba 9. korpusa, 4. 9. 1944. SI AS 1848, t. e. 22, Poročilo od 15. 9. do 30. 9. 1944, OC štaba 9. korpusa, 3. 10. 1944. SI AS 1848, t. e. 22, Poročilo od 1. 10. do 15. 10. 1944, OC štaba 9. korpusa, 19. 10. 1944. SI AS

Oktober so pripadniki SS-WMS sodelovali v dveh neuspešnih akcijah proti partizanom na Banjški planoti. Konec oktobra je v Gradiško prišlo »500 Istranov, ki pripadajo SS Wachmannschaft«; po vsej verjetnosti so bili dodeljeni 7. SS-bataljonu ali za skupno izvajanje protipartizanskih operacij.⁴³²

Konec leta 1944 je število čet naraslo na devet: 1. (slovenska) v Gorici, 2. (italijanska) v Gemoni, 3. (istrska) v Banah, 4. (hrvaška) v Senožecah, 5. (mešana) v Banah, 6. (ukrajinska) v Vidmu, 7. (mešana) v Trstu, 8. neznan kje in 9. v Banah pri Opčinah. Isto število čet je bilo tudi konec februarja 1945, ko so celoten obseg stražarskega moštva ocenili na 1.300 mož.⁴³³

Kako je natančno potekal umik oddelka R in SS-stražarskega bataljona, ni znano. Predvideva se, da so se pripadniki obeh enot zbrali v Trstu in mesto skupaj z Globocnikom in drugimi nemškimi silami zapustili v noči z 28. na 29. april 1945. Osebu Rižarne se je uspelo zateči v Avstrijo, nakar je Allers 7. oziroma 8. maja 1945 v vasi Kirchbach formalno razpustil enoto.⁴³⁴

30. aprila 1945 so v Rižarno vstopili slovenski partizani, ki so videli naslednje: »Takoj ob vходу so na levi strani z mesarskih klinov še viseli deli razkosanih človeških trupel, iz katerih je v korito kapljala kri ... Iz ruševin razstreljene krematorijske peči se je valil gost dim, dokaz, da so Nemci malo prej zapustili kraj nepopolne krvoločnosti ...«⁴³⁵

SS-vojaška bolnišnica Ljubljana

Druga najpomembnejša ustanova Waffen-SS, ki je bila nastanjena na današnjem slovenskem ozemlju (natančneje v

1851, t. e. 31, Poročilo od 1. 8. do 15. 8. 1944, OC štaba 9. korpusa, 20. 8. 1944.

432 SI AS 1851, t. e. 67, Situacijsko poročilo šte. 100 OBOD-a, 15. 10. 1944. SI AS 1851, t. e. 95, Poročilo od 15. 10. do 30. 10. 1944, OC štaba 9. korpusa, 3. 11. 1944. SI AS 1851, t. e. 95, Situacijsko poročilo šte. 161 OC štaba 9. korpusa, 9. 11. 1944.

433 SI AS 1851, t. e. 61, Podroben opis sovražnih edinic na teritoriju, kontroliranem po NOV in POS, 1947, izdal OBOD. SI AS 1851, t. e. 64, Sovražne edinice na teritoriju, kontroliranem po NOV in POS, 28. 2. 1945.

434 Di Giusto in Chiussi, *Globocnik's Men*, str. 103–111.

435 Likar, *Franc Uršič*, str. 68.

Ljubljani), je bila SS-vojaška bolnišnica Ljubljana (*SS-Lazarett Laibach*).⁴³⁶

Prvi odkriti dokumenti o esesovski vojaški bolnišnici v Ljubljani so iz srede novembra 1943, ko je bilo mestno poglavarstvo obveščeno, da bo vojaška uprava »zasedla Licej in Mladiko ter napravila tamkaj vojni lazaret«. ⁴³⁷ Konec novembra so poročali, da je v Ljubljano že prišla »vojaška bolnica, ki pa se trenutno še ni vselila, ker se izvršujejo v obeh poslopih popravila«. Ob izdaji potrdila bolnišnice je razviden tudi pečat enote, ki se glasi »Sanitätsweßen der Waffen-SS / SS-Lazarett Dnjepropetrowsk«. Bližnjo Ebenspangerjevo vilo so zasegli kot bivališče esesovskih zdravnikov.⁴³⁸

Ker je to bila edina specializirana nemška vojaška bolnišnica na slovenskem ozemlju, so, poleg liceja in Mladike, zasedli celotno vojno bolnišnico v Mostah in večji del bolnišnice za duševne bolezni na Studencu, kjer so ostali le najtežji bolniki.⁴³⁹

Maja 1944 so partizani zabeležili, da je v stavbi današnje poljske gimnazije (predvojne I. državne ženske gimnazije) »sanitetna postojanka SS brez orožja«. V začetku maja je nemška inšpekcija obiskala prostore šole v Šentvidu nad Ljubljano, kjer so zdravili več vojakov z meningitisom, zaradi česar so partizanski obveščevalci skleпали, da bodo tudi v Šentvidu »Nemci ustanovili bolnico«, kar pa se (po sedaj znanih podatkih) ni zgodilo.⁴⁴⁰

436 Edino znanstveno delo o tej ustanovi je objavil Kocjančič, *Medicina pod mrtvaško glavo*.

437 SI_ZAL_LJU/0489, Licej in Mladika – popravilo šip in električne napeljave, 16. 11. 1943. O usodi ljubljanskih šol med vojno Šorn, V ljubljanskih šolah. Celoten kompleks je bil za potrebe vojaške bolnišnice uporabljen že med prvo svetovno vojno – Šimac, *Vojaška zdravstvena in duhovna oskrba*, str. 96.

438 Zupančič, *Pokalo je*, str. 114. SI_ZAL_LJU/0489, Zasedba šol. poslopij po vojakih – pristojbina za elektriko in vodarino, 23. 11. 1943. SI_ZAL_LJU/0489, Obvestilo o zaseženem pohištvu, 29. 11. 1943.

439 Kanoni, *Od blaznice do klinike*, str. 20. Kanoni, *Moj oče*, str. 212–213. Rijavec, *Ljubljanske bolnišnice*, str. 49. Ob tem je potrebno omeniti, da je bilo slovensko bolnišnično osebje na Studencu večinoma včlanjeno v OF in je tudi zdravilo ranjene in bolne partizane ter jim pomagalo pri prehajanju ljubljanskega obroča; vse pod krinko psihiatričnih bolnikov. Prav tako so v bolnišnici skrivali sanitetni in drugi uporaben material (vključno z eksplozivom), ki so ga nato pošiljali partizanom. – SI AS 1877, t. e. 40, Prestopki, ki jih je zagrešil dr. Gerlovič Franc, nedatirano. SI AS 1877, t. e. 40, Poročilo Luke Milharčiča, 12. 11. 1943. Darovec, Milčinski in Škerbinek, *Psihiatrični zavod*, str. 188.

440 SI AS 1848, t. e. 33, Poročilo Roka za Oblastni komite KPS za Slovensko Primorje, 10. 5. 1944. SI AS 1931, t. e. 603, Situacijsko poročilo št. 17 OC štaba 9. korpusa, 23. 5. 1944. SŠM, Dokumentacijska zbirka Osnovne šole, š. L: Ljubljana (Bežigrad, Center, Moste - Polje),

V začetku julija 1944 so partizanski obveščevalci ugotovili, da so v vili Mon Plaisir na Bledu vzpostavili esesovski okrevalni dom (*SS-Erholungsheim*), namenjen okrevanju pripadnikov (Waffen-)SS in policije. Dom je kot dislocirana enota ljubljanskega lazareta skrbel za okoli 60 rekonvalescentov.⁴⁴¹

Z razvojem vojne in vse večjimi potrebami po zdravstveni oskrbi so v Ljubljani začeli uporabljati še druge objekte: del uršulinske šole na Šubičevi (za administracijo), neidentificirani stavbi na Erjavčevi in Tyrševi cesti ter zgradbo današnje bežigradske gimnazije (predvojne III. državne realne gimnazije). Partizanski obveščevalci so zabeležili dele bolnišnice tudi na Knafljevi ulici 13 (današnji Dvoržakovi), kjer so bile »pisarne višjih upravnikov in zdravnikov«.⁴⁴²

25. oktobra 1944 je 1. četa Jeseniško-bohinjskega odreda pospremila dva minerja, da sta uničila hotel Erika v Kranjski Gori, saj je partizanska obveščevalna služba pridobila informacije, da so v hotelu nameravali ustanoviti »bolnišnico za ranjene esesovce«.⁴⁴³

15. novembra 1944 je iz poljskega Holma (nemško *Cholm*) na Bled prišel esesovski lazaret in se nastanil v Grand hotelu Toplice. Holmski lazaret je bil ustanovljen kot mobilna vojaška bolnišnica esesovske nizozemske prostovoljne legije (*SS-Feldlazarett, SS-Freiwilligen Legion »Niederland«*), zato so bile v lazaretu tudi nizozemske in druge nordijske medicinske sestre. Od oktobra 1943 do julija 1944 je bil lazaret v Holmu, nato pa so ga zaradi prodora sovjetskih sil umaknili v Slovenijo, kjer so ga vključili v sestavo ljubljanskega lazareta kot dislocirano enoto (*SS-Lazarett-Abteilung*). Poleg zdravstvenega osebja (nemškega

mapa OŠ Franc Rozman-Stane, Ljubljana Šentvid, Prušnikova 85, Podatki o dogodkih na šolah za časa domovinske vojne za Slovenski šolski muzej, 26. 8. 1946.

441 SI AS 1848, t. e. 26, Situacijsko poročilo št. 174 OC Ljubnik, 5. 7. 1944. Janša-Zorn, Zgodovina blejskega turizma, str. 189.

442 SI AS 1848, t. e. 26, Seznam: Nastavitve vojaških osebnih in magacinskih objektov v Ljubljani, 31. 10. 1944. SI AS 1851, t. e. 79, Pregled nemško-zasedenih zgradb v Ljubljani, nedatirano. Kranjec, Pol stoletja III. ljubljanske gimnazije, str. 113. Škerl, *Ljubljanske srednje šole*, str. 171–172, 229.

Tyrševa cesta je bila leta 1952 preimenovana v Titovo cesto, nato pa leta 1991 v Dunajsko in Slovensko cesto. – Valenčič, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*, str. 225.

443 Pavlin, *Jeseniško-bohinjski odred*, str. 95.

in nordijskega rodu) so na Bled prišli tudi sovjetski pomočniki. Ob prihodu so prevzeli hotelsko osebje in zaposlili še dodatne strežnike, pomožne bolničarje in drugo osebje slovenskega, italijanskega in avstrijskega rodu.⁴⁴⁴

V ljubljanskih izpostavah lazareta so poleg nemških zdravnikov ter bolniških sester delovali tudi nekatere tujerodne sestre (npr. srbske leta 1945) in slovenski domobranci (vzdrževalci, pomožni bolničarji). Skupaj je v vseh izpostavah ljubljanskega lazareta delovalo med 400 in 550 članov zdravstvenega in pomožnega osebja.⁴⁴⁵

Konec leta 1944 je esesovska vojna bolnišnica v Ljubljani tako imela naslednje dele: glavni oddelek v Liceju in Mladiki (administracija, očesna ordinacija, internistični oddelek, rentgenski oddelek, lekarna); 1. dislocirani oddelek (*Teillazarett*) v Mostah (kirurški oddelek), 2. dislocirani oddelek na Studencu (infekcijski in ženski oddelek), 3. dislocirani oddelek za Bežigradom (otorinolaringološki oddelek ter oddelek za lažje bolnike), 4. dislocirani oddelek na Bledu z okrevališčem.⁴⁴⁶

Kot osrednja vojaško-zdravstvena ustanova v Sloveniji so v lazaretu zdravili vse pripadnike nemških oboroženih sil in njihovih zaveznikov, ki so se nahajali na slovenskih tleh (predvsem so sem pošiljali hude ranjence, ki so potrebovali specialistično, kirurško obravnavo). Tako so poleg Nemcev in Slovencev tu zdravili še srbske, hrvaške, ukrajinske, italijanske, grške idr. vojake.⁴⁴⁷

Konec januarja 1945 so na blejski dislocirani enoti v hotelu Toplice delovali trije esesovski zdravniki, pomagalo pa jim je šest bolničark. Slaba desetina osebja je tako skrbela za okoli 200 lažjih bolnikov. Sredi marca so razpustili policijski lazaret,

444 SI AS 1605, t. e. 84, Popisi delavcev v SS-lazaretu v Grand Hotelu, nedatirano. SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Anatolija W., 6. 3. 1945. SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Petra K., 6. 3. 1945. SI AS 1851, t. e. 100, Štirinajstnevno poročilo OT Triglav 3, 20. 1. 1945. Benedik, Nemški okupatorji, str. 97. Meinsma, *The history of SS-Freiwilligen-Panzer-Grenadier-Brigade/Division*.

445 SI AS 1877, t. e. 3, Obvestilo o dodelitvi dveh domobrancev za oskrbo konj v Mostah, 26. 10. 1944. SI AS 1877, t. e. 3, Beförderungsvorschlag bei dem slovenischen Landes-schützen Demšar, 10. 1. 1945. SI AS 1931, t. e. 603, Zapisnik zaslišanja Milana A., 15. 1. 1945. Pfeiffer, *SS-Lazarett*, str. 4.

446 Ivanc, *Vojna bolnišnica*, str. 24–25. Pfeiffer, *SS-Lazarett*, str. 4–5.

447 Ivanc, *Vojna bolnišnica*, str. 23.

ki je deloval v blejskem hotelu Toplice in Splendid, ter ga delno priključili blejski enoti esesovskega lazareta.⁴⁴⁸

Aprila 1945 so pričeli z evakuacijo (nemških) bolnikov in ranjencev (kot tudi pomembnejše medicinske opreme) iz Ljubljane ter Bleda v celovško esesovsko bolnišnico. Hkrati so zaradi prostorske stiske začeli vojne bolnike in ranjence premeščati še v ljubljansko splošno bolnišnico, v domobransko ambulanto v Vegovi ulici ter na Ljubljanski grad, kjer je bilo domobransko okrevališče. 10. aprila so na Bled pripeljali »iz neznane smeri 265 ranjencev«, medtem ko so 28. aprila v Ljubljano pripeljali nemške ranjence iz Zagreba. V zadnjih dneh aprila so tako na Bled pripeljali okoli 1.200 ranjencev, kar je presehalo tamkajšnje kapacitete. Tako so ranjence nastanili tudi v Radovljici in okolici (454), v Kranju (okoli 500) ter v Škofji Loki (okoli 700).⁴⁴⁹

V zadnjih dneh vojne so iz ljubljanskega lazareta (ter bližnjega domobranskega Invalidskega doma) evakuirali ranjence, bolnike in vojne invalide (pa tudi zdravniško osebje in civiliste) tudi s pomočjo več sanitetnih vlakov, ki so Ljubljano zapustili 5., 6., 7. in 8. maja. Toda niti enemu od teh vlakov ni uspelo prek Kranja in Jesenic doseči Avstrije, saj so jih že prej zajeli partizani. Večina jih je bila vrnjena nazaj v Moste, od koder so bili poslani v šentviške Škofove zavode, kjer je bilo vzpostavljeno glavno taborišče za vojne ujetnike. Pozneje so ti ranjenci in bolniki delili usodo drugih usmrčenih v Brezarjevemu breznu nad Podutikom ali v Kočevskem rogu.⁴⁵⁰

Več sreče je imelo okoli štirideset lažjih ranjencev, ki so se pridružili skupini okoli 30 pripadnikov esesovske podčastniške šole ter oskrbovalni enoti 4. policijskega motoriziranega bataljona (*Polizei-Motorisierte-Abteilung 4*), ki so Ljubljano zapustili

448 SI AS 1846, t. e. 4, Situacijsko poročilo št. 44 OC štaba 2. brigade Narodne obrambe, 31. 1. 1945. SI AS 1851, t. e. 96, Situacijsko poročilo št. 1/466 OC 31. divizije, 25. 1. 1945. SI AS 1851, t. e. 103, Informacijsko poročilo štev. 26 OC Komande gorenjskega vojnega področja, 12. 3. 1945.

449 SI AS 1848, t. e. 23, Poročilo angleški vojni misiji OC štaba 9. korpusa, 15. 4. 1945. BA-MA, N 756, Wolfgang Vopersal, SS-Hauptlazarett Laibach. Ivanc, Vojna bolnišnica, str. 25. Križnar, *Škofjeloško okrožje*, str. 321.

450 Ivanc, Vojna bolnišnica, str. 25–45. Šturm, *Življenjske usode*, str. 67–77.

9. maja. Že v Šentvidu so se prvič spopadli s partizani (in imeli enega ranjenega), a so izsilili prehod proti Kranju, kjer je sledil večji spopad (mrtve so pokopali na kranjskem pokopališču). Vseeno jim je uspelo nadaljevati pot prek ljubeljskega prelaza in tudi s pomočjo dela 7. SS-divizije Prinz Eugen 11. maja 1945 priti v Celovec, kjer jih je razorožila britanska 6. oklepna divizija.⁴⁵¹

SS-Standarte Kurt Eggers, Kommando Adria

Edinstvena bojnopodporna enota Waffen-SS na Slovenskem je bilo Poveljstvo Adria esesovskega polka Kurt Eggers (*SS-Standarte »Kurt Eggers«, Kommando Adria*), ki je bilo odgovorno za izvajanje vojaške propagande v OZAK-u.⁴⁵²

Poveljstvo Adria je pričelo delovati v začetku novembra 1943, ko je na Rainerjevo prošnjo v Trst prišel poveljnik enote Franz Hradetzky (1906–1962) z dvema pomočnikoma. Enota je bila tehnično in organizacijsko podrejena polku s sedežem v Berlinu, operacijsko pa neposredno podrejena Globocniku in operativno (glede propagande) svetovalcu za propagando pri visokem komisarju za OZAK.⁴⁵³

Enota je bila razdeljena na pet akcijskih tropov (*Einsatzgruppen*): Trst, Reka, Pulj, Gorica in Videm, ki so izvajali terensko delo med civilnim prebivalstvom (predvsem proti partizanom, vendar pa so bili pozorni tudi na moralo pri delavcih) ter med tam nastanjenimi vojaškimi enotami (dviganje morale), izdajali so več časopisov in revij (*Deutsche Adria-Zeitung*, *Adria-Illustrierte*, *Voce di Furlania* itd.) ter vodili delo radijske postaje Trst (*Sender Triest*).⁴⁵⁴

V italijanskem Devinu je poveljstvo imelo tudi propagandno

451 Pfeiffer, *SS-Lazarett*, str. 7.

452 Prim. Kocjančič, *Waffen-SS v Trstu*. O nacistični propagandi Sruk, *Nacistična propaganda*. Prim. Kaden, *Das Wort als Waffe*. Krause, *SS-Standarte*.

453 SI AS 1760, t. e. 2, *Unstimmigkeiten in der Zusammenarbeit der Propagandabteilung des Deutschen Beraters und des Propagandazuges 'Adria' in Fiume*, 8. 12. 1944. SI AS 1931, t. e. 558, *Zagovorni spis obtoženca dr. Franc Hradetzky*, 11. 7. 1947. SI AS 1931, t. e. 561, *Zapisnik o zaslišanju Friedricha Rainerja, nedatirano*. O propagandni dejavnosti v OZAK-u Bresadola, *The Legitimising Strategies*.

454 SI AS 1931, t. e. 558, *Zapisnik zaslišanja Franza Hradetzkyjega, Organizacija državne varnostne službe – RSH, nedatirano*. Kaden, *Das Wort als Waffe*, str. 99.

šolo (*Propagandaschule*) za domobranske propagandiste. Slednji so bili prav tako dodeljeni poveljstvu, da so pomagali pri izdelavi in širjenju propagande. Esesovski propagandisti so tudi usposabljali specialne sodelavce za propagando iz vojaško-policijskih enot, ki so imeli nalogo vzpostavitve terenske propagande med civilnim prebivalstvom ter moštvo enot.⁴⁵⁵

Aktivna, bojna propaganda je bila izvajana na »območjih, ki jih je kontrolirala NOV«, pri čemer so akcijski tropi izvajali propagando »z letaki, brošurami, plakati, avtomobili z zvočniki itd.« Dalje so imeli na voljo tudi več letal za odmet letakov kot tudi za pisanje po nebu, hkrati pa so za lokalno prebivalstvo organizirali tudi srečanja, propagandne razstave, ogled filmov itd. Med civilnim prebivalstvom so vzpostavili sistem zaupnikov, ki so poročali o razpoloženju prebivalstva.⁴⁵⁶ S prihodom tujerodnih enot na območje OZAK-a so bili vojni propagandisti pristojni tudi za »politično delovanje« v teh enotah ter oskrbo njihovih propagandistov z nemškim materialom.⁴⁵⁷

Spomladi 1944 je bila v sklopu poveljstva ustanovljena tako imenovana Skupina B (*Gruppe B*), ki je imela nalogo »postaviti vezo z Osvobodilno fronto in na podlagi teh kontaktov priti do podatkov ki bi jih potem [Hradetzky] in pa Gruppenführer Globotschnigg (sic!) izkoristila«. Njeni pripadniki so dobivali neposredne ukaze od Globocnika.⁴⁵⁸ Poleti 1944 so med goriškimi partizani in nemško upravo v Gorici potekala nova pogajanja o premirju med njimi, a so propadla. Rösener je tako 7. julija v *Slovincu* objavil obvestilo: »Širijo se govorice, da je prišlo na Primorskem do sporazuma s tolovaji. To je čista navadna govorica!« Nekateri avtorji to pojmujejo za (proti)propagando,

455 SI AS 1878, t. e. 2, Primer zračnega letaka »Kehre zurück, das Heim ruft Dich!«, nedatirano. SI AS 1878, t. e. 9, Dopis poveljstva Adria vojaškemu poveljstvu Postojne, 29. 8. 1944. SI AS 1931, t. e. 558, IP – kurzi v Trstu, nedatirano.

456 SI AS 1931, t. e. 839, Komanda 'Adria' v Trstu, nedatirano. Kaden, *Das Wort als Waffe*, str. 99.

457 SI AS 1931, t. e. 824, Povelje št. 88/44 HSSPF OZAK, 1. 12. 1944. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 330.

458 SI AS 1931, t. e. 558, Zapisnik zaslišanja dr. Franza Hradetzkyjega, 11. 6. 1947. SI AS 1931, t. e. 839, Komanda 'Adria' v Trstu, nedatirano. INZ, Fond dr. Toneta Ferenc, š. Nemška okupacija 225, Poročilo OT 888b, 27. 2. 1945.

delo esesovskih vojnih propagandistov, a viri kažejo na dejanska pogajanja.⁴⁵⁹ Prek skupine B je prišlo konec februarja 1945 tudi do konkretnih stikov med pripadniki Poveljstva Adria in predstavniki 9. korpusa, »s ciljem, da bi prišlo do premirja in sporazuma med to skupino, ki je po njihovih izjavah zelo vplivna ter med NOV«. Nemci so takrat izjavili, da so prišli po naročilu Hradetzkega in Globocnika. Pogajanja niso bila uspešna, saj so partizani ugotovili, da gre za nemško provokacijo, zato so bili vsi trije nemški pogajalci po daljšem zaslišanju »aretirani, zaslišani in likvidirani«.⁴⁶⁰

V začetku aprila 1945 je prvič zabeleženo delovanje akcijskega poveljstva Ljubljana (*Einsatz-Kommando Laibach*). Konec aprila 1945 je v Kranju začela delovati še gorenjska izpostava poveljstva (*SS-Standarte 'Kurt Eggers' KDO. Adria-Kampfpropaganda Oberkrain*), ki je izdajala časopis *Kratke dnevne novice (Die Kurznachricht des Tages)*; zadnja številka je izšla 5. maja 1945.⁴⁶¹

18. SS-tankovskogrenadirska divizija Horst Wessel

Na slovenskem ozemlju je bila ustanovljena še ena divizija, 18. SS-tankovskogrenadirska divizija Horst Wessel (*18. SS-Panzergrenadier-Division »Horst Wessel«*).⁴⁶²

V prvih dneh januarja 1944 so stekli načrti za preoblikovanje 1. SS-pehotne brigade (motorizirane) (*1. SS-Infanterie-Brigade (mot.)*). Uradni ukaz za ustanovitev divizije je bil izdan 25. januarja 1944.⁴⁶³ 30. januarja 1944 je Hitler izdal še ukaz o ustanovitvi 18. SS-prostovoljne tankovskogrenadirske divizije;

459 Dornik Šubelj, *Ozna in prevzem oblasti*, str. 95. Mlakar, *Domobranstvo na Primorskem*, str. 198. Slovenec, 7. 7. 1944. Zavadlav, *Partizani, obveščevalci*, str. 92–98.

460 SI AS 1931, t. e. 690, Pogajanja članov SS-Standarte 'Kurt Eggers' iz Trsta, nedatirano.

461 SI AS 1877, t. e. 57, Dopis akcijskega trupa Kočevje akcijskemu poveljstvu Ljubljana, 5. 4. 1945. *Die Kurznachricht des Tages* (Krainburg), 23. april–5. maj 1945.

462 Prim. Tieke in Rebstock, *Im letzten Aufgebot*'.

463 Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 149.

moštvo naj bi sestavljali zlasti prostovoljci SA, a dejansko je bila večina pripadnikov romunskih folksdojčerjev.⁴⁶⁴

Ustanovitev divizije naj bi se zgodila na območju Celje–Zagreb. K odločitvi o izbiri območja vzdolž reke Save je prispevala tudi nejevoljnost nemške (kočevarske) manjšine, ki je bila sem preseljena, a nato izpostavljena partizanskim napadom. Tako je Himmler sam 28. januarja podal zagotovilo: »Na to območje bomo v kratkem premestili bojno skupino SS, zato lahko pričakujemo, da se bo položaj bistveno pomiril.«⁴⁶⁵

V začetku februarja je bil ostanek brigade poslan z vojaškega vadbišča Stablack (Vzhodna Prusija) na območje Spodnje Štajerske (in deloma Hrvaške). Divizijski štab se je sprva namestil v Krškem in nato marca preselil v nunski samostan v Lušnici pri Zagrebu, medtem ko so bile divizijske enote nastanjene na območju Celje–Krško–Brežice.⁴⁶⁶

Zaradi prodora partizanske 14. divizije na Spodnjo Štajersko je 12. februarja divizija morala oblikovati bojno skupino (z mešano četo z dvema jurišnima topovoma, vodom težkih mitraljezov in motociklističnim ter grenadirskim vodom, tremi radijskimi skupinami in avtomobilsko oskrbovalno kolono) s skupno močjo 286 mož. 13. februarja je motociklistični vod pri Tevčah naletel na zaščitnico Šerčerjeve brigade. Sledil je večji spopad, nakar so se ponoči partizani umaknili, a so jih esesovci zasledovali. Ni znano, kje točno se je četa premikala; 22. februarja se je končalo njeno sodelovanje v ofenzivi, nakar je bila vrnjena v divizijo. V času pregona 14. divizije je esesovska divizija utrpela tri mrtve, štiri ranjene vojake in imela 39 obolelih pripadnikov.⁴⁶⁷

464 NARA, RG 242, T175, zvezek 74, mapa 328, Errichtung der 18. SS-Freiwilligen-Panzer-Grenadier-Division, 30. 1. 1944.

465 T. Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 675. Tieke in Rebstock, *Im letzten Aufgebot*, str. 8. Tschinkel, *Zvonovi so umolknili*, str. 419–420. O naselitvi kočevskih Nemcev na območje med Savo in Sotlo T. Ferenc, *Tragedija Slovencev*.

466 Tieke in Rebstock, *Im letzten Aufgebot*, str. 10–11.

467 BA-MA, RH 10, 325, Poročilo 18. SS-divizije, 1. 3. 1944. Ambrožič-Novljan, *Pohod štirinajste*, str. 137, 144–150. Guček, *Pekoči sneg*, str. 147–148, 327, 410. Kiauta, *Bračičeva brigada*, str. 241–248, 320–321. Strle, *Tomšičeva brigada 4*, str. 85–175.

V začetku marca so partizanski obveščevalci zapisali: »Na sektorju Brežice–Kostanjevica se še vedno nahaja cca 1500 do 1800 SS vojakov, kateri se trenutno nahajajo tu na oddihu.«⁴⁶⁸

Sredi marca je s Krškega polja (prek Brežic in Maribora) odšlo okoli 1.500 esesovcev in tako jih je na območju Kalce–Naklo ostalo le še okoli 700. Ti so imeli nalogo varovanja letališča.⁴⁶⁹ Konec marca so partizanski obveščevalci zaznali govornice, da »pride v obmejni pas pri Brežicah okoli 3000 SS-ovcev«. ⁴⁷⁰ Prihod divizije je dejansko vplival na zmanjšanje partizanskih aktivnosti na tem območju in je »bistveno prispeval k pomiritvi priseljencev«. ⁴⁷¹

Nemška zasedba Madžarske je terjala dodatne sile, zato so 18. SS-divizijo sredi marca 1944 poslali v širšo okolico Vrbsa (srbsko) Bačko, ki je bila pod madžarsko okupacijo, kjer je nadaljevala s svojim formiranjem. Celotna divizija je slovensko ozemlje zapustila sredi maja. Tako je 28. aprila njen del v Čakovcu že sodeloval pri deportaciji okoli 800 čakovskih in medžimurskih Judov proti Auschwitzu, kamor so prispeli 2. maja.⁴⁷²

Zadnja (domnevna) navedba prisotnosti dela 18. SS-divizije je iz 7. maja 1945, ko naj bi bila v Hrastniku nastanjena »tankovska enota iz sestave divizije SS Horst Wessel, ki ji je poveljeval major Winkler«. ⁴⁷³ Partizani so tega dne pričeli osvobajati zgornji Hrastnik, medtem ko je v središču tega zasavskega naselja bilo še večje število nemških vojakov, vključno z Winklerjevo enoto. Winkler je hotel preprečiti pogajanja med partizani in častniki Wehrmachta, pri čemer je prišlo tudi do incidenta: »Nekega oficirja SS so oficirji wehrmachta po podatkih obveščevalcev na poti v Trbovlje sami ustrelili in vrgli v Savo.«

468 SI AS 1851, t. e. 70, Situacijsko poročilo štev. 137 OBOD-a, 6. 3. 1944.

469 SI AS 1851, t. e. 87, Situacijsko poročilo OC štaba Belokranjskega odreda, 12. 3. 1944.

470 SI AS 1851, t. e. 62, Poročilo Odseka za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS-a OBOD-u, 30. 3. 1944.

471 Tschinkel, *Zvonovi so umolknili*, str. 421.

472 T. Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 675. Hajdinjak, *Holokavst*, str. 191–195. Tieke in Rebstock, *Im letzten Aufgebot*, str. 13.

473 Major Winkler je bil poveljnik 922. domobranskega bataljona (Landschutz-Bataillon 922), ki je bil nastanjen v Trbovljah. Ob tem je bil tudi poveljnik 4. varnostnega okrožja.

Naslednjega dne so ponovno potekala pogajanja, a niso obrodila sadov. Kljub temu so se posamezne skupine nemških vojakov predale in partizani so povečali nadzor nad Hrastnikom. 8. maja zvečer so Nemci sprevideli, da je splošna situacija postala nevzdržna, in se zato začeli umikati iz Hrastnika.⁴⁷⁴ Glede na dejstvo, da je bila divizija v tem času na območju Češkoslovaške, je majhna verjetnost, da je tu bila ena četa. Obstaja pa možnost, da je bila četa na poti k diviziji ali od nje in je zaradi vojne vihre pristala v Hrastniku.

SS-sanitetna četa Wiking

V že omenjenem pregonu partizanske 14. divizije na spodnještajerskem ozemlju, februarja 1944, je sodelovala tudi SS-sanitetna četa Wiking (*SS-Sanitäts-Kompanie »Wiking«*). O njej je do sedaj znano le, da je bila 15. februarja poslana kot del bojne skupine Winkler iz zdravilišča Dobrna in okolice Vojnika in bila razmeščena na položajih ob cesti Vitanje–Nova Cerkev. Četa je imela nalogo, da prepreči prehod partizanov čez cesto, zaradi česar so iz snega naredili okope ter zasedli bližnji mlin. A partizansko vodstvo se je odločilo prebiti obroč prav na položajih sanitetne čete. Ponoči se je vnel spopad med partizani Bračičeve brigade, ki so varovali prehod divizije, in Nemci, pri čemer so padli trije partizani, uničeno pa je bilo tudi eno nemško oklepno vozilo. V pregonu 14. divizije so padli trije in bili ranjeni štirje esesovci.⁴⁷⁵ Identiteta te čete ni popolnoma znana. Njeno ime sicer nakazuje pripadnost 5. SS-tankovski diviziji Wiking, ki je v tem času bila pri ukrajinskem Korsunu.⁴⁷⁶

474 Vresnik, *Tretja brigada*, str. 309–312.

475 SI AS 1618, t. e. 1, Bericht über den Einsatz zur Bekämpfung der 14. slov. kom. Division der Kampfgruppe Winkler vom 10.–26. 2. 1944, 29. 2. 1944. Ambrožič, *Pohod štirinajste*, str. 163, 167–168. Guček, *Pekoči sneg*, str. 169–172, 410. Kiauta, *Bračičeva brigada*, str. 263.

476 Butler, *SS-Wiking*, str. 115isl.

7. SS-gorski šolski in nadomestni bataljon

Med enotami Waffen-SS, ki so se udeleževale na slovenskem ozemlju, je bil tudi 7. SS-gorski šolski in nadomestni bataljon (*SS-Gebirgs-Ausbildungs und Ersatz-Bataillon 7*), ki je oskrboval z moštvo 7. SS-prostovoljno gorsko divizijo Prinz Eugen.⁴⁷⁷

Z ustanovitvijo divizije oktobra 1942 sta bila konec tega leta ustanovljena še esesovski gorski nadomestni bataljon Prinz Eugen (*SS-Gebirgsjäger-Ersatz-Bataillon »Prinz Eugen«*) ter šolski bataljon (*SS-Gebirgsjäger-Ausbildungs-Bataillon »Prinz Eugen«*), ki sta bila maja 1943 združena v 7. SS-gorski šolski in nadomestni bataljon s sedežem sprva v Pančevu in od 1. novembra tega leta v Beli Crkvi pri Vršacu.⁴⁷⁸

Po ustanovitvi partizanskega 9. korpusa decembra 1943 na Primorskem se je povečalo število partizanskih napadov, hkrati pa so iz OZAK-a odposlali več nemških enot, zaradi česar je general Ludwig Kübler (1889–1947), vojaški poveljnik OZAK-a, aprila 1944 zaprosil za dodatne sile za zavarovanje predvsem železniških povezav.⁴⁷⁹ Zato so 15. maja 1944 izdali ukaz o premestitvi 7. SS-šolskega in nadomestnega bataljona iz Srbije v Gradišče (tudi Gradiško, kot je običajno navedeno v medvojnih dokumentih). V tem času je bil bataljon ponovno ločen na dva samostojna bataljona, a sta bila septembra tega leta znova združena v enoten bataljon.⁴⁸⁰

V drugi polovici junija 1944 so partizanski obveščevalci za beležili prihod nove enote Waffen-SS na njihovo območje: »SS Standarta Prinz Eugen je prišla v drugi polovici junija iz Bosne. Komandant je kapetan [Adolf] Wagner. Sestavljena je iz Banatskih in Palatinskih Nemcev. 2 stotniki sta bili še preje na tem sektorju in torej nista bili v Bosni.« Dalje so ocenili, da ima tako imenovana standarta 1.900 mož in je bila v Gradiški, Zdravščinah (*Poggio Terza Armata*) in Zagraju.⁴⁸¹

477 Prim. Kocjančič, *From Serbia to the OZAK*.

478 SI AS 1864, t. e. 313, Zapisnik zaslišanja Antona F., 21. 1. 1945. SI AS 1864, t. e. 313, Zapisnik zaslišanja Dragana G., 3. 12. 1944. Tessin, *Verbände und Truppen: Dritter Band*, str. 84.

479 Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 62–69.

480 Tessin, *Verbände und Truppen: Dritter Band*, str. 84.

481 SI AS 1848, t. e. 22, Poročilo o razvoju vojaškega položaja na sektorju IX. korpusa od 15. 6. do 30. 6. 44, 5. 7. 1944.

Kljub (ponovni) združitvi sta dva dela bataljona ostala fizično ločena, kar se je videlo tudi pri zaslišanju prebeglih pripadnikov, ki so še vedno navajali dela bataljona kot *A(usbildung)* in *E(rsatz)*. Tako je A-bataljon imel šest čet (štabno, 1., 3., 4., 5. in vojaško bolnišnico) v Gradiški, 2. četo v Zagraju in »marš« četo (ta je bila ustanovljena za transport izurjenih rekrutov k matični enoti). Nadomestni del (E-bataljon) je bil v Fari (*Farra d'Isonzo*), imel pa je le dve četi (sprejemno in okrevalno). Drugi prebežnik je dal podatke, da ima A-bataljon pet čet, medtem ko je bila marš četa del E-bataljona. Skupaj je imel bataljon osem čet, kar so potrdili tudi drugi prebežniki.⁴⁸² Po prihodu v OZAK je bil bataljon kot korpusna rezerva dodeljen 97. korpusu za posebne namene (*LXXXXVII. Armeekorps z.b.V.*); glavna naloga korpusa je bila zaščita Istre, Tržaškega zaliva in zaledja.⁴⁸³

V drugi polovici decembra 1944 je del bataljona sodeloval v večji nemški ofenzivi proti partizanskim enotam v Vipavski dolini.⁴⁸⁴ Nadomestni del bataljona ni bil nikoli uporabljen za boj proti partizanom, so pa v ta namen občasno uporabili pohodno (marš) četo in čete za usposabljanje. Po poročanju dezerterja so za take akcije največkrat uporabili 3., 4., 5. in marš četo. Za protipartizanski boj so ponavadi uporabili veterane ali rekrute, ki so zaključili osemtedensko usposabljanje. A ker marš četa ni bila nikoli popolno oborožena za transport, so morali za sodelovanje v protipartizanskih akcijah orožje dobiti od drugih rekrutov.⁴⁸⁵

Večina teh »protipartizanskih« akcij pa dejansko ni bila usmerjena proti partizanom, temveč proti lokalnemu prebivalstvu. Tako so te akcije izkoristili za ropanje in nabiranje hrane ter uničevanje naselij. To početje je doseglo tak obseg, da je novembra 1944 bataljon prejel ukaz, naj preneha uničevati vasi,

482 SI AS 1864, t. e. 313, Zapisnik zaslišanja Rajka P., 3. 12. 1944. SI AS 1864, t. e. 313, Zapisnik zaslišanja Franca S., 22. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Pavla S., 18. 11. 1944. SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Franca R., 6. 2. 1945.

483 *Zbornik NOVJ XII/4*, dok. št. 205. *Lexikon der Wehrmacht*.

484 SI AS 1848, t. e. 32, Situacijsko poročilo štev. 204 OC štaba 9. korpusa, 31. 12. 1944.

485 SI AS 1864, t. e. 313, Zapisnik zaslišanja Dragana G., 3. 12. 1944. SI AS 1864, t. e. 313, Zapisnik zaslišanja Antona F., 21. 1. 1945.

v katerih prebivalci niso povezani s partizani. Prav tako so nekatere prebivalce zajeli in jih odvedli na prisilno delo v svoje vojašnice. Med eno od dejanskih protipartizanskih operacij pa so zajeli sedem partizanov ter jih nato pod mostom v Zagraju usmrtili in njihova trupla odvrkli v reko. Prav tako so vojake uporabili tudi za stražo civilnih delavcev, ki so gradili fortifikacije na njihovem operativnem območju.⁴⁸⁶

Najbolj znani spopad med bataljonom in partizani je potekal 16. januarja 1945, ko je udarna četa 31. partizanske divizije pripravila zasedo, v katero je padla marš četa bataljona z okoli 350 možmi. Esesovci so bili poslani v Lipo blizu Štanjela, da bi vzpostavili vojaško postojanko, zaradi česar so imeli s seboj tudi več konj in mul. Med partizani in esesovci je izbruhnil spopad in se sprevrgel v serijo protinapadov, dokler niso partizani z jurišem pregnali esesovcev. Partizani so imeli v spopadu šest mrtvih in osem ranjenih, medtem ko je na bojišču ostalo okoli 35 padlih Nemcev. Zajeli so tri nemške ranjence, jih najprej zaslišali in potem usmrtili. Zaplenili so tudi večje število orožja (tri minomete, en mitraljez, več pušk in brzostrelk), konje in mule ter opremo.⁴⁸⁷

Obstaja tudi možnost, da so pripadniki bataljona sodelovali v zadnji nemški ofenzivi v OZAK-u, operaciji Konec zime, med 18. marcem in 5. aprilom 1945. Partizani so na območju Trnovske planote, Čepovanske doline in Šentviške planote, kjer so potekali spopadi s partizanskim 9. korpusom, pri padlih nemških vojaki našli tudi dokumentacijo, ki je izhajala iz bataljona. Po vsej verjetnosti je tu šlo za kraške lovce, ki so bili deležni urjenja pri 7. SS-šolskem in nadomestnem bataljonu; prisotnost kraških lovcev je namreč potrjena.⁴⁸⁸

Sprva je večina vojakov bataljona prišla iz vrst nemške manjšine iz Jugoslavije in Romunije, a po prihodu v OZAK se je narodnostna sestava bataljona začela spreminjati. Leta 1944 so v

486 SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Pavla S., 21. 11. 1944. SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Ivana K., 3. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 28, Zaslišanje Pavla S., 18. 11. 1944.

487 Štaut, *Elitne enote*, str. 38–49.

488 SI AS 1851, t. e. 56, Depeša št. 66 9. korpusa GŠ NOV in POS, 23. 4. 1945. Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 395–407.

bataljon pričeli pošiljati tudi pripadnike 13. in 21. SS-divizije kot tudi kraške lovce, Ruse, Nemce in Južne Tirolce. Konec decembra 1944 je bataljon imel petino nemških vojakov, drugi pa so bili srbske, poljske, hrvaške, albanske, češke in madžarske narodnosti. Eden izmed dezertterjev je omenil, da so bili mlajši vojaki kozaške, hrvaške, muslimanske (bosanske), italijanske, srbske in nemške narodnosti. Nemški poveljniki so šteli ukrajinske vojake kot zanesljive, zaradi česar so jih uporabili za izvajanje vojaško-policijskih nalog ter nadzor drugih vojakov.⁴⁸⁹

Konec aprila je bil bataljon vključen v bojno skupino Harmel, ki je varovala dostop do Avstrije prek severovzhodne Italije. 5. maja so tako angleški vojaki naleteli na večji del bataljona na prelazu Predil, medtem ko je bila 4. četa dodeljena brigadi kraških lovcev, ki se je umikala po dolini reke Tagliamento. Po vsej verjetnosti je bataljon, skupaj s kraškimi lovci, ušel v Avstrijo in bil tam razpuščen.⁴⁹⁰

V začetku maja so bili deli divizije Prinz Eugen v boju s slovenskimi in hercegovskimi partizani na območju Ravbarkomanda–Planina–Logatec–Vrhnika, pri čemer obstaja možnost, da gre tu za del šolskega in nadomestnega bataljona, ki se je ločeno umikal proti Ljubljani.⁴⁹¹

500. SS-padalski bataljon

Ena izmed enot Waffen-SS, ki je bila le krajši čas na slovenskem prostoru, je 500. SS-padalski bataljon (*SS-Fallschirmjäger-Bataillon 500*).⁴⁹²

Po uspešni rešitvi Mussolinija s pomočjo padalcev vojnega letalstva (in s sodelovanjem Ota Skorzenyja) je Hitler

489 SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Pavla S., 18. 11. 1944. SI AS 1864, t. e. 313, Zapisnik zaslišanja Dragana G., 3. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Pavla S., 21. 11. 1944. SI AS 1864, t. e. 313, Zapisnik zaslišanja Franca S., 22. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Ivana K., 3. 12. 1944. SI AS 1846, t. e. 3, Dopisovanje med 17. brigado, štabom 30. divizije in 9. korpusa, 25. 10. 1944.

490 Di Giusto, *Operationszone Adriatisches Küstenland*, str. 705.

491 Švajncer, *Borba z Ravbarkomande*, str. 135–136. Ulčar, *Konec divizije 'Prinz Eugen'*, str. 61–64.

492 Prim. Kocjančič, *Esesovski padalci*.

septembra 1943 ukazal ustanovitev esesovskega padalskega bataljona. Poleg prostovoljcev so vanj vključili tudi kaznovane esesovce, ki so tako lahko odslužili svojo kazen. Sprva je urjenje potekalo na Češkem, nato v Sarajevu in nazadnje v madžarski Pápi. Po koncu urjenja so enoto poslali nazaj v Jugoslavijo, pri čemer je imel bataljon naslednjo sestavo: bataljonski štab s prištabno četo, 1., 2. in 3. padalsko četo ter 4. (težko) četo kot tudi lastno šolsko četo; skupaj je imel bataljon dobrih tisoč pripadnikov. Esesovski padalci so sodelovali v bojih proti partizanom v Srbiji, Bosni in Hercegovini, Makedoniji in Črni gori. Aprila 1944 so ga poslali v Mataruško Banjo, kjer so se začeli pripravljati na napad na Tita. Vmes so februarja 1944 tudi načrtovali invazijo na otok Vis, v sklopu katere bi esesovski padalci izvedli letalski desant; ofenziva ni bila izvedena.⁴⁹³

Maja so nato izvedli desant na Drvar, operacijo Konjičev skok (*Unternehmen Rösselsprung*), ki ni dosegla svojega cilja (uničenja partizanskega vrhovnega vodstva), pri čemer so esesovski padalci zaradi močne partizanske obrambe doživeli velike izgube.⁴⁹⁴ Ranjeni pripadniki so bili iz Drvarja poslani v (esesovske) lazarete v Ljubljani, na Dunaju in v druge avstrijske bolnišnice. Preživele padalce, ki so bili v bataljon sprejeti iz poboljševalnih enot in kazenskih taborišč, so vrnili nazaj v matične enote, tako da je bilo v bataljonu 30. junija le še petnajst častnikov, 81 podčastnikov in 196 vojakov, ki so bili pripravljani za delovanje.⁴⁹⁵

Ostanek bataljona je bil potem poslan v Ljubljano, kjer so ga okrepili s pripadniki šolske čete. Poveljstvo bataljona je takrat prevzel nov poveljnik (predhodnik je bil huje ranjen med desantom). 3. junija 1944 so ljubljanski prebivalci opazili prihod padalcev:

493 Munoz, *Forgotten Legions*, str. 13–20. Mladjenović, Nenavaden dokument, str. 121. Tomšič, *Narodnoosvobodilni boj*, str. 268–269.

494 Bennett, Knight's Move at Drvar, str. 197–203. Munoz, *Forgotten Legions*, str. 21–24. Munoz, *Forgotten Legions*, str. 25–35.

495 AKK, pismo Rüdigerja W. A. Franza, 14. 1. 2016. Munoz, *Forgotten Legions*, str. 35, 37.

»V mesto je prišla na počitek četa nemških padalcev. V kratkih marogastih plaščih. Tisti, ki so napadli Titov glavni stan v Drvaru!

Vse sorte govorice krožijo. Kaj vse da pripovedujejo ti vrli pobje izpod neba. Razvedrijo te te vesti, obenem pa ti vzbujajo zavist. Da bi počil!

Pri napadu na glavni stan da so ujeli Tita in ga ubili. Dobil je štiri strele. Enega naravnost v srce. Brez Tita bodo partizani kaj kmalu propadli.

Zaplenili da so ogromno denarja in zlatnine iz partizanske glavne blagajne. Vsak padalec da je dobil nagrado za veličastni uspeh: 100.000 lir!⁴⁹⁶

Po partizanskih podatkih so padalci (»Nemci SS«) prišli v Ljubljano šele 14. junija, pri čemer »so izjavljali, da so prišli iz Bosne ter da so sodelovali pri napadu na Glavni štab NOV«. Še istega dne so šli iz Ljubljane proti Črnučam v koloni z osmimi manjšimi tanki in 10–15 tovornjaki in se nato pri Gameljnah spopadli s partizani. V jutranjih urah naslednjega dne so se vrnili v Ljubljano.⁴⁹⁷

Medtem ko so bili esesovski padalci v Ljubljani, so prebivalcem govorili tudi o možnosti padalskega desanta na slovensko partizansko vodstvo, kar so zabeležili tudi partizanski obveščevalci: »Sicer računajte tudi tu na možnost padalcev, zlasti na štab ali sploh na 'prestolnico'. Padalci, ki so bili tu, so sicer odšli, ker jih rabijo, vendar je bilo o tem precej govora, zato opozarjam!⁴⁹⁸

Pirovo zmago esesovskih padalcev nad Titom je simboliziralo »zajetje« Titove maršalske uniforme v Drvarju; iz Drvarja je bila prek Ljubljane poslana na Dunaj in tam razstavljena. V Ljubljani je bila uniforma razstavljena v Avšičevi manufakturni trgovini na Čopovi ulici.⁴⁹⁹

496 Žigon, *Leseni oklopnjak*, str. 163.

497 SI AS 1851, t. e. 73, Vojaško poročilo Leona, 15. 6. 1944.

498 SI AS 1851, t. e. 73, Pismo Mateja »Dragi tovariši!«, 6. 7. 1944.

499 Pediček, *V močniku revolucije*, str. 124–125. Roberts, *Tito, Mihailović and the Allies*, str. 229.

Španski prostovoljni bataljon De Hall

Poleg španske čete kraških lovcev je bil na Slovenskem tudi Španski prostovoljni bataljon De Hall, ki je sem prišel konec avgusta 1944. Pripadnost španskega bataljona Waffen-SS ni popolnoma potrjena za obdobje, ko je bil nastanjen v Sloveniji, saj večina virov navaja, da je bil bataljon sprejet v Waffen-SS šele po odhodu iz Slovenije, a vsaj en slovenski vir navaja, da je bataljon pripadal (Waffen-)SS.⁵⁰⁰

Zaradi vse bolj pogostih partizanskih napadov na železnico v Zasavju in šibkih nemških sil na tem območju so na Spodnjo Štajersko v drugi polovici leta 1944 pričeli pošiljati dodatne (predvsem) tujerodne enote, vključno s španskim kontingentom. Slednji naj bi po partizanskih virih prišel v Slovenijo že sredi junija 1944, in sicer v Dobrno. A tuji viri poročajo o prihodu 101. španske prostovoljne čete (nem. *Spanische Freiwilligen Kompanie 101*) šele v drugi polovici avgusta, saj naj bi Španci, namenjeni v naše kraje, zapustili avstrijski Hall 16. avgusta, kar posredno potrjuje odsotnost partizanskih poročil o novih nemških enotah.⁵⁰¹

Prvo partizansko poročilo, ki potrjuje tuje vire, je iz 29. avgusta 1944, ko so obveščevalci Kozjanskega odreda zabeležili prihod transporta okoli 600 Špancev (in okoli 400 kozakov). Teden dni pozneje so popravili oceno števila Špancev na 200 mož. 31. avgusta 1944 je v Celje prišlo »300 SS-ovcev, ki so po narodnosti Španci« in katerih cilj naj bi bila Savinjska dolina. Hajko v Zgornji Savinjski dolini naj bi izvedlo pet tisoč »španskih in hrvaških prostovoljcev«.⁵⁰² Celje je španski kontingent izkoristil kot izhodišče za hajke proti partizanom v okolici, dokler ni bil v začetku septembra premeščen v Dobrno. Hkrati je v Celje

500 Kocjančič, Španci v nemški službi, str. 19.

501 Gonzáles Pinilla, Españoles en la Wehrmacht, str. 136. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 690. Sourd, *True Believers*, str. 25. *Zbornik NOVJ VI/17*, dok. št. 83.

502 SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo OC štaba Kozjanskega odreda, 1. 9. 1944. SI AS 1851, t. e. 104, Mesečno poročilo IX. sektorja OC štaba Kozjanskega odreda, 6. 9. 1944. SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo OC Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 31. 8. 1944. SI AS 1866, f. 349, Poročilo OC Komande področja Zgornje Savinjske doline, 2. 9. 1944.

prispel drugi španski kontingent. 9. septembra je partizanski obveščevalec poročal, da je tu okoli tisoč »španskih prostovoljcev tkzv. 'plave divizije'«. Manjši del Špancev je bil za krajši čas poslan v Velenje, medtem ko je bilo 500 Špancev poslanih na hajko na Pohorje.⁵⁰³

Sredi septembra 1944 je takratni zagorski župan napovedal prihod dveh čet španskih prostovoljcev, »s katerimi da bodo hajkali in sumljive izselili«. V Zagorje je kmalu prišel nemški častnik, poveljnik voda, in se pozanimal glede lokalnih varnostnih razmer. Ker so mu lokalni nemški veljaki na vprašanje, ali partizani streljajo na vojake, odgovorili pritrdilno, je rekel, »da bo v tem slučaju Zagorje pogorišče«. Obveščevalci so dalje povezovali prihod Špancev s pričakovano ofenzivo proti partizanskim enotam. 17. septembra je v Celje prispelo okoli 200 Špancev. Pozneje so obveščevalci poročali, da se je 300 pripadnikov »špa[n]ske plave divizije« nahajalo v Št. Jur[i]ju pri Celju ob j[uzni] železnici.⁵⁰⁴

Zadnji premiki španskih prostovoljcev s celjskega območja v Zasavje so se začeli 20. septembra, ko je v Trbovlje odšlo prvih 200 Špancev. Čez dva dni je sledil transport nove skupine, tokrat 400 Špancev.⁵⁰⁵ Pozneje se je, po navedbah partizanskih obveščevalcev, okoli tisoč Špancev porazdelilo po Trbovljah (500), Hraстniku (100) in Zagorju (400), kar pa je nedvomno prevelika ocena.⁵⁰⁶ To se je izkazalo z nadaljnjim obveščevalnim delom, ko je OC Operativnega štaba VI. in XI. brigade 25. septembra poročal, da je v Trbovljah (le) 200 Špancev, ki so izvajali občasne hajke proti Laškemu in Svetini. Ti pohodi niso bili namenjeni protipartizanskemu boju, ampak so bili »manjšega značaja in služijo izključno lastnega osiguravanja in ropanja letošnje žetve«.⁵⁰⁷

503 SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo OC Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 2. 9. 1944; 9. 9. 1944. SI AS 1866, f. 349, Poročilo obveščevalca 4. operative cone, 9. 9. 1944.

SI AS 1866, f. 349, Poročilo OC Komande področja Zgornje Savinjske doline, 12. 9. 1944.

504 SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Kamniško-zasavskega odreda, 13. 9. 1944; 14. 9. 1944. SI AS 1866, f. 349, Poročilo OC Komande področja Zgornje Savinjske doline, 20. 9. 1944; 21. 9. 1944.

505 SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo OC Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 20. 9. 1944. SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo št. 308 OC štaba IV. operative zone, 22. 9. 1944.

506 SI AS 1859, t. e. 10, Situacijsko poročilo OC štaba 7. korpusa, 28. 9. 1944.

507 SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Kamniško-zasavskega odreda, 29. 9. 1944.

Zaradi takega obnašanja španskega kontingenta sta zagorski župan in lokalni inženir ob prihodu 42 Špancev na zagorsko železniško postajo (2. in 3. četo so namreč poslali varovat železniško progo Litija–Zidani Most) protestirala, rekoč, »da Zagorje ne potrebuje tako nemoralne vojske, kot je v Trbovljah«. ⁵⁰⁸ Večino časa so španski vojaki postavljali zasede, s katerimi so hoteli presenetiti partizane Kamniško-zasavskega odreda (dalje KZO), ter izvajali manjše hajke po Zasavju. ⁵⁰⁹

Delovanje španskih prostovoljcev proti civilnemu prebivalstvu je spodbudilo KZO, da se je v celoti premaknil v zasavske »revirje, da bi preprečeval izpade španskih prostovoljcev, ki so bili v službi SS, in onemogočil ropanje živine in žita v Savinjski dolini«. To poročilo je tudi jasna navedba, da so bili Španci pripadniki Waffen-SS. 17. oktobra so v Zagorju zabeležili 420 Špancev. ⁵¹⁰

Po partizanskih poročilih je možno razbrati, da so se konec oktobra pričeli premiki španskih vojakov s tega območja. Razlog za tako hiter umik španske enote iz Zasavja lahko pripišemo dejstvu, da se Španci niso izkazali v boju proti partizanom, temveč so zaradi njihovih zločinov nad civilisti postali zloglasni: »Morala ljudstva je z ozirom na požige izvršene po 'Špancih' malo padla, posebno pa še radi tega, ker pričakujejo še nadaljne represalije, ker niso oddali žita in ostalih poljskih pridelkov, ta bojazen je pa temvečja, ker se v naši bližini ne nahaja nobena vojaška edinica, katera bi jih ščitila pred okupatorjem.« ⁵¹¹

508 Prav tam.

509 SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo OC Operativnega štaba VI. in XI. brigade, 25. 9. 1944. SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Kozjanskega odreda, 29. 9. 1944. SI AS 1869, f. 330, 15 dnevno operacijsko poročilo od 22. 9. do 7. 10. 1944 štaba Kamniško-zasavskega odreda, 8. 10. 1944. O KZO Stergar, Kamniško-zasavski narodno-osvobodilni partizanski odred.

510 SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Kamniško-zasavskega odreda, 4. 10. 1944. SI AS 1856, f. 357a, Vojaška in politična poročila OC okr. Hrastnik, 10. 10. 1944. SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Kamniško-zasavskega odreda, 9. 10. 1944. SI AS 1869, f. 330, Dnevno operacijsko poročilo za dan 8. oktobra 1944 štaba Kamniško-zasavskega odreda, 9. 10. 1944. SI AS 1869, f. 330, Dnevno operacijsko poročilo za 12. oktober 1944 štaba Kamniško-zasavskega odreda, 13. 10. 1944. SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Kamniško-zasavskega odreda, 17. 10. 1944. Mikuž, *Pregled zgodovine*, str. 630.

511 SI AS 1851, t. e. 105, Situacijsko poročilo OC štaba Kozjanskega odreda, 20. 10. 1944. SI AS 1866, f. 349, Situacijsko poročilo št. 328 OC štaba 4. operativne cone, 21. 10. 1944. SI

6. novembra 1944 so partizanski obveščevalci ugotovili, da je španska enota zapustila Trbovlje, ker se španski bataljon »na tem sektorju ni obnesel« in je bil zaradi »nediscipliniranosti in tatvin, ki so jih vršili poedinci v Trbovljah in okolici v celoti premeščen«. Tudi v poročilu z dne 14. novembra 1944 so zapisali, da je v prvi polovici novembra operacijsko območje 4. operativne cone zapustil »Bataglion Espagnol volontario de Hall«, ki je bil kazensko premeščen na fronto, »ker so Španci počenjali po Trbovljah in okolici taka nasilstva in teror nad civilnim prebivalstvom, da so se pričeli končno zgražati nad tem še najbolj zagrizeni Nemci in funkcionarji civilne oblasti«. Poleg tega poglavitnega vzroka je k odločitvi za premestitev prispeval tudi prodor sovjetske Rdeče armade v Srbijo. Zadnje poročilo partizanskih obveščevalcev o španski enoti v Sloveniji je nastalo na zadnji dan novembra 1944, ko je OBOD poročal, da je bataljon zapustil Slovenijo in se odpravil v Avstrijo. Španci so bili sprva poslani v Hollabrunn, nato pa so bili decembra 1944 premeščeni v Stockerau.⁵¹²

1. SS-posebni polk Varjag

1. SS-posebni polk Varjag (*SS-Sonder-Regiment I »Waräger«*) je bil esesovska enota, ki je bila poslana v Slovenijo za boj proti partizanom in je tu ostala vse do konca vojne.⁵¹³

Mihail Aleksandrovič Semenov (1894–1965), ruski belogardistični emigrant, ki se je po prvi svetovni vojni naselil na Hrvaškem, je po okupaciji Jugoslavije vstopil v nemško službo.⁵¹⁴ 29. aprila 1942 je bil Semenov odgovoren, da iz ruskih Nemcev

AS 1866, f. 349, Situacijsko poročilo št. 329 OC štaba 4. operativne cone, 22. 10. 1944. SI AS 1866, f. 345, Situacijsko poročilo št. 336 OC štaba 4. operativne cone, 29. in 30. 10. 1944. SI AS 1866, f. 622, Politični pregled Obveščevalne službe Okraja IV, 28. 10. 1944.

512 SI AS 1866, f. 349, Situacijsko poročilo št. 347 OC štaba 4. operativne cone, 10. 11. 1944. SI AS 1851, t. e. 104, Poročilo OC 4. operativne cone od 1. XI. do 15. XI. 1944, 14. 11. 1944. Pinilla, *Españoles en la Wehrmacht*, str. 137. Sourd, *True Believers*, str. 25. *Zbornik NOVJ VI/17*, dok. št. 83.

513 Prim. Kocjančič, *Between Vlasov and Himmler*.

514 Andreevič Samcevič, *Rusi i Ukrajinci*, str. 21.

(živečih v Jugoslaviji in okoliških državah) ter srbskih prostovoljcev ustanovi bataljon (s tremi četami) nemške pomožne policije (*Hilfspolizei*) v Srbiji. Poleti 1943 je bil ta bataljon vključen v sabotažno operacijo Cepelin (*Unternehmen Zeppelin*) na vzhodni fronti, zaradi česar je bil poslan v Zgornjo Šlezijo. Tam so pripadnike bataljona usposabljali za sabotažne akcije v sovjetskem zaledju, a na koncu so v akcijo poslali le eno skupino diverzantov.⁵¹⁵

Po propadu operacije Cepelin so ruske kolaborante uporabili za ustanovitev protipartizanske brigade Družina. Vendar so sovjetski agenti med pripadniki brigade dosegli upor in prebeg večine pripadnikov na sovjetsko stran. Semenov in njegovi možje so ostali zvesti Nemcem, nakar so iz njih ustanovili samostojen bataljon, poimenovan Posebno poveljstvo K (*Sonderkommando K*), in ga v začetku septembra 1944 poslali v Slovenijo.⁵¹⁶

Ta samostojni bataljon, poznan tudi kot esesovski lovski bataljon (*SS-Jäger-Bataillon*), je bil poslan v Kamnik, ki je bil pomemben zaradi geostrateškega položaja in tam nahajoče se smodnišnice. Bataljon se je tu »izkazal« predvsem s teroriziranjem lokalnega prebivalstva, pri čemer so njegovi pripadniki morili »nedolžne ljudi, požigali hiše in gospodarska poslopja, mučili ljudi in uničevali in ropali njihovo imovino«. ⁵¹⁷

Partizanski obveščevalci so pridobili tudi nekatere informacije, ki so se nanašale na sam bataljon Semenova: »Rusi (Ukrajinci) 200 mož in je pri njih 20 gestapov, ki so tudi Rusi. Njihov poveljnik je ruski emigrant, ki je iz Beograda.« Prav tako so podatke o ruskem bataljonu pridobili od nemškega dezerterja, ki je našteval različne enote: »V KAMNIKU se nahaja 1 bataljon kozakov, ki pripadajo SS in imajo tudi SS uniforme. Oboroženi izk[]jučno z M Pišt. Na levem rokavu nosijo

515 *Central Intelligence Agency, Secret Counter Intelligence War Room London Situation Report No. 8. Жуков in Ковтун, Русские эсэсовцы*, str. 214–215. Več o operaciji Cepelin Biddiscombe, *Unternehmen Zeppelin*.

516 Munoz, *The Družina SS Brigade. Жуков in Ковтун, Русские эсэсовцы*, str. 216.

517 SI AS 1827, t.e. 95, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev ŠZ-3505, Hauptmann von Semenov, 17. 7. 1947.

nekešen (sic!) ruski grb. Pravi da je ta bataljon najnevarajši (sic!) od vseh na Gorenjskem.«⁵¹⁸ To pričevanje je potrdilo simbiozo bataljona, saj je hkrati pripadal SS in Ruski osvobodilni vojski (rusko *Русская освободительная армия*; POA, latinizirano ROA); slednjo je vodil nekdanji sovjetski general Andrej Andrejevič Vlasov (1901–1946).⁵¹⁹

Esesovski lovski bataljon je sodeloval še v krajši ofenzivi (19.–20. oktober 1944) proti 15. brigadi.⁵²⁰ Med 22. in 25. oktobrom so Rusi, vključno z drugimi nemškimi enotami, sodelovali v večji akciji proti partizanom na območju Črnivec–Nova Štifta, kjer so po poročanju partizanov imeli več izgub in so se morali umakniti pred partizanskim protinapadom. V tem času (23. oktobra) je skupina 30 Rusov, ki so imeli na rokavu »črke P. O. A.«, prišla nazaj v Kamnik. Naslednji dan so poročali, da je v Kamniku »Ruski dobrovoljski ba[t]aljon«, ki ima poljskopostno številko (nemško *Feldpost-Nummer*; FPN) »448111«, ter da sta komandanta bataljona »SS-Hauptsturmführer Simeonov in Hauptmann Grinjev«.⁵²¹

Prvi zanesljivejši nabor podatkov o bataljonu je konec oktobra priskrbela šesterica dezerterjev iz bataljona. Poleg krajše zgodovine enote so partizanom povedali o prisotnosti ruskih emigrantov in sovjetskih vojnih ujetnikov v enoti ter razkrili sestavo bataljona. Ob prihodu v Slovenijo je imel le dve četi, a je že v mesecu dni bila ustanovljena še tretja. Vsaka četa (z okoli 150 vojaki) je imela štiri vode, tri strelske in enega težkega (slednji je imel dva italijanska lahka minometa in dve lahka mitraljeza). Dodatno je bataljon imel še specialni vod (z ruskim 82-mm težkim minometom). Kot poveljnika bataljona so navajali stotnika Grinjeva, ki je bil v vojaških zadevah podrejen stotniku iz 3. SS-orožniškega

518 SI AS 1866, t. e. 349, Poročilo OC Komande področja Zgornje Savinjske doline, 13. 9. 1944. SI AS 1848, t. e. 28, Zapisnik zaslišanja Franza K., 28. 9. 1944.

519 O ROA Andreyev, *Vlasov and the Russian Liberation Movement*.

520 Pavlin, *Petnajsta brigada*, str. 300–302. Pri tem obstaja možnost, da je v operaciji v resnici sodeloval del esesovske podčastniške šole iz Ljubljane in ne ruski bataljon.

521 SI AS 1869, t. e. 345, Situacijsko poročilo OC 14. divizije, 30. 10. 1944. SI AS 1866, t. e. 349, Situacijsko poročilo št. 336 OC 4. operativne cone, 29. in 30. 10. 1944. SI AS 1866, t. e. 349, Situacijsko poročilo št. 337 OC 4. operativne cone, 31. 10. 1944.

bataljona (motoriziranega). Med zaslišanjem je bilo razkrito, da so pripadniki bataljona usmrtili štiri civiliste, potem ko so partizani ob napadu na Litijo in Pogonik zajeli štiri Ukrajince.⁵²²

Po večkratnih intervencijah ruskih vojakov v Ljubljani pri odstranjevanju posledic letalskih napadov je bil novembra 1944 celoten bataljon prestavljen v glavno mesto Ljubljanske pokrajine. Sprva so bili nameščeni v zgradbi bežigradske gimnazije.⁵²³ Vmes naj bi 500 pripadnikov esesovskega lovskega bataljona sodelovalo tudi v večji nemški ofenzivi, usmerjeni na partizansko osvobojeno ozemlje v Zgornji Savinjski in Zadrečki dolini, ki je potekala med 1. in 6. decembrom, pri čemer so se spopadli s partizani Prešernove brigade, Škofjeloškega odreda in italijanske brigade. Nemcem je z ofenzivo uspelo zatreti partizansko gibanje na tem območju, s čimer so primarno zaščitili prometne povezave na tem delu Gorenjske.⁵²⁴

Glavna naloga Semenova v Ljubljani je bila reorganizacija bataljona v polk, zahvaljujoč novim skupinam bivših sovjetskih vojnih ujetnikov in prostovoljcev. Tako je skupina 350–400 vojnih ujetnikov 3. januarja 1945 prišla v Ljubljano, pri čemer so prišleke večinoma vključili v novoustanovljeni 2. bataljon, medtem ko je bil lovski bataljon preimenovan v 1. bataljon. Šele 20. februarja je bil dejansko ustanovljen 1. SS-posebni polk Varjag (*SS-Sonder-Regiment I »Waräger«*).⁵²⁵

Polk je dobil ime po Varjagih, skandinavskih Vikingih, ki so naselili baltsko regijo, prinesli krščanstvo slovanskemu in baltškemu prebivalstvu ter ustanovili prvo rusko državo. Pozneje so bili znani kot najemniški vojaki, ki so bili med drugim tudi telezna straža bizantinskih cesarjev. S poimenovanjem polka po njih je nemško vodstvo poskušalo simbolično vzpostaviti germansko povezavo z ruskim moštvom (Rusi kot nasledniki Varjagov), s tem so tudi zaobšli protislovansko politiko tretjega rajha.⁵²⁶

522 SI AS 1851, t. e. 78, Zapisnik zaslišanja Borisa N., 30. 10. 1944.

523 SI AS 1851, t. e. 616, Zapisnik zaslišanja več dezerterjev, 22. 12. 1944.

524 Fajdiga, *Bračičeva brigada*, str. 383–401.

525 SI AS 1851, t. e. 78, Zapisnik zaslišanja Jurija A., 11. 3. 1945.

526 O Varjagih Duczko, *Viking Rus. Studies*.

Sprva je polk imel le pet čet (vsaka z okoli 150 do 180 pripadnikov); oba bataljona sta imela dve četi, medtem ko je bila 5. (težka) četa podrejena bataljonskemu štabu. Ta je imel na voljo še lovski oddelek (*Jagdkommando*) oziroma obveščevalno-izvidniški vod s 40 vojaki, sestavljen iz najbolj zanesljivih vojakov, ki so bili oboroženi s štirimi ruskimi brzostrelkami, nemškimi brzostrelkami in *Sturmgewehrji*. Pozneje so ustanavljali še druge čete kot tudi težko četo s šestimi težkimi minometi 120 mm, šestimi srednjimi minometi 81 mm, tremi italijanskimi topovi kalibra 47 mm in enim ruskim topom kalibra 40 mm.⁵²⁷

V času reorganizacije so dele Semenove enote uporabili tudi v širši okolici Ljubljane za protipartizanske akcije. A te so se po navadi sprevrgle v nasilje nad civilnim prebivalstvom (ropi, posilstva, umori, požigi itd.).⁵²⁸

Februarja 1945 so partizanske sile na jugu Slovenije s svojo prisotnostjo ogrožale cestne povezave s Hrvaško. Posebno problematično območje je predstavljal južni del Suhe krajine, kjer se je fronta med partizani in nemškim okupatorjem vzpostavila vzdolž reke Krke; vse južno od Krke je bilo v partizanskih rokah. Da bi preprečili vzpostavitev partizanskega mostišča na severnem bregu Krke ter zasedbo največjega naselja Suhe krajine Žužemberka, so dele polka poslali v to naselje. Sredi februarja je namreč Slovenijo zapustil 14. SS-policijski polk (*SS-Polizei-Regiment 14*), ki je, okrepljen z več domobranskimi četami, deloval na tem območju. Tako je policijski polk nadomestil polk Varjagov.⁵²⁹

V februarju so se pripadniki ruske enote večkrat spopadli s partizani, ki so napadli njihove položaje, tudi s pomočjo zavezniškega letalstva, a so bili vsi napadi zavrjeni.⁵³⁰

527 SI AS 1851, t. e. 78, Zapisnik zaslišanja Jurija A., 11. 3. 1945.

528 SI AS 1827, t. e. 40, več poročil o zločinih, storjenih v naseljih Blagovica in Št. Ožbolt med decembrom 1944 in februarjem 1945.

529 SI AS 1851, t. e. 82, Informacijsko poročilo OC 7. korpusa, 7. in 8. 2. 1945. SI AS 1851, t. e. 82, Mesečno poročilo za čas od 25. januarja do 25. februarja 1945 OC 7. korpusa, 26. 2. 1945.

530 SI AS 1851, t. e. 78, Zapisnik zaslišanja Jurija A., 11. 3. 1945. SI AS 1851, t. e. 1943, Informacijsko poročilo OC 18. divizije, 15. 2. 1945; 9. in 10. 2. 1945. Lah, *Prva slovenska artilerijska brigada*, str. 283–286. Smrke in Dokl, *Suha krajina v ognju*, str. 84–86.

V prvem tednu marca sta 1. in 2. bataljon razširila nadzor vzdolž Krke od Žužemberka do Vinkovega Vrha, medtem ko je bil 3. bataljon v Ljubljani (in nato v Novem mestu). Pri tem so še posebej zavarovali tri mostove čez reko: pri Šmihelu, Žužemberku in Dvoru, dodatno pa so kot edino postojanko na desnem bregu Krke utrdili tudi Stransko vas. Prav tako so pospešili utrjevanje položajev na črti Vinkov Vrh–Dvor–Zafara–Žužemberk–Dobrnič in neuspešno napadli položaje Belokranjske brigade na desnem bregu Krke.⁵³¹

Med nemškim protinapadom na sile partizanske 12. brigade in Dolenjskega odreda, zbrane na območju Kremenjka, 7. marca 1945 so bili partizani v težkem položaju, saj so bili obkoljeni s strani nemško-domobrantskih napadalcev in zaporne linije vzdolž Krke. A naslednji dan popoldne je k štabu 12. brigade prišel »ruski oficir, ki je bil očitno iz sestave polka 'Variagov'«, in se predstavil kot partizanski simpatizer. Razložil je, da bi morale njegove sile zvečer napasti partizane, vendar je pri Drašči vasi namerno pustil nezaščiten prehod čez Krko. Partizani so mu zaupali in se uspešno umaknili iz sovražnikovega obroča.⁵³²

13. marca je štab 18. divizije ukazal svojemu jurišnemu bataljonu, da naj napade postojanko dela 1. bataljona polka Varjagov v Vinkovem Vrhu, medtem ko so druge brigade dobile ukaz napasti Daljni Vrh, Žabjo vas, Bršljin in Šmihel. Jurišnemu bataljonu je zvečer uspelo vdreti v Vinkov Vrh, ki ga je branilo do 250 vojakov in so imeli na voljo bunkerje in strelske rove, od oborožitve pa poleg lahkega in težkega strelskega orožja še minomete. V napadu je, po partizanskih podatkih, padlo 36 sovražnikovih vojakov in 35 je bilo ranjenih; lastne izgube so znašale dva mrtva in sedem ranjenih.⁵³³

531 SI AS 1851, t. e. 78, Zapisnik zaslišanja Jurija A., 11. 3. 1945. Ambrožič, *Dvanajsta brigada*, str. 485. Kiauta, *Na bojni črti osemnajste*, str. 722. Lah, *Prva slovenska artilerijska brigada*, str. 283. Smrke in Dokl, *Suha krajina v ognju*, str. 86–88.

532 Ambrožič, *Dvanajsta brigada*, str. 508–515. Ambrožič, *Gubčeva brigada*, str. 914–918. Žitnik, *Pot 12. brigade*, str. 67.

533 Kraševac-Igor, *Deveta kočevska brigada*, str. 347, 349. *Pogumni fantje*, str. 96–101.

19. marca so začeli Nemci organizirati večjo ofenzivo proti Cerkljanskemu, pri čemer so oblikovali dve bojni skupini: *Blank* na črti Podbrdo–Grahovo–Reka–Spodnja Idrija in skupino *Dippelhoffer*, v kateri je bilo tudi 1.200 pripadnikov polka Varjagov, ki je zasedla položaje na črti Spodnja Idrija–Žiri–Lučine–Planina. Bojna skupina *Blank* je imela nalogo, da preišče Cerkljansko, medtem ko je druga skupina morala preprečiti beg partizanskih enot na drugo polovico osvobojenega ozemlja. V sklopu obeh operacij so enote polka Varjag delovale v okviru bojne skupine *Dippelhoffer*, ki je imela izhodiščne položaje na črti Črni Vrh–Idrija–Spodnja Idrija. 23. marca so tako Rusi, v sodelovanju s 4. domobranskim bataljonom, v treh kolonah napadli koto 503, ki so jo zasedali pripadniki Ljubljanske brigade. Z aktivacijo minskega polja so partizani prekinili sovražnikov napad in povzročili več deset mrtvih in ranjenih. Šele 26. marca je bojna skupina pričela prodirati v smeri Zadlog–Otlica. Po več dneh hudih bojov so 1. aprila, ko so ugotovili, da so partizanske enote zapustile območje Otlice, zaključili operacijo.⁵³⁴

V začetku aprila so bili deli polka Varjagov na Dolenjskem razmeščeni takole: v Sadinji vasi, Vinkovem Vrh in vasi Dvor dva bataljona in 3. bataljon v Novem mestu. Do 8. aprila je Nemcem uspelo zaustaviti napredovanje 7. korpusa na črti Novo mesto–Dolenjske Toplice–Podhosta–Topla Reber–Kočevska Reka–Goteonica–Prezid. Pri tem je Rösener želel še zasesti partizansko Belo krajino in s tem ustvariti obrambne položaje vzdolž Kolpe.⁵³⁵

Sprva je bilo dogajanje vzdolž Krke omejeno na teroriziranje civilnega prebivalstva s strani polka, konec marca pa se je pričel niz napadov in protinapadov čez reko. 9. aprila je tako partizanska 15. divizija, podprta s 1. slovensko artilerijsko brigado, napadla več vasi (Vinkov Vrh, Dvor, Sadinja vas), kjer so bile nameščene polkovne enote. Po dnevu spopadov med partizani, Rusi in domobranci so partizani zasedli vasi Podhosta in

534 Isakovič, *Kosovelova brigada*, str. 647–668. Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 387. Lah, *Ljubljanska brigada*, str. 354. Petelin, *Enaintrideseta divizija*, str. 228–242.

535 Kiauta, *Na bojni črti osemnajste*, str. 612. Šmit, Bordon in Klun, *Peta prekomorska brigada*, str. 208, 241.

Meniška vas, medtem ko so Rusi obdržali nadzor nad Vinkovim Vrhom in Dvorom.⁵³⁶

V sklopu splošnega nemškega umika so se pripadniki ruskega polka 4. maja umaknili iz Žužemberka in okolice proti Avstriji, pri čemer so predstavljali zaščitnico celotnega umika. V tem času je bil polk (simbolično) vključen v kozaško skupino generala Antona Vasiljeviča Turkula (1892–1957), dejansko pa je bil še vedno pod nemškim poveljstvom. 5. maja 1945 so pripadniki polka iz Ljubljane pospremili tudi samega Leona Rupnika (1880–1946). Medtem ko so nekatere Ruse zajeli in usmrtili partizani, jih je prek Jesenic ali Ljubelja večina prišla v Avstrijo, kjer so skupaj z deli drugih nemških enot (esesovske podčastniške šole, polka 7. SS-divizije, 3. SS-orožniškega motoriziranega bataljona, dveh tankovskih čet) ter kolaboracionističnih enot (3. in 4. polka SDK, 503. četniškega korpusa ter enot Slovenske narodne vojske, SNV) sodelovali v zadnjem spopadu 11. maja pri Borovljah, nakar so se združene nemške kolaboracionistične sile predale Britancem. Beli migranti iz vrst polka so ostali v britanskem ujetništvu (in se lahko naselili v zahodni Evropi ter pozneje v Severni ali Južni Ameriki), medtem ko so Britanci sovjetske državljane izročili Rdeči armadi.⁵³⁷

Srbski prostovoljni korpus

Z umikom nemških ter kolaboracionističnih sil z območja jugovzhodne Evrope oziroma iz Jugoslavije sta na slovensko ozemlje prišla tudi dva korpusa, ki sta bila administrativno del Waffen-SS; eden izmed njiju je bil Srbski prostovoljni korpus (*Srpski dobrovoljački korpus*; SDK).⁵³⁸

SDK je bil ustanovljen 15. septembra 1941 kot Srbsko prostovoljno poveljstvo (*Srpska dobrovoljačka komanda*; SDK), pri

536 Ambrožič, *Dvanajsta brigada*, str. 543–552. Kranjc, Answering Vlasov's Call. Lah, *Prva slovenska artilerijska brigada*, str. 303–306.

537 Hoffmann, *Die Tragödie*, str. 81. Kociper, *Kar sem živel*, str. 373, 377. Smrke in Dokl, *Suha krajina v ognju*, str. 88–91. Strle, *Veliki finale*, str. 162–184. Timofeev, *Splintered Wind*, str. 52. O Slovenski narodni vojski, Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 454–465.

538 Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 400. De Zeng IV, *History of the Serbian Volunteer Corps*. Prim. Kocjančič, *The last months of the SDK*.

čemer je bila enota sestavljena predvsem iz pripadnikov predvojnje jugoslovanske fašistične stranke *Zbor* in njene mladinske organizacije *Beli orlovi*. Tudi vodja Zbora Dimitrije Ljotić (1891–1945) se je pridružil SDK in postal poveljnik poveljstva (od januarja 1943 korpusa), zato so bili pripadniki SDK poznani kot Ljotičevci. Konec novembra je SDK imel že dobrih štiri tisoč pripadnikov. Sprva je imelo poveljstvo dvanajst čet, vsaka s po 120–150 vojaki, a do začetka leta 1944 je novopreimenovani korpus imel pet polkov (vsak s tremi bataljoni, razen 5. polka z enim bataljonom); obenem so ustanovili še artilerijski divizion. Leta 1944 je poveljstvo korpusa, ki je veljal za najpomembnejšo srbsko protipartizansko formacijo, prevzel general Kosta Mušicki (1897–1946). Ljotić je postal politični šef korpusa ter je tako bil »vodja in duša SDK«. ⁵³⁹

Septembra 1944 je SDK, skupaj z drugimi srbskimi kolaracionističnimi formacijami, zapustil Srbijo in odšel proti Sloveniji. Oktobra je nemški OKW izdal ukaz, da se SDK premakne v Slovensko primorje, kjer bo podrejen HSSPF OZAK in bo nadaljeval boj proti jugoslovanskim partizanom. Prvi Srbi so v Slovenijo prišli konec oktobra oziroma v začetku novembra. ⁵⁴⁰

30. oktobra je na ljubljanski kolodvor prišel prvi transport »1500 mož in sicer samih Srbov 'Ljotičevcev'«, ki so še istega dne nadaljevali pot proti Postojni. Sledilo jim je še sedem vlakovnih kompozicij. Zanimiva je opazka partizanskih obveščevalcev, »da niso fanatiki in Nemcem vdani. Kakor so številni povedali v Ljubljani, se oni nimajo namena boriti absolutno pa streljati na 'brate'.« Tri najvišje srbske častnike v transportu je sprejel tudi Rupnik in nato odredil, da slovenska Socialna pomoč skrbi tudi za srbske civilne begunce. ⁵⁴¹

539 SI AS 1931, t. e. 602, Zapisnik zaslišanja Giorgija I., 20. 4. 1945. Borković, *Kontrarevolucija u Srbiji: Knjiga Prva* [1] (1941 – 1942.), str. 165–174. Borković, *Kontrarevolucija u Srbiji: Knjiga Druga* [2] (1943 – 1944.), str. 10, 149, 194. Littlejohn, *Foreign Legions of the Third Reich*, str. 255. Neulen, *An deutscher Seite*, str. 226–232. Trifković, *The Key to the Balkans*, str. 528. Več o Nediću Краков, *Генерал Милан Недић: Књига Прва*. Краков, *Генерал Милан Недић: Књига Друга*. О Ljotiću Парежанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*. О Zboru Стефановић, *Збор*.

540 SI AS 1848, t. e. 29, Poročilo o Nedičevcih in četnikih OC štaba 9. korpusa. Borković, *Kontrarevolucija u Srbiji* 2, str. 352–355.

541 SI AS 1851, t. e. 89, Situacijsko poročilo obveščevalne patrolje 1 Dolinar, 3. 11. 1944. SI AS 1912, t. e. 8, Vesti dne 2. novembra 1944. Kociper, *Kar sem živel*, str. 250.

Že 2. novembra 1944 so partizanski obveščevalci poročali, da se bodo polki SDK namestili v Postojni, Prestranku, Št. Petru na Krasu (današnji Pivki) in Ilirski Bistrici, kot tudi izjave Srbov, da bo na Primorsko prišlo med 20.000 in 25.000 vojakov. Dalje so Srbi poudarjali, da »nočejo borbe z Rusi«, ampak bodo z vso silo udarili proti partizanom. Njihov prihod je »zelo vzdignil moralo med domobranci«, saj so načrtovali, »kako bodo z njih pomočjo razbili in razkropili partizane«. ⁵⁴²

Ena prvih protipartizanskih akcij SDK v Sloveniji je potekala v drugi polovici novembra 1944, ko so, v sodelovanju z Nemci in domobranci, v več kolonah iz Pivke prodirali proti Snežniku in Brkinom: »Rezultat je bil več njihovih vojakov mrtvih, ker so pri obkoljevalnih manevrih streljali eden na drugega. Od naših edinic ni bilo izgub ker so bile vse pravočasno obveščene.« ⁵⁴³ Tudi v decembru so izvedli hajko proti partizanom v Vipavski dolini, ki pa jim je uspelo odbiti njihove napade. ⁵⁴⁴

V decembru so med Srbi in domobranci potekali pogovori o združitvi:

»V ta namen je bil imenovan neki domobranski oficir, kateri je bil preje srbski dobrovoljec za zveznega oficirja med Srbi in domobranci. To zблиžanje je že precej napredovalo, tako, da so skoro že vsi domobranci že imeli - seveda tajno - jugoslovanske znake in embleme z znaki Petra II, katere naj bi v primernem trenutku zamenjali za sedanje nemške.«

A njihovo dogovarjanje je bilo prekinjeno, ko so Nemci »aretirali tega zveznega oficirja«. Kljub temu pa so se nadaljevali pogovori o sodelovanju med Srbi, slovenskimi domobranci, četniki in ruskimi vlasovci. ⁵⁴⁵

27. novembra 1944 se je pričel postopek vključitve SDK v Waffen-SS in je bil zaključen 23. januarja 1945 z ukazom

542 SI AS 1851, t. e. 89, Situacijsko poročilo obveščevalne patrolje 1 Dolinar, 2. 11. 1944.

543 SI AS 1851, t. e. 89, Situacijsko poročilo obveščevalne patrolje 1 Dolinar, 23. 11. 1944.

544 SI AS 1848, t. e. 29, Poročilo o Nedičevcih in četnikih OC štaba 9. korpusa. SI AS 1848, t. e. 32, Situacijsko poročilo štev. 201 OC štaba 9. korpusa, 20. 12. 1944. SI AS 1848, t. e. 32, Situacijsko poročilo štev. 204 OC štaba 9. korpusa, 31. 12. 1944. SI AS 1851, t. e. 89, Situacijsko poročilo obveščevalne patrolje 1 Dolinar, 1. 1. 1945.

545 Prav tam.

SS-FHA, ki je razglasil SDK za »oboroženo formacijo SS« (*Waffen-Verband der SS*). Marca 1945 je bil korpus preimenovan v Srbski SS korpus (*Serbisches SS Korps*), toda njegovi pripadniki niso nikoli nosili esesovske uniforme ali oznak.⁵⁴⁶

Po prihodu v Slovenijo so korpus začeli reorganizirati in popolnjevati z novimi rekruti, pri čemer je bilo veliko rekrutiranih iz delovnih ter koncentracijskih taborišč. Na Dunaju je tako deloval centralni rekrutni urad, ki je zbiral prostovoljce. V Postojni je bil tudi štab vojaške policije (»poljske žendarmerije SDK«) z dvajsetimi tajnimi policisti.⁵⁴⁷

19. decembra 1944 se je na Primorskem začela večja ofenziva nemških in zavezniških sil proti Trnovskemu gozdu in Vipavski dolini, kjer je bila nastanjena glavnina partizanskega 9. korpusa. Okoli 400 do 500 Srbov, razporejenih v dve bojni skupini, je prebilo položaje Gregorčičeve brigade, a se je partizanom uspelo umakniti iz obroča. 30. decembra so se enote vrnile nazaj v postojanke, toda SDK je, skupaj z delom 2. bataljona 10. SS-policijskega polka, vzpostavila novo postojanko na Colu (v skupni moči 600 vojakov, ki so imeli pet protitankovskih topov).⁵⁴⁸

Reorganizacija enote je bila počasna tudi zaradi tega, ker so se med vojaki (a tudi civilisti!) zaradi slabe prehrane in uniform začele širiti »razne bolezni precej velikega obsega«. Tako je bilo v januarju več smrti zaradi pegastega tifusa, pri čemer se je epidemija »tako razširila, da je Il[irska] Bistrica postavljena pod blokado«. Tifus je prek srbskih vojakov prešel tudi na civilno prebivalstvo in posledično na partizane, predvsem pripadnike Istrskega odreda.⁵⁴⁹

Srbski vojaki so večino časa namenili za zavarovanje širše okolice svojih postojank: sedež korpusa je bil v Postojni, 1. polk v Prestranku (razporejen ob železniški progi Postojna–Pivka), 2.

546 SI AS 1760, f. 257, *Serbisches Freiwilligen Korps*«, 7. 2. 1945. Borkovič, *Kontrarevolucija u Srbiji 2*, str. 352–355. Littlejohn, *Foreign Legions of the Third Reich 3*, str. 255.

547 SI AS 1848, t. e. 29, Opis srbskega dobrovoljskega korpusa in četnikov OT I, 19. 3. 1945.

548 Bavec, *Bazoviška brigada*, str. 396–406. Petelin, *Osvoboditev*, str. 80–84.

549 SI AS 1851, t. e. 89, Situacijsko poročilo obveščevalne patrolje 1 Dolinar, 31. 1. 1945. Zadnik, *Istrski odred*, str. 624.

v Pivki (ob progi Pivka–predor pred Kilovčami), 3. v Jordanih (z enotami ob progi Jordan–Reka), 4. v Ilirski Bistrici (ob progi Ilirska Bistrica–Jordan ter v Colu) in 5. polk v Premu (ob železnici od predora pred Kilovčami do Ilirske Bistrice). Najbolj so bili aktivni vojaki, nastanjeni v Premu in Ilirski Bistrici: »Omenjeno vojaštvo dnevno kontrolira vse poti in gozdove ter vasi katere ležijo v neposredni bližini postojank.« Vse to je bilo namenjeno zavarovanju ceste Trst–Reka in železniške proga Trst–Postojna.⁵⁵⁰

Primer večje kontrole širše okolice je iz 16. februarja 1945, ko so trije nemški častniki, skupaj z 200 srbskimi vojaki, ob 3. uri zjutraj zapustili Ilirsko Bistrico in nato odšli v vas Potok, pozneje pa v Janeževo Brdo. Tam se je od kolone odcepila skupina vojakov, ki so odšli proti vasi Ostrožnem Brdu, vendar so se kmalu vrnili v Janeževo Brdo. Od tam je celotna kolona nadaljevala pot v Prelože, nato pa v Pregarje, od koder so se popoldne vrnili v Ilirsko Bistrico. Med pohodom so ujeli dva partizana in pretepli enega civilista, ki so ga sumili, da pomaga partizanom.⁵⁵¹

2. marca se je začela operacija *Rübezahl III*, za katero je Globocnik ustanovil operativno skupino Lev (*Löwe*), ki ji je poveljeval sam. Skupina Lev je bila sestavljena iz dveh bojnih skupin: *Zuschneid* (poleg nemških enot še dva bataljona SDK in kavkaški bataljon) in *Köstermann* (nemške enote), s skupno močjo okoli šest tisoč vojakov. Operacija je bila usmerjena proti partizanski 30. diviziji. Ta je položaje v Vipavski dolini in Trnovskem gozdu branila dva dni in se šele nato začela umikati. Desetdnevni operaciji je uspelo odstraniti večjo partizansko formacijo z operativnega območja, kljub temu pa Nemcem ni uspelo razbiti divizije (je pa utrpela kar velike izgube!).⁵⁵²

12. marca 1945 so zavezniška letala napadla železniško postajo in železniški most v Prestranku, pri čemer so zadeli tudi

550 SI AS 1848, t. e. 24, Mesečno poročilo od 15. februarja do 15. marca 1945 OC 4. bataljona 18. brigade, 15. 3. 1945.

551 SI AS 1864, t. e. 320a, Situacijsko poročilo št. 145 OC Komande istrskega vojnega področja, 17. 2. 1945.

552 Isakovič, *Kosovelova brigada*, str. 629–644. Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 456–459. Petelin, *Osvoboditev*, str. 94–97.

hiše, v katerih so bili nastanjeni Srbi. Partizani so poročali, da je padlo okoli 80 vojakov ter bilo ranjenih dodatnih 150, kar je najbrž pretirano število. Čez nekaj dni so letala pri Idriji napadla kolono 2. bataljona 1. polka. Pri tem je bilo »6 mrtvih in 19 ranjenih«; med njimi naj bi bil tudi Ljotičev sin, Nikola Ljotić, poveljnik 7. čete.⁵⁵³

HSSPF OZAK je uporabil dva bataljona 1. polka SDK in artilerijski divizion tako v operaciji Začetek spomladi kot tudi v nadaljevalni ofenzivi Konec zime.⁵⁵⁴ Bojna skupina je imela izhodiščne položaje na črti Podbrdo–Grahovo–Reka–Spodnja Idrija, medtem ko je bil artilerijski divizion nameščen na območju Spodnja Idrija–Škofja Loka. Partizani so med ofenzivo zabeležili, da je

»pri vojaštvu prvega dobrovoljskega korpusa videti obup. Iz brezupnega položaja se hočejo reševati, iz česar sledi precej dobra borbenost in popolna gverilska taktika, katere se poslužujejo. To se je jako dobro opazilo v večih borbah z našimi brigadami in pri napadu na štab XXXI. divizije. Tu so uporabljali majhne, jako pokretne edinice z lahko pešadijsko oborožitvijo, te edinice se kretajo jako konspirativno in se tako lahko prebijajo skozi naše položaje. Namen teh napadov je napraviti paniko med našimi edinicami in pri tem uničiti štabe.«⁵⁵⁵

Konec marca 1945 so partizani zabeležili več incidentov med srbskimi prostovoljci in italijanskimi fašisti; tako naj bi v Postojni Srbi »zaklali 6 fašistov«. Obenem so poročali, da je Ljotić prek posrednikov v Švici stopil v kontakt s Konstantinom Fotićem (1891–1959), zadnjim jugoslovanskim veleposlanikom v Washingtonu, »zaradi izhoda iz zamotanega položaja, v katerem se nahajajo srbski dobrovoljci. Vedo namreč, da bo Nemčija kmalu propadla ter da so marsikaj zagrešili.« 27. marca

553 SI AS 1848, t. e. 43, Poročilo o bombardiranju OT B4, 15. 3. 1945. SI AS 1848, t. e. 44, Informacijsko poročilo štev. 43 OT B11, 5. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 88, Informativno poročilo za 15. 3. 1945 OC štaba Notranjskega odreda, 16. 3. 1945.

554 SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo štev. 71 OC štaba 9. korpusa, 12. 4. 1945.

555 SI AS 1851, t. e. 97, Mesečno poročilo od 21. marca do 20. aprila 1945, 20. 4. 1945. Isakovič, *Kosovelova brigada*, str. 647–668.

je Globocnik v Ilirski Bistrici sklical konferenco vseh višjih poveljnikov tujerodnih sil pod njegovim poveljstvom; na sestanku so razpravljali o združitvi vseh enot pod enotnim vodstvom zaradi približevanja Jugoslovanske armade in predvidenega umika proti Avstriji.⁵⁵⁶

2. aprila so partizanski obveščevalci poročali, da je aktivno delovanje zavezniških letal prisililo enote SDK, da so zapustile postojanke Prestranek, Pivka in Postojna, kjer so pustili le minimalne straže, preostalo moštvo pa naselili po bližnjih vaseh. Tega dne sta dva bataljona Prešernove brigade napadla postojanko SDK v Bukovju in Srbe pregnala iz vasi. Hudi spopadi so potekali vse do noči s 16. na 17. april, ko so se partizani umaknili s tega območja.⁵⁵⁷

Do 20. aprila 1945 je jugoslovanska 4. armada brez večjih težav prodirala proti Reki in Trstu, tega dne pa je na liniji Snežnik–Rečina–Reka naletela na močno utrjene položaje nemškega 97. korpusa, t. i. obrambni črti *Ingrid*. S kombinacijo bočnih in frontalnih napadov je partizanskim silam do 27. aprila uspelo prebiti obrambo, čimer je sledil umik SDK in (četniške) Dinarske divizije. V tem času, 23. aprila, je v prometni nesreči pri Ajdovščini umrl Dimitrije Ljotić.⁵⁵⁸

Konec aprila sta na območju južno od Kočevja (Kočevska Reka–Novi Lazi–Morava–Ajbelj–Gornja in Dolnja Briga) delovala 3. in 4. polk. Kmalu zatem so tja poslali še 2. polk, pri čemer so partizanski obveščevalci ugotovili, da sta njihova oborožitev in morala »izredno slaba«.⁵⁵⁹ 27. aprila je 20. divizija 4. jugoslovanske armade napadla Koritnice, Knežak, Pivko in Milonjo, pri čemer ji je uspelo uničiti 5. polk SDK.⁵⁶⁰

556 SI AS 1848, t. e. 23, Poročilo OC štaba 9. korpusa, 29. 3. 1945. Vresnik in Jerkič, *Zaščita boja za svobodo*, str. 97.

557 SI AS 1851, t. e. 88, Informativno poročilo za 31. marec in 1. april 1945 OC štaba Notranjskega odreda, 2. 4. 1945. Petelin, *Enaintrideseta divizija*, str. 245–246. Vresnik, *Druga brigada*, str. 302–303.

558 Ambrožič, *Gubčeva brigada*, str. 929–938. Стефановић, *Збор*, str. 327. Vresnik in Jerkič, *Zaščita boja za svobodo*, str. 294.

559 SI AS 1851, t. e. 64, Situacija na Dolenjskem, 26. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 64, Sovražne edinice po liniji Novo mesto–Kočevje–Rakek, 1. 5. 1945.

560 Petelin, *Osvoboditev*, str. 196–197.

6. maja je poveljnik Operativne skupine SDK, ki je bila sestavljena iz treh polkov SDK in petsto četnikov, ukazal, da se bodo polki SDK naslednjega dne ob 18. uri pričeli umikati proti Kranju in Radovljici.⁵⁶¹ Toda zlom nemške obrambe v zadnjih dneh vojne je povzročil razdelitev korpusa SDK: medtem ko se je 1. in 5. polku (bolje rečeno ostankoma obeh polkov) uspelo umakniti prek Soče (in se predati britanskim enotam), so se preostali polki (2., 3. in 4.) umikali prek Ljubljane proti Avstriji.⁵⁶²

Ostanki SDK, ki jim je uspelo prodreti v Avstrijo prek Ljubelja, so se 11. maja 1945, skupaj z deli drugih nemških enot (esesovske podčastniške šole, polka 7. SS-divizije, polka Varjag, 3. SS-orožniškega motoriziranega bataljona, dveh tankovskih čet) ter kolaboracionističnih enot (503. četniškega korpusa ter enot SNV), udeležili zadnjega boja pri Borovljah in se nato predali Britancem. Štiri tisoč Srbov je nato bilo izročenih jugoslovanskim silam – pod pretvezo transporta v Italijo. Prvi transport je vetrinjsko taborišče zapustil 24. maja ob 9. uri, nakar so odšli do železniške postaje Sv. Helena, kjer so jih naložili na vlakovno kompozicijo in prevzeli jugoslovanski partizani. Prek Celovca in Beljaka je šel transport v Podrožco in nato v Jugoslavijo. Drugi transport je odšel iz Vetrinja po Rožu v Podrožco in tretji 26. maja po isti poti. V noči s 26. na 27. maja se je v Vetrinj vrnil Vladimir Vlado Ljotić (1921–2017), sin Dimitrija in pripadnik SDK, in slovenskemu vodstvu razkril, da so bili Srbi prek Jesenic vrnjeni v Jugoslavijo.⁵⁶³

Kavkaška formacija Waffen-SS

Na območju OZAK-a so januarja 1945 ustanovili še eno (tujerodno) enoto Waffen-SS, in sicer Kavkaško formacijo Waffen-SS (*Kaukasische Waffen-Verbande der SS*).

561 Brajović, *Konačno oslobodenje*, str. 328–329. Nikolić, *Obračun Titova režima*, str. 637.

562 SI AS 1851, t. e. 66, *Obveščevalni pregled štaba IV. armade*, 6. 5. 1945.

563 Grum, *Vetrinjska tragedija*, str. 27–30. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 501–508. Strle, *Veliki finale*, str. 162–184, 362–369.

Ukaz za ustanovitev formacije je SS-FHA izdal 27. januarja 1945, pri čemer je bil za ustanovitev formacije na območju Vidma pristojen Globocnik, ki je tudi prevzel taktični in oskrbovalni nadzor nad formacijo, a je moral za uporabo formacije v dejanskih protipartizanskih operacijah zaprositi SS-FHA. Posledično je Globocnik namestil formacijo z okoli 10.000 pripadniki na prostoru zahodno in severno od Ampezza.⁵⁶⁴ Po drugih virih naj bi formacijo dejansko ustanovili že novembra 1944 na Slovaškem, od koder je bila nato poslana v OZAK.⁵⁶⁵

Konec februarja so začeli z dejansko organizacijo formacije kot tudi Prostovoljne brigade Severni Kavkaz (*Freiwilligen-Brigade Nordkaukasus*). Slednja je bila sestavljena iz starejših pripadnikov (nad 45 let) in je imela status nadomestne enote formacije. Za poveljnika brigade je bil imenovan stotnik Paul Theurer iz štaba HSSPF OZAK, za poveljnika formacije pa SS-*Standartenführer* Arved Theuermann (1892–1973). Nemško jedro enote je prišlo iz vrst 35. SS-grenadirskega in šolskega bataljona (*SS-Grenadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 35*).⁵⁶⁶

Prvo dokumentirano sodelovanje kavkaških formacij v boju proti partizanom je bilo v marcu 1945, ko je bil en bataljon dodeljen bojni skupini Zuschneid (*Kampfgruppe Zuschneid*) za izvajanje operacije *Rübezahl III*. Potem ko so nemške enote pregledale Vipavsko dolino in Trnovski gozd, so bataljon uporabili za zasledovanje partizanov, ki jim je uspelo ubežati operacijskim sunkom na območju Col–Čepovan–Gorica–Vipavska dolina. Kavkaški bataljon je imel za nalogo zavarovati območje Trnovo–Krnica, še posebej cesti Trnovo–Sedovec–Gorica in Krnica–Trnovo–Lokve.⁵⁶⁷

Oslabljeni 2. donski kozaški polk je kot bojna skupina Bikowsky (*Kampfgruppe Bikowsky*) sodeloval še v operaciji Konec

564 SI AS 1760, f. 257, Ausstellung des Kaukasischen Waffen-Verbandes der SS, 27. 1. 1945. SI AS 1760, f. 257, Richtlinien für die Versorgung, 10. 2. 1945.

565 Motadel, *Islam and Nazi Germany's War*, str. 235–236.

566 SI AS 1760, f. 257, Grundanweisung über die Gliederung der Kaukasier-Verbände, 28. 2. 1945. T. Ferenc, *Nemška policija*, 3, str. 22.

567 SI AS 1760, f. 257, Unternehmen 'Rübezahl III', 2. 3. 1945. SI AS 1760, f. 257, Sicherungs des Raumes Zolla – Chiapovano – Görz – Wippachtal, 6. 3. 1945. Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 456–459.

zime, ko je imel nalogo prodreti vzdolž ceste Gorica–Trnovo–Lokve. V sklopu operacije so se kozaki primarno borili proti Prešernovi brigadi, katero je nato podprla še Gradnikova brigada. Obe brigadi sta tako med 21. in 23. marcem zaustavili napredovanje kozakov čez Ravnico proti Sedovcu. Toda nemški pritiski so bili premočni in partizani so se pričeli umikati. 26. marca so kozaki dobili nalogo prodreti na relaciji Lokve–Predmeja; 29. marca jim je uspelo zavzeti Malo Lazno. Naslednjega dne so kozaki zavzeli še Čaven in nadaljevali s pritiskom proti Predmeji. Večini 9. korpusa pa se je v nadaljevanju uspelo rešiti iz nemškega obroča.⁵⁶⁸

Sredi aprila 1945 so partizanski obveščevalci zabeležili, da se v Palmanovi »formira prostovoljska SS pešadijska divizija 'Azerbajdžanska',« katero so sestavljali sovjetski vojni ujetniki iz Kavkaza. Poveljnik divizije naj bi bil »ruski emigrant polkovnik beg Israfel in neki nemški major«. V času poročanja je bilo zbranih le 300 vojakov. Dalje so navedli, da »sta v formiranju tudi armenska in georgijska (sic!) SS divizija«, pri čemer obstaja »posebni komitet, ki zbira iz raznih taborišč moške (sic!) za navedene divizije«. Ugotovili so, da te divizije nimajo povezave z ROA, pa tudi, da v Berlinu deluje ustanovitveni štab kavkaške formacije *Waffen-SS (Kawkasischer Waffenverband der SS – Aufstellungs-Stab)*, ki »organizira tudi te tri SS divizije«. Vir podatkov je bila skupina petih pripadnikov, ki je 24. marca t. l. dezertirala iz vrst enote k italijanskim partizanom.⁵⁶⁹

Zahvaljujoč dezertertjem so tako partizani pridobili podatke o postopku organizacije kavkaške formacije *Waffen-SS*, ki so potrjeni prek drugih virov. Znotraj formacije so tako nameravali ustanoviti štiri narodnostno ločene skupine, vsako z dvema bataljonom (in vsak bataljon s štirimi četami), nakar bi jih reorganizirali v štiri divizije. Načrtovana struktura formacije je bila takšna: štab formacije; skupina *Waffen-SS* Armenija (*Waffen-Gruppe der SS*

568 Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 395–405.

569 SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo šte. 74 OC štaba 9. korpusa. SI AS 1848, t. e. 23, poročilo angleški vojni misiji pri štabu 9. korpusa, 16. aprila 1945. SI AS 1851, t. e. 80, zapisnik zaslišanja Mihaela B., 30. 3. 1945.

»Armenien«); skupina Waffen-SS Gruzija (*Waffen-Gruppe der SS »Georgien«*); skupina Waffen-SS Severni Kavkaz (*Waffen-Gruppe der SS »Nord-Kaukasus«*) ter skupina Waffen-SS Azerbajdžan (*Waffen-Gruppe der SS »Aserbeidschan«*).⁵⁷⁰

Kaj se je pozneje zgodilo s pripadniki te enote, (še) ni popolnoma znano. Po vsej verjetnosti so se, skupaj s kozaki, nastanjenimi v Karniji, umaknili v Dravsko dolino na avstrijskem Koroškem, kjer so jih zajele britanske sile v severni Italiji ali v Avstriji. Najverjetneje so bili nato z drugimi sovjetskimi državljani izročeni Sovjetski zvezi.⁵⁷¹

31. SS-prostovoljna grenadirska divizija

Med divizijami Waffen-SS, ki so bile na slovenskem ozemlju, je tudi 31. SS-prostovoljna grenadirska divizija (*31. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division*). Formalno je bila formirana 1. oktobra 1944 na osnovi nemškega kadra razpuščene 23. divizije Waffen-SS Kama ter z dodelitvijo moštva banatsko-nemškega rodu iz Madžarske in Srbije.⁵⁷²

Primarno moč divizije so sestavljali trije grenadirski (pehotni) polki, fusilirski (izvidniški) bataljon, tankovskolovski bataljon in artilerijski polk; divizija je imela še bataljon za zveze, poljskonadomestni bataljon, oskrbovalni bataljon, gospodarski bataljon, sanitetni bataljon, četo za popravilo motornih vozil in veterinarsko četo.⁵⁷³

Zaradi napredovanja sovjetskih sil proti Banatu in delovanja tam nahajajočih se partizanskih sil je bila divizija še v času ustanovitve, med 7. in 20. oktobrom, premeščena iz Banata v Baranjo na skrajnem jugu Madžarske. Tam se je nadaljevalo formiranje divizije, vendar pa so že 26. oktobra divizijske enote uporabili za zapolnitev vrzeli v nemško-madžarsko obrambnih

570 Wendel, *Kaukasischer-Waffen-Verband*. Tessin, *Verbände und Truppen: Vierzehnter Band*, str. 144.

571 T. Ferenc, Nemška policija 3, str. 22.

572 Tessin, *Verbände und Truppen*, str. 11–12. Prim. Pencz, *For the Homeland!*

573 Tessin, *Verbände und Truppen*, str. 12–14.

položajih. Divizija je bila vse do srede decembra izpostavljena napadom sovjetskih enot, pri čemer je utrpela hude izgube, zaradi česar so se konec decembra odločili, da jo pošljejo v Slovenijo na reorganiziranje ter popolnitev.⁵⁷⁴

V prvih dneh januarja so prve divizijske enote začele prihajati na območje Spodnje (in deloma tudi Zgornje) Štajerske. Divizijski častnik za zveze se je nastanil v Mariboru, medtem ko je divizijski štab zasedel grad Konjice (pri Slovenskih Konjicah). Artilerijski polk je bil nameščen v vaseh med Mariborom in Slovensko Bistrico (štab polka je bil v Celju, 3. bataljon v Račah in štabna baterija v Polskavi), bataljon za zveze sprva v Cmureku (*Mureck*), nato pa v okolici Slovenskih Konjic in Celju. Divizijske oskrbovalne enote so bile nameščene na območju Pohorja med Mariborom in Bistrico, medtem ko je bil sanitetni bataljon sprva v okolici Gradca, nato pa je bil sredi februarja premeščen v Slovenske Konjice. Glavnina divizije (trije grenadirski polki) je bila nameščena med zgoraj naštetimi kraji ali južno od njih. Esesovci so bili v večjih krajih nastanjeni v vojašnicah in gradovih, v vaseh pa po šolah, gostiščih in pri zasebnikih. Večino časa so se urili, usposabljali in se popolnjevali z okrepitevami, hkrati pa varovali komunikacije in patroljirali po okolici. Boji med esesovci in partizani so bili občasni; od napadov na posameznike in manjše skupine, oskrbovalnih kolon do povračilnih akcij esesovcev. V Studencih pri Mariboru so partizani tako zajeli dva pripadnika enote, ju slekli in razorožili ter ju v samem spodnjem perilu izpustili. Podobno se je zgodilo bataljonskemu zdravniku v okolici Maribora in njegovemu vozniku, ko sta obiskala lokalno družino s hudo bolno hčerko; oba sta bila razorožena in slečena. Patrolja je bila poslana, da najde partizane, pri čemer sta v spopadu padla dva esesovca, ob tem pa jim je uspelo zajeti več partizanov, ki so bili poslani v Maribor. Divizijski adjutant je bil ustreljen med vožnjo k eni od enot. Zaradi tega so povečali varnost transporta: prepovedali so vožnjo posameznim vozilom ter uvedli kolone s spremstvom.⁵⁷⁵

574 Prav tam, str. 39–132.

575 Prav tam, str. 134–135.

OBOD je že v mesečnem poročilu za februar 1945 podal naslednji opis divizije:

»Že v prejšnjem mesečnem poročilu smo trdili da se na sektorju Dravskega polja formira nova SS divizija. Po naknadnih podatkih se je ugotovilo, da je tu v formiranju nova nemška 31. SS divizija Bačka. Divizija se formira iz ostankov raznih na balkanskem in madjarskem bojišču razbitih edinic in iz Vojvodine evakuiranih Nemcev, dočim je komandni kader iz SS divizije Totenkopf in Prinz Eugen.«⁵⁷⁶

Dalje so ugotovili, da ima divizija 78., 79. in 80. SS-grenadirske polke, pri čemer je bil štab divizije prvotno nastanjen v gradu Vurberk, nato pa v dvorcu Viltuš. V drugi polovici februarja so se bataljoni divizije premikali na sektorju Polskava–Ptuj–Maribor. Celotna divizija je bila razmeščena na sektorju Celje–Slovenske Konjice–Slovenska Bistrica–Maribor–Ptuj.⁵⁷⁷

Eden največjih incidentov, ki se je zgodil v času divizijskega bivanja v Sloveniji, je bila dezertacija dela štabne baterije 31. SS-artilerijskega polka, do katere je prišlo 17. februarja 1945 v Zgornji Polskavi. 29 esesovcev banatskega rodu, pod vodstvom *SS-Oberscharführerja* Josefa Seppa Ohla (tudi Ölla), je bilo konec leta 1944 vključenih v divizijo, s čimer pa se niso strinjali. Ohlu je konec januarja uspelo vzpostaviti stik s partizani ter se dogovoriti za prebeg. V noči na 17. februar so s svojo oborožitvijo prebegnili k partizanom.⁵⁷⁸

Vse okrepitve in reorganizacija niso zadoščale, da bi divizija dosegla predpisano velikost in moč, a vseeno je OKH 17. februarja 1945 izdal ukaz, da se divizija premakne v Šlezijo. Divizija je do 28. februarja 1945 z železniškim prevozom zapustila slovensko ozemlje, medtem ko je njene naloge prevzela novoprispela 14. grenadirska divizija Waffen-SS.⁵⁷⁹

576 SI AS 1851, t. e. 64, »mesečno poročilo za mesec februar 1945« OBOD-a, 1. 3. 1945.

577 Prav tam.

578 Pencz, *For the Homeland!*, str. 135–136.

579 Prav tam, str. 145.

14. grenadirska divizija Waffen-SS (ukrajinska št. 1)

14. grenadirska divizija Waffen-SS (ukrajinska št. 1) (nemško: *14. Waffen-Grenadier-Division-der SS (ukrainische Nr. 1)*)⁵⁸⁰ je na Spodnjo Štajersko prišla zaradi neuspešne protipartizanske operacije decembra 1944 na Spodnjem Štajerskem in zaprosila Rösenerja za okrepitev. Ukrajinska divizija, ki je prišla iz Slovaške, je s tem nadomestila 31. SS-prostovoljno grenadirsko divizijo, ki je bila poslana na madžarsko fronto proti Sovjetom. Kratkotrajna zamenjava dveh divizij Waffen-SS na istem ozemlju je povzročila tudi nekatere napačne navedbe v slovenskem zgodovinopisju, da je bila 31. SS-divizija vključena v 14. SS-divizijo.⁵⁸¹

Divizija je bila med julijem 1943 in julijem 1944 na usposabljanju na Poljskem, nakar so jo poslali na fronto proti sovjetskim silam. Zdesetkano so septembra poslali na Slovaško, kjer je sodelovala v zatrtju prosovjetske vstaje. Januarja 1945 so jo nameravali ponovno poslati na vzhodno fronto,⁵⁸² a je 21. januarja dobila ukaz o premestitvi v Slovenijo, kjer naj bi dokončala reorganizacijo in sodelovala v bojih proti slovenskim partizanom. Zaradi omejenega železniškega transporta je večina divizije prišla v Slovenijo peš (razdeljena na dva dela); z železnico so transportirali le težko artilerijo in večji del divizijskih tovornjakov (ki so vlekli to artilerijo). 31. januarja so divizijski pripadniki začeli z dolgim pohodom proti Mariboru, kamor so prispeli 28. februarja 1945.⁵⁸³

580 Najpomembnejše delo, ki se nanaša na delovanje galicijske divizije v Sloveniji, je: Sever, *Past na Menini planini*. Najpomembnejša tujejezikovna literatura o diviziji je sledeča: Logusz, *Galicja Division*. Melnyk, *To Battle*. Rudling, 'They Defended Ukraine'. Prim. Kocjančič, *Galicijci levi v bojih proti partizanom*.

581 Marolt, *Šerčerjeva brigada*. Melnyk, *To Battle*, str. 215. Stiplovšek, *Šlandrova brigada*, str. 660. Ževart, *Lackov odred*, str. 376. Žnidarič, *Na krilih junaštva*, str. 279.

582 Logusz, *Galicja Division*, str. 95–308. Za več o delovanju ukrajinske divizije na Slovaškem, Šmigel in Cherkasov, *The 14th Waffen-Grenadier-Division of the SS 'Galizien No. 1' in Slovakia*. O vlogi Waffen-SS v slovaškem uporu Landwehr, *The Waffen-SS and the Crushing of the Slovak Military Mutiny*.

583 Logusz, *Galicja Division*, str. 308–318. Melnyk, *To Battle*, str. 217.

Od treh divizijskih skupin je na slovensko ozemlje prva pripela *Marschgruppe C*, ki je uporabljala železniški transport. Med prvimi divizijskimi enotami sta v Maribor 28. oziroma 29. januarja 1945 prišla divizijska bolnišnica in protiletalska četa. *Marschgruppe A* je v Slovenijo prišla konec februarja, medtem ko so zadnje divizijske enote prispele šele v prvem tednu marca.⁵⁸⁴

Divizija je bila razmeščena po širšem območju Spodnje Štajerske in tudi prek meje v Avstriji (nekako na prostoru v velikosti 70 x 50 km): divizijski štab je bil v Selnici ob Dravi; 29. polk je bil nameščen na območju severno in južno od Maribora, pri čemer se je štab nahajal v Slovenskih Konjicah; 30. polk je imel štab v Velenju ter enote jugovzhodno od Slovenj Gradca; 31. polk je bil razmeščen na obmejnem območju Ruš, Fale in Radelj ob Dravi, pri čemer je bil polkovni štab garniziran v Lovrencu na Pohorju; fusilirski bataljon je imel štab v Zgornji Polskavi ter enote v okolici Slovenske Bistrice; artilerijski polk je bil porazdeljen po Spodnji Štajerski, s čimer je lahko podpiral pehotne polke: štab polka se je nahajal pri divizijskem štabu v Selnici, 1. bataljon v Slovenski Bistrici, 2. bataljon je bil pri 30. polku, 3. bataljon z 31. polkom ter 4. bataljon zahodno od Slovenske Bistrice; protitankovski bataljon je bil nastanjen v Slovenski Bistrici; bataljon za zveze v Rušah; oskrbovalne enote so se nahajale v avstrijski Lipnici ter slovenski Slivnici; inženirski bataljon v Muti in Radljah; poljsko-nadomestni bataljon v naseljih Ivnik (*Eibiswald*), Arvež (*Arnfels*) in Lučanah; šolski in nadomestni polk pa je bil nastanjen v okolici Lonča (*Deutschlandsberg*). Divizijska bolnišnica je bila prestavljena iz Maribora v Celje.⁵⁸⁵

Glavna oskrbovalna točka divizije je bila ob železniški postaji v Pragerskem. Divizijske enote so bile odgovorne za zaščito območja (prometnih, industrijskih in drugih strateških objektov) in izvajanje boja proti partizanom. Poleg tega stacionarnega delovanja (pri čemer so tudi zanemarili načrtovano dodatno urjenje (novih) vojakov) so predvsem na Pohorje začeli pošiljati manjše enote, ki naj bi našle in napadle tamkajšnje partizane.⁵⁸⁶

584 Prav tam, str. 218.

585 Logusz, *Galicja Division*, str. 317–319. Melnyk, *To Battle*, str. 233.

586 Heike, *The Ukrainian*, str. 100. Melnyk, *To Battle*, str. 235.

Kmalu po prihodu v Lovrenc je bil vod 31. polka poslan globoko v Pohorje. Po celodnevem pohodu so na samotni gorski kmetiji našli še toplo hrano in sledi večjega števila ljudi (ocenili so najmanj 200). Na kmetiji so ostali čez noč, nato pa so zjutraj presenetili skupino petnajstih partizanov, ki so v bivšem partizanskem taboru našli Ukrajince. Zaradi tega uspeha se je poveljnik polka odločil, da bo vod ostal v taboru, medtem ko je po zajete partizane prišla skupina in jih pospremila iz gozda. Naslednja noč ni minila tako mirno kot prva, saj se je razvil daljši spopad. Ko so zjutraj pregledali okolico, so našli truplo podčastnika iz divizijskega bataljona za zveze in tako ugotovili, da sta se ponoči spopadli dve ukrajinski enoti, ki nista vedeli za položaja druge enote. Zaradi tega je vod zapustil položaje, s seboj pa so vzeli tudi svojega mrtvega rojaka. Ob vrnitvi je postalo jasno, da sta dva zajeta partizana hlinila pripravljenost za sodelovanje in sta namerno povzročila, da sta se ponoči obe ukrajinski enoti spopadli med seboj; v zmedi je obema uspelo pobegniti.⁵⁸⁷

V prvih desetih dneh po prihodu divizijskih enot na Spodnjo Štajersko jim je z ofenzivnimi in defenzivnimi akcijami uspelo zagotoviti nadzor nad cesto in železnico Maribor–Celje.⁵⁸⁸

Konec februarja 1945 so se pričeli pogovori o vključitvi Volinjske samoobrambne legije, ki je v času vključitve v divizijo imela dvajset ukrajinskih in pet nemških častnikov ter nekaj več kot 600 pripadnikov. Na predvečer uradne vključitve (5. marca) je tretjina legije dezertirala in se iz avstrijskega Gradca odpravila proti Lenartu. Tam so se povezali s slovenskimi četniki, da bi jim olajšali poti v Ukrajino. Toda ti so ukrajinske upornike takoj izdali divizijskemu štabu ter jih nato vodili na predhodno dogovorjeno lokacijo, kjer jih je dohitela četa iz divizije. Potem ko so jim zagotovili, da ne bodo kaznovani, je bil poskus pobega končan tako, da je bil bataljon 9. marca razpuščen in moštvo razporejeno po divizijskih enotah. Zaradi njihovih izkušenj so iz bivših pripadnikov legije

587 Prav tam, str. 235–237.

588 Heike, *The Ukrainian Division*, str. 101.

ustanovili lovske oziroma izvidniške vode, ki so aktivno delovali proti partizanom in se v bojih tudi izkazali.⁵⁸⁹

V divizijo so hkrati prihajali tudi posamezni Ukrajinci (pri-silni delavci, interniranci v koncentracijskih taboriščih, dezerterji iz drugih enot ...), ki so v diviziji sorojakov videli možnost za preživetje, kar so potrdili tudi partizanski obveščevalci:

»Posebnega veselja do tega [izvajanje protipartizanskega boja] seveda niso imeli, ker so pripadniki tega bataljona bili večinoma pobrani iz koncentracijskih taborišč ali ujeti nekdanji pol[j]ski ali ruski partizani. Ko so bili nastanjeni ob cesti Domžale–Trojane, so se začeli upirati, podtalno rovariti in iskati zvez z našimi edinicami. Zato jih je vodstvo mnogo razorožilo, kar pa je njihovo, že itako slabo moralo še poslabšalo ter so se začeli predajati.«⁵⁹⁰

Hkrati je postalo jasno, da nameravajo Nemci braniti spodnještajersko ozemlje za vsako ceno, zato se je VŠJ 12. februarja odločil, da ohrani enote 4. operativne cone za končne boje, in je tako ukazal premik 14. partizanske divizije in Operativnega štaba VI. in XI. brigade na Dolenjsko prek Hrvaškega Zagorja; na Spodnjem Štajerskem bi ostali le odredi, ki so zaradi velikosti (majhnosti) bili bolj primerni za izogibanje sovražnikovih sunkov. Vseh pet brigad se je počasi premikalo proti Savi, a je niso mogli prečkati.⁵⁹¹

GŠS je 6. marca ukazal Šercerjevi in Bračičevi brigadi,⁵⁹² da prenehata s poskusi prehoda reke in se odpravita na sever, proti Pohorju. 8. marca je Šercerjeva brigada bila na Mozirskih planinah, kjer je zavarovala položaje in postavila zasede.⁵⁹³ Na teh položajih jih je presenetila prva večja protipartizanska akcija,

589 Prav tam, str. 105–106. Logusz, *Galicja Division*, str. 324–326. Melnyk, *To Battle*, str. 238–240.

590 SI AS 1851, t. e. 105, Poročilo OC Štaba KZO, 6. 4. 1945. Logusz, *Galicja Division*, str. 326–328.

591 Stiplovšek, *Šlandrova brigada*, str. 642–647. O 4. operativni coni Žnidarič, *Četrta operativna cona*.

592 Polni naziv brigad je bil: 2. slovenska narodnoosvobodilna udarna brigada Ljubo Šercer (bolj znana kot Šercerjeva brigada) in 13. slovenska narodnoosvobodilna brigada Mirko Bračič (bolj znana kot Bračičeva brigada).

593 Marolt, *Šercerjeva brigada*, str. 323–324.

v kateri je sodelovala tudi 14. esesovska divizija, operacija Nevihta (*Unternehmen Donnerwetter*).⁵⁹⁴

6. marca je iz Ljubljane v Medvode prišla prva večja skupina (okoli tisoč vojakov), naslednjega dne pa so nadaljevali pot proti Kamniku. 7. marca je prišla skupina 500 SS-vojakov iz ljubljanskega Polja proti Medvodam; tu so ostali do 9. marca, nakar so nadaljevali pot proti Kamniku. Po navedbah partizanskih obveščevalcev so bili v skupini (poleg Nemcev) tudi Romuni, Hrvati in Čehi,⁵⁹⁵ ki so pripadali 14. SS-diviziji. Pozneje so zabeležili še en premik iz te divizije: med 13. in 15. marcem je v okolico Škofje Loke (ponovno iz ljubljanskega Polja) prišla večja skupina okoli 1.500 vojakov.⁵⁹⁶

Nemška taktika je bila takšna: po vzpostavitvi obkolitvenega obroča okoli operativnega območja, kjer so bile partizanske enote, so v hribe poslali vode in čete, ki so delovali samostojno v boju proti partizanom. Ukrajinci so pred pričetkom ofenzive prejeli za tri dni »železnih« obrokov: tri zavitke piškotov, tri male konzerve svinjine in tri cigare(te).⁵⁹⁷

9. marca ob 11. uri so »esesovci s poševnimi očmi«⁵⁹⁸ prodrli blizu Gostečnika in naleteli na zasede 2. čete jurišnega bataljona Šerčerjeve brigade, nakar so se partizani morali umakniti; v spopadu je padla četverica borcev, medtem ko je bilo sedem partizanov ranjenih. Obenem so Ukrajinci napadli tudi položaje 3. bataljona, ki se je moral delno umakniti. Ponoči so spopadi prenehali, kar so partizani Šerčerjeve brigade izkoristili za premik na nove položaje do požgane Mozirske koč. Naslednji dan so nada-

594 Melnyk, *To Battle*, str. 240.

595 Prisotnost teh narodnosti v 14. SS-diviziji v večjemu številu je nemogoča, toda ta opis lahko pripišemo nepoznavanju razlik med vzhodnoevropskimi jeziki. Obstaja seveda možnost, da so bili to pripadniki drugih enot, ki so potovali hkrati z galicijsko divizijo.

596 SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo št. 68 OC štaba 9. korpusa, 19. 3. 1945. SI AS 1848, t. e. 45, Depeša št. 645 OC štaba 9. korpusa, 15. 3. 1945. SI AS 1851, t. e. 26, informacijsko poročilo št. 905/45 OC štaba 9. korpusa, 22. 3. 1945.

597 AMM, neobjavljeni spomini Walterja K.

598 Različni slovenski avtorji navajajo, da so v vrstah ukrajinske divizije bili tudi »Čerkezi« (torej vzhodni prostovoljci z območja Kavkaza), a tega ne potrjujejo nemški oz. ukrajinski viri o diviziji. Tako lahko domnevamo, da so se ofenzive udeležile tudi nekatere druge manjše enote s pripadniki, izhajajočimi s (kavkaškega oz. azijskega) ozemlja Sovjetske zveze. – Gl. npr. Sever, *Past na Menini planini*, str. 20.

ljevali z umikom na Ojstrov vrh, kjer so v spopadu ubili več esesovcev in jih pet tudi zajeli. Slednji so na zaslišanju razkrili namen ofenzive in podatke o diviziji. Ves dan so se vrstili napadi Ukrajincev na partizanske položaje, pri čemer naj bi bili Ukrajinci in Čerkezi opiti s »šturmrumom«. Pomočnik političnega komisarja Šerčerjeve brigade je za ta dan ocenil, da so nemške sile utrpele 39 padlih in okoli 80 ranjenih vojakov, medtem ko so partizani imeli pet padlih in enajst ranjenih. V bojih so partizani zasegli eno brzostrelko, dve puški, pištolo in nekaj opreme. V naslednjih dneh so se vrstili spopadi na planini, pri čemer so ukrajinski esesovci imeli več mrtvih, ranjenih in tudi zajetih vojakov. A nenehni napadi, podprti z artilerijskim ognjem, so partizanske poveljnike prisilile k umiku. 12. marca zjutraj so po neopaženemu pohodu mimo sovražnikovih zased in položajev prispeli v Jazbine, kjer so v miru preživeli dan, nakar so se popolnoma umaknili iz Mozirskih planin. Po ocenah Šerčerjeve brigade so Nemci v treh dneh imeli okoli 210 padlih in 260 ranjenih mož, 22 jih je bilo ujetih.⁵⁹⁹ Partizani so zaplenili tudi 27 pušk, dva minometa, dve strojnici, brzostrelko, tri pištole ter večjo količino streliva. Hkrati pa so utrpeli sedemnajst padlih, 21 ranjenih in 55 pogrešanih borcev ter izgubo 25 pušk, štirih strojnic in treh brzostrelk.⁶⁰⁰

Prvi bojni stik s partizani iz Bračičeve brigade so Ukrajinci vzpostavili 9. marca na jugu Mozirskih planin, ko so prodirali s položajev na črti Mozirje–Šmihel. Tudi tu je Ukrajincem sprva uspelo prebiti partizanske obrambne položaje, a so ti vzpostavili nove pri vasi Trnavče, kjer so odvrnili več esesovskih napadov. Napadi so trajali ves 10. marec in nato še zjutraj 11. marca, najhujše na območju Mozirska koča–Planina, zaradi česar so se partizani umaknili v smeri Poljan. Ko je predhodnica 14. partizanske divizije naletela na ukrajinsko četo, ki jo je napadla, jo razbila in zaplenila štiri mitraljeze s pripadajočim strelivom, je razkrila premik partizanske divizije, ta pa je bila zato izpostavljena tudi

599 Divizija je po lastnih podatkih utrpela le enega mrtvega in nekaj ranjenih, kar je bolj verjetno od prikazanih partizanskih poročil; po teh naj bi tako divizija izgubila kar za bataljon vojakov. – Heike, *The Ukrainian Division*, str. 102.

600 Marolt, *Šerčerjeva brigada*, str. 325–336.

artiljerijskemu in minometnemu obstreljevanju iz Mozirja in Šoštanja. Med umikom so partizanske položaje napadale prodirajoče ukrajinske enote iz Mozirja in Sv. Florjana pri Šoštanju. Zaradi bližine položajev obeh strani se je večkrat zgodilo, da so ukrajinski artileristi obstreljevali svoje rojake na planini. Kljub temu se je partizanska množica organizirano umikala z operativnega območja ukrajinske divizije. V bojih je samo Bračičeva brigada izgubila osem padlih in štiri ranjene, ukrajinske izgube pa so ocenili na 50 mrtvih, veliko ranjenih in enega ujetega.⁶⁰¹

Ofenziva se je nadaljevala na planini Menini, kjer je ukrajinska divizija z drugimi enotami⁶⁰² ponovno ustvarila obroč po cestah Kamnik–Motnik–Vransko in Kamnik–Črnivec–Gornji Grad–Nazarje–Vransko.⁶⁰³ V obroču so se znašli: operativni štab 6. in 11. brigade (z obema brigadama), 4. bataljon 3. brigade Narodne obrambe ter okoli 50 terenskih delavcev. Bataljon Narodne obrambe se je sicer umikal proti zasavskim revirjem, vendar je padel v nemško operacijsko območje.⁶⁰⁴

601 Fajdiga, *Bračičeva brigada II-2*, str. 537–640. Melnyk, *To Battle*, str. 242.

602 Po navedbah Severja naj bi imela ukrajinska divizija na voljo »oklepno enoto in transporterje« v času operacije na Menini planini (Sever, *Past na Menini planini*, str. 20). Ker v njeni sestavi ni bilo nobenih oklepnih vozil, so le-ta morala pripadati drugi nemški enoti. Oklepna vozila (oz. t. i. avtoblinde) so bila uporabljena za patroljiranje po cestah okoli obroča (SI AS 1851, t. e. 57, Depeša IV. operativne cone GŠS-ju št. 31, 14. 3. 1945). Obstaja tudi možnost, da sploh ni bilo oklepnih vozil, ker noben drug vir ne navaja takih enot (oz. vozil) na tem območju v tem času.

603 4. operativna cona je poročala, da je 12. 3. cesto Domžale–Trojane–Gomiljsko zasedla kozaška divizija, ki je sem prišla iz Zasavja in Dolenjske; cesto Kamnik–Vransko–Menina planina ter Zadreško dolino je zasedla Vlasova divizija, ki je sem prišla iz Kranja; cesto Mozirje–Ljubno–Špeh–Luče–Solčava–Črna–Bele Vode pa 14. SS ukrajinska divizija (SI AS 1851, t. e. 57, Depeša IV. operativne cone GŠS-ju št. 23, 13. 3. 1945). Medtem ko je Vlasova divizija zagotovo tudi ukrajinska divizija, bolj preseneča prisotnost kozaške divizije, ki je drugi viri ne navajajo. Najmanj en ukrajinski poveljnik voda je v spominih zabeležil tudi prisotnost enote nemškega vojnega letalstva (*Luftwaffe*), ki je sodelovala v prečesavanju terena (AMM, neobjavljeni spomini Romana K.). Med še vedno neidentificiranimi enotami je tudi ukrajinski bataljon pod poveljstvom ruskega majorja Grafa Silova, ki je bil aktiven v celjskem in konjiškem okrožju. Bataljon je v prvi polovici marca 1945 storil več zločinov proti civilnemu prebivalstvu na širšem območju Mozirskih planin (SI AS 220, t. e. 52, Odločba KUZOP Š-2521). Silov namreč ni bil nikoli častnik v sestavi ukrajinske divizije (AMM, tipkopis Officer – Service Positions of 14 Galician Division Winter 1944/45).

604 14. marca je tako 4. (koroški) bataljon med pohodom proti Zgornjem Tuninju na pobočju Menine planine naletel na telefonsko žico, ker pa niso vedeli, kdo jo je napeljal, so jo pustili pri miru. Pozneje se je izkazalo, da je to bila nemška žica, namenjena najbrž za koordiniranje artiljerijske podpore. Prisotnost bataljona se je izkazala za dobrodošel

Vse tri partizanske enote so 13. marca zvečer zasedle položaje okoli vrhov Menine planine, prekrte z debelo snežno odejo, ki je onemogočala premikanje in prenočevanje. Ponoči je štab 4. operativne cone ukazal operativnemu štabu, pod vodstvom Franca Severja – Frante (1923–2021), da se morajo takoj prebiti iz obroča, in sicer prek Tuhinjske doline na Šipek. Prvi preboj ni bil uspešen, ker so partizani naleteli na ukrajinsko zasedo, zato so naslednjega dne (14. marca) poskusili ponovno, pri čemer so se pripravili z izvidovanjem sovražnikovih položajev.⁶⁰⁵

Partizanske načrte je dopoldne zmotil sovražnikov napad, s katerim mu je uspelo prodreti med položaje 4. bataljona NO in Zidanškove brigade in v neposredno bližino operativnega štaba. Zato se je popoldne začel postopen umik vseh partizanskih enot na nove položaje na Jespi pod Medvedjekom. Naslednji dan (15. marca) so ponovno potekali napadi, podprti z artilerijskim bombardiranjem, pri čemer je bila najbolj ogrožena prav Zidanškova brigada. Operativni štab se je zato odločil, da poskusi s prebojem večjega dela borcev iz obroča v smeri proti Tuhinjski dolini ter dalje proti Šipku. S pomočjo borcev domačinov so izrabili hudourniško strmino, kjer je bila drča za spuščanje lesa, da so se po njej spustili v dolino (blizu vasi Cirkuše). Pri tem so se premikali blizu ukrajinskih artilerijskih položajev, a ostali neopaženi. Naslednje jutro, 16. marca, so ukrajinski vojaki ugotovili, da so ponoči partizani izginili. S tem je propadel glavni cilj te protipartizanske akcije. Najmanj trije ukrajinski vojaki, ki so padli v ofenzivi, so pokopani na šoštanjskem pokopališču.⁶⁰⁶

Morala ukrajinskih esesovcev je bila v tem času zelo nizka, tako da je znotraj divizije prihajalo tudi do incidentov. V 10. četi (3. bataljona) šolskega in nadomestnega polka, nastanjeni v avstrijskem Bad Gamsu, je pet vojakov ponoči 11. marca vdrlo v

slučaj, saj so bili pripadniki bataljona dobro opremljeni tako z orožjem, osebno opremo kot prehrano. – Vresnik, *Tretja brigada*, str. 225–227.

605 V Tuhinju, kjer se je namestil štab galicijske divizije, so delovali tudi partizanski zaupniki, ki so obvestili partizane o namerah Ukrajincev za 14. marec, ob tem pa poročali tudi o slabem stanju morale med njihovimi poveljniki. – Sever, *Past na Menini planini*, str. 51.

606 SI AS 1602, t. e. 302, Poročila o oskrbi vojnih grobov v Šoštanju iz aprila 1945. Fajdiga, *Zidanškova brigada*, str. 616–630. Sever, *Past na Menini planini*, str. 19–86.

orožarno, kjer so ukradli orožje ter pripadajoče strelivo in ubili še dva podčastnika. Preostalo četo so poslali za njimi, pri čemer je v spopadu umrl eden izmed pobeglih. Preživela četverica je osem dni tavela po gozdu, dokler jih ni zajel Lackov odred.⁶⁰⁷

Neuspeh ofenzive je, kot kaže, sprožil večdnevno ropanje pri okoliškemu prebivalstvu, saj so ohranjena poročila (več kot 30 različnih incidentov med 14. in 22. marcem) iz Šoštanja, Šmartna ob Paki in drugih okoliških krajev. Ukrajinci so kradli tako hrano, obleko, nakit kot tudi gospodinjske predmete in silažo ter opremo za živino. S tem so se ukvarjali tako lokalni (nemški) orožniki, župani prizadetih občin kot tudi vodstvo Štajerske domovinske zveze. V enem izmed dopisov je šoštanjski župan med drugim zapisal, da je SS poleg ropanja tudi požigala ter brez razloga ustrelila dva kmeta. Prav tako je slišal, da so Ukrajinci pri različnih ljudeh zaničljivo govorili čez državo in firerja.⁶⁰⁸

16. marca je lahko OBOD, na podlagi v ofenzivi pridobljenih informacij, poročal VŠJ-ju, da je 14. SS ukrajinska divizija v Slovenijo prišla 27. februarja iz Slovaške, pri čemer se je štab divizije nastanil v gradu Viltus pri Mariboru. Ugotovili so, da ima divizija tri polke (29., 30. in 31.), pri čemer ima vsak polk tri bataljone po štiri čete. Nadomestni bataljon ima 13. artilerijsko in 14. tankovsko četo. Poveljnik divizije je generalmajor [Fritz] Freitag (1894–1945), njegov adjutant Ostuf. Finder, medtem ko 30. polku poveljuje Ostuf. Vorstreuter in 31. polku Staf. Pahjer. Sporočili so jim tudi, da ima divizija med pet in šest tisoč pripadnikov, od katerih jih je 97 odstotkov Ukrajincev. Hkrati pa so poročali tudi o prisotnosti 2. ukrajinske divizije, o kateri pa niso imeli točnih podatkov.⁶⁰⁹

Med 17. in 19. marcem je iz Ljubljane v Radovljico prišlo več transportov pripadnikov ukrajinske divizije (sprva 800, nato 40 vagonov vojaštva in nato še 400 vojakov), ki so lokalnemu prebivalstvu govorili, da se odpravljajo na ofenzivo. Obenem

607 SI AS 1851, t. e. 105, Zapisnik zaslišanja Luke T., 28. 3. 1945.

608 SI AS 1602, t. e. 174, Poročila o povzročeni škodi, pismo župana Šoštanja, 20. 3. 1945. Pavlin, *Jeseniško-bohinjski odred*, str. 230–239.

609 SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 34, 16. 3. 1945.

je med 2.500 in 3.000 pripadnikov divizije odšlo iz Ljubljane v Kranj. Dalje so partizanski obveščevalci ugotovili, da so bili deli te divizije iz Kranja poslani v Šenčur kot tudi v Besnico (sem okoli 1.800 vojakov). Naslednji dan, v zgodnjih jutranjih urah, je v Puštal iz Ljubljane prišlo okoli tisoč esesovcev, ki so s seboj imeli tudi baterijo (dvanajstih) topov kalibra 115 mm; tu so ostali en dan, nakar so zasedli položaje v bližnjih vaseh (Gabrk, Log, Bodovlje) ter na Gabrški Gori.⁶¹⁰

Ti premiki ukrajinske divizije na Gorenjsko so predstavljali priprave na serijo protipartizanskih operacij, usmerjenih v uničenje partizanskega 9. korpusa. Kot prva se je pričela operacija Začetek pomladi (*Unternehmen Frühlingsanfang*), pri čemer so Ukrajinci predstavljali del izmed zapornih sil v nemškem obroču okoli dela 9. korpusa. Na širšem območju Porezna, Cerkljanskega, Blegoša in Ratitovca je bilo obkoljenih okoli 2.500 partizanov iz Kosovelove brigade, 20. udarne tržaške garibaldske brigade, 158. brigade Antonio Gramsci, Škofjeloškega odreda, inženirskega bataljona 31. divizije, komande Gorenjskega vojnega območja, zaščitnega bataljona Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko ter številni aktivisti. Ukrajinska divizija med ofenzivo ni imela večjih stikov s partizanskimi branilci, kljub temu da so se premikali po tem ozemlju od 20. marca naprej. Partizani so tako ugotovili, da enota »ne pokaže večje aktivnosti«, kot tudi, da »ima moštvo zelo slabo moralo«. 29. marca, ko je 14. SS-divizija zasedala Jelovico, je začela popuščati intenzivnost ofenzive. Deli divizije, ki so bili na Gorenjskem, so bili 7. aprila poslani nazaj na Štajersko prek Škofje Loke in Šentvida nad Ljubljano. Večji del divizije je bil poslan prek Ljubelja in Jesenic v Celovec, od tam pa naprej na vzhod. Dejstvo pa je, da je bil del divizije 13. aprila še vedno v Škofji Loki.⁶¹¹

610 SI AS 1848, t. e. 45, Depeša št. 691 OC štaba 9. korpusa, 20. 3. 1945. SI AS 1851, t. e. 103, Informacijsko poročilo št. 20 OC Komande mesta Škofja Loka, 21. 3. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 43, 18. 3. 1945.

611 SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo št. 70 OC štaba 9. korpusa, 28. 3. 1945. SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo št. 71 OC štaba korpusa 9. korpusa, 12. 4. 1945. SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo št. 72 OC štaba korpusa 9. korpusa, 13. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 103, Informacijsko poročilo št. 20 OC Komande mesta Škofja Loka, 21. 3. 1945. Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 388–394. Zupanc, *Partizanska bolnišnica*, str. 144.

Ukrajinski SS vojaki, ki so se nahajali v vaseh okoli Škofje Loke (na Suhi, pri Sv. Duhu, v Stari Loki, Puštalu, Virmašah in Starem Dvoru), niso pustili najboljšega vtisa med prebivalstvom, ki je opazilo, »kako so postali kot nekdanji vojaki SS ponižni, prosjačijo hrano po hišah, ker jim je na /kazanih/ o.z. na kotlih nezadostna hrana, ti vojaki imajo tudi zelo slabo in rasčapano (sic!) obleko. Zato je morala med njimi zelo slaba in tudi sami izjavljajo (sic!), da je zanje postalo življenje (sic!) obupno.«⁶¹²

Nekateri ukrajinski vojaki so napadli domačine. 21. marca ponoči so neznani vojaki skozi okno vrgli dve ročni granati v hišo domačije Gregorc v Straži pri Vojniku. V njej je takrat spalo pet ljudi. Za posledicami hudih ran je naslednji dan umrla ena pomozna delavka, preostali štirje pa so bili huje ranjeni in poslani na zdravljenje v Celje. V preiskavi so lokalni orožniki ugotovili, da ozadje zločina sega v začetek marca, ko so trije ukrajinski vojaki SS-enote Wildner v Vojniku 4. marca vlomili v hišo in ukradli večjo količino hrane. Istega dne zvečer so v Zrečah aretirali tri ukrajinske vojake iz SS-enote Wildner (*SS-Einheit Wildner*), pri katerih so našli ukradeno hrano. Dva sta pozneje zbežala iz zapora in se v Straži skrila v hlev brez vednosti stanovalcev. V noči na 7. marec je SS-patrolja prišla na Gregorčevo posestvo, kjer je presenetila enega izmed pobeglih Ukrajincev in ga ubila med poskusom pobega. 21. marca popoldne se je na domačijo ponovno vrnila SS-patrolja, da bi poiskala pobeglega konja; pri tem so domačini na vojaki videli tudi italijanske, nemške in jugoslovanske ročne bombe, katerih ostanke so odkrili po eksploziji v hiši. Zato se je orožniška postaja v Vojniku obrnila na poveljstvo 29. SS-polka s prošnjo o podatkih glede te patrolje.⁶¹³

Na območju Vojnika so tamkajšnji orožniki zabeležili več prestopkov, ki so jih storili pripadniki 14. SS: poleg večjega števila ropov so Ukrajinci ustrelili tri ženske, dva moška ter zajeli enega partizana. V času med 22. in 28. marcem je ukrajinska

612 SI AS 1851, t. e. 103, Informacijsko poročilo od 20. II. 45 do 20. III. 45 št. 19 OC Komande mesta Škofja Loka, 19. 3. 1945.

613 SI AS 1621, t. e. 2, Poročilo o umoru v Straži, 23. 3. 1945.

SS-enota v okolici pokopališča v Novi Cerkvi ustrelila dva ujeta partizana in njuni trupli odvrгла v bližnji potok. Zanimiv je tudi poudarek nemškega orožništva, da so oropali hišo, iz katere sta dva sinova padla na vzhodni fronti, tretji sin pa je bil takrat kot nemški vojak še vedno tam.⁶¹⁴

Konec marca 1945 je Hitler ukazal razorožitev divizije, nakar bi tako pridobljeno oborožitev uporabili za ustanovitev druge nemške divizije. Šele po posredovanju divizijskega poveljnika in političnih veljakov je bil ukaz o razorožitvi 28. marca preklican.⁶¹⁵ Toda ta zaplet glede razorožitve je vplival na delovanje divizije na Spodnjem Štajerskem, saj so se vse divizijske enote za čas te krize umaknile v garnizije in niso več pošiljale patrolj proti partizanom; manjši del pehotne oborožitve pa je bil dejansko celo že predan.⁶¹⁶

Esesovski general Freitag je po tem, ko je bila divizija obvarovana pred ukinitvijo, vsem divizijskim enotam izdal tajni ukaz o izločitvi nezaželenih elementov (*Unbrauchbare Elementen*), da bi zagotovil čim bolj homogeno in za boj pripravljeno divizijo. Samo iz 31. polka so tako odstranili okoli 400 pripadnikov, jih razorožili ter z vlakom poslali v avstrijski Feldbach, kjer so bili vključeni v delovne bataljone in uporabljeni za delo na fortifikacijskemu sistemu *Reichsschutzstellung* (oz *Südstwall*).⁶¹⁷

Divizija je pozneje še pošiljala manjše enote v boj proti partizanom. Inženirska četa, ki je nadzorovala prehod prek reke Mute, je 25. marca 1945 zaznala večjo skupino 30 partizanov, ki je ob zori želela prečkati reko. Ko so partizani opazili ukrajinsko prisotnost, so se vrnili nazaj, vendar jih je četa zasledovala in jih dohitela na gori Bukovec. A namesto da bi se spopadli, so Ukrajinci, skupaj s partizani in Nemci, preživeli noč v manjši koči in se nato naslednje jutro razšli brez spopada.⁶¹⁸

614 SI AS 1621, t. e. 2, Poročilo o prestopkih, 29. 3. 1945.

615 Logusz, *Galicja Division*, str. 331–335.

616 Melnyk, *To Battle*, str. 245.

617 Prav tam, str. 237. Več o rajhovski zaščitni fortifikaciji oz. o jugovzhodnem zidu Banny, *Schild im Osten*. O uporabi ukrajinskih vojakov pri izdelavi fortifikacij so pozneje poročali tudi slovenski partizani. – SI AS 1851, t. e. 57, Depeša Grupe odredov OBOD-u št. 65, 8. 4. 1945. Gl. tudi Teropšič, *Štajerska v plamenih*, str. 571–590.

618 Logusz, *Galicja Division*, str. 322–323.

Del divizijskih enot (bataljon 31. polka in 2. četa inženirskega bataljona) so poslali tudi na Dolenjsko, kjer so sodelovale v bojih proti partizanom.⁶¹⁹ Partizanski viri poročajo tudi o prisotnosti dela divizijske artilerije, pri čemer so bili Ukrajinci okrepljeni s četo tankov. Na Dolenjsko je tako, po partizanskih navedbah, v noči z 28. na 29. marec⁶²⁰ prišlo okoli dva tisoč Ukrajincev, ki so se vključili v ofenzivno operacijo proti partizanskemu 7. korpusu. Odgovorni so bili za postavitve oziroma popravilo mostov v Gotni vasi in Pogancih, kar so tudi naredili, in 30. aprila zapustili Novo mesto in odšli proti Ljubljani.⁶²¹

Po vrnitvi z Gorenjske je ukrajinska divizija dobila povelje za »čiščenje« Pohorja, kjer je bila Bračičeva brigada. Ta akcija se je pričela 26. marca in je potekala do 30. marca, ne da bi Ukrajincem uspelo prizadeti partizanom večje izgube. 30. marca so Ukrajinci prenehali z napadi, se naslednji dan umaknili nazaj v dolino in se odpravili naprej proti vzhodni fronti.⁶²²

Štab nemške Armadne skupine Jug je namreč galicijsko divizijo dodelil 2. tankovski armadi ter jo poslal na črto Feldbach–Gleichenberg, da zapolni vrzeli na *Reichsschutzstellung* in zavrne napadajoče sovjetske enote. 1. aprila so se posamezne divizijske enote odpravile na položaje vzdolž reke Mure. 29. polku je uspelo ponovno zavzeti vas Gleichenberg, ki je že bila v sovjetski posesti.⁶²³ Obenem se je 30. polk zbral v Mariboru, kjer je začel pripravljati mesto za obrambo pred Sovjeti. 2. aprila je bil Maribor razglašen za zaprto mesto, ki naj bi se borilo do zadnjega moža. Kljub tej »obljubi« pa je 30. polk v pripravi na odhod iz mesta v Mureck poslal predhodnico. 31. polk, ki je bil najbolj južno od vseh treh polkov, je le počasi napredoval proti Mariboru in je bil zato namenjen za divizijsko

619 Melnyk, *To Battle*, str. 245–246.

620 Drugo poročilo navaja datum 25. 3. – SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 45, 25. 3. 1945.

621 SI AS 1851, t. e. 82, Informacijsko poročilo OC Štaba VII. korpusa, 1. in 2. 4. 1945. *Zbornik NOVJ VI/4*, dok. št. 13.

622 Fajdiga, *Bračičeva brigada II-2*, str. 572–574.

623 Melnyk, *To Battle*, str. 246–248.

rezervo. Inženirski bataljon je v sodelovanju s fusilirskim začel za uničenje pripravljati mostove severno od Maribora.⁶²⁴

2. aprila je OBOD poročal o premiku divizijske kolone iz Zagorja prek Trojan proti Celju (v koloni je bilo okoli 100 vozov in artilerija), medtem ko se je druga kolona premikala prek Slovenske Bistrice proti Središču ob Dravi. Naslednji dan je IV. operativna cona zabeležila, da se ukrajinska divizija nahaja na območju Maribora, Kozjaka in na Dravskem polju vse do Slovenske Bistrice.⁶²⁵

Divizija je 3. aprila začela napad proti sovjetskim enotam, ki so prebile nemško obrambno fronto severno od Stradna. V to vas se je začasno naselil tudi divizijski štab (kot tudi štab artilerijskega polka). Ukrajinci so se s Sovjeti spopadali za nadzor nad vasjo Gleichenberg (in okolico). 13. aprila je sovjetski 20. gardni strelski diviziji uspelo prebiti divizijske položaje, čemur so sledili protinapadi Ukrajincev. Po nekaj dneh bojov so se Nemci umaknili in fronta se je ustalila.⁶²⁶

5. aprila je Koroški odred poročal, da se po cesti Vransko–Polzela–Št. Andraž–Velenje premika celoten 31. polk, v katerem je bilo okoli dva tisoč vojakov in je imel tudi deset topov in več vozov. Partizanski obveščevalci so ugotovili, da je njihova »komanda nestabilna in neaktivna«, medtem ko je bilo »moštvo demoralizirano«. Naslednji dan so deli ukrajinske divizije, ki so bili v Ljubljani, odšli proti Štajerski. Še 7. aprila so se deli divizije premikali iz Gorenjske prek Škofje Loke in Šentvida, del pa se je usmeril na sever prek Jesenic in Tržiča.⁶²⁷

Himmler je zadnji mesec druge svetovne vojne privolil v to, da Ukrajinska narodna armada (UNA), ki se je borila na nemški strani, prevzame divizijo in tako je 14. grenadirski divizija

624 Prav tam, str. 248.

625 SI AS 1851, t. e. 26, Dnevno operacijsko poročilo št. 92 OBOD-a, 2. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 26/943, 2. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 57, Depeša IV. operativne cone GŠS-ju št. 37, 3. 4. 1945.

626 Melnyk, *To Battle*, str. 249–256.

627 SI AS 1851, t. e. 57, Depeša Koroškega odreda OBOD-u št. 63, 5. 4. 1945. SI AS 1848, t. e. 45, Depeši št. 787 in 789 OC štaba 9. korpusa, 11. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 82, Informacijsko poročilo OC štaba VII. korpusa, 12. in 13. 4. 1945.

Waffen-SS (ukrajinska št. 1) 25. aprila 1945 uradno prenehala biti del Waffen-SS. Pripadniki divizije so nato podali novo prisego, tokrat Ukrajini. Za novega divizijskega poveljnika je bil imenovan general Mihajlo Krat (1892–1979). Pri tem je zanimivo, da naj bi moštvo divizije o tem »prestopu« iz nemške v ukrajinsko vojsko izvedelo šele 28. aprila v divizijskem časopisu. Slovenski partizani pa so že 17. aprila zabeležili sicer nepotrjeno informacijo, da se je 14. SS divizija preimenovala v 1. SS ukrajinsko divizijo. Pozneje so dobili nov vir, ki je govoril o preimenovanju divizije, kar pa je povzročilo neresnično domnevo, da je bila divizija razdeljena na dve samostojni diviziji.⁶²⁸

V noči s 23. na 24. april je Šerčerjeva brigada napadla sovražnikovo postojanko v Šentvidu nad Zavodnjami. V začetku aprila so ostanke požganega naselja namreč preoblikovali v močno oporišče; nepožgana cerkev je tako postala središče obrambe, ruševine hiš in hlevov pa so ponovno usposobili za bunkerje. Celotno naselje so obdali z bodečo žico ter strelskimi jarki. Posadka oporišča je bila sestavljena iz dveh delov: oboroženih Nemcev in Ukrajincev (okoli 200) ter neoboroženih madžarskih delavcev (okoli 300).⁶²⁹ Že s prvim jurišem pa ga je partizanom uspelo zavzeti. Pri tem je večji del ukrajinskih vojakov pobegnil. Del Nemcev in Ukrajincev pa je vztrajal in branil cerkev, vendar so jo zaradi požara potem vendarle morali predati. Partizani so imeli enega padlega in tri ranjene borce, medtem ko so ubili 30 sovražnikov in zajeli 60 vojakov (ter okoli 300 Madžarov); zaplenili so tudi sedem težkih mitraljezov, sedem brzostrelk, 40 pušk, večjo količino streliva, petnajst konj ter hrano in različno vojaško opremo.⁶³⁰

25. aprila je OBOD poročal o premiku 31. polka iz Maribora proti avstrijskemu Gradcu. Čez dva dni so o teh premikih spet pisali in praktično ponovili poročilo, vendar pa mu dodali

628 SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 17, 17. 4. 1945 Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 20/35, 27. 4. 1945. Logusz, *Galicja Division*, str. 342–251. Rudling, *They Defended Ukraine*, str. 359–360.

629 Po predhodnih podatkih je bilo v naselju 200 pripadnikov 14. SS divizije in »600 neoboroženih madžarov kateri kopljejo streljske jarke«. – SI AS 1851, t. e. 104, Situacijsko poročilo OC štaba IV. operativne cone, 20. 4. 1945.

630 Marolt, *Šerčerjeva brigada*, str. 361–368.

podatek poročevalcev, da deli divizije zasedajo položaje na črti Maribor (levi breg)–Košaki–Kamnica. Razmestitev divizije med Gradcem in Mariborom je bila zabeležena tudi 29. aprila.⁶³¹

6. maja 1945 je general Hermann Balck (1893–1982), poveljnik 6. armade, katere del je bila ukrajinska divizija, sklical vse višje poveljnike in jim razkril, da bo Nemčija kmalu kapitulirala. Da bi preprečili to, da bi jih Sovjeti zajeli, je nameraval naslednji dan ukazati premik celotne armade proti zahodnim zaveznikom, katerim bi se predali in vstopili v vojno ujetništvo.⁶³²

Enote 14. ukrajinske divizije so bile takrat vpletene v sočasne boje; bojevali so se tako proti Sovjetom kot tudi slovenskim partizanom, ki so pričeli prodirati na avstrijsko ozemlje. 8. maja so se pri Žitari vasi (*Sittersdorf*) Ukrajinci spopadli s Tomšičevo brigado, pri čemer so partizani utrpeli večje izgube in se morali umakniti; imeli so štirinajst padlih, štiri pogrešane in deset ranjenih borcev (po drugih virih: enajst mrtvih, šest ranjenih in petnajst pogrešanih). Jurišnemu vodu pa je med tem bojem vseeno uspelo zajeti tovornjak, ki je prevažal tri težke mitraljeze, tri brzostrelke, 29 pušk in šest pištol s pripadajočim strelivom. Zvečer istega dne je enota divizije Galizien zapustila Žitaro vas. Tudi preostale brigade 14. partizanske divizije so se na območju Železne Kaple soočale z organiziranim nemškimi odporom; med partizanskimi nasprotniki so bili tudi deli ukrajinske divizije. 8. maja je Bračičevi brigadi pri Galiciji uspelo razorožiti del ukrajinske divizije (polkovnika z 2.500 možmi), pri čemer so zaplenili orožje, konje, vozila in opremo. 9. maja je 4. bataljon 3. brigade Narodne obrambe v bližini Železne Kaple prav tako razorožil 500 sovražnikovih vojakov, med katerimi so bili Nemci, Ukrajinci kot tudi drugi.⁶³³

Preostanek ukrajinske divizije se je s frontne črte začel umikati šele 8. maja ob drugi uri zjutraj. Artileristi so najprej porabili

631 SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 3/26, 25. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 21/36, 27. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ-u št. 44, 29. 4. 1945.

632 Logusz, *Galicja Division*, str. 355–356.

633 Dolničar, *Sklepne operacije*, str. 75. Fajdiga, *Bračičeva brigada II-2*, str. 625. Fajdiga, *Zidanshova brigada*, str. 627–631. Strle, *Veliki finale*, str. 55–57, 103. Žnidarič, *Na krilih junaštva*, str. 733–734.

zadnje strelivo in potem uničili svoje topove, s tem pa se je dejansko začel umik divizije. Za seboj so pustili vso težko opremo. 10. maja popoldne se je divizijski štab namestil v Št. Andražu, kjer je Freitag zvečer storil samomor. Večina divizijskih pripadnikov (tisoč Nemcev in devet tisoč Ukrajincev) se je predala britanskemu 5. korpusu, medtem ko se je okoli 700 Ukrajincev predalo Američanom. 9. maja se je v Velikovcu angleškim vojakom predal šolski in nadomestni polk, a so Angleži nekatere ujete esesovce nato predali jugoslovanskim partizanom.⁶³⁴

11. maja je 5. bataljon Bračičeve brigade iz zbirališča vojnih ujetnikov pri Železni Kapli proti Sloveniji (ter naprej proti Samoboru) odpeljal skupino 2.500 sovražnikovih vojnih ujetnikov različnih narodnosti (Nemci, Avstrijci, Ukrajinci, Madžari, Slovaki, Italijani ...).⁶³⁵

13. maja je v Št. Andraž prispela tudi 1. četa 4. bataljona Šercerjeve brigade in naletela na še oborožene Ukrajince. Med borci Šercerjeve brigade je bil tudi Ohl (Öll) s skupino dezertterjev iz 31. SS-divizije, ki je nekdanje soborce iz Waffen-SS začel nagovarjati k predaji. Prisotnost dezertterjev pa je razburila Ukrajince, da so pričeli razoroževati maloštevilčne partizane. Le intervencija britanske oklepne enote je rešila partizane, da so dobili orožje nazaj. Ukrajinci pa so se, po dogovoru z britanskim poveljnikom, odpravili proti Wolfsbergu, kjer se je (pozneje) nahajalo večje taborišče za vojne ujetnike.⁶³⁶

Jugoslovanske sile so po 16. maju začele pošiljati ujete pripadnike 14. SS-divizije proti Sloveniji po poti Sinča vas–Železna Kapla–Jezerško–Kranj–Ljubljana.⁶³⁷ Večino pripadnikov 14. SS-divizije so Britanci sicer poslali v italijanski Rimini (*Camp Np. 374 Italy*), kjer je 16. februarja 1947 bilo še 8.272 mož. Pri tem Britanci ujetnikov niso beležili kot pripadnike 14. SS-divizije (pod tem imenom so formacijo poznali večji del vojne), ampak

634 SI AS 1931, t. e. 390, Zapisnik zaslišanja Helmuta R., 27. 8. 1948. Fajdiga, *Bračičeva brigada II-2*, str. 627–628. Logusz, *Galicia Division*, str. 357–362.

635 Fajdiga, *Zidankova brigada*, str. 646.

636 Fajdiga, *Bračičeva brigada II-2*, str. 629–631. Marolt, *Šercerjeva brigada*, str. 406–408. Žnidarič, *Na krilih junaštva*, str. 750.

637 Stojanovič, *Nepozabni maj 1945*, str. 38.

kot pripadnike 1. ukrajinske divizije (*1st Ukrainian Division*). Pozneje so Ukrajince prepeljali v Združeno kraljestvo, kjer so jih zaposlili predvsem kot kmetijske delavce.⁶³⁸

15. kozaški konjeniški korpus

Tujerodni pripadniki Waffen-SS so na Slovenskem sestavljali še moštvo 15. kozaškega konjeniškega korpusa (*XV. SS-Kosaken-Kavallerie-Korps*).⁶³⁹

Med ruskimi (sovjetskimi) protikomunističnimi silami, izhajajoč tako iz bele emigracije kot vrst sovjetskih vojnih ujetnikov, so bili, kakor smo že omenili, tudi kozaki. Aprila 1943 so v Prusiji ustanovili 1. kozaško konjeniško divizijo (*1. Kosaken-Kavallerie-Division*), ki je septembra imela dve brigadi (z dvema polkoma donskih kozakov, dvema polkoma kubanskih kozakov, enim polkom tereških kozakov in enim polkom sibirskih kozakov) ter en šolski in nadomestni polk. Vsak polk je imel okoli dva tisoč vojakov z dodano nemško četo (160 mož). Divizija je bila sprva poslana v Jugoslavijo (natančneje na Hrvaško) v boj proti partizanom, kamor je prišla 15. oktobra 1943 z močjo dobrih osemnajst tisoč pripadnikov. S tem je bila kozaška divizija največja kolaboracionistična in tudi ruska/sovjetska enota v Jugoslaviji.⁶⁴⁰

S prihodom na hrvaško ozemlje so se kozaki, ki so bili pravoslavne vere, vpletli tudi v delovanje NDH proti srbskim pravoslavcem. Zato je večkrat prihajalo do oboroženih spopadov med kozaki in ustaši. Vseeno je korpus primarno deloval proti hrvaškim partizanom, pri čemer so kozaki postali »znani« po pobjah civilistov, množičnih posilstvih ter požigih naselij. S sodelovanjem v različnih operacijah se je divizija pomikala vse bolj proti jugu in je septembra 1944 tako že sodelovala v bojih

638 TNA, HO 213/1851, »Refugee Screening Commission: Report on Ukrainians in Sep Camp No. 374 Italy,« 21. 2. 1947.

639 Tessin, *Verbände und Truppen: Erster Band*, str. 400.

640 Neulen, *An deutscher Seite*, str. 316–318. Timofeev, *Splintered Wind*, str. 120.

pri Banji Luki. V začetku decembra je bila 2. kozaška brigada poslana na vzhodno fronto, ki je zdaj že potekala vzdolž reke Drave. V boju pri Pitomaču se je spopadla s sovjetskimi enotami, zaradi česar ta spopad velja tudi za »zadnjo bitko državljanske vojne«, saj je bila večina udeležencev boja na obeh straneh ruske narodnosti.⁶⁴¹

Januarja 1944 so enote kozaške divizije sodelovale v bojih proti enotam slovenske 14. divizije, ki je iz Bele krajine prek hrvaškega ozemlja prodrla na spodnještajersko ozemlje. Prav tako so dva kozaška polka (1. in 3.), ob podpori Nemcev in ustašev v skupni moči 3.250 vojakov, uporabili za poskus napada s hrvaškega ozemlja na slovenske kraje v okolici Metlike, ki so bili pod nadzorom partizanov. 10. julija popoldne je tako ta bojna skupina krenila prek Vivodine proti Beli krajini in sprva naletela na manjši odpor 3. bataljona Belokranjskega odreda, a jim je popoldne uspelo zasesti vasi Drašiče, Radoviči in Rosalnice. Naslednje jutro so partizani izvedli protinapad, a so bili odbiti in nemški enoti je uspelo tega dne zasesti še vasi Rosalnice in Čurile. Ti dve vasi je partizanom naslednje jutro uspelo ponovno zavzeti, nakar so dva dneva potekali pozicijski boji in artilerijsko obstreljevanje, a partizanom ni uspelo streti nemške obrambe. 15. julija zjutraj je sledil silovit nemški napad z artilerijsko podporo, ki je predril partizansko obrambno, tako da so nemške sile popoldne zavzele Radovico in Slamno vas ter naslednje dopoldne še Metliko. A nemško-kozaško-ustaška bojna skupina je bila v Metliki le dobro uro, saj se je po partizanskem protinapadu umaknila in se napotila nazaj proti Vivodini. Kljub kratkemu času okupacije Metlike pa so takrat požgali 33 stanovanjskih hiš in več gospodarskih poslopij.⁶⁴²

26. avgusta 1944 je bil poveljnik korpusa generalporočnik Helmuth von Pannwitz (1898–1947) poklican k Himmlerju, da

641 SI AS 1851, t. e. 64, Sestav sovražnih edinic OBOD-a, 31. 1. 1945. SI AS 1851, t. e. 64, Pregled sovražnih edinic, nahajajočih se na teritoriju, katerega kontrolirajo edince NOV in POS, in na sosednem (sic!) obmejnem ozemlju Hrvatske OBOD-a, 22. 7. 1944. Landwehr, The Cossack Cavalry Corps, str. 28–29. Timofeev, *Splintered Wind*, str. 124–132.

642 Kiauta, *Na bojni črti osemnajste*, str. 426. Lah, *Prva slovenska artilerijska brigada*, str. 192–200. Strle, *Tomšičeva brigada 4*, str. 27. Zadnik, *Istrski odred*, str. 527–532.

mu je podal poročilo o delovanju korpusa. Himmler je namreč kot poveljnik Nadomestne kopenske vojske (*Ersatz-Heer*) vse za boj sposobne tujerodne enote nameraval premestiti pod okrilje *Waffen-SS*.⁶⁴³ Jeseni 1944 so začeli k diviziji priključevati še druge samostojne kozaške enote (policijski bataljon iz Krakova, bataljona tovarniške zaščite iz Varšave ter Hannovera, del kozaškega polka iz Francije itd.), s čimer se je divizija okrepila. Sledil je 4. november 1944, ko je *Waffen-SS*, podobno kot pri Srbskem prostovoljnem korpusu, administrativno prevzela nadzor nad kozaško divizijo. Divizija je tako od *Waffen-SS* prejela oborožitev ter oskrbo, nikoli pa ni dobila ne uniform in ne oznak *Waffen-SS*. Ob tem je Himmler začel projekt razširitve divizije v korpus (*15. SS-Kosaken-Kavallerie-Korps*). Pozneje je bil korpus preštevilčen v 15. kozaški konjeniški korpus in formalno ustanovljen konec februarja 1945.⁶⁴⁴

1. brigada je bila tako razširjena v 1. kozaško divizijo (*1. SS-Kosaken-Kavallerie-Division*) ter 2. brigada v 2. kozaško divizijo (*2. SS-Kosaken-Kavallerie-Division*). 25. februarja 1945 je korpus imel dobrih 25.000 pripadnikov. Poleg dveh divizij je imel pod nadzorom še druge nekozaške enote: kalmiški polk (z okoli pet tisoč pripadniki), kavkaško artilerijsko baterijo, ukrajinski bataljon in tankovsko skupino ROA. Februarja je v Hrvaško Zagorje prišlo štiri tisoč kozakov, iz katerih so ustanovili tretjo kozaško brigado. V prvi polovici marca 1945 je korpus sodeloval v zadnji večji nemški ofenzivi na vzhodni fronti (*Unternehmen Frühlingserwachen*), potem pa bil vrnjen nazaj na območje NDH, kjer so se še dalje borili proti sovjetskim, bolgarskim in partizanskim enotam.⁶⁴⁵

1. SS-kozaški konjeniški diviziji pripisujejo v Sloveniji (med drugim) tudi poboj partizanov in političnih aktivistov

643 Landwehr, *The Cossack Cavalry Corps*, str. 29–30.

644 Littlejohn, *Foreign Legions 4*, str. 277. Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 136, 138. Timofeev, *Splintered Wind*, str. 132–133. Po nekaterih virih naj korpus ne bi nikoli uporabljal krstice SS v imenu. –Landwehr, *The Cossack Cavalry Corps*, str. 30.

645 SI AS 1851, t. e. 64, Mesečno poročilo za mesec februar 1945 OBOD-a, 1. 3. 1945. SI AS 1851, t. e. 74, Poročilo o 1. Kozaški Diviziji OBOD-a, 19. 2. 1945. SI AS 1851, t. e. 74, Pregled stanja kod nepr. od 26. I. do 26. II. 1945. 2. oddelka štaba 10. korpusa, 26. 2. 1945. Timofeev, *Splintered Wind*, str. 133.

na Žalikovi domačiji v prleški vasi Logarovci, ki se je zgodil 3. februarja 1945. Tega dne so namreč kozaki napadli domačijo, pri čemer so ubili Branka Bernota-Aljaža (sekretar Okrajnega komiteja OF in KPS) in Jožka Berdena-Rastka (član Okrajnega komiteja OF in KPS), medtem ko se je z domačije uspelo rešiti dvema drugima odbornikoma (Ciril Jureš-Maks in Marija Petje-Vida), a so ju kmalu zajeli. Jureš je bil mučen in naslednji dan obešen v Ljutomeru, medtem ko je bila Petje pozneje ustreljena kot talka v Mariboru. V domačiji sta umrla še gospodar in gospodinja (Ivan in Katarina Žalik), pokol pa sta preživela Rado Pušenjak-Prlek (član Okrajnega komiteja OF in KPS) in Stane Simonič.⁶⁴⁶ Storilci tega zločina so bili, po mnenju avtorja, pripadniki policijskega konjeniškega odreda Srbija (*Polizei-Reiter-Abteilung Serbien*), ki je bil od jeseni 1944 garniziran prav v Ljutomer in je bil znan po okrutnosti. Med prebivalci so bili pripadniki tega odreda prav tako znani kot »kozaki«.⁶⁴⁷ Kozaški korpus se je v tem času nahajal več kot 100 kilometrov južneje na hrvaškem ozemlju, tako da obstaja zelo majhna verjetnost, da so bili pripadniki tega korpusa udeleženi v tem vojnem zločinu.

Konec marca 1945 so nameravali v kozaški korpus vključiti Ruski zaščitni korpus (rusko *Русский корпус*, nemško *Russisches Schutzkorps Serbien*) v moči polka, a je vključitev propadla zaradi nasprotovanja pripadnikov ruskega korpusa. 24. marca so v Virovitici izvedli tudi vsekozaški kongres in sklenili, da bodo kozaške enote premeščene k Vlasovim enotam ter da bodo iz sestava kozaških enot izločili nemške pripadnike in se umaknili na območje Celovec–Salzburg; vse z namenom vzpostavitve kozaške armade za boj proti Sovjetom. Kongres je Pannwitz za atamana (vrhovnega vojaškega poveljnika) kozakov, kar je 20. aprila tega leta potrdil Vlasov in 28. aprila dovolil tudi Himmler.⁶⁴⁸

V zadnjih aprilskih dneh so se korpusne enote umikale iz Hrvaške na slovensko ozemlje, pri čemer so dokončali še

646 Košti, *Minilo je sedemdeset let*.

647 SI AS 220, t. e. 6, Teritorijalna vojaška razdelitev slovenskih pokrajin, nedatirano.

648 Munoz, *For Czar and Country*, str. 32. Timofeev, *Splintered Wind*, str. 134–135.

ustanovitev 3. kozaške divizije (3. *Kosaken-Division*). 5. maja je nemško poveljstvo izdalo ukaz o opustitvi obrambne črte Zvonimir (*Zvonimir-Stellung*), pri čemer naj bi se kozaški korpus umaknil iz Varaždina ter šel prek Maribora proti avstrijskemu ozemlju.⁶⁴⁹

6. maja so obveščevalci podali naslednje poročilo: »Vlasove edinice katere krečejo že par dni po našem sektorju se očitvidno vidi, da nimajo nobenega pravega cilja. Edinice, ki so kretale proti Ljubljani se po najnove[j]ših poročilih zopet vračajo, ter se jih bo po nezanesl[j]ivih poročilih [zbralo] cca 2000 v Šoštanju in okolici.« Prav tako so zapisali, da so te enote popolnoma pasivne, saj »niti večjih patrol ne pošiljajo v okolico, v glavnem čakajo da se predajo oziroma se umaknejo proti severu«. ⁶⁵⁰

9. maja so partizani 4. operativne cone pri Šoštanju razorožili večjo kolono Nemcev, ustašev, domobrancev in kozakov, ki je prišla iz Zagreba. Tega dne so bili pri Slovenskih Konjicah številni nemški, ukrajinski in kozaški vojaki; slednjim je uspelo prebiti položaje 3. bataljona 3. brigade VDV in so nadaljevali pot proti Slovenski Bistrici, Ptujju, Mariboru in Celovcu. Tega dne so poročali, da so pri razoroževanju armadne skupine E Alexandra Löhra (1885-1947) zabeležili tudi »dve kozaški diviziji«. ⁶⁵¹

Naslednjega dne zvečer je v Dravograd prodril 2. bataljon Prekmurske brigade ter zasedel položaje okoli železniške postaje in mostu čez Dravo, s čimer je bila prekinjena nemška evakuacijska pot. Zvečer so kozaki s pogajanja želeli doseči »svoboden prehod prek lesenega mostu brez boja, ker se imajo namen predati anglo-ameriški vojski, ne pa jugoslovanskim partizanom«, a so partizani to zavrnil. Naslednje jutro so se pogajanja nadaljevala, tokrat tudi s prisotnostjo častnikov bolgarskega polka (iz sestave sovjetske armade), ki je okrepil partizanske položaje,

649 SI AS 1851, t. e. 51, Depeša VŠJ GŠS št. 60, 20. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša VŠJ GŠS št. 15, 30. 4. 1945. Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 143. Hnilicka, *Das Ende auf dem Balkan*, str. 141. Timofeev, *Splintered Wind*, str. 133.

650 SI AS 1869, t. e. 345, Situacijsko poročilo toške APA OC za Savinjsko dolino, 6. 5. 1945.

651 SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ št. 5, 9. 5. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ št. 5, 10. 5. 1945. Rychly, ur. *Spomini borcev*, str. 126.

a so tudi ta propadla. Kmalu so se pričeli predajati nemški (avstrijski) vojaki, medtem ko so se kozaki in hrvaški ustaši (iz 8. divizije) pričeli pripravljati na preboj partizanskih položajev. Opoldne 13. maja so kozaki in ustaši pričeli napad na dravograjski most, a so jih zavrnilo s pomočjo artilerije. Ponoči jim je uspelo prečkati most in vzpostaviti mostišče, ki pa ga je v protinapadu uničila 51. divizija. 14. maja je sledil protinapad zbrane jugoslovanske in bolgarske vojske, zaradi česar so se ustaši in kozaki umaknili na območje Podklanca in načrtovali pot prek Poljane ter naprej proti Pliberku. A 15. maja so jih ponovno napadli, kar je povzročilo paniko in umik ustašev ter kozakov v smeri Poljan. V Pliberku se je nato ustaško-kozaška vojska dokončno predala.⁶⁵²

Razlog, zakaj se kozaki in ustaši niso hoteli predati, so tudi partizanski poboji. Tako je Ozna 1. armade JA do zavzeta Zagreba likvidirala sedem tisoč nasprotnikov; največji del so predstavljali ustaši, okoli dva tisoč je bilo pripadnikov SS (najverjetneje 7. SS-divizije) in kozakov, nekaj četnikov in okoli 70 civilistov.⁶⁵³

V Guštanju (današnjih Ravnah na Koroškem) so prav tako bili ustaši, četniki in kozaki, zato so bile tja poslane partizanske enote, da bi jih razorožile. Tako je bil tja poslan tudi 1. bataljon Šercerjeve brigade in je s sovražnikovo delegacijo začel pogajanja. Tudi tu so si partizanski nasprotniki želeli zagotoviti prehod v Avstrijo. Po dolgem času so sklenili kompromis, da jim bodo v zameno za razorožitev omogočili prehod; pri čemer so orožje odložili le navadni vojaki, častniki pa so ga lahko obdržali. A partizani so ob tem uporabili zvijačo in razorožene sovražnike usmerili na Čečovje, kjer so jih nato zajeli in zbrali v taborišču vojnih ujetnikov. Preostale skupine kozakov v Ravnah na Koroškem je 1. brigada 4. operativne cone razoroževala tudi še naslednjega dne.⁶⁵⁴

652 Fabian, *Priznal je*, str. 16–21. Hribovšek, *Prekmurska brigada*, str. 177–210.

653 M. Ferenc, Tezno, str. 548.

654 SI AS 1851, t. e. 57, Depeša 4. operativne cone GŠS, 12. 5. 1945. Marolt, *Šercerjeva brigada*, str. 403–404.

Kozaki, ki jim je uspelo prodreti v Avstrijo, so se predali Britancem pri Velikovcu (*Völkermarkt*), nakar so bili posamezni polki premeščeni v taborišča za vojne ujetnike v Celovcu, Šentvidu (*St. Veit*) in Trgu (*Feldkirchen in Kärnten*).⁶⁵⁵

Po 16. maju so začele jugoslovanske sile organizirati Transporte vojnih ujetnikov z avstrijskega ozemlja proti Sloveniji. Tako so nekaj tisoč ujetih kozakov poslali v Dravograd, kjer so se priključili zajetim kozakom z območja Dravograd–Podklanc–Guštanj. Te so nato skupaj z drugimi prek Kranja poslali v Ljubljano.⁶⁵⁶ Po vsej verjetnosti so bili pozneje z drugimi ruskimi državljani predani sovjetskim enotam in nato poslani nazaj v domovino.

Kozaki, ki so prišli z območja Celovca–Vetrinja in pristali v britanskem taborišču za vojne ujetnike, so bili v zadnjem tednu maja 1945 iz okolice Celovca premeščeni na sever. 23. maja se je britanska vlada odločila za predajo kozakov Sovjetom; naslednjega dne so začeli s transportom njihovih konj in 27. maja je bil tudi kozaški ataman Pannwitz dokončno zaprt (prej je imel svobodo gibanja!). 28. maja so Britanci sklicali konferenco vseh višjih kozaških poveljnikov, skupaj 2.756 častnikov (35 generalov, 167 polkovnikov itd.), a so jih nato internirali v Špitalu ob Dravi (*Spittal an der Drau*) in jih obvestili, da bodo izročeni Sovjetski zvezi. Častniki so se uprli, kar pa ni pomagalo, in so bili s silo naloženi na tovornjake in v Judenburgu izročeni Rdeči armadi. Tega dne so v Judenburg prepeljali tudi Pannwita in okoli 750 nemških častnikov, ki so bili v korpusu. Okoli 40.000 sovjetskih državljanov so nato Britanci med 31. majem in 2. junijem izročili sovjetskim silam.⁶⁵⁷

Civilisti, ki so spremljali svoje sorodnike v korpusu, so bili obsojeni na osem let delovnega taborišča, kozaki na 25 let ter pripadniki korpusa s sovjetskim državljanstvom na 50 let delovnega taborišča. 16. januarja 1947 je bil Pannwitz v Moskvi,

655 Landwehr, *The Cossack Cavalry Corps*, str. 31.

656 Stojanovič, *Nepozabni maj 1945*, str. 38, 41.

657 Grum, *Vetrinjska tragedija*, str. 27. Koller, *'Not exactly our finest hour'*.

skupaj z večjim številom višjih kozaških generalov, obsojen na smrt in nato obešen v zloglasni Lubijanki.⁶⁵⁸

7. SS-prostovoljna gorska divizija Prinz Eugen

Med enotami in formacijami Waffen-SS, ki so se v zadnjem mesecu vojne umikale prek Slovenije proti Avstriji, je bila tudi 7. SS-prostovoljna gorska divizija Prinz Eugen (7. *SS-Freiwilligen-Gebirgs-Division »Prinz Eugen«*).

Prva folkdojčerska divizija Waffen-SS, ki je bila ustanovljena oktobra 1942, je delovala tako v Srbiji (november 1942–januar 1943), na Hrvaškem (februar–november 1943), v Bosni (december 1943), ponovno na Hrvaškem (januar–julij 1943), v Srbiji (avgust–oktober 1944), spet na Hrvaškem (november 1944–april 1945), nato pa se je divizija začela umikati prek slovenskega ozemlja v Avstrijo.⁶⁵⁹

Prve dele divizije so partizanski obveščevalci v začetku februarja 1945 opazili na brežiškem gradu.⁶⁶⁰ Dele 7. SS-divizije so na Spodnjem Štajerskem opazili še v začetku marca in 25. aprila na območju Pliberka. Naslednjega dne so na relaciji Brežice–Kostanjevica–Novo mesto opazili enoto 7. SS-divizije, opremljeno s šestimi poljskimi topovi.⁶⁶¹

7. aprila je, po poročanju partizanskih obveščevalcev, v Ljubljano prišel »štab SS Div. 'Princ Eugen' ki je elitna divizija«. To seveda ni držalo, saj je bil v tem času štab divizije še v bosanski Ilidži, lahko pa, da je prišla v Ljubljano predhodnica štaba. 13. aprila je v Kranj prišlo okoli 30 tovornjakov »SS divizije Princ Eugena, katera mora biti do konca aprila vsa na ozemlju [S]lovenije in Koroške. Za to divizijo se sklepa, da je kot predhodnica ostalih d[i]vizij, ki se bodo umikale iz [B]alkana.«⁶⁶²

658 Landwehr, *The Cossack Cavalry Corps*, str. 32.

659 Tessin, *Verbände und Truppen: Dritter Band*, str. 83–84.

660 SI AS 1851, t. e. 74, Opis brežiškega gradu, 10. 2. 1945.

661 SI AS 1851, t. e. 64, Sovražne edinice v Sloveniji OBOD-a, 8. 3. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ št. 4, 25. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša OBOD-a VŠJ št. 53, 29. 4. 1945.

662 SI AS 1856, t. e. 345, Situacijsko poročilo OC Grintovec Kokrškega odreda, 13. 4. 1945. SI AS 1856, t. e. 345, Situacijsko poročilo OC štaba Kokrškega odreda, 20. 4. 1945. SI AS

20. aprila so bili opaženi deli 7. SS-divizije, ki so potovali iz Kranja prek Jesenic in naprej proti Avstriji. Med 20. in 26. aprilom je več partizanskih obveščevalnih točk na liniji Samobor–Brežice–Novo mesto–Ljubljana–Kranj–Ljubelj poročalo o premikih delov 7. SS-divizije, ki so nato bili opaženi v okolici Lipnice v Avstriji.⁶⁶³

29. aprila 1945 je bila divizija, ki se je nahajala na območju Zagreba, dodeljena 91. korpusu (*XCI. Armeekorps*) armadne skupine E. Dobila je ukaz, da se deloma peš, deloma prek železnice umika naprej. 4. maja se je večji del divizije zbral na območju Karlovca, kjer so ga naslednjega dne napadli partizani. Divizija naj bi prek Ljubljane prodrla proti zahodu in rešila nemški 97. korpus.⁶⁶⁴

7. SS-artilerijski polk je bil konec aprila v Zagrebu naložen na železniške vagonne in bil prek Zidanega Mostu poslan v Ljubljano. Prek Novega mesta so se proti Ljubljani 6. in 7. maja premikali tudi deli 14. SS-polka. Že pred tem se je po isti poti umaknil del 13. SS-polka, ki je na Ljubljanskem barju čakal do 5. maja in nato odšel proti Salzburgu. 6. maja je 350-članska skupina divizije prodrla iz vasi Klanec prek Škofljice v Zalog, kjer je bila vse do 9. ure naslednjega dne, ko so deli slovenske 18. divizije ponovno zasedli Zalog. Esesovci so se takrat umaknili proti Lavrici.⁶⁶⁵

Glavnina se je umikala proti Jastrebarskem, kjer je v noči na 8. maj dobila novice o nemški kapitulaciji. Ob tem je prišlo tudi povelje armadne skupine o koncu bojev, položitvi orožja ter internaciji. 9. maja je ena četa 14. SS-gorskega polka sledila

1856, t. e. 345, Situacijsko poročilo OC Grintovec Kokrškega odreda, 14. 4. 1945. SI AS 1931, t. e. 390, Zapisnik zaslišanja Georga R., 17. 12. 1949.

663 SI AS 1851, t. e. 51, Depeša GŠS VŠJ št. 91, 25. 4. 1945. SI AS 1859, t. e. 9, Obveščevalni pregled obveščevalnega oddelka štaba 4. armade JA, 1. 5. 1945. Križnar, *Jeseniško okrožje*, str. 390.

664 INZ, Fond dr. Toneta Ferenc, š. Konec vojne 373, depeša vrhovnega poveljnika Jugovzhod za poveljnika zaledja armadne skupine E, 30. 4. 1945. Kumm, *'Vorwärts Prinz Eugen!'*, str. 376.

665 SI AS 1851, t. e. 82, Situacije za dan 7. V. 1945 do 22. ure OC štaba 7. korpusa, 7. 5. 1945. SI AS 1851, t. e. 83, Informacijsko poročilo za čas od 25. aprila do 8. maja 1945 OC štaba 18. divizije, 8. 5. 1945.

ukazom, čemur je sledil napad partizanov: padlo je dvajset esesovcev in številni so bili ranjeni. Zato se je poveljstvo divizije odločilo, da ne bo položilo orožja in se bo za vsako ceno prebilo do avstrijske meje.⁶⁶⁶

Divizijsko poveljstvo je začelo pogajanja s partizani o prostem prehodu prek slovenskega ozemlja, kar pa se ni zgodilo, saj naj bi partizani kršili premirje. Istega dne (9. maja) je bil 7. SS-inženirski bataljon (*SS-Pionier-Bataillon 7*) poslan prek Samoborja v Brežice, kjer so zasedli mostove prek Save in Krke in tako omogočili umik preostale divizije ter drugih enot armadne skupine.⁶⁶⁷

Naslednjega dne je večina divizije prišla v okolico Zidanega Mosta, kjer so ponoči zapustili ali uničili vso težko oborožitev in opremo, da bi potem lahko v pospešenem maršu nadaljevali pohod proti Avstriji. Del divizije (okoli tri tisoč mož) je bil zadržan v Zidanem Mostu, kamor je v noči z 10. na 11. maj prodril partizanski bataljon 7. brigade 3. divizije. Napad partizanskega bataljona je presenetil pripadnike 7. SS in 373. divizije, tako da je partizanom uspelo prodreti vse do železniške postaje, kjer je bil tudi štab 7. SS-divizije. Po pogajanjih in prihodu drugih jugoslovanskih sil sta se obe diviziji predali; razoroževanje je potekalo vse do 13. maja. 11. maja je sedma esesovska divizija neovirano odšla prek Celja in dnevni pohod zaključila okoli deset kilometrov severno od mesta. Naslednja dva dni je bila divizija zadržana na območju Vranskega, saj so bile vse ceste proti Avstriji zapolnjene z umikajočimi se vojaškimi enotami in civilisti. Zato se je divizijsko poveljstvo odločilo, da enoto razpusti in omogoči pripadnikom, da se samostojno ali v manjših skupinah prebijejo na sever. Eni četi se je tako prek Dravograda uspelo prebiti na drugo stran državne meje, medtem ko so 14. maja deli divizije poskušali najti pot prek Cerkelj. Večji del preostale divizije pa je skupaj nadaljeval pot proti Kranju, kjer so zavrgli še zadnje nepotrebno orožje in nadaljevali pot prek Radovljice proti Korenskemu sedlu in nato naprej v Beljak. A 15. maja, ko

666 Kumm, *Vorwärts Prinz Eugen!*, str. 377.

667 Prav tam. Ulčar, Konec divizije, str. 61–64.

so odšli v smer Beljaka, so se morali zaradi zasedenih cest vrniti v Kranj ali Cerklje, kjer pa so ponoči prišli v jugoslovansko vojno ujetništvo. Večina teh ujetnikov je bila poslana v Celje, del pa v Šentvid nad Ljubljano.⁶⁶⁸

Enemu polku 7. SS-divizije se je uspelo prek Ljubelja prebiti na avstrijsko Koroško.⁶⁶⁹ Naslednjega dne so deli divizije Prinz Eugen sledili ukazu Löhra, ki se je odločil, da prekrši sklenjeno kapitulacijo v Topolšici; Löhrov štab je tu bil od 10. maja. Razorožili so maloštevilne partizane, ki so nadzirali razorožitev, in začeli prodor proti Avstriji. V zgodnjih jutranjih urah 13. maja je Lühr s svojim štabom že dosegel Pliberk, pri čemer so mu peš sledile še preostale enote. A partizani so kaj hitro ugotovili, da se jim je Lühr izmuznil, tako da so takoj okrepili prisotnost na Poljanah in s tem preprečili nadaljnji umik preostalih nemško-kolaboracionističnih sil. Po pogajanjih o predaji je popoldne izbruhnil spopad, v katerem so sodelovali tudi deli 7. SS-divizije. Na nemški strani je bilo dobrih enajst tisoč vojakov, medtem ko so imeli partizani okoli 1.300 mož; ti pa so imeli boljše položaje in tudi artilerijsko podporo. V kratkem boju je bilo na nemški strani več 100 mrtvih in ranjenih, nakar so se predali.⁶⁷⁰

Po partizanskih podatkih se je »kompletna nemška 'Princ Evgen'« predala že 13. in 14. maja, pri tem pa je bilo zajetih pet tisoč ujetnikov.⁶⁷¹ Da pa ta poročila niso v celoti držala, dokazuje poročilo 4. operativne cone, ki je 17. maja zabeležila delovanje dela 7. SS-divizije iz Dobrne prek Celja proti Bledu.⁶⁷²

Tako kot pripadniki kozaškega polka se tudi pripadniki esesovske divizije niso hoteli predati, še posebej zaradi množičnih pobojev zajetih soborcev. Tako je Ozna 1. armade JA do

668 SI AS 1931, t. e. 390, Zapisnik zaslišanja Georga R., 17. 12. 1949. Babić in Luštek, *Tankisti prekomorci*, str. 236. Basta, *Rat je završen 7 dana kasnije*, str. 332–333. Kumm, 'Vorwärts Prinz Eugen!', str. 378.

669 Strle, *Veliki finale*, str. 162–184.

670 Schmidt-Richberg, *Der Endkampf auf dem Balkan*. Stojanovič, *Poljana*, str. 145. Strle, *Veliki finale*, str. 202–221. O Löhrovi kapitulaciji v Topolšici Stojanovič, *Zadnji vojaški dogodki*, str. 62–66.

671 SI AS 1851, t. e. 83, Informacijsko poročilo za 15. 5. 1945 OC štaba 18. divizije, 16. 5. 1945.

672 ARS, SI AS 1851, t. e. 104, situacijsko poročilo OC štaba 4. operativne cone, 18. 4. 1945.

zavzetja Zagreba likvidirala sedem tisoč nasprotnikov; največji del so predstavljali ustaši, okoli dva tisoč je bilo pripadnikov SS (najverjetneje 7. SS-divizije) in Kozakov, nekaj četnikov in okoli 70 civilistov.

Po predaji nemških sil pri Celju je Ozna 1. armade JA na območju Zagreb–Celje likvidirala okoli 10.000 ustašev, esesovcev, četnikov in drugih; tako so 18. maja v okolici Brežic postrelili okoli 1.600 ujetih pripadnikov divizije.⁶⁷³

Nekateri ranjenci iz vrst divizije Prinz Eugen so bili sprejeti v Vojno bolnišnico Jugoslovanske armade v Celovcu, od koder so bili nato med majem in julijem evakuirani (skupaj z bolnišnico) v Ljubljano.⁶⁷⁴

9. SS-tankovska divizija Hohenstaufen

Med divizijami Waffen-SS, ki se je (delno) nahajala na slovenskem območju ob koncu vojne, je bila tudi 9. SS-tankovska divizija Hohenstaufen (9. *SS-Panzer-Division* »Hohenstaufen«).⁶⁷⁵

Ustanovljena je bila februarja 1943 v Franciji, nato pa je od marca potekalo organiziranje v Belgiji. Na zahodu je divizija ostala do marca 1944, potem pa je bila poslana v severno Ukrajino, kjer je ostala do junija 1944. Zaradi invazije na Normandijo je bila vrnjena v Francijo, kjer je ostala vse do konca ardenske ofenzive januarja 1945. Naslednji mesec je bila poslana na Madžarsko, od koder so se potem deli divizije umikali prek slovenskega ozemlja v Avstrijo.⁶⁷⁶

4. aprila 1945 so deli 9. SS-tankovskoizvidniškega bataljona (*SS-Panzer-Aufklärungs-Abteilung 9*) prišli v Maribor; čez dva dni je 5. (težka) četa odšla naprej v Rošnjo. 9. SS-tankovski polk (*SS-Panzer-Regiment 9*), ki je v obrambnih bojih utrpel velike

673 M. Ferenc, Tezno, str. 548. M. Ferenc, *Prekopi žrtev iz prikritih grobišč*, str. 48–49. Kumm, *Vorwärts Prinz Eugen!*, str. 384.

674 Ikovic in Linasi, *Koroško partizansko zdravstvo*, str. 273.

675 Prim. Fürbringer, 9. *SS-Panzer-Division*.

676 Tessin, *Verbände und Truppen: Dritter Band*, str. 156–157.

izgube v moštvu in oborožitvi, je prišel na območje med rekama Dravo in Savo v smeri Maribora; do konca aprila je bil štab polka v bližini Dravograda.⁶⁷⁷

Prvi stik slovenskih partizanov in 9. SS-divizije je bil 5. aprila 1945, ko je k Lackovemu odredu pribežal dezertter iz štaba divizije; dezertter je razkril sestavo 6. SS-tankovske armade (6. *SS-Panzer-Armee*) ter 2. SS-tankovskega korpusa, v sestavi katerih se je nahajala divizija.⁶⁷⁸

6. aprila se je začela ofenziva sovjetske 3. ukrajinske fronte proti Dunaju, pri čemer sta bili edini oviri nemška 2. tankovska (2. *Panzer-Armee*) in 6. SS-tankovska armada. Enote slednje so zadržale večino položajev prvega dne, nato pa se je popoldne 7. aprila pričel organizirani umik enot proti zahodu. Naslednjega dne so divizijske enote dosegle Radgono–Gornjo Radgono, kjer so vzpostavili obrambne položaje z namenom ohranitve mostišča na vzhodnem bregu Mure. Divizijska vojaška bolnišnica je bila poslana v Gradec.⁶⁷⁹

9. aprila sta 1. in 2. četa 9. SS-tankovskega bataljona za zveze (*SS-Panzer-Nachrichten-Abteilung 9*) prišli iz Celja na Ptuj, kjer je bila že 3. četa istega bataljona. Tega dne je divizijski štab obiskal tudi štajerski gauleiter Uiberreither, ki je bil vesel, da je na njegovo območje prišla znana divizija Waffen-SS in da bo sodelovala pri ustavitvi Sovjetov na *Reichsschutzstellung*.⁶⁸⁰ 12. aprila je 19. SS-tankovskogrenadirski polk (*SS-Panzergranadier-Regiment 19*) zapustil obrambne položaje v Gornji Radgoni in naslednji dan prišel v Volšperk (*Wolfsberg*).⁶⁸¹

4. operativna cona je sredi aprila 1945 pridobila informacijo, da bo 9. SS-divizija branila fronto na črti Maribor–Celje, a to ni držalo, saj je divizija začela umik proti Amstettnu.⁶⁸²

677 Fürbringer, 9. *SS-Panzer-Division*, str. 530.

678 SI AS 1851, t. e. 105, Zapisnik zaslišanja Kamila S., 16. 4. 1945.

679 Fürbringer, 9. *SS-Panzer-Division*, str. 526–528.

680 SI AS 1851, t. e. 58, Depeša 14. divizije GŠS št. 69, 9. 4. 1945. Fürbringer, 9. *SS-Panzer-Division*, str. 530.

681 Prav tam, str. 530. Tieke, *Im Feuersturm*, str. 526.

682 SI AS 1851, t. e. 51, Depeša VŠJ GŠS št. 21, 14. 4. 1945. Tieke, *Im Feuersturm*, str. 584.

18. aprila so obveščevalci poročali, da se je štab 9. SS-divizije naselil »v gostilni Matjašič pri Rupertu«,⁶⁸³ saj ji je bila naložena obramba Slovenskih goric. Sem je enota prišla iz smeri Ptuja. 500 vojakov se je naselilo v Volbenku in okolici ter tisoč vojakov v Sv. Bolfenku in okolici.⁶⁸⁴ Ker so obveščevalci pridobili še vojnopoštno številko enote (FPN 24742), tako danes lahko ugotovimo, da se tu ni nastanil štab divizije, ampak štab 9. SS-tankovskega bataljona za zveze. Naslednji dan je iz Sevca v Rogaško Slatino prišlo dodatnih 300 esesovskih vojakov.⁶⁸⁵

24. aprila je 9. SS-divizija, skupaj s tremi drugimi divizijami, razporedila svoje enote na sektorju Radgona–Ormož. Naslednjega dne so divizijske enote bile nameščene med Vržejem in Ljutomerom.⁶⁸⁶ 26. aprila se je iz Celja odpravil 9. SS-tankovski bataljon za zveze ter odšel v Cmurek (*Mureck*), od koder je bataljon nadaljeval pot z železnico proti Amstettnu. Dan pozneje so bile (nekatero) divizijske enote še vedno nastanjene na območju Veržej–Ljutomer.⁶⁸⁷

Konec aprila oziroma v začetku maja se je v Jakobskem Dolu nahajala 3. oskrbovalna četa iz sestave SS-tankovsko-oskrbovalnih enot (3. *Nachschubkompanie, SS-Panzer-Nachschub-Truppen*), v Rošnjah 21 pripadnikov 9. SS-tankovskega bataljona za zveze, v Viltušu pa štab 9. SS-tankovskega polka (*SS-Panzer-Regiment 9*).⁶⁸⁸

1. maja so zabeležili, da se je 9. SS-divizija premaknila z območja Ljutomera naprej proti Avstriji; 27. aprila se je začel umik divizije proti severu, vendar pa se veliko divizijskih enot zaradi zatrapanosti cest ni moglo več hitro umakniti pred zavezniškimi enotami.⁶⁸⁹

683 Sv. Rupert je bil po vojni preimenovan v Voličino.

684 Sv. Bolfenk oz. Volbenk je bil po vojni preimenovan v Trnovsko vas.

685 SI AS 220, t. e. 7, Prepis: Seznama in dnevnika tik. delegata mobilizacijskega oddelka v Konjicah (...), nedatirano. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša GŠS VŠJ št. 38, 20. 4. 1945.

686 SI AS 1851, t. e. 57, Depeša 4. operativne cone GŠS št. 28, 24. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 57, Depeša 4. operativne cone GŠS št. 37, 25. 4. 1945.

687 SI AS 1851, t. e. 51, Depeša GŠS VŠJ št. 22, 27. 4. 1945. Fürbringer, 9. *SS-Panzer-Division*, str. 530.

688 SI AS 220, t. e. 7, Einheiten im Gemeindegebiet Rast, Kreis Marburg/Drau, 16. 4. 1945. SI AS 1827, Prepis nemškega pregleda enot po naseljih Spodnje Štajerske, nedatirano.

689 SI AS 1851, t. e. 26, Informacijsko poročilo OBOD-a, 1. 5. 1945. Fürbringer, 9. *SS-Panzer-Division*, str. 531.

5. maja so bili deli divizije še vedno nameščeni na območju devet kilometrov jugovzhodno od Radgone pa vse do Zgornjega Kocjana.⁶⁹⁰ Večini divizije se je uspelo umakniti na avstrijsko ozemlje, nakar se je 8. maja predala ameriškim enotam.

13. gorska divizija Waffen-SS Handschar (hrvaška št. 1)

Poleg drugih divizij Waffen-SS je tik pred koncem vojne iz Hrvaške na operativno ozemlje slovenskih partizanov prišla tudi 13. gorska divizija Waffen-SS Handschar (hrvaška št. 1) (*13. Waffen-Gebirgs-Division der SS »Handschar« (kroatische Nr. 1)*).⁶⁹¹

Divizija je bila ustanovljena marca 1943 iz hrvaških prostovoljcev (primarno bosanskih muslimanov), pri čemer je dejansko organiziranje divizije potekalo v Franciji med avgustom in decembrom 1943. Januarja 1944 je bila divizija vrnjena na Hrvaško, kjer je delovala do novembra istega leta. Pozneje je bil del divizije sprva poslan na Madžarsko, nakar sta se oba dela divizije umikala proti avstrijski Koroški.⁶⁹²

Eden prvih stikov med slovenskimi partizani in pripadniki divizije Handschar se je zgodil v prvi polovici marca 1945, ko je manjša patrolja Vojske državne varnosti v Halozah naletela na dva Bosanca iz Bihaća, ki sta trdila, da sta pobegnila iz delovnega bataljona iz okolice Gradca. Pri pregledu so partizani ugotovili, da imata na sebi pasne sponke Waffen-SS, tetovažo krvne skupine in skrita noža, nakar so oba usmrtili. Glede na partizanske navedbe lahko upravičeno domnevamo, da sta to bila pripadnika divizije Handschar, ki sta bila kot vrinjenca poslana v slovenske partizane.⁶⁹³

Skupna sovjetsko-bolgarska ofenziva je konec marca 1943 prebila nemške obrambne položaje vzhodno od Mure, zato so

690 SI AS 1851, t. e. 57, Depeša 4. operativne cone GŠS št. 1, 5. 5. 1945.

691 Prim. Lepre, *Himmler's Bosnian Division*. Redžić, *Muslimansko autonomaštvo*. Sulejmanpašić, *13. SS divizija 'Handžar'*. Trigg, *Hitler's Jihadis*, str. 69–138.

692 Tessin, *Verbände und Truppen: Dritter Band*, str. 283–284.

693 Vresnik, *Tretja brigada*, str. 253.

se nemške enote, vključno z bojno skupino 13. SS-divizije, umikale proti zahodu. 5. aprila so nekatere divizijske enote prečkale državno mejo in zasedle položaje vzdolž *Reichsschutzstellung* severovzhodno od Ptuja.⁶⁹⁴

V tem času so divizijski pripadniki v Sv. Miklavžu (današnji Miklavž pri Ormožu) in Ilovcih po ugotovitvah jugoslovanskih (povojnih) oblasti storili vojne zločine tako proti civilnemu prebivalstvu (ropanje, kraje), partizanom («na ognju pekli in mučili nekoga ujetega partizana») kot tudi proti vojaškim osebam (umori samoranjnih vojakov, prisilno odstranjevanje min itd.).⁶⁹⁵

Druge enote dotične divizije so na Hrvaškem in Madžarskem ostale vse do 5. maja, ko se je začel splošni umik proti severu. Večina divizijskih enot se je 8. maja premikala po liniji Pacinje–Spodnji Velovlek–Škofce–Jiršovci, naslednji dan pa Rogznica–Sveti Rupert v Slovenskih goricah–Pesnica–Kungota, tako da so 10. maja že prešli slovensko-avstrijsko mejo in nadaljevali pot prek Georgenhof–Lučane (*Leutschach*)–Arvež (*Arnfels*)–Gründorf do Deutschlandsberga. Naslednjega dne so prek Golice (*Koralpe*) prišli do Twimberga.⁶⁹⁶

Tu so divizijski pripadniki prvič prišli v stik z britanskimi vojaki, ki pa esesovcev niso razorožili. Zaradi pritiska sovjetskih in bolgarskih sil so divizijske enote nadaljevale z umikom prek Svinške planine (*Saualpe*), Löllinga in Silberberga in končno prišle v Št. Vid ob Glini (*Sankt Veit an der Glan*). Tu so se 12. maja pričela formalna pogajanja z Britanci o kapitulaciji divizije. Kmalu zatem je bila divizija razorožena in vojaki internirani; ker pa na začetku niso bili zastraženi, je veliko vojakom uspelo pobegniti, saj so se bali repatriacije v Jugoslavijo.⁶⁹⁷

Nekateri ranjenci iz vrst divizije Handschar so bili sprejeti v Vojno bolnišnico Jugoslovanske armade v Celovcu, od koder so bili nato med majem in julijem evakuirani (skupaj z bolnišnico)

694 Lepre, *Himmler's Bosnian Division*, str. 296.

695 SI AS 1827, t. e. 89, odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Š-5314, 22. 1. 1946.

696 Lepre, *Himmler's Bosnian Division*, str. 304.

697 Prav tam, str. 305–308.

v Ljubljano.⁶⁹⁸ Tudi njihova usoda je po vsej verjetnosti podobna usodi drugih kolaborantov – usmrтитеv.

Manjše enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem

V nadaljevanju navajam manjše enote in ustanove Waffen-SS, ki so delovale na območju današnje Slovenije ali na zamejskem območju drugih držav, zlasti Avstrije in Italije.

Slovensko ozemlje sta med drugo svetovno vojno pokrivali tudi dve esesovski in policijski sodišči (*SS- und Polizeigericht*); eno je bilo pristojno za območje Gorenjske in Spodnje Štajerske (XVIII), drugo pa za območje OZAK-a (XXXIV).

Prvi deli današnjega slovenskega ozemlja, ki so prišli pod nadzor 18. esesovskega in policijskega sodišča s sedežem v Salzburgu (*SS- und Polizeigericht XVIII*), so bili Gorenjska, Koroška in Spodnja Štajerska. Z ukazom dne 15. marca 1944 je bilo celotno sodišče iz Salzburga premeščeno na Bled (natančneje v hotel Park), pri čemer so hkrati ustanovili še izpostavo v Ljubljani (*Aussenstelle Laibach*), v Salzburgu pa je ostala le podružnica sodišča (*Zweigstelle*) z enim sodnikom. Pristojnost je bila razdeljena takole: salzburška podružnica je bila pristojna za *Gau Salzburg* in avstrijsko Štajersko (»in dem Teil des Gaus Steiermark, der alten Reichsgebiet ist«), medtem ko je Bled pokrival Spodnjo Štajersko, Gorenjsko, Koroško (tako avstrijsko kot slovensko) ter Ljubljansko pokrajino. Ljubljanska izpostava je imela nadzor nad tamkajšnjim deželnim zaporom (*Landgerichtsgefängnis Laibach*).⁶⁹⁹

Esesovsko in policijsko sodišče je bilo nadrejeno civilnim sodiščem glede varnostnih zadev kot tudi glede sojenja pripadnikom SS in policije, ki so storili kriminalna dejanja. Medtem

698 Ikovic in Linasi, *Koroško partizansko zdravstvo*, str. 273.

699 SI AS 1621, t. e. 22, Tagesbefehl Nr. 18/44 Führungsstab für Bandenbekämpfung HSSPF WK XVIII, 13. 4. 1944. SI AS 1622, t. e. 1, Amtliche Verlautbarungen poveljnika orožništva na Koroškem, 12. 4. 1944. O ljubljanskem sodnem zaporu Guštin, *Za zapahi*, str. 59–61.

ko so manjše prekrške kaznovali poveljniki enot, je esesovsko in policijsko sodišče sodilo za storjene manjše in nekatere večje zločine. Najbolj resne zločine (in kakršnakoli odklonska dejanja esesovskih generalov) je obravnavalo Visoko esesovsko in policijsko sodišče (*Oberstes SS- und Polizeigericht*). Dalje je esesovsko in policijsko sodišče preiskovalo primere smrti v nesrečah kot tudi (poskuse) samomore med esesovci in policisti.⁷⁰⁰

Poleg pripadnikov nemških enot (Waffen-)SS in policije so pod nadzor esesovskega in policijskega sodišča spadale tudi pomožne policijske sile (kot Gorenjska samozaščita, Slovensko domobranstvo).⁷⁰¹ Obsojenci, ki so bili obsojeni na krajše časovne kazni, so kazen prestajali v kazenskih enotah (osrednja nemška enota v 18. vojaškem okrožju od 1. marca 1945 je bila *Bewährungskompanie XVIII*) ali v begunjskih zaporih; obsojenci na daljše zaporne kazni pa so bili poslani v esesovsko in policijsko kazensko taborišče Dachau (*Straflager der SS und Polizei Dachau*) in Gdansk (*Strafvollzugslager der Waffen-SS und Polizei Danzig-Matzkau*).⁷⁰²

Konec avgusta 1944 je bilo v Trstu ustanovljeno še 34. esesovsko in policijsko sodišče (*SS- und Polizeigericht XXXIV*), o katerem je znano le, da je sodelovalo pri sojenju internirancev v Rižarni. Drugi vir pa »sodni senat« v Rižarni pripisuje operaciji Reinhard.⁷⁰³

V začetku februarja 1945 se je salzburška podružnica osamosvojila in postala 35. esesovsko in policijsko sodišče (*SS- und Polizeigericht XXXV Salzburg*).⁷⁰⁴ Glede usode obeh sodišč ne obstajajo viri, lahko pa domnevamo, da sta se obe sodišči, skupaj z drugimi enotami, umaknili iz Slovenije na avstrijsko ozemlje.

700 SI AS 1622, t. e.7, Selbstmorde, Unfälle mit tödlicher Folge, Selbstmordversuche poveljnika orožništva na Koroškem, 27. 1. 1944. McNab, *World War II Data Book*, str. 41.

701 SI AS 1753, t. e. 1, Dopis predsedništva apelacijskega sodišča v Ljubljani, 21. 3. 1944. O Gorenjski samozaščiti Jan, *Odstrte zavese II*. Kokalj Kočever, *Gorenjski domobranec*.

702 SI AS 1621, t. e. 22, Tagesbefehl Nr. 2 / 45 Führungsstab für Bandenbekämpfung HSSPF WK XVIII, 9. 1. 1945. Seidler, *Das Lager Danzig-Matzkau*. Šinkovec, *Begunje*, str. 191–195.

703 T. Ferenc, *Nemška policija I*, str. 584. Fölkel, *Rižarna*, str. 26.

704 SI AS 1621, t. e. 61, SS-und Polizeigericht XXXV in Salzburg, Errichtung, poveljnika orožništva na Štajerskem, 9. 2. 1945.

Na jugovzhodu avstrijske Štajerske, v neposredni bližini meje s Slovenijo in Madžarsko, se je v mestecu Feldbach (slovensko Vrba) nahajal SS-rekonvalescentski bataljon (*SS-Genesenden-Bataillon in Feldbach bei Graz*), ustanovljen 15. februarja 1943 z reorganizacijo Akcijske postaje težkih invalidov (*Schwerersehrteneinstatzstelle*). Bataljon je ob ustanovitvi imel med 900 in 1.000 pripadnikov; med težko ranjenimi in obolelimi so bili poleg pripadnikov Waffen-SS tudi pripadniki policije. 1. novembra 1943 je bil bataljon premeščen v mesto Wesserling v Alzacijo. Do sedaj ni bilo odkritega partizanskega dokumenta, ki bi navajal to enoto, kar lahko pripišemo dejstvu, da je niso nikoli uporabili v bojih proti (slovenskim) partizanom.⁷⁰⁵

Poleg dveh osrednjih ustanov Waffen-SS v Ljubljani, SS-vojaške bolnišnice in SS-podčastniške šole (obe sta bili nameščeni tako v javnih kot zasebnih objektih po Ljubljani kot tudi na Bledu), so tu v času vojne delovale še nekatere manjše ustanove, organizacije in enote Waffen-SS.⁷⁰⁶

Junija 1944 so partizanski obveščevalci poročali, da je v Ljubljano prišel »laboratorij za zdravila za celi Balkan«, katerega »držijo v najstrožji tajnosti ter so za straže postavljeni najzanesl[j]ivejši SS-ovci«. Ugotovili so prihod Higienško-bakteriološkega laboratorija SS in policije (*Hygienisch-Bakteriologische Untersuchungsstelle SS- und Polizei*; tudi *Chemische Untersuchungsanstalt*), ki ni izdeloval zdravila, temveč je izvajal preiskave živil ter zdravstvene preiskave (telesnih tekočin, bojnih ran itd.). Sprva je imel sedež v Devinski ulici v ljubljanskem Trnovem, nato pa je bil premeščen v poljansko gimnazijo. Uradno laboratorij ni bil del ljubljanskega esesovskega lazareta, ampak z njim povezanega Centralnega sanitetnega skladišča rajhovskega zdravnika SS in policije Ljubljana (*Zentralsanitätslager Reichsarzt SS- und Polizei Laibach*); to je s sanitetnim materialom oskrbovalo tako enote na slovenskem ozemlju kot tudi na

705 Moll, *Das SS-Genesenden-Bataillon*, str. 72–75.

706 O Ljubljani med drugo svetovno vojno T. Ferenc, Nemški okupator v Ljubljani. Šorn, *Življenje Ljubljančanov*.

preostalem jugoslovanskem ozemlju.⁷⁰⁷ Obe ustanovi formalno nista bili del Waffen-SS, ampak celotne SS, sta pa seveda oskrbovali pripadnike in enote Waffen-SS.

V Ljubljani je delovalo tudi mestno poveljstvo (*Platzkommandantur*), pristojno za rekvizicijo zasebnih bivališč za potrebe nemških oboroženih sil, pri čemer je položaj poveljnika zasedal častnik iz esesovske podčastniške šole. Poveljstvo je bilo nastanjeno v prostorih palače Trboveljske premogokopne družbe.⁷⁰⁸ Ljubljana kot poglavitno logistično stičišče Slovenije je bila med nemško zasedbo tudi sedež več logističnih ustanov oziroma enot Waffen-SS. Na Erjavčevi cesti se je nahajal sedež Gradbenega vodstva Waffen-SS in policije (*Bauleitung der Waffen-SS und Polizei*), na Vilharjevi in Masarykovi cesti (na vogalu z Resljevo) Mestna uprava Waffen-SS (*Stadortverwaltung der Waffen-SS*) ter na vogalu Masarykove in Resljeve začasna prenočišča (*Übernachtsraum*) za posamezne pripadnike SS in policije, potujoče prek Ljubljane. V zgradbah ob Masarykovi cesti so bila skladišča mestne uprave Waffen-SS, pri čemer so se enote Waffen-SS oskrbovale še iz glavnega vojaškega skladišča, ki je delovalo na območju Ljubljanskega velesejma.⁷⁰⁹

Po zasedbi Ljubljane je Waffen-SS prevzela tudi nadzor nad ljubljanskim streliščem, preimenovanim v *Schiesstand der Waffen-SS*, kjer so se usposabljali tudi gojenci esesovske podčastniške šole ter domobranci.⁷¹⁰

Poleti 1944 je na območje Spodnje Štajerske prišlo Posebno poveljstvo Dihur (*Sonderkommando Iltis*), ki je nastalo z

707 SI AS 1621, t. e. 22, Dnevno povelje 25/44 vodstvenega štaba za boj proti banditom v Ljubljani, 8. 7. 1944. SI AS 1851, t. e. 89, Situacijsko poročilo OT I, 2. 6. 1944. SI AS 1851, t. e. 79, Pregled nemško-zasedenih zgradb v Ljubljani, nedatirano. SI AS 1876, t. e. 3, Objekti, v katerih so nastanjene Edinice nemške vojske in orožja SS, 1. 5. 1945. SI AS 1753, t. e. 1, napotnica v laboratorij, 2./3. 5. 1945.

708 SI AS 1827, t. e. 94, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Z-4360, 23. 8. 1945. SI AS 1876, t. e. 3, Objekti, v katerih so nastanjene Edinice nemške vojske in orožja SS, 1. 5. 1945. Prim. *MFRS, Zgodovina palače*.

709 SI AS 1848, t. e. 26, Seznam: Nastavitve vojaških osebnih in magacinskih objektov v Ljubljani, 31. 10. 1944. SI AS 1859, t. e. 11, Nastanitev vojaštva OC štaba 7. korpusa, 2. 12. 1944. SI AS 1876, t. e. 3, Objekti, v katerih so nastanjene Edinice nemške vojske in orožja SS, 1. 5. 1945. Zupančič, Pojoče deklice, str. 116.

710 SI AS 1897, t. e. 1, Teilnehmerverzeichnis im Wehrmachtstnetz, nedatirano.

reorganizacijo Akcije 1005 (*Aktion 1005*). Ta je bila ustanovljena v začetku leta 1942 za uničenje trupel pobitih v množičnih pobojih (s sežiganjem trupel). Avgusta 1944 so pripadniki enote pospremili zadnje preživele Jude iz geta Lodz v koncentracijsko taborišče Auschwitz. Nato so bili poslani v Slovenijo, kjer so jih uporabili za boj proti partizanom. Znano je, da je bilo *Sonderkommando* garnizirano na Ptuj, od koder so hodili na hajke proti partizanom; njihova prisotnost je potrjena za december 1944 in februar 1945.⁷¹¹

V zadnjem mesecu dni vojne naj bi se na slovenskem ozemlju pojavila še ena enota Waffen-SS – 12. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon (*SS-Panzergrenadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 12*). Ustanovljen je bil 1. maja 1943 v nizozemskem Arnhemu, pri čemer je z izurjenimi rekruti oskrboval 12. SS-divizijo Hitlerjugend, nakar je sodeloval v bitkah za Normandijo. Zaradi številnih izgub so bataljon premestili v divizijo in ga ukinili, a so ga ponovno ustanovili 1. septembra 1944 v Kaiserslauternu, 15. novembra pa je bil že poslan proti Nienburgu na reki Weser.⁷¹²

17. aprila 1945 je Komanda mesta Škofja Loka obvestila nadrejeni 9. korpus, da se »po nepreverjenih podatkih« v mestu »nahajajo edinice Pz. Gren. Ausb. u. Ers. Bat. 12«. ⁷¹³ Čez nekaj dni, 21. aprila, je OC 9. korpusa obvestil OBOD o domnevni prisotnosti tega bataljona v Škofji Loki. O tem so naslednjega dne obvestili tudi VSJ.⁷¹⁴ V naslednjem informacijskem poročilu je OC 9. korpusa zapisal, da sta odšli 21. aprila »iz Škofje Loke 2 četi vojaštva od SS Pz. Gren. u. Ausb. Bat. 12., cca 300 mož v smeri Jesenice. Ti dve četi sta ostali v Škofji Loki po končani ofenzivi proti IX. Korpusu.«⁷¹⁵

711 SI AS 1756, t. e. 2, Mesečno poročilo poveljnika varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko, 2. 12. 1944. SI AS 1931, t. e. 756, Posebno povelje o ustanovitvi zaščitnih območij in zaščitnih sektorjev, 15. 2. 1945. *Deathcamps.org*. Webb, Paul Blobel.

712 Denkhau, *Eine dörfliche Gemeinde*, str. 105.

713 SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo štev. 79 OC štaba 9. korpusa, 21. 4. 1945.

714 SI AS 1848, t. e. 45, Depeša OC štaba 9. korpusa OBOD-u št. 850, 21. 4. 1945. SI AS 1851, t. e. 51, Depeša GŠS VSJ št. 70, 23. 4. 1945.

715 SI AS 1848, t. e. 32, Informacijsko poročilo štev. 84 OC štaba 9. korpusa, 27. 4. 1945.

Dejanska prisotnost tega bataljona v Sloveniji je sicer precej vprašljiva, saj se je v tem času bataljon bojeval na frontnih črtah v okolici svojega garnizona. Glede na kaotično dogajanje zadnjega meseca vojne obstaja le majhna možnost, da sta dve četi dejansko bili v Sloveniji.⁷¹⁶

V Trstu naj bi bil prisoten tudi *SS-Wehrgeologen-Bataillon 500*, ustanovljen leta 1941 za vojaško-geološke gradnje (fortifikacije, podzemna skladišča, bunkerje itd.). Sodeloval naj bi pri gradnji sistema podzemnih zaklonišč in prehodov pod Trstom, poznan kot Mali Berlin (*Kleine Berlin*).⁷¹⁷

716 Meyer, *The 12th SS II*, str. 537.

717 Bressan, *Hitlers Geologen. Discover Trieste*.

SLOVENSKE ENOTE WAFFEN-SS

Med vojno je Waffen-SS ustanovila številne enote, sestavljene iz (skoraj vseh) narodov Evrope ter izven nje. Ena izmed redkih izjem so Slovenci, iz katerih Waffen-SS ni nikoli ustanovila samostojne enote. Razlog, zakaj je bilo tako, lahko pripišemo dejstvu, da je tretji rajh prvotno zasedeno ozemlje Slovenije (Gorenjsko in Spodnjo Štajersko) nameraval priključiti k rajhu.⁷¹⁸

Že omenjeno 1. četo SS-stražarskega bataljona Trst lahko le pogojno štejemo kot enoto Waffen-SS, saj ni bila del redne Waffen-SS, temveč le pomožna enota. O teh slovenskih vojakih so pri partizanskem 9. korpusu v začetku julija 1944 zapisali naslednje: »V nemški SS vojski je tudi mnogo prisilnih mobilizirancev s Primorske, ki so jih mobilizirali domobranci, pa so bili nato vključeni v SS vojsko. Za slovenske SS vojake se vrši v Devinu vojaški tečaj, ki traja po 40 dni.«⁷¹⁹

Nekatere priče so po vojni potrdile, da so dejansko obstajali načrti za ustanovitev SS-divizije Jadransko primorje (*SS-Division »Adriatisches Küstenland«*). Po zapiskih Stanka Kocpra (1917–1998), propagandnega domobranskega častnika, je

718 Zorn, Nekaj aspektov vindišarske 'teorije', str. 15–17. Žižek, Slovenci, Vindišarji, Spodnještajerci in banditi.

719 SI AS 1848, t. e. 22, Poročilo o razvoju vojaškega položaja na sektorju IX korpusa od 15. 6. do 30. 6. 44 OC štaba 9. korpusa, 5. 7. 1944.

namreč v pisarni *SS-Untersturmführerja* Franza Wolfsa, nemškega zveznega propagandnega častnika pri Slovenskem domobranstvu, našel »v slovenščini tiskano propagandno literaturo za oddelke SS«, zaradi česar se je bal, da bodo Nemci »začeli med našim domobranstvom s propagando za oddelke SS«, kar bi nato »v samem domobranstvu, ki je že bilo v divjem križnem ognju demoralizirajočega vpliva, povzročilo nezadržen razkroj, v protikomunističnem zaledju pa pravi obup«. ⁷²⁰

Kociper je še zapisal, da so »komunisti že uporabili trditev, da bodo Nemci mobilizirali domobrancelce v oddelke SS in jih poslali na tuje fronte«. V tem času so tako partizanski obveščevalci v Ljubljani dejansko poročali: »Kler[ikalec] oziroma neki pater ali duhovnik v Ljub[ljani] so organizirali prve SS oddelke Slovencev.« ⁷²¹

Pozneje je Kociper v Wolfsovi pisarni našel tudi »izvod strogo zaupnega povelja, ki se je dejansko ukvarjalo z organiziranjem SS-divizije *Adriatisches Küstenland* (Jadransko primorje)«, ki bi jo sestavljali »možje in fantje z Rösenerjevega komandnega območja na slovenskem ozemlju«. Medtem ko povelje ni govorilo o vključitvi Slovenskega domobranstva v *Waffen-SS*, se je Kociper bal prav tega. ⁷²²

Dejansko je v tem času obstajal načrt za večjo mobilizacijo balkanskega prebivalstva v vrste *Waffen-SS*. Konec maja 1944 je Himmler pisal poveljniku 7. SS-divizije, da namerava v letu 1944 ustanoviti esesovsko gorsko armado na Balkanu, ki bi imela pet divizij: poleg divizije Prinz Eugen, še bosanski (hrvaški) korpus z dvema divizijama ter albanski korpus, prav tako z dvema divizijama. Dejansko so bile ustanovljene tri dodatne balkanske divizije (13., 21. in 23.), a le 13. SS-divizija je obstajala do konca vojne, medtem ko sta bili drugi dve zaradi pomanjkanja moštva kmalu razpuščeni. ⁷²³

720 Kociper, *Kar sem živel*, str. 217. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 163.

721 SI AS 1483, t. e. 6, Poročilo Masovne od 8. V. do 18. V. 1944, nedatirano. SI AS 1848, t. e. 33, Poročilo Roka za Oblastni komite KPS za Slovensko Primorje, 10. 5. 1944. Kociper, *Kar sem živel*, str. 218.

722 Prav tam, str. 219. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 346.

723 Lepre, *Himmler's Bosnian Division*, str. 223.

Pozneje je Wolfs dejal, da je »sramota, ker samo Slovenci še nimamo svoje samostojne enote v novi evropski vojski, katere jedro naj bi bile SS – enote«. Dokazoval je, da so »imeli vsi narodi Evrope, celo Francija in tudi častitljiva Anglija, svoje SS – oddelke, samo Slovenci ne«. ⁷²⁴

Kocipru so zato predlagali, da bi odšel v Nemčijo, opravil »kratek tečaj« in se nato vrnil »kot poveljnik slovenskega bataljona SS«, pri čemer bi imel v Sloveniji isto vlogo kot Leon Degrelle (1906–1994), ki je bil vodja belgijskega nacionalističnega gibanja/stranke ter obenem častnik Waffen-SS. O tem je Wolfs v začetku septembra 1944 govoril s Krenerjem, ki naj bi mu »obljubil vso podporo pri organizaciji prostovoljnega SS-bataljona«. Ker je Kociper nasprotoval tej ideji, je bil 23. septembra 1944 na zahtevo Rösenerja izključen iz Slovenskega domobranstva, nakar je postal Rupnikov osebni tajnik.

Tudi Rupnik je nasprotoval tej ideji, saj bi s tem dejansko razpadlo Slovensko domobranstvo, ki je bilo ustanovljeno za delovanje na slovenskem ozemlju. Pozneje je Rösener sprevidel, da znotraj SD obstaja preveliko nasprotovanje ideji o slovenski esesovski diviziji, zato je bil Wolfs odstranjen in ideja je zamrla. ⁷²⁵

Obstaja partizanska depeša s sredine maja 1944 o tem, da je bil »v ljubljanski pokrajini formiran 1 bataljon SS slovenskih domobrancev«, ki ga je sestavljalo 500 moških v starosti od 18 do 25 let. Glede na doslej znane vire tak bataljon ni nikoli obstajal; partizanski obveščevalci so (po vsej verjetnosti) napačno identificirali ustanovitev domobranskega bataljona N, ki pa je bil ustanovljen v tem času in bil sprva nastanjen v Zgornji Šiški v Ljubljani. ⁷²⁶

Po vojni je Rösener potrdil, da je Rainer prišel do ideje o ustanovitvi esesovske divizije v OZAK, in je nato govoril s Himmlerjem, da bi »formirali po vzorcu nizozemske SS divizije enako slovensko SS divizijo, ki bi jo lahko uporabili tudi

⁷²⁴ Kociper, *Kar sem živel*, str. 221. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 346.

⁷²⁵ Kociper, *Kar sem živel*, str. 224–225, 231–233. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 347.

⁷²⁶ SI AS 1851, t. e. 106, Depeša Evgena Matejka-Pemca GŠS, 18. 5. 1944. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 177.

na drugih odsekih ali vzhodne, ali južne, ali pozneje zapadne fronte«. Rainer je tako »hotel poleg slovenskega domobranstva, torej ne iz slovenskega domobranstva ven, organizirati posebno divizijo«. Rösener je sam uvidel, da ideja o diviziji ni bila toplo sprejeta med vodstvom Slovenskega domobranstva, in je Rainerju sporočil, da glede na motivacijo slovenskega prebivalstva ne bi pridobili moštva »niti za polk, niti za divizijo, ne za en sam bataljon«. V divizijo naj ne bi vključili samo Slovencev iz Ljubljanske pokrajine, ampak tudi iz Gorenjske in Štajerske. Nekateri so tudi trdili, da so bili (pod)častniški tečaji ljubljanske esesovske šole za domobrance usmerjeni v ustanovitev jedra te bodoče divizije.⁷²⁷

Pri tem je zanimivo, da je Rainer prišel na plan z idejo o ustanovitvi divizije kmalu zatem, ko je bil s poveljniškega položaja kraških lovcev odstranjen Hans Brand, ki si je prav tako prizadeval za ustanovitev divizije. Zaradi konfliktov glede rekrutiranja lokalnega prebivalstva z Globocnikom, ki je želel slednje za SS-stražarski bataljon, je bil Brand konec marca 1944 uradno poslan na dopust in nato v začetku junija imenovan za načelnika SS-raziskovalnega inštituta za fortifikacije za preučevanje italijanskega obmejnega območja. Pozneje je bil bataljon dejansko povzdignjen v divizijski status, a kraški lovci niso nikoli dosegli predpisane moči.⁷²⁸

V začetku novembra 1944 so slovenski partizani od obveščevalne službe NOV in PO Hrvaške dobili »poročila o formiranju Istrske SS divizije s sedežem v Trstu«. V Trstu je bil sedež Abteilunga R oziroma SS-stražarskega bataljona Trst, a ni nikjer nobenih dokazov, da so obstajali načrti o razširitvi bataljona v divizijo. So pa v tem času kraški lovci dobili nove naovratne oznake, s čimer so se lahko pričele govorice o ustanovitvi nove SS divizije v OZAK-u.⁷²⁹

727 SI AS 1827, t. e. 76, Zapisnik zaslišanja Rösenerja med sodnim procesom, oznaka lista III. A – 2. SI AS 1931, t. e. 542, 068653, Zapisnik zaslišanja Rösenerja. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, str. 349–352.

728 Corbatti in Nava, *Karstjäger!*, str. 40. Mlakar, *Domobranstvo na Primorskem*, str. 83–84. Novarese, *Antipartisan operations*, str. 7. Novarese, *New insights*, str. 7.

729 SI AS 1848, t. e. 45, Depeša GŠS štabu 9. korpusa, 3. 11. 1944.

Poročila o pojavu nove esesovske divizije, poimenovane po Jadranskemu morju, so se pojavila že prej – konec marca 1944 se je namreč po Trstu govorilo, »da bo prišla za obrambo jadranske obale iz Stockerau pri Dunaju, jadranska SS divizija, katero sestavljajo Bosanci, ki so že več kot eno leto na vežbanju v Nemčiji«. Dejansko je v tem času bila iz šlezijškega Neuhammerja nazaj na Hrvaško poslana 13. SS-divizija, a ni nikoli prišla v bližino Trsta.⁷³⁰

730 SI AS 1851, t. e. 67, Poročila ameriški misiji za dne 26. III. 1944 OBOD-a, 25. 3. 1944. Lepre, *Himmler's Bosnian Division*, str. 141.

VOJNI ZLOČINI WAFFEN-SS V SLOVENIJI

Vpletenost enot Waffen-SS v (vojne) zločine na slovenskem ozemlju lahko razdelimo na naslednje skupine: delovanje v koncentracijskih taboriščih (Ljubelj, Rižarna), vojni zločini, storjeni nad partizani, ter vojni zločini nad civilnim prebivalstvom.

Zaradi pomanjkanja zanesljivih virov je v primeru zadnjih dveh skupin oteženo identificiranje enot Waffen-SS, ki so storile zločine. Največjo težavo predstavlja dejstvo, da so v večjih ofenzivah sodelovale tudi druge enote (tako kopenske vojske, Waffen-SS ter SS-policije), zaradi česar je težko ugotoviti, kdo je dejansko storil zločin. V primerih enot Waffen-SS in SS-policije je tudi problem v medvojnih partizanskih dokumentih, v katerih so dotične enote identificirane le kot esesovske (SS-ovci itd.), kar prav tako onemogoča natančno identifikacijo. Zato je (skoraj) nemogoče ustvariti celovit pregled zločinov enot Waffen-SS na Slovenskem.

Lažje je identificirati enote Waffen-SS, ki so delovale na območju, kjer v tem obdobju ni delovala nobena druga enota Waffen-SS oziroma SS-policije, kot tudi, ko so enote Waffen-SS za dejanja same prevzele odgovornost (npr. s sporočili ali prek uradnih poročil).

V Rižarni so tako umorili med štiri in pet tisoč ljudi na različne načine (ustrelitve, obešanja, zastrupitve s plinom, pretepi do

smrti itd.), nakar so v krematoriju sežgali njihova trupla; pepel so nato raztresli v Tržaški zaliv. Medtem ko ljubeljsko taborišče ni bilo primarno namenjeno uničevanju nasprotnikov, je taboriščno osebje pomorilo več deset internirancev. Kljub temu so bili v obeh taboriščih storjeni drugi, »klasični« zločini v delovnih taboriščih: internacija, prisilno delo, telesno kaznovanje itd.

Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (KUZOP) za Ljubelj ni pripravila nobene obtožnice, medtem ko je to naredila proti nemškemu poveljniškemu kadru in italijanskim stražarjem (1. čete SS-stražarskega bataljona Trst) v Rižarni. Tako so jih dolžili, da so v Rižarni »postopali z ujetniki skrajno nečloveško in jih mučili na najrazličnejše načine«, tako da so mnogi »podlegli poškodbam oziroma je izginila za njimi vsaka sled«. Slovenski preiskovalci niso vedeli, kolikšno je bilo dejansko število žrtev, so pa navedli 401 žrtev Rižarne (od umrlih do zaprtih): »V teh zaporih so bili ljudje izpostavljeni mučenju, tu so ljudi streljali, mrtvece pa sežigali v krematoriju. Iz teh zaporov so ljudi odganjali na prisilno delo in v internacijo.«⁷³¹

V času velike nemške ofenzive, med septembrom in novembrom 1943, so enote, podrejene 2. SS-tankovskemu korpusu, storile več zločinov proti partizanom. Tako so 29. septembra pripadniki polka LSSAH naleteli na partizansko zasedo 1. bataljona Tomšičeve brigade v kotlini Rakov Škocjan na cesti med Jakobovim in Podbojevim lazom. Po krajšem spopadu so Nemci zajeli med osem in deset partizanov: esesovski oficir je ustrelil dva ujetnika (mitraljezca in aktivista OF), medtem ko so druge prepeljali v Planinski grad, kjer so jih zaslišali. Za ta del ofenzive (med 25. septembrom in 9. oktobrom) je štab korpusa navedel, da so ubili 4.096 in zajeli 6.850 partizanov, kar so precej pretirane številke. Medtem ko so partizanske izgube dejansko znašale dobrih dva tisoč pripadnikov, lahko preostale padle in zajete ljudi najbrž pripišemo civilnemu prebivalstvu.⁷³²

731 SI AS 220, t. e. 58, Odločba KUZOP št. Z-401-P, 5. 9. 1945. SI AS 220, t. e. 58, odločba KUZOP št. Z-449-P, 15. 9. 1945. O KUZOP Guštin, Gradivo KUZOP, str. 601–606.

732 T. Ferenc, *Kapitulacija Italije*, str. 404–405. Strle, *Tomšičeva brigada*, str. 319–323.

9. junija 1944 so se nemške sile spopadle s Prešernovo in Vojkovo brigado, pri čemer je gorski bataljon Heine zajel tri partizane in jih nato predal kraškim lovcem. V vasi Idrijske Krnice so dva partizana mučili, ju oslepili, zabodli ter nato še obglavili. Mlajšega partizana italijanskega rodu so vzeli s seboj. Pri trupih so pustili tudi listek z napisom »Srčni pozdrav SS KWB, mož z zelenim jopom« oziroma »Srčen pozdrav! Mož v zeleni jopici«. ⁷³³

Dogodek sta potrdila tudi dva (pozneje zajeta) pripadnika bataljona Heine:

»Neka naša edinica je morala iti nasproti tej SS grupi, ki se je nekaj časa zamudila v Idriji. Ne spominjam se, če so bili tedaj z SS-ovci tudi domobranci, vem le to, da je bil ta bataljon sestavljen iz različnih narodnosti. Naproti je šla 4. kompanija in del 3. kompanije. Spotoma je 4. kompanija ujela tri partizane in ko so prišli na Masur [Masore, op. a.,] so te partizani odvzeli SS-ovci in jim posekali glave. To mi je pravil B. in drugi iz moje čete. Naslednji dan je v Idriji komandant Heine postrojil ves bataljon in se jezil na SS-ovce, češ, da so v Idriji vse poropali in da so posekali glave ujetim partizanom, da je to njihovo dejanje podobno divjakom.« ⁷³⁴

Drugi nemški ujetnik je glede tega zločina izpovedal:

»3. Kompanija 'Heine' bataljona je v juliju 1944 ob času večje akcije ujela dva partizana v vasi Masura pri Idriji, nakar so prišli SS-ovci in vzeli kompaniji oba partizana. Odpeljana sta bila v neko kmečko hišo, kjer so jima stoječima odsekali glavi. Položili so glavi na mizo, v usta so jim dali SS-ovci cigareti in spodaj priložili listek z napisom: 'Pozdrav od SS.' Komandant bataljona 'Heine' je za to stvar zvedel, ter se je jezil, češ kakšne vtis je to napravilo na prebivalstvo. Dejal je, da se bo pritožil na početje SS-ovcev Oberstu Christl-u. Če je to storil, ne vem.« ⁷³⁵

733 T. Ferenc, Dva od njih so obglavili s sekiro, str. 520–538. Kocjančič in Vidmar, Kraški lovci II, str. 96.

734 SI AS 1931, t. e. 688, Zapisnik zaslišanja Franca U., 20. 3. 1945.

735 SI AS 1931, t. e. 689, Zapisnik zaslišanja Josefa H., 16. 3. 1945. Polkovnik Heinrich Christl (1894–1947) je bil med vojno poveljnik 904. gorskega polka, ki je deloval na Slovenskem.

Kraški lovci, ki so bili najdlje prisotni na slovenskem ozemlju in so bili dejansko izurjeni ter uporabljani v protipartizanskem boju, so med vojno izvršili (predvsem) številne vojne zločine nad civilnim prebivalstvom. Že 11. oktobra 1943 so tako ustrelili šestnajst vaščanov, izselili preostale ter požgali vas Strmec kot povračilo za žrtve med partizansko zasedo predhodnega dne. Med operacijo Planika je bataljon sodeloval pri požigu Lokev ter poboju peterice vaščanov, ki so jih osumili sodelovanja s partizani. Sredi februarja 1944 so kraški lovci med operacijo Podgana sodelovali pri požigu vasi Komen in Rihemberk; v internacijo so odvedli 672 oseb ter ubili tri, osumljene partizanstva. Konec maja so kraški lovci v Peternelu ubili 22 zajetih partizanov in civilistov. Že naslednji mesec so, skupaj z ostalimi nemškimi enotami, požgali 72 stavb v okraju Šebrelje ter ubili šest in deportirali pet civilistov. Kot povračilo za še en poraz v spopadu s partizani so kraški lovci pobili 37 civilistov ter jih še več deportirali v okolici Paluzze. Oktobra 1944 so partizani, skupaj z drugimi enotami, uničili partizansko svobodno ozemlje v Karniji, nakar je bilo v internacijo poslanih 262 civilistov; v bojih je umrlo okoli 900 ljudi, od katerih je bila polovica civilistov. Zadnji zabeležen vojni zločin kraških lovcev se je zgodil 2. maja 1945, ko so pobili 51 vaščanov Avasinisa.⁷³⁶

Tudi druge enote Waffen-SS so storile vrsto zločinov nad civilnim prebivalstvom na območju delovanja slovenskih partizanov. Prav tako med veliko ofenzivo leta 1943 so konec septembra esesovski vojaki v Ajdovščini ali bližnjih krajih (Branik/Rihemberk, Dol) zajeli več civilistov in jih odgnali na prisilno delo v rajh.⁷³⁷

V sklopu delovanja 2. SS-tankovskega korpusa so 28. oktobra v Gabrovko pri Litiji prišli »esesovski oddelki s tanki«. V vasi

736 Črnugelj, *Na zahodnih mejah – 1944*, str. 76–77. Engelbrecht, SS-Karstwehr ermordete. Ferenc, Satan, njegovo delo in smrt, str. 126–130, 223–229. Klanjšček, *Deveti korpus*, str. 71–72. Kocjančič in Vidmar, *Kraški lovci II*, str. 97. Lah, *Od Kobarida do Trsta*, str. 50. Mlakar, O delovanju nasprotnikov partizanstva, str. 159–160. Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 251–256. Petelin, *Prešernova brigada*, str. 353–354. *Repubblica della Carnia, La storia della Zona libera*. Uršič, *Kraški lovci in zlom kobariške republike*, str. 52–53.

737 SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 487. SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 796, 20. 7. 1945. SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 1078, 22. 9. 1945. SI AS 1827, t. e. 22, Prijava št. 1084, 21. 9. 1945.

so zajeli šestnajst moških in fantov, ki so jih odpeljali v opuščeno ledenico in jih tja zaprli. Nato so v treh serijah vrgli vanjo ročne bombe; dva sta umrla takoj, še dva sta umrla kmalu zatem, »nekaj jih je pomrlo kasneje«. ⁷³⁸

1. januarja 1945 je patrolja vlasovcev v Vrankah (pri Lukovici) naletela na enega vaščana, ki je pokopaval padle partizane, in še dva druga vaščana, nakar so vlasovci ustrelili dva vaščana, medtem ko je »pogrebniku« uspelo zbežati. Glede na datum lahko sklepamo, da so zločin naredili pripadniki 1. SS-posebnega polka Varjag. Njihovo identiteto potrjujejo prijave drugih zločinov iz istega obdobja, katere so storili »Vlasovci poslani iz Ljubljane«, kot tudi »ruski Kozaki poslani iz Ljubljane«. ⁷³⁹ Pripadniki istega polka, ki so jih prebivalci poznali pod imenom »Ruska Osvobodilna Armija iz Ljubljane«, so prebivali v Št. Ožboltu (današnji Šentožbolt) med 6. decembrom 1944 in 1. februarjem 1945. V tem času so večkrat okradli tamkajšnje in okoliške civiliste. ⁷⁴⁰

Marca in aprila 1945 so pripadniki 5. (španske) čete kraških lovcev, ki je bila v tem času nastanjena v Sv. Luciji, »vršili akcije proti NOV in s svojim brutalnim postopanjem strahovali civilno prebivalstvo«; tako so 23. marca v Ročinju oropali več vaščanov (med drugim so ukradli tri osle, enega prašiča, 240 litrov vina, obleke in blago, hrano itd.), 29. marca so na Široki Njivi okradli enega vaščana ter 7. aprila v Levpi storili posilstvo. ⁷⁴¹

Po pričetku sovjetske ofenzive so 27. aprila 1945 v Hermancih pri Ljutomeru pripadniki 28. SS-polka 13. SS-divizije z ročnimi granatami ubili osemnajst civilistov, ki so se pred artilerijskim obstreljevanjem skrivali v rudokopni jami. ⁷⁴²

738 Gerk, Križnar in Ravnikar-Podbevšek, ur., *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju*, str. 76–77.

739 SI AS 1827, t. e. 40, Prijava zločina in zločinca, s strani Franca J., 15. 7. 1945. SI AS 1827, t. e. 40, Prijava zločina in zločinca, s strani Angele K., 21. 9. 1945. SI AS 1827, t. e. 40, Prijava zločina in zločinca, s strani Janeza M., 17. 7. 1945.

740 SI AS 1827, t. e. 42, Prijava zločina in zločinca, s strani Marije O., 24. 6. 1945. SI AS 1827, t. e. 42, Prijava zločina in zločinca, s strani Frančiške P., 24. 6. 1945. SI AS 1827, t. e. 42, Prijava zločina in zločinca, s strani Frančiške L., 24. 6. 1945. SI AS 1827, t. e. 42, Prijava zločina in zločinca, s strani Terezije L., 24. 6. 1945.

741 SI AS 220, t. e. 58, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev 547-P, 11. 10. 1945.

742 SI AS 1827, t. e. 89, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Š-5314, 26. 10. 1945.

V drugi polovici aprila 1945 je esesovska četa, ki je stanovala v župnišču pri Sv. Bolfenku v Slovenskih goricah (glede na druge vire je v tem času bil tu nastanjen štab 9. SS-tankovskega bataljona za zveze), storila naslednje zločine: 15. aprila so v Črmljensaku zaplenili konja in voz, ter nato aretirali še lastnika in njegovega brata. Zvečer so prišli nazaj na domačijo, kjer so partizani istega dne ubili enega in ujeli drugega esesovca (tretjemu je uspelo zbežati), in izropali posest, zajeli pet oseb (tri ženske, deklico in fanta) ter požgali domačijo in vsa gospodarska poslopja. Lastnikovo hčerko so sprva pretepli, jo mučili ter nato še posilili. Naslednji dan so starejše zajete v svoji postojanki pretepli in zasliševali. Zvečer so vse ženske in otroka »izpustili, ker jim niso mogli ničesar dokazati«, medtem ko so oba brata 17. aprila ustrelili oziroma obesili v gozdu za župniščem. 16. aprila so esesovci zajeli še sedem sosedov, jih prav tako zasliševali in mučili, a so jih 18. aprila izpustili.⁷⁴³

KUZOP je za nekatere enote Waffen-SS (oziroma za poveljnike enot) zbrala podatke o storjenih zločinih nad civilnim prebivalstvom. Tako so Adolfa Wagnerja, poveljnika 7. SS-gorskega šolskega in nadomestnega bataljona (kot tudi več drugih pripadnikov bataljona), obtožili, da je kot »nasnovatelj in izvršilec kriv: 9 umorov, 8 mučenj civilistov, 46 internacij v Nemška (sic!) taborišča, 7 odgonov na prisilno delo, 9 zaporov, 2 ropov in 1 masovnega požiga«. Pozneje so ga še dodatno obtožili »sistematičnega terorja z zapori in internacijami, z ropanjem in treh umorov na srep način«. Naj kot primer izpostavimo le enega izmed teh zločinov:

»Dne 19. 12. 1944 so SSovci iz Gradišča pridrveli v vas Planino in začeli ropat ter požigat. Zažgali so med drugim tudi hišo št. 142, last Marca Ivana star. Njega ter vso njegovo družino in sicer Marc Srečkota, Marc Zorko, Marc Ivana ml., Marc Marijo in domačega hlapca Plesničar Franceta, pa so na dvorišču pokosili s strojnico in trupla vrgli v gorečo hišo. Smrti se je rešil samo 9

743 SI AS 1827, t. e. 90, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Š-6061, 13. 8. 1945.

letni sinček Jožef, ki ga strojnica ni zadela in so ga potem sosedje rešili iz plamenov.«⁷⁴⁴

Podobno so pri KUZOP pripravili odločbo proti Semenovu, poveljniku bataljona/polka Varjag. Tako so mu očitali, da »je bil komandant Vlasovcev, ki so bili v času od septembra 1944. pa do konec aprila 1945 razmeščeni po raznih krajih Kamniškega okraja. Njemu podrejene edinice so vršile neštete teroristične akcije nad okoliškim prebivalstvom, morale nedolžne ljudi, požigali hiše in gospodarska poslopja, mučili ljudi in uničevali in ropali njihovo imovino.«⁷⁴⁵

Večino zločinov na Slovenskem so sicer, po doslej pregledanem gradivu, storile druge nemške okupacijske enote. To med drugim dokazuje tudi povojni Seznam največjih vojnih zločincev na Štajerskem, ki ga je sestavil KUZOP. Med 165 naštetimi zločinci je na seznamu le en pripadnik Waffen-SS, in sicer *SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und Polizei* Erwin Rösener (pod št. 2) kot HSSPF Alpenland. Vseeno na seznamu manjkajo še drugi poveljniki enot Waffen-SS na Spodnjem Štajerskem, o katerih je KUZOP sestavil ovadbe (npr. Semenov iz 1. SS-polka Varjag in Hans Hanke (1912–1981) iz 13. SS-divizije itd.).⁷⁴⁶

744 SI AS 220, t. e. 58, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Z-132-P, 20. 8. 1945. SI AS 220, t. e. 58, Dopolnilo odločbe KUZOP Z-132-P, 19. 2. 1947.

SI AS 220, t. e. 58, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Z-133-P do Z-150-P, 21. 8. 1945.

745 SI AS 1827, t. e. 95, Odločba o ugotovitvi zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev Š-3505, 17. 7. 1947.

746 SI AS 220, t. e. 8, Seznam največjih vojnih zločincev na Štajerskem, nedatirano. V pregledu arhivskega gradiva podobni seznam za druge dele Slovenije niso bili najdeni oz. morda tudi nikoli niso obstajali.

ANALIZA DELOVANJA WAFFEN-SS NA SLOVENSKEM

Delovanje enot in ustanov Waffen-SS na Slovenskem lahko razdelimo na štiri skupine:

- a) **enote in ustanove za nebojno delovanje:** sem spadajo ljubljanska esesovska vojaška bolnišnica ter druge vojaško-medicinske ustanove (laboratorij, skladišče itd.), razne logistične ustanove, vojno-propagandna enota Kommando Adria, esesovski sodišči;
- b) **enote za obrambno delovanje:** sem sodijo enote Waffen-SS, ki so bile namenjene zavarovanju objektov ter komunikacij, kot so bile SS-poštna zaščita ter obe koncentracijski taborišči s stražarskim osebjem;
- c) **enote za bojno delovanje:** v to skupino uvrščamo enote Waffen-SS, ki so jih dejansko uporabili v ofenzivnih operacijah proti partizanom; glede na zvrst pa te še dalje lahko razdelimo na:
 - garnizijske enote: enote, ki so bile primarno namenjene za druge namene, a so jih zaradi potreb na bojišču uporabili v bojih; v to kategorijo spadajo esesovski šolski in nadomestni bataljoni ter šolske ustanove (junkerska šola v Celovcu in podčastniška šola v Ljubljani);
 - konvencionalne enote: enote, ki so bile primarno usposobljene za konvencionalno bojevanje, a so jih uporabili

tudi za boj proti partizanom, kot so bili 2. in 3. esesovski korpus, 9., 16., 18. in 31. SS-divizija;

- protipartizanske enote: v to skupino uvrščam enote, ki so bile namensko izurjene za boj proti partizanom oziroma so imele predhodne izkušnje s takim bojevanjem, kot so bili kraški lovci, 500. SS-padalski bataljon, polk Varjag, 7., 13. in 14. SS-divizija, SDK, kozaški korpus itd.

d) **enote Waffen-SS, ki so le prečkale slovensko ozemlje:** štab 1. SS-tankovskega korpusa LSSAH.

Prej omenjeno nemško poveljevanje lastne moči (ali sposobnosti enot) ter hkrati podcenjevanje obsega in pomena narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem je nazorno prikazano s tem, da vse do kapitulacije Italije na območju današnje Slovenije ni bilo nastanjene nobene bojne enote Waffen-SS. Na to je nedvoumno vplivalo tudi dejstvo, da je bilo nemško zasedeno območje Slovenije pod civilno upravo. Vseeno sta bili na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem dve četi SS-poštne zaščite, ki naj bi zagotovili zaščito poštnega sistema. Občasno pa so v akcije proti slovenskim partizanom (v Avstriji in Sloveniji) poslali dele esesovskega šolskega in nadomestnega bataljona iz Celovca.

Šele kapitulacija Italije, ki je pripomogla k razširitvi obsega in oborožitve NOV in POS, je spodbudila Hitlerja, da je (začasno) poslal v Slovenijo en esesovski korpus za očiščenje ozemlja na zračni liniji Trst–Novo mesto–Zagreb (to je območja slovenske Primorske, Istre ter Dolenjske). Partizanske enote, ki so bile natrpane z novimi rekruti (tudi neoboroženimi in nenavajenimi partizanskega boja), niso mogle zadržati korpusnih enot, ki so brez večjih težav prodirale po glavnih komunikacijskih poteh ter zasedale naselja.

Kljub večjim izgubam (večina teh so bili prav novi rekruti) esesovski korpus ni zasledoval partizanskih enot, ko so se umaknile stran od cestno-železniškega omrežja. Po odhodu korpusa iz Slovenije je na slovenskih tleh ostal le bataljon kraških lovcev, ki je deloval le na mejnem območju Italije in Slovenije. V letu

1943 je na slovensko ozemlje prišlo še več (primarno) nebojnih organizacij (dve koncentracijski taborišči, vojaška bolnišnica, vojnopropagandni oddelek) kot tudi bojnopodporne formacije (podčastniška šola).

Konec leta 1943 in v začetku leta 1944 je bila na slovenskem ozemlju ustanovljena 16. SS-divizija, ki ni posegla v protipartizanski napor nemškega okupatorja (razen občasnih manjših spopadov). Podobno se je zgodilo, ko je bila med februarjem in majem 1944 tu ustanovljena še 18. SS-divizija. Tudi ta ni imela večjih bojnih stikov s slovenskimi partizani.

V letu 1944 je na slovensko ozemlje prišlo še več drugih enot, ki pa so bile tu le krajši čas (npr. sanitetna četa, ostanki esesovskega padalskega bataljona, španski prostovoljci) in tako tudi niso posebno vplivale na razvoj narodnoosvobodilne borbe. Šele v drugi polovici leta so na slovenska tla poslali (in tudi ustanovili) več enot: primarno so bile enote poslane še vedno na Primorsko (srbski korpus in kavkaška enota) ter en bataljon na Gorenjsko (esesovski lovski bataljon v Kamniku). Te, zdaj stalno garnizirane enote so že zaradi svoje prisotnosti vplivale na omejitev delovanja partizanskih enot v okolici njihovih garnizij. Prav tako so sodelovale v večjih in manjših protipartizanskih ofenzivah, ki so se končale z omejenim uspehom: medtem ko jim je uspelo pregledati ofenzivno območje in pri tem zadati partizanskim enotam manjše izgube, niso teh nikdar popolnoma uničile.

Leta 1945 sta bili v Slovenijo na ustanovitev (31. SS-divizija) ali počitek in popolnitev (14. SS-divizija) poslani dve diviziji. Zadnja je nato predstavljala glavnino sil v večji protipartizanski operaciji na Menini planini, a tudi tu diviziji ni uspelo uničiti partizanskih sil. Zadnja dva meseca vojne je del slovenskega ozemlja (Prekmurje in večji del Spodnje Štajerske) postal del evakuacijske poti pri umiku nemških enot in enot njihovih zaveznikov z območja Jugoslavije oziroma Madžarske na poti proti Avstriji.

Od 40 divizij Waffen-SS so bile štiri (16., 18., 24. in 31. SS-divizija) ustanovljene na slovenskem ozemlju, kar znaša deset

odstotkov. Slovenski partizani so imeli bojne stike še s šestimi enotami drugih šestih divizij (ali deli le-teh), kar skupaj znaša deset divizij (to je četrtno vseh ustanovljenih divizij Waffen-SS). V tem pregledu pa niso zajete tri kozaške konjeniške divizije, saj so pod Waffen-SS dejansko sodile le administrativno.

Na podlagi vsega navedenega je tako mogoče ugotoviti, da nemški okupator v Sloveniji ni namestil večjih bojnih enot Waffen-SS, kot je to storil na Hrvaškem (z Bosno in Hercegovino) in v Srbiji, kjer sta delovali dve diviziji (13. in 7. SS-divizija), sestavljeni iz lokalnih prebivalcev, pri čemer sta obe imeli med 15.000 in 17.000 pripadnikov. Enota kraških lovcev, ki je najdlje delovala na slovenskem ozemlju, je sicer bila v drugi polovici leta 1944 formalno reorganizirana v divizijo, pri čemer pa ni nikdar dosegla predpisane velikosti specialistične divizije (7.000 vojakov).

Enote Waffen-SS na slovenskem ozemlju niso nikoli bile tako velike niti usposobljene, da bi korenito zavrle delovanje NOV in POS. Nasprotno, zaradi svojega (so)delovanja v sklopu protipartizanskih operacij, ko so požigale civilna naselja, v tujino na prisilno delo ali v koncentracijska taborišča poslale civiliste ter izvajale vojne zločine nad zajetimi partizani ter civilisti (mučenja, posilstva, umori itd.), so prispevale k še večji motivaciji in krepitvi partizanskih enot.

Prav tako enote Waffen-SS niso samostojno izvedle kakšne odmevnejše akcije proti partizanom, ki bi se končala z večjim partizanskim porazom. To je uspelo enotam kopenske vojske, (SS-)policije in slovenskih domobrancev, ki so tako dejansko predstavljale gonilno silo nemškega protipartizanskega delovanja na Slovenskem.

**PRIPADNIKI
WAFFEN-SS IZ
SLOVENIJE IN
SLOVENSKEGA
RODU**

Raziskovanje slovenskih pripadnikov Waffen-SS je bilo do sedaj omejeno in obravnavano le v sklopu raziskovanja (prisilne) mobilizacije Slovencev v nemške oborožene sile.⁷⁴⁷

Kot je doslej (še) neznano število vseh prisilno mobiliziranih Slovencev v nemške oborožene sile, je prav tako nemogoče podati natančno število, koliko Slovencev in pripadnikov drugih narodnosti z območja današnje Slovenije je bilo v vrstah Waffen-SS.⁷⁴⁸

Glede na način, kako so Slovenci prišli v Waffen-SS, jih delim na več skupin:⁷⁴⁹

- prostovoljci (medtem ko so bili ideološki prostovoljci med Slovenci redki, je večina v vrste Waffen-SS vstopila zaradi ekonomskih razlogov);
- zavedeni »prostovoljci« (z različnimi prevarami, obljubami, izgovori in zavajanjem so nemški rekruterji pridobili prostovoljce; npr. če so podpisali določen formular, so dobili po koncu služenja v RAD dopust, se bodo rešili vzhodne fronte, bodo šli v poklicno šolo itd.);
- »prostovoljci« pod prisilo (nekateri so se prostovoljno javili k Waffen-SS, da bi tako zaščitili sebe in svojce ali da bi ubežali razmeram – npr. v koncentracijskem taborišču, ko so postali neuporabni kot tolmači pri nemških varnostnih silah itd.);
- premeščeni k Waffen-SS (kot pripadniki RAD, Wehrmacht ali drugih (para)vojaških in varnostnih formacij so bili nekateri Slovenci posamično ali s celotnimi enotami premeščeni k Waffen-SS).

Glede na čas, kdaj so vstopili v vrste Waffen-SS, pripadnike delim primarno na dve skupini:

- pred aprilsko vojno: v to skupino se uvrščajo zlasti pripadniki slovenske manjšine v Avstriji, Nemci s poreklom iz

747 Edini članek, posvečen izključno tej tematiki, je Kocjančič, Pripadniki Waffen-SS iz Slovenije. O pregledu literature o prisilni mobilizaciji Kokalj Kočevar, *Mobiliziranci v nemško vojsko*. Kotnik, Prispevek k bibliografiji.

748 Puklavec, Število mobiliziranih, str. 41–54.

749 Zorko, Mobilizacija, str. 88–92.

Slovenije oziroma pripadniki nemške manjšine iz Slovenije, ki so do tedaj živeli v tujini (Avstriji, Nemčiji), in pripadniki nemške manjšine iz Slovenije, ki so odšli v rajh in se prostovoljno pridružili (Waffen-)SS;

- po aprilski vojni in okupaciji Slovenije: poleg pripadnikov nemške manjšine, ki so bili primarni cilj rekrutiranja, so po okupaciji v vrste Waffen-SS vstopili tudi etnični Slovenci.

VSTOP V WAFFEN-SS PRED APRILSKO VOJNO

V to obdobje uvrščam pripadnike slovenske manjšine v Avstriji, ki so v tretji rajh prišli ob anšlusu, Nemce, rojene v Sloveniji in po rodu iz Slovenije, ki so se pred aprilsko vojno nahajali na ozemlju rajha.

Slovenska manjšina v Avstriji

Po priključitvi Avstrije k Nemčiji je bil 3. julija 1938 sprejet zakon, po katerem so vsi avstrijski državljani pridobili nemško državljanstvo; to določbo pa so dopolnili 30. julija naslednje leto, ko so avstrijski zakon o državljanstvu nadomestili z nemškim.⁷⁵⁰

S tem so tudi pripadniki slovenske manjšine v Avstriji postali nemški državljani, s čimer so za avstrijske Slovence veljali isti zakoni, vključno z zakonom o vojaški službi. Sprva je tretji rajh pri koroških Slovencih (in manjši skupini Slovencev na avstrijskem Štajerskem) začel uporabljati dvojno strategijo: med Slovenci so pričeli s propagandnimi akcijami, saj so prek njih želeli negovati dobre stike s pronemško Jugoslavijo, hkrati pa so začeli odstranjevati slovenske napise, knjige, prepovedali javno uporabo slovenščine itd. ter odstranjevati vidnejše narodne delavce s ciljem

750 Clute, *The International Legal Status*, str. 64.

ponemčenja prebivalstva. A po izbruhu vojne so se začeli oblikovati načrti za preselitev slovenskega prebivalstva, odnosi pa so se še dodatno zaostriili z aprilsko vojno. Temu so potem sledile tudi dejanske preselitve koroških Slovencev (april 1942).⁷⁵¹

Koroška je postala pomemben kadroviski vir, saj so že septembra 1938 tu ustanovili 2. in 3. gorsko divizijo Wehrmachta (iz nekdanjih enot avstrijske vojske). Tako so v vrstah Wehrmachta že pred aprilsko vojno pristali prvi koroški Slovenci, pri čemer so nekateri tudi že dezertirali pred vojno (ali v Jugoslavijo ali pa so ostali na Koroškem kot »zeleni kader«).⁷⁵²

Nekateri so se zaradi takih in drugačnih razlogov odločili tudi za prostovoljni vstop v vrste Waffen-SS (da so s tem dokazali svojo lojalnost državi, preprečili nasilje nad družinskimi člani, dokazali, da niso Slovenci itd.). Posebno kategorijo predstavljajo tudi otroci iz mešanih zakonov.

Eden izmed takšnih otrok je bil Simon Grascher, rojen 18. decembra 1920 v Timenici (*Timentitz*) pri Celovcu v mešanem zakonu (mati je bila koroška Slovenka). Leta 1939 je vstopil v SS, po vsej verjetnosti v 3. bataljon SS-polka Der Führer, ki je bil nastanjen v Celovcu. Udeležil se je bojev na vzhodni fronti, kjer se je izkazal kot pripadnik 9. čete 4. SS-tankovskogrenadirskega polka. V bitki pri Kursku se je izkazal v bojih (sam je uničil dva bunkerja, več strelskih položajev in dva tanka ter prevzel poveljstvo čete po smrti častnika), a je nato padel 14. julija 1943. Za izkazan pogum in vodstvo je bil posmrtno odlikovan z viteškim križcem železnega križca ter povišan v *SS-Oberscharführerja*.⁷⁵³

Zlasti pri tej skupini (kot pri drugih) je določanje narodnosti težko, lahko si pomagamo le z domnevami; ponavadi na podlagi imena oziroma priimka ter rodu staršev oziroma prednikov. Tak primer je *SS-Hauptscharführer* Hugo Vehovc. Rojen je bil 27. avgusta 1914 v Statteggu pri Gradcu, pozneje pa se je preselil

751 Valentin, *Der Sonderfall*, str. 124–128. Visočnik, Raziskovanje pregona, str. 109–110. O izselitvi koroških Slovencev Zorn, Poizkusi izselitve. Zwitter, Izselitev.

752 Riček, Prve partizanske akcije, str. 27. Valentin, *Der Sonderfall*, str. 123. O problematiki mobilizacij na Koroškem Linasi, Problematika mobilizacij, str. 39–42.

753 Kocjančič, Pripadniki Waffen-SS iz Slovenije, str. 75.

v Köflach. Že leta 1933 je odšel v Nemčijo in se pridružil (Waffen-)SS. 14. oktobra 1944 je prejel nemški križec v zlatu (DKiG) kot poveljnik voda 10. čete 4. SS-tankovskogrenadirskega polka. Odlikovan je bil še z železnim križcem 2. razred (EK II) (20. 9. 1943) in 1. razreda (EK I) (20. 4. 1944), pehotno jurišno značko v bronu (1. 5. 1943), sponko za bližinski boj v srebru (20. 4. 1944), črno ranjeniško (1. 9. 1943) in srebrno ranjeniško značko (1. 10. 1943), vojnim zaslužnim križcem 2. razreda (KVK II) z meči (1. 10. 1942) in medaljo za zimski boj na vzhodu (30. avgust 1942). Glede na priimek lahko domnevamo, da je bil slovenskega rodu, a ker to ni potrjeno, ga ni bilo mogoče uvrstiti na seznam.⁷⁵⁴

Nemška manjšina v Sloveniji

Drugo večjo skupino predstavljajo pripadniki nemške manjšine v Sloveniji, ki jih lahko delimo na štiri podskupine:

- tiste, katerih predniki so se rodili na območju današnje Slovenije, medtem ko so se sami rodili izven Slovenije;
- tiste, ki so se na območju Slovenije rodili in so jo zapustili že več let pred drugo svetovno vojno, večinoma pa takoj po koncu prve svetovne vojne;
- tiste, ki so v letih pred aprilsko vojno na podlagi nacistične propagande prostovoljno pristopili v Waffen-SS;
- tiste, ki so bili rojeni in/ali so živeli v Sloveniji tik pred aprilsko vojno.⁷⁵⁵

Po popisu iz leta 1921 je bilo na območju Slovenije 41.514 prebivalcev z nemškim maternim jezikom, pri čemer je bila največja skupina na Kočevskem (12.680). Poleg strnjene naselitve kočevskih Nemcev je bila podobna situacija še v Apaški ravnini, drugače pa so Nemci stanovali po večjih naseljih Spodnje Štajerske (Maribor: 6.497, Ptuj: 969, Celje: 848) in v Ljubljani (1.709). Nemška manjšina v Sloveniji je bila najmanjša med nemškimi

⁷⁵⁴ *Axis History Forum [AHF]*, Das Deutsche Kreuz in Gold. *Marburger Zeitung*, 2. 1. 1945, str. 6, Das Deutsche Kreuz in Gold.

⁷⁵⁵ Prim. Nečak, 'Nemci' v Sloveniji, str. 349–373.

manjšinami v Jugoslaviji, so pa zato bili »gospodarsko in socialno zdaleč najmočnejši, najbolje organizirani, z bogato kulturno in politično tradicijo, z močno poudarjeno narodno zavestjo«. ⁷⁵⁶

Predstavniki prve podskupine je že omenjeni Odilo Globocnik (kljub različnim zapisom njegovega priimka je Odilo sam uporabljal ta zapis). Rodil se je 21. aprila 1904 v Trstu očetu, ki je bil konjeniški stotnik in je bil rojen v Tržiču. Ob koncu prve svetovne vojne je bil častniški kadet, po vojni pa je nadaljeval šolanje in postal inženir gradbeništva. Leta 1922 je vstopil v avstrijsko NSDAP in se posvetil partijskemu delu. 1. januarja 1931 je postal član nemške NSDAP, 1. septembra naslednje leto član SS (SS-številka 292 776) in leta 1933 vodja propagande za Koroško. Leta 1935 je bil obsojen na leto dni zapora zaradi uboja; po vrnitvi iz zapora je bil leta 1937 povišan v *SS-Untersturmführerja* in naslednje leto že v čin *SS-Standartenführerja*. Tega leta je postal tudi poslanec *Reichstaga* za Dunaj (kar je bil vse do konca vojne) kot tudi *Gauleiter* Dunaja. Zaradi prekupčevanja s tujo valuto je bil že januarja 1939 odstranjen s položaja *Gauleiterja*. Potem ko ga je Himmler že isto leto oprostil, je bil za en mesec poslan v *Waffen-SS* s činom *SS-Untersturmführer der Reserve* (kar je bil tudi njegov najvišji doseženi čin v *Waffen-SS*). Nato je bil imenovan za SSPF v poljskem Lublinu, kjer je na Himmlerjev ukaz začel operacijo Reinhard. Septembra 1943 je bil imenovan za HSSPF OZAK, kar je ostal vse do konce vojne. Njegov zadnji čin (v splošni SS in policiji) je bil *SS-Gruppenführer und Generalleutnant der Polizei*. 31. maja 1945 je na begu na Koroškem storil samomor. ⁷⁵⁷

Najpomembnejši predstavnik druge podskupine je dr. Wilhelm Kos, rojen 14. maja 1910 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Welsu in Linzu ter nato študiral pravo na graški univerzi.

⁷⁵⁶ Biber, *Nacizem in Nemci*, str. 14. O Kočevarjih M. Ferenc, *Kočevska – pusta in prazna*. M. Ferenc, *Nekdanji nemški jezikovni otok*. M. Ferenc in Zupan, *Izgnubljene kočevske vasi*. M. Ferenc in Zupan, *Po sledih Kočevarjev*. Kordiš, *Gottschee – Kočevje*. Otterstädt, *Die Volksgruppe der Gottscheer*.

⁷⁵⁷ Kranjc, *Slovenska vojaška inteligenca*, str. 78. Moore, *Führerliste der Waffen-SS*. Yerger, *Allgemeine-SS*, str. 95.

Že leta 1927 je vstopil v *Steirischen Heimatschutz* in čez dve leti v nacionalsocialistično nemško študentsko združenje (*Nationalsozialistischen Deutschen Studentbund*) ter leta 1930 še v NSDAP. Naslednje leto je vstopil v SS, leta 1933 pa je postal član *SS-Stabswache*, prve oborožene enote znotraj SS. A že naslednje leto je bil poslan v KZ Dachau, kjer je sodeloval pri urjenju avstrijskih esesovcev. Nato je bil poslan v SS-junkersko šolo Braunschweig, jo leta 1936 končal in bil naslednje leto povišan v *SS-Untersturmführerja*. Leta 1938 je bil poslan v SS-junkersko šolo Bad Tölz, kjer je končal usposabljanje iz oskrbe, tako da je pozneje postal poveljnik oskrbe v SS-nadomestnem bataljonu Germania (*SS-Ersatz-Bataillon »Germania«*). Naslednje leto je bil povišan v *SS-Obersturmführerja* ter hkrati končal tudi študij prava. Kot pripadnik 1. bataljona 9. SS-tankovskogrenadirskega polka se je udeležil poljske kampanje. Januarja 1941 je postal poveljnik oskrbe v 3. bataljonu 10. SS-tankovskogrenadirskega polka Westland, kjer je bil nato povišan v esesovskega stotnika. Julija 1942 je bil poslan v 1. SS-gospodarski bataljon (*SS-Wirtschafts-Bataillon 1*), nakar je bil poslan v 12. SS-tankovsko divizijo Hitlerjugend, kjer je prevzel poveljstvo gospodarskega bataljona (*SS-Wirtschafts-Bataillon 12*). Pozneje je bil premeščen v 15. SS-divizijo ter leta 1944 še v 11. SS-korpus, kjer je bil korpusni intendant. Ob koncu vojne je imel čin *SS-Obersturmbannführerja*. Po vojni se je vrnil v Avstrijo, kjer je preстал denacifikacijo in nato več let deloval v gospodarstvu kot tudi odvetnik v Welsu. Med letoma 1959 in 1966 je bil kot član Svobodnjaške stranke Avstrije (*Freiheitliche Partei Österreichs*; FPÖ) izvoljen v avstrijski zvezni parlament. Umrl je 3. novembra 1995 na Dunaju.⁷⁵⁸

Tretja podskupina je izmed vseh naštetih najmanjša, a hkrati predstavlja tudi skupino najbolj zagrizenih privržencev, ki so prostovoljno vstopili v nemške oborožene sile. Prva dva prostovoljca iz Slovenije sta v Nemčijo odšla že v letih 1937 in

⁷⁵⁸ Dvorak, *Biographisches Lexikon*, str. 152–163. Mehner, *Die Waffen-SS und Polizei*, str. 128, 218, 220. Moore, *Führerliste*. Hertel, *The SS-Stabswache*. Republik Österreich Parlament, *Dr. Wilhelm Kos, Biographie*.

1938, nato pa se je število prostovoljcev na letni ravni večalo. Sprva je Himmler nameraval uporabiti vse spodnještajerske prostovoljce kot moštvo Spodnještajerske legije, ki bi nato sodelovala v okupaciji Slovenije. A zaradi možnosti diplomatskega spora z Jugoslavijo je bila do konca julija 1940 večina prostovoljcev (*nekaj sto*) dodeljena polku (pozneje diviziji) Brandenburg, ki je bil hkrati formacija nemške obveščevalne službe (*Abwehr*) za specialne naloge. Vmes so tudi med jugoslovanskimi Nemci pričeli organizirati tajne paravojaške formacije po zgledu SA, in sicer Nemško moštvo (*Deutsche Mannschaft*). To je potem med aprilsko vojno dejansko opravljalo vlogo pete kolone (predvsem z razoroževanjem jugoslovanskih vojakov, zasedbo pomembnejših javnih stavb itd.). Po nepopolnih podatkih, ki jih je zbralo vodstvo Štajerske domovinske zveze (*Steirischer Heimatbund*; ŠDZ), je do marca 1942 (še preden je bila uvedena splošna vojaška obveznost na nemško zasedenem območju) prostovoljno odšlo v Wehrmacht 511 prostovoljcev in 50 se jih je pridružilo Waffen-SS. K prostovoljcem lahko prištejemo tudi slovenske folksdojčerje, ki so imeli nemško državljanstvo in so bili takoj po okupaciji vpoklicani v Waffen-SS.⁷⁵⁹

Tabela 7: Pregled prostovoljcev v nemške oborožene sile iz Spodnje Štajerske pred marcem 1942

Okrožje	Število prostovoljcev v Wehrmacht in Waffen-SS
Maribor mesto	303 – 36
Maribor podeželje	80 – 3
Celje	62 – 8
Ptuj	28 – 2
Ljutomer	38 – 1
SKUPAJ:	511 – 50

Vir: Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 36–37.

⁷⁵⁹ Biber, *Nacizem in Nemci*, str. 255–267. Penič, Prostovoljci na slovenskem Štajerskem, str. 55–56. Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 34–37.

Primer predstavnika te podskupine je študent farmacije Rudolf Molitor (rojen 29. junija 1920 na Ptuju), ki je kot pripadnik 6. SS-divizije padel že konec septembra 1941 na finski fronti. Molitor je bil že v gimnazijskih časih vpleten v spopade s slovenskimi gimnazijci, zaradi česar je pristal tudi v ljubljanskem zaporu. Gimnazijo je nato dokončal v avstrijskem Gradcu. Takoj po nemški okupaciji slovenskega ozemlja je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in kot prvi Ptujčan padel na vzhodni fronti.⁷⁶⁰

⁷⁶⁰ INZ, baza Smrtne žrtve, Rudolf Molitor. *Marburger Zeitung*, 2. 10. 1941, str. 7, osmrtnica. *Marburger Zeitung*, 20. 10. 1941, str. 8, osmrtnica. *Wiener Pharmazeutische Wochenschrift*, 22. 11. 1941, str. 408, osmrtnica.

VSTOP V WAFFEN-SS PO APRILSKI VOJNI

Z okupacijo severnega dela Slovenije je rajh pod svoje okrilje dobil skoraj 800.000 novih prebivalcev, ki jih lahko razdelimo na dve primarni skupini: nemško manjšino na Slovenskem ter večinsko slovensko prebivalstvo. Medtem ko so Nemci avtomatično prejeli nemško državljanstvo, so »nekdanji jugoslovanski državljani nemške in podobne (*artwerwandt*) krvi« leta 1942 dobili nemško državljanstvo na preklic, s čimer so postali tudi vojni obvezniki. Koliko je bilo Slovencev, mobiliziranih v vse nemške (pol)vojaške formacije (od Wehrmachta, Waffen-SS, Volkssturma in drugih manjših organizacij), (še) ni znano; ocene segajo od 75.000 pa vse do več kot 150.000 oseb.⁷⁶¹

Nemci v Sloveniji po aprilski vojni

Najvidnejši predstavnik nemške manjšine na Slovenskem, specifično Kočevarjev, je bil Wilhelm Lampeter. Rojen je bil 22. januarja 1916 v Dolgi vasi pri Kočevju in je sprva obiskoval kočevsko realno gimnazijo, a je bil leta 1935 izključen. Pozneje je gimnazijsko šolanje nadaljeval v Berlinu ter nato končal še

⁷⁶¹ T. Ferenc, *Žrtve vojnega nasilja*, str. 87. Puklavec, *Slovenska enciklopedija*, str. 54–55. Klanjšček, *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 52. Puklavec, *Odločba o pridobitvi državljanstva*, str. 9.

visoko kmetijsko šolo v Hohenheimu pri Stuttgartu. Leta 1939 se je vrnil na Kočevsko in maja postal vodja paravojaške formacije *Gottscheer Mannschaft*, ki je izvajala propagandne naloge za nacizem. Že med aprilsko vojno se je oklical za okrajnega glavarja Kočevske, a so njegovo »glavarstvo« prekinili Italijani z zasedbo Kočevske. Tako se je pričel ukvarjati s preselitvijo kočevarske manjšine na območje rajha, in sicer v Posavje ter Obsotelje. Za zasluge je bil Lampeter povišan v *SS-Sturmbannführerja*, a po opravljeni preselitvi ni izkazal vodstvene sposobnosti. Premeščen je bil k *Waffen-SS*; 30. junija 1942 je bil kot navadni vojak dodeljen v 4. tankovskogrenadirski polk *Der Führer*, nakar je bil že 7. oktobra dodeljen 11. *SS*-diviziji *Nordland*. V bojih na vzhodni fronti je bil januarja 1943 ranjen, poslan na okrevanje, leta 1944 pa je končal usposabljanje na *SS*-junkerski šoli v Bad Tölzu in bil 30. avgusta 1944 povišan v čin *SS-Untersturmführer der Reserve*. Dodeljen je bil esesovskemu šolskemu in nadomestnemu polku za voznike (*SS-Kraftfahr-Ausbildungs- und Ersatz-Regiment*), a je bil 1. januarja 1945 premeščen v *SS*-HA. Tik pred koncem vojne se je vrnil v Brežice z nalogo, da ustanovi paravojaške enote iz tu naseljenih Kočevarjev. Po koncu vojne je odšel v Vzhodno Nemčijo, kjer je deloval na področju kmetijstva, opravil doktorat in postal predavatelj na Univerzi Karla Marxa v Leipzigu. Leta 1969 je odšel na Univerzo Martina Luthra v Halle-Wittenbergu, kjer je deloval vse do upokojitve. Umrl je 1. januarja 2003 v Leipzigu.⁷⁶²

762 Auersperger, Še enkrat o selitvi.

PRIDOBIVANJE SLOVENCEV ZA WAFFEN-SS

Med redkimi primeri pristopa k Waffen-SS zaradi ideoloških razlogov je N. N., rojen 26. januarja 1920, ki se je kot »navdušen nemčur« leta 1942 prostovoljno javil za Waffen-SS. Dodeljen je bil SS-diviziji Totenkopf, v sestavi katere je ostal vse do vojnega ujetništva decembra 1944. Do novembra 1945 je bil v ruskem vojnem ujetništvu, potem pa se je vrnil v Slovenijo. Po vojni je bil »vrbovan od UDV Maribor« in sprejet v komunistično partijo, a je bil iz nje izključen, ker »je zamolčal, da je bil SS-ovec«. Njegova nadaljnja usoda je neznana.⁷⁶³

Nekateri Slovenci so se za Waffen-SS odločili izključno iz ekonomskih razlogov. Med njimi je bil tudi Gustav Festin (iz Žerjavcev v Slovenskih goricah): »Ti tega ne razumeš, ker nisi nikoli kruha stradal ali za nekaj dinarjev ves dan kopal trdo ilovico. Vem, kaj si misliš. Zastran tega bodi brez skrbi, Slovenec bom v svoji duši ostal do groba.«⁷⁶⁴ Nekateri so v želji po zaposlitvi in izobrazbi vstopili v Waffen-SS, pri čemer se niso zavedali, za kaj točno so podpisali.⁷⁶⁵

Največja skupina Slovencev pa v vrste Waffen-SS ni pristopila prostovoljno, temveč je bil v ozadju splet zavajanja, prisile in

763 SI AS 1931, t. e. 1055, Kartotečni list N. N., iz leta 1953.

764 Toš, Cerjak in Lorber, *Slovenci v tuji vojski*, str. 35.

765 Urbanija, *Soldat Klement*, str. 53–54.

polresnic. Kljub temu da je bila Waffen-SS uradno prostovoljna organizacija, je večina Slovencev prišla vanjo prek nemške prisilne mobilizacije Slovencev v (para)vojaške formacije. Tako so ponujali formularje za vpis za služenje »v izbrani vojaški enoti, v kateri bodo imeli več dopusta in drugih ugodnosti«. ⁷⁶⁶

Za pridobivanje moštva za Waffen-SS na območju Avstrije (in Slovenije po okupaciji) je bila pristojna 18. nadomestna pisarna Waffen-SS Alpenland (*Ergänzungsstelle Alpenland (XVIII) der Waffen-SS*) s sedežem v Salzburgu. Leta 1945 se je pisarna združila z obstoječimi rekrutnimi uradi Wehrmachta, ki so do tedaj pokrivali slovensko območje, in sicer:

- vojaško okrožno poveljstvo Maribor (*Wehrbezirkskommando Marburg a. d. Drau*), ki je imelo vojaške prijavnne urade (*Wehrmeldeamt*) v Mariboru in na Ptuj;
- vojaško okrožno poveljstvo Celje (*Wehrbezirkskommando Cilli*) z vojaškimi prijavnimi uradi v Celju, Brežicah in Trbovljah;
- vojaško okrožno poveljstvo Lipnica (*Wehrbezirkskommando Leibnitz*), ki je prek vojaškega prijavnega urada v Radgoni pokrivalo sresko glavarstvo Ljutomer. ⁷⁶⁷

Celjsko poveljstvo je bilo 31. januarja 1945 ukinjeno, zato je mariborsko prevzelo še dotično ozemlje. ⁷⁶⁸

Večina Slovencev je tako prišla v vrste Waffen-SS v sklopu splošne mobilizacije: v drugi polovici maja in do srede junija 1942 je potekal nabor letnikov 1923 (v oborožene sile) in 1924 (v RAD), avgusta je potekal nabor letnikov 1921 in 1922, do konca leta še letnika 1919 in 1920, januarja/februarja 1943 je sledil nabor letnikov 1925 in 1918, aprila letnikov 1916 in 1917, junija/julija letnika 1926, julija letnikov 1914 in 1915, januarja/februarja 1944 letnika 1927, junija/julija letnika 1928, julija letnikov 1911 in 1912, oktobra/novembra 1944 letnikov 1908, 1909 in 1910 ter aprila 1945 še letnika 1929. ⁷⁶⁹

766 Fideršek, Spoznajmo tudi napol zamolčano, str. 132.

767 SI AS 220, t. e. 6, Teritorialna vojaška razdelitev slovenskih pokrajin, nedatirano.

768 Žnidarič, Nemška mobilizacija, str. 30.

769 Žnidarič, Prisilna mobilizacija, str. 182–184.

V prvi polovici januarja 1943 (med 11. in 14. januarjem) so Nemci na Gorenjskem izvedli mobilizacijo (v RAD), ki je zajela okoli 2.650 Slovencev, pri čemer so se nekateri sorodniki pritožili, da so bili nekateri izmed vpoklicanih prisilno vključeni v Waffen-SS. Po pričevanju Francija Globočnika so se vpoklicani – na podlagi svaril prvih mobilizirancev, ki so jih oblasti vpoklicale pred njimi – kmalu zavedali nevarnosti, ki jim je grozila s podpisovanjem kakršnih koli nemških dokumentov, rekoč, »da Nemcem ne smemo nič podpisati, saj ta podpis lahko izkoristijo za rekrutiranje v SS. To smo upoštevali in se tega opozorila strogo držali.«⁷⁷⁰

A tudi tisti, ki so bili sprva poslani v RAD, tam niso bili varni pred rekrutacijo v Waffen-SS, kot dokazuje spomin enega slovenskega pripadnika. Ob prihodu posebne esesovske naborne komisije v taborišče RAD-a so se morali zbrati na zbornem mestu: »Skupina pripadnikov SS, ki so prišli v taborišče, je odmerila velikost 1,70 metra. Vsi večji so morali v jedilnico, manjši pa na delo. V jedilnici so morali izpolniti posebne pole, in ko so jih oddali, so jim sporočili, da so bili dodeljeni v enote varnostne službe – Waffen SS.« V drugem primeru so spustili zaželeno višino na najmanj 164 centimetrov. Enega izmed Slovencev so konec januarja oziroma v začetku februarja 1944 tako zaradi »arijskega videza« s skupaj stotimi drugimi izbrali ter jih iz RAD-a premestili v Waffen-SS: »Glavna komisija je pozneje prišla v jedilnico. Obvestili so nas, da je totalna vojna, da ne bodo spraševali, kdo hoče, kdo ne. Izbrani smo bili za nemško elitno vojsko Waffen SS.« Poslani so bili na Poljsko in nato v Francijo kot pripadniki novoustanovljene 10. SS-divizije.⁷⁷¹

Ena skupina Slovencev je bila prisiljena vstopiti v Waffen-SS zato, da bi s tem zaščitili sebe in sorodnike pred nemškim preganjanjem. Tako je N. N. vstopil v Waffen-SS, da bi rešil starša, ki sta bila aretirana in poslana v Auschwitz, ker so na njihovem seniku nekaj dni prezimovali partizani Revirske čete.

770 Globočnik, Landsberg, str. 10. Križnar, *Kranjsko okrožje*, str. 258. Križnar, *Jeseniško okrožje*, str. 198.

771 Gornik, Trpljenje in krivda, str. 103. Tomažič, *Mobiliziranci*, str. 132. Zorko, *Mobilizacija*, str. 91. Žibert, *Pod Marijinim varstvom*, str. 34.

Občasno pa so na takšne neprimerne ali nesprejemljive prostovoljce v Waffen-SS opozorili tudi nacistični funkcionarji, kar se je zgodilo tudi v primeru N. N. Ta je imel državljanstvo na preklic ter so ga funkcionarji poznali kot sovražnega Nemcem in posledično nezanesljivega. Zakaj se je slednji odločil za prostovoljni vpis, ni znano, lahko pa predvidevamo, da se je tako želel izogniti policijskemu preganjanju. Takšno ponudbo so včasih dali tudi zaprtim simpatizerjem ali članom OF. Tako je bil Alojz Oman kot sodelavec OF aretiran in z dvema bratoma poslan v begunjske zapore; tu so mu ponudili prostost, »če se javi v SS«, a je zavrnil.⁷⁷²

Kot posebno podskupino obravnavamo tudi okupatorjeve sodelavce, ki so postali neuporabni v Sloveniji in so edini izhod videli v pridružitvi Waffen-SS oziroma so jih v to prisilili nadrejeni. Med takšne prisilne »prostovoljce« Waffen-SS tako uvrščam Matevža Iskro. Rojen 25. avgusta 1921 v Kamniku, je bil avgusta 1941 z drugimi člani prevaljske OF aretiran, poslan v Begunje in septembra 1941 v Auschwitz. Tu se je pričel predstavljati kot Nemec, pri čemer je dosegel položaj tolmača in podkapa. Bil je poznan po svojem krutem ravnanju, s čimer je postal osovražen med drugimi interniranci. Junija 1942 je bil premeščen v taboriščni sistem Mauthausen. 14. aprila 1945 je z drugimi nemškimi interniranci vstopil v Waffen-SS, dodeljen je bil diviziji Dirlewanger. Po kapitulaciji Nemčije je bil vrnjen nazaj v taborišče (sedaj taborišče za nemške vojne ujetnike), nakar je še istega leta emigriral v ZDA.⁷⁷³ Podobno je bil k esesovcem dodeljen interniranec Janez Puhar iz KZ Dachau.⁷⁷⁴

772 SI AS 1604, t. e. 908, Obvestilo deželnega svetovalca v Kranju o neprimernosti N. N., 26. 8. 1942. Filipič, *Slovinci v Mauthausnu*, str. 313. Troha, Hrastnik v letu 1942, str. 65. Zorko, Mobilizacija, str. 91.

773 Filipič, *Slovinci v Mauthausnu*, str. 163–164.

774 Šinkovec, Monografija o koncentracijskem taborišču Dachau, str. 166.

REKRUTNE METODE V SLOVENIJI ZA VSTOP V WAFFEN-SS

V Sloveniji so Nemci začeli rekrutne akcije takoj po koncu aprilske vojne in še preden je bila na Spodnjem Štajerskem uvedena civilna uprava. Tako je v Mariboru nemška vojaška oblast začela izvajati »prostovoljni nabor za enote SS. V poštev so prišli vsi zdravi moški, stari od 17 do 30 let.«⁷⁷⁵ Po mestu so izobesili plakate, kot tudi že 12. oziroma 13. aprila 1941 v časopisu *Marburger Zeitung* objavili poziv za prostovoljce.⁷⁷⁶

Časopisje v nemško zasedenih slovenskih deželah je tako odigralo pomembno vlogo pri pridobivanju rekrutov za Waffen-SS. Konec maja 1941 so objavili poziv glasbenikom za vstop v orkester Waffen-SS. Poziv je bolj pomemben zaradi dejstva, ki razkriva, da je v tem času v Mariboru že delovala delovna postaja Waffen-SS (*Dienststelle der Waffen-SS*). Mariborski časnik je konec novembra 1941 najavil prvi nabor za Waffen-SS (*Annahme-Untersuchung für die Waffen-SS*«), hkrati pa so sporočili, da bo naborna komisija (*Annahme-Untersuchungskommission*) iskala tudi prostovoljce za SS-policijsko divizijo in pripravnike za nemško policijo; starost so sedaj dvignili na 45 let.⁷⁷⁷

⁷⁷⁵ Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 62.

⁷⁷⁶ *Marburger Zeitung*, 12./13. 4. 1941, str. 5, Die Waffen-SS in Marburg. Urbanija, *Soldat Klement*, str. 50–51. *Marburger Zeitung*, 12./13. 4. 1941, str. 2, Waffen-SS: Anmeldung von Freiwilligen.

⁷⁷⁷ *Marburger Zeitung*, 22. 5. 1941, str. 8, Musiker, aller Instrumente für ein symphonisches Orchester der Waffen-SS; 23. 5. 1941, str. 8, Musiker, aller Instrumente für ein

Pred nadaljnji obiski naborne komisije so po krajih Spodnje Štajerske, Gorenjske in Koroške razobesili plakate, ki so obveščali o sprejemih in naborih prostovoljcev »za enote orožja SS«, pri čemer so sprejemali moške v starosti med 16. in pol in 45. letom; njihova vojaška dolžnost je lahko trajala »do konca vojne« ali pa vse do dvanajst let. Plakate je izdala na Bledu (v hotelu Park) delujoča podružnična postaja *Ergänzungsamt-a der Waffen-SS*. Blejska postaja je tako pokrivala Gorenjsko in slovensko Koroško, medtem ko je salzburska centrala pokrivala Spodnjo Štajersko.⁷⁷⁸

Pri tem je zanimivo, da so prvi poziv za prostovoljce v Wehrmacht objavili v *Marburger Zeitungu* šele 23. januarja 1942. 29. januarja so ponovili poziv za prostovoljce v Waffen-SS, pri čemer so navedli, da so do sedaj prostovoljce iz gorskih predelov dodelili gorskim enotam.⁷⁷⁹

Sledila je prva večja naborna akcija za Waffen-SS na Spodnjem Štajerskem; naborna komisija je tako 6. februarja obiskala Celje in Ptuj, naslednji dan pa še Maribor. Konec meseca je bil objavljen poziv za prostovoljce h gorskim enotam Waffen-SS. Ptuj (17. marca), Maribor (18.) in Celje (20. marca) je ponovno obiskala naborna komisija Waffen-SS. V časopisu pa pri tem niso objavili, da je 28. marca komisija obiskala tudi blejsko orožniško postajo.⁷⁸⁰

9. aprila so ponovili poziv k prostovoljcem v Waffen-SS, pri čemer so izpostavili, da se lahko javijo tako za pehoto, konjenico, artilerijo, tankiste, tankovske lovce, inženirce, motoriste,

symphonisches Orchester der Waffen-SS; 24./25. 5. 1941, str. 12, Musiker, aller Instrumente für ein symphonisches Orchester der Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 25. 11. 1941, str. 8, Annahme-Untersuchung für die Waffen-SS; 29./30. 11. 1941, str. 6, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS in Marburg.

778 SI AS 1890, mapa 12, plakat št. 248, Sprejemi in nabori prostovoljcev za enote orožja SS. Zorko, Mobilizacija, str. 94.

779 *Marburger Zeitung*, 23. 1. 1942, str. 6, Einstellung von Freiwilligen in die Wehrmacht. *Marburger Zeitung*, 29. 1. 1942, str. 6, Eintritt in die Waffen-SS.

780 SI AS 1602, t. e. 289, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS, 3. 3. 1942. *Marburger Zeitung*, 4. 2. 1942, str. 6, Die Waffen-SS stellt ein Freiwillige. *Marburger Zeitung*, 24. 2. 1942, str. 5, Annahme von Freiwilligen in die Gebirgstruppen der Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 4. 3. 1942, str. 7, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS.

protiletalsko zaščito, gorske enote, enote za zveze in sanitetne enote. 18./19. aprila je sledila ponovna objava poziva »Vstop v Waffen-SS« (slednjega so pozneje objavili še večkrat); v isti številki pa so objavili še napoved prihoda naborne komisije v: Maribor (2. maj), Ptuj (3. maj), Celje (5. maj), Trbovlje (6. maj), Braslovče (7. maj) in Šoštanj (8. maj). To je bilo tudi prvič, da je komisija obiskala še druge kraje izven treh največjih mest Spodnje Štajerske.⁷⁸¹

V *Karawanken Bote* so 22. aprila 1942 prvič objavili obvestilo, da bo Slovenijo obiskala naborna komisija, ki bo izvajala nabor za Waffen-SS, še posebej za gorske enote Waffen-SS. 25. aprila je sledil daljši članek o gorskih enotah Waffen-SS tudi v *Štajerskem gospodarju*, v katerem so pozvali »vse domovini zveste Spodnještajerce«, da se prostovoljno javijo v Waffen-SS. 12. maja je bila komisija na orožniški postaji v Kranju, naslednji dan dopoldne v radovljiški in popoldne na blejski orožniški postaji.⁷⁸²

9. junija dopoldne je naborna komisija obiskala mariborsko orožniško postajo, popoldne pa Ptuj (na sedežu krajevne skupine ŠDZ); naslednjega dne je na prostovoljce čakala tudi v prostorih Nemške hiše v Celju. Dva dni pozneje so v daljšem časopisnem prispevku »Kot prostovoljec v Waffen-SS« izpostavili vlogo Waffen-SS v poljski, francoski in ruski kampanji ter pozivali prebivalce alpskih predelov, da vstopijo v gorske enote Waffen-SS in z orožjem v roki branijo domovino. Ob tem so prvič pozvali prostovoljce kandidate za (pod)častniško kariero. Da so bile že v tem času vzpostavljene naborne komisije Waffen-SS, dokazuje tudi podatek, da od 42 mladeničev iz Selc in okolice, kolikor jih je bilo na naboru dodeljenih Waffen-SS, jih kar 36 ni odšlo v nemško službo, temveč so se pridružili partizanom.⁷⁸³

781 *Marburger Zeitung*, 9. 4. 1942, str. 5, Freiwilligen für die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 18./19. 4. 1942, str. 6, Eintritt in die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 18./19. 4. 1942, str. 11. Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS.

782 *Karawanken Bote*, 22. 4. 1942, str. 7, Annahme-untersuchungen. *Štajerski gospodar*, 25. 4. 1942, str. 6–7, Bei den Gebirgstruppen der Waffen SS.

783 *Marburger Zeitung*, 30./31. 5. 1942, str. 8, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 11. 6. 1942, str. 7, Als Freiwilliger zur Waffen-SS. Križnar, *Škofjeloško okrožje*, str. 112.

V letu 1942 so naborne komisije za Waffen-SS bile v Sloveniji aktivne še 19. avgusta 1942 (Maribor), med 5. in 8. septembrom (Jesenice, Kranj, Maribor, Celje), 15. in 16. novembra (Maribor, Celje in Radovljica) ter 13. decembra (Maribor in Celje).⁷⁸⁴

Januarja 1943 so začeli pripadnike splošne SS, ki še niso opravili svoje vojaške dolžnosti, premeščati v Waffen-SS. Sredi februarja so se nemški funkcionarji zavedali, da njihova prisilna mobilizacija pripadnikov samozaščite in pripadnikov RAD k Waffen-SS vzbuja odpor pri lokalnem prebivalstvu.⁷⁸⁵

Leta 1943 so naborne komisije Waffen-SS delovale 8. in 11. februarja (Kranj, Maribor, Celje) ter 15. in 17. avgusta (Celje in Kranj).⁷⁸⁶ 18. oktobra 1943 so v *Marburger Zeitung* prvič objavili krajši članek o možnosti častniške kariere v Waffen-SS na področju oskrbe, tehnike in gospodarstva. V drugi polovici leta 1943 so med 1. in 6. novembrom člani naborne komisije ponovno obiskali Celje, Brežice in Kranj.⁷⁸⁷

Ob obisku Celja je pred naborno komisijo prišel tudi šestnajstletni dijak in se prostovoljno javil v Waffen-SS. Ko so za to zvedeli njegovi starši, so se zaradi njegove mladoletnosti pritožili in zahtevali, da ga odpustijo. A *Ergänzungsstelle Alpenland* je odgovorila, da je z njegovim vpisom vse v redu, saj lahko v

784 SI AS 1602, t. e. 289, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS, 2. 9. 1942. SI AS 1602, t. e. 289, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS, 6. 11. 1942. SI AS 1602, t. e. 289, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS, 9. 12. 1942. *Marburger Zeitung*, 10. 8. 1942, str. 8, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 7./8. 11. 1942, str. 5, Eintritt in die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 7./8. 11. 1942, str. 12, Aufnahmeuntersuchungen für die Waffen-SS; 8. 12. 1942, str. 7, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS.

785 SI AS 1609, t. e. 3, Bericht vom 1. 1. bis heute, 18. 2. 1943. SI AS 1623, t. e. 11, Einziehung zur Waffen-SS, 28. 1. 1943.

786 SI AS 1602, t. e. 289, Annahmeuntersuchungen für die Waffen-SS, 5. 2. 1943. SI AS 1623, t. e. 11, Annahmeuntersuchungsreise 18/43, 9. 8. 1943. *Karawanken Bote*, 6. 2. 1943, str. 7, Annahmeuntersuchungen für die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 8. 2. 1943, str. 8, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 8./9. 5. 1943, str. 11, Offizierlaufbahnen der Wehrmacht einschl. Waffen-SS. *Karawanken Bote*, 30. 6. 1943, str. 6, Postavitev prostovoljcev v Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 19. 8. 1943, str. 5, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS. *Karawanken Bote*, 14. 8. 1943, str. 5, Sprejemanje prostovoljcev v Waffen-SS; 27. 10. 1943, str. 6, Sprejemanje prostovoljcev v Waffen-SS.

787 SI AS 1602, t. e. 289, Annahmeuntersuchungsplan Nr. 21/43, 13. 10. 1943. *Marburger Zeitung*, 18. 10. 1943, str. 3, Der Weg zum SS-Führer in Verwaltung, Technik und Landwirtschaft. *Marburger Zeitung*, 20. 10. 1943, str. 5, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS.

Wehrmacht in Waffen-SS vstopijo že s 16. leti in pol, a so nato vpoklicani šele s 17. letom.⁷⁸⁸

Leta 1944 so naborne komisije nove prostovoljce za Waffen-SS iskale 17. in 18. januarja (Maribor, Celje), 2. marca, 24. aprila in 26. julija (Celje) ter 22. in 23. avgusta (Maribor, Celje). Februarja so v *Marburger Zeitung* objavili članek, kako lahko pripadnik Waffen-SS s poklicnim usposabljanjem doseže častniški čin. *Marburger Zeitung* je julija ponovno objavil članek o poti k častniškemu poklicu v Waffen-SS.⁷⁸⁹

Lokalne orožniške postaje niso bile le kraji, kjer je občasno delovala posebna naborna komisija, ampak so morali orožniki tudi sodelovati pri pridobivanju pripadnikov Waffen-SS; o tem je 20. januarja 1942 HSSPF Alpenland izdal poseben ukaz. Z marcem tega leta so se morali še posebej osredotočiti na pridobivanje prihodnjega moštva za gorske enote.⁷⁹⁰ Kako aktivno so nekateri orožniki pristopili k temu, nam služi spomin dijaka ptujske gimnazije, ki je bil jeseni 1943 poklican na postajo. Tam je njega in še dva druga dijaka nagovoril orožnik:⁷⁹¹

»Fantje, ponujam vam krasno priložnost, je rekel, Lahko postanete vitezi nemškega rajha. Na vzhodu boste dobili velikanska ozemlja, delovna sila je tam skoraj zastoj in boste bogataši, veleposestniki. Samo tole podpišite, nas je prepričeval. Na listu pa je v nemščini pisalo, da se prostovoljno javljamo v SS. K sreči smo bili skupaj trije, ki smo bili strašno proti.«

A nekateri izmed dijakov in drugih, ki so bili poklicani na postaje, »niso imeli takšne sreče. Marsikdo izmed preprostih

788 SI AS 1602, t. e. 289, več dopisov glede rekrutacije mladoletnika.

789 SI AS 1602, t. e. 289, Annahreuntersuchungsplan Nr. 2/44, 24. 3. 1944. SI AS 1602, t. e. 289, Annahreuntersuchungsplan Nr. 4/44, 7. 7. 1944. SI AS 1602, t. e. 289, Annahreuntersuchungsplan Nr. 5/44, 8. 8. 1944. *Marburger Zeitung*, 6. 1. 1944, str. 5, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 23. 2. 1944, str. 4, Vom Berufsschüler zum SS-Führer. *Marburger Zeitung*, 29. 2. 1944, str. 5, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS; 14. 4. 1944, str. 5, Annahmeuntersuchung für die Waffen-SS. *Marburger Zeitung*, 4. 7. 1944, str. 3, Der Weg zum SS-Führer. *Marburger Zeitung*, 18. 7. 1944, str. 5, Annahmeuntersuchungen für die Waffen-SS.

790 SI AS 1622, t. e. 10, Werbung für die Waffen-SS, 14. 3. 1942. SI AS 1622, t. e. 10, Werbung für die Gebirgstruppen der Waffen-SS, 24. 3. 1942.

791 Tomažič, *Mobiliziranci*, str. 130.

kmečkih fantov, ki ni znal nemško, je takrat podpisal tisto reč in dobil žig, ki ga leta 1945 pri vračanju nisi smel imeti. Tudi to, ali je bil kdo pri SS, je torej treba vzeti z rezervo.«⁷⁹²

Orožniške postaje oziroma okrožja so morala poročati o pridobljenih prostovoljcih: radovljiško orožniško okrožje je tako poročalo, da so maja 1942 pridobili 46 prostovoljcev za Waffen-SS. To veliko število je bilo posledica zavajanja, kam se javljajo prostovoljci. Tako so se npr. januarja 1943 ukvarjali s primeri rekrutiranja, ko so se prostovoljci javili za lokalno paravojaško organizacijo (*SS-Selbstschutz*) in ne za Waffen-SS, kamor so bili dejansko napoteni. Že naslednji mesec so poročali, da je tako zavajanje (dejansko prisilno rekrutiranje za Waffen-SS) povsem zavrlo rekrutiranje. Maja 1943 so poročali, da pridobivanje ljudi za Waffen-SS in pomožno policijo ostaja neuspešno. Podobno so poročali še avgusta 1943 in v poznejših mesecih.⁷⁹³

Uradniki vojaških nabornih uradov na Slovenskem so prav tako sodelovali pri rekrutiranju za Waffen-SS, in to ne le prostovoljcev:

»Ko je okupator doživel na ruski fronti poraz za porazom, je stavil vse upanje v SS-edinice, ki so bile sestavljene večinoma iz prostovoljcev. Radi velikanskih izgub je moral okupator dopolnjevati SS trupe tudi z neprostovoljci. Tako je od leta 1944 naprej okupator na Spodnjem (sic!) Štajerskem pri rekrutaciji silil rekrutirance, da podpišejo polo, da niso židovskega pokolenja, nakar jih je dodelil kot 'prostovoljce' k SS edinicam.«⁷⁹⁴

Nekateri so v enote Waffen-SS prišli tudi iz delovnih uradov (*Arbeitsämter*), ki so delovali v Mariboru, Ptuj, Celju in Brežicah.⁷⁹⁵

792 Prav tam.

793 SI AS 1622, t. e. 19, Lagebericht für den Monat Mai 1942 orožniškega okrožja Radovljica, 24. 5. 1942. SI AS 1622, t. e. 19, Lagebericht für die Zeit vom 24. 12. 1942 bis 23. 1. 1943 orožniškega okrožja Radovljica, 23. 1. 1943. SI AS 1622, t. e. 19, Lagebericht für die Zeit vom 24. 1. 1943 bis 23. 2. 1943 orožniškega okrožja Radovljica, 22. 2. 1943. SI AS 1622, t. e. 19, Lagebericht für die Zeit vom 15. 4. bis 15. 5. 1943 orožniškega okrožja Radovljica, z 16. 5. 1943. SI AS 1622, t. e. 19, Monatl. Lagebericht orožniške postaje Gorje, 12. 8. 1943. O Selbstschutzu Kokalj Kočever, *Gorenjski mobiliziranci*, str. 93.

794 SI AS 1827, t. e. 86, Prijava KUZOP-a Š-3331, 22. 2. 1946.

795 SI AS 220, t. e. 5, Organizacija in udejstvovanje delovnih uradov (Arbeitsämter) na Spodnjem Štajerskem, nedatirano.

S 5. decembrom 1943 je OKW prepovedal javno razobešanje plakatov za rekrutacijo, kar je veljalo za vse dele Wehrmachta kot Waffen-SS.⁷⁹⁶

Rekrutiranje za Waffen-SS je bilo izvedeno tudi med pripadniki policije. Tako je Slovenec N. N. leta 1941 pristopil k nemški policiji, da bi se izognil služenju vojaškega roka. V začetku leta 1943 je v njegovo enoto prišla komisija, ki naj bi jih »odbrala za redno vojsko«. Na prigovarjanje poveljnika, da bi se rešil vzhodne fronte, so se on in drugi odločili, da se »prostovoljno javimo k Waffen-SS trupam, katera prijava pa bode samo navidezna, in se bomo v resnici na ta način le rešili Vzhodne fronte«. A čez mesec dni so dobili poziv, da se zglasijo v Berlinu pri LSSAH, kar jih je presenetilo: »Tudi drugi so se razburjali radi teh nemških trikov in pristali na novega, namreč so nam zopet dejali, če se hočemo priključiti k policiji in se aktivizirati, da nam ne bo treba iti k Waffen-SS trupam.« Starejšim je to uspelo, medtem ko so mlajše vseeno poslali k Waffen-SS.⁷⁹⁷

796 SI AS 1602, t. e. 289, Schnellbrief, 28. 6. 1944.

797 SI AS 1931, t. e. 683, Zapisnik zaslišanja, 15. 12. 1944.

POSKUS SEZNAMA PRIPADNIKOV WAFFEN-SS SLOVENSKEGA RODU OZIROMA IZ SLOVENIJE

Poskus (nepopolnega) preglednega seznama pripadnikov Waffen-SS slovenskega rodu oziroma iz Slovenije je sestavljen na podlagi naslednjih virov: arhivski dokumenti iz domačih arhivov (tako partizanski kot nemški), povojna literatura, (elektronski) viri podatkov ter medvojno časopisje (objavljena pisma, obvestila o povišanju in odlikovanju, osmrtnice itd.). Doslej obsega **439** imen.

Glede na dostopnost podatkov sem poskušal pripadnost Waffen-SS potrditi z več viri, a kljub temu še vedno obstaja možnost napake (zamenjava splošne SS, *Sonderstandarte* itd. z Waffen-SS; zamenjava rojstnih krajev itd.). Imena oseb, ki so bila pridobljena iz arhivskega gradiva, nedostopnega za javnost in tako zavezanega varovanju osebnih podatkov, so na seznamu anonimizirana (označena kot N. N.).

Pričujoči biogrami so napisani v naslednjem zaporedju: slovensko ime (ponemčeno ime, če je znano), čin (če je znan) ter znani biografski podatki.

Seznam:

- **Achmann, Johann:** *SS-Jäger*; rojen leta 1924, iz Zgornje Kungote, je 16. oktobra 1944 padel na balkanski fronti;⁷⁹⁸

798 INZ, baza Smrtne žrtve, Johann Achmann. *Marburger Zeitung*, 1. 2. 1945, str. 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 140.

- **Aleš, Alojz** (*Alois Alesch*): *SS-Panzer Grenadier*; z Blejske Dobrave, je bil 9. oktobra 1943 doma na bolniškem dopustu, ko so ga hoteli jeseniški vosovci mobilizirati: »Ker ni bil voljan stopiti v Slovensko partizansko vojsko,/izgovarjal se je namreč da je bolan/ se mu je rekviriralo kompletno SS uniformo«;⁷⁹⁹
- **N. N.:** *SS-Panzerschütze*; rojen 28. novembra 1921 v Celju, je bil nemški folksdojčer in pred vojno trgovec v rodnem mestu. Bil je častni sodelavec izpostave varnostne službe v Celju in tolmač pri celjskem gestapu med 24. aprilom in 30. oktobrom 1942. Zatem je bil vpoklican v Waffen-SS in dodeljen 1. četi SS-tankovskega nadomestnega bataljona v Weimar-Buchenwaldu;⁸⁰⁰
- **N. N.:** *SS-Soldat*; 6. decembra 1943 je bil na poti iz Vopovelj pri Komandi proti Radovljici, ko so ga pri mostu čez Savo v Ribnem prisilno mobilizirali partizani (*von Banditem zwangsrekrutiert*);⁸⁰¹
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 1. SS-tankovske divizije, nastanjen v glavni esesovski vojašnici v Berlinu-Lichterfelde;⁸⁰²
- **Arledter, Fritz:** *SS-Scharführer*; rojen 28. avgusta 1909 v Hamburgu, je živel v Mariboru in je 29. julija 1944 padel v Normandiji. Odlikovan je bil z EK II in drugimi vojnimi odlikovanji;⁸⁰³
- **N. N.:** rojen 18. junija 1926 v Okonini pri Mozirju, po poklicu električar, je bil 17. novembra 1943 mobiliziran v Waffen-SS in dodeljen 48. SS-polku. Po usposabljanju je pol leta preživel na estonski fronti, nakar je bil ranjen

799 SI AS 1609, t. e. 8, Dopis Aloisa A. uredništvu časopisa *Der Heimatgruß*, nedatirano. Alesch, Pismo gorenjskega vojaka, str. 21. SI AS 1931, t. e. 646, Poročilo OK VOS Jesenice, 15. 10. 1943.

800 SI AS 1931, t. e. 849, Kartoteke sodelavcev SD Celje, nedatirano.

801 SI AS 1609, t. e. 3, Tajno poročilo o dejavnosti partizanov, 9. 12. 1943.

802 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali; nedatirano.

803 INZ, baza Smrtne žrtve, Fritz Arledter. *Marburger Zeitung*, 6. 9. 1944, 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 127.

in poslan na devetmesečno zdravljenje. Vrnjen je bil na fronto in tam po dveh tednih konec aprila 1945 prebegnil k Rusom. V ruskem vojnem ujetništvu je bil vse do jeseni 1947, a se je šele januarja 1949 vrnil v Slovenijo;⁸⁰⁴

- **Augustin, Stanislaus:** iz Gornje Radgone, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil maja 1943 odlikovan z EK II. Predhodno je prejel še ranjeniško značko, medaljo za zimski boj na vzhodu in jurišno značko;⁸⁰⁵
- **N. N.:** rojen 24. marca 1922 v Hrašah pri Medvodah, je 24. oktobra 1943 pristopil k Waffen-SS in bil julija 1944 pripadnik 7. SS-sanitetnega bataljona;⁸⁰⁶
- **Babič, Rudolf:** rojen 8. aprila 1920 v Hrastniku, študent montanistike v Leobnu, je leta 1942 vstopil v Waffen-SS, da bi rešil starša iz Auschwitza;⁸⁰⁷
- **Bahman, Henrik** (*Henrich Bachmann*): *SS-Schütze*; rojen leta 1924, iz Spodnjih Radvanj, je padel 11. aprila 1944 na južnem delu vzhodne fronte;⁸⁰⁸
- **N. N.:** rojen 11. aprila 1925 v Ponovičah pri Ljubljani, je bil februarja 1943 vpoklican v RAD, nakar je bil po šestih mesecih dodeljen Waffen-SS. Sodeloval je v bojih v Italiji in Rusiji, kjer je bil s celotno enoto ujet pri Minsku. Oktobra 1944 se je prostovoljno, ko so iskali borce za 2. jugoslovansko brigado, javil in vstopil v to enoto. Do aprila 1947 je služil v JA;⁸⁰⁹
- **Bald, Willi:** *SS-Sturmmann*; rojen leta 1928, doma iz Maribora in po izobrazbi diplomirani pravnik. Bil je zaposlen kot referent pri nemški skupnosti v Zagrebu in bil deželni študentski vodja v Jugoslaviji (1938–41). Prostovoljno je odšel v Waffen-SS in 13. februarja 1943 padel pri Harkovu;⁸¹⁰

804 SI AS 1931, t. e. 1054, Anketni list osebe, 13. 10. 1962.

805 *Marburger Zeitung*, 4. 6. 1943, str. 3, EK II für einen Oberradkersburger.

806 SI AS 1931, t. e. 644, Pri vojakih v Nemčiji, poročilo Ajdne II, 28. 7. 1944.

807 Troha, Hrastnik v letu 1942, str. 65, 77.

808 INZ, baza Smrtne žrtve, Henrik /Heinrich/ Bahman /Bachmann/. *Marburger Zeitung*, 22. 5. 1944, 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 127.

809 SI AS 1931, t. e. 1054, Zapisnik zaslišanja N. N., 20. 12. 1951.

810 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. *Marburger Zeitung*, 16. 3. 1943, str. 7, osmrtnica.

- **Bambič, Stanislav** (*Stanislaus Bambitsch*): rojen 13. septembra 1923 v Dragi pri Kočevju in preseljen v Šentjanž pri Sevnici, je padel 10. avgusta 1944 na vzhodni fronti. Odlikovan je bil s pehotnim jurišnim znakom in ranjeniško značko;⁸¹¹
- **Barth, Oskar**: *SS-Sturmmann*; iz Maribora, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;⁸¹²
- **Berlič, Ciril**: iz Pernice pri Mariboru, je bil pripadnik Waffen-SS in po vojni član Matjaževe vojske;⁸¹³
- **N. N.**: *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik čete oskrbovalnih vozil 10. SS-divizije;⁸¹⁴
- **Blanke, Otto**: *SS-Unterscharführer*; po rodu iz Maribora in študent prava, se je prostovoljno odločil za vstop v Waffen-SS. Pred vojno je bil eden vidnejših članov mariborskega športnega kluba Rapid. V vrstah Waffen-SS se je »udeležil tudi vojnega pohoda na Balkan« ter 11. junija 1943 padel na vzhodni fronti;⁸¹⁵
- **Bosmann, Josef**: *SS-Mann*, rojen 16. junija 1919 v Radvanjah pri Mariboru, je 20. novembra 1941 padel na vzhodni fronti;⁸¹⁶
- **Bračić, Karl** (*Karl Bratschitsch*): rojen 9. novembra 1912 na Spodnjem Štajerskem, je padel 8. julija 1943;⁸¹⁷
- **Bračko, Leopold** (*Leopold Bratschko*): iz Kungote, je bil v začetku leta 1942 pripadnik 3. bataljona 2. SS-pehotnega polka mrtvaških glav;⁸¹⁸

811 INZ, baza Smrtne žrtve, Stanislav Bambič. *Marburger Zeitung*, 23./24. 9. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 48.

812 *Marburger Zeitung*, 9. 5. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

813 Premk, *Matjaževa*, str. 188, 191.

814 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

815 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Oto Blanke. *Marburger Zeitung*, 19./20. 6. 1943, str. 11, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 26. 6. 1943, str. 12, Junaška smrt Spodnještajerca za domovino.

816 AMNOM, V ŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

817 Prav tam.

818 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 7. 4. 1942.

- **Brasch, Franz:** *SS-Mann*; rojen 28. septembra 1921 v Zagradu pri Celju, je padel 18. novembra 1943 pri Žitomirju;⁸¹⁹
- **Brezlan, Albin:** *SS-Rottenführer*; po rodu iz Mežiške doline, se je poročil oktobra 1943, medtem ko je bil na fronti;⁸²⁰
- **Brglez, Franc** (*Franz Bergles*): *SS-Rottenführer*; rojen 21. septembra 1921 pri Celju, je padel 4. oktobra 1943 na vzhodni fronti;⁸²¹
- **N. N.:** *SS-Mann*; po rodu s Prevalj na Koroškem;⁸²²
- **Cajger, Jožef:** je bil pripadnik Waffen-SS in po vojni član Matjaževe vojske;⁸²³
- **Cizej, Ivan** (*Johann Zisei*): *SS-Kanonier*; rojen 2. junija 1926, je 21. septembra 1944 padel na zahodni fronti;⁸²⁴
- **Cotman, Ivan** (*Johann Zottman*): *SS-Mann*; pripadnik 7. nadomestne čete LSSAH (v Berlinu) leta 1943;⁸²⁵
- **N. N.:** rojen 2. septembra 1901, iz Kranja, je bil prostovoljec v enotah Waffen-SS;⁸²⁶
- **Čančalo, Ivan:** iz Trate pri Mariboru, pripadnik esesovske posadke v KZ Mauthausen na Ljubelju. Ko je bil odkrit poskus dezertiranja (skupine štirih jugoslovanskih esesovcev, vključno z njim), se je 25. oktobra 1944 ustrelil v stražarskem stolpu;⁸²⁷
- **N. N.:** *SS-Obergrenadier*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 17. SS-tankovskoizvidniškega bataljona (FPN 38594) in 15. (motociklistične) čete 2. SS-tankovskogrenadirskega polka;⁸²⁸

819 AMNOM, ZVŠDZ, §. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

820 *Marburger Zeitung*, 23./24. 10. 1943, str. 12, obvestilo o poroki.

821 AMNOM, ZVŠDZ, §. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

822 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano. Seznam navaja njegov FPN kot 37743, a v tem času ni obstajal tak FPN oz. ni znan.

823 Premk, *Matjaževa vojska*, str. 136.

824 *Marburger Zeitung*, 13. 11. 1944, str. 3, osmrtnica.

825 Švajncer, *Esesovec*, str. 121.

826 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

827 Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 331–335.

828 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano. Na seznamu se ga najde dvakrat vpisanega.

- N. N.: *SS-Grenadier*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen 2. bataljonu 8. SS-tankovskogrenadirskega polka (FPN 32194);⁸²⁹
- N. N.: leta 1942 je v starosti 28 let prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil poslan v Berlin. Že v času Jugoslavije se je »zelo navduševal za okupatorja«;⁸³⁰
- N. N.: leta 1942 je v starosti 22 let prostovoljno vstopil v Waffen-SS; po urjenju v Salzburgu je bil poslan na fronto;⁸³¹
- N. N.: rojen 15. julija 1923 v Artu pri Sevnici, po poklicu mizar, je bil januarja 1942 poslan v RAD, potem pa so ga dodelili Waffen-SS. Po končanem osnovnem urjenju je bil kot mitraljezec poslan v 10. SS-divizijo in nato v 17. SS-divizijo. 2. februarja 1944 je prišel v Kostanjevico na dopust, od koder je 17. februarja dezertiral in se pridružil partizanom, ti pa so ga po zaslišanju dodelili 1. bataljonu Ljubljanske brigade. Kljub strogemu nadzoru je od tam 28. marca t. l. dezertiral nazaj k Nemcem v Kočevje;⁸³²
- **Čurič, Jožef** (*Josef Tschuritsch*): rojen 8. marca 1923 v Limbušu, je bil decembra 1941 pripadnik 3. bataljona 2. SS-pehotnega polka mrtvaških glav;⁸³³
- N. N.: rojen 6. aprila 1922, doma iz Kranja, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS;⁸³⁴
- N. N.: rojen 15. maja 1928 v Sotini pri Murski Soboti. Februarja 1945 je bil vpoklican v Waffen-SS, kjer je ostal vse do aprila 1945, ko ga je zajela Rdeča armada. Iz vojnega ujetništva se je v Slovenijo vrnil avgusta 1946;⁸³⁵

829 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

830 SI AS 1931, t. e. 642, Evidenčno poročilo odseka obveščevalne službe VI. »Klek« OO okrožne izpostave »Bogatin«, 15. 6. 1944.

831 Prav tam.

832 SI AS 1851, t. e. 83, Dopis OBOD-a štabu 18. divizije, 29. 5. 1944. SI AS 1851, t. e. 83, Poročilo OC štaba 18. divizije OBOD-u, 23. 5. 1944. SI AS 1931, t. e. 617, Zapisnik zaslišanja Jožeta Č., 21. 2. 1944.

833 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentesammlung, 20. 12. 1941.

834 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

835 SI AS 1931, t. e. 1055, Anketni list osebe, 15. 6. 1962.

- **Dautzberg, dr. Walter:** *SS-Obersturmführer*; rojen 17. aprila 1911 v Celju, je imel SS-št. 296 896. Kot *SS-Rottenführer* je julija 1941 vstopil v 5. četo 1. SS-konjeniškega polka. Marca 1944 je postal politični častnik v 16. SS-diviziji in oktobra t. l. politični častnik 3. SS-tankovskega korpusa;⁸³⁶
- **N. N.:** *SS-Mann*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil nastanjen v esesovski vojašnici v Nürnbergu;⁸³⁷
- **Dežman, Stanislav** (*Stanislaus Detschmann*): *SS-Sturmmann*; rojen leta 1925, doma s Teharij, je 16. julija 1944 padel na vzhodni fronti. Odlikovan je bil z EK II;⁸³⁸
- **Diermayr, Richard:** *SS-Unterscharführer*; doma iz Hrastrnika, je aprila 1944 prejel EK II za izkazano hrabrost na vzhodni fronti;⁸³⁹
- **Dobronig, Michael:** *Soldat der Waffen-SS*; rojen leta 1923, je padel konec leta 1941 oziroma januarja 1942 na vzhodni fronti;⁸⁴⁰
- **Dobrovnik, Mihael** (*Michael Dobrownig*): rojen 14. septembra 1923 v Tezнем, je 31. maja 1941 vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 pripadnik 1. bataljona 3. SS-pehotnega nadomestnega bataljona mrtvaških glav. 20. novembra 1943 je padel na fronti;⁸⁴¹
- **N. N.:** rojen 7. decembra 1918 v Kočkem Vrhu pri Murski Soboti. Leta 1943 je bil mobiliziran v Waffen-SS in poslan na vzhodno fronto. Med letoma 1944 in 1946 je bil v ruskem vojnem ujetništvu, od koder se je potem vrnil domov.⁸⁴²
- **N. N.:** iz Celja, brat naslednjega navedenega N. N., je bil prostovoljni pripadnik Waffen-SS;⁸⁴³

836 Moore, *Führerliste*.

837 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

838 *Marburger Zeitung*, 18. 9. 1944, str. 3, osmrtnica.

839 *Marburger Zeitung*, 28. 4. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer. *Marburger Zeitung*, 7. 7. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

840 *Marburger Zeitung*, 24./25. 1. 1942, str. 8, osmrtnica.

841 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

842 SI AS 1931, t. e. 1055, Anketni list osebe, 20. 3. 1962.

843 SI AS 1931, t. e. 620, Seznam »Razno« pripadnikov nasprotnika NOB iz okrožja Celje, nedatirano.

- **N. N.:** iz Celja, brat predhodno navedenega N. N., je bil prav tako prostovoljno v vrstah Waffen-SS;⁸⁴⁴
- **Dragoni, Livio:** *SS-Rottenführer*; rojen 3. oktobra 1905 na Bledu, je bil pripadnik esesovske posadke v KZ Auschwitz. 5. marca 1942 je bil povišan v čin *SS-Sturmmann* in 15. decembra istega leta še v *SS-Rottenführer*. Po vojni se je preselil v Avstrijo, kjer je bil član Avstrijske ljudske stranke (*Österreichische Volkspartei*). Leta 1971 je živel v Sieghartskirchnu;⁸⁴⁵
- **Duch, Franz:** *SS-Soldat*; rojen 9. januarja 1912 iz Sv. Petra pri Mariboru (Malečnika), je med 30. marcem in 2. aprilom 1945 padel na zahodni fronti;⁸⁴⁶
- **N. N.:** rojen 17. januarja 1926 v Rogatcu pri Celju. Leta 1943 je bil sprejet v Hitlerjevo mladino, nato pa je bil 6. marca 1944 mobiliziran in »prideljen k artilerijskemu SS divizionu 315«, s katerim se je udeležil bojov v Franciji in na vzhodni fronti. Njegova enota je 9. maja 1945 kapitulirala pri Pragi. Do avgusta 1946 je bil v ruskem vojnem ujetništvu in bil potem poslan v Slovenijo;⁸⁴⁷
- **Dürfeld, Alfred:** pripadnik Waffen-SS iz Brežic;⁸⁴⁸
- **Dvorschek, Fritz:** *SS-Mann*; rojen 18. oktobra 1922 v Celju, je 20. aprila 1942 padel na vzhodni fronti;⁸⁴⁹
- **N. N.:** rojen 26. januarja 1920 v Mariboru. Kot »navdušen nemčur« se je leta 1942 prostovoljno javil za Waffen-SS; dodeljen je bil SS-diviziji Totenkopf. Decembra 1944 je bil v Latviji ujet in bil do novembra 1945 v ruskem vojnem ujetništvu. Po vojni je bil sprejet v komunistično partijo, a je bil izključen, ker »je zamolčal, da je bil esesovec;«⁸⁵⁰

844 Prav tam.

845 *Pamięc. pl. Familie Tenhumberg.*

846 *Totengedenkbuch*, str. 127.

847 SI AS 1931, t. e. 1055, Kartoteka predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu, in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu, 1. 8. 1946.

848 *Marburger Zeitung*, 23. 10. 1944, str. 3, osmrtnica.

849 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtnih žrtve, Fritz Dworschek. *Marburger Zeitung*, 23./24. 5. 1942, str. 11, osmetnica. *Totengedenkbuch*, str. 22.

850 SI AS 1931, t. e. 1055, Kartotečni list, iz leta 1953.

- **Erker, dr. Alfred:** *SS-Obersturmführer*; rojen 27. maja 1903 v Kočevju, je imel SS-št. 455 456. Marca 1943 je postal zobozdravnik v 7. SS-inženirskem bataljonu, januarja 1944 je bil premeščen v 2. četo 13. SS-sanitetnega bataljona in novembra istega leta v 31. SS-divizijo;⁸⁵¹
- **Essig, Franz:** *SS-Panzerjäger*; rojen v Vuzenici, je bil novembra 1941 v *Waffen-SS*;⁸⁵²
- **N. N.:** rojen 26. avgusta 1925 v Črenšovcih, je leta 1943 prostovoljno vstopil v *Waffen-SS*, a že istega leta dezertiral k Rdeči armadi. V sovjetski vojski je bil vse do junija 1945 kot tolmač pri nekem sovjetskem polku. Po vrnitvi v Jugoslavijo je leta 1947 pobegnil v Avstrijo, kjer naj bi sodeloval z britansko tajno službo;⁸⁵³
- **Fais, Anton:** *SS-Untersturmführer*; rojen 11. aprila 1902 v Mariboru, je bil maja 1944 dodeljen 13. SS-gospodarskemu bataljonu in novembra istega leta 31. SS-diviziji;⁸⁵⁴
- **N. N.:** rojen 16. junija 1918 v Lastomercih, je bil junija 1943 mobiliziran v *Waffen-SS* in poslan na vzhodno fronto. 12. aprila 1945 je postal ujetnik Rdeče armade, ki ga je leta 1948 predala Madžarski, leta pa še isto leto Avstriji. V Jugoslavijo je nato prišel ilegalno;⁸⁵⁵
- **N. N.:** rojen 20. februarja 1925 v Radečah, je leta 1943 »odšel v Nemško vojsko k *Waffen SS*«. Med letoma 1944 in 1947 je bil v ruskem vojnem ujetništvu, nato pa se je naselil v avstrijskem Lienzu;⁸⁵⁶
- **Fessl, Albert:** doma iz Maribora, je 10. maja 1941 prostovoljno vstopil v *Waffen-SS* in bil februarja 1942 v SS-pehotnem nadomestnem bataljonu *Der Führer*;⁸⁵⁷
- **Festin, Gustav:** *SS-Sturmmann*; rojen 21. februarja 1923 v Žerjavcih, se je za vstop v *Waffen-SS* odločil zaradi

851 Moore, *Führerliste*.

852 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentesammlung, 27. 11. 1941.

853 SI AS 1931, t. e. 1055, Anketni list osebe, 3. 3. 1962.

854 Moore, *Führerliste*.

855 SI AS 1931, t. e. 1055, Anketni list osebe, 12. 3. 1962.

856 SI AS 1931, t. e. 1055, Pregled podatkov, 15. 1. 1947.

857 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942.

ekonomskih razlogov. Padel je 1. aprila 1942 na vzhodni fronti kot pripadnik 3. bataljona 2. SS-pehotnega polka mrtvaških glav;⁸⁵⁸

- **Fickel, Otto:** *SS-Sturmmann*; rojen 14. decembra 1918 v Ostrožnem, je padel 10. oktobra 1941;⁸⁵⁹
- **Fink, Adolf:** *SS-Sturmmann*; rojen leta 1924/5 v Zidanem Mostu, je padel 28. septembra 1944 na jugovzhodni fronti;⁸⁶⁰
- **Fink, Franc** (*Franz Fink*): *SS-Obergrenadier*; iz Boštanja, je padel 4. januarja 1945 na zahodni fronti;⁸⁶¹
- **Flakus, Willibald:** *SS-Schütze*; rojen 30. aprila 1920 v Limbušu, je bil pripadnik Waffen-SS že pred decembrom 1941;⁸⁶²
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil v času nastanka vira (ki pa ni datiran) v okrevalni četi v Pragi (*Gene-sungs-Kompanie Prag*);⁸⁶³
- **N. N.:** rojen 17. avgusta 1915 v Zbigovskih pri Murski Soboti, je bil 20. avgusta 1944 dodeljen Waffen-SS. Sprva je služil v Berlinu in nato v Pragi, kjer je bil aprila 1945 zajet. V ruskem vojnem ujetništvu je ostal do novembra 1945, potem pa se je vrnil domov;⁸⁶⁴
- **Fürst, Conrad:** *SS-Untersturmführer*; rojen 30. marca 1909 na Ptujju (SS-št. 364 694), je maja 1940 kot *SS-Sturmmann* vstopil v 14. četo SS-polka LSSAH. Aprila 1943 je bil kot *SS-Unterscharführer* poslan v 10. četo 2. SS-tankovskogrenadirskega polka, julija 1944 pa je bil kot *SS-Untersturmführer* dodeljen štabu 6. SS-korpusa;⁸⁶⁵

858 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentensammlung, 7. 1. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Avgust/ Gustav/ Festin. Toš et al., *Slovenci v tuji vojski*, str. 35.

859 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

860 *Marburger Zeitung*, 23. 10. 1944, str. 3. *Totengedenkbuch*, str. 49.

861 INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Fink. *Marburger Zeitung*, 19. 3. 1945, str. 2, osmrtnica.

862 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentensammlung, 20. 12. 1941.

863 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

864 SI AS 1931, t. e. 1055, Anketni list osebe, 23. 4. 1962.

865 Moore, *Führerliste*.

- **Fürst, Walter:** *SS-Untersturmführer*; rojen 31. oktobra 1919 na Ptujju (SS-št. 378 852), je februarja 1945 postal pripadnik 3. SS-tankovskolovskega bataljona in naslednji mesec 561. SS-tankovskolovskega bataljona;⁸⁶⁶
- **N. N.:** rojen 20. februarja 1924, doma iz Kranja, je bil prostovoljec v vrstah Waffen-SS;⁸⁶⁷
- **N. N.:** rojen 10. januarja 1917, po poklicu delavec in po rodu iz Latkove vasi, je bil »pogrešan iz SS vojske od leta 1944«;⁸⁶⁸
- **N. N.:** rojen 31. maja 1923, po poklicu delavec in po rodu iz Latkove vasi, je bil »pogrešan iz SS vojske od leta 1945«;⁸⁶⁹
- **Gajger, Franc:** iz Bakovcev, po vojni je bil član Matjaževe vojske;⁸⁷⁰
- **Geiger, Josef:** *SS-Oberschütze*; iz Maribora, je bil v začetku leta 1942 dodeljen 1. veterinarski četi v zaledni službi Poveljniškega štaba RF-SS (*1. Veterinär-Kompanie ruckwärtige Dienste Kommandostab Reichsführer-SS*);⁸⁷¹
- **Gerbec, Jože:** pripadnik Waffen-SS;⁸⁷²
- **N. N.:** rojen 11. julija 1919, s prebivališčem v Kranju, je prostovoljno vstopil k Waffen-SS;⁸⁷³
- **Glaser, Siegfried:** *SS-Untersturmführer*; rojen 14. julija 1903 v Mariboru (SS-številka 289 774), je od novembra 1944 deloval v esesovskem glavnem pravnem uradu (*Hauptamt SS-Gericht*);⁸⁷⁴
- **N. N.:** rojen 6. junija 1914, doma iz Kranja, je bil prostovoljec v Waffen-SS;⁸⁷⁵
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 7. SS-inženirskega bataljona;⁸⁷⁶

866 Prav tam.

867 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

868 SI AS 1827, t. e. 62, Seznam pogrešancev iz Krajevnege NO Latkova vas, 12. 12. 1945.

869 Prav tam.

870 Premk, *Matjaževa vojska*, str. 113.

871 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 28. 3. 1942.

872 Kocjančič, *Pripadniki Waffen-SS iz Slovenije*, str. 72.

873 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

874 Moore, *Führerliste*.

875 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

876 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

- **Globocnik, Odilo:** *SS-Untersturmführer der Reserve* (gl. biografijo na str. 245);
- **Godec, Rudolf** (*Rudolf Godetz*): *SS-Sturmmann*; rojen 27. julija 1922 v Mariboru, je kot pripadnik SS-gorskega polka 2. maja 1944 padel »pri kraju Persio« na italijanski fronti;⁸⁷⁷
- **Golik, Karl** (*Karl Gollnick*): *Gefreiter*; po rodu iz Maribora, je 14. februarja 1943 pri Leningradu kot pripadnik služil v »enem policijskem pehotnem polku Waffen-SS« (*in einem Pol.-Inf.-Regiment der Waffen-SS*), del 4. SS-policijske divizije;⁸⁷⁸
- **Goriup, Walter:** *SS-Untersturmführer*; rojen 26. januarja 1920 v Mariboru, je julija 1941 kot *SS-Sturmmann* postal pripadnik 3. čete 3. SS-pehotnega polka mrtvaških glav. Avgusta 1944 je bil kot *SS-Unterscharführer* poslan v 3. SS-tankovskogrenadirski šolski in nadomestni bataljon, nato pa je bil kot esesovski poročnik aprila 1945 dodeljen *SS-Jagdverband Südost*. Umrli je 25. aprila 2001;⁸⁷⁹
- **Gornik, Franc:** doma iz Mežice, januarja 1943 je bil vpoklican v RAD in nato po dveh tednih premeščen k Waffen-SS, k 10. SS-diviziji. Že marca 1943 se je javil za prestop k vojnemu letalstvu in bil dodeljen 2. padalski diviziji. Kljub temu je imel do kapitulacije še vedno »SS spoznavno značko«;⁸⁸⁰
- **Göstl, Ernst:** *SS-Schütze*; rojen 17. oktobra 1919 na Kočevskem, je bil kočevski Nemec. V Kočevju je bil vodja voda v šturmu 25/II kočevarske paravojaške formacije (*Gottscheer Sturmmannschaft*). Po aprilski vojni se je preselil v Trbovlje. 16. oktobra 1942 je kot pripadnik LSSAH podlegel ranam, dobljenim na vzhodni fronti. Odlikovan je bil s kočevskim stražarskim znakom (*Gottscheer Wachabzeichen*);⁸⁸¹

877 INZ, baza Smrtne žrtve, Rudolf Godec. *Margburger Zeitung*, 2. 6. 1944, str. 4, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 98.

878 INZ, baza Smrtne žrtve, Karl Golik (Gollnick). *Margburger Zeitung*, 3./4. 4. 1943, str. 11, osmrtnica.

879 Moore, *Führerliste*.

880 Gornik, Trpljenje in krivda, str. 103–104.

881 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Ernst Göstl. *Margburger Zeitung*, 24./25. 10. 1942, str. 9, osmrtnica.

- **Grabner-Dušan, Benedikt:** bil je pri tankovskih enotah Waffen-SS, dezertiral in maja 1943 prišel k partizanom. 8. januarja 1944 je postal poveljnik 2. (koroškega) bataljona Zidanškove brigade, že v naslednjem mesecu pa je postal poveljnik 3. bataljona iste brigade;⁸⁸²
- **N. N.:** rojen 9. septembra 1916, doma iz Suhe pri Kranju, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS;⁸⁸³
- **Gradišnik, Alojz (Alois Gradischnig):** SS-Schütze; rojen 8. januarja 1921 v Mariboru, je 1. maja 1941 prostovoljno vstopil v Waffen-SS. Sprva je bil dodeljen 5. četi SS-voznega nadomestnega bataljona v Berlin-Lichterfeldu, potem pa je 23. avgusta 1942 padel na vzhodni fronti (Bjelorečenskoj);⁸⁸⁴
- **Grahmann, Ludwig Kurt:** SS-Mann; rojen 2. julija 1924, doma iz Hudinje pri Celju, je kot pripadnik LSSAH padel 12. julija 1943 na vzhodni fronti (pri Bjelogradu). Posmrtno je bil odlikovan z EK II;⁸⁸⁵
- **Greifoner, Franz:** SS-Sturmmann; iz Tržeca (Videm pri Ptuj), za izkazano hrabrost na vzhodni fronti je bil septembra 1942 odlikovan z EK II;⁸⁸⁶
- **Grobelnik, Leopold:** SS-Sturmmann; rojen 13. novembra 1922 v Veliki Pirešnici pri Celju, je padel 14. junija 1943 na vzhodni fronti;⁸⁸⁷
- **Grošelj, Alojz (Alois Groschl):** rojen 10. junija 1925 v Jaršah pri Zagorju ob Savi, je 28. julija 1944 padel na severnem Finskem kot pripadnik 1. čete 2. bataljona 12. SS-gorskega polka;⁸⁸⁸

882 Linasi, *Koroški partizani*, str. 333, 335, 579.

883 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

884 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Alojz Gradišnik. *Marburger Zeitung*, 3./4. 10. 1942, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 98. Slednji vir navaja njegovo rojstno letnico kot 1919, in da je umrl novembra 1942.

885 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Ludwig Grahmann. *Marburger Zeitung*, 30. 7. 1943, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 22. *Marburger Zeitung*, 7. 6. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

886 *Marburger Zeitung*, 29. 9. 1942, str. 6, Untersteirer erhielt das Eiserner Kreuz II. Klasse. *Štajerski gospodar*, 3. 10. 1942, str. 7, Odlikovani Spodnještajerc.

887 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Leopold Grobelnik.

888 SI AS 1606, t. e. 26, Obvestilo o padlem pripadniku, 3. 8. 1944. INZ, baza Smrtne žrtve, Alojz Grošelj.

- **Gulda, Herbert:** *SS-Rottenführer*; rojen 5. januarja 1919 v Mariboru, je 30. maja 1941 prostovoljno vstopil v Waffen-SS. Sprva je bil dodeljen 3. SS-pehotnemu nadomestnemu bataljonu mrtvaških glav, kjer je bil februarja 1942. 9. maja 1944 je umrl za posledicami ran v beograjski poljski vojni bolnišnici. Bil je prejemnik več ranjeniških značk;⁸⁸⁹
- **Hafner, Daniel:** *SS-Oberscharführer*; iz Maribora, je 6. junija 1940 vstopil v Waffen-SS, bil februarja 1942 pripadnik SS-nadomestnega bataljona Germania in bil leta 1944 odlikovan z EK II;⁸⁹⁰
- **Hafner, Maks:** rojen 9. septembra 1922 slovenskim staršem v Področci na avstrijskem Koroškem. Leta 1936 se je celotna družina preselila v Bitnje pri Kranju. Ob okupaciji Gorenjske se je pridružil SA in nato vstopil v Waffen-SS. Leta 1943 se je v Bitnje vrnil na dopust »kot nemški SS vojak«, kjer so ga mobilizirani partizani, a jim je še istega dne pobegnili. Odšel je h gestapu, ki je nemudoma sprožil »široko akcijo nad partizani. Ob tej priliki je bilo ujetih in pobitih večje število partizanov na Jelovici.« Glede na opis njegovega udejstvovanja je bil ob koncu vojne pripadnik *SS-Jagdverbände Südost*, v sestavi katere je bil leta 1945 pri Budimpešti ujet in je pristal v sovjetskem vojnem ujetništvu. Izpuščen je bil iz taborišča in odšel v Banja Luko, kjer je delal do leta 1947. Tega leta ga je mobilizirala JA, kjer je bil aretiran zaradi omalovaževanja JA. Takrat so tudi ugotovili, da sploh nima jugoslovanskega državljanstva. Postopek so prekinili in ga namesto tega poslali v taborišče vojnih ujetnikov v Kranj;⁸⁹¹
- **Hamann, Erich:** *SS-Obersturmführer*; rojen 12. novembra 1913 v Ljubljani. Imel je SS-številko 475 392. Februarja

889 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Herbert Franc Gulda. *Marburger Zeitung*, 15. 6. 1944, str. 5, osmrtnica.

890 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. *Marburger Zeitung*, 27. 9. 1944, str. 4, Tapfere Untersteirer.

891 INZ, Fond dr. Toneta Ferenca, š. Nemška okupacija 194, anketni list osebe Maksa Hafnerja, 8. 11. 1963.

1944 je kot *SS-Oberscharführer* vstopil v 12. SS-tankovski polk, toda že maja 1944 premeščen kot *SS-Untersturmführer* v 7. SS-protitankovski bataljon. Novembra 1944 je bil povišan v *SS-Obersturmführer*, pri čemer je bil še vedno v sestavi 7. SS-divizije;⁸⁹²

- **N. N.:** rojen 26. aprila 1918 v Novih Lazeh pri Kočevju (kočevski Nemeč), je bil skupaj z družino decembra 1941 preseljen v Veliko vas pri Krškem. 10. aprila 1942 se je prijavil k LSSAH; po štirih tednih usposabljanja je zbolel za vodenico in bil za dva meseca poslan v bolnišnico. Poslan je bil na Češko, kjer so ga zaradi stalne nesposobnosti iz Waffen-SS odpustili. Januarja 1943 je bil mobiliziran v Wehrmacht;⁸⁹³
- **Harz, Karl:** *SS-Schütze*; rojen 6. julija 1924 v Mariboru, je 9. aprila 1941 vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 pripadnik SS-pehotnega nadomestnega bataljona Der Führer. Padel je 21. maja 1942 na vzhodni fronti;⁸⁹⁴
- **Hegedeš, Franz:** iz Kroga pri Murski Soboti, bil je pripadnik Waffen-SS in po vojni Matjaževe vojske;⁸⁹⁵
- **Heidenkummer, Edmund:** *SS-Rottenführer*; iz Maribora, je bil marca 1944 odlikovan z EK II;⁸⁹⁶
- **Herbst, Karel (Karl Herbst):** *SS-Sturmmann*; rojen 28. avgusta 1918 v Lenartu v Slovenskih goricah, je padel 28. marca 1942 na vzhodni fronti (Novgorod). Bil je pripadnik 1. baterije SS-protiletalskega bataljona RF-SS;⁸⁹⁷
- **Herbst, Walter:** rojen v Lenartu v Slovenskih goricah. Januarja 1942 je bil pripadnik 16. čete 3. SS-pehotnega polka mrtvaških glav;⁸⁹⁸

892 Moore, *Führerliste*.

893 SI AS 1931, t. e. 689, Zapisnik zaslišanja, 1. 4. 1945.

894 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Karl Harz. *Marburger Zeitung*, 11. 6. 1942, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 99.

895 Premk, *Matjaževa vojska*, str. 112–113.

896 *Marburger Zeitung*, 7. 4. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer. *Slovenec*, 13. 4. 1944, str. 5., Hrabri Spodnještajerci.

897 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentensammlung, 7. 1. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Karel Herbst. *Marburger Zeitung*, 25./26. 4. 1942, str. 11, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 223.

898 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentensammlung, 7. 1. 1942.

- **Hertschek, Hubert:** iz Paridola, je pred februarjem 1942 vstopil v Waffen-SS in bil pripadnik stražarskega voda SS-grenadirskega nadomestnega bataljona v Oranienburgu;⁸⁹⁹
- **N. N.:** je bil Slovenec, rojen 29. januarja 1918 v Beljaku. 2. julija 1941 je bil dodeljen štabu Poveljnika varnostne policije in varnostne službe na Bledu, kjer je bil tolmač. Od tam je »odšel v vojaški SS«;⁹⁰⁰
- **Hofer, dr. Hermann:** *SS-Hauptsturmführer*; rojen 20. julija 1917 v Ljubljani, je imel SS-številko 298 431. Kot *SS-Obersturmführer* je novembra 1941 vstopil v 6. SS-sanitetni bataljon, nato pa je kot esesovski stotnik januarja 1945 postal bataljonski zdravnik 2. bataljona 10. SS-tankovskega polka;⁹⁰¹
- **Hofer, Friedrich:** *SS-Panzergrenadier*; iz Maribora, je 5. februarja 1945 padel na vzhodni fronti. Odlikovan je bil z EK II;⁹⁰²
- **Höfler, Adolf:** s Ptuja, je bil član NSDAP in kot pripadnik Waffen-SS je 22. avgusta 1943 padel na vzhodni fronti;⁹⁰³
- **Holzappel, Josef:** *SS-Sturmmann*; rojen 12. januarja 1922 v Žepovcih (pri Apačah), je bil nemškega rodu in je služil kot pripadnik SS-motociklističnega polka (*SS-Kradschützen-Regiment*). 21. januarja 1943 je podlegel ranam, ki jih je dobil na vzhodni fronti;⁹⁰⁴
- **Hosmann, Paul:** iz Maribora; 31. maja 1941 je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil dodeljen 1. četi 3. SS-pehotnega nadomestnega bataljona mrtvaških glav;⁹⁰⁵
- **Hostnik, Anton:** *SS-Mann*; rojen leta 1923 v Podšentjurju, je bil leta 1943 huje ranjen na vzhodni fronti; po treh mesecih je ranam podlegel;⁹⁰⁶

899 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentensammlung, poročilo občine Paridol, 9. 2. 1942.

900 SI AS 1931, t. e. 840, Tolmači pri KdS Bled, nedatirano.

901 Moore, *Führerliste*.

902 *Marburger Zeitung*, 31. 3. 1945; 1./2. 4. 1945, str. 3, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 31. 3. 1945, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 99.

903 INZ, baza Smrtne žrtve, Adolf Hofler (Höfler). *Marburger Zeitung*, 25./26. 9. 1943, str. 11, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 223.

904 INZ, baza Smrtne žrtve, Josef Holzappel. *Marburger Zeitung*, 15. 9. 1943, str. 4, osmrtnica.

905 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

906 INZ, baza Smrtne žrtve, Anton Hostnik. *Karawanken Bote*, 18. 3. 1944, str. 5, osmrtnica.

- **N. N.:** *SS-Mann*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 1. bataljona 22. SS-tankovskogrenadirskega polka;⁹⁰⁷
- **Hutter, Hellmuth:** *SS-Sturmmann*; rojen 11. maja 1920 na Ptuju, je padel 8. februarja 1942 na vzhodni fronti (Zamošje);⁹⁰⁸
- **N. N.:** rojen 27. aprila 1924 na Jesenicah, je bil septembra 1943 mobiliziran v Waffen-SS. Boril se je na vzhodni fronti, kjer je bil ob koncu vojne ujet in je do leta 1947 ostal v ujetništvu. Odšel je v Zahodno Nemčijo;⁹⁰⁹
- **Iskra, Matevž:** rojen 25. avgusta 1921 v Kamniku, je bil 14. aprila 1945 kot interniranec v Mauthausnu dodeljen esesovski diviziji Dirlewanger. Iskra je preživel vojno in leta 1945 emigriral v ZDA.⁹¹⁰
- **Jager, Ernst:** *SS-Sturmmann*; iz Šentilja pri Mariboru, je bil odlikovan z EK II;⁹¹¹
- **Jagoditsch, Albin:** dodeljen 9. SS-tankovskemu polku kot voznik v oskrbovalni četi;⁹¹²
- **Jamnik, Alois:** iz Maribora. 1. maja 1941 je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil sprva pripadnik SS-pehotnega nadomestnega bataljona Der Führer. V začetku leta 1942 je bil pripadnik 1. SS-pehotnega polka mrtvaških glav;⁹¹³
- **Jančar, Franc** (*Franz Jantschar*): *SS-Sturmmann*; rojen 23. januarja 1925 v Mariboru (Studenci), je 12. avgusta 1944 padel na finskem delu vzhodne fronte;⁹¹⁴

907 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

908 INZ, baza Smrtne žrtve, Hellmuth Hutter. *Marburger Zeitung*, 21./22. 3. 1942, str. 9, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 223.

909 SI AS 1931, t. e. 1056, Kartotečni list, iz leta 1953.

910 Filipič, *Slovenci v Mauthausnu*, str. 163–164.

911 *Marburger Zeitung*, 27./28. 1. 1945, str. 4, Tapferer Untersteirer.

912 AHE, *Soldiers of W-SS from Slovenia*.

913 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 28. 3. 1942.

914 INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Jančar. *Marburger Zeitung*, 13. 9. 1944, str. 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 128. Slednji vir navaja kot letnico rojstva 1924 in datum smrti kot 3. 4. 1944.

- **Janežič, Konrad** (*Konrad Janeschitsch*): rojen 25. februarja 1914 v Celju, je bil aprila 1942 pripadnik SS-glavnega sanitetnega skladišča (*SS-Hauptsanitätslager*) v Berlin-Lichterfeldu;⁹¹⁵
- **Javnik, Franc** (*Franz Jaunik*): iz Maribora; 11. julija 1941 je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil februarja naslednje leto v sestavi Poveljniškega štaba RF-SS;⁹¹⁶
- **Javnik, Hans** (*Hans Jaunig*): *Soldat der Waffen-SS*; rojen 14. decembra 1923 na Lovrencu na Pohorju, je padel 27. septembra 1941 na vzhodni fronti (Čilkovo). V tem času je bila na tem območju aktivna SS-divizija Totenkopf in obstaja precejšnja verjetnost, da je pripadal tej diviziji;⁹¹⁷
- **Javšnik, Anton** (*Anton Jauschnig*): *SS-Panzergranadier*; rojen 12. januarja 1923 v Sv. Ani (pri Kamnici), je bil februarja 1942 pripadnik SS-pehotnega nadomestnega bataljona Der Führer. 20. novembra 1943 je padel v bitki pri Žitomirju. Odlikovan je bil z medaljo za zimski boj na vzhodu;⁹¹⁸
- **N. N.:** rojen leta 1926, je avgusta 1943 pristopil k Waffen-SS;⁹¹⁹
- **Jelen, Ivan:** *SS-Ersatz-Reservist*; rojen 5. februarja 1922 v Trbovljah, je do aprila 1942 delal kot rudar v Trbovljah, potem pa vstopil v 3. četo 1. štajerskega bataljona. 29. avgusta 1942 so ga Nemci ujeli, ko je bil na kurirski poti. V prisotnosti matere je na trboveljskem gestapu podpisal izjavo o sodelovanju in vstopu v Waffen-SS. Do marca 1943 je deloval kot

915 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung eingerückter Untersteirer, 24. 4. 1942.

916 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

917 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Hans/Johann Jaunig/Javnik. *Marburger Zeitung*, 25./26. 10. 1941, str. 12, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 155.

918 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Anton Javšnik. *Marburger Zeitung*, 11. 1. 1944, str. 5, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 15. 1. 1944, str. 14, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 123. Ta kot mesec smrti navaja april 1944, vendar je to napačna navedba.

919 SI AS 1931, t. e. 644, Pri vojakih v Nemčiji, poročilo Ajdne II, 7. 7. 1944.

ovaduh in vodič za gestapo v Trbovljah, potem pa bil poslan na dvotedensko izobraževanje na policijsko šolo v Krakov. Po vrnitvi je ponovno služil gestapu in se udeleževal tudi akcij proti partizanom. Marca 1944 je bil poslan na vozniško usposabljanje v Maribor; tu ga je 6. junija 1944 aretiral gestapo, ker se je družil s sodelavko NOB. Zato je bil julija poslan v SS-nadomestni polk voznikov v Weimar-Buchenwald, kjer je ostal do oktobra 1944, ko je bil dodeljen 25. SS-tankovskogrenadirskemu polku (iz sestave 12. SS-divizije). V sestavi polka se je udeležil bojev na zahodni fronti, dokler ga niso okoli 26. januarja 1945 ujeli Američani;⁹²⁰

- **Jelenko-Fako, Rajko** (*Raimund Jelenko*): s Prevalj na Koroškem, je 27. septembra 1941 prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 v sestavi 1. sanitetne nadomestne čete Waffen-SS v Oranienburgu. Pozneje je bil dodeljen 1. bataljonu 22. SS-tankovskogrenadirskega polka, vendar je dezertiral in se pridružil partizanom. Postal je politični delegat 3. čete 4. bataljona Koroškega odreda;⁹²¹
- **N. N.:** rojen leta 1926 v Mariji Reki, je bil sprva v RAD-u, nato pa konec leta 1943 mobiliziran k Waffen-SS. Po nekaj mesecih bojev na vzhodni fronti je bil zajet in je pristal v ruskem vojnem ujetništvu. Decembra 1949 je bil izpuščen v Nemčijo in avgusta naslednje leto je odšel v Jugoslavijo;⁹²²
- **Jeza, Ivan** (*Johann Jesa*): *SS-Panzergranadier*; rojen 15. decembra 1915 v Spodnji Hajdini, je padel 7. januarja 1945 pri Drusenheimu (Francija);⁹²³
- **Jonke, Jožef** (*Josef Jonke*): *SS-Sturmmann*: rojen 17. marca 1921 v Lapinjah, je padel 29. marca 1944 na francoski fronti;⁹²⁴

920 INZ, Fond dr. Toneta Ferenc, š. Nemška policija 81, zapisnik zaslišanja Ivana Jelena, 19. 5. 1945.

921 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942. SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano. Linasi, *Koroški partizani*, str. 475.

922 SI AS 1931, t. e. 1056, Zaslišanje repatri-ca, 28. 8. 1950.

923 INZ, baza Smrtne žrtve, Ivan Jeza. *Marburger Zeitung*, 27./28. 1. 1945, str. 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 129.

924 *Štajerski gospodar*, 1. 7. 1944, str. 15, osmrtnica. INZ, baza Smrtne žrtve, Jožef Jonke.

- **Jost, Karl:** *SS-Untersturmführer*; rojen 21. septembra 1920 v Celju, je imel SS-številko 495 942. Septembra 1940 je kot navaden vojak vstopil v 14. četo 2. SS-pehotnega polka mrtvaških glav. Novembra 1943 je bil kot *SS-Sturmmann* premeščen v 1. SS-tankovskoolovski bataljon in januarja 1945 kot esesovski poročnik v 11. SS-tankovskoolovski bataljon. V sestavi slednjega je padel 27. januarja 1945 v Falkenburgu;⁹²⁵
- **Jurek, Walter:** iz Radelj ob Dravi; marca 1942 je bil pripadnik enote lahkih tovornjakov pri Poveljniškem štabu RF-SS;⁹²⁶
- **N. N.:** rojen 29. januarja 1898 v Prihodi pri Slovenskih Konjicah, je bil pred vojno policist. Kot pomožni policist in tolmač je bil dodeljen blejskemu štabu varnostne policije in varnostne službe, kjer je deloval med septembrom 1941 in letom 1944. Leta 1944 je bil aretiran, obsojen na salzburškem esesovskem sodišču in nato dodeljen Waffen-SS;⁹²⁷
- **Just, Wiki:** *SS-Sturmmann*; rojen leta 1925, doma s Ptuja, je 26. marca 1944 padel na vzhodni fronti;⁹²⁸
- **Kadunc, Stanislav** (*Stanislaus Kadunz*): *SS-Rottenführer*; rojen 5. maja 1922 v Črmošnjicah, je 10. avgusta 1944 po dvoletni vojaški službi padel na vzhodni fronti;⁹²⁹
- **Kanzler, Franz:** iz Zlatoličja; konec leta 1941 je bil pripadnik SS-sanitetnega nadomestnega bataljona v Oranienburgu;⁹³⁰
- **Karnitschnig, dr. Friedrich:** *SS-Untersturmführer*; rojen 19. maja 1905 v Kočevju (SS-št. 202 897), je bil avgusta 1944 dodeljen 1. četi 21. SS-sanitetnega bataljona;⁹³¹
- **Kasper, dr. Karl:** *SS-Obersturmführer*; rojen 2. avgusta 1917 na Ptuju (SS-št. 419 944), je bil junija 1942 dodeljen

925 Moore, *Führerliste*.

926 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, »Ihr Tageb. 195«, 16. 3. 1942.

927 SI AS 1931, t. e. 840, Tolmači pri KdS Bled, nedatirano.

928 *Marburger Zeitung*, 19./20. 8. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 223. Slednji vir navaja njegovo ime kot Viktor.

929 INZ, baza Smrtne žrtve, Stanislav Kadunc. *Marburger Zeitung*, 16./17. 9. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 50.

930 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentensammlung, nedatirano, prejeta dne 24. 12. 1941.

931 Moore, *Führerliste*.

1. četi 3. SS-pehotnega polka mrtvaških glav. Novembra 1943 je bil poslan k SS-HA, avgusta 1944 k 3. SS-diviziji in oktobra istega leta prestavljen k 5. SS-diviziji. V sestavu te divizije je padel 30. marca 1945 v Odenburgu;⁹³²
- **N. N.:** *SS-Schütze*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen SS-KTL na Dunaju;⁹³³
 - **Kern, Maks** (*Max Kern*): *SS-Unterscharführer*; pripadnik polka mrtvaških glav, je 11. oktobra 1941 padel na vzhodni fronti (Kirilovščina pri Demjansku). V tem času je bila na tem območju dejavna esesovska divizija Totenkopf, tako da je najverjetneje pripadal tej diviziji;⁹³⁴
 - **Keuschler, Johann:** rojen 28. maja 1922 v Radvanjah pri Mariboru, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in 11. oktobra 1943 padel v boju s partizani pri Simijovi na Hrvaškem;⁹³⁵
 - **Kieslinger, Hermann:** *SS-Rottenführer*; iz Ormoža, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;⁹³⁶
 - **Kikel, Ivan** (*Johann Kikel*): *SS-Sturmmann*; kot pripadnik SS-gorskega polka je 1. aprila 1944 padel na severnemu delu vzhodne fronte. Najverjetneje je bil pripadnik 6. SS-divizije;⁹³⁷
 - **Kindlhofer, Rudolf:** *SS-Sturmmann*; iz Ostrožnega pri Celju, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;⁹³⁸
 - **Klasinz, Otto:** iz Maribora, je 23. septembra 1941 prostovoljno postal pripadnik Waffen-SS in bil februarja 1942 v sestavi sanitetnega nadomestnega bataljona Waffen-SS v Oranienburgu;⁹³⁹

932 Prav tam. *Marburger Zeitung*, 14./15. 3. 1942, str. 6, Seltenes Familienergebnis.

933 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

934 INZ, baza Smrtne žrtve, Maks Kern. *Marburger Zeitung*, 7. 11. 1941, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 209.

935 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Johann Keuschler. *Marburger Zeitung*, 15./16. 1. 1944, str. 11, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 129.

936 *Marburger Zeitung*, 4. 10. 1944, str. 4, Tapfere Untersteirer.

937 INZ, baza Smrtne žrtve, Ivan Kikel. *Marburger Zeitung*, 27. 4. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 50.

938 *Marburger Zeitung*, 26./27. 8. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

939 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942.

- **Kleindienst, Josef:** *SS-Sturmmann*; rojen leta 1923, iz Maribora, član NSDAP in vodja HJ (*HJ-Stamm II/553*), je 22. novembra 1943 padel na vzhodni fronti. Odlikovan je bil z EK II, ranjeniško značko in zlatim znakom HJ;⁹⁴⁰
- **Kneisl, Klement:** iz Rošpoha pri Mariboru; že v prvem mesecu okupacije se je skupaj z bratom Tonijem prostovoljno javil v Waffen-SS, z željo, da se izučí za voznika. Sprva je bil dodeljen 1. SS-brigadi, s katero je bil poslan na rusko fronto. Decembra 1942 je bil ranjen in poslan na zdravljenje. Poleti 1943 je bil dodeljen SS-junkerski šoli Braunschweig, kjer je bil avtomehanic. Julija 1943 je bil poslan v Italijo in dodeljen SS-brigadi Reichsführer-SS. Na Korziki je bil v partizanski zasedi ponovno ranjen. Septembra je zaključil zdravljenje in bil poslan v Vroclav. Januarja 1944 je bil dodeljen protitankovskemu bataljonu 16. SS-divizije, s katerim je oktobra 1944 sodeloval pri ugrabitvi madžarskega regenta Miklósa Horthyja (1868–1957). Nato je bil kot voznik poslan v Ljubljano, kjer je ostal do januarja 1945, ko je bil poslan v Italijo. Tam je bil ponovno ranjen in poslan v Nemčijo na zdravljenje, kjer je dočakal nemško kapitulacijo; v Waffen-SS je služil 49 mesecev. Sprva se je znašel v ameriškem, nato v britanskem vojnem ujetništvu in bil marca 1946 izpuščen.⁹⁴¹
- **Kneisl, Tone:** iz Rošpoha pri Mariboru; že v prvem mesecu okupacije se je skupaj z bratom Klementom prostovoljno javil v Waffen-SS, z željo, da se izučí za glasbenika. Padel je konec leta 1944 oziroma v začetku leta 1945;⁹⁴²
- **N. N.:** *SS-Grenadier*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 8. SS-tankovskogrenadirskega polka;⁹⁴³

940 INZ, baza Smrtne žrtve, Josef Kleindienst. *Marburger Zeitung*, 23. 12. 1943, str. 4. *Totengedenkbuch*, str. 102.

941 Urbanija, *Soldat Klement*, str. 53isl.

942 Prav tam.

943 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

- **Kobler, Emil:** *SS-Schütze*; rojen 16. marca 1922 v Mariboru, je padel 17. oktobra 1941 na vzhodni fronti (Kirilovščina pri Demjansku). Bil je pripadnik 3. bataljona 1. SS-pehotnega polka mrtvaških glav;⁹⁴⁴
- **Kocevar, dr. Franz von:** *SS-Sturmbannführer*; rojen 16. avgusta 1908 v Celju, je imel SS-št. 337 538. Junija 1942 je bil kot *SS-Untersturmführer* v Hauptamt SS-Gericht, nato pa je junija 1944 postal divizijski sodnik 13. SS-divizije. V tej funkciji je najbolj znan po izrečenih smrtnih obsodbah pripadnikom divizije, ki so izvedli upor med urjenjem v Franciji. Umrl je 7. januarja 1992;⁹⁴⁵
- **Koch, Cyrill:** *SS-Obersturmführer*; rojen 5. oktobra 1904 v Ljubljani, je bil kot *SS-Obersturmführer* marca 1944 dodeljen 13. SS-diviziji, že decembra istega leta pa dodeljen 13. SS-gorskemu šolskemu in nadomestnemu bataljonu;⁹⁴⁶
- **Kolarič, Robert (Robert Kollaritsch):** *SS-Unterscharführer*; po rodu iz Maribora, je bil rojen leta 1908 in padel 25. maja 1944 na vzhodni fronti. Odlikovan je bil z EK II, KVK 2. razreda z meči, prejel je tudi ranjeniške značke in medaljo za združitev 13. marca 1938;⁹⁴⁷
- **Koller, Franz:** *SS-Scharführer*; rojen leta 1908, doma iz Pobrežja v Mariboru, je bil član NSDAP in je 18. oktobra 1943 padel na vzhodni fronti;⁹⁴⁸
- **König, Herbert:** *SS-Sturmbannführer*; rojen 8. februarja 1913 v Kočevju (SS-št. 264 818), je bil oktobra 1943 dodeljen štabni četi 3. SS-tankovskogrenadirskega polka in septembra 1944 6. SS-prostovoljnemu korpusu;⁹⁴⁹

944 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 28. 3. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Emil Kobler. *Marburger Zeitung*, 22./23. 11. 1941, str. 12, osmrtnica.

945 Moore, *Führerliste*. Lepre, *Himmler's Bosnian Division*, str. 95isl.

946 Moore, *Führerliste*.

947 INZ, baza Smrtne žrtve, Robert Kolarič. *Marburger Zeitung*, 15. 6. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 102. Slednji vir ga navaja kot Rudolfa.

948 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Koller. *Marburger Zeitung*, 16. 11. 1943, str. 4, osmrtnica.

949 Moore, *Führerliste*.

- **Kopitsch, Andreas:** *SS-Schütze*; iz Ožbolta ob Dravi, je padel 21. novembra 1944 na zahodni fronti;⁹⁵⁰
- **Kopitsch, Franz:** *SS-Obersturmführer*; rojen 23. decembra 1920 v Mariboru (SS-št. 497 297), je bil novembra 1944 kot *SS-Untersturmführer* dodeljen SS-izobraževalnemu inštitutu za voznike motornih vozil (*Kraftfahrtechnischen Lehranstalt der SS*), kjer je januarja 1945 s činom *SS-Obersturmführer* postal inštruktor – tehnični vodja vozništva (*Technischer Führer Kraftfahrwesen*);⁹⁵¹
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen 15. četi 8. SS-tankovskogrenadirskega polka;⁹⁵²
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 2. čete 1. SS-tankovskoizvidniškega bataljona;⁹⁵³
- **N. N.:** *SS-Obergrenadier*; po rodu iz Litije, je kot pripadnik 12. čete 8. SS-tankovskogrenadirskega polka sredi oktobra 1944 izginil v bojih južno od madžarskega mesta Kenderes;⁹⁵⁴
- **Kopše, Hartvig Maksimilijan** (*Hartwig Kopsche*): *SS-Sturmmann*; rojen 13. aprila 1925 v Drešnji vasi (pri Petrovčah), je padel 21. januarja 1942 na vzhodni fronti;⁹⁵⁵
- **Koren(j)ak, Leopold:** *SS-Schütze*; rojen 20. junija 1920 v Mariboru, je 1. maja 1941 vstopil v Waffen-SS. Sprva je bil pripadnik SS-pehotnega nadomestnega bataljona Der Führer. Padel je 15. februarja 1942 pri Demjansku. Bil je pripadnik 11. čete 1. SS-pehotnega polka mrtvaških glav in bil odlikovan z jurišnim znakom v srebru;⁹⁵⁶

950 *Totengedenkbuch*, str. 141.

951 Moore, *Führerliste*.

952 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

953 Prav tam.

954 SI AS 1603, t. e. 45, Obvestilo o pogrešanem Marjanu Koprivnikarju, 28. 12. 1944.

955 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Hartvig Maksimilijan Kopše. *Marburger Zeitung*, 16. 3. 1942, str. 8, osmrtnica. *Marburger Zeitung*, 27. aprila 1942, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 23.

956 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 28. 3. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Leopold Korenak, *Marburger Zeitung*, 7./8. 3. 1942, str. 9, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 129.

- **N. N.:** *SS-Pionier*; rojen 25. januarja 1921 in s Prevalj na Koroškem. Sprva pripadnik 90. *SS-Standarte* je bil 15. septembra 1943 dodeljen *Waffen-SS*. Tam je bil dodeljen policijsko-inženirskemu bataljonu 4. *SS*-divizije (FPN 06516);⁹⁵⁷
- **Korenjak, Leopold:** iz Maribora, je 25. maja 1941 vstopil v *Waffen-SS* in bil februarja 1942 pripadnik *SS*-pehotnega nadomestnega bataljona Ost;⁹⁵⁸
- **Korez, Štefan:** rojen 6. maja 1920 v Kapci pri Lendavi in bil madžarskega rodu. Leta 1941 je bil prisilno mobiliziran v madžarsko vojsko, potem pa se je »prostovoljno javil v nemško [vojsko,] kjer je bil pripadnik *SS* trup«. Po letu 1945 se ni več javil svojim bližnjim;⁹⁵⁹
- **N. N.:** rojen 29. oktobra 1926 v Trbovljah, je bil januarja 1943 iz RAD-a premeščen v *Waffen-SS*. Dodeljen je bil protiletalski artileriji, pri čemer se je sprva usposabljal v Münchnu, nato pa od marca 1943 na Estonskem. Dodeljen je bil *SS*-diviziji Nordland in bil že po desetih dneh povišan v *SS-Sturmmanna*. 14. januarja 1944 je bil ranjen in poslan v vojaško bolnišnico. Po koncu zdravljenja je prejel bolniški dopust, tako da je 16. septembra prišel domov in čez teden dni dezertiral. 29. septembra 1944 je prek sestre, ki je bila kurirka, prišel h garnizonu komande mesta Črnomelj, kjer so ga zadržali zaradi predhodnih ran. Kot desetar je uril novince. Zaradi kritike partizanov (in obtožbe, da naj bi še vedno nosil esesovske oznake) je bil 28. februarja 1945 aretiran;⁹⁶⁰
- **Koritnik, Vili:** *SS-Schütze*; rojen 12. decembra 1924 v Hrastrniku, je prostovoljno vstopil v *Waffen-SS* in nato 19. oktobra 1942 padel na vzhodni fronti;⁹⁶¹

957 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

958 AMNOM, ZV ŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

959 INZ, baza Smrtne žrtve, Stanislav Kadunc, SI AS 1931, t. e. 1057, Kartotečni list osebe, nazadnje dopolnjeno 23. 7. 1958.

960 SI AS 1931, t. e. 681, Zapisnik zaslišanja, 9. 3. 1945.

961 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Vili Koritnik. *Marburger Zeitung*, 25. 2. 1942, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 51. Jerman, Mobilizacija, str. 95.

- **Korošec, Jože:** rojen 24. aprila 1913 v Špitaličah, se je 15. avgusta 1942 prostovoljno pridružil Waffen-SS. Konec marca 1944, ko je bil na dopustu v Radomljah, ga je aretirala VOS iz Kamnika ter ga poslal v 2. bataljon Gorenjskega odreda z nalogom premestitve na Dolenjsko ali Primorsko;⁹⁶²
- **N. N.:** rojen 22. februarja 1926 v Studencih, je bil ob kapitulaciji Nemčije ujet »skupaj z vso SS šolo«, nakar je pristal v ruskem taborišču za vojne ujetnike na Češkem. Domov se je vrnil avgusta 1945;⁹⁶³
- **N. N.:** *SS-Panzergranadier*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen 4. SS-tankovskogrenadirskemu šolskemu in nadomestnemu bataljonu, ki je bil nastanjen v nizozemskem Nijmegnu;⁹⁶⁴
- **Kos, dr. Wilhelm:** *SS-Sturmbannführer* (gl. biografijo na str. 245 in 246);
- **N. N.:** rojen 12. septembra 1921 na Blejski Dobravi, je leta 1943 prostovoljno vstopil v Waffen-SS in se boril na vzhodni fronti. Po koncu vojne je bil leto dni zaprt na Češkem, od koder je bil potem poslan na Koroško. Leta 1947 je ilegalno prišel nazaj v Slovenijo;⁹⁶⁵
- **Koschel, Johann:** *SS-Obergranadier*; rojen 24. novembra 1925, po poklicu varilec, je leta 1939 imel stalno prebivališče v Sloveniji. Septembra 1944 je bil pogrešan v bojih; pripadal je 7. četi 6. SS-tankovskogrenadirskega polka;⁹⁶⁶
- **Koschka, Rudi:** *SS-Rottenführer*; iz Maribora (Pobrezje), je bil leta 1944 odlikovan z EK II;⁹⁶⁷
- **Koß, Felix:** *SS-Sturmmann*, s Ptujja, je bil marca/aprila 1944 odlikovan z EK II;⁹⁶⁸

962 Hančič, *Revolucionarno nasilje*, str. 59, 109.

963 SI AS 1931, t. e. 1057, Kartotečni list osebe N. N., iz leta 1954.

964 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

965 SI AS 1931, t. e. 1057, Anketni list osebe, 21. 11. 1963.

966 Deutsches Rotes Kreuz, *Vermisstenbildlisten: WA 604: SS-Pz. Gren. Rgt. 6 (SS Inf. Rgt. 3 Div. Totenkopf)* 7. Kp.

967 *Marburger Zeitung*, 19. 6. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

968 *Marburger Zeitung*, 21. 4. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

- **Koss, Sepp**: *SS-Oberscharführer*; rojen leta 1919, je padel 26. novembra 1943 na vzhodni fronti;⁹⁶⁹
- **Košar (Kožar), Štefan** (*Stefan Koschar*): *SS-Schütze*; rojen 21. oktobra 1899 v Petanjcih (madžarsko *Szécsénykút*), po poklicu zidar, naveden kot folksdojčer v rezervni sestavi Waffen-SS. Bil je dodeljen stražarskemu osebju v KZ Auschwitz v začetku leta 1945;⁹⁷⁰
- **N. N.**: *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik esesovske protiletalske čete v Berchtesgadnu, Hitlerjevi gorski rezidenci;⁹⁷¹
- **N. N.**: *SS-Schütze*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 8. SS-tankovskogrenadirskega polka (FPN 34798);⁹⁷²
- **N. N.**: *SS-Mann*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik čete oskrbovalnih vozil 10. SS-divizije (FPN 29205);⁹⁷³
- **N. N.**: po rodu iz Most pri Žirovnici, je bil leta 1943 star okoli 22 let. Bil je slovenski tolmač pri zveznem vodji varnostne policije in varnostne službe, od koder je leta 1943 »odšel k vojaški SS;«⁹⁷⁴
- **Kovačič, Karl** (*Karl Kowatschitsch*): *SS-Grenadier*; rojen 21. oktobra 1919 v Mariboru, je padel 17. junija 1943 na vzhodni fronti (pri Tossnu);⁹⁷⁵
- **Kovačič, Srečko** (*Felix Kowatschitsch*): iz Maribora; 19. aprila 1941 je vstopil v Waffen-SS in bil februarja naslednje leto pripadnik 3. čete SS-pehotnega nadomestnega bataljona Der Führer;⁹⁷⁶

969 *Marburger Zeitung*, 18./19. 12. 1943, str. 11, osmrtnica.

970 *Pamięć.pl*, 2017, *KOSCHAR Stefan*.

971 SI AS 1623, t. e. 11, Erinnerung, 7. 9. 1943. SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

972 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

973 Prav tam.

974 SI AS 1931, t. e. 840, Organi centra: Zvezni vodja Sipo in SD v Ljubljani, nedatirano.

975 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtna žrtve, Karl Kovačič. *Marburger Zeitung*, 3./4. 7. 1943, str. 11, osmrtnica.

976 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

- **Kraner, Karl:** *SS-Grenadier*; rojen 19. februarja 1914 v Selnici ob Muri, je padel 21. julija 1944 na vzhodni fronti;⁹⁷⁷
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 16. čete 2. grenadirskega polka 4. SS-policijske divizije;⁹⁷⁸
- **Kren, Franc** (*Franz Kren*): rojen leta 1923, doma s Pohorja, je 23. junija 1944 padel na južni fronti v bojih proti partizanom;⁹⁷⁹
- **Krimp, Friedrich:** *SS-Sturmmann*; rojen leta 1924 pri Brežicah, je 11. julija 1943 padel na vzhodni fronti;⁹⁸⁰
- **Kristl, Wladimir:** *SS-Schütze*; iz Ljutomera; novembra 1941 je vstopil v Waffen-SS in bil naslednji mesec dodeljen 1. bataljonu 8. SS-pehotnega polka;⁹⁸¹
- **Križan, Franc Konrad** (*Franz Konrad Krischan*): *SS-Rottenführer*; rojen 11. februarja 1922 v Mariboru, je 19. aprila 1941 vstopil v Waffen-SS. Bil je dodeljen 3. četi esesovskega pehotnega nadomestnega bataljona »Der Führer« in nato 4. oktobra 1943 padel na vzhodni fronti, »severno od kraja Juschky«. Odlikovan je bil z EK II, pehotnim jurišnim znakom, srebrno ranjeniško značko in medaljo za zimski boj na vzhodu. Tudi njegov brat Stanislav je padel kot pripadnik Waffen-SS;⁹⁸²
- **Križan, Stanislav** (*Stanislau Krischan*): *SS-Schütze*; rojen 17. septembra 1923 v Mariboru, je 16. aprila 1941 vstopil v Waffen-SS in bil dodeljen 3. četi SS-pehotnega nadomestnega bataljona Der Führer. 14. februarja 1943 je kot mitraljezec padel na vzhodni fronti, južno od Harkova. Brat Franz je bil prav tako v Waffen-SS;⁹⁸³

977 *Štajerski gospodar*, 14. 10. 1944, str. 12, osmrtnica. INZ, baza Smrtne žrtve, Karl Kraner.

978 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

979 INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Kren. *Marburger Zeitung*, 7. 8. 1944, str. 5, osmrtnica.

980 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

981 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentensammlung, 30. 12. 1941.

982 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Konrad Križan. *Marburger Zeitung*, 29. 3. 1943, str. 8. *Marburger Zeitung*, 5. 11. 1943, str. 5.

983 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Stanislav Križan. *Marburger Zeitung*, 29. 3. 1943, str. 8, osmrtnica.

- **Križnar, Albert** (*Albert Krischnar*): *SS-Panzergranadier*; rojen 30. marca 1924, doma iz Rogaške Slatine, je padel 19. februarja 1943 pri Harkovu;⁹⁸⁴
- **Kropf, Franz**: *SS-Rottenführer*, po rodu iz Zajčjega Polja pri Kočevju, je padel 20. avgusta 1944 na vzhodni fronti;⁹⁸⁵
- **N. N.**: rojen 17. oktobra 1919 na Vranskem, je leta 1929 odšel v Belgijo in tam med letoma 1938 in 1944 delal v rudniku. 25. avgusta 1944 je bil mobiliziran v Waffen-SS in dodeljen v »2. SS bataljon v Dres[d]en«. 12. februarja 1945 se je predal Rusom;⁹⁸⁶
- **N. N.**: *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 1. bataljona 22. SS-tankovskogrenadirskega polka;⁹⁸⁷
- **Krulec, Franc** (*Franz Krulez*): *SS-Sturmmann*; rojen leta 1912/3, doma iz Črne na Koroškem, je 10. avgusta 1944 padel na zahodni fronti;⁹⁸⁸
- **Kubin, Wilhelm**: *SS-Untersturmführer*; rojen 7. januarja 1906 v Ljubljani, je imel SS-številko 456 737. Novembra 1944 je bil kot esesovski poročnik dodeljen 7. SS-gorskemu šolskemu in nadomestnemu bataljonu. Januarja 1945 je bil premeščen v 6. SS-gorsko divizijo. V njeni sestavi je tega leta tudi padel v bojih pri Halleinu;⁹⁸⁹
- **N. N.**: rojen 12. oktobra 1923 v Mostah pri Žirovnici, je januarja 1942 vstopil v nemški RAD, kjer je ostal do aprila 1943. Vmes je bil zaposlen tudi v kranjski tovarni Jugočeška in od decembra 1942 bil tudi sodelavec gestapa. Aprila 1943 se je pridružil partizanom, in sicer Kokrškem bataljonu. Avgusta 1943 je dezertiral in prostovoljno vstopil v Waffen-SS. Sredi

984 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

985 *Marburger Zeitung*, 13. 11. 1944, str. 3, osmrtnica.

986 SI AS 1931, t. e. 1057, Kartoteka predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu, in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu, l. 8. 1946.

987 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano. Na seznamu je navedena FPN 29633D, ki je pripadala enoti Luftwaffe, a po vsej verjetnosti gre za tipkarsko napako, saj je FPN 29638 pripadala 1. bataljonu 22. SS-tankovskogrenadirskega polka. V ta bataljon je bilo prav tako dodeljenih več Korošcev.

988 *Štajerski gospodar*, 28. 10. 1944, str. 12, osmrtnica. INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Krulec.

989 Moore, *Führerliste*.

marca 1944, ko je bil doma na dopustu, je ponovno dezertiral in pobegnil nazaj k partizanom, tokrat h Gorenjskemu odredu. 15. marca 1944 je bil aretiran, zaslišan in nato 1. aprila 1944 usmrčen s strani žirovniške VOS;⁹⁹⁰

- **Kucler, Stanislav** (*Stanislaus Kutzler*): *SS-Panzergranadier*; doma iz Kranja, je v začetku marca 1944 pozdravil domovino »[i]z nekega lazareta SS v Pragi«;⁹⁹¹
- **Kump, Friedrich**: *SS-Sturmmann*; rojen 2. marca 1923 v Kočevju, je 11. julija 1943 kot pripadnik SS-tankovskogrenadirskega polka padel na vzhodni fronti (pri Kalininu);⁹⁹²
- **Kumpler, Rupert**: *SS-Schütze*; rojen 15. oktobra 1926, doma z Mute, je padel 20. decembra 1944 na zahodni fronti;⁹⁹³
- **Lampeter, Wilhelm**: *SS-Untersturmführer der Reserve*; SS-številka 431 439. Junija 1942 je kot navadni vojak vstopil v 1. četo 4. SS-tankovskogrenadirskega polka, nato je bil novembra istega leta premeščen v 11. četo SS-pehotnega polka Nordland in januarja 1945 v *SS-Hauptamt*;⁹⁹⁴
- **Langer, G.**: *SS-Mann*, rojen 17. februarja 1924 v Mariboru, je padel 19. julija 1943;⁹⁹⁵
- **Lavrenčič, Alojz** (*Alois Laurentschitsch*): *SS-Sturmmann*; rojen 17. junija 1922 v Brstniku pri Ptuj, je 30. julija 1943 padel na vzhodni fronti;⁹⁹⁶
- **Lederer, Vili** (*Willi Lederer*): *SS-Schütze*; rojen 21. novembra 1920 v Mariboru, je padel 20. oktobra 1941 na vzhodni fronti (Kirilovščina);⁹⁹⁷

990 SI AS 1931, t. e. 644, Poročilo za teden od 12. 3. 44. do 19. 3. 44 Rajonskega poverjeništvu VOS-a Žirovnica, 21. 3. 1944. SI AS 1931, t. e. 644, Zapisnik zaslišanja, 3. 4. 1944.

991 *Karawanken Bote*, 8. 3. 1944, str. 5, Naši vojaki pozdravljajo domovino. *Slovenec*, 12. 3. 1944, str. 5, Pozdrave iz SS bolnišnice v Pragi.

992 INZ, baza Smrtne žrtve, Friedrich Kump. *Marburger Zeitung*, 10. 9. 1943, str. 5, osmrtnica; *Totengedenkbuch*, str. 142.

993 INZ, baza Smrtne žrtve, Rupert Kumpler. *Marburger Zeitung*, 24./25. 3. 1945, str. 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 177.

994 Moore, *Führerliste*.

995 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

996 Prav tam.

997 INZ, baza Smrtne žrtve, Vili Lederer. *Marburger Zeitung*, 8./9. 10. 1941, str. 11, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 103.

- **Lednig, Leopold**; *SS-Schütze*; rojen 5. avgusta 1920 v Taboru pri Vojniku, je 18. oktobra 1941 prostovoljno šel v Waffen-SS ter bil poslan v SS-sanitetni nadomestni bataljon v Oranienburgu;⁹⁹⁸
- **Leitinger, Otto**; *SS-Scharführer*; rojen leta 1917, doma na Muti, je 21. februarja 1945 padel v Jägerndorfu (Češkoslovaška). Leta 1944 je bil odlikovan z EK II;⁹⁹⁹
- **N. N.**; *SS-Mann*; rojen v Prevaljah na Koroškem, je bil pripadnik 1. bataljona 22. SS-tankovskogrenadirskega polka;¹⁰⁰⁰
- **Leskovar, Maksimiljan** (*Max Leskowar*); *SS-Schütze*; rojen 14. septembra 1920 v Perovcu (pri Slovenskih Konjicah) je bil pripadnik Waffen-SS. Njega in brata so partizani 14. junija 1943 ubili v zasedi;¹⁰⁰¹
- **Lesnik, Otto**; *SS-Mann*; rojen 20. septembra 1922, doma z Mute, je od leta 1942 pogrešan v boju;¹⁰⁰²
- **Levstik, Franc** (*Franz Leustik*); *SS-Unterscharführer*; iz Brežic, je 24. avgusta 1944 padel na severnemu delu vzhodne fronte. Odlikovan je bil s črno ranjeniško značko in tankovsko jurišno značko;¹⁰⁰³
- **Levstik, Herman** (*Hermann Leustik*); *SS-Mann*; 27. septembra 1925 se je rodil v Žukovem (Ribnica na Dolenjskem) in 27. decembra 1942 umrl v Dobu pri Miru;¹⁰⁰⁴
- **Levstik, Stanislav** (*Stanislaus Leustik*); *SS-Mann*; rojen 6. decembra 1921 pri Brežicah, je padel 20. februarja 1943 na vzhodni fronti;¹⁰⁰⁵

998 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zentralstelle für Sammlung Zeitgesch. Dokumente, 22. 1. 1942.

999 *Marburger Zeitung*, 9. 5. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer. *Totengedenkbuch*, str. 177.

1000 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1001 INZ, baza Smrtne žrtve, Maksimiljan Leskovar. *Marburger Zeitung*, 17. 6. 1943, str. 5, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 26. 6. 1943, str. 12, Smrt za Führer-ja, narod in Veliko Nemčijo.

1002 *Totengedenkbuch*, str. 177.

1003 INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Levstik. *Marburger Zeitung*, 24./25./26. 12. 1944, str. 5, osmrtnica.

1004 INZ, baza Smrtne žrtve, Herman Levstik. *Marburger Zeitung*, 15. 3. 1943, str. 7, osmrtnica.

1005 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

- **Lichtenegger, Hubert:** *SS-Schütze*; rojen 20. avgusta 1921 v Šoštanju, po poklicu mesar, je 22. maja 1941 vstopil v Waffen-SS. Kot pripadnik izvidniške enote 22. je novembra 1941 padel na vzhodni fronti;¹⁰⁰⁶
- **Lochert, Viktor:** *SS-Obersturmführer*; februarja 1944 je bil kot *SS-Untersturmführer* dodeljen 5. (inženirskemu) oddelku štaba 9. SS-gorskega korpusa in nato kot *SS-Obersturmführer* oktobra t. l. dodeljen štabu 13. SS-divizije;¹⁰⁰⁷
- **N. N.:** doma iz Trbovelj, je bil ob koncu januarja oziroma v začetku februarja 1944 mobiliziran k Waffen-SS in dodeljen protiletalski artileriji;¹⁰⁰⁸
- **Lorenčič, Alojz** (*Alois Lorentschtsch*): *SS-Sturmmann*; rojen 17. junija 1922 v Cerkevenjaku (v Slovenskih goricah), je padel 30. julija 1943 na vzhodni fronti. Odlikovan je bil z EK II;¹⁰⁰⁹
- **Loser, Heinrich:** *SS-Rottenführer*; iz Kočevske Reke, je padel 5. januarja 1945 na zahodni fronti;¹⁰¹⁰
- **Lukan, Josef:** *SS-Oberscharführer*; rojen 5. marca 1898 v Trstu. Njegova družina je izhajala iz Gornjega Grada na Spodnjem Štajerskem. Ob izbruhu aprilske vojne je z družino (ženo srbskega rodu in hčerko) živel v Zagrebu, od koder so se preselili na Spodnje Štajersko. Tu je bil kot folksdojčer 16. februarja 1942 mobiliziran k Waffen-SS in dodeljen KZ Mauthausen. Med 12. januarjem in 5. majem 1945 je bil poveljnik delovne skupine v podružničnem taborišču Ebensee. Po vojni je bil prijet in v sklopu dachavskih procesov avgusta 1947 obsojen na dvajset let zaporne kazni. Avgusta 1951 je modifikacijski odbor znižal kazen na petnajst let. Že 6. junija 1955 je bil izpuščen iz

1006 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zeitesgesch. Dokumente, 24. 11. 1941. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zeitesgesch. Dokumente, 23. 12. 1941. INZ, baza Smrtne žrtve, Hubert Lichtenegger. *Marburger Zeitung*, 16. 12. 1941, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 35.

1007 Moore, *Führerliste*.

1008 SI AS 1931, t. e. 681, Zapisnik zaslišanja, 9. 3. 1945.

1009 *Štajerski gospodar*, 11. 9. 1943, str. 16, osmrtnica. INZ, baza Smrtne žrtve, Alojz Lorenčič, Toš in drugi, *Slovenci v tuji vojski*, str. 39.

1010 *Marburger Zeitung*, 20. 3. 1945, str. 2, osmrtnica.

- taborišča ter se preselil v nemški Frankfurt na Majni.¹⁰¹¹
- **N. N.:** rojen 31. avgusta 1913, doma iz Stražišča, je prostovoljno vstopil v enote Waffen-SS;¹⁰¹²
 - **Luskovec, Janez** (*Johann Luskowetz*): *SS-Mann*; rojen 24. junija 1923 v Šenčurju, je 12. septembra 1943 padel kot pripadnik Sturmgnadirjev na vzhodni fronti (pri Bujanzevu);¹⁰¹³
 - **Macele, Adolf** (*Adolf Matzele*); *SS-Rottenführer*; rojen 18. oktobra 1922, doma iz Maribora, je padel 24. januarja 1945 na zahodni fronti;¹⁰¹⁴
 - **N. N.:** *SS-Schütze*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik SS-šolskega in nadomestnega bataljona jurišnih topov (*SS-Sturmgeschütz-Ausbildungs- und Ersatz-Abteilung*);¹⁰¹⁵
 - **Mačkovšek, ?:** iz Hrastnika, prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹⁰¹⁶
 - **Mader, Otto Karl:** *SS-Rottenführer*; rojen 9. septembra 1906 v Lohru am Main, a je ob izbruhu vojne živel v Josipdolu pri Ribnici na Pohorju. Bil je pripadnik 2. štabne čete SS-WVHA in je padel 3. decembra 1942 v Josipdolu. Pokopan je na pokopališču Maribor-Pobrežje;¹⁰¹⁷
 - **Main, Josef:** *SS-Sturmmann*; rojen 6. septembra 1919 v Brežicah, je padel 6. novembra 1943 na vzhodni fronti;¹⁰¹⁸
 - **Majer, Rudolf** (*Rudolf Maier*); *SS-Sturmmann*; rojen 7. februarja 1918 v Apačah, je 14. aprila 1944 padel na južnem delu vzhodne fronte (Gizimalov). Odlikovan je bil z EK II;¹⁰¹⁹
 - **N. N.:** rojen 13. oktobra 1926 v Radvanjah pri Mariboru, je bil 15. maja 1944 mobiliziran in dodeljen »k delavskemu

1011 Höllinger, Josef Lukan. AKK, e-pismo Klemena Lužarja, 13. 4. 2016.

1012 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

1013 INZ, baza Smrtne žrtve, Janez Luskovec. *Karawanken Bote*, 29. 9. 1943, str. 8, osmrtnica.

1014 INZ, baza Smrtne žrtve, Adolf Macele. *Marburger Zeitung*, 19. 3. 1945, str. 2, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 105.

1015 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1016 Zorko, Mobilizacija, str. 291.

1017 INZ, baza Smrtne žrtve, Otto Karl Mader. *Marburger Zeitung*, 9. 12. 1942, str. 7, osmrtnica.

1018 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1019 INZ, baza Smrtne žrtve, Rudolf Maier. *Marburger Zeitung*, 13./14. 5. 1944, str. 11, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 210.

- SS bataljonu«, kjer je »popravljaval avte in stroje«. Avgusta 1946 se je iz ruskega ujetništva vrnil v Slovenijo;¹⁰²⁰
- **Maletz, Josef:** pripadnik 4. SS-divizije, pri čemer obstaja možnost, da je bil pozneje premeščen k 7. SS-diviziji;¹⁰²¹
 - **Malgai, Erich:** *SS-Obergrenadier*; rojen 20. februarja 1923 v Ormožu, je 24. aprila 1943 padel na vzhodni fronti (pri Leningradu). Bil je pripadnik 3. SS-policijskega nadomestnega bataljona. Odlikovan je bil z ranjeniško značko v bronu;¹⁰²²
 - **Marn, Josef:** *SS-Sturmmann*; kočevski Nmec, rojen 6. septembra 1919, je padel 6. novembra 1943 na južnem delu vzhodne fronte. Odlikovan je bil s kočevskim stražnim znakom;¹⁰²³
 - **N. N.:** rojen 1. novembra 1919, doma iz Stražišča, je prostovoljno vstopil v enote Waffen-SS;¹⁰²⁴
 - **Matern, Kurt:** *SS-Untersturmführer*; rojen 27. novembra 1919 v avstrijskem Perndorfu, a se je pozneje preselil v Maribor. Maja 1940 je kot *SS-Unterscharführer* vstopil v 1. četo 4. SS-izvidniškega bataljona. V tej enoti je padel 22. aprila 1942 na vzhodni fronti kot »poročnik pri SS enotah, odlikovan z železnim križcem 2. razreda« (*Leutnant der SS-Truppe, ausgezeichnet mit dem Eisernen Kreuz II. Klasse*);¹⁰²⁵
 - **Matthias, Johann:** *SS-Unterscharführer*; rojen 20. junija 1921 pri Mariboru, je padel v vrstah Waffen-SS;¹⁰²⁶

1020 SI AS 1931, t. e. 1058, Kartoteka predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu, in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu, 1. 8. 1946.

1021 AHF, *Soldiers of W-SS from Slovenia*.

1022 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Tagebuch 195, 28. 5. 1942. *Marburger Zeitung*, 6. 1943, str. 5, osmrtnica.

1023 *Marburger Zeitung*, 15. 12. 1943, str. 4, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 51.

1024 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

1025 INZ, baza Smrtne žrtve, Kurt Matern. Moore, Führerliste. *Marburger Zeitung*, 16./17. 5. 1942, str. 9, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 104.

1026 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

- **N. N.:** *SS-Schütze*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen SS-KTL Wien;¹⁰²⁷
- **Matzelle, Julius:** *SS-Hauptscharführer*; doktor medicine, po rodu iz Maribora;¹⁰²⁸
- **Mauser, Alfred:** *SS-Sturmmann*; rojen 24. marca 1923 v Polomu pri Kočevju, je padel 21. avgusta 1944 na finskem delu vzhodne fronte;¹⁰²⁹
- **Mausser, Johann:** *SS-Panzerschütze*; rojen leta 1924, je padel 15. oktobra 1944 na vzhodni fronti;¹⁰³⁰
- **Medwed, Erich:** *SS-Obersturmführer*; rojen 20. junija 1912 v Mariboru, je imel SS-št. 297 528. Avgusta 1942 je bil dodeljen štabu HSSPF Serbien. Aprila 1943 je bil kot *SS-Obersturmführer* dodeljen SS-WVHA;¹⁰³¹
- **Meier, Ivan (Hans Meier):** *SS-Schütze*; rojen 30. decembra 1915 v Mariboru (Slovenec), je 11. marca 1943 padel na vzhodni fronti, »južno od kraja Tossnamündung«;¹⁰³²
- **Merle, Nikolaus:** iz Vukovja, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in padel decembra 1943 v Bosni;¹⁰³³
- **N. N.:** *SS-Mann*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 9. SS-tankovskoizvidniškega bataljona;¹⁰³⁴
- **N. N.:** *SS-Panzergrenadier*; rojen 24. februarja 1926, je bil 27. maja 1944 izpuščen iz Waffen-SS (zaradi zdravstvene nesposobnosti) in bil dodeljen *Sonderstandarti* ter 38. SS-*Standarti*;¹⁰³⁵

1027 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1028 *Marburger Zeitung*, 28. 12. 1943, str. 5, obvestilo o poroki.

1029 INZ, baza Smrtne žrtve, Alfred Mauser. *Marburger Zeitung*, 21./22. 10. 1944, str. 5, osmrtnica.

1030 *Marburger Zeitung*, 15. 2. 1945, str. 2, osmrtnica.

1031 Moore, *Führerliste*.

1032 INZ, baza Smrtne žrtve, Ivan Meier. *Marburger Zeitung*, 30. 3. 1943, str. 7, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 105.

1033 Prav tam, str. 143.

1034 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1035 SI AS 1931, t. e. 826, različni dokumenti.

- **Mihič, Janez** (*Johann Michitsch*): *SS-Sturmmann*; rojen leta 1920, doma iz Radeč, je padel 29. marca 1944;¹⁰³⁶
- **N. N.**: rojen 16. novembra 1926 iz Šaleka pri Velenju, je bil pripadnik 4. čete SS-protiletalskega polka. 18. februarja 1945 se je zadnjič javil sorodnikom iz vzhodne fronte;¹⁰³⁷
- **N. N.**: rojen 17. februarja 1924 iz Šaleka pri Velenju, je bil pripadnik 13. (pehotnotopniške) čete 1. SS-tankovskogrenadirске divizije (poznejše 1. SS-tankovske divizije). Sorodnikom se je z vzhodne fronte zadnjič oglašil 1. aprila 1945;¹⁰³⁸
- **Miklič-Kolona, Albin**: rojen 28. februarja 1923 v Velikem Mlačevem pri Grosupljem. Pred vojno je bil tkalec v mariborski tovarni Erlič, po prihodu Nemcev pa je bil poslan na prisilno delo v Nemčijo. Od tam je zbežal v Maribor, kjer so ga ujeli in poslali nazaj. Januarja 1943 so ga mobilizirali, in to kljub temu, da je bil uradno italijanski državljan. Uvrstili so ga v Waffen-SS in poslali na urjenje v Berlin. 8. avgusta 1943 mu je uspelo dezertirati in priti z vlakom v Medvode; 10. avgusta se je pridružil partizanom in postal pripadnik Gorenjskega odreda. 7. februarja 1944 je postal četni komandir in poleti poveljnik celotnega odreda. Nato je opravil častniško šolo in v drugi polovici oktobra istega leta prevzel poveljstvo Jeseniško-bohinjskega odreda;¹⁰³⁹
- **N. N.**: rojen 5. aprila 1916, doma iz Kranja, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹⁰⁴⁰
- **Mlačnik, Boštjan**: rojen v Podpeci, se je pridružil Waffen-SS, od njih dezertiral in kot mitraljezec 3. čete 4. bataljona Kokrškega odreda padel 28. oktobra 1944;¹⁰⁴¹
- **N. N.**: iz Kranja, rojen 4. septembra 1911, je bil prostovoljno pri Waffen-SS;¹⁰⁴²

1036 *Marburg Zeitung*, 26. 5. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 52. Slednji vir ga navaja kot Josefa.

1037 SI AS 1827, t. e. 62, Podatki pogrešanih v krajevnem NO Šalek, nedatirano.

1038 Prav tam.

1039 Pavlin, *Jeseniško-bohinjski odred*, str. 143–144.

1040 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

1041 Linasi, *Koroški partizani*, str. 475.

1042 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

- **N. N.:** *SS-Mann*; rojen 12. julija 1924 (Planina pri Ljubnem ob Savinji), je bil pripadnik 20. SS-tankovskogrenadirskega polka, ko je med dopustom doma, 21. decembra 1943, dezertiral in »prostovoljno odšel v gozd« (*freiwillig in dem Wald ging*);¹⁰⁴³
- **N. N.:** *SS-Kanonier*; po rodu iz Luč (*Leutsch*) pri Celju; 20. maja 1943 je pisal pismo vodji okrožja Celje, pri čemer je zapisal, da je prostovoljno vstopil v (Waffen-)SS in bil ranjen na fronti;¹⁰⁴⁴
- **Molitor, Rudolf:** *Soldat der Waffen-SS*; rojen 29. junija 1920 na Ptujju, študent farmacije, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS že pred aprilsko vojno. Padel je 19. oziroma 20. septembra 1941 na finski fronti (Kiestinki). Sodeč po tem podatku, je najbrž pripadal 6. SS-diviziji;¹⁰⁴⁵
- **Morschaer, Karl:** *SS-Unterscharführer*; doma iz Krškega, je bil januarja/februarja 1944 odlikovan s EK II;¹⁰⁴⁶
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen 1. bataljonu 22. SS-tankovskogrenadirskega polka;¹⁰⁴⁷
- **N. N.:** rojen 26. oktobra 1914 v Mariboru, je bil aprila 1942 vpoklican v Waffen-SS in dodeljen 7. SS-diviziji. V sestavi divizije je bil vse do aprila 1945, ko so ga zajeli sovjetski vojaki. Iz taborišča za vojne ujetnike se je vrnil januarja 1946;¹⁰⁴⁸
- **Mubežnik-Ljuti, Milutin:** pripadnik Waffen-SS, od koder je dezertiral in januarja 1944 postal politični komisar Lackove čete. Zaradi samovolje (zahrbtno je umoril partizanskega soborca) ga je OK KPS obsodil na smrt in usmrtil;¹⁰⁴⁹

1043 SI AS 1602, t. e. 283, poročila o dezertaciji N. N.

1044 SI AS 1602, t. e. 289, Dopis N. N. vodji okrožja Celje, 20. 5. 1943.

1045 INZ, baza Smrtne žrtve, Rudolf Molitor. *Marburger Zeitung*, 2. 10. 1941, str. 7, osmrtnica. *Marburger Zeitung*, 20. 10. 1941, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 226.

1046 *Marburger Zeitung*, 11. 2. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

1047 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1048 SI AS 1931, t. e. 1058, Anketni list osebe, 7. 6. 1962.

1049 AMNOM, š. 140 Izjave – Lackov odred, mapa 140-X, izjava Jožeta Ranta, nedatirano. Rojic, Uporne Slovenske gorice.

- **Muhič, Tonček:** doma iz Lenarta, se je iz ekonomskih razlogov odločil za vstop v Waffen-SS;¹⁰⁵⁰
- **München, Peter:** doma iz Zagorja, padel v vojni;¹⁰⁵¹
- **Muršec, Edvard Karl** (*Eduard Murschetz*; po domače Živkov): *SS-Panzergranadier*; rojen 13. oktobra 1926 v Bišu pri Lenartu, je padel 13. oktobra 1944 na vzhodni fronti;¹⁰⁵²
- **Muršec, Franc** (*Franz Murschetz*): *SS-Postschutzmann*; rojen 20. januarja 1900 v Mariboru, je umrl 3. aprila 1944 v mariborski bolnišnici;¹⁰⁵³
- **Novak, Franz:** *SS-Grenadier*; rojen leta 1924 v Ribnici na Pohorju, je 16. marca 1943 padel v Harkovu;¹⁰⁵⁴
- **Novak, Maksimiljan** (*Max Novak*): rojen 14. septembra 1921 na Rdečem Bregu (pri Lovrencu na Pohorju), je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in padel 16. marca 1943 pri Harkovu;¹⁰⁵⁵
- **Nowack, Johann-H.:** *SS-Sturmmann*;¹⁰⁵⁶
- **N. N.:** rojen 13. marca 1922 v Šmarjah pri Jelšah, je leta 1941 prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹⁰⁵⁷
- **N. N.:** *SS-Panzergranadier*; rojen 31. julija 1926 v Hrastniku, po poklicu rudar, je bil 9. aprila 1944 vpoklican v Waffen-SS in dodeljen 5. četi 11. SS-tankovskogrenadirskega šolskega in nadomestnega bataljona;¹⁰⁵⁸
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen 2. SS-tankovskoprotiletalskemu bataljonu;¹⁰⁵⁹

1050 Toš et al., *Slovenci v tuji vojski*, str. 35.

1051 Mlakar, *Žrtve med mobiliziranci*, str. 94.

1052 INZ, baza Smrtne žrtve, Edvard Karl Muršec. *Marburger Zeitung*, 16./17. 9. 1944, str. 5, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 16. 9. 1944, str. 12, osmrtnica.

1053 INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Muršec. *Marburger Zeitung*, 5. 4. 1944, str. 4, osmrtnica. *Marburger Zeitung*, 11. 4. 1944, str. 5, zahvala za izkazano sožalje ob smrti Franza Murschetza.

1054 *Totengedenkbuch*, str. 177.

1055 INZ, baza Smrtne žrtve, Maksimiljan Novak. *Marburger Zeitung*, 17./18. 4. 1943, str. 11, osmrtnica.

1056 *Karawanken Bote*, 2. 9. 1944, str. 5, Naši vojaki pozdravljajo domovino.

1057 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zentralstelle für Sammlung Zeitgesch. Dokumente 18. 11. 1942.

1058 SI AS 1827, t. e. 65, Seznam prisilno mobiliziranih iz Mestnega NO Hrastnik, nedatirano.

1059 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

- **Ogner, Emil** (*Wilhelm Ogner*): *SS-Panzerfunker*; iz Mari-bora, letnik 1925, je 17. septembra 1944 umrl na invazijski fronti v Franciji;¹⁰⁶⁰
- **N. N.**: rojen 12. septembra 1927 v Novem Sadu, stanujoč v Celju, se je 1. novembra 1943 prostovoljno javil k *Waffen-SS*;¹⁰⁶¹
- **Oplotnik, Emil**: *SS-Grenadier*; rojen 27. marca 1926 v Trbovljah, je padel 3. januarja 1945 na vzhodni fronti (na Madžarskem);¹⁰⁶²
- **Orel, Herman** (*Hermann Orel*): *SS-Oberschütze*; rojen 10. septembra 1923 v Šoštanju, po poklicu uradnik, je 22. maja 1941 prostovoljno vstopil v *Waffen-SS*. 11. junija 1942 je padel na vzhodni fronti kot pripadnik 3. bataljona 3. SS-pehotnega polka mrtvaških glav. Bil je odlikovan z zlatim znakom HJ in ranjeniško značko;¹⁰⁶³
- **N. N.**: rojen 16. maja 1913 pri Sv. Lovrencu na Pohorju, je bil oktobra 1944 vpoklican v *Waffen-SS*. Med majem 1945 in novembrom 1946 je bil v ruskem vojnem ujetništvu, od koder se je vrnil v Slovenijo;¹⁰⁶⁴
- **N. N.**: rojen 18. novembra 1919 v Šoštanju, po poklicu delavec, je prostovoljno šel v *Waffen-SS*; septembra 1944 je bil na vzhodni fronti;¹⁰⁶⁵
- **N. N.**: *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 13. (pozneje 509.) SS-protiletalskega bataljona;¹⁰⁶⁶

1060 INZ, baza Smrtne žrtve, Wilhelm Ogner. *Marburger Zeitung*, 16./17. 9. 1944, str. 5, osmrtnica.

1061 SI AS 1602, t. e. 289, dopisi glede rekrutacije N. N.

1062 INZ, baza Smrtne žrtve, Emil Oplotnik. *Marburg Zeitung*, 20. 3. 1945, str. 2, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 52.

1063 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zeitesgesch. Dokumente, 24. 11. 1941. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zeitesgesch. Dokumente, 23. 12. 1941. INZ, baza Smrtne žrtve, Herman Orel. *Marburger Zeitung*, 10. 7. 1942, str. 7, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 35.

1064 SI AS 1931, t. e. 1058, Anketni list osebe, nedatirano.

1065 SI AS 1827, t. e. 62, Seznam pogrešanih oseb Mestnega NO Šoštanj, 16. 12. 1945.

1066 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

- **Pavlovič, Jože:** 10. februarja 1944 so Pavloviča, ki se je vrnil z dopusta, ujeli partizani pri Armeškem in ga usmrtili, ker se jim ni želel pridružiti;¹⁰⁶⁷
- **Pawaletz, Alois:** *SS-Rottenführer*; s Tezna pri Mariboru, je 30. maja 1941 vstopil v Waffen-SS. Februarja 1942 je bil pripadnik SS-pehotnega nadomestnega bataljona Ost in se je med boji za Harkov izkazal. Za to je bil junija 1943 odlikovan z EK II in jurišnim znakom;¹⁰⁶⁸
- **Pečar, Oton** (*Otto Petschar*): *SS-Obersturmbannführer*; rojen 18. oktobra 1897 v Travniku (Bosna), je bil poklicni vojak in je vojaško kariero pričel kot učenec nižje vojaške realke leta 1909 v času Avstro-Ogrske. Takoj po prvi svetovni vojni je bil Maistrov borec in je vstopil v novoustanovljeno Vojsko Kraljevine Jugoslavije. Dosegel je čin topniškega podpolkovnika. Kdaj je vstopil v Waffen-SS, ni znano. Moore navaja, da je avgusta 1943 prevzel poveljstvo 13. SS-gorsko-artilerijskega polka, a Lepre temu ne pritrujuje. Z julijem 1944 je postal poveljnik 22. SS-artilerijskega polka. S tem polkom se je udeležil tudi bitke za Budimpešto leta 1945. Vojno je preživel in umrl leta 1972 v Ginsheimu am Rhein (Nemčija);¹⁰⁶⁹
- **Peče, Valter** (*Walter Pesche*): *SS-Rottenführer*; rojen 5. avgusta 1919 v Seču pri Kočevju, je kot mitraljezec v LSSAH padel 10. julija 1943 pri Jasni Poljani (Rusija). V Waffen-SS je vstopil prostovoljno ter bil odlikovan s tankovsko jurišno značko v bronu;¹⁰⁷⁰
- **Pečovnik, Emil** (*Emil Petschounik*): *SS-Schütze*; rojen 20. junija 1922 v Beogradu, delavec, je ob izbruhu aprilske

1067 Strle, *Tomšičeva brigada 4*, str. 75. Teropšič, *Štajerska v plamenih*, str. 511.

1068 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942. *Marburger Zeitung*, 29. 6. 1943, str. 3, EK II für tapferen Untersteierer. *Štajerski gospodar*, 3. 7. 1943, str. 11, Zopet je dobil Spodnještajerc Eisernes Kreuz II. Klasse.

1069 AHF, *SS-Ostufaf. Otto Petschar*. Kranjc, *Oton Lavoslava Pečar*. Moore, *Führerliste*.

1070 INZ, baza Smrtne žrtve, Valter Peče. *Marburger Zeitung*, 11. 8. 1943, str. 5, osmrtnica.

- vojne živel v Šoštanju. 29. septembra 1941 je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil poslan v Oranienburg;¹⁰⁷¹
- **N. N.:** iz Kranja, rojen 29. januarja 1921, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹⁰⁷²
 - **Pelko, Michael:** *SS-Sturmmann*; rojen 2. septembra 1920 v Rogaški Slatini, je 13. aprila 1943 padel na vzhodni fronti;¹⁰⁷³
 - **N. N.:** rojen 29. julija 1926 v Celju, je 6. maja 1943 s prijatelji iz Hitlerjeve mladine prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹⁰⁷⁴
 - **Perinatsch, Johann:** *SS-Schütze*; rojen 18. julija 1913, je vstopil v Waffen-SS pred novembrom 1941 in bil voznik v Leobnu;¹⁰⁷⁵
 - **N. N.:** rojen v Trziču, je bil »od leta 1942 prostovoljno pri SS vojski«;¹⁰⁷⁶
 - **Peršak, Franc** (*Franz Perschak*): *SS-Panzergranadier*; rojen 7. avgusta 1924 v Vosku pri Metavi, je padel 28. junija 1944 ob zavezniški invaziji v Franciji;¹⁰⁷⁷
 - **Pertz, August:** *SS-Rottenführer*; rojen leta 1919/20, doma iz Žalca, je padel 26. decembra 1944 na zahodni fronti (Francija). Odlikovan je bil z ranjeniško značko;¹⁰⁷⁸
 - **Perz, Viktor:** *SS-Rottenführer*; iz Žalca pri Celju, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;¹⁰⁷⁹
 - **N. N.:** je bil »v nemški vojski pri SS trupah, ter bil baje odlikovan z železnim križcem«. Nato je dezertiral in bil 16. julija 1945 imenovan za poveljnika čete v partizanski 10. brigadi;¹⁰⁸⁰

1071 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zeitesgesch. Dokumente, 24. 11. 1941. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zeitesgesch. Dokumente, 23. 12. 1941.

1072 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

1073 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Michael Pelko.

1074 SI AS 1602, t. e. 289, Dopis matere N. N. deželnemu svetniku v Celju, 3. 5. 1943.

1075 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung von Untersteirer, die in der deutschen Wehrmacht stehen, poročilo občine Šentjur, 21. 11. 1941.

1076 SI AS 1931, t. e. 645, Dopis Strnadu OT 666, 27. 3. 1945.

1077 INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Peršak. *Marburger Zeitung*, 26. september 1944, str. 3, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 30. 9. 1944, str. 12, osmrtnica.

1078 *Marburger Zeitung*, 21. 3. 1945, str. 2, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 36.

1079 *Marburger Zeitung*, 6. 7. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

1080 SI AS 1931, t. e. 1065, 15 dnevno delovno poročilo, 26. 7. 1945.

- **Peterman, ?**: *SS-Sturmmann*; februarja 1944 je pisal ureadništvu lista *Der Heimatgruß*. V pismu je poudaril, da je »že čez eno leto proč od domačega kraja ter nosim od tistega časa uniformo od SS«, pri čemer je tudi zapisal, da je v njegovi četi še en Gorenjec. Na božični večer leta 1943 je bil povišan v *SS-Sturmmanna*;¹⁰⁸¹
- **Petrič, Franc** (*Franz Petritsch*): *SS-Schütze*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik SS-KTL na Dunaju;¹⁰⁸²
- **Petschaner, Josef**: *SS-Obergrenadier*; rojen 5. marca 1922 v Krškem, je padel 12. oktobra 1943 na vzhodni fronti;¹⁰⁸³
- **Pettek, Hans**: doma iz Maribora, je 7. oktobra 1941 prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 v sestavi 1. čete 3. SS-pehotnega nadomestnega bataljona mrtvaških glav v Brünnu;¹⁰⁸⁴
- **Pieberl, Adalbert**: *SS-Schütze*, rojen leta 1921, je umrl 11. avgusta 1944 zaradi dobljenih ran med boji na vzhodni fronti. Odlikovan je bil s črnim ranjeniškim znakom;¹⁰⁸⁵
- **Pintar, Franc** (*Franz Pintar*): *SS-Grenadier*; rojen 28. oktobra 1921, prebivajoč v Lesične (občina Pilštanj/Kozje), je 23. aprila 1943 padel pri Leningradu. Po vsej verjetnosti je bil pripadnik 4. SS-divizije, ki je oblegala to rusko velemesto;¹⁰⁸⁶
- **Pirchan, dr. Franz**: *SS-Hauptsturmführer*; rojen 5. septembra 1914 v Mariboru, je imel SS-št. 382 466. Maja 1943 je bil zdravnik v SS-junkerski šoli Bad Tölz. Junija 1944 je bil kot zdravnik dodeljen 4. bataljonu 16. SS-artilerijskega polka, potem pa je novembra 1944 postal polkovni zdravnik;¹⁰⁸⁷

1081 *Der Heimatgruß*, 15. 2. 1944, str. 20, Kaj nam pišejo gorenjski vojaki.

1082 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Právali, nedatirano.

1083 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1084 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

1085 INZ, baza Smrtne žrtve, Adalbert Pieberl. *Marburger Zeitung*, 9. 10. 1944, str. 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 106.

1086 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Pintar. *Marburger Zeitung*, 15./16. 5. 1943, str. 9, osmrtnica.

1087 Moore, *Führerliste*. *Marburger Zeitung*, 5./6. 6. 1943, str. 12, objava o rojstvu sina. *Marburger Zeitung*, 30. 6. 1942, str. 5, Stadesamtliche Trauung.

- **Pirich, dr. Hermann:** *SS-Obersturmführer*; rojen 26. aprila 1906 na Ptujju (SS-št. 142 158), je bil kot vojni poročevalec marca 1943 dodeljen vojnoporočevalskemu vodu 3. SS-divizije. Julija 1943 je bil dodeljen 5. SS-tankovskemu polku. Odlikovan je bil z EK II in EK I;¹⁰⁸⁸
- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen štabu 1. SS-inženirskega nadomestnega bataljona;¹⁰⁸⁹
- **Plevnik, Janez (Johann Plewnik):** *SS-Rottenführer*; iz Nuskave pri Mariboru, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;¹⁰⁹⁰
- **N. N.:** rojen 7. maja 1926, je 6. julija 1943 vstopil v Waffen-SS in bil nato poslan na rusko fronto;¹⁰⁹¹
- **Pollandt, Herbert:** rojen leta 1919, doma iz Slovenskih Konjic, je 6. februarja 1942 padel na vzhodni fronti;¹⁰⁹²
- **Ponikvar, Stane (Stanko):** rojen leta 1924 v Mirni na Dolenjskem, je bil decembra 1938 poslan v Novi Sad na nauk. Tam je bil 18. oktobra 1942 mobiliziran v Waffen-SS in poslan sprva v KZ Auschwitz, po slabem mesecu pa v KZ Mauthausen. Junija 1943 je bil poslan v zaledje ruske fronte, kjer je zbolel in bil poslan v poljski Krakov. Oktobra 1943 je postal stražar judovskega delovnega taborišča v Plazsowu, ki ga je ustanovil Oskar Schindler. Tu je bil do evakuacije taborišča na Češko julija 1944, ko je bil poslan v Lvov. Oktobra 1944 je, v okviru splošnega umika, odšel proti zahodu in prispel v Leipzig. Od tam je bil poslan v KZ Buchenwald, natančneje v podružnično taborišče Bad Langensalza. Tu je ostal do 8. oziroma 9. aprila 1945, ko je bilo podružnično taborišče spremenjeno v centralno taborišče. 11. aprila je prišel v ameriško ujetništvo. Dobro leto je preživel v različnih zahodnoevropskih vojnih

1088 Moore, *Führerliste. Štajerski gospodar*, 15. 5. 1943, str. 11, Še en odlikovan Spodnještajerc.

1089 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1090 *Slovenec*, 13. 4. 1944, str. 5, Hrabri Spodnještajerci. *Marburger Zeitung*, 17. 5. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

1091 SI AS 1931, t. e. 644, Pri vojakih v Nemčiji, poročilo Ajdne II, 28. 7. 1944.

1092 *Totengedenkbuch*, str. 164.

- ujetniških taboriščih, od koder se je 14. julija 1946 vrnil v Jugoslavijo. Umrli je 22. junija 2012 v Trebnjem,¹⁰⁹³
- **Poschim, Alois:** *SS-Unterscharführer*; rojen v Sevnici, je leta 1944 padel na fronti,¹⁰⁹⁴
 - **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 1. bataljona 22. SS-tankovskogrenadirskega polka,¹⁰⁹⁵
 - **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik tankovskoinženirske čete 9. SS-tankovskega polka,¹⁰⁹⁶
 - **Pouch, Emil:** *SS-Panzergranadier*; rojen leta 1926, doma iz Velenja, je 29. julija 1944 padel na vzhodni fronti,¹⁰⁹⁷
 - **N. N.:** rojen 29. aprila 1921 v Mirni na Dolenjskem in je pred odhodom v vojno stanoval v Hrašah. 24. junija 1943 je vstopil v Waffen-SS in bil čez eno leto pripadnik gospodarskega taborišča za oskrbo enot Waffen-SS pri Kijevu (*Truppwirtschafts-Lager der Waffen-SS Kiew*);¹⁰⁹⁸
 - **N. N.:** *SS-Oberschütze*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen SS-poljskonadomestnemu bataljonu divizije Hohenstaufen;¹⁰⁹⁹
 - **Preilmickl, Friedrich:** *SS-Rottenführer*; rojen 10. oktobra 1922 v Mariboru, je padel 22. januarja 1943 na vzhodni fronti,¹¹⁰⁰
 - **N. N.:** *SS-Grenadier*; rojen 20. marca 1923 v Hrašah, je 13. januarja 1943 vstopil v Waffen-SS in bil dodeljen 13. četi 7. SS-tankovskogrenadirskega polka;¹¹⁰¹
 - **Primosch, Franz:** *SS-Oberkanonier*; iz Cerkelj ob Krki, padel 2. januarja 1945;¹¹⁰²

1093 Božič, *Schindlerjev vojak*, str. 14isl.

1094 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1095 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1096 Prav tam.

1097 *Marburger Zeitung*, 13. 9. 1944, str. 3, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 16. 9. 1944, str. 12, osmrtnica.

1098 SI AS 1931, t. e. 644, Pri vojakih v Nemčiji, poročilo Ajdne II, 28. 7. 1944.

1099 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1100 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1101 SI AS 1931, t. e. 644, Pri vojakih v Nemčiji, poročilo OT Ajdne II, 28. 7. 1944.

1102 *Marburger Zeitung*, 4. 4. 1945, str. 2, osmrtnica.

- **N. N.:** *SS-Soldat*; rojen 18. julija 1925 v Hrašah, je 24. junija 1943 vstopil v Waffen-SS in bil pripadnik 13. čete 7. SS-tankovskogrenadirskega polka. Julija 1944 je bil v Radovljici na daljšem bolniškem dopustu;¹¹⁰³
- **Puhar, Janez:** iz Kranja, kot interniranec v KZ Dachau je bil novembra 1944 dodeljen SS-brigadi Dirlewanger;¹¹⁰⁴
- **Pungeršek, Rudolf** (*Rudolf Pungerschegg*): študent iz Oplotnice; 1. novembra 1941 je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil poslan v glavno esesovsko vojašnico v Berlin-Lichtenfelde;¹¹⁰⁵
- **Purth, Oskar:** *SS-Sturmmann*, rojen 3. avgusta 1920 na Spodnjem Štajerskem, je 6. oktobra 1943 padel na vzhodni fronti;¹¹⁰⁶
- **N. N.:** rojen 18. oktobra 1918 v Predgradu pri Črnomlju, je bil od septembra 1943 v Wehrmannschaftu. 12. septembra 1944 je bil vpoklican v Waffen-SS in poslan v »pešadijski reg. SS Beslain. v Breslavu«. Tu so ga 6. maja 1945 zajeli Sovjeti; avgusta 1946 se je vrnil v Slovenijo;¹¹⁰⁷
- **Rakuša, Franc** (*Franz Rakuscha*): *SS-Panzer*grenadier; rojen 27. marca 1922 v Duplici, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in padel 30. septembra 1943 pri Torinu;¹¹⁰⁸
- **Ratzky, Franz:** *SS-Panzer*grenadier; iz Trbovelj, je bil leta 1944 odlikovan z EK I;¹¹⁰⁹
- **Rätzky, Ivan:** iz Hrastnika, padel med vojno;¹¹¹⁰
- **Razlag, Ludwig:** januarja 1942 je bil pripadnik 8. SS-pehotnega polka;¹¹¹¹
- **Reck, Anton:** *SS-Panzer*grenadier; rojen 30. maja 1923 na Spodnjem Štajerskem, je padel 27. oktobra 1943;¹¹¹²

1103 SI AS 1931, t. e. 644, Pri vojakih v Nemčiji, poročilo Ajdne II, 28. 7. 1944.

1104 Šinkovec, Monografija o koncentracijskem taborišču Dachau, str. 166.

1105 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Zentralstelle für Sammlung Zeitgesch. Dokumente, 21. 3. 1942.

1106 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1107 SI AS 1931, t. e. 1059, Kartoteka predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu, in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu, 1. 8. 1946.

1108 INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Rakuša. *Karawanken Bote*, 20. 10. 1943, str. 6, osmrtnica.

1109 *Marburger Zeitung*, 8. 9. 1944, str. 4, Tapfere Untersteirer.

1110 Mlakar, Žrtve med mobiliziranci, str. 94.

1111 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentesammlung, 2. 1. 1942.

1112 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

- **Reiter, Valter** (*Walter Reiter*): doma iz Prebolda, je padel 20. septembra 1944 na vzhodni fronti;¹¹¹³
- **N. N.:** rojen 7. januarja 1926 v St. Petru pri Mariboru, je bil novembra 1943 poslan v RAD in nato februarja 1944 mobiliziran v Waffen-SS v 15. SS-divizijo. V bojih je bil januarja 1945 ranjen in je pristal v vojaški bolnišnici v Pragi, kjer so ga zajeli ruski vojaki aprila 1945;¹¹¹⁴
- **N. N.:** rojen 12. februarja 1909 v Celju, je takoj po aprilski vojni (kot podčastnik jugoslovanske vojske) prostovoljno vstopil v (Waffen-)SS. Sprva je deloval v Radovljici, nato pa je bil junija 1943 poslan v Varšavo. Tam je bil deležen urjenja in potem poslan na vzhodno fronto. Na Okrožnem sodišču v Ljubljani je bil 16. oktobra 1945 obsojen na šest let zaporne kazni s prisilnim delom in izgubo državljanskih pravic za dobo petih let; leta 1947 je bil na podlagi amnestije izpuščen;¹¹¹⁵
- **N. N.:** rojen 1. avgusta 1921 in po rodu iz Kokrice, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹¹¹⁶
- **Ropitsch, Andreas:** *SS-Schütze*; doma iz Ožbolta pri Dravi, je 21. novembra 1944, star 25 let, padel na zahodni fronti;¹¹¹⁷
- **Rossmann, Stefan:** *SS-Sturmmann*; 6. junija 1941 je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil v začetku leta 1942 pripadnik 1. SS-pehotnega nadomestnega bataljona mrtvaških glav v Varšavi;¹¹¹⁸
- **Röthel, Wilhelm:** *SS-Schütze*; rojen 27. maja 1921 v Kočevju, je 19. junija 1944 padel na vzhodni fronti;¹¹¹⁹

1113 INZ, baza Smrtne žrtve, Valter Reiter. *Marburger Zeitung*, 25. 11. 1944, str. 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 36.

1114 SI AS 1931, t. e. 1059, Zapisnik zaslišanja, 11. 1. 1952. V zapisniku dvakrat ponovi, da je bil pripadnik 14. SS-divizije, a glede na opisana mesta je bil dejansko pripadnik 15. SS-divizije.

1115 SI AS 1931, t. e. 1059, Anketni list osebe, 22. 11. 1963.

1116 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

1117 INZ, baza Smrtne žrtve, Andreas Kopitsch. *Marburger Zeitung*, 30. 12. 1944, str. 3, osmrtnica.

1118 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 28. 3. 1942. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

1119 INZ, baza Smrtne žrtve, Wilhelm Röthel. *Marburger Zeitung*, 27. 11. 1942, str. 7, osmrtnica. *Marburger Zeitung*, 29./30. 7. 1944, str. 11, osmrtnica. V bazi Smrtne žrtve je navedena letnica 1942, a tistega leta je padel njegov brat Josef.

- **Rozman, Pavel** (*Paul Rosman*): *SS-Sturmmann*; rojen 16. junija 1919 v Mariboru, je 20. novembra 1941 padel na vzhodni fronti (pri ukrajinskem Gorodiču);¹¹²⁰
- **Samide, Albin**: *SS-Sturmmann*; rojen 1. marca 1920 v Kleču pri Krški vasi, je kot pripadnik SS-tankovskogrenadirskega polka padel 1. aprila 1944 na južnem delu vzhodne fronte (pri Jelisavetavki);¹¹²¹
- **Schäffer, Alois**: *SS-Sturmmann*; iz Maribora, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;¹¹²²
- **Schaffetz, Ferdinand**; rojen 17. junija 1921 v Mariboru, je bil februarja 1942 pripadnik 8. SS-pehotnega polka;¹¹²³
- **Schauer, Hermann**: *SS-Sturmmann*; kočevski Nmec, pozneje doma iz Rečice ob Savinji, je bil pripadnik LSSAH in je za izkazano hrabrost na vzhodni fronti maja/junija 1943 prejel EK II;¹¹²⁴
- **Schautz, Richard**: *SS-Rottenführer*; iz Maribora, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;¹¹²⁵
- **Schemitsch, Siegfried**: *SS-Mann*; rojen 19. oktobra 1925 v Kočevju, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS. Kot pripadnik SS-tankovskega polka je padel 4. januarja 1944 na vzhodni fronti;¹¹²⁶
- **Schifko, Josef**: *SS-Oberscharführer*; rojen 23. februarja 1910 v Mariboru, je 19. marca 1941 prostovoljno vstopil v nemške oborožene sile in bil dodeljen kot SS-vojni poročevalec (*SS-Kriegsberichter*) esesovski diviziji LSSAH, pozneje pa diviziji Prinz Eugen. Leta 1944 je bil dodeljen *Kommando Adria* in je postal poveljnik *Einsatzgruppe* v Idriji;¹¹²⁷

1120 INZ, baza Smrtne žrtve, Pavel Rozman. *Marburger Zeitung*, 2./3. 5. 1942, str. 11, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 131.

1121 INZ, baza Smrtne žrtve, Albin Samide. *Marburger Zeitung*, 27. 4. 1944, str. 5, osmrtnica.

1122 *Marburger Zeitung*, 30. 9./1. 10. 1944, str. 4, Tapfere Untersteirer.

1123 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

1124 *Marburger Zeitung*, 12., 13., 14. 6. 1943, str. 4, EK II für einen Gottscheer.

1125 *Marburger Zeitung*, 9. 5. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

1126 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Siegfried Schemitsch. *Marburger Zeitung*, 25. 2. 1944, str. 5, osmrtnica.

1127 INZ, Fond dr. Toneta Ferenc, š. Nemška policija 88, »Schifko Josef, SS-Oberscharführer,« nedatirano; »Bericht zur Kuriersendung Nr. 5,« nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 28. 3. 1942. *Marburger Zeitung*, 12. 11. 1941, str. 6, Ein Marburger als Kriegsberichter.

- **Schischek, Martin:** iz Maribora, je 31. maja 1941 prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 dodeljen esesovskemu pehotnemu nadomestnemu bataljonu mrtvaških glav iz Brünna;¹¹²⁸
- **Schlamberger, Franz:** *SS-Schütze*; rojen v Mariboru, je bil kot pripadnik 3. bataljona 1. SS-pehotnega polka mrtvaških glav v začetku leta 1942 ranjen;¹¹²⁹
- **N. N.:** *SS-Kanonier*, rojen 11. novembra 1925 v Beričevem (*Förtschach*) pri Kamniku, je bil 11. novembra 1942 prisilno mobiliziran v Waffen-SS. 18. marca 1944 je prišel na dopust v rodni kraj in dezertiral k partizanom. 24. februarja 1945 je padel v Voklem;¹¹³⁰
- **Schmidl, Willi:** *SS-Panzergrenadier*; rojen leta 1925 v Ribnici na Pohorju, je padel 7. septembra 1943 na vzhodni fronti;¹¹³¹
- **Schoeller, ? von Asch:** *SS-Panzergrenadier*; rojen 7. marca 1907 v Hočah, je padel 10. septembra 1943;¹¹³²
- **Schraml, Wilhelm:** *SS-Sturmmann*; po rodu iz Celja, je bil pripadnik SS-tankovskogrenadirske divizije LSSAH;¹¹³³
- **Schramm, Just:** iz Vuzenice; novembra 1941 je bil v Waffen-SS;¹¹³⁴
- **Schrock, Georg:** rojen v Kamnici pri Mariboru, je 30. avgusta 1942 padel na vzhodni fronti;¹¹³⁵
- **Schrott, Franz:** rojen v Mariboru, je 31. maja 1941 prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 dodeljen orožarni Waffen-SS v Oranienburgu;¹¹³⁶
- **Schrott, Franz:** *SS-Schütze*; iz Maribora, je 31. maja 1941 prostovoljno vstopil v Waffen-SS. Sprva je bil dodeljen

1128 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

1129 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingrückter Untersteirer, 28. 3. 1942.

1130 SI AS 1603, t. e. 23, Tiralica za N. N., 23. 3. 1944.

1131 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1132 Prav tam.

1133 *Marburger Zeitung*, 25./26. 9. 1943, str. 12, obvestilo o rojstvu otroka.

1134 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Dokumentesammlung 27. 11. 1941.

1135 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1136 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

3. SS-pehotnemu nadomestnemu bataljonu mrtvaških glav. Februarja 1942 je bil odlikovan z EK II,¹¹³⁷
- **Schwärzli, Matthias:** *SS-Panzergrenadier*; rojen 19. decembra 1913 v Szondu (na Madžarskem), je bil madžarski folksdojčer in je stanoval v Mariboru. Kot pripadnik divizije Totenkopf je padel 2. septembra 1943 na vzhodni fronti;¹¹³⁸
 - **Schweickhardt, Alex von:** »Soldat der Waffen-SS«; po rodu iz Celja, je padel septembra/oktobra 1944;¹¹³⁹
 - **Sekera, dr. Rudolf:** *SS-Hauptsturmführer*; rojen 20. aprila 1914, je imel SS-številko 146 340. Od novembra 1941 je bil pripadnik 6. SS-izvidniškega bataljona, nato pa je bil oktobra 1944 premeščen v 2. četo 6. SS-sanitetnega bataljona;¹¹⁴⁰
 - **N. N.:** rojen 14. decembra 1921, doma z Zgornjega Jezerkega, je šel prostovoljno v Waffen-SS;¹¹⁴¹
 - **Serša, Anton:** doma iz Trbovelj;¹¹⁴²
 - **Shanitsch, Leonard:** rojen leta 1905 na Ptuju, je padel 30. julija 1942 na vzhodni fronti;¹¹⁴³
 - **Simmer, Friedrich:** *SS-Unterscharführer*; iz Trbovelj, je bil odlikovan z EK II;¹¹⁴⁴
 - **Skalka, Robert:** *SS-Obersturmführer*; rojen 5. decembra 1919 v Celju, je imel SS-številko 341 786. Novembra 1940 je kot esesovski poročnik vstopil v 5. četo 8. SS-pehotnega polka, nato pa je bil aprila 1944 kot nadporočnik premeščen v 2. bataljon 28. SS-gorskega polka. V sestavi te enote je padel 23. aprila 1944;¹¹⁴⁵

1137 Prav tam.

Marburger Zeitung, 4. 3. 1942, str. 5, Mit dem Eisernen Kreuz II. Klasse ausgezeichnet.

1138 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Matthias Schwärzli. *Marburger Zeitung*, 11. 10. 1943, str. 5, osmrtnica.

1139 INZ, baza Smrtne žrtve, Aleks Schweighart. *Marburger Zeitung*, 4./5. 11. 1944, str. 3, osmrtnica.

1140 Moore, *Führerliste*.

1141 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

1142 Zorko, Mobilizacija, str. 148.

1143 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1144 *Marburger Zeitung*, 29. 3. 1945, str. 2, Tapferer Untersteirer.

1145 Moore, *Führerliste*.

- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 8. SS-tankovskogrenadirskega polka;¹¹⁴⁶
- **N. N.:** rojen 14. oktobra 1921, doma s Primskovega, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹¹⁴⁷
- **Slapar, Vincent** (*Wincenz Slaper*): *SS-Rottenführer*;¹¹⁴⁸
- **Slapar, Vinko:** pripadnik esesovske posadke v KZ Mauthausen na Ljubelju vse do konca vojne;¹¹⁴⁹
- **Slavič, Maks** (*Max Slawich*): »*Leutnant in einer SS-Polizeidivision*«; po rodu s Ptuja, je 30. julija 1942 kot pripadnik esesovske policijske divizije padel na vzhodni fronti;¹¹⁵⁰
- **N. N.:** doma iz Trbovelj je bil januarja/februarja 1944 mobiliziran k Waffen-SS in dodeljen protiletalski artileriji;¹¹⁵¹
- **Soderšnik, Franc** (*Franz Soderschnik*): *SS-Sturmmann*; rojen 14. novembra 1920 v Zagradu pri Celju. Leta 1940 je vstopil v Waffen-SS in nato 9. oziroma 10. septembra 1941 padel na finskem delu vzhodne fronte;¹¹⁵²
- **Sojer, Fillip:** doma iz Maribora, je 1. maja 1941 vstopil v Waffen-SS in bil sprva dodeljen 3. četi SS-pehotnega nadomestnega bataljona Der Führer. Nato je bil v začetku leta 1942 pripadnik 3. bataljona 1. SS-pehotnega polka mrtvaških glav;¹¹⁵³
- **Sojer, Stanislaus;** iz Maribora, je 21. avgusta 1941 vstopil v Waffen-SS in bil dodeljen 3. četi SS-pehotnega nadomestnega bataljona Der Führer;¹¹⁵⁴

1146 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1147 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

1148 *Karawanken Bote*, 9. 9. 1944, str. 5, osmrtnica.

1149 Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 382.

1150 INZ, baza Smrtne žrtve, Max Slavič. *Marburger Zeitung*, 15./16. 8. 1942, str. 11, osmrtnica.

1151 SI AS 1931, t. e. 681, Zapisnik zaslišanja, 9. 3. 1945.

1152 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung eingerückter Untersteirer, 24. 4. 1942. INZ, baza Smrtne žrtve, Franz Soderschnik. *Karawanken Bote*, 16. 10. 1941, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 25.

1153 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer 28. 3. 1942. AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942.

1154 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942.

- **Sokol, Janez** (*Johann Sokol*): *SS-Mann*; rojen 24. junija 1919 v okolici Maribora, je padel 30. aprila 1942 na vzhodni fronti;¹¹⁵⁵
- **Sollick, Karl**: rojen leta 1918 v Mariboru, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in padel 14. februarja 1943;¹¹⁵⁶
- **Soukup, Hermann**: *SS-Unterscharführer*; iz Ljutomera, je bil odlikovan z EK II (7. avgust 1943) in EK I (21. avgust t. l.);¹¹⁵⁷
- **Sschalzapfel, Josef**; *SS-Sturmmann*; rojen leta 1923 pri Ljutomeru, je padel 21. januarja 1943;¹¹⁵⁸
- **N. N.**: rojen 18. decembra 1922 v Rakovniku pri Kočevju (Slovenec). Od 10. oktobra 1941 do leta 1942 je bil tolmač na blejski centrali varnostne policije in varnostne službe, od koder je potem odšel k Waffen-SS;¹¹⁵⁹
- **N. N.**: rojen 25. novembra 1920 v Rakovniku pri Kočevju (Slovenec). Od 10. oktobra 1941 do leta 1942 je bil tolmač ter uradni sluga na blejski centrali varnostne policije in varnostne službe, od koder je odšel k Waffen-SS;¹¹⁶⁰
- **Stanek, Franc**: *SS-Scharführer*; rojen 13. septembra 1919 v Meleh pri Gornji Radgoni, je bil leta 1941 aktivni podčastnik Vojske Kraljevine Jugoslavije. Po okupaciji Slovenije je prostovoljno vstopil v Waffen-SS. Poslan je bil na rusko fronto, kjer je bil ranjen. Marca 1944 se je v Radgoni poročil in tudi vzpostavil stike s slovenskimi partizani ter jim priskrbel orožje. Po vojni je bival v svojem rojstnem kraju vse do smrti 8. januarja 1985;¹¹⁶¹
- **Stauber, Ernst**: iz Maribora, je 17. aprila 1941 vstopil v Waffen-SS. Februarja 1942 je bil član štaba esesovske divizije Totenkopf;¹¹⁶²
- **N. N.**: rojen 1. novembra 1918 v Rečici ob Paki, je bil mobiliziran v »edinice SS« in vse do konca vojne služil v Varšavi. Leta 1950 se je vrnil iz vojnega ujetništva;¹¹⁶³

1155 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1156 Prav tam.

1157 *Marburger Zeitung*, 6. 9. 1943, str. 3, Mit dem Eisernen Kreuz I. Klasse ausgezeichnet.

1158 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1159 SI AS 1931, t. e. 840, Tolmači pri KdS Bled, nedatirano.

1160 Prav tam.

1161 Švajncer, Nemska odlikovanje.

1162 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufenen, 12. 2. 1942.

1163 SI AS 1931, t. e. 1059, Anketni list osebe, 5. 10. 1962.

- **Stele, Anton:** rojen 14. januarja 1924 v Tunjiški Mlaki pri Kamniku. Ob začetku vojne je obiskoval škofijsko gimnazijo v Ljubljani, a je bilo šolanje zaradi vojne prekinjeno. 14. januarja 1943 je bil poklican na nabor in bil, kljub nasprotovanju, dodeljen Waffen-SS. Aprila 1943 je bil poslan v Holm in dodeljen esesovski konjenici. Glede na njegov FPN (40144 A) je bil dodeljen štabu 2. (pozneje 16.) SS-konjeniškega polka. Avgusta 1944 je bil prvič v boju, od 20. oktobra 1943 pa so ga vodili kot pogrešanega v boju;¹¹⁶⁴
- **N. N.:** rojen 19. marca 1921 v Rakovniku pri Kočevju (Slovenec). Od 10. oktobra 1941 do leta 1942 je bil tolmač ter stražar na blejski centrali varnostne policije in varnostne službe, od koder je odšel k Waffen-SS;¹¹⁶⁵
- **Stohler, Wilhelm:** *SS-Panzergrenadier*; rojen leta 1919/20, doma iz Bizeljskega, je padel 18. decembra 1944 na zahodni fronti;¹¹⁶⁶
- **Strmschek, Franz:** *SS-Schütze*; iz Maribora-Pobrežja, je bil kot pripadnik 1. SS-pehotnega polka mrtvaških glav ranjen v boju in je okreval v Marienbadu;¹¹⁶⁷
- **Strohmeier (Štromajer), Friedrich (Fritz Strohmeier);** *SS-Sturmmann*; rojen 13. julija 1915 na Ptujju, je padel 6. marca 1944 na južnem delu vzhodne fronte;¹¹⁶⁸
- **N. N.:** iz kamniškega okrožja; kot pripadnik 4. SS-tankovskogrenadirskega polka je bil odlikovan s pehotnim jurišnim znakom v srebru;¹¹⁶⁹
- **N. N.:** iz kranjskega okrožja je konec poletja 1942 prostovoljno vstopil v Waffen-SS. Ob koncu avgusta 1942 pa je

1164 Stele, Maj bo prinesel pomlad, str. 227–242.

1165 SI AS 1931, t. e. 840, Tolmači pri Kds Bled, nedatirano.

1166 *Marburger Zeitung*, 26. 3. 1945, str. 2, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 24. 3. 1945, str. 8, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 54.

1167 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 28. 3. 1942.

1168 INZ, baza Smrtne žrtve, Friedrich Strohmeier. *Marburger Zeitung*, 11. 5. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 229. Slednji vir navaja njegovo ime kot Fritz.

1169 SI AS 1609, t. e. 8, Dopis vodje okrožja Kamnik uredništvu časopisa *Der Heimatgruß*, prejeto 17. 5. 1944.

- kranjski deželni svetovalec o njegovi nesprejemljivosti obvestil vojaško-okrožno poveljstvo v Kranju;¹¹⁷⁰
- **Sutter, dr. Theo:** *SS-Sturmbannführer*; rojen 18. avgusta 1898 na Ptujju (SS-št. 284 499), je bil oktobra 1940 v SS-pehotnem nadomestnem bataljonu Der Führer. Septembra 1943 je bil premeščen k štabu HSSPF Alpenland;¹¹⁷¹
 - **Šindl, Vili** (*Schindl, Willi*): *SS-Panzergranadier*; rojen leta 1926, doma iz Maribora, je 7. septembra 1943 padel na južnem delu vzhodne fronte;¹¹⁷²
 - **N. N.:** doma iz Trbovelj, je bil januarja/februarja 1944 mobiliziran k Waffen-SS in dodeljen protiletalski artileriji;¹¹⁷³
 - **Šlaber, Franc** (*Franz Schlaber*): *SS-Rottenführer*; rojen 1920, doma iz Maribora, je padel 9. avgusta 1944 na južni fronti;¹¹⁷⁴
 - **N. N.:** rojen 6. aprila 1921 v Mariboru, je že leta 1941 vstopil v Waffen-SS. Maja 1945 je pristal v angleškem, nato pa v ruskem ujetništvu. Decembra 1949 je bil poslan v Zahodno Nemčijo, od koder se je naslednje leto vrnil v Slovenijo;¹¹⁷⁵
 - **N. N.:** rojen 11. maja 1924 v Trbovljah, je bil 27. oktobra 1942 mobiliziran v Waffen-SS in dodeljen enoti raketometalcev. Sprva je bil na Nizozemskem, nato pa je bil med februarjem 1943 in majem 1945 na vzhodni fronti. Maja 1945 se je njegova enota predala Američanom. Še istega leta se je zaposlil v Gradcu pri ruski upravi kot prevajalec in tam ostal do avgusta 1945, ko se je vrnil v Slovenijo;¹¹⁷⁶
 - **N. N.:** rojen 31. julija 1901, doma iz Kranja, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹¹⁷⁷

1170 SI AS 1604, t. e. 908, Obvestilo deželnega svetovalca v Kranju o neprimernosti N. N., 26. 8. 1942.

1171 Moore, *Führerliste*.

1172 INZ, baza Smrtne žrtve, Vili Šindl. *Marburger Zeitung*, 19. 10. 1943, str. 4, osmrtnica.

1173 SI AS 1931, t. e. 681, Zapisnik zaslišanja, 9. 3. 1945.

1174 INZ, baza Smrtne žrtve, Franc Šlaber. *Marburger Zeitung*, 10. 8. 1944, str. 4, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 109.

1175 SI AS 1931, t. e. 1060, Kartotečni list osebe, iz leta 1954.

1176 SI AS 1931, t. e. 1060, Anketni list osebe, 28. 2. 1962.

1177 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

- **N. N.:** rojen 12. oktobra 1922, doma iz Kranja, je bil prostovoljec v enotah Waffen-SS;¹¹⁷⁸
- **Šrok, Hugo** (*Hugo Schrock*): *SS-Sturmmann*; rojen 8. marca 1921 v Kamnici pri Mariboru, je 30. avgusta 1942 padel na vzhodni fronti. Odlikovan je bil z ranjeniško značko in medaljo za zimski boj na vzhodu;¹¹⁷⁹
- **Štifter, Vili:** rojen 5. julija 1923 v Črni na Koroškem, je bil januarja 1943 mobiliziran v RAD in od tam »dodeljen k SS pešadiji«. Že aprila 1943 je bil poslan na fronto pri Leningradu in so ga zajeli ruski vojaki. Toda nemški protinapad je pregnal Sovjete in tako je ponovno prišel k svoji enoti. Zaradi predaje je bil »dodeljen v kazensko edinico«, v kateri je bil do kapitulacije Nemčije. Poslan je bil v taborišče Sibirsk, kjer je delal v opekarni. Novembra 1945 je bil vrnjen v Jugoslavijo oziroma Slovenijo;¹¹⁸⁰
- **N. N.:** rojen 6. marca 1924 v Žerjavu, po poklicu rudar, je bil januarja 1943 mobiliziran v Waffen-SS. Sprva je bila njegova enota nastanjena na Poljskem, nato pa v Franciji, kjer je sodeloval v bojih v Normandiji. Ker je bil ranjen, je avgusta 1944 prišel domov na dopust. Dva dni po prihodu je dezertiral in postal partizan Koroškega odreda. Zaradi spora s poveljnikom se je vrnil k Nemcem, ti pa so ga obsodili na tri leta služenja v kazenski enoti v Pragi. Tu je dočakal nemško kapitulacijo in pristal v ruskem ujetništvu. Vrnil se je v Slovenijo;¹¹⁸¹
- **Štupar, Franc:** rojen leta 1924, doma iz Tunjic pri Kamniku, je bil mobiliziran k Waffen-SS. Preživel je vojno in umrl leta 1998;¹¹⁸²
- **Tekavc, Janez** (*Johann Tekautz*): *SS-Oberschütze*; rojen 20. januarja 1920, je bil februarja 1942 pripadnik

1178 Prav tam.

1179 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtnih žrtve, Hugo Šrok. Marburger Zeitung, 24. 9. 1942, str. 7, osmrtnica.

1180 INZ, Fond dr. Toneta Ferencca, š. Nemška okupacija 194, anketni list osebe Vili Štifter, 2. 10. 1962.

1181 SI AS 1931, t. e. 1060, Anketni list osebe, iz leta 1962.

1182 Stele, Tanka črta, str. 48.

SS-nadomestnega bataljona mrtvaških glav (*SS-Totenkopf-Ersatz-Bataillon*) v Brünnu;¹¹⁸³

- **N. N.:** rojen 18. marca 1923 v Ljubljani, je 13. januarja 1943 šel k Waffen-SS in bil tetoviran pod levo roko. 9. maja 1945 ga je zajela Rdeča armada in se je znašel v vojnem ujetništvu, od koder so ga izpustili januarja 1946. Naselil se je v nemškem Kirchdaunu;¹¹⁸⁴
- **Tišič, Andrej** (*Andreas Tischtsch*): *SS-Rottenführer*; rojen 10. oktobra 1921 v Ljutomeru, je padel 17. marca 1944 na severnemu delu vzhodne fronte;¹¹⁸⁵
- **Tivadar, Karel** (*Karl Tiwodar*): *SS-Unterscharführer*; iz Ormoža, je 29. marca 1944 padel na zahodni fronti;¹¹⁸⁶
- **N. N.:** rojen 19. junija 1914 v Dolnji Bistrici pri Lendavi, je bil 17. oktobra 1944 mobiliziran k Waffen-SS in dodeljen »k pešadijskemu bataljonu SS«. Z njim se je znašel na vzhodni fronti, kjer so ga 20. marca 1945 zajeli sovjetski vojaki. Avgusta 1946 se je vrnil iz ujetništva;¹¹⁸⁷
- **N. N.:** rojen 20. septembra 1916 v Rušah pri Mariboru, je bil 26. septembra 1944 mobiliziran v Waffen-SS. 25. aprila 1945 so ga pri Frankfurtu zajeli Rusi, a se je že septembra istega leta vrnil v Slovenijo;¹¹⁸⁸
- **N. N.:** rojen 21. oktobra 1920 v Bukovici pri Ptujju, 15. junija 1941 ga je RAD poslal na avstrijsko Koroško, kjer je delal kot lovski paznik. 30. aprila 1943 so ga mobilizirali k Waffen-SS in dodelili vodu za zveze. Zajeli so ga Rusi, avgusta 1946 pa se je vrnil v Slovenijo;¹¹⁸⁹

1183 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung eingeregelter Untersteirer, 24. 4. 1942.

1184 SI AS 1931, t. e. 1060, Kartotečni list osebe, iz leta 1953.

1185 INZ, baza Smrtne žrtve, Andrej Tišič. *Marburger Zeitung*, 13./14. 5. 1944, str. 11, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 20. 5. 1944, str. 16, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 27. 5. 1944, str. 15, zahvala za izrečeno sožalje ob smrti Andreasa Tischtscha.

1186 INZ, baza Smrtne žrtve, Karel Tivadar. *Marburger Zeitung*, 11. 7. 1944, str. 5, osmrtnica.

1187 SI AS 1931, t. e. 1060, Kartoteka predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu, in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu, 1. 8. 1946.

1188 SI AS 1931, t. e. 1060, Kartoteka predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu, in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu, 14. 9. 1945.

1189 SI AS 1931, t. e. 1060, Kartoteka predhodnih podatkov za vojake, ki so bili v ujetništvu in za osebe, ki so bile v internaciji, na prostovoljnem ali prisilnem delu v inozemstvu, 1. 8. 1946.

- **Traminc, Franc** (*Franz Traminz*): *SS-Mann*, rojen 16. oktobra 1921 v Limbušu pri Mariboru, je padel 20. oktobra 1941 na vzhodni fronti;¹¹⁹⁰
- **Tratnik, Josef**: rojen na Teharjih pri Celju, od koder se je leta 1938 preselil v Gradec. Tu je postal pripadnik polka Brandenburg in se v sestavi enote udeležil poljske, francoske, jugoslovansko-grške in ruske kampanje. Leta 1944 je bil premeščen k 12. SS-diviziji, kjer je bil pripadnik 2. voda 3. čete 12. SS-tankovskega polka. 2. februarja 1945 je bil zajet v Colmarju (Francija). Odlikovan je bil z EK II;¹¹⁹¹
- **Trefalt, Jože**: pripadnik esesovske posadke na KZ Mauthausen na Ljubelju;¹¹⁹²
- **Tretnak, Josef** (*Josef Trettnak*): *SS-Rottenführer*; rojen 3. marca 1920 v Žepovcih (pri Apačah), je 13. novembra 1943 padel na finskem delu vzhodne fronte;¹¹⁹³
- **N. N.**: rojen 9. julija 1924 v Lanisah pri Škofji Loki. Februarja 1942 ga je delovni urad poslal na Koroško, kjer je bil januarja 1943 mobiliziran v delavsko enoto, ki je gradila v okolici Dunaju. A že konec meseca je bil dodeljen Waffen-SS in poslan v Debico na Poljskem. V Debici je bil do maja 1943, v Pragi do septembra 1943, nakar je bil poslan v Grčijo in nato na romunsko fronto. Od tu je bil poslan na Madžarsko, pozneje nazaj na Češkoslovaško in nato v Nemčijo. Marca 1945 je bil ranjen v bojih in poslan na Dansko na zdravljenje. Tam je pristal v vojnem ujetništvu, od koder je maja 1946 prišel nazaj v Slovenijo;¹¹⁹⁴
- **Troha, Franc** (*Franz Trocha*): *SS-Sturmmann*; rojen leta 1924, doma iz Rake pri Krškem, je 24. januarja 1945 padel na Madžarskem; brat Josefa Trohe;¹¹⁹⁵

1190 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1191 AHE, *Soldiers of W-SS from Slovenia*. Kocjančič, Pripadniki Waffen-SS iz Slovenije, str. 76–77.

1192 Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 76.

1193 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtnih žrtve, Josef Tretnak. *Marburger Zeitung*, 24., 25., 26. 12. 1943, str. 9, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 213. Slednji vir navaja njegovo letnico rojstva kot 1919.

1194 SI AS 1931, t. e. 1060, Zapisnik zaslišanja, 16. 5. 1946.

1195 *Marburger Zeitung*, 17., 18. 3. 1945, osmrtnica.

- **Troha, Josef** (*Josef Trocha*): *SS-Rottenführer*; pogrešan v akciji, brat Franca Trohe;¹¹⁹⁶
- **Troje, Karl**: *SS-Rottenführer*; rojen 28. oktobra 1919 v Mozlju, je 4. avgusta 1944 padel na vzhodni fronti;¹¹⁹⁷
- **Trol, Feliks (Srečko)** (*Felix Troll*): *SS-Sturmmann*; rojen 3. februarja 1924 v Spodnji Polskavi, je padel 14. aprila 1944 na vzhodni fronti;¹¹⁹⁸
- **Tschinkel, Ferdinand**: *SS-Panzergranadier*; iz Brežic, je padel 25. decembra 1944;¹¹⁹⁹
- **Türk, Norbert**: *SS-Panzergranadier*, rojen leta 1923, doma iz Maribora, je bil novembra 1943 na vzhodni fronti ranjen in je za dobljenimi poškodbami umrl 18. januarja 1944 v dunajski bolnišnici;¹²⁰⁰
- **Turnšek, Ivan (Janez)** (*Johann Turnschek*): *SS-Kanonier*; rojen 10. decembra 1925, doma iz Lesičnega pri Kozjem, je decembra 1944 podlegel ranam z zahodne fronte. Odlikovan je bil s srebrno in črno ranjeniško značko;¹²⁰¹
- **N. N.**: rojen 18. julija 1924 v Gornjih Novakih pri Cerknem, je leta 1941 odšel v Nemčijo na delo. Tam so ga maja 1943 mobilizirali v SS. Usposabljal se je v Varšavi, nato pa je oktobra odšel na rusko fronto. Po štirih dneh je bil ranjen in poslan na zdravljenje. Julija 1944 se je vrnil na fronto in bil po dveh tednih spet ranjen; vse do februarja 1945 se je zdravil v Beljaku. Aprila 1945 so ga zajeli Francozi, ko se je spet zdravil zaradi nove rane. Iz Metza je bil septembra 1945 vrnjen v Slovenijo, kjer je bil kot »bivši nemški vojak SS« v zbirni bazi Ozne v Kranju;¹²⁰²

1196 Prav tam.

1197 INZ, baza Smrtne žrtve, Karl Troje. *Marburger Zeitung*, 12. 10. 1944, str. 3, osmrtnica.

1198 *Štajerski gospodar*, 13. 5. 1944, str. 15, osmrtnica. INZ, baza Smrtne žrtve, Feliks/Srečko Trol.

1199 *Marburger Zeitung*, 12. 2. 1945, str. 3, osmrtnica.

1200 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Norberg (Norbert) Türk. *Marburger Zeitung*, 22. in 23. 1. 1944, str. 11, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 111. AMNOM navaja datum smrti kot 24. 12. 1943.

1201 INZ, baza Smrtne žrtve, Johan Turnšek. *Marburger Zeitung*, 1. 2. 1945, str. 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 37.

1202 SI AS 1931, t. e. 1060, Zapisnik zaslišanja, 11. 9. 1945.

- **Uratnik, Ladislaus:** *SS-Bewerber*; februarja 1942 je bil pripadnik 1. sanitetne nadomestne čete Waffen-SS v Oranienburgu;¹²⁰³
- **N. N.:** rojen 8. novembra 1922 v Mariboru, je bil 1. decembra 1942 mobiliziran k Waffen-SS. Sprva se je znašel v Gradcu, od koder pa so ga poslali v Kijev, kjer je opravil vozniško usposabljanje. Nato so ga poslali na rusko fronto. Julija 1944 je bil huje ranjen, tako da je bil poslan v Maribor na zdravljenje. Po ozdravitvi je bil poslan na Frankfurt na Odri, kjer je bil v bojih 15. februarja 1945 ponovno ranjen in 25. aprila 1945 so ga zajeli Rusi v bolnišnici v Brandenburgju. A Rusi so ga predali Angležem, le-ti Belgijcem, nato pa se je maja 1946 prek Nemčije vrnil v Slovenijo;¹²⁰⁴
- **Vavpotič, Jože:** rojen leta 1920 v Lukovcih pri Murski Soboti, je bil med vojno pripadnik esesovske posadke na KZ Mauthausen na Ljubelju. Po vojni je bil do julija 1957 orožar v Jugoslovanski ljudski armadi, aktivni član Zveze borcev in KPJ. Takrat je bil aretiran in uradno obtožen uboja interniranca. Obsojen je bil na deset let strogega zapora in dodatna tri leta izgube državljskih pravic;¹²⁰⁵
- **Veber, Valter** (*Walter Weber*): *SS-Panzergranadier*; rojen leta 1922, doma iz Borovca pri Kočevski Reki, je 11. novembra 1943 podlegel težkim ranam;¹²⁰⁶
- **Veigl, Max:** *SS-Sturmman*; rojen 27. junija 1925, doma iz okolice Maribora, je padel 23. decembra 1943 na vzhodni fronti;¹²⁰⁷
- **Verderber, Josef:** *SS-Schütze*; rojen 2. septembra 1920 v Spodnjih Škriljah (pri Dolenji vasi pri Krškem), je

1203 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Wehrmacht Eingerückter Untersteirer, 24. 2. 1942.

1204 SI AS 1931, t. e. 1060, Zapisnik zaslišanja, 17. 5. 1946.

1205 Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 75–77.

1206 INZ, baza Smrtne žrtve, Valter (Walter) Veber (Weber). *Marburger Zeitung*, 29. 11. 1943, str. 5, osmrtnica.

1207 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano *Marburger Zeitung*, 25. 1. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 112. AMNOM navaja datum smrti kot 24. 12. 1943.

9. januarja 1943 kot pripadnik LSSAH padel na vzhodni fronti (pri Čugujevu),¹²⁰⁸
- **Vidergar, Leon:** iz Čemšenika pri Domžalah, je bil januarja 1943 prisilno mobiliziran v Waffen-SS in bil dodeljen motociklističnemu vodu štaba 2. (pozneje 16.) SS-konjeniškega polka;¹²⁰⁹
 - **Vidovič, Janez** (*Johann Widowitsch*): *SS-Rottenführer*; rojen leta 1921, doma iz Maribora (Pobrezje), je 1. maja 1941 vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 pripadnik štaba esesovske divizije Totenkopf. 15. junija 1944 je padel na severu vzhodne fronte;¹²¹⁰
 - **Vidovič, Janez** (*Johann Widowitsch*): *SS-Schütze*; rojen 8. septembra 1912 v Mariboru, je 23. aprila 1941 vstopil v nemške oborožene sile in bil dodeljen Waffen-SS. V začetku leta 1942 je bil na esesovskem vojaškem vadbišču Wildflecken;¹²¹¹
 - **Vladnik, Georg** (*Gregor Wladnigg*): *SS-Sturmmann*; rojen 2. decembra 1912 v Zagradu pri Celju, je padel 15. junija 1943 pri Žiromirju;¹²¹²
 - **Vodeb, Ernst:** *SS-Soldat*; iz Celja, je leta 1942 padel na vzhodni fronti;¹²¹³
 - **N. N.:** *SS-Sturmmann*; doma s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik 1. bataljona 22. SS-tankovskogrenadirskega polka;¹²¹⁴

1208 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Josef Verderber. *Marburger Zeitung*, 10., 11. 7. 1943, str. 10. *Totengedenkbuch*, str. 144.

1209 Stele, Maj bo prinesel pomlad, str. 229, 234, 238.

1210 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen 12. 12. 1942. *Marburger Zeitung*, 19. 7. 1944, str. 4, osmrtnica. *Štajerski gospodar*, 22. 7. 1944, str. 15, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 112.

1211 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Namhaftmachung der zur Deutschen Wehrmacht eingerückter Untersteirer, 28. 3. 1942.

1212 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1213 *Totengedenkbuch*, str. 26.

1214 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano. Seznam zanj navaja FPN 23638, ki je pripadal 242. fortifikacijskem gradbenemu bataljonu nemške kopenske vojske, a gre pri tem po vsej verjetnosti za tipkarsko napako in je prava FPN 29638.

- **N. N.:** *SS-Mann*; s Prevalj na Koroškem, je bil dodeljen 1. bataljonu 2. SS-tankovskega polka;¹²¹⁵
- **Waldorff, Hubert:** *SS-Untersturmführer der Reserve*; po rodu iz Trbovelj, je padel 13. marca 1944 na vzhodni fronti. Odlikovan je bil z EK I in II, KVK 2. razreda z meči, pehotno jurišno značko, medaljo za zimski boj na vzhodu in medaljo ob združitvi 13. marca 1938. Posmrtno je bil povišan v poročnika Waffen-SS;¹²¹⁶
- **Wallis, Reinhold:** doma iz Maribora, je 31. maja 1941 vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 v 3. SS-pehotnem nadomestnem bataljonu mrtvaških glav;¹²¹⁷
- **Weber, ?:** *SS-Panzergrenadier*; rojen leta 1922 pri Brežicah, je 11. novembra 1943 padel na vzhodni fronti;¹²¹⁸
- **N. N.:** rojen 14. maja 1919, doma iz Kranja, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS;¹²¹⁹
- **Weingerl, Franz:** iz Maribora, je 1. maja 1941 vstopil v Waffen-SS in bil februarja 1942 pripadnik SS-nadomestnega pehotnega bataljona Der Führer;¹²²⁰
- **Wiwa, Willi:** *SS-Unterscharführer*; rojen 22. oktobra 1915 v Žabljeku pri Slovenski Bistrici, je bil sprva pomožni policist in bil junija 1943 odlikovan s KVK II z meči za boj proti partizanom. Decembra 1943 je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in bil odlikovan z EK II za zajetje skupine sovražnikov ter oktobra 1944 še z EK I. DKiG je prejel za uničenje enajstih sovražnikovih tankov s Panzerfaustom in zaustavitvijo napada sovjetskega bataljona z le dvajsetimi ljudmi. Prav tako je bil odlikovan s pehotno jurišno značko, srebrno ravnjeniško značko in sponko za bližinski boj;¹²²¹

1215 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1216 INZ, baza Smrtne žrtve, Hubert Waldorff. *Marburger Zeitung*, 27. 4. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 55. *Marburger Zeitung*, 2., 3. 9. 1944, str. 3, Ehrung für einen Gefallenen.

1217 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

1218 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1219 SI AS 1827, t. e. 52, Seznam prostovoljcev k enotam SS, nedatirano.

1220 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, Verzeichnis der zur Kriegsdienstleistung Einberufen, 12. 2. 1942.

1221 *Marburger Zeitung*, 26. 3. 1945, str. 2, Das Deutsche Kreuz in Gold.

- **N. N.:** *SS-Sturmmann*; po rodu s Prevalj na Koroškem, je bil pripadnik SS-inženirskega šolskega in nadomestnega bataljona iz Dresdna;¹²²²
- **Wohlkönig, Ludwig:** *SS-Sturmmann*; po rodu iz Studencev, je padel 7. avgusta 1944 na invazijski fronti (v Franciji); bil je pripadnik SS-tankovskogrenadirske divizije;¹²²³
- **Wolf, Franz:** *SS-Rottenführer*; rojen leta 1925, doma iz Brežic, je 4. avgusta 1944 padel na severnemu delu vzhodne fronte;¹²²⁴
- **Wolker, Gottfried:** *SS-Mann*; iz Trbovelj, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;¹²²⁵
- **Wolker, Siegfried:** *SS-Mann*; iz Trbovelj, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;¹²²⁶
- **Zeder, dr. Herbert:** *SS-Hauptsturmführer*; rojen 30. januarja 1911 v Celju, je imel SS-številko 304 546. Septembra 1941 je bil dodeljen 8. SS-pehotnemu polku, januarja 1945 pa je postal poveljnik 3. bataljona 18. SS-artilerijskega polka;¹²²⁷
- **Zelenko, Hans(i):** *SS-Rottenführer*; rojen 31. maja 1919 v Celju, je padel 29. avgusta 1943 kot poveljnik tanka v essovski tankovski diviziji med boji na vzhodni fronti. Odlikovan je bil z EK II, medaljo za boj na vzhodu, tankovsko jurišno značko v srebru, itd.;¹²²⁸
- **Zorko, Edi (Edward Sorko):** rojen leta 1926 v Trbovljah, je padel marca 1945 v Budimpešti kot pripadnik bataljona težke artilerije;¹²²⁹

1222 SI AS 1692, t. e. 805a, Anschriften der zur Wehrmacht u. RAD eingerückten Personen NSDAP-Ortsgruppe Prävali, nedatirano.

1223 INZ, baza Smrtne žrtve, Johann Wohlkönig. *Marburger Zeitung*, 30. 9./1. 10. 1944, str. 5, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 133. Ta vir kot tudi baza Smrtne žrtve ga navajata kot Johanna, osmrtnica pa se nanaša na Ludwiga (Ludvika).

1224 INZ, baza Smrtne žrtve, Franz Wolf. *Marburger Zeitung*, 28. 8. 1944, str. 3, osmrtnica. *Totengedenkbuch*, str. 113.

1225 *Marburger Zeitung*, 20. 6. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

1226 *Marburger Zeitung*, 5. 7. 1944, str. 3, Tapfere Untersteirer.

1227 Moore, *Führerliste*.

1228 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano. INZ, baza Smrtne žrtve, Hans Zelenko. *Marburger Zeitung*, 20. 10. 1943, str. 5, osmrtnica.

1229 Zorko, Mobilizacija, str. 148, 199.

- **Zrimšek, Anton** (*Anton Srimschek*): *SS-Rottenführer*; doma iz Slovenske Bistrice, je bil januarja/februarja 1944 odlikovan z EK II in pozneje istega leta še s KVK II z meči;¹²³⁰
- **Zwetko, Ernst**: *SS-Sturmann*; iz Maribora, je bil leta 1944 odlikovan z EK II;¹²³¹
- **Zwickler, dr. Walter**: *SS-Obersturmführer*; rojen 30. decembra 1904 v Mariboru, je imel SS-številko 276 240. Od marca 1943 je bil član SS-RuSHA, septembra 1944 pa je bil dodeljen štabu HSSPF Ungarn;¹²³²
- **Žibret, ?** (*Schibret*): *SS-Sturmann*; rojen 26. avgusta 1920 v Hrastniku, je padel 6. aprila 1943 na vzhodni fronti;¹²³³
- **Žnideršič, Friderik** (*Friedrich Schniderschitz*): *SS-Sturmann*; rojen 9. novembra 1921 na Kočevskem, je prostovoljno vstopil v Waffen-SS in kot pripadnik tankovskogrenadirske divizije padel na vzhodni fronti 6. julija 1943.¹²³⁴

1230 *Marburger Zeitung*, 12., 13. 2. 1944, str. 4, Tapfere Untersteirer. *Marburger Zeitung*, 30. 10. 1944, str. 4, Tapfere Untersteirer.

1231 *Marburger Zeitung*, 15. 12. 1944, str. 4, Tapfere Untersteirer.

1232 Moore, *Führerliste*.

1233 AMNOM, ZVŠDZ, š. 12/1, zvezek An der Front-Gefallen, nedatirano.

1234 INZ, baza Smrtne žrtve, Friderik Žnideršič. *Marburger Zeitung*, 11./12. 9. 1943, str. 11, osmrtnica.

ANALIZA PRIPADNIKOV WAFFEN-SS IZ SLOVENIJE IN SLOVENSKEGA RODU

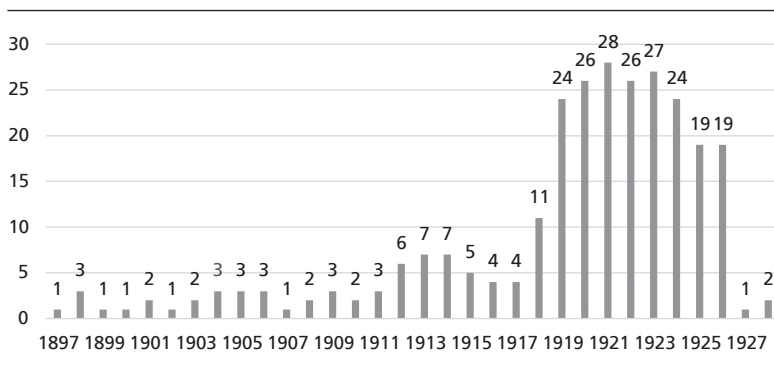
Natančnih podatkov zaradi pomanjkanja izvirnih dokumentov o mobilizaciji in prostovoljnem vpisu v nemške oborožene sile ni mogoče podati. Tako še vedno ni znano natančno število, koliko Slovencev (in Nemcev) iz Slovenije je med vojno postalo pripadnikov nemških oboroženih formacij. Zato pa obstajajo nekatere ocene:

- okoli 84.700 v Wehrmannschaftu na Štajerskem in okoli 28.000 na Gorenjskem in Koroškem,
- okoli 40.000 v Wehrmachtu,
- okoli 15.000 iz avstrijske Koroške,
- okoli 35.000 v štajerskem Volkssturmu,
- med 10.000 in 15.000 žensk in pripadnikov drugih pomožnih služb,
- nekaj 100 pripadnikov Waffen-SS.

Skupaj se je med drugo svetovno vojno na nemški strani borilo več kot 150.000 Slovencev (in Nemcev), tako prostovoljno kot prisilno, pri čemer je treba izpostaviti, da je to »daleč največja skupina Slovencev pod orožjem v 2. svetovni vojni«. ¹²³⁵

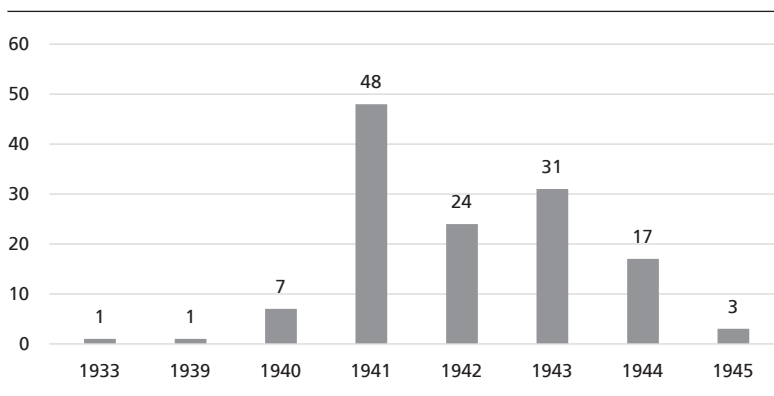
¹²³⁵ Puklavec, Slovenska enciklopedija, str. 54–55.

Graf 1: Pripadniki Waffen-SS iz Slovenije po letnici rojstva

Od 271 pripadnikov Waffen-SS, za katere so znani rojstni podatki, je bil najstarejši rojen leta 1897, dva najmlajša pripadnika pa sta bila rojena leta 1928. Največ pripadnikov (204) je bilo rojenih med letoma 1918 in 1926; ti so bili tudi primarni fokus nemške mobilizacije na Slovenskem.

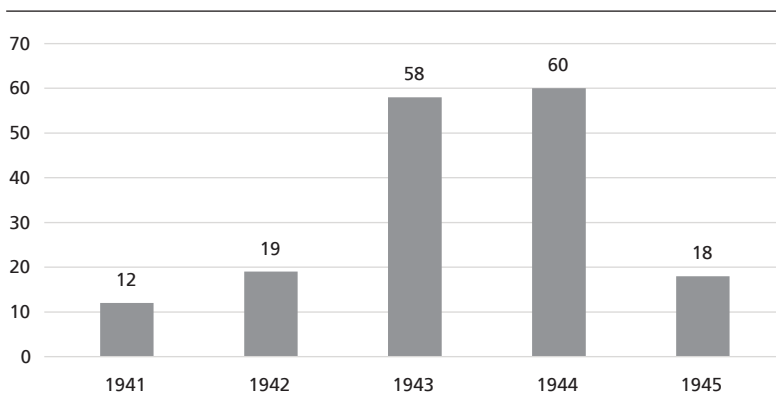
Graf 2: Pripadniki Waffen-SS iz Slovenije po letu vstopa

Za 132 pripadnikov je znana tudi letnica vstopa v Waffen-SS (ali njene oborožene predhodnice). Eden je tako že od leta 1933 služil v oboroženih formacijah SS, medtem ko so bili

trije vključeni v enote Waffen-SS v zadnjem (koledarskem) letu vojne. Največ jih je v Waffen-SS vstopilo leta 1941 (kar 48), kar lahko pripišemo predvsem prostovoljnemu vstopu nemških Slovencev tik pred aprilsko vojno in po njej. V naslednjih treh koledarskih letih je prostovoljni vidik padel in večina je bila v enote Waffen-SS mobiliziranih ali dodeljenih.

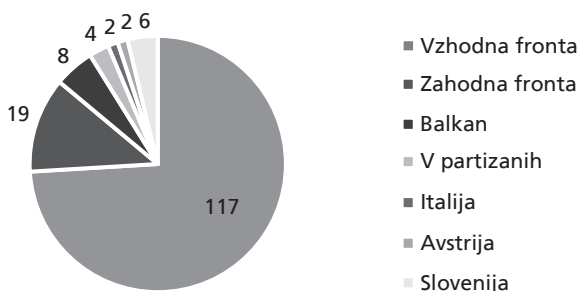
Graf 3: Padli in pogrešani pripadniki Waffen-SS iz Slovenije po medvojnih letih

O pogrešanih in padlih v medvojnem času so doslej znani podatki za 167 pripadnikov. Največ jih je umrlo leta 1944 (60), a že predhodnega leta je umrlo 58 moških. To lahko pripišemo intenziteti bojevanja ter njegovi razširitvi po celotni Evropi. Število padlih je skoraj enako tistemu, ki so ga leta 2012 zabeležili v sklopu podatkovne baze *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej*, in sicer 162.¹²³⁶

1236 Deželak-Barič, *Zaključno poročilo*, str. 12.

Graf 4: Padli in pogrešani pripadniki Waffen-SS iz Slovenije po frontah

Največ vojakov je padlo (ali so bili pogrešani) na vzhodni fronti (kar 117), medtem ko jih je na zahodni fronti padlo le devetnajst. Štirje nekdanji pripadniki Waffen-SS so padli kot pripadniki NOV in POS, šest pa jih je padlo med vojno na območju današnje Slovenije (ko so bili na dopustu ali so bili tu nastanjeni).

Pregled enot in ustanov Waffen-SS, katerim so bili dodeljeni pripadniki, razkriva, da je večina bila dodeljena negorskim enotam, kljub temu da so v Sloveniji rekrutirali primarno za gorske enote Waffen-SS. Prav tako preseneča večje število pripadnikov, dodeljenih specialističnim enotam (tankovske, protitankovske, sanitetne, artilerijske, vozniške itd.).

Dobrih 400 pripadnikov Waffen-SS iz Slovenije ali slovenskega rodu, predstavljenih v tej razpravi, nikakor še ne predstavlja dokončnega števila. To je razvidno tudi iz povojnih spominov pripadnikov Waffen-SS kot tudi pripadnikov Wehrmachta, ki so se dostikrat spominjali sokrajanov in Slovencev v enotah Waffen-SS, a jih niso poimensko zabeležili ali pa njihovih imen niti niso poznali.

Če upoštevam ocene o številu prisilnih mobilizirancev v Wehrmacht, po katerih so padli mobiliziranci predstavljali okoli 20 odstotkov od števila mobilizirancev, in to oceno analogno

poskušam uporabiti tudi pri doslej znanih padlih in pogrešanih pripadnikih Waffen-SS (167), bi nam izračun podal okvirno število pripadnikov Waffen-SS, ki znaša: **835**. To se nekoliko ujema z dosedanjimi splošnimi ocenami, ki so govorile, da je bilo v enotah Waffen-SS »nekaj sto« pripadnikov iz Slovenije.¹²³⁷ Točne številke pa za zdaj (še) ni mogoče podati.

¹²³⁷ Puklavec, Izginotje povratnikov, str. 24–25. Puklavec, Slovenska enciklopedija, str. 54–55.

POVOJNA USODA

Splošno gledano, so pripadniki Waffen-SS, če jim je uspelo preživeti vojno morijo, pristali v vojnem ujetništvu. Zmagoviti zavezniki so jim namenjali več pozornosti kot preostalim razoroženim nemškimi vojakom; med nemškimi ujetniki so zavezniki vojaki nenehno preverjali, ali so bili pripadniki enot Waffen-SS. To so najlažje storili tako, da so pregledovali njihove roke (na notranji strani nadlahti), kjer so pripadniki imeli tetovirano krvno skupino. Večina esesovcev je končala v sovjetskem vojnem ujetništvu, kjer so jih ustrelili ali jim namenili najtežja fizična dela in kaznovanje, pri čemer so jih praviloma ločili od pripadnikov Wehrmachta.¹²³⁸

Po vojni je bilo v Jugoslaviji premoženje ljudi, »ki so se prostovoljno udinjali nemškim SS formacijam, nemški oboroženi sili in nemški policiji«, zaplenjeno v skladu z okrožnico Komisije za upravo narodne imovine pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta z dne 30. junija 1945. S tem so v slovensko zakonodajo prenesli predhodni »Odlok o prehodu sovražnikovega premoženja v državno last, o državnem

1238 Puklavec, ur., *Resnice*, str. 263–264, Zapis o zaslišanju kot priče Kodermana Ivana, 1. 10. 1952; str. 269, Zapis o zaslišanju Hiršel Edvarda, 17. 12. 1951; str. 275, Zapis zaslišanja kot priče Gaberšek Viktor, 2. 10. 1952; str. 308, Moj življenjepis Martina Breznikarja; str. 317, Zapis o izjavi Cvirn Franc, nedatirano.

upravljanju premoženja odsotnih oseb in o zasegi premoženja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odsvojile«, ki je bil objavljen v *Uradnem listu Demokratične federativne Jugoslavije* (št. 2/45). Premoženje so tako avtomatično zaplenili vsem pripadnikom nemške manjšine in pripadnikom nemških oboroženih sil. A tudi (gospodarsko) sodelovanje z nemško vojsko ali Waffen-SS je zadostovalo za zaplembo premoženja, kar je razvidno iz sodbe proti lastnikoma Celjske tekstilne tovarne 22. avgusta 1945. Maks in Valter Bergmann sta bila (v odsotnosti) obsojena na zaporno kazen enega leta s prisilnim delom, z zaplembo celotnega premoženja in izgonom iz države, ker sta tovarno »zavestno vključila v nemško vojno industrijo. Nabavila sta 26 novih strojev s čimer naj bi se podjetje moderniziralo in doseglo čim večje kapaciteto v izdelavi potrebščin za nemško vojsko. Podjetje je izdelovalo za nemško vojsko blago za šotore in nahrbtnike za SS vojake.«¹²³⁹

Večina Slovencev, pripadnikov Waffen-SS, se je vrnila v Slovenijo, nekateri pa so odšli v Nemčijo ali Avstrijo. Nekateri so se iz zavezniškega ujetništva vrnili v Slovenijo že leta 1945, drugi pa v prvi polovici 50. let 20. stoletja. Ob prihodu so jih na Jesenicah ali v Ljubljani zaslišali člani Oddelka za zaščito naroda (Ozna). Z izbruhom sovjetsko-jugoslovanskega razkola (informbirojem) leta 1947 so bili nekateri nekdanji sovjetski vojni ujetniki, med njimi tudi veterani Waffen-SS, ponovno deležni pozornosti slovenske oblasti, saj so med njimi iskali morebitne sovjetske sodelavce, vohune. Tako je bil Stane Ponikvar vrnjen iz francoskega vojno-ujetniškega taborišča v Marseillu prek ameriškega taborišča v Babenhausnu (na Bavarskem) in je 14. junija 1946 prišel na Jesenice. Po nekaj dneh je bil poslan v Novo mesto, kjer so ga poslali na lokalno postajo Ozne in od tam pred preiskovalnega sodnika. Po zaslišanju ga je slednji izpustil domov. A kmalu zatem ga je sredi noči doma »obiskal« oboroženi neznanec in mu naročil, da naj »napiše pismo, v katerem bo

1239 Mikola, *Sodni procesi*, str. 63. Mikola, *Zaplembe premoženja*, str. 33–34. Prim. M. Ferenc, *Zaplembe nemškega imetja*.

pojasnil, kako in zakaj je prišel domov«. Pozneje je bil (kot drugi slovenski mobiliziranci v nemške oborožene sile) mobiliziran še k JA, da je opravil vojaški rok.¹²⁴⁰

V primerjavi s tujino (vključno s preostalimi republikami Jugoslavije), kjer so bili številni sodni procesi proti pripadnikom Waffen-SS, je bilo teh v Sloveniji manj. Najpomembnejši (ter najbolj znan) je bil Rupnikov proces, na katerem je bil poleg Rupnika obsojen še Rösener, ki je bil tudi najvišje rangirani in garnizirani pripadnik Waffen-SS na slovenskem ozemlju. Obtožen je bil za celo vrsto zločinov, ki so bili storjeni v Sloveniji pod njegovim vodstvom, in bil 30. avgusta 1946 na vojaškem sodišču 4. armade JA v Ljubljani obsojen na smrt. Potem ko je bila njegova prošnja za pomilostitev zavrnjena, je bil 4. septembra 1946 obešen.¹²⁴¹

Na drugem, Rainerjevem procesu je bil obsojen še Franz Hradetzky, poveljnik *Kommando Adria*. Večina obtožnice je bila osredotočena na obdobje njegovega delovanja, ko je opravljal funkcijo okrajnega vodje NSDAP za Gorenjsko in je bil tudi vodja okrožja Koroške ljudske zveze (januar–junij 1942). Kot poveljniku vojnopropagandnega oddelka v OZAK-u pa so mu očitali, da je njegova enota »vršila na posebno rafiniran in zločinski način propagando zoper narodno osvobodilni pokret in narodno osvobodilno vojsko s pomočjo manjših propagandističnih in špijonskih skupin, služeč se pri tem časopisov, filma, fotografij, razpečevanja letakov in ustno propagando«. Očitali so mu tudi obveščevalno dejavnost proti 9. korpusu oziroma NOV in POS, kot tudi, da je »pozval ljudi na sodelovanje pri gradnji utrdb v okviru tkzv. 'Pöll' akcijo«. 19. julija 1947 ga je vojaško sodišče 4. armade JA spoznalo za krivega in ga obsojilo »na kazen odvzema svobode s prisilnim delom za dobo 16 /šestnajstih/ let«. 30. julija 1952 je bil izpuščen in se je vrnil v Avstrijo.¹²⁴²

1240 Božič, *Schindlerjev vojak*, str. 7, 68–79.

1241 SI AS 1931, t. e. 542, mapa Proces Rupnik: Rössener Erwin. *Željeznov, Rupnikov proces*, str. 81sl.

1242 AHF, *Yugoslav War Crimes Trials*. SI AS 1931, t. e. 560, Obtožnica proti Rainerju in drugim, 1. 7. 1947.

Do sedaj edini poznani slovenski pripadnik Waffen-SS, ki so mu zaradi medvojnih dogodkov sodili v Sloveniji, je Jože Vavpotič, pripadnik esesovske posadke KZ Mauthausen na Ljubelju. Julija 1957 je bilo ugotovljeno, da je bil Vavpotič med vojno esesovec na Ljubelju in je povzročil najmanj eno smrt interniranca. Odpuščen je bil tako iz JLA, kjer je bil zaposlen kot orožar, kakor izključen iz Zveze borcev in KPJ ter bil obsojen na deset let strogega zapora in dodatna tri leta izgube državljan-skih pravic.¹²⁴³

Edini znani sodni proces zoper slovenskega folksdojčerja je sojenje v sklopu ciklusa dachavskih procesov v Nemčiji. Josef Lukan, folksdojčer iz Spodnje Štajerske, je bil zaradi svojih de-janj v KZ Ebensee (pretepanje internirancev, pri čemer je eden umrl in eden oslepel) leta 1947 obsojen na dvajset let zaporne kazni. Pozneje je bila kazen znižana na petnajst let, a je bil že leta 1955, po desetih letih zapora, izpuščen iz ameriškega zapora.¹²⁴⁴

Za sistematično udejstvovanje v vojnih zločinih na sloven-skem ozemlju (Mauthausen na Ljubelju in tržaška Rižarna) so izven Slovenije prav tako potekali sodni procesi. Med 2. sep-tembrom in 10. novembrom 1947 je v Celovcu potekalo sojenje proti nekaterim pripadnikom esesovske posadke na Ljubelju, vključno s poveljnikom taborišča in taboriščnim zdravnikom. Poveljnik taborišča in še en podčastnik sta bila obsojena na smrt z obešenjem, medtem ko je zdravnik Siegbert Ramsauer, ki je sam usmrtil najmanj pet internirancev, prejel (le) dosmrtno ka-zen. Dva esesovca sta bila oproščena, sedmerica drugih pa je dobila zaporne kazni (od treh do dvajset let ječe). Obešenje dveh esesovcev je bilo izvedeno 10. marca 1948, preostali pa so bili iz zapora odpuščeni že za božič leta 1951. Ramsauer je bil izpu-ščen marca 1954.¹²⁴⁵

Tržaški proces proti osebju Rižarne se je začel 16. februarja in končal 29. aprila 1976, a pri tem je šlo bolj za formalni proces,

1243 Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 75–77.

1244 Höllinger, Josef Lukan. AKK, pismo Klemena Lužarja, 13. 4. 2016.

1245 Tišler in Rovšek, *Mauthausen na Ljubelju*, str. 408–415.

saj dva glavna obtoženca (Joseph Oberhauser in August Dietrich Allers) nista bila na sodišču; Allers je namreč umrl marca 1975 in tako postopek proti njemu sploh ni bil (več) mogoč, medtem ko Italija ni zaprosila za izročitev Oberhauserja. Slednji je bil nato obsojen na dosmrtno kazen, a ni nikoli prišel v italijanski zapor. Oberhauser je umrl na svobodi 22. novembra 1979.¹²⁴⁶

Z osamosvojitvijo Slovenije so začeli raziskovati tudi medvojna in (predvsem) povojna grobišča partizanskih žrtev. Eno izmed teh grobišč (Lukanja) je pri vasi Lukanja v občini Slovenska Bistrica. V njem naj bi bilo okoli 25 domnevnih pripadnikov Waffen-SS, ki so jih že med vojno (15. junija 1944) likvidirali partizani. Septembra in oktobra 2003 so v delno izkopanem grobišču našli ostanke devetih oseb. Muzej novejšje zgodovine Slovenije, ki hrani najdene predmete iz teh grobišč, trenutno nima nobenega predmeta, ki bi pripadal izključno pripadnikom Waffen-SS. To lahko pripišemo dejstvu, da je večina vojakov Waffen-SS pred zajetjem odvrгла razpoznavne predmete in oznake, kot tudi, da so partizani ujetnike pred usmrnitvijo večinoma slekli in jim odvzeli še zadnje razpoznavne predmete.¹²⁴⁷

Medtem ko so se Slovenci, ki so bili prisilno mobilizirani v Wehrmacht, po osamosvojitvi začeli povezovati in od Nemčije prek slovenskih oblasti zahtevati svoje pravice kot žrtve nacističnega režima (vojna odškodnina, nemška pokojnina, invalidska pokojnina za vojne invalide itd.), so bili iz tega izločeni slovenski pripadniki Waffen-SS, ki so prav tako bili večinoma prisilno mobilizirani ali pristali v Waffen-SS (ne po svoji želji). Kot poudarja Zorko:

»Enega večjih moralnih udarcev prisilno mobiliziranim Slovencem v Waffen-SS pa nedvomno predstavlja sprenevedanje njihovih soborcev iz enot redne nemške vojske, ki natančno poznajo njihovo pravo zgodbo, vendar so solidarni bolj v besedah kot

1246 *Risiera di San Sabba*. Zidar, Proces o Rižarni, str. 145–154. Prim. Kostoris, *La Risiera di Trieste*.

1247 M. Ferenc, *Prekopi žrtev*, str. 83–84. O raziskovanju vojnih grobišč Dežman, ur., *Poročilo. Dežman, Resnica in sočutje*. Kocjančič, Zapis pogovora z Moniko Kokalj Kočvar, 13. 10. 2016, osebni arhiv Klemena Kocjančiča. Perme, A. Žitnik in D. Žitnik, ur., *Slovenija*.

dejanjih, čeprav bi bilo treba na osnovi vsega povedanega reči: Če so prisilno mobilizirani Slovenci v nemško vojsko bili in deloma še vedno so diskriminirani, potem so prisilno mobilizirani Slovenci v Waffen-SS diskriminirani dvakrat.«¹²⁴⁸

Zaradi pomanjkanja podatkov v predstavljeni pregled nisem uvrstil pripadnikov slovenske manjšine na Madžarskem in (današnjem prostoru) Italije kot tudi ne pripadnikov italijanske, madžarske ter hrvaške manjšine (in predstavnikov drugih narodov Jugoslavije) v Sloveniji; predvidevamo lahko, da so vsaj nekateri od njih (po različnih poteh) pristali v vrstah Waffen-SS.

Neraziskane so ostale še skupine Slovencev, ki so pred vojno živeli v drugih evropskih državah (nekdanja Jugoslavija, Nemčija, Belgija itd.) in so prav tako lahko postali pripadniki Waffen-SS, če sklepamo po posameznih predstavljenih primerih.

1248 Zorko, Mobilizacija, str. 94.

SKLEP

Med drugo svetovno vojno je bilo slovensko NOG soočeno z večjim številom okupatorjevih vojaških, policijskih in paravojaških formacij, ki so bile odgovorne za uničenje NOV in POS.

Na nemški strani so sodelovale tudi enote Waffen-SS. Sprva je bilo njihovo število na nemško zasedenem ozemlju Gorenjske, Koroške in Spodnje Štajerske minimalno, a se je njihova prisotnost povečala po kapitulaciji Italije, ko je rajh zasedel še predhodno italijansko zasedeno Ljubljansko pokrajino.

Kljub zapisom v povojni literaturi, da so bile enote Waffen-SS, ki so sodelovale v bojih proti slovenskim partizanom, »elitne« in posebej izurjene za protipartizanski boj, je resnica precej drugačna. Nekatere enote, ki so veljale za elitne (kot polkovna skupina 1. SS-tankovskogrenadirskega polka LSSAH) in so dejansko bile izurjene za bojevanje v gorah (kot so bili kraški lovci) ali za nekonvencionalno bojevanje (kot je bil 1. SS-posebni polk Varjag) ali so imele predhodne izkušnje s protipartizanskim bojem (kot npr. 14. grenadirski divizija Waffen-SS), so bile na slovenskem ozemlju le krajši čas ali pa so bile številčno premajhne, da bi bile lahko zares učinkovite v protigverilskem bojevanju. To se je najbolj videlo, ko so te enote sicer dosegle svoje taktične cilje, kot je npr. zavzetje/čiščenje določenega ozemlja, a jim nikoli ni uspelo dokončno uničiti partizanskih enot.

Večina enot Waffen-SS je bila tako drugo- ali tretjerazrednih, sestavljenih predvsem iz tujih pripadnikov, v Slovenijo pa so bile poslana na urjenje ali šolanje, ustanovitev divizije oziroma so tu našle zatočišče med umikom z balkanske fronte. Enote niso bile namenjene za protigverilsko bojevanje, prav tako pa niso bile primerno opremljene oziroma deležne ustreznega urjenja, da bi bile učinkovite v boju proti partizanom.

Tudi strategija, uporabljena proti partizanskim enotam, v povezavi z nemškim podcenjevanjem sposobnosti NOV in POS, je povzročila, da se je večina protipartizanskih operacij končala s prečesavanjem operativnega območja (dolgotrajnim iskanjem partizanskih položajev) z redkimi spopadi, medtem ko so se partizanske enote v manjših skupinah in zahvaljujoč

boljšemu poznavanju terena umaknile in zapustile nemško operativno območje (obkolitveni obroč).

Večina takih protipartizanskih akcij je zato potekala v duhu represij nad lokalnim prebivalstvom, ki so ga (ne)upravičeno sumili, da sodeluje z OF oziroma NOV in POS kot tudi zajetimi partizani. Nemške enote so tako sodelovale v ropih, požigih, mučenjih, posilstvih, umorih ter pošiljanju civilistov ali ujetih partizanov v internacijo, na prisilno delo ali v koncentracijska taborišča. V nekaterih primerih je ravnanje pripadnikov Waffen-SS proti civilistom in zajetim partizanom izzvalo tudi ogorčenje in pritožbe poveljnikov drugih nemških enot. Tako delovanje torej ni prineslo zelenega učinka (zastaševanje civilnega prebivalstva glede sodelovanja v NOG), temveč je dejansko imelo nasprotno posledice, saj je pospešilo rast odporniškega gibanja in aktivnega nasprotovanja okupaciji.

Slovinci niso bili žrtve pripadnikov Waffen-SS samo na območju (današnje) Slovenije, temveč so kot pripadniki uporniških gibanj in/ali zavezniških vojska umirali na različnih evropskih bojiščih v boju proti enotam Waffen-SS. Še več Slovencev in Slovenk je občutilo zločinsko delovanje pripadnikov Waffen-SS v različnih koncentracijskih taboriščih po vsej Evropi, kamor so bili poslani.

Poleg bojnih enot Waffen-SS so bile na slovenskem ozemlju tudi druge bojnopodporne enote in ustanove. Z vidika sistematičnega nasilja sta bili najpomembnejši delovno taborišče na Ljubljani ter prehodno/uničevalno taborišče v Trstu, kjer so pri zločinih sodelovali tudi pripadniki Waffen-SS. Prav tako so v bojih proti slovenskim partizanom delovali tudi trije šolski in nadomestni bataljoni (vsi garnizirani izven današnje Slovenije), medtem ko je v Ljubljani bila esesovska podčastniška šola, ki je ob koncu vojne imela moč polka. Polk je bil poglobitna enota Waffen-SS v Ljubljani kot tudi v celotni Ljubljanski pokrajini, pri čemer je imel nalogo prepričati morebitno vstajo pripadnikov Slovenskega domobranstva v prestolnici. V Ljubljani je delovala še esesovska vojaška bolnišnica, ki je bila edina garnizijska bolnišnica v celotni

Jugoslaviji, medtem ko je bil v Trstu nastanjen vojnopropagandni oddelek, ki je s propagando deloval proti NOG. Oddelek je propagandno dejavnost izvajal tudi s spodbujanjem kulturnega in umetniškega ustvarjanja vseh narodov, ki so živeli na območju OZAK-a (Italijani, Furlani, Nemci, Slovenci, Hrvati).

Koncentracija in sposobnost obravnavanih enot Waffen-SS, nastanjenih na slovenskem ozemlju, ni nikdar dosegla take moči, da bi mogli samostojno ali v sodelovanju z drugimi nemškimi oboroženimi formacijami ogroziti obstoj NOV in POS. Toda sočasno tudi NOV in POS nista bila sposobna uničiti ali vsaj preprečiti delovanja enot Waffen-SS, s čimer se je ustvarila nekakšna pat situacija. To je razvidno tudi iz zadnjega boja druge svetovne vojne pri Borovljah, ko (maloštevilne) enote JA niso bile pripravljene in sposobne zavreti domobransko-nemškega napada.

Tako lahko gverilsko in protigverilsko bojevanje v Sloveniji primerjamo s številnimi primeri iz vojaške zgodovine. Protigverilska sila večinoma v vseh večjih spopadih premaga, a nikoli ne uniči gverilske sile, ki zaradi širšega političnega in vojaškega delovanja pridobiva moč in s pomočjo zunanjih sil ji uspe premagati okupatorja. To se je zgodilo tudi v primeru Slovenije (oziroma Jugoslavije). Medtem ko nobena sila na ozemlju Jugoslavije ni mogla doseči prevlade, je na dokončno vojno usodo vplival razplet na drugih bojiščih, predvsem na italijanski in vzhodni fronti. Z bližanjem frontnih črt je bilo nemško vrhovno poveljstvo prisiljeno umakniti svoje sile proti severu, da so lahko ohranili teritorialni stik z Avstrijo (tretjim rajhom).

Okupator je z okupacijo sprva dela slovenskega ozemlja pridobil tudi dostop do človeške sile za potrebe služenja v nemških oboroženih formacijah, vključno v Waffen-SS. Medtem ko so nekateri pripadniki nemške manjšine ter redki Slovenci prostovoljno vstopili v Waffen-SS, je večina Slovencev (kot tudi folksdojčerjev) pristala v teh enotah zaradi prisilne mobilizacije, zavarjanja, groženj ali premestitve iz drugih formacij.

Predvsem Nemci z območja današnje Slovenije so se povzpeli do častniških položajev, medtem ko so Slovenci večinoma

dosegli le najnižje podčastniške čine. Kljub temu da so si nemške naborne komisije prizadevale pridobiti Slovence za gorske enote Waffen-SS, je iz pregleda doslej znanih pripadnikov razvidno, da so bili ti dodeljeni različnim enotam: od tankovskogrenadirskih, oskrbovalno-logističnih, artilerijskih, protiletalskih, tankovskih, specialnih itd. Slovenski pripadniki Waffen-SS so se borili tako na vzhodni (vključno s Finsko), zahodni, italijanski in balkanski fronti. Vsi niso bili frontni bojovníki, zato pripadnike Waffen-SS iz Slovenije najdemo tudi kot vojaške sodnike in zdravnike, vojne poročevalce pa tudi stražarje v koncentracijskih taboriščih.

Po vojni (in po izpustitvi iz vojnega ujetništva) so se preživelí slovenski pripadniki Waffen-SS večinoma vrnili v Slovenijo, kjer so po sedaj znanih podatkih, kljub pripadnosti tej vojaški formaciji, večinoma živeli brez večjih posledic (glede kazenskega pregona). Zavračanje okolice zaradi služenja okupatorju je, kot pri drugih prisilno mobiliziranih Slovencih v nemške oborožene sile, vseeno obstajalo. Nekateri Slovenci kakor tudi večina Nemcev pa so po vojni ostali v tujini, predvsem v Avstriji.

Slovenci v Waffen-SS so bili eni redkih narodov, iz katerih niso ustanovili narodno homogene enote Waffen-SS, kakor so to naredili iz drugih tujih pripadnikov. Vseeno pa je treba omeniti, da so obstajali načrti za to, a zaradi nasprotovanja domobranskega vodstva niso bili uresničeni. Prav tako po vojni v Sloveniji ni bilo večjega števila sodnih procesov proti pripadnikom Waffen-SS, kar je bila značilnost drugih okupiranih držav.

Druga svetovna vojna je bila tako le eden izmed oboroženih konfliktov, v katerem so se Slovenci borili v tuji uniformi na tujih tleh, kjer so tudi umirali za tujo državo, ki jih je imela za drugorazredne državljane. Pri Slovencih, ki so v vrstah Waffen-SS pristali proti svoji volji, je po koncu vojne prišlo še do sekundarne viktimizacije teh vojnih žrtev (kar so prisilni mobiliziranci bili), saj so jih kot pripadnike zločinske organizacije SS, kot je to sklenil glavni dachavski proces, okolica (kot pripadnike zloglasne SS) ali povojne oblasti pri opredeljevanju njihovega statusa še nadalje viktimizirale.

POVZETEK

**RED MRTVAŠKE
GLAVE POD ALPAMI**

**Enote in ustanove
Waffen-SS na Slovenskem
med drugo svetovno vojno**

Pričujoča razprava na podlagi pregledanih arhivskih in drugih virov obravnava do sedaj precej slabo raziskano obdobje slovenske vojaške in vojne zgodovine – delovanje nemške paravojaške organizacije Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno.

Prvi del monografije je namenjen pregledu splošne zgodovine Waffen-SS. Začetek te organizacije sega v turbulentno obdobje po koncu prve svetovne vojne in razpadu nemškega imperija, ko so se poleg demokratičnih političnih strank pojavile tudi bolj radikalne, tako na levem kot desnem političnem polu. Na slednjem se je kot vodilna sila vzpostavila nemška nacistična stranka, ki je ustanovila tudi svoje paravojaške sile, namenjene varovanju voditeljev ter napadom na politične nasprotnike. Elitna skupina je bila Schutzstaffel (SS), ki je ob prihodu nacistov na oblast leta 1933 pričela integracijo v državni sistem. Naposled se je razvila v celovit sistem znotraj tretjega rajha, vključno z vojaškim krilom (Waffen-SS), ki je neuradno veljalo za četrto vejo nemških oboroženih sil. Pripadniki Waffen-SS so bili dejavni na bojiščih kot tudi v koncentracijskih taboriščih. Zaradi zločinov, storjenih med vojno, je bila Waffen-SS po vojni razglašena za zločinsko organizacijo.

Osrednji, drugi del pričujoče študije predstavlja pregled delovanja enot in organizacij Waffen-SS na slovenskem ozemlju, kjer so bili njihovi nasprotniki enote Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Medtem ko nobena enota Waffen-SS ni sodelovala v napadu na slovensko ozemlje med aprilsko vojno, so v Slovenijo kmalu prišli prvi pripadniki Waffen-SS. Že avgusta 1941 so potekali prvi spopadi med enoto Waffen-SS in slovenskimi partizani. Kljub temu pa je bila prisotnost enot Waffen-SS na naših tleh minimalna vse do kapitulacije Italije jeseni 1943. Od takrat naprej se je zaradi vse močnejšega in aktivnega narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji znašlo vse več enot Waffen-SS, kamor so bile nekatere poslane kot stalne garnizijske enote, druge spet le za posamezne akcije ali popolnitev. Kljub številčnosti pa so, zaradi različnih vzrokov

(slaba oprema in oborožitev, izurjenost, kadrovska podhranjenost) in vojnih zločinov nad civilnim prebivalstvom in zajetimi partizani, njihova prizadevanja ostala brez dokončnega cilja: za trtja narodnoosvobodilnega gibanja. Dejansko so enote in pripadniki Waffen-SS s svojimi represivnimi metodami in brutalnostjo dosegli le, da se je odporniško gibanje še okrepilo.

Zadnji, tretji del monografije predstavlja prvi poskus analize do sedaj zbranih podatkov o pripadnikih Waffen-SS, ki so bili rojeni ali so živeli na območju Slovenije in so bili slovenskega rodu. Te pripadnike lahko delimo na naslednje skupine: Slovenci, rojeni na sedanjem območju Slovenije, pripadniki nemške (avstrijske) narodne manjšine v Sloveniji ter pripadniki Waffen-SS slovenskega rodu, rojeni izven Slovenije. Pregled do sedaj znanih oseb, ki sodijo v ta nabor, tudi omogoča razumevanje, na podlagi kakšnih odločitev ali okoliščin so dejansko postali pripadniki Waffen-SS.

Ob temeljitem pregledu virov in gradiva o tej tematiki je bilo tako mogoče pripraviti doslej prvi sistematični prikaz organiziranosti delovanja enot in ustanov Waffen-SS v slovenskem etničnem prostoru. Pomemben del pri tem predstavlja tudi poskus vzpostavitve prvega sistematičnega, a še nepopolnega seznama pripadnikov Waffen-SS, ki so bili slovenskega rodu ali pa so prihajali iz slovenskega okolja. Študija tako predstavlja izvirni znanstveni prispevek v slovenskem (vojaškem) zgodovinopisju in obenem izziv za nadaljnja raziskovanja.

SUMMARY

**THE ORDER OF
THE DEATH'S HEAD
BENEATH THE ALPS**

**Waffen-SS Units and
Institutions in Slovenia
During World War II**

Based on the reviewed archival and other sources, the present discussion focuses on what is still a rather poorly researched issue in the Slovenian military and war history: the operations of the German paramilitary organisation *Waffen-SS* in Slovenia during World War II.

The first part of the monograph provides an overview of the general history of the *Waffen-SS*. The origins of this organisation date back to the turbulent period after the end of World War I and the dissolution of the German Empire, when, apart from democratic political parties, more radical groups appeared on the left as well as the right side of the political spectrum. The latter was dominated by the German Nazi party as the leading force, which also organised its paramilitary forces intended to protect its leaders and attack its political opponents. The *Schutzstaffel (SS)*, which was integrated into the state system after the Nazis rose to power in 1933, was an elite group. It eventually developed into a comprehensive system within the Third Reich, including its combat units (*Waffen-SS*) that unofficially functioned as the fourth branch of the German armed forces. The *Waffen-SS* members were active in the battlefields as well as in the concentration camps. Because of the crimes committed during the war, the *Waffen-SS* was declared a criminal organisation after the war.

The second, central part of the present study includes an overview of the *Waffen-SS* units and organisations in the Slovenian territory, where they were opposed by the National Liberation Army units and the Partisan Detachments of Slovenia. While no *Waffen-SS* units took part in the invasion of the Slovenian territory in April, the first members of this organisation arrived soon after. As early as in August 1941, the first conflicts between a *Waffen-SS* unit and the Slovenian Partisans occurred. Nevertheless, the presence of the *Waffen-SS* units in the Slovenian territory remained minimal until as late as the Italian capitulation in the autumn of 1943. Since then, due to the increasingly strong and active national liberation movement in

Slovenia, more and more *Waffen-SS* units were deployed there as either permanent garrison units or reinforcements during individual actions. Despite their significant numbers, these units failed to attain their ultimate goal – the destruction of the national liberation movement – due to various reasons (substandard equipment and weapons, inadequate training, personnel shortage) and war crimes against the civilian population and captured Partisans. In fact, with their repressive methods and brutality, the *Waffen-SS* units and members only ensured that the resistance movement became even stronger.

The final, third part of the monograph represents the first attempt at analysing the currently available data regarding the *Waffen-SS* members of Slovenian descent, who were born in the territory of Slovenia or lived there. Primarily, these individuals can be divided into the following categories: Slovenians born in the current territory of Slovenia; members of the German or Austrian national minorities in Slovenia; and the *Waffen-SS* members of Slovenian descent, born abroad. The overview of the currently known persons belonging to these categories also reveals the decisions or circumstances that allowed them to become the *Waffen-SS* members.

A thorough inspection of the sources and materials about this topic therefore enabled the preparation of the first systematic overview of how the *Waffen-SS* units and institutions in the Slovenian ethnic territory were organised. The attempt at establishing the first systematic list of the *Waffen-SS* members who originated from Slovenia or lived there represents an essential part of these efforts. Therefore, the study represents an original scientific contribution to the Slovenian (military) historiography and a challenge for further research.

**VIRI IN
LITERATURA**

Arhivski viri

AMNOM – Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor:

Izjave o Lackovem odredu.

ZVŠDZ – Zvezno vodstvo Štajerske domovinske zveze.

BA-MA – Bundesarchiv-Militärarchiv:

Fond N 756.

Fond RH 10 Generalinspekteur der Panzertruppen.

INZ – Inštitut za novejšo zgodovino:

Fond dr. Toneta Ferenca.

MNZS - Muzej novejše zgodovine Slovenije:

Fototeka.

NARA – National Archives and Records Administration:

RG 242 – Record Group 242 Collection of Foreign Records Seized.

RG 549 – Record Group 549 Records of United States Army, Europe, 1942–1991.

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 220 Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 1939–1948.

SI AS 1483 Centralni komite Varnostno obveščevalne službe Slovenije, 1942–1944.

SI AS 1602 Deželni svetnik okrožja Celje, 1941–1945.

SI AS 1603 Deželni svetnik okrožja Kamnik, 1941–1945.

SI AS 1604 Deželni svetnik okrožja Kranj, 1941–1945.

SI AS 1605 Deželni svetnik okrožja Radovljica, 1934–1945.

SI AS 1606 Deželni svetnik okrožja Trbovlje, 1941–1945.

SI AS 1609 Državni propagandni urad za Koroško, podružnica Kranj, 1941–1944.

SI AS 1618 Nemške vojaške enote na zasedenem slovenskem ozemlju, 1942–1945.

SI AS 1621 Nemško orožništvo na zasedenem področju Spodnje Štajerske, 1941–1945.

SI AS 1622 Nemško orožništvo na zasedenih ozemljih Gorenjske in slovenske Koroške, 1941–1945.

- SI AS 1692 Občina Guštanj, 1941–1945.
- SI AS 1753 Zbirka gradiva o sodnih zaporih v Ljubljani, 1939–1946.
- SI AS 1760 Višji vodja SS in policije v Operacijski coni Jadransko primorje, 1943–1945.
- SI AS 1827 Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu narodnoosvobodilnega sveta, 1944–1946.
- SI AS 1843 Brigade enaintridesete divizije, 1943–1945.
- SI AS 1846 Brigade tridesete divizije, 1943–1945.
- SI AS 1848 Deveti korpus narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, 1943–1945.
- SI AS 1851 Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941–1945.
- SI AS 1854 Odredi devetega korpusa, 1943–1945.
- SI AS 1856 Odredi četrte operativne cone, 1944–1945.
- SI AS 1859 Sedmi korpus narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, 1943–1945.
- SI AS 1864 Komanda vojne oblasti, komande področij in komande mest devetega korpusa, 1944–1945.
- SI AS 1866 Komanda vojne oblasti, komande področij in komande mest četrte operativne cone, 1944–1945.
- SI AS 1869 Četrta operativna cona narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1943–1945.
- SI AS 1876 Policijski varnostni zbor v Ljubljani, 1943–1945.
- SI AS 1877 Slovensko domobranstvo, 1943–1945.
- SI AS 1878 Slovenski narodni varnostni zbor v Operacijski coni Jadransko primorje, 1943–1945.
- SI AS 1890 Zbirka nemškega, italijanskega in madžarskega tiska na okupiranem slovenskem ozemlju, 1941–1945.
- SI AS 1897 Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Sekretariat, 1943–1945.
- SI AS 1912 Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Informacijski oddelek, 1943–1945.
- SI AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–1982.

SI_ZAL_LJU – Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Ljubljana:

SI_ZAL_LJU/0489 – Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura.

SŠM – Slovenski šolski muzej:

Dokumentacijska zbirka, fond Osnovne šole.

TNA – The National Archives:

Home Office 213/1851, Ukrainian prisoners of war in Italy: possible transportation to UK for 'screening'.

Zasebni arhivi

AMM – Arhiv Michaela Melnyka: neobjavljeni spomini Romana K.; neobjavljeni spomini Walterja K.; tipkopis Officer – Service Positions of 14 Galician Division Winter 1944/45.

AKK – Arhiv Klemena Kocjančiča.

Tiskani viri

Čertalič, Jože in Jože Novak. *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del 6. Knjiga 17, Borbe v Sloveniji 1944.* Beograd in Ljubljana: Vojnozgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1986.

Deutsches Rotes Kreuz, Suchdienst München, Vermisstenbildlisten: WA 604: SS-Pz. Gren. Rgt. 6 (SS Inf. Rgt. 3 Div. 'Totenkopf') 7. Kp. München: Deutsches Rotes Kreuz, 1956.

Džinić, Dragoslav, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnoosvobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XII. Knjiga 4. Dokumenti nemačkog rajha 1944–1945.* Beograd: Vojnoistorijski institut, 1979.

Ferenc, Tone. *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del 6. Knjiga 10, Borbe v Sloveniji 1944 (januar).* Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1963.

Ferenc, Tone. *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del 6. Knjiga 11, Borbe v Sloveniji 1944 (februar).* Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1964.

International Military Tribunal Nuremberg. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal: Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946: Volume I. Nuremberg: International Military Tribunal Nuremberg, 1947.

- Krstić, Miloš, ur. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom XI. Knjiga 4. Operacije Jugoslovenske armije 1945. god.* Beograd in Ljubljana: Vojnoistorijski institut in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1975.
- Trgo, Fabijan. *Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Del 6. Knjiga 12, Borbe v Sloveniji 1944 (marec – april).* Beograd in Ljubljana: Vojnozgodovinski inštitut Jugoslovan-ske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1965.
- Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark.* Marburg in Graz: Marburger Verlags, 1941–1945.

Neobjavljeno gradivo

- Biddiscombe, Perry. *The Last Ditch: An Organizational History of the Nazi Werwolf Movement, 1944–45: doktorska disertacija.* London: The London School of Economics, 1990.
- Blood, Philip Warren. *Bandenbekämpfung: Nazi occupation security in Eastern Europe and Soviet Russia 1942–45: doktorska disertacija.* Cranfield: Cranfield University, 2001.
- Haschke, Hannes. *Paul Hausser und die Waffen-SS – Soldaten wie andere auch?: magistrsko delo.* Wien: Universität Wien, 2009.
- Kocjančič, Klemen in Anže Sodnik. *Waffen-SS: raziskovalna naloga.* Ljubljana: Gimnazija Šentvid, 2002.
- Kocjančič, Klemen. *Elita Tretjega rajha: raziskovalna naloga.* Ljubljana: Gimnazija Šentvid, 2003.
- Kokalj Kočevar, Monika. *Gorenjski mobiliziranci v nemški vojski 1943–1945: doktorska disertacija.* Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2016.
- Lorencin, Domen. *Diverzije, sabotaže in vojaški napadi odporniškega gibanja na železnice in druge prometnice na Slovenskem 1941–1945: diplomsko delo.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, 2011.
- Pfeiffer, Roland. *Der Postschutz der Deutschen Reichspost.* 2013. Hrani Klemen Kocjančič.
- Pfeiffer, Roland. *Die SS-Untersführer-Schule Posen-Treskau, später Laibach.* 2008. Hrani Klemen Kocjančič.
- Pfeiffer, Roland. *SS-Junkerschule Klagenfurt.* 2015. Hrani Klemen Kocjančič.
- Pfeiffer, Roland. *Zur Geschichte des SS-Panzergranadier-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 5.* 2006. Hrani Klemen Kocjančič.

- Pfeiffer, Ronald. *Zur Geschichte des SS-Panzergranadier-Ausbildungs- u. Ersatz-Bataillons 11*. 2006. Hrani Klemen Kocjančič.
- Štut, Tomaž. *Elitne enote na območju današnje Slovenije med drugo svetovno vojno: diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, 2008.
- Wiggers, Richard D. *Nuremberg and the Waffen-SS: An Analysis of the Charge of Organizational Criminality: magistrsko delo*. Ottawa: Universite d'Ottawa/University of Ottawa, 1990.

Periodični tisk

- Der Heimatgruß*. Krain, 1943, 1944.
- Goriški list*. Gorica, 1944, 1945.
- Karawanken Bote*. Krain, 1941–1944.
- Marburger Zeitung*. Marburg, 1941–1945.
- Slovenec*. Ljubljana, 1943, 1944.
- Svobodna misel*. Ljubljana, 1994, 1996.
- Štajerski gospodar*. Maribor, 1942–1945.
- Tednik*. Ptuj, 1978.
- TV-15*. Ljubljana, 1969, 1973, 1975.
- Wiener Pharmazeutische Wochenschrift*. Wien, 1940.

Dokumentacijski viri

- INZ – Inštitut za novejšo zgodovino: Tadeja Tominšek Čehulić, Mojca Šorn, Marta Rendla, Dunja Dobaja: Smrtne žrtve med prebi-valstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej [Zbirka]. Ljubljana: Inštitut za no-vejšo zgodovino, [1997-].

Literatura

- Abenheim, Donald. *Bundeswehr und Tradition: Die Suche nach dem gültigen Erbe des deutschen Soldaten*. München in Wien: Oldenbourg, 1989.
- Adlauer, Anna. Claus Bastian – Der Häftling mit der Nummer 1. V: Hans-Günter Richardi, ur., *Lebensläufe – Schicksale von Menschen, die im KZ Dachau waren*. Norderstedt: BoD – Books on Demand, 2001.
- Ailsby, Christopher. *Die Geschichte der Waffen-SS: In Wort und Bild 1923–1945*. Wien: Tosa Verlag, 1999.

- Aitken, Robert. Massacre at Oradour-sur-Glane: 2nd Waffen SS Panzer Das Reich Division's Crime and Punishment. *Litigation*, št. 26 (1999), str. 59–63.
- Ajdič, Bojan et al., ur. *Dachau: Zbornik*. Ljubljana: Borec, 1981.
- Allen, Michael Thad. *The Business of Genocide: The SS, Slave Labor, and the Concentration Camps*. Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press, 2002.
- Ambrose, Stephan. *D-Day June 6, 1944: The Climactic Battle of World War II*. New York: Simon & Schuster, 1994.
- Ambrožič-Novljan, Lado. *Dvanajsta brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Dvanajste brigade, 1976.
- Ambrožič-Novljan, Lado. *Gubčeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Gubčeve brigade, 1972.
- Ambrožič-Novljan, Lado. *Pohod štirinajste: Vojno-zgodovinska študija o pohodu XIV. divizije NOV in POJ iz Suhorja v Beli krajini skozi Hrvaško na Štajersko in o njenih bojih od 6. I. do 26. II. 1944: Druga, dopolnjena in popravljena izdaja*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978.
- Andreyev, Catherine. *Vlasov and the Russian Liberation Movement: Soviet reality and émigré theories*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Angolia, John R. *Cloth Insignia of the SS*. San Jose: R. James Bender Publishing, 1983.
- Anić, Nikola. *Hitlerov Wehrmacht u Hrvatskoj: Od travnja 1941. do svibnja 1945*. Zagreb: Dom i svijet, 2009.
- Anussek, Greg. *Hitler's Raid to Save Mussolini*. Cambridge: Da Capo Press, 2005.
- Antoniou, Georgios et al. Western and southern Europe: The cases of Spain, France, Italy, and Greece. V: Jochen Böchler in Robert Gerwarth, ur., *The Waffen-SS: An European History*. Oxford: Oxford University Press, 2017, str. 76–119.
- Arad, Yitzhak. *Belzec, Sobibor, Treblinka: The Operation Reinhard Death Camps*. Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press, 1999.
- Askey, Nigel. *Operation Barbarossa: The Complete Organisational and Statistical Analysis, and Military Simulation: Volume IIA*. Raleigh: Lulu Publishing, 2013.
- Auersperger, Alenka. Še enkrat o selitvi volksdeutscherjev med II. svetovno vojno. *Arhivi*, št. 36 (2013), str. 237–257.
- Babić, Goran. *Paor s bajonetom: Zločin i kazna vojvođanskih folksdojčera*. Beograd: Glasnik, 2012.

- Babić, Manojlo in Miroslav Luštek. *Tankisti prekomorci*. Nova Gorica: ČZP Soča, 1969.
- Badsey, Stephen. *Arnhem 1994: Operation Market Garden*. London: Osprey Publishing, 1993.
- Bahm, Karl. *Berlin 1945: The Final Reckoning*. St. Paul: MBI Publishing Company, 2001.
- Banny, Leopold. *Schild im Osten: Der Südostwall zwischen Donau und Untersteiermark*. Lackenbach: samozaložba, 1985.
- Barbier, Mary Kathryn. *Kursk: The Greatest Tank Battle, 1943*. St. Paul: Zenith Imprint, 2002.
- Barefield, Michael R. *Overwhelming Force, Indecisive Victory: The German Invasion of Yugoslavia, 1941*. Fort Leavenworth: School of Advanced Military Studies, 1993.
- Basta, Milan. *Rat je završen 7 dana kasnije: Treće izdanje*. Zagreb: Spektar, 1980.
- Bavec, Franjo. *Bazoviška brigada*. Ljubljana: Odbor Bazoviške brigade, Partizanska knjiga, 1970.
- Beaubatie, Gilbert. Juin 1944: Les Pendus de Tulle. *Arkheia*, št. 17-18 (2007), str. 50–59.
- Beevor, Antony. *Berlin: The Downfall 1945*. New York: Viking, 2002.
- Beevor, Antony. *D-Day: The Battle for Normandy*. New York, Toronto: Viking, 2009.
- Bender, Roger James in Hugh Page Taylor. *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS: Volume 1*. San Jose: R. James Bender Publishing, 1986.
- Bender, Roger James in Hugh Page Taylor. *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS: Volume 2*. San Jose: R. James Bender Publishing, 1986.
- Bender, Roger James in Hugh Page Taylor. *Uniforms, Organization and History of the Waffen-SS: Volume 4*. San Jose: R. James Bender Publishing, 1986.
- Benedik, Božo. Nemški okupatorji v blejskih hotelih in vilah. *Kronika*, št. 36 (1988), str. 96–100.
- Bennett, Ralph. Knight's Move at Drvar: Ultra and the Attempt on Tito's Life, 25 May 1944. *Journal of Contemporary History* 22 (1987), 195–208.
- Bergström, Christer. *The Ardennes: Hitler's Winter Offensive 1944–1945*. Havertown: Casemate Publishers, 2014.
- Bezljaj Krevel, Ljudmila. Poštna, telegrafska in telefonska dejavnost v Sloveniji od razpada kraljevine Jugoslavije do razpada socialistične

- Jugoslavije. V: Andrej Hozjan, ur., *Pošta na slovenskih tleh*. Maribor: Pošta Slovenije, 1997, str. 240–281.
- Bezljaj Krevel, Ljudmila. *Pošta, telegraf in telefon: Organizacija poštno-telegrafsko-telefonske dejavnosti v Sloveniji od 1918 do 1950*. Ljubljana: Pošta Slovenije in Tehniški muzej Slovenije, 2004.
- Biber, Dušan. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1966.
- Biddiscombe, Perry. Unternehmen Zeppelin: The Deployment of SS Saboteurs and Spies in the Soviet Union, 1942–1945. *Europe-Asia Studies*, št. 52 (2000), str. 1115–1142.
- Black, Peter in Martin Gutmann. Racial theory and realities of conquest in the occupied east: The Nazi leadership and non-German nationals in the SS and police. V: Jochen Böhrer in Robert Gerwarth, ur., *The Waffen-SS: A European History*. Oxford: Oxford University Press, 2017, str. 16–41.
- Black, Peter. Foot Soldiers of the Final Solution: The Trawniki Training Camp and Operation Reinhard. *Holocaust and Genocide Studies*, št. 25 (2011), str. 1–99.
- Blandford, Edmund L. *Hitler's Second Army: The Waffen SS*. Shrewsbury: Airlife Publishing, 1994.
- Blandford, Edmund. *Two Sides of the Beach: The invasion and defense of Europe in 1944*. Edison: Castle Books, 2001.
- Blood, Philip W. *Hitler's Bandit Hunters: The SS and the Nazi Occupation of Europe*. Washington: Potomac Books, 2006.
- Borch III, Fred L. The 'Malmedy Massacre' Trial: The Military Government Court Proceedings and the Controversial Legal Aftermath. *The Army Lawyer*, št. 3 (2012), str. 22–27.
- Borković, Milan. *Kontrarevolucija u Srbiji: Kvislinška uprava 1941–1944. Knjiga Prva (1941–1942.)*. Beograd: Sloboda, 1979.
- Borković, Milan. *Kontrarevolucija u Srbiji: Kvislinška uprava 1941–1944. Knjiga Druga (1943–1944.)*. Beograd: Sloboda, 1979.
- Borodziej, Włodzimierz. *The Warsaw Uprising of 1944*. Madison: University of Wisconsin Press, 2006.
- Božič, Rasto. *Schindlerjev vojak: Zgodba Staneta Ponikvarja*. Maribor: Kulturni center Maribor, 2016.
- Božović, Srđan. *Divizija 'Princ Eugen'*. Pančevo: Narodni muzej, 2011.
- Brajović, Petar S. *Konačno oslobođenje. Sjećanja i obrade*. Zagreb: Spektar, 1983.
- Bresadola, Gianmarco. The Legitimising Strategies of the Nazi Administration in Northern Italy: Propaganda in the Adriatisches

- Küstenland. *Contemporary European History*, št. 13 (2004), str. 425–451.
- Breuer, William B. *Death of a Nazi Army: The Falaise pocket*. New York, Stein and Day, 1985.
- Breznikar, Martin. Moj življenjepis. V: Ludvik Puklavec, ur., *Resnice v novejši slovenski zgodovini*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, 2005, str. 308.
- Brustein, William. *The Logic of Evil: The Social Origins of the Nazi Party, 1925–1933*. New Haven in London: Yale University Press, 1996.
- Buchheim, Hans. Die Höheren SS- und Polizeiführer. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, št. 11 (1963), str. 362–391.
- Buchheim, Hans. Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, št. 3 (1955), str. 127–157.
- Buckingham, William F. *D-Day: The First 72 Hours*. Stroud: Tempus, 2004.
- Butler, Rupert. *SS-Wiking: The History of the fifth SS Division 1941–45*. Havertown: Casemate, 2002.
- Campbell, Bruce. *The SA Generals and the rise of Nazism*. Lexington: University Press of Kentucky, 1998.
- Carsten, F. L. *The Reichswehr and Politics: 1918 to 1933*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1973.
- Casagrande, Thomas. *Die volksdeutsche SS-Division »Prinz Eugen«: Die Banater Schwaben und die national-sozialistischen Kriegsverbrechen*. Frankfurt/Main: Campus Verlag, 2003.
- Cawthorne, Nigel in Gerlad Steinacher. *Nazis on the Run: How Hitler's Henchmen Fled Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Charlet, Gaston. Beg izpod Ljubelja. *Borec*, št. 10 (1960), str. 421–423.
- Ciechanowski, Jan. *The Warsaw Rising of 1944*. London in New York: Cambridge University Press, 1974.
- Clark, Lloyd. *Anzio: The Friction of War. Italy and the Battle for Rome 1944*. London: Headline Publishing Group, 2006.
- Clark, Lloyd. *Kursk: The Greatest Battle: Eastern Front 1943*. London: Headline Publishing Group, 2012.
- Clark, Lloyd. *Operation Epsom*. Stroud: Sutton, 2004.
- Clute, Robert E. *The International Legal Status of Austria*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1962.
- Cole, Hugh M. *The Ardennes: Battle of the Bulge*. Washington: United States Army Center of Military History, 1993.
- Colja, Katja. Kolaboracionizem v Jadranskem primorju: Domobranci (1943–1945). V: Darko Darovec, ur., *Ljudje v vojni: Druga svetovna vojna v*

- Trstu in na Primorskem*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1995, str. 139–172.
- Corbatti, Sergio in Marco Nova. *Karstjäger! Guerriglia a controguerriglia nell'OZAK 1943–1945*. Seregno: Associazione MADM-Brianza Viva, 2005.
- Cunliffe, Marcus. *History of the Royal Warwickshire Regiment 1919–1955*. London: William Clowes & Sons, 1956.
- Čepič, Zdenko, Damijan Guštin in Martin Ivanič. *Podobe iz življenja Slovencev v drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Črnugelj-Zorko, Franc. *Na zahodnih mejah – 1943: Briškobeneški odred in 3. soška (20.) brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1986.
- Črnugelj-Zorko, Franc. *Na zahodnih mejah – 1944: Briško-beneški odred (druga knjiga)*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1992.
- Črnugelj-Zorko, Franc. *Na zahodnih mejah – 1944: Briško-beneški odred (tretja knjiga)*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2000.
- Daglish, Ian. *Operation Epsom*. Barnsley: Pen & Sword Military, 2007.
- Danglmaier, Nadja in Werner Koroschitz. *Nationalsozialismus in Kärnten: Opfer, Täter, Gegner*. Innsbruck: Studienverlag, 2015.
- Darovec, Jože, Lev Milčinski in Ladi Škerbinek. Psihatrični zavod in njegovi pacienti med vojno: Primer 'Poljanskega nasipa'. *Traditiones*, št. 20 (1991), str. 183–197.
- Davies, Norman. *Rising '44: The Battle for Warsaw*. New York: Viking, 2004.
- Delaforce, Patrick. *The Battle of the Bulge: Hitler's Final Gamble*. Harlow, New York: Person/Longman, 2006.
- Denkhaus, Markus. *Eine dörfliche Gemeinde am Stadtrand von Hamburg: Ehestorf – Alvesen 1933–1948*. Hamburg: samozaložba, 2001.
- D'Este, Carlo. *Fatal Decision: Anzio and the Battle for Rome*. New York: Harper, 1991.
- Deželak-Barič, Vida. *Zaključno poročilo o rezultatih ciljnega raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Dežman, Jože, ur. *Poročilo Komisije vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč*. Ljubljana: Družina, 2008.
- Dežman, Jože, ur. *Resnica in sočutje: Prispevki k črni knjigi titoizma: Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2009–2011*. Ljubljana: Družina, 2011.
- Di Giusto, Stefano in Tommaso Chiussi. *Globocnik's Men in Italy, 1943–45: Abteilung R and the SS-Wachmannschaften of the Operationszone Adriatisches Küstenland*. Atglen: Schiffer Publishing, 2016.

- Di Giusto, Stefano. *I reparti Panzer nell'Operationszone Adriatisches Küstenland (OZAK) 1943–1945: e le Panzer-Sicherungs-Kompanien in Italia = Panzer units in the Operationszone Adriatisches Küstenland (OZAK) 1943–1945: and the Panzer-Sicherungs-Kompanien in Italy*. Montafalcone: Edizioni della Laguna, 2002.
- Dolničar, Ivan. Sklepne operacije in boji v severni Sloveniji. V: Zdravko Klanjšček, ur. *Kako se je končala druga svetovna vojna na Slovenskem*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2001, str. 50–75.
- Dornik Šubelj, Ljuba. *Ozna in prevzem oblasti 1944–46*. Ljubljana: Modrijan, Arhiv Republike Slovenije, 2013.
- Duczko, Wladyslaw. *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*. Leiden: Brill, 2004.
- Dunn, Walter. *Kursk: Hitler's Gamble, 1943*. Westport: Greenwood Press, 1997.
- Dupuy, Trevor N., David L. Bongard in Richard C. Anderson. *Hitler's last gamble: The Battle of the Bulge, December 1944-January 1945*. New York: HarperCollins, 1994.
- Dvorak, Helge. *Biographisches Lexikon der Deutschen Burschenschaft: Band 1: Politiker: Teilband 3. I-L*. Heidelberg: Winter Verlag, 1999.
- Edelman, Marek. *The Ghetto Fights: Warsaw, 1941–43*. London: Bookmarks Publications, 1990.
- Ehlert, Hans, ur. *Armee ohne Zukunft: Das Ende der NVA und die deutsche Einheit Zeitzeugenberichte und Dokumente*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2002.
- Eisenhower, John S. D. *They Fought at Anzio*. Columbia: University of Missouri Press, 2007.
- Elstob, Peter. *Hitler's last offensive*. Barnsley: Pen & Sword Books, 2003.
- Engelbrecht, Peter. *Touristenidylle und KZ-Grauen: Vergangenheitsbewältigung in Pottenstein*. Bayreuth: Verlag C. u. C. Rabenstein, 1997.
- Engler, Richard E. *The final crisis: Combat in northern Alsace, January 1945*. Bedford: Aberjona Press, 1999.
- Evans, Richard J. *The Coming of the Third Reich*. New York: Penguin Group, 2003.
- Fabian, Ferdinand. *Priznal je: Spomini nemškega vojaka na ujetništvo v Jugoslaviji 1945-1951*. Ljubljana: Orbis, 2013.
- Fajdiga, Mirko. *Bračičeva brigada na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem: II. del: 2. knjiga*. Maribor: Obzorja, 1994.

- Fajdiga, Mirko. *Zidanškova brigada*. Ljubljana in Maribor: Partizanska knjiga, Odbor Zidanškove brigade, 1975.
- Farmer, Sarah. *Martyred Village: Commemorating the 1944 Massacre at Oradour-sur-Glane*. Berkeley: University of California Press, 2000.
- Ferenc, Mitja in Gojko Zupan. *Izgubljene kočevske vasi: Nekoč so z nami živeli kočevski Nemci*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Ferenc, Mitja in Gojko Zupan. *Po sledih Kočevarjev v Črmošnjiško-Poljanski dolini*. Dolenjske Toplice: Društvo Kočevarjev staroselcev, 2013.
- Ferenc, Mitja. Tezno – največje prikriveno grobišče u Sloveniji: O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor). *Časopis za suvremeno povijest*, št. 3 (2012), str. 539–569.
- Ferenc, Mitja. »Zaplembe nemškega imetja na Kočevskem.« V: Dušan Nečak, ur., *Stiplovškov zbornik*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005, str. 277–290.
- Ferenc, Mitja. *Kočevska – pusta in prazna: Nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev*. Ljubljana: Modrijan, 2005.
- Ferenc, Mitja. *Nekdanji nemški jezikovni otok na Kočevskem*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2007.
- Ferenc, Mitja. *Prekopi žrtev iz prikritih grobišč (1991–2011)*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2012.
- Ferenc, Tone in Milan Ževart, ur. *Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945*. Ljubljana: Borec, 1982.
- Ferenc, Tone. Dejavnost nemških sil po zlomu Italije. *Borec*, št. 1 (1974), str. 7–21.
- Ferenc, Tone. 'Dva od njih so obglavili s sekiro': Okupatorjev zločin v Idrijskih Krnicah. *Borec*, št. 10 (1977), str. 517–550.
- Ferenc, Tone. Kapitulacija italijanske vojske v Jugoslaviji. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, št. 23 (1983), str. 139–153.
- Ferenc, Tone. Kapitulacija Italije in razoroževanje italijanske vojske. *Borec*, št. 8–9 (1973), str. 425–443.
- Ferenc, Tone. Krasoslovec in jamar, polkovnik in zločinec. *Goriški letnik*, št. 6 (1979), str. 191–216.
- Ferenc, Tone. Lalka v Trstu, Gorici in Vipavski dolini: 'Kralj smrti' iz Treblike Kurt Franz – učitelj slovenskih in italijanskih kolaboracionistov. *Borec*, št. 5 (1977), str. 277–286.
- Ferenc, Tone. Množična vstaja na Gorenjskem decembra 1941. *Borec*, št. 12 (1971): str. 741–783.
- Ferenc, Tone. Nemška policija v operacijski coni 'Jadransko primorje' 1943–1945: 3 [III]. *Borec*, št. 1 (1977), str. 15–32.

- Ferenc, Tone. Nemška policija v operacijski coni 'Jadransko primorje' 1943–1945 [I]. *Borec*, št. 11 (1976), str. 577–592.
- Ferenc, Tone. Nemška policija v operacijski coni 'Jadransko primorje' 1943–1945: 4 [IV]. *Borec*, št. 2 (1977), str. 77–99.
- Ferenc, Tone. Nemški okupator v Ljubljani. V: Vladimir Krivic, *Ljubljana v ilegali: IV: Do zloma okupatorjev*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 187–229.
- Ferenc, Tone. Okupatorjev požig vasi Strmec. *Borec*, št. 11 (1971), str. 677–683.
- Ferenc, Tone. Okupatorjevi dokumenti o hajki na Gorenjskem 8. in 9. avgusta 1941. *Borec*, št. 10 (1971), str. 613–619.
- Ferenc, Tone. Polom raznarodovalnih načrtov nemškega okupatorja v okrožju Kamnik. V: Janko Gedrih et al., ur., *Zbornik občine Domžale*. Domžale: Kulturna skupnost, 1979, str. 171–221.
- Ferenc, Tone. Satan, njegovo delo in smrt. *Borec*, št. 4 (1974), str. 205–226.
- Ferenc, Tone. Satan, njegovo delo in smrt. *Borec*, št. 5 (1974), str. 275–300.
- Ferenc, Tone. Satan, njegovo delo in smrt: Nadaljevanje in konec. *Borec*, št. 6–7 (1974), str. 375–382.
- Ferenc, Tone. Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. V: Lado Smrekar, ur., *Krško skozi čas. 1477–1977. Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine Krško, 1977, str. 379–446.
- Ferenc, Tone. Vseljudska vstaja v Slovenskem primorju po kapitulaciji Italije. *Borec*, št. 2 (1969), str. 156–170.
- Ferenc, Tone. Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. *Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani* 2 (1958), str. 81–156.
- Ferenc, Tone. Žrtve vojnega nasilja. V: Ludvik Puklavec, ur., *Resnice v novejši slovenski zgodovini*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, 2005, str. 86–88.
- Ferenc, Tone. *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*. Maribor: Obzorja, 1967.
- Ferenc, Tone. *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*. Maribor: Obzorja, 1968.
- Ferenc, Tone. *Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941–1945*. Ljubljana: Modrijan, 1997.
- Ferenc, Tone. *Satan, njegovo delo in smrt*. Ljubljana: Borec, 1979.
- Fideršek, Franc. Spoznajmo tudi napol zamolčano. V: Ludvik Puklavec, ur., *Prisilna mobilizacija na Štajerskem*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, 2003, str. 97–144.
- Filipič, France. *Slovinci v Mauthausnu*. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1998.

- Fischer, Thomas. *Soldiers of the Leibstandarte*. Winnipeg: J. J. Fedorowicz Publishing, 2008.
- Fölkel, Ferriccop. *Rižarna: Vrata v smrt: Nacistično taborišče pri Trstu*. Trst in Koper: Založništvo tržaškega tiska, Obala organizacija Zveze združenj borcev NOV, 1990.
- Ford, Ken. *Falaise 1944: Death of an army*. London: Osprey Publishing, 2005.
- Forty, Georg. *The Armies of Rommel*. London: Arms and Armour, 1997.
- Fouché, Jean-Jacques. *Massacre at Oradour: France, 1944: Coming To Grips With Terror*. DeKalb: Northern Illinois University Press, 2004.
- Frantzman, Seth J. in Juvan Čulibrk. Strange Bedfellows: The Bosnians and Yugoslav Volunteers in the 1948 War in Israel/Palestine. *Istorija 20. veka*, št. 27 (2009), str. 189–201.
- Freud, Florian in Bertrand Perz. 1938: Errichtung des Konzentrationslagers Mauthausen. V: Forum Politische Bildung, ur., *Wendepunkte und Kontinuitäten: Zäsuren der demokratischen Entwicklung in der österreichischen Geschichte*. Innsbruck: StudienVerlag, 1998, str. 106–116.
- Freyhofer, Horst H. *The Nuremberg Medical Trial: The Holocaust and the Origin of the Nuremberg Medical Code*. New York: Peter Lang Publishing, 2004.
- Fürbringer, Herbert. *9. SS-Panzer-Division Hohenstaufen: 1944: Normandie, Tarnopol, Arnheim*. Bayeux: Heimdal, 1984.
- Geary, Dick. *Hitler in nacizem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Gebhardt-Herzberg, Sabine. *'Das Lied ist geschrieben mit Blut und nicht mit Blei': Mordechaj Anielewicz und der Aufstand im Warschauer Ghetto*. Bielefeld: samozaložba, 2003.
- Gentile, Carlo. Le SS di Sant'Anna di Stazzema: Azioni, motivazioni e profilo di una unità nazista. V: Marco Palla, ur., *Tra storia e memoria: 12 agosto 1944: La stage di Sant'Anna di Stazzema*. Rome: Carrocci, 2003, str. 86–117.
- Gerk, Stana, Ivka Križnar in Štefanija Ravnikar-Podbevšek, ur. *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju II--1: Zbornik dokumentov, člankov in spominov*. Ljubljana: Borec, 1970.
- Gingerich, Mark P. Waffen SS Recruitment in the 'Germanic Lands,' 1940-1941. *The Historian*, št. 59 (1997), str. 815–830.
- Glantz, David M. in Harold S. Orenstein. *The Battle for Kursk 1943: The Soviet General Staff Study*. London, Portland: Frank Cass, 1999.

- Globočnik, Franci. Landsberg združil številne prijatelje. V: Igor Slavec in Franci Globočnik, ur., *Landsbergerji*. Kranj: Združenje mobiliziranih Gorenjcev v redno nemško vojsko 1943–1945, 2003, str. 10–19.
- Goeschel, Christian in Nikolaus Wachsmann, ur. *The Nazi Concentration Camps, 1933–1939: A Documentary History*. Lincoln in London: University of Nebraska Press, 2012.
- Gornik, Franc. Trpljenje in krivda prisilno mobiliziranih. V: Ludvik Puklavc, ur. *Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942–1945: Zbornik 2. posveta o nemški mobilizaciji Slovencev v 2. svetovni vojni*. Celje in Maribor: Društvo mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945 in Muzej narodne osvoboditve Maribor, 1994, str. 103–106.
- Gosztony, Peter. *Der Kampf um Budapest, 1944/45*. München: Schnell & Steiner, 1964.
- Gosztony, Peter. *Endkampf an der Donau 1944/45*. Wien: Molden Taschenbuch Verlag, 1978.
- González Pinilla, Ángel. Españoles en la Wehrmacht y las Waffen SS (1944–45). V: *Españoles en la II Guerra Mundial el Frante del Est*, ur. Ricardo Recio Cardona, 135–40. Madrid: Vandalia, 1999.
- Grabeljšek, Karel. *Vrhnika in okolica v boju za svobodo*. Nova Gorica: Občinski odbor ZZB Vrhnika, Skupščina občine Vrhnika, 1968.
- Graf, Wolfgang. *Österreichische SS-Generäle: Himmlers verlässliche Vasallen*. Klagenfurt, Ljubljana in Wien: Hermagoras-Verlag, 2012.
- Grum, France. *Vetrinjska tragedija: V spomin nesmrtnim junakom, izdanim v Vetrinju od 27. – 31. maja 1945 in pomorjenim za velike ideje svobode*. Ljubljana: Magnolija, 1991.
- Gstettner, Peter. Das KZ in der Lendorfer Kaserne vor den Toren der Stadt Klagenfurt. Ein Vorschlag zur Geschichtsaufarbeitung und Erinnerung. *Justiz und Erinnerung*, št. 4 (2001), str. 3–11.
- Guček, Milan. *Pekoči sneg: Šerčerjeva brigada: 2. del*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1984.
- Guček, Milan. *Šerčerjeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in Odpor Šerčerjeve brigade, 1973.
- Gülland, Karl-Heinz. Der Sound der freien Welt: Gefangenschaft mit Dolce Vita am Adriastrand. V: Harald Stutte in Günter Lucks, ur., *Hitlers vergessene Kinderarmee*. Reinbek bei Hamburg: Rowolt Taschenbuch Verlag, 2014, str. 122–145.
- Guštin, Damijan. Gradivo KUZOP kot podlaga za proučevanje problema žrtev med drugo svetovno vojno na Slovenskem. *Borec*, št. 5–6 (1989), str. 601–606.

- Guštin, Damijan. Južna železnica kot cilj vojaških operacij slovenskega odporniškega gibanja (1941–1945). *Acta Histriae*, št. 16 (2008), str. 325–342.
- Guštin, Damijan. *Za zapahi: Prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941–1945*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Hajdinjak, Boris. Holokavst med Jadranskim in Baltskim morjem. Družini inger in Kohnstein iz Maribora. V: Irena Šumi in Hannah Starman, ur., *Slovenski Judje: Zgodovina in holokavst: Pregled raziskovalnih tematik*. Maribor: Center judovske kulturne dediščine Sinagoga, 2012, str. 133–240.
- Hamilton, A. *Bloody streets: The Soviet assault on Berlin, April 1945*. Solihull: Helion, 2008.
- Hančič, Damjan. *Revolucionarno nasilje na vzhodnem Gorenjskem, 1941–1945*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2011.
- Hatheway, Jan. *In Perfect Formation: SS Ideology and the SS-Junkerschule-Tölz*. Atglen: Schiffer Military History, 1999.
- Haupt, Werner. *Kriegsschauplatz Italien: 1943–1945*. Stuttgart: Motorbuch Verlag, 1977.
- Hausser, Paul. *Soldaten wie andere auch: Der Weg der Waffen-SS*. Osnabrück: Munin-Verlag, 1966.
- Hausser, Paul. *Waffen-SS im Einsatz*. Göttingen: Plesse Verlag, 1953.
- Headland, Ronald. *Messages of Murder*. Rutherford: Fairleigh Dickinson University Press, 2000.
- Healy, Mark. *Kursk 1943: Tide Turns in the East*. London: Osprey Publishing, 1992.
- Healy, Mark. *Zitadelle: The German Offensive Against the Kursk Salient 4–17 July 1943*. Stroud: History Press, 2010.
- Heike, Wolf-Dietrich. *The Ukrainian Division 'Galicia,' 1943–45: A Memoir*. Toronto: Shevchenko Scientific Society, 1988.
- Hibbert, Christopher. *Arnhem*. London: Phoenix, 2003.
- Hnilicka, Karl. *Das Ende auf dem Balkan 1944/45: Die militärische Räumung Jugoslaviens durch die deutsche Wehrmacht*. Göttingen: Musterschmidt, 1970.
- Hoffmann, Joachim. *Die Tragödie der »Russischen Befreiungsarmee« 1944/45: Wlassow gegen Stalin*. München: Herbig, 2003.
- Höhne, Heinz. *Der Orden unter dem Totenkopf. Die Geschichte der SS*. Augsburg: Weltbild Verlag, 1998.
- Höllinger, Nina. Josef Lukan vor dem US-Militärgericht. *Betrifft Widerstand* 119 (2015), str. 38–43.

- Hribar, Slavko. Izjave o vojnih in povojnih dogodkih. V: Ludvik Puklavc, ur., *Resnice v novejši slovenski zgodovini*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, 2005, str. 261–321.
- Hribovšek, Mitja. *Prekmurska brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Prekmurske brigade, 1975.
- Hudales, Zoran. *Občina Trebnje v NOB*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1975.
- Hurd, Madeleine in Steffen Werther. Retelling the past, inspiring the future: Waffen-SS commemorations and the creation of a 'European' far-right counter-narrative. *Patterns of Prejudice*, št. 50 (2016), str. 420–444.
- Ikovic, Anton in Marjan Linasi. *Koroško partizansko zdravstvo: Na Koroškem in Solčavskem*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1985.
- Isakovič-Rade, Radoslav. *Kosovelova brigada*. Ljubljana: Odbor Kosovelove brigade, Partizanska knjiga, 1973.
- Ivanc, Blaž. Vojna bolnišnica v Ljubljani. V: Lovro Šturm, ur., *Brez milosti: Ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana: Nova revija, 2000, str. 22–45.
- Ivančič, Miloš. *Lebič: Zgodbe pozabljenega eksodusa*. Ljubljana: Sophia, 2013.
- Jan, Ivan. *Kokrški odred: Narodnoosvobodilni boj pod Karavankami II*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980.
- Jan, Ivan. *Kokrški odred: Narodnoosvobodilni boj pod Karavankami: III*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1980.
- Jan, Ivan. *Odstrte zavese II: Okupator in Gorenjsko domobranstvo: Tretji spremenjen ponatis*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB, 1994.
- Janša-Zorn, Olga. Zgodovina blejskega turizma od začetkov do leta 1941. *Kronika* 32 (1984), str. 182–196.
- Jardim, Tomaz. *The Mauthausen Trial: American Military Justice in Germany*. Cambridge in London: Harvard University Press, 2012.
- Jaskot, Paul B. *The Architecture of Oppression: The SS, Forced Labor and the Nazi Monumental Building Economy*. London in New York: Routledge, 2000.
- Jerman, Gregor. Mobilizacija v nemško vojsko med drugo svetovno vojno. V: Ludvik Puklavc, ur., *Prisilna mobilizacija na Štajerskem*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, 2003, str. 11–96.
- Kaden, Eric. *Das Wort als Waffe: Der Propagandakrieg der Waffen-SS und die SS-Standarte »Kurt Eggers«*. Dresden: Winkelried-Verlag, 2009.

- Kaienburg, Hermann, ur. *Konzentrationslager und deutsche Wirtschaft 1939–1945*. Opladen: Leske + Budrich, 1996.
- Kane, Steve. Waffen-SS Forces in the Balkans: A Checklist. *World War II Journal*, št. 7 (2007), str. 3–9.
- Kanoni, Črt. *Moj oče, psihiater Kanoni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2012.
- Kanoni, Črt. *Od blaznice do klinike: 1881–2011: 130 let slovenske psihiatrije*. Ljubljana: samozaložba, 2011.
- Karner, Stefan, ur. *Die Stabsbesprechungen der NS-Zivilverwaltung in der Untersteiermark 1941–1944*. Graz: Leykam Buchverlagsgesellschaft, 1996.
- Kebe, Dimitrij. Tonetu Kebetu, mojemu očetu, borcu za slovensko svobodo v spomin. *Vojnogodovinski zbornik*, št. 29 (2007), str. 53–64.
- Kebe, Tone. Zgodbe iz NOB na Kobariškem. *Borec*, št. 3 (1979), str. 167–181.
- Keegan, John. *Six Armies in Normandy*. New York: Penguin Books, 1982.
- Kellenbach, Katharina von. *The Mark of Cain: Guilt and Denial in the Post-War Lives of Nazi Perpetrators*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Kershaw, Robert J. *It Never Snows in September: The German View of Market-Garden and the Battle of Arnhem, September 1944*. Hershaw: Ian Allen Publishing, 2004.
- Kiauta, Ladislav. *Bračičeva brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1982.
- Kiauta, Ladislav. *Na bojni črti osemnajste: Zgodovinski oris 18. divizije in NOV in PO Jugoslavije: Druga, predelana izdaja*. Ljubljana: Borec, 1973.
- Kladnik, Tomaž. Vojaško usposabljanje podčastnikov in častnikov v Slovenskem domobranstvu. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 1–2 (2001), str. 171–208.
- Kladnik, Tomaž. *Slovenska partizanska in domobranska vojska: Od ustanovitve do konca 2. svetovne vojne*. Ljubljana: Defensor, 2006.
- Klanjšček, Zdravko, ur. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945*. Ljubljana: Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1978.
- Klanjšček, Zdravko. Sklepne operacije in boji v zahodni Sloveniji. V: *Kako se je končala druga svetovna vojna na Slovenskem*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2001, str. 21–34.
- Klanjšček, Zdravko. Vloga narodnoosvobodilnih enot v sovražnikovem zaledju jugoslovansko-nemške fronte v sklepnih operacijah za osvoboditev 1945. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1982), str. 25–34.

- Klanjšček, Zdravko. *Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943–1945*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1999.
- Klinar, Vladimir. *Nastanek in razvoj poštne in telekomunikacijske dejavnosti v koroški in podravski regiji*. Maribor: PTT podjetje, 1991.
- Kocijan, Lado. Sklepne operacije in boji v osrednji Sloveniji. V: Zdravko Klanjšček, ur. *Kako se je končala druga svetovna vojna na Slovenskem*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2001, str. 35–49.
- Kociper, Stanko. *Kar sem živel: Spomini*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
- Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar. Kraški lovci [I]. *Vojnozgodovinski zbornik*, št. 30 (2007), str. 69–80.
- Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar. Kraški lovci: 3. del [III]. *Vojnozgodovinski zbornik*, št. 32 (2008), str. 74–80.
- Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar. Kraški lovci: 4. del [IV]. *Vojnozgodovinski zbornik*, št. 36 (2009), str. 66–74.
- Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar. Kraški lovci: 5., zadnji del [V]. *Vojnozgodovinski zbornik*, št. 38 (2009), str. 67–79.
- Kocjančič, Klemen in Marko Vidmar. Kraški lovci: Nadaljevanje [II]. *Vojnozgodovinski zbornik*, št. 31 (2008), str. 89–100.
- Kocjančič, Klemen. Between Vlasov and Himmler: Russian SS-Sonder-Regiment I 'Waräger' in Slovenia, 1944–45. *Journal of Slavic Military History*, št. 30 (2017), str. 50–60.
- Kocjančič, Klemen. Esesovski padalci in neizvršeni desant na vodstvo slovenske partizanske vojske. *Vojnozgodovinski zbornik*, št. 51 (2020), str. 133–137.
- Kocjančič, Klemen. From Serbia to the OZAK: SS-Gebirgsjäger-Ausbildung und Ersatz-Bataillon 7 in the Adriatic Littoral. *Vojnoistorijski glasnik*, št. 2 (2016), str. 88–106.
- Kocjančič, Klemen. Galicijski levi v bojih proti partizanom: 14. grenadirska divizija Waffen-SS (galicijska št. 1) na Slovenskem. *Studia Historica Slovenica*, št. 3 (2019), str. 815–846.
- Kocjančič, Klemen. Ljubelj kot zadnje nemško oporišče na Gorenjskem med drugo svetovno vojno. *Kronika*, št. 3 (2020), str. 671–680.
- Kocjančič, Klemen. Medicina pod mrtvaško glavo: SS-Lazarett Laibach 1943–1945. *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2 (2018), str. 110–124.
- Kocjančič, Klemen. Partizansko zaslišanje sovražnikovega osebja: na primeru 7. SS-gorskega šolskega in nadomestnega bataljona. *Acta Histriae*, št. 24 (2016), str. 597–614.

- Kocjančič, Klemen. Pripadniki Waffen-SS iz Slovenije in slovenskega rodu izven Slovenije. *Vojnogodovinski zbornik*, št. 26 (2006), str. 71–83.
- Kocjančič, Klemen. Španci v nemški službi na Slovenskem med drugo svetovno vojno. *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2 (2016), str. 7–21.
- Kocjančič, Klemen. The last months of the SDK: Srpski dobrovoljački korpus in Slovenian territory during the Second World War. *Vojnoistorijski glasnik*, št. 2 (2019), str. 110–124.
- Kocjančič, Klemen. Waffen-SS v Trstu in bližnji okolici med drugo svetovno vojno. *Kronika*, št. 3 (2019), str. 665–676.
- Kokalj Kočevar, Monika. *Gorenjski domobranec*. Kranj: Gorenjski muzej, 2000.
- Kokalj Kočevar, Monika. *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Kolar, Franci. Iz Gubčeve brigade v Glavni štab Slovenije. V: Ferdo Godina, ur., *Spomini na partizanska leta: II*. Knjiga. Ljubljana: Borec, 1974, str. 88–97.
- Komnenović, Danilo in Muharem Kreso. *Dvadeset deveta hercegovačka divizija*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1979.
- Kordiš, Ivan. *Gottschee – Kočevje, izgubljena domovina Kočevarjev*. Kočevje: Muzej Kočevje, 1992.
- Kostoris, Sergio. *La Risiera di Trieste: Un crimine comune non militare*. Roma: Barulli Editore, 1974.
- Kotnik, Andrej. Prispevek k bibliografiji del o prisilnih mobilizirancih v nemško vojsko med II. svetovno vojno. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik, ur., *Čas počasi briše: Pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Komenda in Kamnik*. Kamnik: Društvo Demos na Kamniškem, 2013, str. 67–88.
- Kraigher, Živa. *Ljudje in kraji na Pivškem med NOB (1941–1945): 2. knjiga*. Ljubljana in Postojna: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije in Organizacijski odbor ZZB NOV, 2002.
- Краков, Станислав. *Генерал Милан Недић: Књига Друга*. Београд: Нова искра, 1995.
- Краков, Станислав. *Генерал Милан Недић: Књига Прва*. Београд: Нова искра, 1995.
- Kranjc, Gregor. Answering Vlasov's Call: Memory and Slovene Perceptions of the Osttruppen, 1945. *East European Politics and Societies*, št. 22 (2008), str. 249–269.
- Kranjc, Marijan F. *Slovenska vojaška inteligenca*. Grosuplje: Grafis Trade, 2005.

- Kranjec, Silvo. Pol stoletja III. ljubljanske gimnazije.« *Kronika*, št. 7 (1959), str. 107–116.
- Kraševac-Igor, Velimir. *Deveta kočevska brigada*. Ljubljana: Revija Obramba, 1991.
- Krause, Werner H. *SS-Standarte »Kurt Eggers«: Die Propagandaeinheit der Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg*. Inning am Ammersee: Druffel & Vowinckel-Verlag, 2009.
- Križnar, Ivan. *Jeseniško okrožje med nacistično okupacijo in narodnoosvobodilnim bojem*. Jesenice, Ljubljana: Okrožni odbor aktivistov OF, Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2000.
- Križnar, Ivan. *Kranjsko okrožje med nemško okupacijo in narodno osvobodilnim bojem 1941–1945: Kranjsko okrožje 1941–1945*. Kranj in Medvode: Območno združenje borcev in udeležencev NOB, Občinski odbor ZB NOV, 2007.
- Križnar, Ivan. *Škofjeloško okrožje v narodnoosvobodilnem boju: 1941–1945*. Škofja Loka: Območno združenje borcev in udeležencev NOB, 2003.
- Kumm, Otto. *7. SS-Gebirgs-Division Prinz Eugen im Bild*. Osnabrück: Munin Verlag, 1983.
- Kumm, Otto. *The History of the 7 SS Mountain Division 'Prinz Eugen'*. Winnepeg: J. J. Fedorowicz, 1994.
- Kumm, Otto. *'Vorwärts Prinz Eugen!': Geschichte der 7. SS-Freiwilligen-Gebirgs-Division 'Prinz Eugen'*. Osnabrück: Munin-Verlag, 1978.
- Lah, Borivoj. *Ljubljanska brigada*. Ljubljana: Odbor skupnosti borcev Ljubljanske brigade, 1990.
- Lah, Borivoj. *Od Kobarida do Trsta: boji 30. divizije v štirinajstih ofenzivah*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1996.
- Lah, Borivoj. *Prva slovenska artilerijska brigada*. Ljubljana: Partizanska knjiga in Odbor Prve slovenske artilerijske brigade, 1975.
- Lah, Borivoj. *Štirikrat čez Sočo: osvobodilni boj primorskega ljudstva v brigadi Simona Gregorčiča*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1999.
- Lamson, Roy in Stetson Conn. *Anzio 22 January – 22 May 1944*. Washington: United States Army Center of Military History, 1948.
- Landwehr, Richard. *SS Flak Detachment 16: 16th SS Division 'Reichsfuehrer-SS'*. *Siegrunen*, št. 38 (1985), str. 9–12.
- Landwehr, Richard. *SS-Standartenfuehrer und Oberst der Schutzpolizei Max Schimmelpfennig*. *Siegrunen*, št. 32 (1983), str. 10.

- Landwehr, Richard. SS-Sturmbannführer Werner Hahn. *Siegrunen*, št. 40 (1986), str. 34.
- Landwehr, Richard. The Cossack Cavalry Corps of the Waffen-SS, *Siegrunen*, št. 32 (1983), str. 23–34.
- Landwehr, Richard. The Leather Jacket. An Incident in the History of the 24. Waffen-Gebirgs (Karstjäger) Division der SS. *Siegrunen*, št. 80 (2008), str. 125–126.
- Landwehr, Richard. The Waffen-SS and the Crushing of the Slovak Military Mutiny. *Siegrunen*, št. 30 (1983), str. 23–30.
- Landwehr, Richard. Waffen-SS Territorial Commands. *Siegrunen*, št. 82 (2014), str. 8–16.
- Landwehr, Richard. *Italian Volunteers of the Waffen-SS: 24. Waffen-Gebirgs-(Karstjaerger) Division der SS and 29. Waffen-Grenadier-Division der SS (italienische Nr. 1)*. Glendale: Siegrunen, 1987.
- Landwehr, Richard. *Narva 1944: The Waffen-SS and the Battle for Europe*. Silver Springs: Bibliophile Legion Books, 1981.
- Laqueur, Walter, ur. *The Holocaust Encyclopedia*. New Haven in London: Yale University Press, 2001.
- Large, David Clay. Reckoning without the Past: The HIAG of the Waffen-SS and the Politics of Rehabilitation in the Bonn Republic, 1950–1961. *The Journal of Modern History* 59 (1987), str. 79–113.
- Lehmann, Rudolf. *The Leibstandarte III*. Winnipeg: J. J. Fedorowicz Publishing, 1990.
- Leleu, Jean-Luc. From the Nazi Party's Shock Troop to the 'European' Mass Army: The Waffen-SS Volunteers. V: C. G. Krüger et al., ur., *War Volunteering in Modern Times*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, str. 231–247.
- Lepre, Georg. *Himmler's Bosnian Division: The Waffen-SS Handschar Division 1943–1945*. Atglen: Schiffer Military History, 1997.
- Levičnik, Karel. *Artileristi prekomorci*. Nova Gorica: ČZP Soča, 1968.
- Likar, Zdravko. *Franc Uršič–Joško*. Kobarid: Kobariški muzej, 2000.
- Linasi, Marjan. Problematika mobilizacij v nemško vojsko na Koroškem. V: Ludvik Puklavec, ur., *Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942–1945: Zbornik 2. posveta o nemški mobilizaciji Slovencev v 2. svetovni vojni*. Celje in Maribor: Društvo mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945 in Muzej narodne osvoboditve Maribor, 1994, str. 39–42.
- Linasi, Marjan. *Koroški partizani: Protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske Osvobodilne fronte*. Celovec: Mohorjeva družba, 2010.

- Littlejohn, David. *Foreign Legions of the Third Reich: Volume 2: Belgium, Great Britain, Holland, Italy and Spain*. San Jose: R. James Bender Publishing, 1987.
- Littlejohn, David. *Foreign Legions of the Third Reich: Volume 3: Albania, Czechoslovakia, Greece, Hungary and Yugoslavia*. San Jose: R. James Bender Publishing, 1994.
- Littlejohn, David. *Foreign Legions of the Third Reich: Volume 4: Poland, the Ukraine, Bulgaria, Romania, Free India, Estonia, Latvia, Lithuanian, Finland and Russia*. San Jose: R. James Bender Publishing, 1987.
- Ljubeljsko taborišče: Podružnica Mauthausna*. Kranj in Tržič: Gorenjski tisk in Združenje borcev NOV Slovenije Tržič, 1962.
- Logusz, Michael O. *Galicja Division: The Waffen-SS 14th Grenadier Division 1943–1945*. Atglen: Schiffer Publishing, 1997.
- Lucas, James. *Hitler's Commanders. German Action in the Field, 1939–1945*. Barsley: Frontline Books, 2014.
- Lukas, Richard C. *The Forgotten Holocaust: The Poles under German Occupation, 1939–1944*. New York: Hippocrene Books, 2012.
- Lumans, Valdis O. Recruiting Volksdeutsche for the Waffen-SS: From Skimming the Cream to Scraping the Dregs. V: Sanders Marble, ur., *Scraping the Barrel: The Military Use of Substandard Manpower 1860–1960*. New York: Fordham University Press, 2012, str. 197–224.
- Lumans, Valdis O. The Ethnic Germans of the Waffen-SS in Combat: Dregs or Gems?. V: Sanders Marble, ur., *Scraping the Barrel: The Military Use of Substandard Manpower 1860–1960*. New York: Fordham University Press, 2012, str. 225–253.
- Lumsden, Robin. *Himmler's Black Order: A History of the SS, 1923–45*. Sparkford: Sutton Publishing, 2005.
- Makuc, Dorica. *In gnojili boste nemško zemljo*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1990.
- Makuc, Dorica. *Primorska dekleta v Nemčijo gredo*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2005.
- Malle, Avguštin. Widerstand unter schwersten Bedingungen: Kärntner Slowenen im Widerstand. V: Stefan Karner in Karl Duffek, ur., *Widerstand in Österreich 1938–1945: Die Beiträge der Parlaments-Enquete 2005*. Graz in Wien: Verein zur Förderung der Forschung von Folgen nach Konflikten und Kriegen, 2007, str. 111–123.
- Marcuse, Harold. *Legacies of Dachau: The Uses and Abuses of a Concentration Camp, 1933–2001*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

- Marolt, Jože. *Šerčerjeva brigada na Štajerskem*. Maribor: Obzorja, 1993.
- Maršálek, Hans. *Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen: Dokumentation*. Wien: Österreichische Lagergemeinschaft Mauthausen, 1974.
- Martelanc, Jožko. *Goriška fronta 1943*. Nova Gorica: Območno združenje borcev in udeležencev v NOB, Organizacijski odbor za praznovanje 60-letnice Goriške, 2003.
- McNab, Chris. *World War II Data Book: The SS, 1923–1945*. London: Amber Books, 2009.
- Mees, Bernard. Hitler and Germanentum. *Journal of Contemporary History*, št. 39 (2004), str. 245–261.
- Mehner, Kurt. *Die Waffen-SS und Polizei 1939–1945: Führung und Truppen*. Norderstedt: Militar-Verlag Klaus D. Patzwall, 1995.
- Meyer, Hubert. *The 12th SS: The History of the Hitler Youth Panzer Division: Volume Two*. Mechanicsburg: Stackpole Books, 2005.
- Melnyk, Michael James. *To Battle: The Formation and History of the 14. Galician SS Volunteer Division*. Solihull: Helion, 2002.
- Messenger, Charles. *Hitler's Gladiator. The Life and Wars of Panzer Army Commander Sepp Dietrich*. Washington: Brassey's, 2001.
- Michaelis, Rolf. *Die Chronik der 24. Waffen-Gebirgs[Karstjäger]-Division der SS*. Erlangen: Michaelis, 1992.
- Michaelis, Rolf. *Die Gebirgs-Divisionen der Waffen-SS. 2. Aufl.* Berlin: Michaelis, 1998.
- Michaelis, Rolf. *The History of the 24. Waffen-Gebirgs (Karstjäger)-Division and the Holders of the Anti-Partisan War Badge in Gold in the Second World War*. Atglen: Schiffer Military History.
- Mikola, Milko. *Sodni procesi na Celjskem 1944–1951*. Celje: Zgodovinski arhiv, 1995.
- Mikola, Milko. *Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943–1952*. Celje: Zgodovinski arhiv, 1999.
- Mikuž, Metod. *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji. IV. knjiga*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973.
- Mitcham Jr., Samuel W. *The Rise of the Wehrmacht: The German Armed Forces and World War II: Volume 1*. Westport in London: Praeger Security International, 2008.
- Mitcham, Jr., Samuel W. *German Order of Battle: Volume Three: Panzer, Panzer Grenadier, and Waffen SS Divisions in World War II*. Mechanicsburg: Stackpole Books, 2007.

- Mitcham, Samuel W. *Panzers in winter: Hitler's army and the Battle of the Bulge*. Westport: Praeger Security International, 2006.
- Mladjenović, Lj. Nenavaden dokument v vili 'Kopaonik'. *Borec*, št. 3 (1962), str. 121.
- Mlakar, Boris. Nacistična 'Nova Evropa' in Slovenci. V: Nevenka Troha, Mojca Šorn in Bojan Balkovec, ur., *Evropski vplivi na slovensko družbo*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008, str. 395–405.
- Mlakar, Boris. O delovanju nasprotnikov partizanstva na območju Rihemberka. V: Zalka Jereb, ur., *Kronika Rihemberka - Branika II*. Branik: Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik, Branik, 2006, str. 153–164.
- Mlakar, Boris. Žrtve med mobiliziranci v nemško vojsko in med pripadniki drugih oboroženih okupatorjevih formacij v Zasavju v letih 1944–1945. V: Vida Deželak Barič in Miran Kalšek, ur., *Žrtve druge svetovne vojne v Zasavju*. Ljubljana in Trbovlje: Inštitut za novejšo zgodovino in Zasavski muzej, 2012, str. 89–94.
- Mlakar, Boris. *Domobranstvo na Primorskem: 1943–1945*. Ljubljana: Borec, 1982.
- Mlakar, Boris. *Slovensko domobranstvo: 1943–1945: Ustanovitev, organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.
- Moll, Martin. Das SS-Genesenden-Bataillon in Feldbach, 1942/43. *Blätter für Heimatkunde*, št. 3/4 (2015), str. 67–76.
- Motadel, David. *Islam and Nazi Germany's War*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014.
- Mühlenberg, Jutta. *Das SS-Helferinnenkorps: Ausbildungs, Einsatz und Entnazifizierung der weiblichen Angehörigen der Waffen-SS 1942–1949*. Hamburger: Hamburger Edition, 2011.
- Munoz, Antonio J. *For Czar and Country: A History of the Russian Guard Corps, 1941–1945*. Bayside: Axis Europa Books, 1999.
- Munoz, Antonio J. *Forgotten Legions: Obscure Combat Formations of the Waffen-SS*. Boulder, Colorado: Paladin Press, 1991.
- Munoz, Antonio J. *The Druzhina SS Brigade: A History, 1941–1943*. New York: Axis Europa Books, 2000.
- Nash, Douglas E. *Hell's Gate: The Battle of the Cherkassy Pocket, Januar-February 1944*. Southbury: RZM Publishing, 2002.
- Nečak, Dušan. 'Nemci' v Sloveniji 1938–1948. V: Dušan Nečak et al., *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004, str. 349–373.
- Neillands, Robin. *The Battle of Normandy, 1944*. London: Cassell, 2002.

- Neulen, Hans Werner. *An deutscher Seite: Internationale Freiwillige von Wehrmacht und Waffen-SS*. München: Universitas Verlag, 1992.
- Newton, Steven H. *Kursk: The German View: Eyewitness Reports of Operation Citadel by the German Commanders*. Cambridge: Da Capo Press, 2002.
- Nikolić, Kosta. Obračun Titova režima s jugoslavenskim monarhističkim protukomunističkim snagama na kraju Drugog svjetskog rata. *Časopis za suvremenu povijest*, št. 3 (2012), str. 631–650.
- Nipe, Georg. *Blood, Steel, and Myth: The II. SS-Panzer-Korps and the Road to Prochorowka, July 1943*. Southbury: Newbury, 2011.
- Nipe, George M. *Last Victory in Russia: The SS-Panzerkorps and Manstein's Kharkov Counteroffensive, February-March 1943*. Atglen: Schiffer Publishing, 2000.
- Norling, Erik. Spanish Waffen-SS Volunteers in Italy, 1944–1945. A Chapter in the Unknown Story of the Spanish Waffen-SS. *Siegrunen*, št. 72 (2002): str. 15–18.
- Nose, Aleš. *Domobranci zdravo – Bog daj: Protikomunistične enote na Slovenskem 1942–1945*. Ljubljana: Modrijan, 2008.
- Novarese, Marco. Antipartisan operations of the 24. Waffen-Gebirgs-Division ('Karstjäger'). *Siegrunen*, št. 74 (2003), str. 3–7.
- Novarese, Marco. New insights into the 24. Waffen-Gebirgs Division der SS KARSTJÄGER. *Siegrunen*, št. 72 (2002), str. 19–25.
- Nuernberg Military Tribunals. *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10: Volume IV*. Washington: US Government Printing Office, 1949.
- Nuernberg Military Tribunals. *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10: Volume V*. Washington: US Government Printing Office, 1950.
- Odbor Skupnosti borcev jurišnega bataljona 18. divizije NOV in POS. *Pogumni fantje*. Ljubljana: Skupnost borcev jurišnega bataljona 18. divizije NOV in POS, 1992.
- O'Leary, Margaret R. in Dennis S. O'Leary. *Tragedy at Graignes: The Bud Sophian Story*. Bloomington: iUniverse, 2011.
- Orlow, Dietrich O. The Organizational History and Structure of the NSDAP, 1919-23. *The Journal of Modern History*, št. 37 (1965), str. 208–226.
- Otterstädt, Herbert. *Die Volksgruppe der Gottscheer*. Marburg a. d. Drau: Steirischer Heimatbund, 1942.
- Парежанин, Ратко. *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*. Београд: Јуниор, 2001.

- Parker, Danny S. *Battle of the Bulge: Hitler's Ardennes offensive, 1944–1945*. Philadelphia: Combined Books, 1991.
- Parker, Danny S. *Hitler's Warrior: The Life and Wars of SS Colonel Jochen Peiper*. Boston: Da Capo Press, 2014.
- Patzwall, Klaus D. *Das Bandenkampfabzeichen*. Norderstedt: Verlag Klaus D. Patzwall, 2003.
- Pauley, Bruce F. *Hitler and the Forgotten Nazis. A History of Austrian National Socialism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1981.
- Pavlin, Mile. *Jeseniško-bohinjski odred*. Ljubljana: Odbor Jeseniško-bohinjskega odreda in Partizanska knjiga, 1970.
- Pavlin, Mile. *Petnajsta brigada*. Ljubljana: Odbor 15. brigade in Partizanska knjiga, 1970.
- Pediček, Franc. *V močniku revolucije: Podobe iz medvojskinih dni*. Ljubljana: samozaložba, 2005.
- Pencz, Rudolf. *For the Homeland!: The History of the 31st Waffen-SS Volunteer Grenadier Division*. Solihull: Helion, 2002.
- Penič, Lojze. Prostovoljci na slovenskem Štajerskem pred nemško mobilizacijo. V: Ludvik Puklavec, ur., *Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni 1942–1945: Zbornik 2. posveta o nemški mobilizaciji Slovencev v 2. svetovni vojni*. Celje in Maribor: Društvo mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945 in Muzej narodne osvoboditve Maribor, 1994, str. 55–61.
- Perme, Franc, Anton Žitnik in Davorin Žitnik, ur., *Slovenija – Zamolčani grobovi in njihove žrtve: 1941–1948: Zbornik*. Ljubljana, Grosuplje: Društvo za ureditev zamolčanih grobov, 1998.
- Petelin, Stanko. *Enaintrideseta divizija*. Ljubljana: Borec in Partizanska knjiga, 1985.
- Petelin, Stanko. *Gradnikova brigada*. Ljubljana: Borec in Naša obramba, 1983.
- Petelin, Stanko. *Osvoboditev Slovenskega primorja*. Nova Gorica: ČZP Soča, 1965.
- Petelin, Stanko. *Prešernova brigada*. Ljubljana: Borec, 1980.
- Pieper, Henning. *Fegelein's Horsemen and Genocidal Warfare: The SS Cavalry Brigade in the Soviet Union*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2015.
- Pinilla, Ángel Gonzáles. Españoles en la Wehrmacht y las Waffen SS (1944–45). V: Ricardo Recio Cardona, ur., *Españoles en la II Guerra Mundial el Frante del Est*. Madrid: Vandalia, 1999, str. 134–139.
- Plischke, Elmer. Denazification Law and Procedure. *The American Journal of International Law*, št. 41 (1947), str. 807–827.

- Podbersič, Renato. Odilo Globocnik ali Globočnik – nacistični zločinec. *Koledar* (Gorica) (2013), str. 79–82.
- Pogljajen-Kranjc, Franc. Prodor na Koroško in boj na Robežu. *Vestnik koroških partizanov*, št. 2 (1982), str. 30–36.
- Pohl, Dieter. The Holocaust and the concentration camps. V: Jane Caplan in Nikolaus Wachsmann, ur., *Concentration Camps in Nazi Germany: The New Histories*. London in New York: Routledge, 2010, str. 149–166.
- Polmar, Norman in Thomas B. Allen. *World War II: The Encyclopedia of the War Years, 1941-1945*. North Chelmsford: Courier Corporation, 2012.
- Poprczeczny, Joseph. *Odilo Globocnik, Hitler's man in the East*. Jefferson, London: McFarland & Comp., 2004.
- Praprotnik, Jože. Razvoj PTT službe na Gorenjskem v času 1941–1945. *PTT arhiv*, št. 21 (1979), str. 149–162.
- Premk, Martin. *Matjaževa vojska 1945–1950*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2005.
- Prušnik, Karl. Stanetov zvonček. *Vestnik koroških partizanov*, št. 1 (1973), str. 58–65.
- Pucher, Siegfried. '--- in der Bewegung führend tätig': *Odilo Globočnik, Kämpfer für den 'Anschluß', Vollstrecker des Holocaust*. Klagenfurt/Celovec: Drava, 1997.
- Puklavac, Ludvik. Izginotje povratnikov v Radovljici. V: *Resnice v novejši slovenski zgodovini*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, 2005, str. 24–25.
- Puklavac, Ludvik. Odločba o pridobitvi državljanstva. V: *Prisilna mobilizacija na Štajerskem*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, 2003, str. 9.
- Puklavac, Ludvik. Slovenska enciklopedija (16. knjiga). V: *Resnice v novejši slovenski zgodovini*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, 2005, str. 54–55.
- Puklavac, Ludvik. Število mobiliziranih v paravojaške in vojaške strukture nemškega rajha – poiskus sinteze. V: *3. posvet o nemški mobilizaciji Slovencev v 2. svetovni vojni: Zbornik referatov*. Celje in Maribor: Društvo mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945 in Muzej narodne osvoboditve Maribor, 1996, str. 41–54.
- Puntigam, Josef Paul. *Von Plattensee bis zur Mur*. Feldbach: Verlag Hannes Krois Medienhaus, 1993.
- Read, Anthony in David Fisher. *The fall of Berlin*. London: Pimlico, 2002.

- Redžić, Enver. *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija: Autonomija Bosne i Hercegovine i Hitlerov Treći Rajh*. Sarajevo: Svjetlost, 1987.
- Reynolds, Michael. *Steel Inferno: I SS Panzer Corps in Normandy*. Staplehurst: Spellmount, 1997.
- Rhodes, Richard. *Masters of Death: The SS-Einsatzgruppen and the invention of the Holocaust*. Oxford: The Perseus Group, 2002.
- Ribičič, Mitja. V dolini je zvonilo tako domače, slovensko V: *Koroška v borbi: Spomina na osvobodilno borbo v Slovenski Koroški*. Celovec: Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške, 1951, str. 51–52.
- Riček, Anton. Prve partizanske akcije. V: *Koroška v borbi: Spomina na osvobodilno borbo v Slovenski Koroški*. Celovec: Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške, 1951, str. 27–32.
- Rieger, Berndt. *Creator of Nazi death camps: The life of Odilo Globocnik*. London: V. Mitchell, 2007.
- Rijavec, Leopold. *Ljubljanske bolnišnice: Prispevek k njihovi zgodovini*. Ljubljana: Uprava klinične bolnišnice, 1960.
- Rikmenspoel, Marc J. *Waffen-SS Encyclopedia*. Bedford: The Aberjona Press, 2004.
- Ripley, Tim. *Hitler's Praetorians: The History of the Waffen-SS 1925–1945*. Staplehurst: Spellmount, 2004.
- Roberts, Walter R. *Tito, Mihailović and the Allies, 1941–1945*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1973.
- Rodman, Magda in Marija Makarovič, ur., *Življenje ob trti in kršinu: Življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice*. Vipava: Občina Vipava, 2000.
- Rojc, Vida. Uporne Slovenske gorice: 76. nadaljevanje. *Tednik* (Ptuj), 14. 12. 1978, str. 7.
- Rossolinski-Liebe, Grzegorz. *Stepan Bandera: The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist: Fascism, Genocide, and Cult*. New York: Columbia University Press, 2014.
- Rudling, Per Anders. 'They Defended Ukraine': The 14. Waffen-Grenadier-Division der SS (Galizische Nr. 1) Revisited. *Journal of Slavic Military Studies*, št. 25 (2012), str. 329–368.
- Rychly, Stane, ur. *Spomini borcev 2. bataljona 3. VDV brigade*. Krško: Skupnost 2. bataljona 3. VDV brigade, 1986.
- Sachslehner, Johannes. *Dva milijona smo jih pospravili: Odilo Globočnik – Hitlerjev menedžer smrti*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2016.

- Samcevič, Andrej Andreevič. *Rusi i Ukrajinci u oružanim snagama Nezavisne Države Hrvatske 1941. –1945.* Zagreb: Despot Infinitus, 2015.
- Saunders, Tim. *Hill 112: Battles of the Odon.* London Conshohocken: Leo Cooper Combined Pub, 2001.
- Schmidt-Richberg, Erich. *Der Endkampf auf dem Balkan: Die Operationen der Heeresgruppe E von Griechenland bis zu den Alpen.* Heidelberg: Scharnhorst Buchkameradschaft, 1955.
- Schulze-Kossens, R. *Militärischer Führernachwuchs der Waffen-SS: Die Junkerschulen / The Junkerschools: Officer Training in the Waffen-SS.* Coburg: Nation Europa Verlag, 1999.
- Schwarz, Gudrun. Frauen in der SS: Sippenverband und Frauenkorps. V: Kirsten Heinsohn, Barbara Vogel in Ulrike Weckel, ur., *Zwischen Karriere und Verfolgung: Handlungsräume von Frauen im nationalsozialistischen Deutschland.* Frankfurt/New York: Campus Verlag, 1997, str. 223–244.
- Schweizer, Michael. *Der Postschutz und Postluftschutz im Dritten Reich und den besetzten Gebieten.* Schönefeld: Morgana-Edition, 2014.
- Seidler, Franz W. Das Lager Danzig-Matzkau: Strafvollzug in der Waffen-SS. *Damals* 24(4) (1992), str. 355–363.
- Seidler, Franz. *Avantgarde für Europa: Ausländische Freiwillige in Wehrmacht und Waffen-SS.* Selent: Pour le Mérite, 2004.
- Sever, Franc. *Past na Menini planini: Kako smo preliščili XIV. SS-divizijo Galizien na Menini planini.* Celje: Fit Media, 2009.
- Sever-Franta, Franc. *Narodni heroj general Franc Poglajen – Kranjc. Vojnogodovinski zbornik, št. 26 (2006), str. 68–70.*
- Shirer, William L. *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany.* New York: Simon & Schuster Paperbacks, 1990.
- Showalter, Dennis E. *Armor and Blood: The Battle of Kursk, The Turning Point of World War II.* New York: Random House, 2013.
- Simšič-Jelen, Jože. Bojna pot 29. hercegovačke divizije do Ljubljane. *Vojnogodovinski zbornik* 43 (2011), str. 75–80.
- Smrke-Još, France in Slavko Dokl. *Suha krajina v ognju.* Novo mesto: Dolenjski muzej, 1989.
- Sofsky, Wolfgang. *The Order of Terror: The Concentration Camp.* Princeton: Princeton University Press, 1997.
- Sourd, Jean-Pierre. *True Believers: Spanish Volunteers in the Heer and Waffen-SS, 1944–1945.* Bayside: Europa Books, 2004.

- Sruk, Vida. Nacistična propaganda kot sociološki in socialnopsihološki problem. *Časopis za zgodovino in narodnopisje*, št. 2–3 (2003), str. 597–623.
- Стефановић, Младен. *Збор Димитруја Љотића: 1934–1945*. Београд: Народна књига, 1984.
- Stein, George H. *Geschichte der Waffen-SS*. Düsseldorf: Droste Verlag, 2000.
- Stele, Anton. Maj bo prinesel pomlad tudi na vzhodu in tedaj bo groza ... V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik, ur., *Čas počasi briše: Pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Komenda in Kamnik*. Kamnik: Društvo Demos na Kamniškem, 2013, str. 227–242.
- Stele, Matej. Tanka črta med življenjem in smrtjo – mobiliziranci z območja Tunjic. V: Marjeta Humar in Igor Podbrežnik, ur., *Čas počasi briše: Pričevanja prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko med drugo svetovno vojno iz občin Komenda in Kamnik*. Kamnik: Društvo Demos na Kamniškem, 2013, 39–48.
- Stepančič, Miroslav. Nemačka ofanziva 'Prolom oblaka': I in II etapa. *Vojnoistorijski glasnik*, št. 5 (1965), str. 3–54.
- Stepančič, Miroslav. Nemačka ofanziva 'Prolom oblaka': Treća etapa. *Vojnoistorijski glasnik*, št. 6 (1965), str. 29–82.
- Stergar, Gorazd. Kamniško-zasavski narodnoosvobodilni partizanski odred in njegova vloga v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem leta 1944. *Vojaška zgodovina*, št. 1 (2007), str. 81–128.
- Stiplovšek, Miroslav. *Šlandrova brigada*. Ljubljana: Partizanska brigada, 1971.
- Stojanovič, Rasto. *Zadnji vojaški dogodki v Šaleški dolini ob koncu druge svetovne vojne v Evropi*. Velenje: Združenje borcev za vrednote NOB Velenje, 2007.
- Stojanovič, Risto. *Nepozabni maj 1945 na Koroškem*. Ravne na Koroškem: Medobčinski svet ZZB NOB – Območno združenje Dravograd in Območno združenje Radlje ob Dravi, 2006.
- Stojanovič, Risto. *Poljana – prizorišče zadnjih bojev druge svetovne vojne v Evropi*. Ravne na Koroškem: Združenje borcev za vrednote NOB Mežiške doline, 2009.
- Strle, Franci. *Tomšičeva brigada: 1943*. Ljubljana: RK ZRVS Slovenije in Naša obramba, 1989.
- Strle, Franci. *Tomšičeva brigada: 4: 1944*. Maribor: Obzorja, 1995.
- Strle, Franci. *Veliki finale na Koroškem*. Ljubljana: samozaložba, 1976.

- Strohn, Mathias. *The German Army and the Defence of the Reich. Military Doctrine and the Conduct of the Defensive Battle 1918–1939*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Sulejmanpašić, Zija. *13. SS divizija 'Handžar': Istine i laži*. Zagreb: Kulturno društvo Bošnjaka Hrvatske Preporod, 2000.
- Sunajko, Stevo. *Sodelovanje slovenskih in hrvaških narodnoosvobodilnih enot 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1971.
- Sydnor, Jr., Charles W. *Soldiers of destruction: The SS Death's Head Division, 1933–1945*. Princeton: Princeton University Press, 1977.
- Syon, Guillaume de. The Einsatzgruppen and the issue of 'ordinary men'. V: Jonathan C. Friedman, ur., *The Routledge History of The Holocaust*. London in New York: Routledge, 2011, str. 148–155.
- Számvéber, Norbert. *Waffen-SS Armour in Normandy: The Combat History of SS Panzer Regiment 12 and SS Panzerjäger Abteilung 12, Normandy 1944, based on their original war diaries*. Haverstown: Helion & Company, 2012.
- Šimac, Miha. Vojaška zdravstvena in duhovna oskrba v Ljubljani 1914–1918. V: Miha Šimac in Katarina Keber. *'Patriae ac humanitati': Zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte*. Ljubljana: Založba ZRC, 2011, str. 13-152.
- Šinkovec, Stane. Monografija o koncentracijskem taborišču Dachau. V: Bojan Ajdič et al., ur. *Dachau: Zbornik*. Ljubljana: Borec, 1981, str. 7–226.
- Šinkovec, Stane. *Begunje: Nemška okupacija 1941–1945*. Kranj: Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko pri Zvezi združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije, 1995.
- Škerl, France. *Ljubljanske srednje šole v letih 1941–1945: Prispevki k zgodovini Ljubljane v letih fašistične in nacistične okupacije*. Ljubljana: Borec, 1964.
- Šmigel', Michal in Aleksandr Cherkasov. The 14th Waffen-Grenadier-Division of the SS 'Galizien No. 1' in Slovakia (1944–1945): Battles and Repressions.« *Blye Gody*, št. 28 (2013), str. 61–72.
- Šmit, Jože, Rado Bordon in Albert Klun. *Peta prekomorska brigada: Ivana Turšiča – Iztoka*. Nova Gorica: ČZP Soča, 1969.
- Šorn, Mojca. V ljubljanskih šolah od aprila 1941 do osvoboditve. V: Žarko Lazarevič in Aleksander Lorenčič, ur., *Podobe modernizacije: Poglavlja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, 297–317.

- Šorn, Mojca. *Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2007.
- Štampohar, Anton. Zlom Italije in nemška ofenziva na Dolenjskem: Nadaljevanje. *Borec* 11 (1973), str. 595–504.
- Šturm, Lovro. Življenjske usode nekaterih večjih skupin in posameznikov iz vrst bolnih, ranjenih in invalidnih povojnih ujetnikov. V: *Brez milosti: Ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*. Ljubljana, Nova revija, 2000, str. 67–77.
- Švajncer, Janez J. 162. pehotna divizija 'Turkestanska'. *Vojnogodovinski zbornik*, št. 41 (2010), str. 74–78.
- Švajncer, Janez J. Borba z Ravbarkomande. *Vojnogodovinski zbornik*, št. 20 (2005), str. 135–136.
- Švajncer, Janez J. Nemška odlikovanja za Slovence v 2. svetovni vojni: Nadaljevanje iz Vojnogodovinskega zbornika števil. 3. *Vojnogodovinski zbornik*, št. 4 (2000), str. 43–47.
- Tenenbaum, Joseph. The Einsatzgruppen. *Jewish Social Studies*, št. 17 (1955), str. 43–64.
- Teropšič, Tomaž. *Štajerska v plamenih: Taktika, orožje in oprema štirih vojsk na Štajerskem v drugi svetovni vojni*. Brežice: Posavski muzej, 2012.
- Terzić, Velimir, ur. *Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944–1945*. Beograd: Vojnoistorijski institut Jugoslovanske narodne armije, 1957.
- Terzić, Velimir. *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941: Uzroci i posledice poraza (1)*. Beograd, Ljubljana in Titograd: Narodna knjiga, Ljubljana, Pobjeda, 1982.
- Terzić, Velimir. *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941: Uzroci i posledice poraza (2)*. Beograd, Ljubljana in Titograd: Narodna knjiga, Ljubljana, Pobjeda, 1983.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945: Zweiter Band: Die Landstreitkräfte 1-5*. Frankfurt/Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn, 1966.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945: Vierter Band: Die Landstreitkräfte 15-30*. Frankfurt/Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn, 1976.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945: Fünfter Band: Die Landstreitkräfte 31-70*. Frankfurt/Main: Verlag E. S. Mittler & Sohn, 1977.

- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945: Erster Band: Die Waffengattungen– Gesamtübersicht*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1977.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945: Vierzehnter Band: Die Landstreitkräfte: Namensverbände / Die Luftstreitkräfte (Fliegende Verbände) / Flakeinsatz im Reich 1943–1945*. Osnabrück: Biblio Verlag, 1980.
- Thamer, Hans-Ulrich. *Nationalsozializem*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Tieke, Wilhelm in Friedrich Rebstock. *'Im letzten Aufgebot': Die Geschichte der 18. SS-Freiwilligen-Panzer Grenadier-Division 'Horst Wessel' Vol. I*. Coburg: Nation Europa Verlag, 2000.
- Tilkovszky, L. in É. Borus. Die Werbeaktionen der Waffen-SS in Ungarn. *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, št. 20 (1974), str. 146–180.
- Timofeev, Alexey. *Splintered Wind: Russians and the Second World War in Yugoslavia*. Moscow: Modest Kolerov, 2014.
- Tišler, Janko in Jože Rovšek. *Mauthausen na Ljubelju: Koncentracijsko taborišče na slovensko-avstrijski meji*. Celovec in Ljubljana: Slovenska prosvetna zveza in Mladinska knjiga, 1995.
- Toland, John. *Battle: The story of the Bulge*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1999.
- Tolstoy, Nikolai. *Victims of Yalta: The Secret Betrayal of the Allies, 1944–1947*. New York in London: Pegasus Books, 2012.
- Tomažič, Bojan. *Mobiliziranci: Pričevanja mobilizirancev v nemško vojsko v letih 1941–1944*. Maribor: Frontier, 1994.
- Tomšič, Janez. *Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomoščaki*. Piran in Ljubljana: Odbor slovenski partizanskih pomoščakov in Partizanska knjiga, 1974.
- Toš, Marjan, Vladimir Cerjak in Franc Lorber. *Slovenci v tuji vojski*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941/45, 2002.
- Totengedenkbuch der Deutsch-Untersteirer*. Graz: Landsmannschaft der Deutsch-Untersteirer in Österreich, 1970.
- Trifković, Gaj. The Key to the Balkans: The Battle for Serbia 1944. *The Journal of Slavic Military Studies*, št. 28 (2015), str. 524–555.
- Trigg, Jonathan. *Hitler's Jihadis: Muslim Volunteers of the Waffen-SS*. Stroud: The History Press, 2008.
- Troha, Nevenka. Hrastnik v letu 1942: Talci in njihove družine. '...., ker mene več domov ne bo'. V: *Nasilje vojnih in povojnih dni*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014, str. 47–115.

- Truppenkameradschaft der 16. SS-Panzergranadier-Division Reichsführer-SS Divisionsgeschichtliche Arbeitsgemeinschaft. *Im gleichen Schritt und Tritt': Dokumentation der 16. SS-Panzergranadierdivision 'Reichsführer-SS'*. München: Schild-Verlag, 1998.
- Tschinkel, John. *Zvonovi so umolknili*. Ljubljana: Modrijan, 2010.
- U. S. War Department. *Handbook on German Military Forces: With an Introduction by Stephen E. Ambrose*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1990.
- Ulčar, Ciril. Konec divizije 'Prinz Eugen'. *Vojnogodovinski zbornik*, št. 35 (2009), str. 61–64.
- Ungváry, Krisztián. *The siege of Budapest: One hundred days in World War II*. New Haven: Yale University Press, 2005.
- Urbanija, Jože. *Soldat Klement*. Celje: Celjska Mohorjeva založba, 2011.
- Uršič, Marko. Kraški lovci in zlom kobariške republike. *Vojnogodovinski zbornik*, št. 37 (2009), str. 51–54.
- Valenčič, Vlado. *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv in Partizanska knjiga, 1989.
- Valentin, Hellwig. *Der Sonderfall: Kärntner Zeitgeschichte 1918–2004*. Klagenfurt/Celovec: Verlag Hermagoras/Mohorjeva založba, 2005.
- Villani, Cinzia. The Persecution of Jews in Two Regions of German-Occupied Northern Italy, 1943–1945: Operationszone Alpenvorland and Operationszone Adriatisches Küstenland. V: Joshua D. Zimmerman, ur. *Jews in Italy under Fascist and Nazi Rule, 1922–1945*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, str. 243–259.
- Visočnik, Nataša. Raziskovanje pregona koroških Slovencev: 'Čustva nas in onih'. *Etnolog*, št. 14 (2004), str. 107–120.
- Vresnik, Drago in Branko Jerkič. *Zaščita boja za svobodo 1944-1945: Poveljstvo Vojske državne varnosti – 1. slovenska divizija Narodne obrambe, Prva brigada VDV – NO*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1999.
- Vresnik, Drago. *Druška brigada Vojske državne varnosti – Narodne obrambe: Prispevek k zgodovini VDV Slovenije*. Ljubljana: RK ZRVS Slovenije in Naša obramba, 1987.
- Vresnik, Drago. *Tretja brigada Vojske državne varnosti-Narodne obrambe: Prispevek k zgodovini VDV-NO Slovenije*. Ljubljana: RK ZRVS Slovenije, Naša obramba in Odbor skupnosti borcev 3. brigade VDV-NO, 1988.
- Wachsmann, Nikolaus. The dynamics of destruction: The development of the concentration camps, 1933–1945. V: Jane Caplan in Nikolaus

- Wachsmann, ur., *Concentration Camps in Nazi Germany: The New Histories*. London in New York: Routledge, 2010, str. 17–43.
- Wade, Richard. *The Survivors of the Kurland Pocket 1944–1945*. Charlestown: American Military University, 2015.
- Weale, Adrian. *Army of Evil: A History of the SS*. New York in Toronto: Penguin Group, 2012.
- Wedekind, Michael. *Nationalsozialistische Besatzungs- und Annexionspolitik in Norditalien 1943 bis 1945*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2003.
- Whitaker, W. D., Shelagh Whitaker in J. T. Copp, *Victory at Falaise: The Soldiers' story*. Toronto: HarperCollins Publishers, 2000.
- Whiting, Charles. *The other Battle of the Bulge: Operation Northwind*. New York: Avon, 1992.
- Williams, Max. *Odilo Globocnik: The Devil's Accomplice*. Brimscombe: Fonthill Media, 2020.
- Wörsdörfer, Rolf. *Krisenherd Adria: 1915–1955: Konstruktion und Artikulation des Nationalen im italienisch-jugoslawischen Grenzraum*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2004.
- Yerger, Mark C. *Allgemeine-SS: The Commands, Units and Leaders of the General SS*. Atglen: Schiffer Military History, 1997.
- Yerger, Mark C. *Waffen-SS Commanders: The Army, Corps and Divisional Leaders of a Legend: Augsburg to Kreutz*. Atglen: Schiffer Military History, 1997.
- Zadnik, Maks. *Istrski odred*. Nova Gorica: Partizanska knjiga, 1975.
- Zamulin, Valeriy. *Demolishing the Myth: The Tank Battle of Prokhorovka, Kursk, July 1943: An Operatinal Narrative*. Solihull: Helion & Company, 2011.
- Zavadlav, Zdenko. *Partizani, obveščevalci, jetniki: Iz dosjeja Zavadlav 1944–1994*. Ljubljana: Horvat M & M, 1996.
- Združenje ANED v Trstu in Inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji-Julijski krajini. Rižarna pri Sveti Soboti. V: Filibert Benedetič et al., ur., *Od fašističnega škvadrizma do pokolov v Rižarni: S poročilo o procesu: Trst – Istra – Furlanija 1919–1945: 2. izdaja*. Trst: Aned, 1978, str. 112–144.
- Zeng IV, H. L. de. History of the Serbian Volunteer Corps. *Siegrunen*, št. 28 (1982), str. 44–54.
- Zetterling, Niklas in Anders Frankson. *The Korsun Pocket: The Encirclement and Breakout of a German Army in the East, 1944*. Drexel Hill: Casamate Publishers, 2008.
- Zidar, Ferdinando. Proces o Rižarni. V: Filibert Benedetič et al., ur., *Od*

- fašističnega škvadrizma do pokolov v Rižarni: *S poročilo o procesu: Trst – Istra – Furlanija 1919–1945: 2. izdaja*. Trst: Aned, 1978, str. 145–154.
- Zilian, Jr., Frederick. *From Confrontation to Cooperation: The Takeover of the National People's (East German Army) by the Bundeswehr*. Westport: Praeger Publishers, 1999.
- Zorko, Andrej. Mobilizacija. V: Gregor Jerman in Andrej Zorko, *Okupacija, mobilizacija*. Trbovlje: Zasavski muzej, 2007, str. 73–254.
- Zorn, Tone. Nekaj aspektov vindišarske 'teorije' po drugi svetovni vojni. *Kronika*, št. 14 (1966), str. 15–17.
- Zorn, Tone. Poizkusi izselitve koroških Slovencev med drugo svetovno vojno. *Kronika*, št. 14 (1966), str. 73–82.
- Zupan, Franc. Taborišče smrti pod Ljubeljem. *Borec*, št. 3 (1954), str. 86–87.
- Zupanc, Ciril. Partizanska bolnišnica na Srednjem. *Jadranski koledar* (1976), str. 143–156.
- Zupančič, Bogo. Pojoče deklice za širjenje dijaških obzorij. V: *Usode ljubljanskih stavb in ljudi: 25–48*. Ljubljana: KUD Polis, 2006, str. 114–117.
- Zupančič, Bogo. Pokalo je in kresala so se mnenja. V: *Usode ljubljanskih stavb in ljudi: 1–24*. Ljubljana: KUD Polis, 2005, str. 114–117.
- Zwitter, Mirt. Izselitev. V: *Koroška v borbi: Spomina na osvobodilno borbo v Slovenski Koroški*. Celovec: Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške, 1951, str. 17–26.
- Željeznov, Dušan. *Rupnikov proces*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.
- Ževart, Milan. Nemška ofenziva proti Lackovemu odredu v drugi polovici novembra in preureditev odreda v začetku decembra 1944. *Časopis za zgodovino in narodnopisje*, št. 56 (1985), str. 18–38.
- Ževart, Milan. *Lackov odred: Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski Lackov odred: 1. knjiga*. Maribor: Obzorja, 1988.
- Žibert, Alojzij. *Pod Marijinim varstvom: Spomini Slovenca – nemškega vojaka na drugo svetovno vojno v letih 1941–1945: 2., dopolnjena izdaja*. Kranj: Gorenjski glas, 1995.
- Žigon, Matjaž. *Leseni oklopnjak: Dnevnik domobranca Rajha*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1986.
- Žitnik, Marjan. Pot 12. brigade k reki Savi leta 1945. V: Brigadni odbor 12. brigade, ur., *Spomini in pričevanja borcev brigade in odreda XV. udarne divizije NOVŠ: 1943–2003: Spomini na 12. brigado*. Ljubljana: Brigadni odbor 12. brigade, 2003, str. 64–68.

- Žižek, Aleksander. Slovenci, Vindišarji, Spodnještajerci in banditi. Vloga Štajerske domovinske zveze in tiska – časnikov Štajerski gospodar in Marburge Zeitung – pri indoktrinaciji spodnještajerskega prebivalstva. *Acta Histriae* 15 (2007), str. 747–768.
- Žnidarič, Marjan. Nemška mobilizacija na slovenskem Štajerskem 1942–1945. V: Ludvik Puklavec, ur., *Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, 2001, str. 13–154.
- Žnidarič, Marjan. Prisilna mobilizacija v nemško vojsko v Mariboru 1942–1945. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2-3 (2002), str. 177–187.
- Žnidarič, Marjan. *Četrta operativna cona: Pregled zgodovine nacistične okupacije in osvobodilnega boja na slovenskem Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju*. Ljubljana: Združenje borcev za vrednote NOB Slovenije, 2014.
- Žnidarič, Marjan. *Do pekla in nazaj: Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997.
- Žnidarič, Marjan. *Na krilih junaštva in tovarištva: Pregled zgodovine XIV. divizije*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2009.
- Жуков, Дмитрий и Иван Ковтун. *Русские эсэсовцы*. Москва: Вече, 2013.

Elektronski viri

- 41Tage:Kriegsende1945–VerdichtungderGewalt*.2016.<http://www.oeaw.ac.at/veranstaltungen-kommunikation/veranstaltungen/websites/2015/41tage/41-tage-kriegsende-1945/> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Axis History Forum. Soldiers of W-SS from Slovenia*. 21. 4. 2003. <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?t=20343> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Axis History Forum. SS-Hscha. Hugo Vehovc (DKiG holder)*. 11. 12. 2003. <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?t=37925> (pridobljeno 18. 2. 2017).
- Axis History Forum. SS-Ostuf. Otto Petschar*. 17. 4. 2016. <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?t=221771> (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Axis History Forum. Waffen-SS Information needed on planned units*. 14. 1. 2006. <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?t=93550> (pridobljeno 28. 12. 2016).

- Axis History Forum. Yugoslav War Crimes Trials of German Officials.* 26. 6. 2003. <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=6&t=25428> (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Axis History Forum.* Feldpost numbers: 44000-44999. <http://www.axishistory.com/axis-nations/germany-a-austria/waffen-ss/383-germany-military-other/feldpost/8969-feldpost-numbers-44000-44999> (pridobljeno 20. 7. 2016).
- BBC. Italy convicts Nazis of massacre.* 13. 1. 2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6259987.stm> (pridobljeno 25. 12. 2016).
- Binkowski, Rafael in Klaus Wiegrefe. *The Brown Bluff: How Waffen SS Veterans Exploited Postwar Politics.* 21. 10. 2011. <http://www.spiegel.de/international/germany/the-brown-bluff-how-waffen-ss-veterans-exploited-postwar-politics-a-792984.html> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Bressan, David. *Hitlers Geologen.* 6. 12. 2018. <http://geschichtedergeologie.blogspot.com/2018/12/hitlers-geologen.html> (pridobljeno 1. 12. 2020).
- CIA. Hitler Adolf (DI) VOL. 2_0035.* 1990. https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/HITLER%2C%20ADOLF%20%20%28DI%29%20%20%20VOL.%202_0035.pdf (pridobljeno 23. 9. 2020).
- Deathcamps.org. Aktion 1005.* 2. 4. 2006, <http://www.deathcamps.org/occupation/1005.html> (pridobljeno 20. 12. 2020).
- Delahousse, Mathieu. *Maillé, ce village martyr qu'on avait oublié.* 25. 6. 2008. <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2008/06/25/01016-20080625ARTFIG00008-maille-ce-village-martyr-qu-on-avait-oublie.php> (pridobljeno 25. 12. 2016).
- Discover Trieste. Kleine Berlin.* <https://www.discover-trieste.it/code/15465/Kleine-Berlin> (pridobljeno 1. 12. 2020).
- Distel, Barbara in Wolfgang Benz. *Das Konzentrationslager Dachau 1933 bis 1945.* 2005. <https://web.archive.org/web/20051203125310/http://www.km.bayern.de/blz/web/300017/kzdachau.asp> (pridobljeno 24. 12. 2016).
- Engelbrecht, Peter. *SS-Karstwehr ermordete in Avasinis 51 Einwohnerinnen.* 2016. <http://resistenza.de/ss-karstwehr-ermordete-in-avasinis-51-einwohnerinnen/> (pridobljeno 26. 12. 2016).
- Familie Tenhumberg. Dragoni Livio.* <http://www.tenhumbergreinhard.de/1933-1945-taeter-und-mitlaeufer/1933-1945-biografien-d/dragoni-livio.html> (pridobljeno 1. 2. 2017).
- Goldmanis, Maris. *The Game: KGB against CIA and SIS in the Baltic States 1945–1956.* <http://www.numbers-stations.com/articles/the-game-kgb-against-cia-and-sis-in-the-baltic-states-1945-1956/> (pridobljeno 27. 12. 2016).

- Greenhouse, Emily. *The Perfect Nazi Bride*. 27. 9. 2013. <http://www.newyorker.com/culture/culture-desk/the-perfect-nazi-bride> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Hertel, Peter J. *The SS-Stabswache*. 2015. <http://www.wiking-ruf.com/stabswache.html> (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Justiz und NS-Verbrechen. Lfd. Nr. 924, LG München II* (sodba Münchenskega sodišča proti Ivanu Nikolaju Demjanjuku). 12. 5. 2011. <http://www.junsv.nl/cgi/t/text/text-idx?c=justizw;cc=justizw;rgn=div3;lang=de;view=text;idno=w49;node=w49%3A5.2.55> (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Knight, Ben. *Former Nazi SS guard convicted in Germany's 'last' Holocaust trial*. 23. 7. 2020. <https://www.dw.com/en/nazi-holocaust-stutthof-trial/a-54274225> (pridobljeno 20. 12. 2020).
- Koller, Christian. *'Not exactly our finest hour': Geschichte und Memoria der Kosaken auf dem Balkan im Zweiten Weltkrieg*. 27. 5. 2013. http://portal-militaergeschichte.de/koller_kosaken (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Košti, Branko. *Minilo je sedemdeset let od spopada partizanov s kozaki na Žalikovi domačiji v Logarovcih*. 4. 2. 2015. <https://www.preljacija-on.net/lokalno/9109/minilo-je-sedemdeset-let-od-spopada-partizanov-s-kozaki-na-zalikovi-domaciji-v-logarovcih.html> (pridobljeno 20. 2. 2021).
- Kranjc, Marijan F. *Oton Lavoslava Pečar*. 2012. http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/dok/Oton_Pecar.pdf (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Letitia.lv. Latvian Legion soldiers at Nuremberg Tribunal*. 16. 3. 2006. http://www.letitia.lv/en_a_legionari-nirnberga.html (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Lexikon der Wehrmacht, SS-Panzer-Generalkommando / II. SS-Panzerkorps*. <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/KorpsSS/IISSPzKorps.htm> (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Lexikon der Wehrmacht. LXXXVII. Armeekorps z.b.V. (97.)*. <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/Korps/LXXXVIIKorps.htm> (pridobljeno 16. 4. 2016).
- Meinsma, Edwin. *Panzer-Grenadier-Regiment 10 'Westland' / SS-Standarte 'Westland'*. 2003. <http://www.waffen-ss.nl/wikwest-e.php> (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Meinsma, Edwin. *The history of SS-Freiwilligen-Panzer-Grenadier-Brigade/Division 'Nederland'*. 2003. <http://www.waffen-ss.nl/nedgesch-e.php> (pridobljeno 28. 12. 2016).

- Michaels, Jim. *Emerging from history: Massacre of 11 black soldiers*. 8. 11. 2013. <http://www.usatoday.com/story/news/nation/2013/11/07/wereth-black-soldiers-battle-of-bulge-army-world-war-ii-history/3465059/> (pridobljeno 25. 12. 2016).
- Ministrstvo za finance Republike Slovenije. *Zgodovina palače Župančičeva 3*. http://www.mf.gov.si/si/o_ministrstvu/zgodovina_palace_zupanciceva_3/ (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Moore, John P. *Führerliste der Waffen-SS*. CD-ROM. Portland: J. P. Publishing, 2001.
- ORF, *V spomin na prvi oboroženi spopad*. 21. 8. 2013. <http://volksgruppen.orf.at/slovinci/stories/2599215/> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Pamiec.pl*. 2017. *DRAGONI, Livio*. <http://pamiec.pl/pa/form/r39885693493,DRAGONI.html> (pridobljeno 1. 2. 2017).
- Pamiec.pl*. 2017. *KOSCHAR Stefan*. <http://pamiec.pl/pa/form/r128168299586,KOSCHAR.html> (pridobljeno 1. 2. 2017).
- Paul, Hendrik. *Ulbricht's helpers: The role of Hitler's army generals in former East Germany*. 25. 4. 2001. <https://www.wsws.org/en/articles/2001/04/ss-a25.html> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Rainey, Sarah. *Nazi Bride Schools: These girls were the nucleus of the Reich*. 16. 8. 2013. <http://www.telegraph.co.uk/history/world-war-two/10247550/Nazi-Bride-Schools-These-girls-were-the-nucleus-of-the-Reich.html> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Repubblica della Carnia. *La storia della Zona libera della Carnia e dell'Alto Friuli*. <http://repubblicadellacarnia1944.uniud.it/la-storia> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Republik Österreich Parlament. *Dr. Wilhelm Kos, Biographie*. 10. 11. 1995. https://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_00928/#tab-Ueberblick (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Reynolds, Michael. *Massacre At Malmedy During the Battle of the Bulge*. 6. 12. 2006. <http://www.historynet.com/massacre-at-malmedy-during-the-battle-of-the-bulge.htm> (pridobljeno 25. 12. 2016).
- Risiera di San Sabba. La Storia*. <http://www.risierasansabba.it/la-storia/#processo> (pridobljeno 4. 1. 2017).
- Rønnig, Trygve. *Noen opplysninger om SS-Regiment NORGE*. 2014. <http://www.sno.no/files/documents/111887.pdf> (pridobljeno 28. 12. 2016).
- Slovenska vojska. Čini in razredi*. <http://www.slovenskavojska.si/o-slovenski-vojski/cini-in-razredi/> (pridobljeno 25. 12. 2016).
- Tiergartenstrass 4 Association. Owinska Asylum and Fort VII*. 2009. http://tiergartenstrasse4.org/Owinska_Asylum_and_Fort_VII.html (pridobljeno 27. 12. 2016).

- Velikonja, Tine. Bitka, dolga kot življenje. *Zaveza* 25. 2001. http://www.zaveza.si/zaveza-t-25/#index.xml-body.1_div.3_div.1_div.6. (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Webb, Chris. *Paul Blobel: Affidavit for the IMT War Crimes Trial – Nuremberg*. 2010. <http://www.holocaustresearchproject.org/einsatz/blobeltest.html> (pridobljeno 20. 12. 2020).
- Wendel, Markus. *Axis History Factbook*. 2016. <http://www.axishistory.com>. (pridobljeno 2016).
- Wiegrefe, Klaus. *Nazi Veterans Created Illegal Army*. 14. 5. 2014. <http://www.spiegel.de/international/germany/wehrmacht-veterans-created-a-secret-army-in-west-germany-a-969015.html> (pridobljeno 27. 12. 2016).
- Williams, Michael. *In a Ruined State: Chapter 5: The Trial at Bordeaux 1953*. 22. 12. 2000. <http://www.oradour.info/ruined/chapter5.htm> (pridobljeno 27. 12. 2016).

IMENSKO KAZALO

A

Abenheim, Donald 73, 354
Achmann, Johann 262
Adlauer, Anna 27, 354
Ailsby, Christopher 23, 26, 31, 354
Aitken, Robert 65, 355
Ajdič, Bojan 27, 355, 381
Aleksandrov, Kiril Mihajlovič 10
Aleš, Alojz 263
Allen, Michael Thad 62, 355
Allen, Thomas B. 69, 377
Allers, August Dietrich 138, 139, 143, 333
Ambrose, Stephan 40, 355, 384
Ambrožič-Novljan, Lado 88, 120, 123, 132, 151, 153, 168, 170, 176, 355
Anderson, Richard C. 40, 360
Andreyev, Catherine 165, 355
Angolia, John R. 55, 57, 355
Anić, Nikola 121, 355
Annusek, Greg 40, 355
Antoniou, Georgios 124, 355
Arad, Yitzhak 64, 137, 355
Arledter, Fritz 263
Askey, Nigel 46, 355
Auersperger, Alenka 250, 355
Augustin, Stanislaus 264

B

Babić, Goran 38, 355
Babić, Manojlo 210, 356
Badsey, Stephen 40, 356
Bahm, Karl 41, 356

Bahman, Henrik 264
Balck, Hermann 198
Bald, Willi 264
Bambič, Stanislav 265
Banny, Leopold 194, 356
Barbier, Mary Kathryn 39, 356
Barefield, Michael R. 76, 356
Barth, Oskar 265
Basta, Milan 210, 356
Bastian, Claus 27, 354
Bavec, Franjo 100, 101–103, 141, 173, 356
Bay, Eirik Gripp 10
Beaubatie, Gilbert 65, 356
Beevor, Antony 40, 41, 356
Bender, Roger James 42–45, 48, 56–60, 355, 356, 372
Benedetič, Filibert 385
Benedik, Božo 146, 356
Bennett, Ralph 158, 356
Benz, Wolfgang 27, 388
Berden-Rastko, Jožek 203
Berger, Gottlob 80
Bergmann, Maks 330
Bergmann, Valter 330
Bergström, Christer 40, 356
Berlič, Ciril 265
Bernot-Aljaž, Branko 203
Berschneider, Josef 104
Bezljaj Krevcl, Ljudmila 81, 356, 357
Biber, Dušan 245, 247, 357
Biddiscombe, Perry 67, 164, 353, 357
Binkowski, Rafael 73, 388
Black, Peter 137, 357

Blandford, Edmund L. 29–31,
33, 36, 37, 40, 357
Blanke, Otto 265
Blood, Philip W. 18, 119, 353,
357
Bogataj Kokalj, Barbara 11
Bogataj, Maša 11
Bongard, David L. 40, 360
Borch III, Fred L. 70, 357
Bordon, Rado 132, 169, 381
Borković, Milan 171, 173, 357
Borodziej, Włodzimierz 41, 357
Borus, É. 50, 383
Bosmann, Josef 265
Božič, Rasto 305, 331, 357
Božović, Srđan 38, 357
Bračič, Karl 265
Bračič, Mirko 186
Bračko, Leopold 265
Brajović, Petar S. 177, 357
Brand, Hans 97–104, 225
Brasch, Franz 266
Bresadola, Gianmarco 148, 357
Bressan, David 221, 388
Breuer, William B. 40, 358
Brezlan, Albin 266
Breznikar, Martin 329, 358
Brglez, Franc 266
Broz, Josip-Tito 17, 145, 159,
177, 356, 375, 378
Brustein, William 22, 358
Buchheim, Hans 25–27, 30, 32,
358
Buckingham, William F. 40, 358
Butler, Rupert 153, 358

C

Cajger, Jožef 266
Campbell, Bruce 22, 358
Carsten, F. L. 28, 358
Casagrande, Thomas 38, 358
Cawthorne, Nigel 69, 358
Cerjak, Vladimir 251, 383
Charlet, Gaston 94, 358
Cherkasov, Aleksandr A. 183,
381
Chiussi, Tommaso 10, 136–140,
143, 359
Christl, Heinrich 229
Cizej, Ivan 266
Clark, Lloyd 39, 40, 358
Clute, Robert E. 242, 358
Cole, Hugh M. 40, 358
Colja, Katja 106, 358
Conn, Stetson 40, 370
Copp, J. T. 40, 385
Corbatti, Sergio 97, 98, 101–
106, 108, 110, 112–114, 225,
359
Cotman, Ivan 266
Cunliffe, Marcus 64, 359

Č

Čančalo, Ivan 266
Čepič, Zdenko 105, 359
Črnugelj-Zorko, Franc(e) 99–
101, 103–105, 230, 395
Čurič, Jožef 267

Ć

Ćulibrk, Juvan 68, 363

D

Daglish, Ian 40, 359
Daluege, Kurt 26
Danglmaier, Nadja 90, 359
Darovec, Darko 358
Darovec, Jože 144, 359
Dautzberg, Walter 40, 268
Davies, Norman 40, 359
Degrelle, Leon 274
Delaforce, Patrick 40, 359
Delahousse, Mathieu 66, 388
Denkhaus, Markus 220, 359
D'Este, Carlo 40, 359
Deželak-Barič, Vida 326, 359
Dežman, Jože 333, 359
Dežman, Stanislav 268
Di Giusto, Stefano 10, 91, 100–108, 110, 112–114, 116–121, 136–140, 143, 157, 359, 360
Diermayr, Richard 268
Dietrich, Josef 26, 123, 124, 373
Distel, Barbara 27, 388
Dobaja, Dunja 354
Dobronig, Michael 268
Dobrovnik, Mihael 268
Dokl, Slavko 167, 168, 170, 379
Dolničar, Ivan 198, 360
Dornik Šubelj, Ljuba 150, 360
Dragoni, Livio 269, 388, 390
Drexler, Anton 22
Droljc, Andreja 10
Duch, Franz 269
Duczko, Wladyslaw 166, 360
Duffek, Karl 372
Dunn, Walter 39, 360
Dupuy, Trevor N. 40, 360

Dürfeld, Alfred 269
Dvorak, Helge 246, 360
Dvorschek, Fritz 269

E

Edelman, Marek 39, 360
Ehlert, Hans 73, 360
Eicke, Theodor 61
Eisenhower, John S. D. 40, 360
Elstob, Peter 40, 360
Engelbrecht, Peter 97–99, 101, 104, 105, 113, 230, 360
Engler, Richard E. 40, 360
Erker, Alfred 270
Essig, Franz 270
Evans, Richard J. 22, 360

F

Fabian, Ferdinand 205, 360
Fais, Anton 270
Fajdiga, Mirko 84, 166, 189, 190, 195, 198, 199, 360, 361
Farmer, Sarah 65, 361
Ferenc, Mitja 10, 205, 211, 245, 333, 361
Ferenc, Tone 14, 15, 77, 78, 81, 85, 97, 99–102, 104, 106, 114, 116–121, 133, 137–139, 141, 149, 151, 152, 178, 180, 208, 217, 218, 228–230, 249, 275, 280, 308, 315, 330, 350, 352, 361, 362
Fessl, Albert 270
Festin, Gustav 251, 270, 271
Fickel, Otto 271
Fideršek, Franc 252, 362

Filipič, France 254, 278, 362
Fink, Adolf 271
Fink, Franc 271
Fischer, Helmut 138
Fischer, Thomas 64, 363
Fisher, David 41, 377
Flakus, Willibald 271
Fölkel, Ferriccop 139, 217, 363
Ford, Ken 40, 363
Forty, Georg 115, 363
Fotić, Konstantin 175
Fouché, Jean-Jacques 65, 363
Frankson, Anders 40, 385
Frantzman, Seth J. 68, 363
Franz, Kurt 140, 361
Franz, Rüdiger W. A. 158
Freitag, Fritz 191, 194, 199
Freud, Florian 92, 363
Freyhofer, Horst H. 70, 363
Fürbringer, Herbert 211–213,
363
Fürst, Conrad 271
Fürst, Walter 272

G

Gajger, Franc 272
Geary, Dick 22, 363
Gebhardt-Herzberg, Sabine 39,
363
Geiger, Josef 272
Gentile, Carlo 66, 363
Genzken, Karl 69
Gerbec, Jože 272
Gerber, Kurt 45
Gerk, Stana 231, 363
Gerlovič, Franc 144,
Gingerich, Mark P. 51, 363
Glantz, David M. 39, 363
Glaser, Siegfried 272
Globocnik, Odilo 78, 103,
106, 108, 110, 111, 136–140,
143, 148–150, 174, 176, 178,
225, 245, 273, 359, 377, 378,
385
Globočnik, Franci 253, 364
Godec, Rudolf 273
Goeschel, Christian 61, 364
Goldmanis, Maris 71, 388
Golik, Karl 273
Gonzáles Pinilla, Ángel 160,
163, 364, 376
Goriup, Walter 273
Gornik, Franc 253, 273, 364
Göstl, Ernst 135, 273
Gosztony, Peter 40, 41, 364
Grabeljšek, Karel 135, 364
Grabner-Dušan, Benedikt 274
Gradišnik, Alojz, 274
Graf, Wolfgang 69, 364
Grahmann, Ludwig Kurt 274
Grascher, Simon 243
Greenhouse, Emily 54, 389
Greifoner, Franz 274
Griep, Walter 77
Grinjev, Mihael 165
Grobelnik, Leopold 274
Grošelj, Alojz 274
Grum, France 177, 206, 364
Gstettner, Peter 85, 364
Guček, Milan 118, 151, 153, 364
Gulda, Herbert 275
Gülland, Karl-Heinz 132, 364

Guštin, Damijan 10, 105, 135,
216, 228, 359, 364, 365
Gutmann, Martin 137, 357

H

Hadalin, Jurij 11
Hafner, Daniel 275
Hafner, Maks 275
Hahn, Werner 110, 111
Hajdinjak, Boris 152, 365
Hamann, Erich 275
Hamilton, A. 41, 365
Hančič, Damjan 387, 365
Hanke, Hans 233
Harmel, Heinz 91
Harrer, Karl 22
Harz, Karl 276
Haschke, Hannes 74, 353
Hatheway, Jan 47, 365
Haupt, Werner 77, 365
Hauptfleisch, Torsten 10
Hausser, Paul 30, 42, 48, 50, 58,
74, 353, 365
Headland, Ronald 64, 365
Healy, Mark 39, 365
Hegedeš, Franz 276
Heiden, Erhard 23, 24
Heidenkummer, Edmund 276
Heike, Wolf-Dietrich 184, 185,
188, 365
Herbst, Karel 276
Herbst, Walter 276
Hertel, Peter J. 246, 389
Hertschek, Hubert 277
Heydrich, Reinhard 26, 32
Hibbert, Christopher 40, 365

Himmler, Heinrich 17, 22, 24,
26–28, 30, 31, 34, 36, 37, 43, 44,
49, 53–55, 62, 97, 98, 106, 111,
151, 163, 196, 201–203, 214,
215, 223, 224, 226, 245, 247,
284, 364, 368, 371, 372
Hitler, Adolf 21–33, 35–40, 45,
48, 51, 54, 73, 74, 76, 77, 91,
103, 104, 114–116, 119–121,
124, 129, 132, 133, 150, 157,
194, 214, 221, 235, 269, 288,
302, 355–360, 363, 364, 372–
374, 376–378, 383, 388, 390
Hnilicka, Karl 204, 365
Hofer, Friedrich 277
Hofer, Hermann 277
Hoffmann, Joachim 170, 365
Höfler, Adolf 277
Höhne, Heinz 21–23, 25–30,
63, 365
Höllinger, Nina 294, 332
Holzapfel, Josef 277
Horthy, Miklós 283
Hosmann, Paul 277
Hostnik, Anton 277
Hradetzky, Franz 148, 149, 331
Hribovšek, Mitja 205, 366
Hudal, Alois 68
Hudales, Zoran 120, 366
Humar, Marjeta 369, 380
Hurd, Madeleine 74, 366
Hutter, Hellmuth 278

I

Ikovic, Anton 211, 216, 366
Isaković-Rade, Radoslav 103,

115, 117, 131, 169, 174, 175, 366
Iskra, Matevž 254, 278
Ivanc, Blaž 146, 147, 366
Ivančič, Miloš 139, 366
Ivanič, Martin 105, 359

J

Jager, Ernst 278
Jagoditsch, Albin 278
Jamnik, Alois 278
Jan, Ivan 83, 96, 217, 366
Jančar, Franc 278
Janežič, Konrad 279
Janša-Zorn, Olga 145, 366
Jardim, Tomaz 70, 366
Jaskot, Paul B. 62, 366
Javnik, Franc 279
Javnik, Hans 279
Javšnik, Anton 279
Jdanoff, Denis 11
Jelen, Ivan 279
Jelenko-Fako, Rajko 280
Jerkič, Branko 176, 384
Jerman, Gregor 286, 366, 386
Jeza, Ivan 280
Jonke, Jožef 280
Jost, Karl 281
Jurek, Walter 281
Jureš-Maks, Ciril 203
Just, Wiki 281
Jüttner, Hans 43

K

Kaden, Eric 148, 149, 366
Kadunc, Stanislav 281
Kaienburg, Hermann 62, 367

Kaltenbrunner, Ernst 69
Kane, Steve 46, 367
Kanoni, Črt 144, 367
Kanzler, Franz 281
Karner, Stefan 81, 83, 88, 367, 372
Karnitschnig, Friedrich 281
Kasper, Karl 281
Kebe, Dimitrij, 100, 103, 367
Kebe, Tone 103, 367
Keegan, John 40, 367
Kekec, Polonca 11
Kellenbach, Katharina von 54, 367
Kern, Maks 282
Kershaw, Robert J. 40, 367
Keuschler, Johann 282
Kiauta, Ladislav 123, 151, 153, 168, 169, 201, 367
Kieslinger, Hermann 282
Kikel, Ivan 282
Kindlhofer, Rudolf 282
Kladnik, Tomaž 125, 128, 367
Klanjšček, Zdravko 76, 77, 85, 86, 96, 102, 112, 113, 154, 156, 160, 169, 179, 192, 230, 249, 360, 367, 368
Klasinz, Otto 282
Kleindienst, Josef 283
Klement, Franz 82
Klinar, Vladimir 79, 368
Klun, Albert 132, 169, 381
Kneisl, Klement 283
Kneisl, Tone 283
Knight, Ben 71, 389
Knochlein, Fritz 64

- Kobler, Emil 284
 Kocevar, Franz von 284
 Koch, Cyrill 284
 Kocijan, Lado 132, 368
 Kociper, Stanko 170, 171, 223, 224, 368
 Kocjančič, Franc 10
 Kocjančič, Klemen 11, 15, 92, 97, 98, 101, 105, 106, 111, 136, 144, 148, 154, 157, 160, 163, 170, 183, 229, 230, 240, 243, 272, 317, 333, 352–354, 368, 369, 409
 Kolar, Bogdan 10
 Kolar, Franci 369
 Kolarič, Robert 284
 Koller, Christian 206, 389
 Koller, Franz 284
 Komnenović, Danilo 96, 369
 König, Herbert 284
 Kopitsch, Andreas 285
 Kopitsch, Franz 285
 Koprivnikar, Marjan 285
 Kopše, Hartvig Maksimilijan 285
 Kordiš, Ivan 245, 369
 Koren(j)ak, Leopold 285
 Korenjak, Leopold 286
 Korez, Štefan 286
 Koritnik, Vili 286
 Koroschitz, Werner 90, 359
 Korošec, Jože 287
 Kos, Wilhelm 245, 246, 287
 Koschel, Johann 287
 Koschka, Rudi 287
 Koß, Felix 287
 Koss, Sepp 288
 Kostoris, Sergio 333, 369
 Košar (Kožar), Štefan 288
 Košti, Branko 203, 389
 Kotnik, Andrej 240, 369
 Kovačič, Karl 288
 Kovačič, Srečko 288
 Kraigher, Živa 141, 369
 Kraner, Karl 289
 Kranjc, Gregor 170, 301, 369
 Kranjc, Marijan 245, 389
 Kranjec, Silvo 145, 370
 Kraševac-Igor, Velimir 168, 370
 Krat, Mihajlo, 197
 Krause, Werner H. 148, 370
 Kren, Franc 289
 Krener, Franc 96, 132
 Kreso, Muharem 96, 369
 Krimp, Friedrich 289
 Kristl, Wladimir 289
 Križan, Franc Konrad 289
 Križan, Stanislav 289
 Križnar, Albert 290
 Križnar, Ivan 121, 147, 208, 253, 257, 370
 Križnar, Ivka 231, 363
 Kropf, Franz 290
 Krulec, Franc 290
 Kubin, Wilhelm 290
 Kübler, Ludwig 154
 Kucler, Stanislav 291
 Kühbandner, Erich 114
 Kumm, Otto 38, 208–211, 370
 Kump, Friedrich 291
 Kumpler, Rupert 291
 Kutschera, Franz 77

Ковтун, Иван 164, 387
Краков, Станислав 171, 369

L

Lah, Borivoj 103, 123, 131–133,
167–170, 201, 230, 370
Lampeter, Wilhelm 249, 250,
291
Lamson, Roy 40, 371
Landwehr, Richard 40, 43, 91,
107, 109, 110, 112, 113, 125,
135, 183, 201, 202, 206, 207,
370, 371
Langer, G. 291
Laqueur, Walter 62, 371
Large, David Clay 73, 74, 371
Lavrenčič, Alojz 291
Leach, Jeff 11
Lederer, Vili 291
Lednig, Leopold 292
Lehmann, Rudolf 115–121, 371
Leitinger, Otto 292
Leleu, Jean-Luc 48, 49, 371
Lenz, Karl 70
Lepre, Georg 214, 215, 223, 226,
284, 301, 371
Leskovar, Maksimiljan 292
Lesnik, Otto 292
Levičnik, Karel 131, 371
Levstik, Franc 292
Levstik, Herman 292
Levstik, Stanislav 292
Lichtenegger, Hubert 293
Likar, Zdravko 143, 371
Linasi, Marjan 86, 96, 211, 216,
243, 274, 280, 297, 366, 371

Littlejohn, David 53, 171, 173,
202, 372
Ljotić, Dimitrije 171, 175, 176
Ljotić, Nikola 175
Ljotić, Vladimir 177
Lochert, Viktor 293
Logusz, Michael O. 183, 184,
186, 194, 197–199, 372
Löhr, Alexander 204, 210
Lorber, Franc 251, 383
Lorencin, Domen 135, 353
Lorenčič, Aleksander 381
Lorenčič, Alojz 293
Loser, Heinrich 293
Lucas, James 33, 372
Ludolf, Julius 93
Lukan, Josef 293, 294, 332, 365
Lukas, Richard C. 66, 372
Lumans, Valdis O. 52, 372
Lumsden, Robin 22, 372
Luskovec, Janez 294
Luštek, Miroslav 210, 356
Lužar, Klemen 10, 294, 332

M

Macele, Adolf 294
Mačkovšek, 294
Mader, Otto Karl 294
Main, Josef 294
Majer, Rudolf 294
Makarovič, Marija 117, 378
Makuc, Dorica 116, 138, 372
Maletz, Josef 295
Malgai, Erich 295
Malle, Avguštin 86, 372
Marc, Ivan ml. 232

- Marc, Ivan st. 232
 Marc, Jožef 232
 Marc, Marija 232
 Marc, Srečko 232
 Marc, Zorko 232
 Marcuse, Harold 27, 372
 Marđetko, Aleš 11
 Marn, Josef 295
 Marolt, Jože 183, 186, 188, 197, 199, 205, 373
 Maršálek, Hans 92, 373
 Martelanc, Jožko 116, 373
 Matern, Kurt 295
 Matthias, Johann 295
 Matzelle, Julius 296
 Mauser, Alfred 296
 Mausser, Johann 296
 McNab, Chris 217, 373
 Medwed, Erich 296
 Mees, Bernard 28, 373
 Mehner, Kurt 31, 34, 36, 43, 44, 46, 48, 150, 202, 204, 246, 373
 Meier, Ivan 296
 Meinsma, Edwin 85, 146, 389
 Melnyk, Michael James 11, 183–187, 188, 194–196, 352, 373
 Merle, Nikolaus 296
 Messenger, Charles 27, 373
 Meyer, Hubert 221, 373
 Michaelis, Rolf 91, 97–99, 101–103, 106, 107, 109, 110, 114, 125, 373
 Mihič, Janez 297
 Miklavič, Maks 99
 Miklič-Kolona, Albin 297
 Mikola, Milko 330, 373
 Mikuž, Metod 162, 373
 Milčinski, Lev 144, 359
 Milharčič, Luka 145
 Mitcham, Samuel W. Jr. 28, 29, 40, 77, 373, 374
 Mlačnik, Boštjan 297
 Mladjenović, Lj. 158, 374
 Mlakar, Boris 52, 96, 102, 103, 133, 140, 149, 150, 170, 177, 223–225, 230, 299, 306, 374
 Molitor, Rudolf 248, 298
 Moll, Martin 218, 374
 Moore, John P. 11, 245, 246, 268, 270–273, 276, 277, 281, 284, 285, 290, 291, 293, 295, 296, 301, 303, 304, 310, 314, 322, 323, 390
 Morschaer, Karl 298
 Motadel, David 178, 374
 Mrugowsky, Joachim 69
 Mubežnik-Ljuti, Milutin 298
 Muhič, Tonček 299
 Mühlenberg, Jutta 54, 374
 München, Peter 299
 Munoz, Antonio J. 107, 109, 158, 164, 203, 374
 Muršec, Edvard Karl 299
 Muršec, Fran 299
 Mussolini, Benito 39, 40, 77, 355,
 Mušicki, Kosta 171

N

- Nash, Douglas E. 40, 374
 Nečak, Dušan 10, 244, 361, 374

Nedić, Milan 171
Neillands, Robin 40, 374
Neulen, Hans Werner 171, 200,
375
Newton, Steven H. 39, 375
Nikolić, Kosta 177, 375
Nipe, Georg 39, 375
Norling, Erik 110, 112, 113, 375
Nose, Aleš 96, 375
Nova, Marco 97, 105, 108, 112,
114, 359
Novak, Franz 299
Novak, Maksimiljan 299
Novarese, Marco 97, 111, 225,
375
Nowack, Johann-H. 299

O

Oberhauser, Joseph 333
Ogner, Emil 300
Ohl (Öll), Josef (Sepp) 182, 199
Ohnesorge, Wilhelm 80
O'Leary, Dennis S. 66, 375
O'Leary, Margaret R. 66, 375
Oman, Alojz 254
Oplotnik, Emil 300
Orel, Herman 300
Orenstein, Harold S. 39, 363
Orlow, Dietrich O. 22, 375
Otterstädt, Herbert 245, 375

P

Pančur, Andrej 10
Pannwitz, Helmuth von 201,
203, 206
Parker, Danny S. 40, 74, 376

Patzwall, Klaus D. 111, 373, 376
Paul, Hendrik 73, 390
Pauley, Bruce H. 76, 376
Pavlin, Mile 123, 145, 165, 191,
297, 376
Pavlovič, Jože 301
Pawaletz, Alois 301
Pečar, Oton 301
Peče, Valter 301
Pečovnik, Emil 301
Pediček, Franc 159, 376
Pelko, Michael 302
Pencz, Rudolf 180, 182, 376
Penič, Lojze 247, 376
Perinatsch, Johann 302
Perme, Franc 333, 376
Peršak, Franc 302
Pertz, August 302
Perz, Bertrand 92, 363
Perz, Viktor 302
Petelin, Stanko 101, 104, 106,
111, 112, 121, 130, 169, 173,
174, 176, 178, 230, 376
Peterman, 303
Petje-Vida, Marija 203
Petrič, Fran 303
Petschaner, Josef 303
Pettek, Hans 303
Pfeiffer, Roland 11, 80, 85–87,
90, 91, 124, 125, 146, 148, 353,
354
Pieberl, Adalbert 303
Pieper, Henning 65, 376
Pintar, Franc 303
Pirchan, Franz 303
Pirich, Hermann 304

- Plesničar, France 232
 Plevnik, Janez 304
 Plischke, Elmer 72, 376
 Podbersič, Renato 78, 377
 Podbrežnik, Igor 369, 380
 Poglajen-Kranjc, Franc 86, 377, 379
 Pohl, Dieter 62, 377
 Pohl, Oswald 70
 Pollandt, Herbert 304
 Polmar, Norman 69, 377
 Ponikvar, Stane 304, 330
 Poprczeczny, Joseph 78, 377
 Poschim, Alois 305
 Pouch, Emil 305
 Praprotnik, Jože 80, 377
 Preilmickl, Friedrich 305
 Premk, Martin 265, 266, 272, 276, 377
 Primosch, Franz 305
 Prušnik, Karl 86, 377
 Pucher, Siegfried 78, 377
 Puhar, Janez 254, 306
 Puklavec, Ludvik 240, 249, 324, 328, 329, 358, 362, 364, 366, 371, 376, 377, 387
 Pungeršek, Rudolf 306
 Puntigam, Josef Paul 41, 377
 Purth, Oskar 306
 Pušenjak-Prlek, Rado 203
 Парезанин, Ратко 171, 375
- R**
- Rainer, Friedrich 93, 148, 224, 331
 Rainey, Sarah 54, 390
 Rakuša, Franc 306
 Ramsauer, Siegbert 94, 332
 Ratzky, Franz 306
 Rätzky, Ivan 306
 Rau, Günter 11, 129
 Ravnikar-Podbevšek 231, 363
 Razlag, Ludwig 306
 Read, Anthony 41, 377
 Rebstock, Friedrich 150–152, 383
 Recio Cardona, Ricardo 364, 376
 Reck, Anton 306
 Redžić, Enver 214, 378
 Reichleitner, Franz 138
 Reiter, Valter 307
 Repe, Božo 10
 Reynolds, Michael 38, 40, 66, 124, 378, 390
 Rhodes, Richard 63, 378
 Ribičič, Mitja 90, 378
 Richter, Hermann 94
 Riček, Anton 243, 378
 Rieger, Berndt 78, 378
 Rijavec, Leopold 144, 378
 Rikmenspoel, Marc J. 45, 378
 Ripley, Tim 76, 378
 Roberts, Walter R. 159, 378
 Rode, Ernst 30
 Rodman, Magda 117, 378
 Röhm, Ernst 23, 27, 28, 61
 Rojic, Vida, 298
 Rommel, Erwin, 78, 79, 82
 Rønning, Trygve 123, 390
 Ropitsch, Andreas 307
 Rösener, Erwin 126, 132, 149, 169, 183, 223–225, 233, 331

Rossmann, Stefan 307
Rossolinski-Liebe, Grzegorz 68,
378
Röthel, Wilhelm 307
Rovšek, Jože 90, 93, 94, 96, 266,
311, 317, 319, 322, 383
Rozman, Pavel 308
Rudling, Per Anders 65, 183,
197, 378
Rupnik, Leon 170, 171, 224,
331, 386
Rupnik, Vuk 112, 132
Rychly, Stane 204, 378

S

Sachslehner, Johannes 78, 378
Samcevič, Andrej 11, 163, 379
Samide, Albin 308
Saunders, Tim 40, 379
Schäffer, Alois 308
Schaffetz, Ferdinand 308
Schauer, Hermann 308
Schautz, Richard 308
Scheel, Gustav-Adolf 77
Schemitsch, Siegfried 308
Schifko, Josef 308
Schimmelpfennig, Max 124,
126, 370
Schischek, Martin 309
Schlamberger, Franz 309
Schmidl, Willi 309
Schmidt-Richberg, Erich 210, 379
Schnez, Albert 72
Schoeller, Asch von 309
Schraml, Wilhelm 309
Schramm, Just 309

Schreck, Julius 23
Schrock, Georg 309
Schrott, Franz 309
Schulz, Erwin 77
Schulze-Kossens, Richard 90,
91, 379
Schuschnigg, Kurt 76
Schwarz, Gudrun 54, 379
Schwärzli, Matthias 310
Schweickhardt, Alex von 310
Schweizer, Michael 79, 80, 82,
83, 379
Seidler, Franz 29, 48, 49, 51–53,
217, 379
Sekera, Rudolf 310
Semenov, Konstantin 11
Semenov, Mihail Aleksandrovič
163, 164, 166, 167, 233
Serša, Anton 310
Sever, Zdenko 10
Sever-Franta, Franc 15, 86, 183,
187, 189, 190, 379
Shanitsch, Leonard 310
Shirer, William L. 22, 379
Showalter, Dennis E. 39, 379
Simmer, Friedrich 310
Simonič, Stane 203
Simšič-Jelen, Jože 132, 379
Skalka, Robert 310
Skorzeny, Otto 69, 157
Slapar, Vincent 311
Slapar, Vinko 311
Slavič, Maks 311
Smrke-Jošt, France 167, 168,
170, 379
Soderšnik, Franc 311

- Sodnik, Anže 15, 353
 Sofsky, Wolfgang 160, 379
 Sojer, Phillip 311
 Sojer, Stanislaus 311
 Sokol, Janez 312
 Sollick, Karl 312
 Soukup, Hermann 312
 Sourd, Jean-Pierre 160, 163, 379
 Sruk, Vida 148, 380
 Sszalzapfel, Josef 312
 Stanek, Franc 312
 Stangl, Franz 138
 Stauber, Ernst 312
 Stein, George H. 25–27, 29–31, 33–39, 64, 380
 Steinacher, Gerlad 69, 358
 Stele, Anton 313, 320, 380
 Stele, Matej 11, 315, 320, 380
 Stepančič, Miroslav 119, 380
 Stergar, Gorazd 162, 380
 Stiplovšek, Miroslav 183, 186, 380
 Stohler, Wilhelm 313
 Stojanovič, Rasto 199, 206, 210, 380
 Straalen, Bram van 11
 Streit, Christian 63
 Strle, Franci 96, 119, 133, 151, 170, 177, 198, 201, 210, 228, 301, 380
 Strmschek, Franz 313
 Strohmeier (Štromajer), Friedrich 313
 Strohn, Mathias 381
 Sulejmanpašić, Zija 214, 381
 Sunajko, Stevo 120, 381
 Sutter, Theo 314
 Sydnor Jr., Charles W. 62, 381
 Syon, Guillaume de 63, 381
 Számvéber, Norbert 40, 381
 Стефановић, Младен 171, 176, 380
Š
 Šercer, Ljubo 186
 Šimac, Miha 10, 144, 381
 Šindl, Vili 314
 Šinkovec, Stane 63, 217, 254, 306, 381
 Škerbinek, Ladi 144, 359
 Škerl, France 145, 381
 Šlaber, Franc 314
 Šmigel', Michal 183, 381
 Šmit, Jože 132, 169, 381
 Šorn, Mojca 11, 129, 144, 218, 354, 374, 381, 382
 Šrok, Hugo 315
 Štampohar, Anton 116, 382
 Štaut, Tomaž 156, 354
 Štifter, Vili 315
 Štupar, Franc 315
 Šturm, Lovro 11, 147, 366, 382
 Švajncer, Janez J. 100, 157, 266, 312, 382
T
 Taylor, Hugh Page 42–45, 48, 56–60, 356
 Tekavc, Janez 315
 Tenenbaum, Joseph 63, 382
 Teropšič, Tomaž 194, 301, 382
 Terzić, Velimir 37, 130, 382

Tessin, Georg 35, 38, 39, 41,
45, 85, 87, 89, 90, 115, 123, 124,
154, 170, 180, 200, 207, 211,
214, 382, 383,
Thamer, Hans-Ulrich 28, 383
Theuermann, Arved 178
Theurer, Paul 178
Tieke, Wilhelm 150–152, 212,
383
Tilkovszky, L. 50, 383
Timofeev, Alexey (Aleksej
Timofejev) 11, 170, 200–204,
383
Tišič, Andrej 316
Tišler, Janko 90, 93, 94, 96, 266,
311, 317, 319, 332, 383
Tito (gl. Broz, Josip)
Tivadar, Karel 316
Toland, John 40, 383
Tolstoy, Nikolai 68, 383
Tomažič, Bojan 253, 259, 383
Tomšič, Janez 158, 383
Torkar, Blaž 11
Toš, Marjan 251, 271, 293, 299,
383
Traminc, Franc 317
Tratnik, Josef 317
Trefalt, Jože 317
Tretnak, Josef 317
Trifković, Gaj 11, 171, 383
Trigg, Jonathan 214, 383
Troha, Franc 317
Troha, Josef 318
Troha, Nevenka 254, 264, 374,
383
Troje, Karl 318

Trol, Feliks (Srečko) 318
Tschinkel, Ferdinand 318
Tschinkel, John 151, 152, 384
Türk, Norbert 318
Turkul, Anton Vasiljevič 170
Turnšek, Ivan (Janez) 318

U

Uiberreither, Siegfried 77, 212
Ulčar, Ciril 157, 209, 384
Ungváry, Krisztián 40, 384
Uratnik, Ladislaus 319
Urbanija, Jože 251, 255, 283, 384
Uršič, Marko 97, 100, 101, 143,
230, 384

V

Valenčič, Vlado 145, 384
Valentin, Hellwig 243, 384
Vavpotič, Jože 319, 332
Veber, Valter 319
Vehovc, Hugo 243, 387
Veigl, Max 319
Velikonja, Tine 133, 391
Verderber, Josef 319
Vidregar, Leon 320
Vidmar, Marko 10, 15, 97, 98,
101, 105, 106, 229, 230, 368
Vidovič, Janez 320
Villani, Cinzia 138, 384
Visočnik, Nataša 243, 384
Vladnik, Georg 320
Vlasov, Andrej Andrejevič 163,
165, 170, 172, 189, 203, 204,
231, 233, 355, 368, 367
Vodeb, Ernst 320

Vopersal, Wolfgang 80, 147
Vresnik, Drago 83, 153, 176,
190, 214, 384

W

Wachsmann, Nikolaus 61, 62,
364, 377, 384, 385
Wade, Richard 40, 385
Wagner, Adolf 154, 232
Waldorff, Hubert 321
Wallis, Reinhold 321
Walther, Paul Arthur 138
Weale, Adrian 63, 385
Webb, Chris 220, 391
Weber, 321
Wedekind, Michael 137, 138,
385
Weingerl, Franz 312
Wendel, Markus 33, 50, 180,
391
Wendler, Jan-Hendrik 11
Wenger, Jaroslav 11, 126
Werther, Steffen 74, 366
Whitaker, Shelagh 40, 385
Whitaker, W. D. 40, 385
Whiting, Charles 40, 385
Wiegrefe, Klaus 72, 73, 388, 391
Wiggers, Richard D. 71, 354
Williams, Max 78, 385
Williams, Michael 71, 391
Winkler, 152, 153
Winkler, Jakob 93, 95
Wirth, Christian 138, 139, 141
Wiwa, Willi 321
Wohlkönig, Ludwig 322

Wolf, Franz 322
Wolfs, Franz 223, 224
Wolker, Gottfried 322
Wolker, Siegfried 322
Wörsdörfer, Rolf 108, 385

Y

Yerger, Mark C. 24, 25, 28, 32,
77, 78, 91, 245, 385

Z

Zadnik, Maks 105, 141, 173,
201, 385
Zamulin, Valeriy 39, 385
Zavadlav, Zdenko 150, 385
Zeder, Herbert 322
Zelenko, Hans(i) 322
Zeng IV, H. L. de 170, 385
Zetterling, Niklas 40, 385
Zidar, Ferdinando 333, 385
Zilian, Frederick Jr. 73, 386
Zimmerman, Joshua D. 139,
384
Zorko, Andrej 240, 253, 254,
256, 294, 310, 333, 334, 386
Zorko, Edi 322
Zorn, Tone 222, 243, 386
Zrimšek, Anton 323
Zupan, Franc 92, 386
Zupan, Gojko 245, 361
Zupanc, Ciril 192, 386
Zupančič, Bogo 144, 219, 386
Zwetko, Ernst 323
Zwickler, Walter 323
Zwitter, Mirt 243, 386

Ž

Žalik, Ivan 203, 389

Žalik, Katarina 203

Željeznov, Dušan 331, 386

Ževart, Milan 14, 88, 183, 361,
386

Žibert, Alojzij 253, 386

Žibret, 323

Žigon, Matjaž 159, 386

Žitnik, Davorin 333, 376

Žitnik, Marjan 168, 333, 386

Žižek, Aleksander 222, 387

Žnidarič, Marjan 183, 186, 198,
199, 247, 252, 255, 387

Žnideršič, Friderik 323

Жуков, Дмитрий 164, 387

O AVTORJU

Klemen Kocjančič je bil rojen 14. decembra 1984 v Ljubljani. Na Teološki fakulteti v Ljubljani je diplomiral z nalogo *Duhovniki lavantinske škofije kot žrtve represivnih ukrepov med drugo svetovno vojno*, nato pa je dokončal magisterij iz obramboslovja na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani z nalogo *Motivacijsko-mobilizacijski izvor islamističnega terorizma*. Doktoriral je leta 2018 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani z disertacijo *Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno*. Že v času študija je deloval kot novinar za slovenske in tuje medijske hiše ter bil zunanji sodelavec pri dveh raziskovalnih projektih, izvajanih v okviru Obramboslovnega raziskovalnega centra pri Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Septembra 2019 je bil na dotični fakulteti habilitiran kot asistent-raziskovalec in zaposlen na delovnem mestu asistent z doktoratom pri Obramboslovnem raziskovalnem centru. Raziskuje vojno in vojaško zgodovino slovenskega ozemlja s poudarkom na drugi svetovni vojni (nemške okupatorske sile, tujerodne formacije), ekstremizem in terorizem, izbrane vsebine s področja vojaške sociologije (vojaške družine, duhovna oskrba v oboroženih silah) ter kritične infrastrukture. Je avtor več člankov iz dotičnih področij, objavljenih v slovenskih in tujih znanstvenih revijah.

Monografija strukturirano in minuciozno z uporabo impresivne množice arhivskih virov ter literature znanstveno podkrepljeno predstavlja tematiko, ki je sicer zanimiva za najširše množice, a na Slovenskem še ni doživela poglobljene znanstvene obravnave. /.../ Avtor podrobno opisuje delovanje vsake posamične enote ali ustanove Waffen-SS, ki se je kdaj zadrževala na tem območju, in hevristično neoporečno interpretira drobce iz razpršenega arhivskega gradiva, s katerimi gradi pregled delovanja teh enot. /.../ Posebej pa se avtorjevo dolgoletno znanstvenoraziskovalno delo na koncu izkaže z detajlnim poimenskim seznamom do sedaj identificiranih pripadnikov teh enot slovenskega porekla. Monografija s tem predstavlja enega izmed temeljnih kamnov slovenskega vojaškega zgodovinopisja izpod peresa avtorja mlajše generacije.

dr. Jurij Hadalin

O nemških vojaških enotah na slovenskem ozemlju med drugo svetovno vojno je bilo do sedaj zelo malo napisanega. Manjkal nam je pregleden in sistematičen opis delovanja enot in za Waffen-SS smo ga zdaj le dobili. Avtor monografije nam z uporabo virov in literature prikaže organiziranost in delovanje vojaških enot ter ustanov Waffen-SS na slovenskem etničnem prostoru. Bralce seznanja z zapletenim ustrojem delovanja SS, predstavi seznam pripadnikov Waffen-SS, ki so slovenskega porekla, kako so se ti znašli v vrstah Waffen-SS in kakšna je bila njihova povojna usoda. Opozarja nas tudi na problematiko nemške vojaške terminologije, saj medvojna terminologija velikokrat ne ustreza sodobni vojaški terminologiji.

dr. Blaž Torkar

**INŠTITUT
ZA NOVEJŠO ZGODOVINO**

Cena: 25 EUR

